

3 1761 08824890 1

Toronto University Library
Presented by

Messrs Joseph Baer & Co
through the Committee formed in
The Old Country

to aid in replacing the loss caused by
The disastrous Fire of February the 14th 1890

LL. Bb
S3655b

CARL TRAVGOTT GOTTLOB
SCHOENEMANN

REG. BIBL. ACAD. GOETTING. A SECRETIS

BIBLIOTHECA

HISTORICO - LITERARIA

PATRVN LATINORVM

A TERTVLLIANO PRINCIPE

VSQVE AD

GREGORIVM M. ET ISIDORVM

HISPALENSEM

AD BIBLIOTHECAM FABRICII LATINAM

ACCOMMODATA

TOMVS PRIMVS

LIPSIÆ

IN LIBRARIA WEIDMANNIA

MDCXCII.

14389
3117191
h

EXCELLENTISSIMO

ATQVE

ILLVSTRISSIMO DOMINO

DOMINO

CHRISTOPHORO GOTTLOB

A BVRGSDORF

SERENISSIMI PRINCIPIS ELECTORIS

SAXONIAE

SVPREMI SENATVS ECCLESIASTICI

DRESDENSIS

P R A E S I D I

CVBICVLI PRINCIPIS PRAEFECTO NVPER

TERRAE MANSFELDENSIS QVANTA SAXONIAE

ACCEDIT GVBERNATORI

PIO SAPIENTI FELICI OMNIS DOCTAE

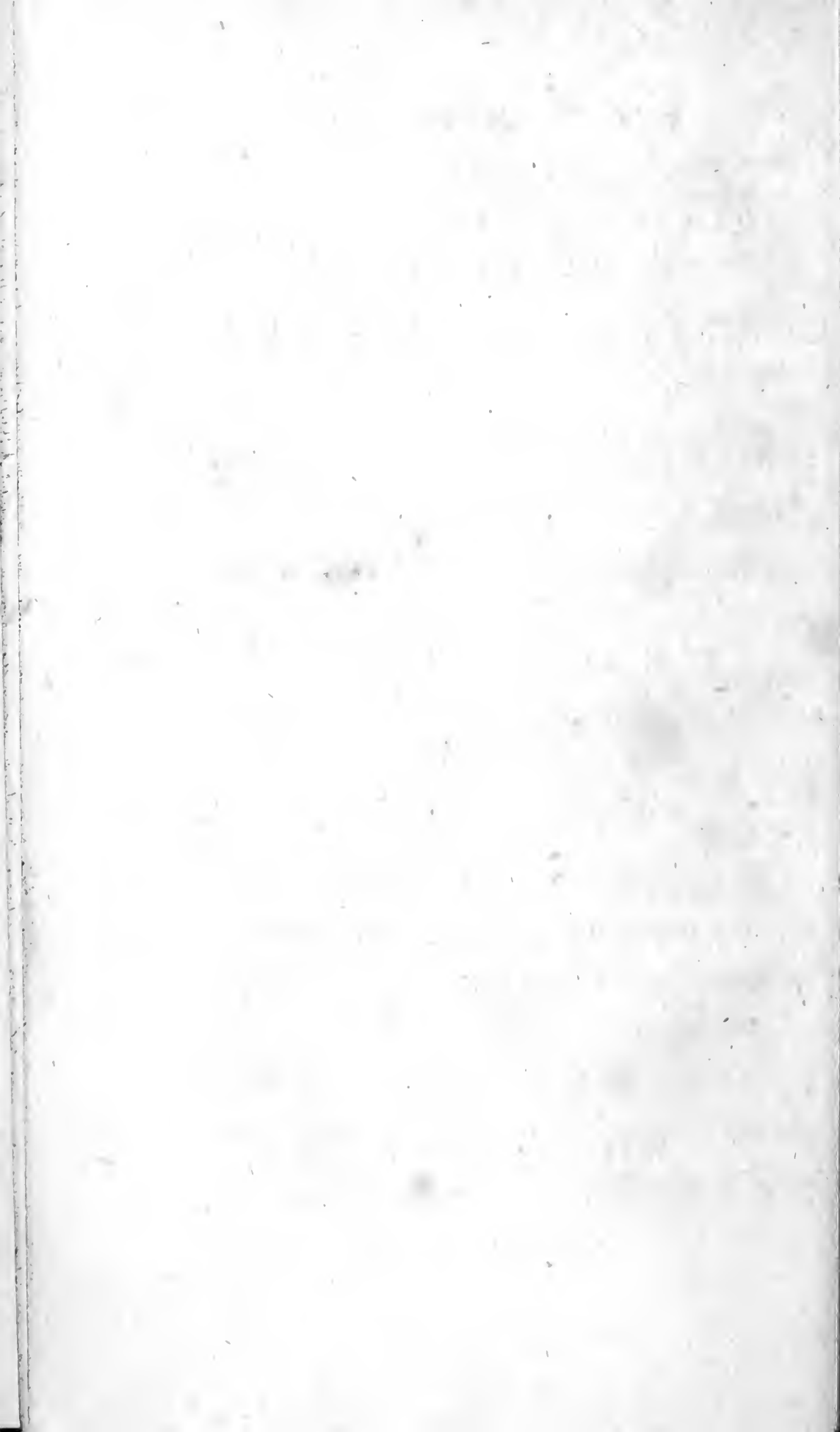
ANTIQVITATIS ARBITRO

FAVTORI SVO EXIMIO

SACRVM ESSE IVBET

CAROLVS TRAVGOTT GOTTLOB SCHOENEMANN

ISLEBIA MANSFELDENSIS

PRAEFATIO.

FABRICIUS cum primum Bibliothecam Latinam adornaret, Scriptores quidem ecclesiasticos plane e limitibus eius abesse voluit: seu, quoniam minus necessariam hac in re operam nauaturum se existimaret, seu quod iam tum fortasse animo prosequeretur consilium de instruenda mediae et infimae Latinitatis bibliotheca, quae vltimum tandem operum eius mortalium fuit. Attamen in illo consilio non valde sibi constans fuit. Nam non solum Poetis christianis caput integrum (libri IV. secundum) dicauit, ad quos quidem ipso libri quarti, collectionibus et fragmentis vett. SS. consignandis destinati, argumento deferri debebat; sed nec reliquos ecclesiasticos scriptores prorsus vt se-

gregaret, a se impetrare potuit, sed perpaucos, eos vero insigniores, IV. priorum saeculorum, intra tertium eiusdem libri caput compegit, addita commemoratione tenui et quae perpaucis vsui esse poterat, cum eadem iam vberius a multis, quos ipse nequaquam reticeret, essent pertractata. Ac licet iteratis operis illius editionibus, quas singularibus supplementorum voluminibus auxit et amplificauit, hoc quoque caput non leuia incrementa cepisset: tamen ista omnia nec caeterorum, qui in hac Bibliotheca exhibebantur, scriptorum conditioni respondebant, nec per se erant valde praeclara. Quod ipse etiam bene sensisse videtur. Nam de plerisque, quos ibidem tractauerat, scriptoribus ecclesiasticis longe locupletiores notitiam literariam postea inseruit *Delectui argumentorum pro veritate Religionis christianae*, quo non sine fructu ipsi vsi sumus.

Interea in eodem statu res permansit, donec nouae editionis Bibliothecae illius cura ad

ERNESTIVM esset delata. Tunc vero facies hac ex parte mutabatur. Semota enim, quae nec vsui commoda nec oculis grata fuerat, pristina molē (capitibus II. et III.), superinductis quae quarti et quinti antea capitis loco fuerant, solum, ex quo deiecta erat, plane abscondidit, simul autem noui aedificii seorsim exstruendi rationes iniit et cum lectoribus communicauit. Tractaturus igitur erat peculiari volumine de cunctis ecclesiae latinae scriptoribus ita, vt de vita, scriptis et editionibus iusto modo praecipisset, spectasset autem praecipue, quomodo latinus sermo per eosdem auctores affectus fuerit et inflexus. Quod quidem praeclarum summi viri institutum non placuit numini, vt ab ipso perficeretur. Sed lenire debet eruditorum desiderium, quod ei viro obtigerit relicta ab Ernestio prouincia, qui multa ex parte damnum morte eius Academiae Lipsiensi illatum vnus reparauit et quid in hac sigillatim parte posset, abvnde comprobauit, Celeberrimo BECKIO. Cum enim

enim post Ernestii excessum redemptoribus viro-
rum doctissimorum auctoritati in hoc obsecutis
placuisse, consilium de profligando opere exten-
dere, ita ut non solum quae ad vitas eorum et
scriptorum historiam literariam pertinerent, sed
ipsa horum argumenta, vim et indolem expli-
cari vellent; quod vel sola propter DVPINII,
CEILLERII et OVDINI in hoc genere exem-
pla valde exoptandum erat: pertinere *Hic* ad
partes suas credidit ex scriptoribus ecclesiasticis
primum omnes, qui sermone ligato vsi sunt;
quippe qui ex capite II. lib. IV. ed. vet. omnes
exulare ab Ernestio iussi erant, et de iis quidem,
qui nihil pedestri sermoni conditum reliquerunt,
solus aget, quos adeo ex hac nostra Biblio-
theca segregari oportuit. *Idem* vero sibi quo-
que vindicavit ex reliquis ea scripta, quae non
tam religionis christianae formulam concernunt,
sed magis cum antiquitatis et humaniorum lite-
rarum scientia sunt coniuncta. Atque huic
consilio obsecuti nos in Hieronymo praeter-
missimus

missimus Eusebii Chronicon, idemque Tomo altero quibusdam Boethii, Cassiodorii et Isidori libris fiet, quos ab illo viro accuratius tractatum iri speramus. Hisce autem finibus circumscriptum tandem erit atque absolutum Fabricianum opus.

Quae supererant, Bibliothecae nostrae Academiae subsidio commodius instrui et perfici posse visa sunt eorumque cura, mandante Ill. HEYONIO, partitione facta, mihi et b. OELRICHSIO est concredita. Ac huius opera iam in omnium eruditorum manibus versatur, nihilque is in exequendo munere nisi sui ipsius desiderium reliquisse docto cuique ac bono censebitur. Ego vero, quid in adornando libro, cuius primus Tomus nunc luci datur, alter proximis nundinis vernalibus, si Deo visum, prodibit, spectauerim, iam declarare debeo apertius.

Duplex est quodammodo promissio *Bibliothecae huius*, respectu fontium scilicet, ex qui-

bus omnis rerum allatarum memoria repetenda nobis fuit. Quarum alias Historia Ecclesiastica suppeditat, aliae ei Historiae parti, quae a literis ipsis nomen habet, propriae sunt; dispari illae ratione a nobis tractatae. Vt enim in ea parte, quae editionibus dicata est, prolixiores esse haud veriti sumus, ita in vitis PP. enarrandis breuitati quam maxime studuimus, Caueum in eo imitati, cuius caeteroquin exemplum aspernati sumus, quod magis ille, quae subito ipsi memoria, abunde quidem rerum istarum cognitione imbuta, suggereret, scribebat, quam quae necessaria et scitu iucunda essent. Nos ea imprimis selegimus, quae aliquid ad scriptorum cuiusque occasionem vel ipsa scripta intelligenda momenti habitura existimaremus. Quod utique quam bene nobis cesserit, aequi aestimatores iudicabunt; sin secus accidit, condonabunt. Hanc facilitatem prae caeteris sibi optat epitome Pearsoni Annalium Cyprianicorum in Vita Patris illius a nobis exhibita.

Cuius

Cuius gratia nullam non occasionem veniam lectorum orandi praetermittam, etsi non ita causa mea destituar, ut non aliquibus etiam factum istud probare possim. Cum enim ea sit Epistolarum Cypriani ratio, ut vnaquaeque singulare aliquod pro historia eius atque adeo totius Africanæ tunc temporis ecclesiae momentum habeat, nullaque omnino adæo sperni atque negligi possit, quin vniuersa rerum ab eo gestarum series conuellatur et obscuretur; quod secus est in aliorum quamuis insignium patrum epistolis: patet, non facile esse, accuratam vitae eius narrationem contexere sine multarum minutarum rerum commemoratione. Quae si per se molesta legenti aequè ac scribenti accidit, multo magis tum fiat necesse est, cum speciem quandam ac imaginem viri obiici tibi et animo insinuari desideres. Hoc ergo discrimen ut effugerem, simul tamen rerum utilium cognitione lectores non fraudarem, optimum iudicavi annalium istorum compendium pro-

proponere. Adeo tamen me huius laboris vitavit taedium, ut aperte fatear, me non ultra sustinuisse, ea, quae a Marano recte in Pearsonii annalibus reprehensa essent, propter eandem ac maiorem etiam istius in differendo intemperantiam contendere.

Caeterum in hac operis nostri parte ut lapsi fuerimus, offendisse tamen censebimur in tali, quae laxiori tantum vinculo cum primario eius fine cohaeret atque a reliquo studio nostro hucusque fuit seiunctior: quocirca facilius solet esse errorum excusatio. Cum vero in eum locum iam deducta sit oratio nostra, ubi, quid proprium nobis hac opera vindicemus, explicare debeo, *Literariam* partem dico: nescio an arrogantior videar, si Caueos, Ittigios, Dupinios, Fabricios, Walchios, Ceillerios aliosque introducam, quorum quisque ut Patrum vel omnium vel quorundam editiones recensere instituit, ita laudem vix ullus reportavit. Tantum vero abest, ut viris praeclaris ac
supra

supra laudes nostras elatis obtrectando gloriosam aliquam captare aueam: vt illos ipsos potius excitauerim, vnde, quid a nobis iure tuo postulare possis, pro rei natura scilicet et per subsidia, quae rara felicitate nobis obtigerunt, spectetur. Illi enim, cum partim propter ambitum maiorem, quem operibus suis scripserant, partim ob multarum aliarum rerum, quas praeterire nefas putabant, varietatem, secundas tantum partes editionum recensui tribuissent, non indigna studiis suis sibi et aliis tunc attulisse videbantur: perfectiora dare, si libuisset, raro per copiarum tenuitatem ipsis concessum erat. Praeterea nemo eorum extitit, quin de suo aliquid in commune afferret.

Nobis contra haud permissum erat, qualemcunque editionum catalogum ex istorum commentariis vel vulgaribus indicibus ac diariis confarcinare, sed requirebatur recensus, qui et plenus non iniuria dici posset et certum se descriptione singulis addita comprobaret. Atque

hoc

hoc ipsum est quod vnice intendimus, in quo nec studio nec industriae pepercimus, in quo denique, nam quidni fatear? non improbum laborem exantlasse mihi videor, dummodo veteri illa lege: *Quibus sciam poteroque* cauere non negetur.

Editionum autem descriptio et ipsa duplicem fert tractationem. Alteram *criticam*, quae interna cuiuscunque bona, textus crisin eiusque causas, lectionis adminicula, copias, commoda persequitur, vnde primum profectus sit, per quos ornari et perfici coeperit aliquis auctor, quo modo iam sit affectus, vtrum excultus fatis, an restet aliquid? ostendit. Haec ergo cum summatim in vnoquoque, tum singulis in locis a nobis sunt declarata. Ac in hac postrema opera saepe ipsorum editorum verbis vsi sumus, si quando ab iis tam luculenter tractandi ratio fuisset explicita, vt idem vix paucioribus verbis consecuturos nos confideremus, aut ratio esset impeditior, aut etiam

fidem

fidem penes auctores esse vellem. Habet denique hic mos id commodi, ut a pluribus explorari et expendi possint, quae generatim ubique sint proposita, simulque ingenium fere cuiusque editoris propius conspici queat et cognosci. Quodsi qui fuerint, qui chartae haud satis pepercisse me hac in re existiment, reputare eos iubeo, ad plures quam se solos usum huius bibliothecae pertinere et ultra hanc praesentem aetatem forte duraturum esse. Quis vero patrum nostrorum memoria in *Oudini commentariis de SS. eccl.* qui ex eadem officina, quae nostram Bibliothecam emittit, anno huius saeculi vigesimo secundo luci dati sunt, simile paene institutum magnopere reprehendendum putavit? tametsi ille non tam reconditiora et quorum aditus plerisque interclusus esset, ibi depromere consueverat, sed, ut occasio sese offerebat, ex diariis etiam, quae in recenti memoria erant, integras recensiones excerptit.

Ad hanc quoque partem spectat *librorum manuscriptorum*, ex quibus textus Patrum passim editus et correctus est, commemoratio, a supra laudatis editionum censoribus prorsus neglecta, qua sine tamen de editorum meritis iudicium recte informari nequit. Non eodem loco sunt *versiones*, quibus exigua idcirco a nobis cura habita est.

Altera pars in externis potius occupata est magisque apices literarum captat, quam primi, ni fallor, Franco - Galli nominibus doctis nugis inueniendis ingeniosi *bibliographicam* nuncupauerunt. Ac in hoc quidem doctrinae genere patres latini primum locum tenere solent, quippe quibus a typographiae incunabulis nihil frequentius typorum formulis descriptum extat. Hinc ingens commentariorum, in quibus descriptiones seu potius delineationes istiusmodi editionum coaceruatas cernas, copia proffat, quibus excutiendis non leuem temporis iacturam exiguo cum fructu facias.

Nos

Nos in hac etiam curiosos esse oportuit, sed non contenti fuimus vndecunque titulos et subsignationes, annorum notas, typographorum et locorum nomina, colligere, chartarum mensuram, characterum genus, et quae sunt reliqua, inconsulto exscribere, sed ante omnia laborauimus, vt explorata essent et certa, quae a nobis proponerentur; quod vt plerumque optimo euentu factum est, cum oculis ipsa exemplaria vsurpare liceret, ita vbi non fieri potuit, testium non deteriorum fide corroborauimus. Atque in his si quid attulerimus, quo ab aliis perperam tradita corrigerentur, discernerentur, quae falso pro iisdem habita erant et dubia veris commutarentur: id non ita accipi velim, ac si soli nostrae sedulitati et circumspectioni deberi existimem, sed, vt palam ac notum sit omnibus, plurimorum virorum studiis et occasione, qua coniunctis iis frui licuit, ea deberi, quibus et

sint et habeant docti, ad quae studia sua dirigant.

Haec vero in praesenti satis sint ad id, quod effecimus aut efficere saltem voluerimus hac opera declarandum. Singula vero, quae forte commendari possent, commemorare, nec otii nostri ratio patitur, nec ambitionis, quam metuimus, species. Superest, ut de aliis quibusdam, quae mea et lectorum interest, ne ignorentur, verba faciam. Comprehendit hic tomus quatuor priora saecula, sed Augustinum, quamquam quarto saeculo is ab omnibus adscribi solet, propter iustam voluminis magnitudinem excludere coacti sumus. Is igitur quarti saeculi scriptorum agmen ducet, aliosque paucos, qui quarto saeculo dantur, propterea quod post illum aptius collocari eos censemus, comites habebit. Deinde non defutura esse sentio, quae diligentiam nostram effugerint. Cui enim in tam diffuso opere somnus non obrepat? Iam vero ab initio
etiam,

etiam, antequam fatis exercitati essemus, accidit frequenter, ut non omnia, quae in promptu fuissent, cerneremus. Quorum magnam copiam, maiorem certe, quam ab aliis monstrari nobis posse arbitramur, additamenta cum Tomo secundo euulganda capient. Nec inopportunum hic erit lectores monere, quatuor aut quinque priores plagulas ante annum cum dimidio iam typis fuisse mandatas. Quo factum etiam est, ut de Semlero τῷ μακαρίτη tamquam inter nos agente loquamur, cuius discessu adeo spes pro Tertulliano ibi concepta frustrata est. Postremo non parum indulgentiae lectorum opus nos habituros praeuidemus ad menda typographica, quae crebra nimis incidere, excusanda. Nam etsi quae in chartas a nobis essent coniecta diligenter fatis ac nitide etiam describenda curauerim, nec desultoriam sane in singulis plagulis, antequam Lipsiam mitterentur, emaculandis industriam posuerim; non omnibus tamen calami aberrationibus delendis

vnus fatisfui, multoque minus alia, quae a ty-
potheta falso lecta essent, emendandi occasio
data fuit. Indicauimus pleraque, si quae ta-
men supererunt, in distinctionum signis impri-
mis, aut vbi non fatiſ accuratè quae rotundo
quaeue italico caractere exscribenda essent,
significatum fuisse intelligent, ea omnia vt ipsi
benigne corrigere sustineant, lectores rogatos
esse volo. Si denique in antiquarum editio-
num titulis interdum antiquos caracteres ad-
hibitos esse, in plerisque tamen id neglectum
animaduenterint, id totum nostra culpa acci-
disse fateor, qui antea quaerere ex redemptore
debuiffem, an talibus instructa esset officina,
antequam eosdem depingere instituerem, et
vbi dubitatio me subiiffet, rursus abiicerem
eandem curam. Dabam Göttingae a. d. iv Id.
Septembr. MDCCLXXXII.

* * * * *

INDEX CONTENTORVM.

<i>Caput primum</i> , de Pseudographis quibusdam, qui saeculo primo et secundo adscribi solent	pag. 1
<i>Caput secundum</i> , de Tertulliano Patrum Latinorum principe in confiniis saeculi secundi et tertii con- stituto	2
<i>Caput tertium</i> , quod scriptores saeculi tertii potissi- mum complectitur	
<i>Sect.</i> 1. Anonymum Actorum Felicitatis et Perpe- tuae auctorem	58
<i>Sect.</i> 2. M. Minucium Felicem	58
<i>Sect.</i> 3. Thascium Caecilium Cyprianum	77
<i>Sect.</i> 4. Cornelium Ep. Rom.	134
<i>Sect.</i> 5. Nouatianum	135
<i>Sect.</i> 6. Pontium	143
<i>Sect.</i> 7. Stephanum	143
<i>Sect.</i> 8. Victorinum Patauionens. Ep.	144
<i>Caput quartum</i> . Patres Latini saeculi quarti	
<i>Sect.</i> 1. Arnobius	147
<i>Sect.</i> 2. Lactantius	177
<i>Sect.</i> 3. Iulius Episc. Rom.	264
<i>Sect.</i> 4. Macrobius	268
<i>Sect.</i> 5. Liberius Episc. Rom.	268
<i>Sect.</i> 6. Hilarius Pictau. Ep.	273
<i>Sect.</i> 7. Eusebius Vercellenfis	294
b 3	<i>Sect.</i>

<i>Sect.</i> 8.	Lucifer Calaritanus	p. 297
<i>Sect.</i> 9.	Hilarius Diaconus	306
<i>Sect.</i> 10.	Potamius Episc. Olyssiponenf.	307
<i>Sect.</i> 11.	Phoebadius	309
<i>Sect.</i> 12.	Zeno Episc. Veronensis	312
<i>Sect.</i> 13.	Fabius Marius Victorinus	328
<i>Sect.</i> 14.	Candidus	332
<i>Sect.</i> 15.	Damasus Episc. Rom.	333
<i>Sect.</i> 16.	Optatus Ep. Mileuitanus in Numidia	343
<i>Sect.</i> 17.	Pacianus Barcelon. Ep.	357
<i>Sect.</i> 18.	Ambrosius Ep. Mediol.	361
<i>Sect.</i> 19.	Martinus Turonensis	419
<i>Sect.</i> 20.	Hieronymus	426
<i>Sect.</i> 21.	Philastrius Ep. Brixienf.	536
<i>Sect.</i> 22.	Faustinus	547
<i>Sect.</i> 23.	Siricius	555
<i>Sect.</i> 24.	Gaudentius	560
<i>Sect.</i> 25.	Vigilius Tridentinus	567
<i>Sect.</i> 26.	Tychonius	569
<i>Sect.</i> 27.	Rufinus	571
<i>Sect.</i> 28.	Qu. Iulius Hilario	639
<i>Sect.</i> 29.	Anastasius Ep. Rom.	642
<i>Sect.</i> 30.	Paulinus Ep. Nolanus	646

CORRIGENDA.

Pag. 10. l. 25. pone comma post *addidit*, dele post *suus*. p. 11.
 l. 14. dele comma post *Rigaltius*. p. 12. l. 34. l. *coepit* pro *cepit*.
 p. 14. l. 2. *Scinz.* pro *Soinz.* p. 15. not. l. 2. *iam* pro *eam*. l. 3.
Tertulliani pro *Fertulliani*. ibid. *impressa* pro *impressam*. p. 16.
 l. 23. l. *coenobio* pro *coenobii*. Ibidem Parenthesis inepto loco po-
 sita est. p. 19. l. 25. l. *bic* pro *h*. p. 23. l. 13. *hominum* pro
hom. l. 22. *partitus* pro *partitum*. ibid. not. l. 2. *indagare* pro
iudagare. p. 25. l. 18. *id egit* pro *indegit*. p. 26. l. 15. *quinque-*
partito pro *quinque partito*. p. 27. l. 6. dele punctum post *Pameli*.
 p. 28. l. 5. *Annotationes* pro *Annotatione*. p. 36. l. 25. dele com-
 ma post *est* et refer post *aliquid*. p. 46. not. l. 4-6. vncis include
 verba *et - videtur*. l. 6. dele verba *innuit certe*. p. 48. not. l. 3.
Cachinnis pro *Cachinius*. p. 50. l. 16. tolle *de* ante *Lacerdae*.
 p. 51. l. 16. *Notas* pro *Notae*. p. 54. l. 14. post *primam* excidit
 comma. Idem accidit p. 55. l. 9. post *cenferet*. p. 63. l. 23. *Ac-*
cedebat pro *Hac cedebat*. p. 68. l. 26. *ipsi* pro *ipse*. ib. l. 28.
Si pro *Se*. p. 69. l. 28. *Fulvii* pro *Tulvii*. p. 81. l. 27. *Maii* pro
Mai. p. 83. l. 3. *quarum* pro *quorum*. p. 101. l. 2. post *Pudicitiae*
 punctum excidit. p. 106. not. l. 8. *versare* pro *versari*. p. 108.
 l. 17. *Audiffredi* pro *Audisfredi*. p. 109. l. 24. post *confertis* excidit
 punctum. p. 110. l. 18. dele *qui*. p. 114. l. 11. pone comma
 post *emaculasse*, dele post *annotatiunculis*. ib. l. 18. excidit comma
 post *praeafatio*. l. 19. loco puncti pone comma. p. 115. l. 7. ex-
 cidit *fauebit* post *nostrae*. p. 121. l. 28. l. *Iosephus Smith*. p. 149.
 l. 20. lepido errore 1721. et 1719. pro 321. et 319. exscriptum est.
 p. 152. l. 4. post *aggressus* excidit *est* cum commate. p. 153. l. 5.
inopes perperam legitur vbi erat *inops studium fuit*. p. 160. l. 1. de-
 le punctum post *marginalibus*. p. 161. l. 22. dele comma post *est*
 et pone l. sq. post *editione*. p. 173. l. 4. *Vrsinum* pro *Vrsinus*.
 p. 179. l. 28. *negligentiae* pro *negligentia*. p. 180. l. 14. *copia* ex-
 cidit ante *ostendit*. p. 181. post *Cratandri* excidit comma. p. 182.
 l. 32. dele *et*. p. 183. l. 31. excidit comma post *Gothicam*.
 p. 184. l. 3. dele punctum post *curauerat*. p. 185. l. 6. *descriptum*
 pro *descriptus*. p. 189. l. 23. loco commatis punctum infer post
exscripta. p. 191. l. 15. dele punctum post *Aretini*. ib. not. l. 6.
excidit

excidit diuersis ante expressa. p. 193. l. 3. *excidit edere ante conatum.* p. 206. l. 15. pone comma post *sunt*, dele post *editione*. p. 208. l. 29. dele *qui*. p. 210. l. 24. dele comma post *earum*. p. 214. l. 11. infere *tantum* ante *excussa*. p. 217. l. 2. *veritati pro veritate.* p. 217. l. 15. l. *dictionum.* p. 220. l. 12. *locupletissimo pro locupletissima.* ib. l. 38. delend. comma post *emineat*, ponend. post *editio*. p. 226. l. 12. delend. comma post *putarentur*, ponend. post *saltem*. p. 227. l. vlt. delend. punctum post *afferunt*. p. 231. l. 7. tolle comma post *separatim*. p. 233. l. 4. *Nurrisii pro Numisii.* p. 243. l. 9. infer comma post *meliora*. p. 245. not. l. 12. dele comma post *solemni*. p. 248. l. 22. dele punctum post *possedit*. p. 249. l. 6. *excidit saeculis post inuentam.* p. 257. l. 32. *imperfectam pro imperfectum.* p. 265. l. 27. loco commatis pone punctum post *essent*. p. 267. l. 2. *de pro d.* p. 268. l. 18. *ad pro Ad* puncto ante sublato. p. 281. l. 10. *alteram pro Alteram* puncto ante sublato. p. 310. l. 16. l. *Interfuit etiam Conciliis cum Valentino a. 374., tum Caesaraugustano a. 380.* p. 312. l. 17. *excidit existimare post iure.* p. 326. l. 28. tolle punctum post *datum*. p. 338. l. 3. infer punctum post *Aldi.* ibid. l. 20. *reliqua pro Reliqua* puncto praecedenti in comma mutato. p. 362. l. 27. post *non excidit quod.* p. 367. l. 16. *Benedictinis pro Benedictini.* p. 375. l. 4. *Bunav. pro Bnno.* p. 376. l. 18. post *luminibus excidit corruscante.* p. 385. l. 19. post *copiosus* tolle punctum. p. 387. not. l. 3. *bibliopegae pro bibliopigae.* p. 389. l. 12. tolle comma post *urbis.* p. 391. l. 3. *indicandis pro inclinandis.* ib. l. 19. *honestate pro honestates.* p. 406. l. 2. *quos pro quae.* p. 414. not. l. vlt. *exituram pro exiturum.* p. 417. l. 23. *per pro post.* ib. l. 30. *commemorat pro commemorant.* l. 31. infere comma post *notat.* p. 428. l. 34. *Meletius pro Meletis.* p. 454. l. 21. *eo pro ex.* p. 461. l. 21. *Huic pro Hinc.* ib. l. 24. et 25. lege *nimiam opinionem pro nimia opinio.* p. 532. l. 7. *lectitationi pro lectitatione.* p. 574. l. 15. lege *ipsum et Hieronymum.* p. 577. not. l. 1. post *est* infer comma. l. 2. post *rediisse* punctum. p. 578. l. 1. *Hieronymi pro Rufini* puncto praecedenti deleto. p. 610. l. 28. l. *deberi.* p. 650. l. 6. comma pone post *inhabitabat*, dele post *nomine.* p. 672. l. 10. infere comma post *est.*

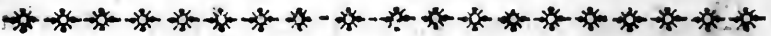
BIBLIOTHECAE PATRVM LATINORVM
HISTORICO LITERARIAE

C A P V T P R I M V M

*De Pseudographis quibusdam, qui saeculo primo
et secundo adscribi solent.*

Auspicari solent, qui de Patrum Latinorum vita et scriptis ante nos egerunt, seriem eorum a Pseudographis nonnullis, quorum scripta cum diu iam et auctorum, quos mentiuntur nominibus et huic aetati fraude fatis pingui Minerua composita afficta esse melior critices vsus edocuerit, nos quidem eis recensendis supersedere posse arbitrati sumus. Interea fontes indicare placuit, vnde, si qua de illis quaerendi inciderit necessitas, qui velit, haurire possit. Itaque de *Marcello Romano* adeundi sunt *Caue.* edit. Oxon. T. I. p. 26. *Fabricius* Bibl. M. et Inf Lat. ed. Mansi T. V. p. 21 sq.; de *Martiale Lemouicensi Dupinius* ed. Paris. 1692. 4. T. I. p. 283. *Caue* T. I. p. 36. *Oudinus* T. I. p. 66 sq. *Nurrius* App. T. I. diff. IX. *Samarthanus* Gallia Chr. ed. Paris. 656. T. II. fol. 630. *Riuetus* Crit. S. I. cap. VII. denique prae caeteris insignes libri *P Hist. Litt. de France* (par Benedictins) T. I. p. 406 sqq. et *Fabricii* B. M. et I. L. T. V. p. 34. qui posterior plures etiam libros huc pertinentes indicauit. Nouissime de eo egit *P. Placidus Sprenger*, Benedict. et Bibliothecar. in Banz in *Thef. rei Patriisticae* T. I. p. 303 sqq. Porro de *Aureliano Lemouicensi* videas licet *Oudinum* T. I. p. 72. *Fabryc.* B. M. et I. L. T. I. p. 153. ad Aureliano
Tomus I. A num

num Remensem, qui circa a. DCCCC. vixit, item *Magnam Bibl. Eccl.* cuius primus idemque vnicus Tomus Coloniae Allobr. 1734. forma max. prodiit, p. 795. de *Alexandro I.* vero, Pontifice Romanorum VII. *Caveum* p. 47. *Fabric.* libro I. T. I. p. 58. *Magnam Bibl. Eccles.* p. 253 sq.; denique de *Pio I.* Pontifice Romano, Hermetis presbyteri fratre iidem saepius aduocati auctores *Caveus* p. 65 sq. et *Fabric.* l. I. T. V. p. 300. nec non laud. P. *Sprenger* in *Thef. rei Patr.* T. II. p. 137 sqq. scitu necessaria suppeditabunt.

CAPVT ALTERVM

De TERTVLLIANO, Patrum Latinorum principe in consiniis saeculi secundi et tertii constituto.

§. 1. Vita eius. §. 2. Scripta. §. 3. Eorumque editiones.

§. 1. Vita. **Q**uintus Septimius Florens TERTVLLIANVS natus est Carthagine patre centurione proconsulari. Tametsi certis quidem indiciis ipse annus, quo natus sit, quoque decesserit, non constet, tamen a vero minime abesse videntur ii, qui ante medium saeculi secundi lucem illum aspexisse, diem vero obiisse anno CCXX. statuunt, ducti imprimis, vt alia taceamus argumenta, quae ex ipsis eius libris colligi debent, Hieronymi rationibus, qui sub Seuero maxime et Antonino Caracalla eum floruisse et ad decrepitam fere aetatem vixisse memoriae prodidit. Gentilem se fuisse, nec moribus quidem candidissimis ipse fatetur;*)
tempus

*) Passim in libro de poenitentia. Tametsi haec ne adeo seuerè accipiamus, indoles hominis rigida vetat, quae fiebat,

tempus tamen quando, et ratio, qua ad fidem christianam amplectendam impulsus fuerit, incerta sunt. Rhetoricam eum esse professum, vel causas etiam in foro dixisse, antequam Christo nomen daret, plurimorum virorum doctorum, eaque probabilitate certe non destituta sententia fuit. Vt enim Tertullianus in libris, qui aetatem tulerunt disciplinarum et exemplorum historiae veteris totiusque antiquitatis doctrinae copias paene immensas protulit, ita incredibili imprimis legum iurisque scientia pollere eamque nimis etiam prae se ferre censetur. Hanc ergo ut alia via, quam studio ad certos vsus accommodato assequi potuerit, pauci admodum, qui sibi persuaderi sinant, esse videntur, licet hariolando ulterius non proficiant. Talem vero doctrinam cum ingenio subtili et in paucis eximio ornaret raraque morum seueritate collustraret Tertullianus, fieri aliter vix potuit, quin magnum in eo pro statu temporum illorum ecclesiae esset praesidium. Quod tamen labefactatum breui et tantum non penitus euersum est, cum idem ille vir, Montanistarum placita deperiens, a catholica ecclesia, cuius adhuc presbyteri munus Carthagine sustinuerat, plane se segregaret. Cuius tam subitae conuersionis tempus non magis certo cognitum habemus quam causas; quamquam de his tantopere laborandum non erat. Satis enim esse possit, hominis austerum ac rigidae seueritatis ingenium nosse, quo intelligas, quam valde omnia Montanistarum placita congrua atque grata ei esse deberent. Neque vero Hieronymi sententiam prorsus contemnendam duxerim, immo crediderim inuidia ac contumeliis clericorum Romanorum suf-

A 2

flatos

siebat, ut ei, vitam anteaquam respicienti, coloribus tantum non teterrimis quaecunque fecisset, apparerent.

flatos esse non sane languidos per se animi ignes. *) Grauior altera videtur esse quaestio, quoniam primum tempore ad Montanistas Tertullianus defecerit, propterea quod librorum, quorum numerus superest factis magnus, intelligendorum rerumque christianarum istius aetatis cognoscendarum ratio ab accurata huius momenti disceptatione pendet; quo ipso quoque veritatis inueniendae difficultas augetur, cum, nisi de doctrina et momenti vnus cuiusque libri certam antea et exploratam sententiam habeas, de aetate huius mutationis tuto pronuntiari non possit. Enimuero id

*) Enimuero hanc Hieronymi sententiam *Cel. Sen. Ierus in diff. de varia et incerta libr. T. indole* ita fouet, vt Romae quidem fuisse Tertullianum statuatur et Romanae ecclesiae clericis adscriptum, donec Montanistarum res laetiori quo aliquantisper apud Episcopum Romanum frui viderentur successu per Praxeam essent fraudatae: quo facto ab illis secesserit; et vero Hieronymi in Romanos clericos, quorum malignitatem post Damasi mortem ipse expertus esset, indignationi aliquid tribuat, eumque contra veritatem posuisse putet, *Tertullianum ab episcopo Romano clericorum studiis improbis, loco et ordine moram atque ex ecclesia esse expulsam*, quae viri S. verborum Hieronymi est interpretatio. *Noeffelius* quoque V. S. V. Hieronymi sententiam credibilem non censet, propterea quod magnis laudibus Romanam ecclesiam in libro *de praescript. Montanistico*, prosequatur, nec in eo *aduersus Praxeam* c. I. vbi vehementer eum, adulterantem illam ecclesiam, insectatur, quidquam contumeliarum in ipsam hanc ecclesiam, eiusue Episcopum proiecerit. Ergo fortasse cum *Schroeckbio* (*Hist. Eccles. vern. sermone conscripta* T. III. p. 319.) sentire malis, Tertullianum non quidem loco suo machinationibus clericorum Rom. pulsum esse, sed quod montanizantem forte in libellis suis non sine contumelia obiurgassent, incitatum, vt quos errores adhuc tantum degustasset, eos iam auide imbiberet.

id iam virorum Dd. diligentia in hac disquisitione consecuti sumus, vt anno CC. pro certo paene eam assignare liceat, Vbi vero semel Tertullianus nouae sectae Montanistarum se addixisset, catholicae ecclesiae mores institutaque paene singula praua atque corrupta ducere et acerbissime infectari coepit, nec ab eo rigore ante vitae finem desistit, sed, vt opinari licet, animo in istos aduersarios obiit inimicissimo. Pameli hariolatio est, Tertullianum vxorem, quam siue gentilis adhuc siue post baptismum demum duxerat, vbi presbyter factus esset, continentiae voto adstrinxisse; quo statuendo vt praepiudicatae disciplinae suae opinioni litauit, quae clericos iam primis istis temporibus coniugio abstinere debuisse ponit, ita Tertullianum, vt secum sentire videatur, mirifice torquet. *)

Scriptorum eius, licet multa iam sua aetate per-
S. 2. Scri-
pta eius.
 iisse testetur Hieronymus, magnus tamen numerus etiam nunc extat, sed quibus a tempore, quo condita sint singula, non parum tenebrarum obsunditur. Et quamquam non defuerunt permulti Viri Dd. qui illustranda hac caligine studium et doctrinam impenderent, vt in singulari opere, quod *Apologeticus* inscribitur, mirifico acumine *Moshemius* **) fecit, vniuersis autem post *Pamelium* nuper demum S. V. *Noessel-
 tus*

A 3

*) Nam libros *ad vxorem* statim post conuersionem eum exarasse contendit, quos tamen non ante quam aetate iam prouecta scripsisse constat, quique tum quoque cum vxore eum vixisse monstrant.

**) In commentatione chronologico-historica de aetate apologetici Tertulliani et initio persecutionis christianorum sub Seuero; in *dissertat. ad hist. eccles. peruenientibus*, Vol. I. p. 1. et repetita in ed. Tertulliani, Venet. 1744. f.

tus*) praestitit: vix tamen ab omni dubitatione liberari planeque explicari posse haec res videtur, cum nec aetatis, nec doctrinae librorum ubiuis certa satis expressa sint vestigia. Nam Pamelius vt in vita Tertulliani enarranda, ita et in scriptis eius ad certum temporis ordinem reuocandis multa sibi indulfit, quae curiosum earum rerum indagatorem minime decebat, et partim opinionum auctoritate ductus, partim diuinando audacius et multa praepostere statuendo eo rem adduxit, vt paene nihil effecisse dicatur. Sed Noesfeltus nouo studio et sedulitate doctrinae copiis et subactae mentis acie non inferiori rem adgressus egregie profecto expediuit, vt tamen et aliis nonnulla se reliquisse, ipse vltro profiteretur. Atque iam vir longe celeberrimus *Semlerus* de conaminibus suis in Tertullianum praeclara nos augurari iussit in *dissertatione prima de varia et incerta librorum Tert. indole*, qua librum *contra Iudaeos ex libris aduersus Marcionem* misere et inepte compilatum esse probauit. Quae viri solertissimi opera ne magnis excidat ausis, nemo non erit, quin nobiscum optet. A nostro autem consilio cum omnis de doctrina librorum et ipso adeo argumento quaestio plane sit seiuncta, nec muneris nostri esse putamus, denuo rationes singulorum de aetate libri cuiusque dispungere, nec vitium nostrarum, nec otii nec studii denique nouam harum disquisitionum telam exordiri. Recensum damus ex ordine chronologico Pameliano,**) cui in fine Noesfeltianae criseos summa erit subiecta.

Super-

*) In tribus de vera aetate ac doctrina scriptorum, quae supersunt, T. disputationibus, quae in vnam redactae et altera vice editae sunt Halae 1768. 4.

***) Quem ipse tamen in adornanda T. editione non secutus est.

Superfunt igitur: *scripti ex Pam. sententia:*

Liber de Pallio	A. p. C. n.	196.
<i>adu. Iudaeos</i>		199.
<i>Apologeticus</i>		200.
<i>de Testimonio animae</i>	}	201.
de poenitentia		
de oratione	}	202.
ad Scapulam		
ad Martyras		
de patientia	}	203.
de praescriptionibus		
de baptismo adu. Quintillam		204.
de spectaculis	}	205.
de idololatria		
de habitu muliebri	}	206.
de cultu feminarum		
ad vxorem	}	208.
aduersus Hermogenem		
aduersus Valentinianos	}	209.
de anima		
de carne Christi	}	210.
de resurrectione carnis		
aduersus Marcionem	}	212.
de corona militis		
Scorpiace	}	213.
de virginibus velandis		
aduersus Praxeam	}	215.
de fuga in persecutione		
de exhortatione castitatis		216.
de monogamia		
de ieiuniis		
de pudicitia		

Noesseltus V. horum librorum *classes* constituit, quarum *prima* eos complectitur, qui tempore prioris

ris vexationis Christianorum sub Seuero Aug. scripti sunt; quo refert librum *ad Martyras* a. 197. *de spectaculis* et *de idololatria* 198. *apologeticum*, libros *II. ad nationes* et *librum de testimonio animae* 199; altera eos habet, quorum de aetate et erroribus Montanisticis constat. Quo referuntur liber *de corona* ad a. 201. *libri II. de cultu feminarum* ad a. 201. vel 202. liber *de fuga in persecutione* ad a. 202. *Scorpiace* ad a. 204. *libri V.* qui supersunt *aduersus Marcionem*, quorum *primus* refertur ad a. 207. aut 208. caeteros dubiae aetatis esse docetur; liber *de pallio*, ad a. 208. *I. ad Scapulam*, ad a. 211; *tertia*e classi adscripsit libros, quos, quamuis incertae aetatis sint, tamen constat scriptos ante eius defectionem fuisse, nempe librum *de oratione*, *de baptismo*, *libri II. ad uxorem*; *quarta* classis libros sistit, quorum non nisi Montanismus patet, quales censet librum *de patientia*, *de velandis virginibus*, quem primum fortasse librorum Montanisticorum esse opinatur V. *Celeb. de exhortatione castitatis*, *de monogamia*, *de ieiuniis*, *de pudicitia*, *aduersus Praxeam*, *aduersus Hermogenem*, *de anima*, *aduersus Valentinianos*, *de praescriptionibus haereticorum*, *de carne Christi*, *de resurrectione*; *quinta* denique classis eos continet, quorum nec aetas, nec doctrina certa est, eaque libris *de poenitentia* et *aduersus Iudaeos* absoluitur.

Neque vero scriptis *suppositis* Tertullianus caruit, cui non solum *Novatiani* libelli *de Trinitate* et *de cibis Iudaicis* sunt tributi, sed adscripta etiam *poemata*, *genesis* nimirum et *Sodoma*, *de ligno vitae*, *de iudicio Domini*, *carmen ad senatorem*, et *libri V. aduersus Marcionem*. Idemque accidit libello *de haeresibus*, qui libro *de praescriptione aduersus haereticos*, veluti appendix a capite 45. usque ad finem adiungi solet, et tractatui *de definitionibus fidei*, quem Genna-

Gennadio Pamelius asserit, vt antea iam Erasmus ad Augustinum fecerat; nam et inter huius opera non maiori iure reponitur. De his autem omnibus diligenter suis locis ab editoribus actum; nec defunt peculiare, quibus hoc argumentum pertractatur, commentationes, quas enumeratas iudicio singulis appposito inuenies in *Walchii* Biblioth. Patristica, cap. IV. a p. 199 sqq. ad quam semel in his prouocasse sufficiat.

Primum *uniuersum* quaedam; deinde *Annales* 6. 3. Editiones,
earum subiiciamus.

Tertulliani *Apologeticus* reliquorum eius operum editionem longo admodum temporis spatio antevertit, editus primus *Venetis per Bernard. Benalium*, anno non expresso quidem, sed diuinatione non improbabili assequendo 1483; incertum vero, vtrum seorsim, an cum Lactantio, cui deinceps plerumque adiunctus conspicitur. Textus est admodum foedus. Codicis alicuius, vnde exscriberetur, indicium prorsus et ab hac principe et proxime sequentibus editionibus, quae merae huius repetitiones esse videntur, abest. Primus ei emendando manum admouit *Baptista Egnatius*, dum *Aldinae* operae vna cum *Lactantio* eum luci iterum darent a. 1515. solius tamen ingenii, quod quidem non mediocre erat, sagacitate confusus. Sero demum successerunt *reliqua* nostri, tantum non omnia *Basileae apud Frobenium* 1521. Instaurator fuit *Beatus Rhenanus*, doctus vir, et qui ingenii alacritatem insigni in textum religione temperaret. Exhibentur 23. opuscula, ad duorum Codicum, quos tamen admodum mendosos fuisse queritur, fidem expressa, coniecturis suis adscriptis, non tamen insertis textui. Habet autem haec editio quamquam textum parum accuratum, accedebat enim ad Codicum deprauationem ipsius sermonis Tertullianei

nouitas ac indoles plane singularis; multas tamen doctes, quae huius aetatis editionibus, nedum principibus raro contigerunt, argumenta singulis opusculis praefixa et al. Neque vero hic substitit viri laudati diligentia, sed, quod in votis habuerat, nactus, exemplar MS. correctius coenobii Gorziensis a. 1539. editionem emisit et emendatiorem longe et aliis copiis instructiorem, operam in recognoscendis plagulis praestante *Sigism. Gelenio*, id quod hunc ipsum quoque virum Tertulliano conciliauit, vt XI. annis post *tertia Basileensi* procuranda nouus T. sospitator existeret. De *Gagnaei* enim meritis, cuius editio a. 1545. *Parisis* XI. f. IX. potius opusculis auctior prodiit, quae dicam, non habeo. Gelenius autem eosdem, quos Parisiensis illa recens produxerat, tractatus omnes ex MS. Codice Anglicano longe emendatissimo *editioni tertiae Basileensi* a. 1550. inseruit, nonnullosque praeterea libellos, iam in superioribus editionibus exscriptos, eiusdem Angl. Cod. ope non parum sanauit.

Hae tres *Basileenses* editiones pluribus vicibus sunt repetitae, licet secundae repetitionem expresse memoratam non inuenerim. Tertiam exscriptam quoque dedit an. 1580. Parisiis *Renatus Laurentius de la Barre*, propter ea, quae addidit laudibus suis, non fraudandam.

Nouam editionum familiam et superioribus immentum quantum praestantiorem ab a. inde 1579. ducit *Iacobus Pamelius Brugensis*. Nimirum hic et emendandi et dispertiendi et illustrandi textus provinciam pro aetatis illius ingenio mirifice profecto sustinuit. Ad manus erant Codd. Vaticanorum trium et aliorum quorundam collationes. Certatim repetita est haec editio in Belgio, Gallia et Germania, inter quas ea potissimum, quam *Franciscus Iunius* curauit et

et quae *Franeckeræ* 1597. prodiit, vt et *Parisiensis* a. 1598. eminent; vtraque enim futuro T. editori nouas opes criticas non contemnendas collegit.

Interea consentiente plurimorum Virorum Doctorem in Tertullianum studio nonnihil profectum est. Prodierunt enim a. 1603. *Wouuerii notae epidiſticae*; *Salmasius* totum se libro *de Pallio* expoliendo dedit; *Heraldi* felici acumine et doctrina egregia *Apologeticus* enituit; *de la Cerda* nouam operum omnium editionem molitus est et partem aliquam copiis suis locupletatam emisit; *Iac. Gothofredus* librorum quoque numerum auxit, editis primum e Codice Agobardi et illustratis *duobus ad Nationes libris*; denique *Rigaltius*, editis a. 1628. ex eodem Codice Agobardino *nouem Tertulliani libellis* ostendit, quid ille sibi ab ipso sperare deberet. Nec defuit sane diu expectationi. Ei enim debetur Tertulliani recensio, quae post saeculi vnus et dimidii decursum adhuc doctis omnibus probatur, nec facile a quoquam superabitur, nisi quis huius vestigia premens fortuna benigniori vtatur et subsidiis prorsus singularibus, quibus ille carebat, sit instructus. Nempe Rigaltius primum se penitus ingenio Tertulliani noscendo dedit, cumque in eo esset iuris antiqui peritia cum literarum humaniorum studio arctissime coniuncta, sermonis habitui et colorum ita adsuevit, vt de corruptelis et causis corruptelarum ipsius iudicium longe quam superiorum editorum esset expeditius. Ac visus sibi est animadvertere primum hoc, quod sane ad omnem in Tertullianum crisin moderandam plurimum valet, Tertulliani textus formam ac speciem natiuam multo, quam vulgo existimari solebat, prius esse amissam et perditam, ex quo scilicet corrigi cepisset, quem capere homines male feriat et intentius studium abhorrentes non possent. Hanc autem contagionem omne,

omnes omnino, qui eo usque in usum vocati essent, codices obsedisse, adeoque de textu ad eorum fidem feliciter restituendo tantum non profus desperandum esse contendit. Nam vnum codicem Agobardinum, vixdum repertum ad exemplaria nondum male sano isto studio correctâ descriptum esse praedicat; praeter quem ex variis Codicibus, melioris notae, sed non indicatis, Lectiones F. Ursini manu editionis Pamelianae marginibus adscriptae ei obtigerant: laude etiam sua dignas iudicabat Schoppianas illas ex Fuldensi, et Lat. Latinii ex Vaticano Codice notatas et a Iunio ed. laud. Franeck. prolatas.

His ergo paucis quidem, sed selectioribus subsidiis criticis, et ingenio maiori et familiaritate cum Tertulliano contracta arctiori textum Rigaltius prodidit nouum plane et a priori perquam diuersum a, 1634, et secundis curis 1651.

Post mortem eius eandem fouit *Philippus Priorius*, qui primum recudendam curabat an. 1664; ad cuius descriptionem deinceps constanter Tertullianus excusus est. Nouum lumen *Apologetica* ab *Hauercampii* ingenio illuxit, cuius cura solertissima ille anno huius saeculi decimo octauo prodiit. Quodsi plures Hauercampios fortuna Tertulliano daret, sperandum esset, fore, vt perfectam operum eius editionem non tantum in votis habeamus, sed vere aliquando consequamur. —

Nupera *Halenfis editio* ad excitandum denuo, quod iam diu inter nostros homines refrixerat, Tertulliani studium comparata, ab initio quidem Rhenanianam primam repetendo eamque pro arbitrio ex reliquis interpolando non satis certum sibi constituisse videbatur finem; vbi Rhenaniana deficeret, Pamelium et Rigaltium sequi cepit, Salmasii tamen in libro de Pallio et Hauercampii in apologetico auctori-

tate

tate potiore habita. Halensem maximam partem repraesentavit nouissimus Tertulliani editor, Cl. Oberthür, in descriptione *Wirceburgensi*. — Sequuntur iam *singularum editionum annales*.

SAECULO XV.

(1483.)

Q. Septimii Florentis Apologeticus aduersus gentes. Impressum *Venetis per Bernardinum Benalium. s. a. nota. fol.* Characterē eleganti gaudet, literis initialibus minio adpictis. Singulatim quidem hic Tertulliani libellus in Bibliotheca Regio - Acad. Goett. extat et memoratur in Biblioth. Pinelliana T. I. Patr. Lat. n. 683. Sed, ni fallor, ad Lactantianam editionem ab eodem Bern. de Benaliis factam et a Fabricio commemoratam pertinet, quam, quia forte rarior sit, nolim continuo cum Bünemannō in dubium vocare, et insunt indicia, quae attentum obseruatorem aduertere possunt in huius libelli habitu, veluti Capitem tabula ipsum praecedens, quae sic exscripta est, vt fere in reliquis Tert. Apologetici cum Lactantio editionibus exscribi solet, in dimidia fere parte paginae secundae folii primi; tum ipsius anni notae defectus, vix obuius in huius loci et typographi editionibus; deinde quod post subscriptionem subiicitur: *Sermo de vita eterna*, *) qui pariter cum sequentibus Lactantii edit. quae Tertulliani Apologeticum adiunctum habent, plerumque prodiit. Possunt haec saltem excitare VV. DD. vt curiosius de his, vbi licet, dispiciant.

1493.

*) Ad verbum inscriptus: *Item Sermo de vita eterna Capus XLVII.*

1493.

Mediolani per Vldericum Soinzinzeler. fol. Q.
 Septimii Flor. Tertulliani Apologeticus adu. gentes.
Cat. Bibl. Pinell. P. Lat. 682. T. I.

1494.

Venetiis cura et expensis Nobilis viri Domini
Octauiani Scoti Modoetiensis MCCCCLXXXIV.
 quinto Idus Octobris per *Bouctum Locatellum: Q.*
 Sept. Tertulliani Apologeticus: cum Lactantio; quem
 vide sis.

1500.

Parisis, ap. Io. Petit. 4. Tertulliani apolo-
 geticus. Cum Lactantio, si coniecturae fidere licet.
 Sed vide de ipsa editione quae suo loco disputantur.

SAECULO XVI.

1501-1600.

Cum Lactantio iterum iterumque prodiit Tertul-
 liani apologeticon: 1502. *Venet. fol. 1509. Venet.*
fol. 1509. Paris. 4. 1511. Venet. fol. 1513.
Paris. 4. Florent. 8. ap. Phil. Iunt. de quibus sin-
 gulis suo loco constabit. Iuntinae exempla seorsum
 etiam reperias, vid. *Cat. Bibl. Pinell. PP. Lat. n. 684.*
 et nostra ad Lact. hanc ed. id quod de sequenti etiam
 editione valet.

1515.

Venetiis in Aedibus Aldi et Andreae Soceri Men-
 se Aprili M. D. XV. In fronte: Tertullianus. —
 praemittuntur, praeter Io. Bapt. *Egnatii Ven. ad Gasp.*
 Contarenum Patricium *Venet. et philosophum prae-*
 cipuum epist. dedicatoriam, Hieronymi vita Tertul-
 liani, et Capp. tabula. Ac de sua quidem opera
 Egnatius:

Egnatius: „*Erat vero hic, inquit, praeter illam ab Afris omnibus usurpatam in scribendo affectationem, lacer totus et mutilus, ut nulla in eo pars non foeda cicatricibus esset. Quas ita pertinaci studio pro virili sanauimus, ut citra aliam dotem forma ipsa commendari prodiens iam possit. Nam, si quis adhuc supererat naevius, illum aut veteri restituto colore subduximus, aut in ea corporis parte relictus est, ut ipsos Pronubos fallere in perpetuum, maritis vero etiam diu placere possit.*“

1521.

Operum Tertulliani ed. princeps. *) *Bas. apud Froben. fol.* „Opera Q. Septimii Florentis Tertulliani inter Latinos ecclesiae scriptores primi, sine quorum lectione nullum diem intermittebat olim divus Cyprianus, per Beatum Rhenanum Selestadiensem e tenebris eruta atque a situ pro virili vindicata, adiectis singulorum librorum argumentis et alicubi coniecturis, quibus vetustissimus autor nonnihil illustratur. Quorum catalogum proxima pagina reperies. Floruit sub CAESS. Severo Pertinace et Antonino Caracalla, valde vicinus Apostolorum temporibus, circa annum a Christo passo CLX. Quare boni consulenda

*) *Sandius* in tr. de Vet. SS. Eccl. praef. Nucleo Histor. Eccl. (Ed. Hda, Coloniae 1676. 4.) eam Bas. 1515. f. Tertulliani opera impressam commemorat. Idem asserit *Ceillier* des Aut. Eccl. T. II. p. 525. Quibuscum facere videri possit *Pamelius* in Ep. Ded. ad Pont. M. vbi Rhenanum Scholiis, deinde et Adnotationibus illustrasse Tertullianum dicit. Sed haec non diserte satis elocutus mihi videtur. De ed. an. 1521. quin prima sit, dubium non est. In Cat. Bibl. Chig. laudatur: cura Beati Rhenani Selestadiensis et *Conradi Pellicani*.

sulenda sunt huius scripta, si alicubi varient a receptis horum temporum dogmatis, cum omnibus synodus antecesserit, Apostolicis illis exceptis, quarum in Actis Lucas commemorat. Gaude, lector, et hunc tibi rarum ac novum thesaurum para, ac Vale.“ In calce, folio autem indicem proximo: *Basileae apud Io. Frobenium: Mense Iulio. An. M. D. XXI.* Opera, quae in hoc volumine continentur, quorum catalogum pagina tituli auersa praebet, haec sunt: De Patientia Liber. De carne Christi. De resurrectione carnis. De praescriptione haereticorum. Aduersus omnes haereses. Aduersus Iudaeos. Aduersus Marcionem Libri V. Aduersus Hermogenem. Aduersus Valentinianos. Aduersus Praxeam. De corona militis. Ad Martyres. De poenitentia. De virginibus velandis. De habitu muliebri. De cultu foeminarum. Ad uxorem suam Libri II. De fuga in persecutione. Ad Scapulam. De exhortatione castitatis. De Monogamia. De Pallio. Apologeticus aduersus gentes.

Ceperat edendi Tertullianum consilium Rhena- nus, cum forte in codicem vetustum *Paeteriaci* coenobii (*Paeterlingen*) Transiurano incidisset, mox adiutus etiam codice *Hirsaugiensi* (*Hirschau*). Vtrumque tamen tam corruptum et mendis plenum, simul scripturam utrobique tam similem deprehendit, ut alter ab altero descriptus videretur, et ni semel vixdum inspecti libri, dum Frobenii praela vacarent, typis excudi coepti essent, omnino ab opere destitutum se fuisse affirmat. Secutus ergo in profligando labore hoc est, ut „quando loca mendosa deprehenderet, et non subuenirent exemplaria, sciens religiose esse tractanda autorum scripta non secus ac res sacras, nihil mutaret, sed coniecturas, quae tum in mentem forte veniebant, in marginibus adiceret, quarum nonnullae,

nullae, inquit, nec mihi multum arident, verum cupiebam lectorem dubitaturum adiuuare. quod si non ubique successit, non est idcirco damnandus conatus. Pergit: Vtinam mihi copia fuisset exemplaris quod in Gorziensi coenobio seruetur, id abest ad tertium miliarium ab vrbe Mediomatricum, et item eius quod apud Fuldam extat, vel eius, quod esse Romae ferunt. Sed spaciis iniqui temporis exclusi, non potuimus ea nancisci. Quamquam vereor nihil nostris esse emendatiora. quando codices quibus vsi sumus Hirsaugensis et Paterniacensis tam constanter per omnia consentiebant, ex diuersis allati bibliothecis, et non vno tempore descripti. Sed huius conferendi laborem aliis commitemus.“

Praeter argumenta, singulis libris vna cum annotationunculis praemissa, praefixit Rhenanus vitam Tertulliani, itemque disputationem, sub nomine *admonitionis ad lectorem de quibusdam Tertulliani dogmatibus*; subiunguntur vero *Definitiones ecclesiasticorum dogmatum*, posthac Gennadio adscriptae, et index denique dictionum sententiarumque ac dogmatum. Inscriptus opus Principi Stanislao Turzo, Episcopo Olomutzensi. Ab artificio typographico haec editio est satis insignis, tum caractere magno et nitido, tum figuris vel emblematicis, vel mythologicis et historicis ligno impressis, quae partim margines tituli, itemque primae dedicationis, et deinde ipsius textus paginam primam cingunt, partim literis initialibus maioribus accesserunt.

1525. 1528.*) 1536.

Bas. ap. Froben. f. repetitiones primae.

1539.

*) In Cat. Bibl. Mus. Britt. T. II. laudantur: Opera — cum annot. B. Rhenani et Fr. Iunii! Bas. 1528. f. inepte!

1539.

Basileae. f. Basileensis II. Opera Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis, inter Latinos ecclesiae scriptores primi, sine quorum lectione nullum diem intermittebat olim diuus Cyprianus, per BEATVM RHENANVM Seletstadiensem e tenebris eruta, atque a situ pro virili vindicata, adiectis singulorum librorum argumentis, et nullibi non coniecturis, ac nuper collatione Gorziensis exemplaris ex Mediomatricibus oblata, non solum longe emendatiora facta, verum etiam pro re nata novis ac retextis annotationibus exposita illustrataque. Quorum catalogum proxima pagina reperies. Floruit sub CAESS. Severo Pertinace, et Antonino Caracalla, valde vicinus Apostolorum temporibus, circa annum a Christo passo CLX. BASILEAE MDXXXIX. MENSE MARTIO. De hac secunda editione audiamus, quae ipse Rhenanus literis praefixis, dat. Seletstadii sub Cal. Mart. MDXXXIX. scribit: „Iterum damus Tertullianum, sed emendatorem, quam antehac. Cuius rei causa, quod collationem eius codicis, qui Gorziae in Mediomatricibus asseruatur diligentia ac dexteritate Huberti Cuslinei — adiuvante Dominico Florentino sodali peractam, cura Icti D. Claudii Cantiunculae Ferdinandi Caesaris a consilio, tandem nacti sumus. Nec vero tantum profuit illa, quamquam multum profuit, quantum momenti attulit ad exactiorem castigationem, quod deprehendimus subinde graecissare Septimium figuris et constructionibus Graecis utentem. Apparet sane nostrum autorem in lectione Graecorum veterum qui plurimi id temporis et soli inter sacros interpretes habebantur assidue versatum, ut imbibitam et impressam memoriae Graecorum dialecton etiam latine scribens interoblivisci nequiret. Nos huiusmodi tropos indicavimus,

mus, et quidem saepe crassius modo apertius; nam voluimus adiuuare studiosos. Iam dedit retexendarum annotationum ansam collationis istius opportunitas, vbi lectio posterior a priore nonnunquam euariat. Hoc quoniam erat indicandum, aliam etiam expositionem mutata verba desiderabant. Non licuit adesse Basileae, dum aeditur opus. Verum Sigismundus Gelenius, homo magni in literis iudicii, et eruditione summa praeditus, in recognoscendo opere vicariam operam in officina praestitit, qui merita laude non est fraudandus.“ — Hanc nouae ed. praefationem excipiunt *Prouerbia aut Prouerbii speciem referentia, quibus passim in scriptis suis utitur Sept. Tert. a vulgo maximam partem descripta*, tum repetita ex priori ed. epistola nuncupatoria et vita Tertulliani. *Admonitio* de quibusdam Tertulliani dogmatis ad calcem recessit, Definitiones eccles. dogmatum penitus omissae sunt. Index nouus et prorsus alius est. Ad margines textus dicta et sententiae insigniores diligenter notatae. Adnotationibus ad libr. adu. Valentinianos accessit tabula ligno impressa, doctrinam eorum in effigie sistens. Tandem qui singularem libellum superiori ed. constituerat, tractatus *Aduersus omnes haereticos*, tanquam particula perperam auulsa libro de Praescriptionibus h. ad corpus suum rediit.

1545.

Parisis fol. per *Gagnaeum*. accesserunt Gagnaei opera XI *) libri Tertulliani: De Trinitate lib. I. De Animae testimonio lib. I. De Anima lib. I. De Spectaculis lib. I. De Baptismo lib. I. Contra Gnosticos Scorpiacum lib. I. De Idololatria lib. I. De Pudici-

B 2

tia

*) XV. numerat Pamelius in ep. dedic. ed. 1579. ad Pont. M. praefixa; perperam.

tia lib. I. De Ieiunio aduersus Pſychicos lib. I. De Cibis Iudaicis epistola. De Oratione lib. I; ex quibus de Trinitate et de Cibis Iudaicis posthac Nouatiano vindicati sunt. Vnde vero Gagnaeus nactus sit hos libros, cum ipsius editionem oculis vsurpare non contigerit, dicere non habeo, nec reperire quidem potui quemquam, qui huius editionis notitiam dare operae duxisset; in Cat. Bibl. Thottianae T. I. P. I. p. 62. hoc anno et loco, forma item maxima memoratas inuenio editiones duas, vnā *Tertulliani opera ex recogn. Beati Rhenani, ap. Carolum Guillard*, alteram per eundem *ap. Hugonem et haeredes Aemonis a Porta*. Vtra harum Gagnaei sit, an vtraque, nescio.

1550.

Basileae. f. *Basileensis III.* „Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis Presbyteri, Autoris Antiquissimi ac doctissimi scripta, et plura quam ante, et diligentius per industriam bene literatorum aliquot ad complures veteres e Gallicanis Germanicisque bibliothecis conquisitos recognita codices, in quibus praecipuus fuit vnus longe incorruptissimus in vltimam vsque petitus Britanniam: non omisſis accuratis BEATI RHENANI Annotationibus. Catalogum autem aperiet versa pagina. Accessit et index copiosior. Bas. M. D. L. In fine: BASILEAE APVD HIER. FROBEN. ET NIC. EPISCOPIVM ANNO M. D. L. MENSE MARTIO.“ Curauit hanc editionem Sigismundus Gelenius, cuius iam in Rhenani secunda partes laudauimus. Ecce eius, quanta quanta sit, praefationem: „Dici vix potest, quanto procliuius omnia degenerent in deterius, quam in melius proficiant. Vel Plinius iam tum prima chalcographia tam misere fuit tractatus, vt in recurando pluri-

plurimis doctis viris sudandum fuerit, donec pristinam reciperet faciem. Idem et Tertulliano huic accidit, in quo, iterum atque iterum sarciendo quantum se exercuerit vir doctissimus Beatus Rhenanus, apparet ex adiunctis ipsius Annotationibus; atqui multo facilius erat totum opus denuo transcribere, sed non dabatur copia satis emendati codicis. Tandem ex vltima Britannia Ioannes Lelandus, vir antiquarius, et feliciori dignus valetudine, communicauit exemplar in Masburiensi coenobio gentis eius vetustissimo repertum, in quo nihil desiderare posses amplius. Tanta erat integritas, nisi quod aliquot libri decrant. continebat autem et omnia illa, quae accesserunt ad postremam editionem Lutetiae: quae siquis cum hac praesenti contulerit, videbit non vanum esse Gelenium. vtinam habuisset codex is etiam reliqua, nihil in hoc scriptore requireretur in posterum. Non desperandum est tamen, si tam officinae Frobenianae fauebunt docti, quam illa bene meretur de optimis studiis. Meum laborem imputare non libet, senties tamen, lector, quanta postrema haec cura sit potior. Bene vale et fruere, habiturus lectionem planam, quae ante confragosa erat." Exhibet praeter libros superioribus editt, Basileensibus vulgatos eos quoque, quos Parisiensis recens produxerat, sed e Codice Britannico, in quo singuli isti libri extabant, ex antehac editis tamen modo illi tres: *de Resurrectione carnis, de Praescriptionibus adu. haer. et de Monogamia*, reperiabantur. — Praeterea Apologetico accessit Commentarius *Franc. Zephyrini* Florentini nunc primum editus. Repetita etiam hic inuenies Rhenani epistolam nuncupatoriam, vitam Tertulliani ac Prouerbia et admonitionem de dogmatibus. A chartarum ac typorum elegantia inter nitidissimas numerari debet

haec editio. In Bibliotheca Baluziana h. exemplaris apologeticus c. Cod. MS. collatus erat.

1561.

Parisii, apud Andr. Wechelum. 4. Q. Sept. Flor. Tertulliani liber de praescriptionibus aduersus haereticos, cum scholiis Io. Quintini Hedui.

1562.

Basileae. f. Repetitio editionis a. 1550. in fine: Bas. in off. Froben. per Hier. Froben. et Nic. Episcopium Mense Septembri.

1566.

Parisii apud Audoënum Paruum,) sub inter-
signio Lillii aurei, via ad D. Iacobum. Accurata
Gelenianae repetitio. Tomis duobus. 8. in fine
cuiusque: Par. excudebat Andreas Wechelus. M.
D. LXVI. Index Gelenianus (ab I. G. confectus
quid sibi velit, nescio) ad Tomi cuiusque contenta
est reformatus.*

1579.

*Antwerp. f. „Q. Septimii Flor. Tertulliani Car-
thaginensis presbyteri opera, quae hactenus reperiri
potuerunt omnia. Iam postremum, ad Exemplaria
Manuscripta collatione facta, quam accuratiss. reco-
gnita, aliquot etiam libris auctiora; nunc primum
in capita, et certo ordine habita, quanto fieri potuit
temporum ratione, in quinque Tomos distincta,
cum Iacobi Pamellii Brugensis, Theologi, Archi-
diaconi Audomaropolitani Argumentis et Adnotatio-
nibus toti operi interiectis; quibus tum loci obscurio-*

res

*) Male haec ap. Robert. Steph. prodiisse Sandio dicitur,

res explicantur, tum quicquid ad antiquitatem ecclesiasticam spectat, illustratur. Ab eodem Pamelio recens adiecta Tertulliani vita, scripturarum citatarum index locupletissimus, aliaque Prolegomena. "Adiutus est auctor nouae huius recensiois Iacobus Pamelius (*a Pamele*) imprimis tribus MS. membranaeis codicibus Vaticanis Cardinalis Sirleti, Bibl. tum Vaticanæ praefecti cura iussuque codici excuso comparatis. Habebat etiam libros MS. Monasteriorum S. Amiandi ac Bauonis et Anglicum codicem, qui penes Io. Clementem Anglum erat; nec non Latini Latini Itali et Io. Harrisii Angli, ab ipsis cum eo communicatas coniecturas variorumque denique hom. doctorum varias obseruationes, Quibus adminiculis tantum sane profecit, vt loca innumera castigasse, hiulca supplesse, quaedam etiam superflua, quae ex margine in contextum irreperant, non iniuria rescidisse sibi videretur. Primum etiam in capita libros omnes distinxit, argumentaque noua ad capitum distinctionem comparata et ipsius Tertulliani verbis conscripta addidit. Deinde totum opus in quinque Tomos partitum est: quorum primo continentur libri aduersus Gentes et Iudaeos; secundo Paraenetica; tertio scripta aduersus Haereses; quarto Poëmata cum Fragmentis operum, quae desiderantur; quinto denique ea, quae aduersus ecclesiam scripsit et aliena quaedam; librorum in singulis partibus eodem quo conscripti putantur ordine habito. Admonitionem etiam de Tertulliani dogmatis s. erroribus ea quam Rhenanus conscripserat, longe locupletiozem et ordine alphabetico confectam cum Antidoto, vt vocat, edidit. *)

B 4

Ordo

*) Prima quidem editio Pamelii ad manus non est, neque typographos et bibliopolas, apud quos prodiit, indagare potuimus, sed desumpta haec sunt ex ed. Par.

Ordo vero contentorum hic est: 1) Dedicatio ad Pontif. Max. Gregorium XIII. data Duaci ipsa Exaltationis Crucis die 1579. 2) Dedicatio altera ad Philippum (II) Hisp. regem script. ib. eod. XIII. Septembr. 3) Indices librorum quouis tomo contentorum et Auctorum Codicumque, qui Tertulliano castigando vsui fuere, notitia; tum 4) vita Tertulliani per Pamelium et 5) Paradoxa T. c. antidoto Pamelii. 6) Tertulliani IC. Romani Legum rescripta, tandem 7) Indices in Tertullianum, cum Locor. T. aliorumque Auctor. ab eo citator. tum rerum. — Qui quarto Tomo comprehenduntur, libros poëticos et fragmenta seu indicia potius librorum deperditorum apud alios auctores aut ipsum Tertullianum obuia primus hic Pamelius operibus Tert. inseruit. Ac poëmata quod attinet, in libris aduersus Marcionem et carmine de iudicio Dom. Tertulliano vindicandis Ge. Fabricii (in Poetis Christianis), in carmine de Sodoma vero Sixti Senensis (Bibl. Sanct. lib. 4.) auctoritatem sequebatur; Genesin autem et ad *senatorem* quae cum Sodoma carmine Cypriano olim asseruerat, propter orationis similitudinem Tertulliano nunc demum adiudicauit et denuo recensuit. Haec excipiunt Graecorum operum fragmenta: ad amicum philosophum de Nuptiarum angustiis s. de Virginitate; de Fato; de mundis et immundis animalibus; de Circumcisione; de Vestibus Aaron; de Trinitate; de Censu animae aduersus Hermogenem; aduersus Appelletianos; de Paradiso; de Spe fidelium; de Ecstasi lib. sex; aduersus Apollonium; Aliorum aliquot ei falso inscriptorum. T. V. continentur: de Exhortatione Castitatis; de Monogamia; de Fuga in persecutione, ad Fabium;

1598. cui quae insuper accessere, suo loco commemorantur.

bium; de Ieiuniis aduersus Psychicos; de Pudicitia; Nouatianus de Trinitate; Eiusdem de Cibis Iudaicis; Eiusd. Epistolarum de vera Circumcisione et vero Sabbato notulae.

1580.

Parisis, apud Mich. Iulianum ad mont. diui Hilarii sub insigni stellae coronatae. „Opera Tertulliani et Arnobii quotquot ab interitu vindicari summorum virorum industria potuerunt, cum veterum exemplarium tum recentiorum collatione restituta, locis scripturae aucta et illustrata commentariis, quae alias authoribus subobscuris et difficillimis non mediocrem lucem afferre poterunt. Omnia studio et labore *Renati Laurentii de la Barre.* Additis indicibus fidissimis et amplissimis. In fine: Excudebat Petrus le Voirrier Regius in Mathematicis Typographus. Anno sal. hum. M. D. LXXX. mense Ianio.“ *) Primus Laurentius de la B. indegit, vt, quae passim in scriptis variis Vv. Dd. imprimis Beroaldus, Alciatus, Crinitus, Turnebus, Vertranius, Hotomannus, Cuiacius, Scaliger ad emendandum explicandumue Tertullianum contulissent, conquireret, et excerpta, vna cum suis adnotationibus Rhenani commentariis allineret, vbi vero illi deficerent, in libris scil. post Rhenanum additis, de suo proferret: in eo tamen lectoribus molestus, quod sua nusquam a Rhenani aliorumue distingueret. Rhenani epist. nuncupatoriam itemque admonition. de quib. Tert. dogmatis repeti curauit, vitam Tertulliani de suo addidit, praeterea amplum praefixit autorum, quorum fide annotatt. conscriptae sunt, Catalogum. Nuncupauit hanc ed.

B 5

prae,

*) Inter repetitiones Pamelianas sine editoris nomine Caueus laudat; perperam.

praeceptoris suo De la Bigne Th. D. Quod externam faciem spectat, admodum nitida est editio, adorna-
taque fatis commode annotationibus sub textu dispositis, diuersis quoque typis expressis.

1583.

Parisis sub scuto Basiliensi fol. Pameliana recusa. Huic demum editioni accessisse videntur:*) *Prouerbiales Formulae Operis Tertullianici contentae* breuibus Scholiis illustratae per Andream Hoyum Brugensem, cui hanc curam ipse Pamelius iniunxerat, vt praefixa Hoyi ad Pamelium epistola, data apud Atrebatas Kal. Ianuar. 1583. nos docet.***) Vtrum vero et eiusdem Hoyi in Tertullianum Pamelii op. restitutum Epigramma, quo singulorum librorum, qui hoc quinq; partito Opere continentur, Argumenta ex ordine indicantur, hac demum editione accesserit, an olim iam fuerit vulgatum, nescio. Huius exemplaris apologeticus cum Cod. MS. collatus extabat in Bibl. Baluziana.

1584.

Antuexp. apud Plantin. f. eadem repetita; in Cat. Bibl. Leidens. (Lugd. Bat. 716.) scribitur: Tert. Op. ex emend. Iac. Pamelii cum coll. codicis MS. Agobardi per Io. Mercerium. *Antuexp.* 1584. f.

Parisis, ap. Mich. Sonnum. f. Q. Sept. Flor. Tertulliani opera omnia, ad exemplaria MSS. collatione

*) Sandius edit. Parisensem huius anni cum Notis Rhemani et Iunii f. laudat; qua fide, affirmare non ausim,

**) Scilicet ex edit. 1598. Paris. mihi in his iudicandum fuit, vt semel iam professus sum.

latione recognita, aliquot etiam libris auctiora, ex editione et cum annotationibus Iacobi Pamelii: accedunt eiusdem Tertulliani vita, aliaque prolegomena. *Cat. de la Bibl. du Roy. T. I. p. 363.* Non succurrit iamiam, vbi laudata inuenerim Tertulliani opera c. n. Iac. Pamelii. Paris. apud Mich. Sonnum. 1548. quod hinc constat errorem esse typographicum.

1595.

Lugduni Batauor. ex off. Plantiniana. 4. (Sic in *Cat. Bibl. Leidenfis*) et 8. (*Cat. de la Bibl. du Roy. p. 364. T. I.*) Q. Sept. Flor. Tertulliani Liber de Pallio, ex editione et cum notis Francisci Iunii.

1596.

Heidelb. ap. Commelinum. f. a Rhenano Pamelio Iunio emendata. Laudant Sandius, Du Pin, et Caue.

1597.

Franekeræ exudebat Aeg. Radaeus ord. Frisiae typ. Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthag. Presbyteri, auctoris antiquissimi quae adhuc reperiri potuerunt omnia: Ex editione Iacobi Pamelii Brugenfis. Quibus seorsim additae sunt annotationes Beati Rhenani Selestadiensis, auctae censura Inquisitionis Hispanicae:*) itemque castigationes ac notae perspicuae et breues FRANCISCI IUNII Biturigis, tum ex MSS. fide, et Latini Latini Viterbiensis, aliorumque symbolis compositatae, tum coniecturis grauissimis atque lectissimis accuratae. Communes praeterea Indices

*) In Catalogo libr. expurgator. Madriti 1584. iussu Card. Gasp. Quiroga Archiep. Toletani, Gen. Inquis. Hisp. edito.

dices accesserunt locorum Scripturae sacrae, aliorum auctorum itemque verborum et rerum locupletissimus. Pameli textum atque ordinem Iunius religiosissime servavit, nisi quod Tomo quarto fragm. et indicia deperditor. libror. penitus omisit. Annotatione item Pameli omnino absunt. *) Post textum seorsum primum ipsius Iunii, deinde Rhenani animadversiones subiectae sunt. Ac istae quidem, quibus etiam Iunii ad Ordines Belgii F. dedicatio, data L. B. a. d. Kalend. Martias 1597. cum vita Tertulliani ab ipso recens conscripta praefigitur, (de Pamelio enim iudicat, non vitam eum Tert., sed curiosam illius temporis historiam contexere voluisse) haec in fronte gerunt: ad Q. S. Fl. Tert. op. quae extant omnia Castigationes et notae, quam maxime in tam vetustum et grauem Scriptorem fieri potuit, perspicuae et breues. In quibus tum omnes ferme omnium seculi nostri doctissimorum hominum lectiones, emendationes, interpretationesque necessariae ex MSS. fide et coniecturis probabilibus adunantur et adscribuntur suis auctoribus; iis etiam expressis, quae non visae sunt plane reiiculae: tum ex collatione exemplarium loci quam plurimi ad veritatem rerum proprietatemque verborum de penitissimae antiquitatis tenebris proferuntur suppleti, correcti, illustrati atque confirmati. Post Rhenani annotationes accessit *variantium lectionum in librum Apologeticum et aduersus Iudaeos* indiculus, quas ex MSS. membranarum praesertim MS. Fuldenfis collatione Franciscus Modius Brugensis olim obserauerat, et posteaquam diu apud M. Velferum Augulanum delituerant, ab eo cum Gasp. Schoppio Franco,

*) Perperam laudatur a Fabricio — cum notis Rhenani, Pameli et Fr. Iunii. (*Del. SS. pro Ver. Rel. Cbr. p. 213.*)

co, tum iuvene, communicatae erant, qui Iunio tandem eas transmiserat. Laudat imprimis Iunius, multas Pamelii emendationes Fuldenfis MS. auctoritate esse firmatas. Collatio quidem ipsa ad Ed. Barraei 1580. Paris. *) facta erat nec mutata a Iunio, sed paginae tantum nouae editionis sunt adscriptae. In Bibl. Leidenfi extant duo h. e. exemplaria, vnum manu Iosephi Scaligeri notatum, alterum cui a Dominico Budio adscriptae sunt castigationes Iosephi Scaligeri ex autographo.

Geneu. c. not. Pamelii. (Sand. Du Pin. Caue.)

1598.

Pameliana IIII. f. III. verius. Parisiis apud Laurentium Sonnum via Iacobaea in Circino aureo. M. D. XCVIII. vide titulum ed. 1579. cui hic insuper addita: „Accessere et Loci ex coniectura LATINI LATINII Viterbiensis restituti, et erudita in lib. de Pallio IOANNIS MERCERII Antecessoris Bituricensis Commentaria. Catalogum totius operis inueniet lector post epistolas dedicatorias; et in singulis Tomis praefatiunculas de librorum ordine.“ — Lat. Latinii emendationes s. coniecturae post edit. Pamel. a. 1583. conscriptae (Praefatio ipsius d. Romae Kal. Nouemb. M. D. LXXXIII.) et seorsim editae erant Romae 1584. per Francisc. Zannetum et repetitae postea sunt accuratius a C. Macro in Latinii Bibl. S. et Prof. ap. 191. Codices quidem non habebat, utebatur tamen codicum ab aliis laudatorum varietate; insunt

*) Hanc editionem Renatum Laurentium Lutetiae Parisior. 1580. Barraeo auctore edidisse Iunius scribit. Tu vide suo loco a nobis dicta.

insunt quoque et P. Ciacconii Toletani quaedam partim ex ingenio partim ex Cod. Vaticano. Caeterum typorum et chartae nitore admodum haec editio commendatur.

1599.

Heidelb. apud Commelin. f. repetita Pameliana. (Du Pin.)

Coloniae apud Arnold. Mylium. 12. Q. Sept. Flor. Tert. liber de praescriptionibus aduersus Haereticos ex ed. et cum annotationibus Iacobi Pamelii.

1600.

Parisis per Ambros. Drouart. 8. Tertulliani liber de Pallio cum interpretatione Gallica et notis Latinis Edm. Richerii. (Cat. de la Biblioth. du Roy. p. 364.)

SAEC. XVII. 1601 — 1700.

1601.

Heidelbergae. f. c. notis Pamelii. Sand. Cau. Eandem hoc anno Geneuae prodiisse Dupinius adnotauit.

Coloniae Agripp. in 12. Tres grauissimi perpetuae Catholicae fidei constantiae Testes. Tertullianus de praescriptionibus. Vincentius Litinensis aduersus profanas omnium haereseon nouationes. Edmundi Campiani oblatus certaminis in causa Fidei rationes decem. Catal. Bibl. Regalis Carthusiae S. Martini. Neapoli 1764. f.

1603.

1603.

Francof. 8. Io. a Wower Emendationes Epideicticae ad Q. S. Fl. T. opera. *Io. a Wower Lectori*: Totus hic libellus non tam in speciem, quam usum paratus emendationes promittit, quibus Tertulliani opera infinitis mendis liberantur, eas exemplo veterum Epideicticas inscripsi; quia specimen et προεῖσμα maioris operis; cui me, quam primum per rerum mearum varietatem licebit, accingam. Beneficium tamen illarum, ne quid erres, non tam mihi, quam Fulvio Ursino, eruditissimo viro, debes, ex ipsius enim libro, qui in Bibliotheca Vaticana asseruatur, ea excerpsti, et ne fides mea apud te dubia istius libri usum mihi concessit doct. vir Dominicus Raynaldus, eiusdem Bibl. praef. cuius erga me humanitatem et singulare studium nunquam satis praedicaro. Quamquam valde voluissem diutius apud me delituisse, donec illis ab ingenio nostro decenior cultus accessisset. Sed iam sponte currentem incitavit nescio quis clamor, ut haec publicare festinarem, quo satisfaceret curiositati illorum, qui pati non poterant, hunc exilem et fugientem gloriolae splendorem ad me pertingere. Rel.

1605.

Cracouiae, in off. Andr. Petriconii. Q. Sept. Flor. Tertulliani de Praescriptionibus aduersus omnes haereticos liber. Distinctus in capita et breuibus notationibus ex *Iacobi Pamelii* commentariis illustratus.

1607.

Franeckeræ f. repetita ed. a. 1597. *Sand. Geneuae* f. c. not. *Pamelii. Du Pin.*

1608.

1608.

Parif. f. repetitio Pamelianae Parif. 1598. *Sand. Fabr. Cauē. Cat. Bibl. Barber. Mus. Britt.*

1609.

Apud *Commelin.* f. repetitio Pamelianae. Antv. 1583. *Fabric.*

1610.

Parifis. f. eadem laudante Oudino p. 218. T.I. Comment. de SS. Eccl.

1612.

Francofurti ad Moenum, typis Richterianis. *Iohannis a Wower* emendationes epidicticae ad Q. Sept. Flor. Tertulliani opera. (*Cat. de la Bibl. du Roy.* p. 365.

1613.

Lutetiae Parisorum. Ex off. *Plantiniana,* apud *Hadrian. Perier, via Iacobaea.* Q. Septimii Flor. Tertulliani Apologeticus. Desiderius Heraldus ex antiquis libris emendauit, Commentario libro illustrauit, et duos Digressionum libros, quibus eiusdem Tertulliani et aliorum Scriptorum plurima loca qua emendantur, qua explicantur et illustrantur, adiecit. *M. Minucii Felicis Octauius.* Desiderius Heraldus MS. Reg. ope emendauit et notas addidit. (Minucii F. libro peculiaris tamen titulus praefigitur, quem suo loco vide.) In emendando hoc Tertulliani libro vsus est Heraldus duobus Codd. MSS. altero Puteani patris per filios tamen ipsi communicato, altero Iacobi Bongarsii. Illum etsi iam olim adhibuerat Iacobus Pamelius, tamen aliorum librorum praesidio destitutus non spicilegium sed messem integram Heraldus reli-

reliquisse videbatur. Praeter Codices istos adhibuit etiam librum Cuiacii manu notatum, quem Bongarsii cura nactus erat, unde, quae ex re esse viderentur laudato auctoris nomine deprompsit. „In Commentario nostro,“ inquit, „hoc temperamentum sequi studuimus, ut neque ea, quae mediocriter eruditis satis clara sunt, illustraremus, id est, soli accendere-mus facem, neque ea, quae homines alioquin eruditos, sed aliis scientiis occupatos morari possint, prorsus inexplicita omitteremus. Libri istius ea mixtura est, ut non modo ad humanioris eruditionis studiosos, sed ad Theologos praecipue et Ictos adeo ipsos eius lectio pertineat; argumentum autem, et quae in eo disputantur, ea sunt, ut omnium, qui a seculi fermento sibi cauere volunt, manibus libellus hic versari debeat. Haec igitur fecerunt, ut nonnulla, quae absque causa hac forent, prorsus omissem, quandoque attigerim, sed attigerim tantum, et quantum ad lucem satis esset. Sed et quia morem istum inoleuisse videmus, ut dictionis aut ritus alicuius et moris veteris occasione homines paulo longius excurrant saepissime, et multa tractent, quae ad scriptorem, quem prae manibus habent illustrandum, faciant plane nihil; et consuetudini satis faceremus, et incommoda tamen, quae inde sequuntur, effugeremus, placuit ea quae erant praeter τὸ ἕργον in alios libros reicere, quibus ideo *Digressionum* nomen dedimus. Atque eorum priore, quae ad humaniorem literaturam pertinebant, complexi sumus; posteriore quae ad rituum ecclesiasticorum illustrationem.“ Epistola dedicatoria ad Nic. Brulardum Franciae Cancellarium propter temporum istorum casus lectu digna. Data est Lutetiae Paris. a. d. Kal. Decembr. 1613. Huius libri exemplo, quod Bibl. Regio Ac. possidet, varietas lectionis Codicis MS. Baliol. Oxon. adscripta est.

1614.

Parisiis apud Io. Libertum. 8. Q. Sept. Flor. Tertulliani liber de pallio, ex editione et cum interpretatione notisque criticis et historicis *Theodori Marcilii*. *Cat. de la Bibl. du Roy* T. I. p. 364. n. b. n. 462. *Ibid.* n. 465. et *Cat. d' une Bibl. a Utr.* 776. T. I. p. 557. sic quoque laudatur: *Satyra de pallio* c. interpretatione familiari siue glossaria et notationibus reliquis *Theodori Marcilii*.

1616.

Parif. f. Pameliana Paris. repetita. Sand. Caus.

1617.

Coloniae Agripp. fol. apud Antonium Hierat. eadem ac superior. *Sand. Fabr. Caus. Mus. Britt.*

1622.

Lutetiae Parisiorum, sumpt. b. Hier. Drouart via Iacobaea, sub scuto solari. Q. Sept. Flor. Tertulliani liber de Pallio. *Claudius Salmasius* recensuit, explicauit, notis illustrauit. Notarum liber titulo peculiari gaudet. Ac de his fatis quidem constat; id modo notare iuuat, praeter veteres editiones Cod. manu exaratum fatis vetustum et optimaе notae inspexisse Salmasium eiusque scripturam (quae cum prima et secunda Rhenani in omnibus fere consentiret) vbique fideliter expressam exhibuisse. Dedicauit librum editor patri Benigno Salmasio in sup. Diuionensi Curia Regio Consiliario. Contra hanc Salmasii editionem eodem a. *Rhedonis ap. Tuonem Hælecium Typographum iuratum* prodiit ANTONII KERKOEETII *Aremorici* (Dionys. Petauii ex S. I.) animaduersorum liber ad Claudii Salmasii notas in Tertullianum de Pallio. Cui opposita Confutatio animad-

animaduerforum *Antonii Kercoetii* ad *Claudii Salmasii* notas in *Tertullianum de Pallio*, auctore *Francisco Franco* I. C. *Middelburgi* 1623. et cum mox iterum prodiiisset: *Antonii Kercoetii Aremorici Mastigophorus secundus*, siue *Elenchi confutationis*, quam *Claudius Salmasius* sub eumentito nomine *Animaduerfis Kercoetianis* opposuit, Pars secunda, *Parisiis* 1623. responsum est eodem anno, *Parisiis Refutatione utriusque Elenchi Cerco Petauiaui*, auctore *Francisco Franco* I. C. et contra denuo emissus: *Mastigophorus tertius* s. *Elenchi confutationis Salmasianae Pars III. ibid. eod.* Ad *Tertullianum* ex hac conuiciorum mutuorum colluue parum fructus redundauit.

1624.

Parisiis, sumptibus Mich. Sonnii, via Iacobaea sub scuto Basileensi. Q. *Septimii Florentis Tertuliani Presb. Carthag.* Opera, argumentis, explicationibus et notis illustrata, Authore *Ioanne Ludouico de la Cerda*, Societ. Iesu. Cum *Indice locupletissimo. Tomus Primus.* — Hunc tomum equidem non vidi, nec de eo quicquam reperire potui, quam XIII. libros in eo exhiberi.*) *Titulum supra adscriptum praebet Tomus Secundus*, apud eundem *Mich. Sonnium* anno 1630. editus, qui libros V. sequentes complectitur: *De Praescriptionibus aduersus haereticos*

C 2

cos

*) Hos inter libri aduersus *Iudaeos*, aduersus *Marcionitas*, aduersus *Hermogenem*, aduersus *Valentinianos*, aduersus *Praxeam*, de fuga in persecutione, de exhortatione castitatis, de monogamia, contra *Gnosticos*, de pudicitia, aduersus *psychicos* et carmina non sunt. Sed ne sic quidem de contentis pronuntiare licet, cum his demtis plures tamen, quam tredecim tractatus supersint.

cos lib. I. *De Baptismo aduersus Quintilian* I. II. *De Anima* lib. III. *De Carne Christi aduersus haereses quatuor* lib. IV. *De Resurrectione Carnis* I. V. Falso asserunt *Oudin* SS. *Eccles. To. I.* p. 218. *Tert. opera omnia*, et *Fabric.* in del. SS. de ver. Rel. *Christ.* p. 213. *pleraque* duobus Voluminibus a. 1624. et *totidem* iterata vice a. 1630. prodiisse. De *Oudini* errore iam admonuit *Ittig.* *Hist. Eccl. II.* a *Christo nat. saec.* (Lipf. 711.) p. 69. Fabricatores scilicet *Catalogorum Biblioth.* non satis curiosi *Viris Dd.* fucum fecerunt. Sic in *Cat. Bibl. Barberinae T. I.* et II. a. 1624. laudantur. Fouere autem errorem possit hoc, quod raro *Tomus I.* an. 1624. et II. an. 1630. coniunctim compareant, vt semel in *Bibl. Thott.* T. I. P. I. p. 63. fieri memini, sed plerumque occurrant singuli *Tomi*, vel seorsum vel cum altero *tomo* repetitae editionis a. 1641. compacti. *La Cerdae* notae in verborum et orationis illustratione plurimum, minus in disputationibus dogmaticis, in utroque tamen genere nimis prolixè occupantur. *Argumenta* libris praefixa vix hoc nomine digna sunt. Cum primae editionis *Tomus I.* ad manus non sit, (exempli *Bibl. Acad. T. I.* a. 1641. alter 1630. est) quid ipse *la Cerda* de consilio suo praefatus sit, si modo praefatus est, aliquid desidero. Nam quae ibi praemissae sunt *litterae dedicatoriae*, vnice in laudibus patronorum eius, summo cum lectoris taedio, sunt occupatae, *Tertulliani* ne quidem nomine appellato. Id mirationem facere possit, quod *Privilegium regium*, dat. S. Germani in *Laya* 8. Aug. 1623. T. II. a. 1630. additum non *Tertullianum* cum *Argg.* appellet, sed *librum*, qui inscribitur: ARGUMENTA, *Explicationes*, ac *Notae in Tertullianum*, a *P. Io. Lud.* de *la Cerda* compositum.

1625.

Geneuae, ap. Petr. et Iac. Chouet. 4. Q. Sept. Flor. Tertulliani libri duo ad Nationes, ad Exemplar Agobardi, Lugdunensis Episcopi, cum notis, labore et studio Iacobi Gothofredi. — Ipsa haec editio ad manus non est. De Cod. qui Agobardi dicitur, antiquissimo sane et horum librorum quidem haud dubie unico, quem fidei suae diligentiaeque testem Regiae Bibl. Parisiensi postea donauit editor, Rigaltius in proxima Tertulliani editione scribit, paginas complures adeo foede fuisse vetustatis iniuria, seu potius barbarorum incuria corrosas corruptasque, vt lacunae saepenumero etiam in sua editione occurrant, de quibus sine codicis integrioris ope explendis prorsus desperat. Sunt autem, pergit, et praeter lacunas, alia, quae ipsius antiquarii manus haud raro peccauit, quorum certe nonnulla coniecturis nostris emendari videantur. Sed iis tamen absque veteris scripturae vestigiis male credi non diffitemur, neque id nobis permisimus, nisi locis admodum paucis, nunquam suppressa libri veteris scriptura. Dicitur nonnunquam haec editio a. 1624. facta, vnde vtriusque anni notam diuersis exemplaribus inscriptam esse suspicamur. Vtrum vero et quomodo ab hac Geneuensi editione diuersa sit, quae eodem anno (1625.) Aureliopoli impressa circumfertur, dicere non ausim. Huius ed. exemplari in Bibl. Leidensi quaedam sunt adscripta a Salmasio.

1626.

Lugd. f. Tertull. de Pallio cum Comm. de la Cerda.

C 3

1628.

1628. (1629.*)

Lutetiae, typis Rob. Stephani apud viduam Oliuarii Varennaei. 8. Q. Sept. Flor. Tertulliani libri IX. ex Codice MS. Agobardi in Bibl. Reg. obuiio emendati et obseruationibus illustrati. — Nic. Rigaltius, cuius nomen hic filetur, horum opusculorum editione futuris suis egregiis de Tertulliano meritis praeludere voluit. Sunt autem libelli isti nouem sequentes: *de Oratione; ad Vxorem l. 2.; de Cultu foeminarum l. 2.;**)* *de Exhortatione Castitatis; de Corona; de Praescriptione haereticorum et Scorpiace.* Codex Agobardi libros XXV. complexus fuerat, nempe praeter nouem illos, etiam *librum 1. et 2. ad nationes*, nec non *de testimonio animae, de spectaculis, de idololatria, de censu animae, de carne Christi: et quae hodie Tertulliani scripta desideramus, de spe fidelium, de paradiso, de animae submissione et de superstitione saeculi.* Inscrisit haec Tertulliani Rigaltius Card. Armando Duci Richelio.

1634.

Lutetiae, sumptibus Mathurini Du Puis, via Iacobaea, sub signo Coronae. f. „Q. Sept. Flor. Tertul.

*) In *Car. de la B. du R.* p. 364. titulus ita concipitur: — Tert. libri IX. seu tractatus varii locis quam plurimis emendati, ex bibliotheca Regia editi, ex recensione et cum obseruationibus Nicolai Rigaltii, 1628. Anni nota sic quoque diuersimode passim describitur, vt in exemplaribus sic eam reperiri necesse sit. Diferte enim in editione Qp. Tert. Rigaltiana a. 1641. dedicatio Rigaltii ad Ducem Richelium ex nouem libror. editione a. MDCXXIX. repeti dicitur.

**) Nempe libellos de habitu muliebri et cultu feminarum Codicis laudati auctoritate in vnum duorum librorum tractatum redegit.

Tertulliani Opera ad vetustissimorum exemplarium fidem locis quam plurimis emendata, *Nicolai Rigaltii* I. C. Observationibus et Notis illustrata. Cum indice glossario sili Africani. — Quid noua hae omnium Tert. operum recensione, quae et nunc etiam principatum tenet, effecerit, aut efficere saltem uoluerit Rigaltius, ipsius puto verbis, etiamsi paulo plenioribus, audire operae sit pretium. „Tertulliani,“ inquit, „scripta legentibus, etiam haud mediocriter literatis, occurrunt difficilia non pauca Sermonis et Scripturae. Nam Sermonis quidem Africani superbia doctrinarum ferme omnium dote praestans lectores sibi poscebat ad nutum attentissime sagaces. Posteaquam uero in longe alios incidit, mutari cepit, a quibus non potuit capi et spurias dictiones pro legitimis, adulterae manus inuerecundia sparsit. Scripturae autem natiuae ruina, Auctoris uerbis semel interceptis, ut obruto corpore, sensum una quasi ipsum et mentem profligauit. Sic pessimi correctores emendatissima perdidere. Nam quis esset querelarum modus? Aut quid in tantae calamitatis casu tam veteri non desperandum? Haec pestis Homerum iam pridem ita peruaserat, ut Arato quaerenti: „ubi locorum haberetur Iliadis pristinae copia?“ Timarchi filius Timon cum respondisset: quaerendam esse in exemplaribus antiquis, addiderit, sed nondum correctis. Dirra natio tam foede Septimii nostri libros adeo quoque iam pridem vexauit, ut iam falsi uetustas longi temporis praescriptionem obstruat ueritati. Quod si ueterum librorum appelles fidem, etiam ueterum librorum fide falsissimae lectiones adferuntur. Nam sunt et libri ueteres deprauatissime correcti; neque ulla spes reducendae unquam ueritatis, nisi tam ueteres nanciscantur, ut sint omni correctorum antiquitate uetustiores. Aetas a uorum laudabiles Rhenani operas

vidit, tribus editionibus elaboratas. Cuius viri fidei, iudicio, eruditioni, diligentiae, si partium studia meliorum exemplarium commercia non inuidissent, is procul dubio praestitisset, quod istam nobis hodie operam valde leuaret. Sequens aetas Fuluium Vrsinum tulit, qui codices inspexerat longe meliores Rhenanianis, contentus excerptas inde lectiones editionis Pamelianae marginibus adnotasse, sed ne professoribus quidem exemplarium nominatis. Fulvianae lectiones, in librum ampliff. doctissimique Tolasatum Archiepiscopi Car. Monchalli ex autographo transfusae, nobis hoc etiam profuerunt, ut earum editioni, *Epididitici Wowerii Notis accuratae*, fides etiam apud austeriores constare debeat; immo et Schoppianis illis ex Fuldensi et Vaticano in Apologeticum et Aduersus Iudaeos Excerptis ab Iunio publicatis. Quorum certe fidem eo magis refert ubique esse testatissimam, quod et multa sunt et praeclara nobis inde notata, quae huic editioni plurimum tribuant lucis et ornamenti. Haec erit apud posteros aetatis nostrae gloriae. Cui decus accedit ingens comperto tandem Codice, quem ex voto Agobardi Episcopi Lugdunensis ad S. Stephani altare oblatum fuisse legimus. Hunc certe librum ad exemplaria illa nondum correcta descriptum fuisse, probabunt eius ope restituta nitore pristino quam plurima, quae singula indicare taedii sane fuisset molestissimi, pretii vero nullius; nam haec ipsa Tertullianus auide recepit, et sua, quae male auulsa fuerant, tam bene hodie cohaerent, ut auelli unquam potuisse non credas. Itaque summas recuperatorum colligi sat erit, ut inde constet, quid praestare simus parati. Sic tamen, ut notabilia tandem comprehendantur: minutioribus nec tamen spernendis, scrupulose calculorum diligentiae relictis, ut sit olim ingens cumuli summa. Observationes ad-

iecimus

ieimus illustrandis aliquot locis obscurioribus, prisci moris iam longa obliuione deleti, aut eruditionis alicuius reconditae vestigiis indagandis. In quo, si nonnulla paullo licentius posita aut disquisita censeantur, vt sunt illa fortasse de criminum occultorum castigatione, deque forma Dominici vultus ac de lucernis per diem accensis, ea sic accipi debent, tanquam Septimianis opinionibus despiciendis animaduersa; minime autem arguendis Catholicorum sententiis aut improbandis Patrum Septimio posteriorum decretis. Immo sententias et decreta ipsa patrum in Ecclesia receptissimorum semper opposuimus Tertulliano, vt qui Africanis istis velut salebris offenduntur, statim habeant, quo referre pedem tuto possint. Notas etiam intexuimus variarum lectionum ambiguitati pensitandae, veritati explorandae, coniecturis nonnunquam explicandis aut confirmandis. Denique Africani stili Glossas complurium inter sese locorum comparatione concinnauius, interpretandi ratione certissima. Glossas diximus Graeco vocabulo, quo Fabius tradidit linguae secretioris voces minus vsitatas significari. Porro breuiiores Obseruationes ac Notas plerisque haud satisfacturas scimus, nec propterea culpam deprecamur. Afer iste lectorem non admittit nisi iam eruditum. Haec Rigaltius in disputatione, inscripta: *de Tertulliano et eius scriptis deque variis eorum editionibus, et quid hac nostra praestetur, quae vna cum epistola dedicatoria ad Armandum Duc. Richelium ex ed. IX. librorum a. MDXXIX.* (sic) textui praemittitur. Hanc testimonia vett. de Tertulliano subsequuntur, et *Series Tertulliani operum quae hoc volumine continentur.* Item ex quibus quaeque et quoties sint codicibus notabiliter emendata. Id quod ad minimum quater, ad summum ducenties quinquagies (in Apologetico) in plerisque trigesies, vigesies,

septuagies, sed et octies centies, centies trigesies, interdum omnibus fere clausulis factum dicitur. Liber de Pallio, scribit, emendatur omnibus fere lineis, iuxta ed. doctissimi Salmasii ad vetusta exemplaria accuratissimam praeterquam sex aut septem locis. Textum excipit Index scripturarum sacrarum; tum subiuncta sub titulo incerti auctoris carmina Tertulliano olim adscribi solita, *aduersus Marcionem l. V. de Iudicio Domini Genesys, Sodoma*; denique Index rerum memorabilium. Obseruationum libellus peculiari titulo gaudet, eique accessit *Index Glossarum Tertulliani* egregio consilio et iudicio confectus. Elegantia et nitore typorum, siquidem prima ed. non inferior sit secundae, quam coram intuemur, admodum commendatur haec editio, cui bibliopolae honestate haud exiguus utilitatis cumulus accessit editis plurimorum Vv. Dd. in Tertull. adnotationibus singulari volumine tituloque comprehensis: *Iacobi Pamelii Brug, Theol. etc. Argumenta et Annotationes in Q. Sep. Fl. Tertulliani opera, quibus adiectae sunt annotationes diuersorum. Omnia textui editionis V. Cl. NICOLAI RIGALTII I. C. respondentia. Par. sumpt. Math. du Puis, via Iac. sub signo Coronae. 1635.* Praeter ea, quae Pamelius in Tertullianum composuit adnotationes, argumenta, vitam et cet. quae longe maiorem voluminis partem (vsque ad p. 781.) occupant, exhibentur hic *Latini Latini* coniecturae et emendationes, *Io. Merceri* adnotationes, *Edm. Richerii*, *Theodori Marcilii*, *Ioannis a Wower* et *Gabrielis Albospini Aurelian. Episc.* notae et emendationes. Quibus omnibus accommodatus est index apprime utilis. Quod in titulo ponitur, hasce adnotationes textui Rigaltiano respondere, numeris paginarum in margine obseruationum adnotatis effectum est, ita tamen vt liber de Pallio et Apologeticus, qui in
Rigal-

Rigaltianis plane alii facti comparent, ad Pamelianam recensionem denuo excuderentur. Volumen hoc notarum seorsim venit in Catalogis quam plurimis ex. c. In *Catal. Bibl. Tottianae, Bodleianae, Firmianae et D'Estrees T. I.*

1641.

Lutetiae, sumpt. Math. Du Puis etc. f. Rigaltiana secunda. Observationibus et Notis atque etiam Glossario auctior, cuius exemplum cum frequent. coll. Codd. MSS. impr. Agobardini in Bibl. Baluz. extabat. Post hanc repetitam esse Rigaltianam Parisiis, 1644. 46. 50. et 58. Oudinius affirmat.

* * *

Lutet. Paris. c. insigni magnae nauis. fol. Tomi II. Q. Sept. Flor. Tert. opera, argumentis, explanationibus, notis illustrata, auct. Io. Lud. de la Cerda. (vid. Ed. prim.)

1644.

Matriti. f. Tertulliani liber de Patientia cum commentis Orrii. Cat. Bibl. Pinell. T. I. p. 89.

1646 — 48 — 50. *)

Parisiis ap. Mich. Solg. via Iacobaea sub signo Phoenicis. fol. Tomi III. Tertullianus rediuius, scholiis et observationibus illustratus. In quo utriusque

*) Ita iam Ceillier p. 526. T. II. et *Cat. Bibl. Chigianae v. Ambianas*. Sed variant in annorum indicio Vv. Dd. Fabric. (Del. p. 213.) 1646. et 48. Dupinius 1648. et 50. profert; quare utrumque sequi placuit. Male Sandius quasi repetitam a. 1650. hanc editionem laudat, nisi negligentius hoc scripserit, cum diuersas editiones significare vellet factas, a. 1648. P. Georgii et a. 1650. aliam Rigaltianae sc. repetitionem.

que iuris forma ad originem suam recensetur. Et Auitae pietatis Amatoribus inquirendi norma praescribitur. Auctore P. Georgio, Ambianate. Minorita Capucino, Parisiis apud suos Professore Theologo. Facete Rigaltius grande hoc Capucini opus respiciens in praefatione notis in Cypr. praemissa scribit: Quod ad Tertullianum attinet, vix est, vt rediuius vnquam ab vilo mortalium dici queat, qui iam sit horrendis vegrandium commentariorum farcinis obrutus et contritus. — Consecrat hic superstitiosus Monachus primum Tertulliani sui tomum Christo et Mariae, quam his inter alia verbis compellat: *Ipsam me, hoc quod sum et possum, hoc quicquid ingenii et styli est, tibi, o Deipara, debeo, reddo, offero. Suscipe, quod tuum est, excipe quod meum; Vt istud supprimatur; illud non chartis solum imprimatur, sed et animis. Duc me, quo lubet, o Domina, clientem ad pedes prostratum respice, et ad coelum tandem erige. Amen.* Cuiusmodi Mariae compellatio etiam Tomo secundo praefixa legitur. Antequam autem ad ipsa Tertulliani opera accedat scholiis suis et observationibus illustranda, praemittit vindicias Tertullianicas, quarum prima parte de Tertulliani patria, educatione, studiis aliisque ad vitam eius naturalem spectantibus agit. In secunda parte inter alia disquiritur, quibus motiuis ad Christianam fidem adductus fuerit? an statim a conuersione baptismo initiatus fuerit? an et uxorem ad fidem traxerit? an Ecclesiae Doctor, an Sacerdos, an Monachus, an Martyr fuerit? Tertia vindiciarum pars de Tertulliani doctrina eiusque scriptis tam apologeticis quam polemicis et paraeneticis agit. Ita autem de doctrina eius se agere profitetur, vt eius errores in bonam partem interpretari nitatur. Haec et plura super hac editione *Ittigius* in Hist. Eccl. Sec. II. p. 71 sq.

1650.

Lond. 8. Tertulliani opuscula varia — inter Franc. Rous Mella Patrum pag. 293 — 468. *Cat. Bunau.*

1656.

Lugd. Bat. ex off. Io. Maire. 8. Q. Sept. Fl. Tertulliani liber de Pallio. Claudius Salmasius ante mortem recensuit, explicauit, notis illustrauit. Accedit vera ad viuum eiusdem Effigies.

1657.

[*Argentorati.* 8. Tertulliani opera, opera Boecleri.] Ita Sandius. Oudinus contra *huius loci et anni repetitionem Rigaltianae* forma non indicata commemorat.

1658.

Parisis ap. Iac. Dallin sub signo S. Stephani et Thomam Ioly sub signo scuti Hollandiae, via Iacobaea: fol. Tomi III. Tertulliani Omniloquium Alphabeticum Rationale Tripartitum, siue Tertulliani opera omnia in nouum ordinem, hactenus intentatum et facilem, omnibus vtriusque fori Oratoribus, Rerum humanarum diuinarumque Professoribus ac Scriptoribus vtilem, disposita, exposita, illustrata opera fratris *Caroli Moreau* Augustiniani Ordinis Eremitarum Communit. Bituricens. Conuentus Reginae Margaritae, in suburbiis S. Germani Paris. Quid noui praestiterit Author in hoc opere, summam Theologiae scholasticae, Positiuae et Moralis ex Scriptura S. Patribus et Tertulliano et Augustino maxime decerptae, complectente, sequens pagina indicabit. — Titulos II. et III. Voluminis haud minus prolixos omitimus, et si *summam rerum, quas de nouo contulit*
Author

Author ad illustrationem Tertulliani pag. altera Tomi primi exhibita, descriptam dederimus, satis cuique de ingenio editoris constabit. Ita vero haec sonat:

„Opus hoc nouum tripartitum tribus tomis absoluitur. Primus hic tres partes complectitur. Prima quidem omnes libros Tertulliani, in ordinem alphabeticum digestos, profert, supplens quatuor defectus notabiles, in omnibus hactenus editionibus praetermissos, in praefatiuncula praemittenda notatos.*) Secunda, pacifice, et absque contentiosa controuersia, tacito etiam aduersarii cuiuscunque nomine, nudo veritatis, et pietatis S. Patri Augustino debitae, nec non totius operis ex eius sententiis lectissimis contexti ab omni aemulationis iniuria tutandi respectu, diluit, Alphabetum errorum perperam imputatorum Augustino, Tertulliani in omnibus sanis illustratori, in peruersis correctori. Vbi tota eius doctrina, maxime vero de Praedestinatione, Gratia, et libero Arbitrio, non priuata vnius auctoris, sed Catholica, et ad S. Scripturae, Patrum, Conciliorum, SS. Pontificum et Tridentinae quam maxime Synodi et Constitutionis

*) Quales? equidem nec dicto loco reperire potui, nec ex specialiori, ad quem inde remittit lectores, praefatione certior factus sum: quoniam vero in ista huius editionis virtutes ad sex imprimis capita refert, et tribus quidem reliquas carere diserte affirmat, nec quartam eis concedere videtur, innuit certe, scil. quod *textu sit emendatior, Scripturae S. loca in ipso textu diuerso charactere sine discreta*, ad marginem non capita solum libri SS. a Tertull. laudati sed versus etiam singuli ad originale denuo collati, adscripti, Argumenta, quibus aliae editt. laborent, libris praefixa plana et breuia — haec ipsa defectuum nomine declarasse Morellum suorum sane bonorum cognitione satis beatum, puto.

tutionis Innocentii X. in quinque Proposit. Censura, regulas, exacte reducta; et per 27 quaestiones curiose discussa, orthodoxa prorsus esse conuincitur. Tertia pars erroneas, haereticas, durioresque sententias Tertulliani a sana eius doctrina separatas, ordine pariter alphabetico contextas euoluit, explicat et Catholica S. P. Augustini doctrina dissoluit. Cum gemino secundae et tertiae partis proprio indice; altero locorum selectioris scripturae ibidem explicatae, altero rerum notabiliorum. *Secundus et Tertius Tomus* partiuntur omnia sana eiusdem Tertulliani Opera in locos communes ordine nouo et hactenus intentato, non tantum alphabetico, sed etiam rationali exactissime distincta, breuibus scholiis ad singula quaeque obscura, ad literam exposita, et vbique per selectiores ex Medulla S. Scripturae, Conciliorum, Patrum, et S. Augustini praesertim, nullibi praetermissi, aliorum item probatissimorum authorum cuiusque disciplinae locos illustrata. Cum triplice indice locupletissimo in fine tomi tertii collocando; 1) quidem Scripturae sacrae explicatae ter millies et amplius locis, 2) rerum ac verborum, 3) concionum. De Operis inscriptione, *) dispositione, utilitate, soliditate, curiositate, et in tanta rerum diuersarum abundantia, coniunctaque breuitate perspicua: nec non Tabellae Emblematicae fronti operis impositae expositione, **) Synopsi quoque vitae Tertulliani et

*) *Omniloquium*, inquit, hoc opus inscripsi: tum quod nullam prorsus in eo sententiam vel lineam ex hoc solo opere, magnam in omni causa dicendi, Tertulliani praetermiserim: tum quod scribenduae copiam cuiusque oratori, scriptorique prospexerim.

**) Adriserant Parisienses imagines *Augustini* (cucullati) et *Tertulliani* (c. Pallio) aere impressas et titulo operis generali

et Augustini, deque symboliis eorum, ac dissymboliis proprietatibus et Elogiis: de usu tandem et praxi totius Operis habet, quam attente examinet Lector, ut sibi necessariam, Praefationem generalem, post nuncupatoriam epistolam immediate subsequentem. "Restat, ut ad illa, quae in textu praescriptis profitetur, paulisper animaduertamus; sed et hic verbis ipsius defungi licebit. Ita vero pollicetur *in textu innumera etiam in emendationibus menda correxisse; virgularum, punctorum, accentuum defectus, intellectum obscurissimi authoris obnubilantes suppleuisse; cacographias quam plurimas emendasse; ut si Typographi cura Autographi purgatissimi sollicitudini responderit, et Correctori vigilantissimo paruerit, nihil futurum sit, quod in hoc textu censoris oculos, severissimi licet, arguendum ostendat.* Iam haec satis erunt, nec tamen nimia, ut spero, pro raritate molis huius chartaceae. Inscrisit opus Pomponio de Bellicore Equiti, et supremi senatus Parisiensis Principi.

1662.

Rothomagi. f. Q. S. Fl. T. opera omnia etc. cum Iac. Pam. argg. et annotatt., Latini Latini coniecturis etc. repetita ed. 1597.

1664.

Lutetiae Parisiorum, impensis societatis typographicae librorum officii ecclesiastici. Q. Sept. Flor. Tertulliani

generali praefixas cum subscriptione: *duo in Africa ingenii monstra totiusque Doctrinae et Eloquendae Genii de palma certantes. — Cachinius ipsis insultasse, Morellus inquit. Hinc vero incumbere sibi existimat Tertulliano conformari et sicut ille pro Pallio suo, pro Augustini Bardocucullo et sacco apologeticum scribere.*

tulliani Opera ad vetustissimorum exemplarium fidem sedulo emendata, diligentia *Nic. Rigaltii* I. C. cum eiusdem annotationibus integris et variorum commentariis, seorsum antea editis. *Ph. Priorius* argumenta et Notas in libros omnes de nouo adiecit et Dissertationem apprime vtilem concinnauit. Accedunt *No-uatiani* tractatus, de Trinitate et Cibis Iudaicis, cum Notis, vt in Editione *Pamelii*. Textus est *Rigaltiana* secundae, cuius etiam notae omnes, tum quas ad calcem apposuerat, tum eae, quae ad notas in *Cyprianum* erant adiectae, praeterea vero *Iac. Pamelii* annotationes selectae, *B. Rhenani*, *Franc. Zephyrii*, *Gabrielis Albaspinai*, *Ludouici de la Cerda* doctiores obseruationes, tum *Salmasii* in *L. de Pallio* potiores, nec non *Mercerii*, *Wowerii* aliorumque illustrationes et correctiones, denique ipsius *Philippi le Prieur*, qui curam huius editionis gessit, notae et argumenta in libros omnes accesserunt. Consilium, quo societatem sibi institutam esse bibliopolae fatentur, vt *Latinos Patres ac veteres SS. Ecclesiasticos eruditorum hominum* lucubratione illustratos ederent, successu caruisse dolendum est. Nam haec editio profecto tum ordine et distributione notarum, quae textui caractere minori columnis sectis subiiciuntur, tum chartarum et typorum nitore omnium literatorum plausum meruit. *Priorii* notae parui quidem pretii sunt, laudanda tamen, quam adornandae editioni praestitit, diligentia. *No-uatiani* tractatus ex recensione *Pameliana* et eiusdem tantum notis illustrati habentur. Praeter ea, quae *Pamelianis* edit. praemittuntur, vita nempe *Tertulliani* a *Pamelio* conscripta, *Paradoxa* illius cum antidoto, *Proverbiales* formulae toto opere contentae, ex *Rigaltiana* accessit *iudicium* de *Tertulliano* etc. et series operum a *Rigaltio* instituta, tum recens *Priorii* diss. qua *Tertulliani* vita, opiniones et errores expenduntur.

1675.

Lutetiae Parisior. ap. Petr. le Petit, sub signo Crucis aureae, *Edmundum Couterot* sub s. boni Pastoris et *Carolus Augot* sub s. Leonis aurei, in via Iacobaea. Repetita a. 1664. a pluribus mendis quae in praecedentem irrepsertant expurgata. Accessit Carmen de Iona et Niniue.

Bruxellis 4. Tert. liber de praescriptionibus contra haereticos c. schol. et notis *Christiani Lupi*.

1686.

Cantabrigiae, ex off. Io. Hayer imp. Henr. Dickinson et Rich. Green. 12. Q. S. Fl. T. Apologeticus et ad Scapulam liber. accessit M. Minucii Felicis Octavius. — Apologeticus ad edit. Heraldii, capit. argumentis ex ed. de Lacerdae additis; liber ad Scapulam ad eiusdem de la Cerda ed. exscripti sunt.

1695.

Repetita est h. a. editio Rigaltio-Prioriana. (*Ceilier.*)

S A E C V L O XVIII.

1701.

Venetis. f. Q. S. Fl. T. op. c. variorum notis selectis ad voluminis calcem. — *Fabricius* (*Del. p. 215.*) ex *Pfaffii Origg. iur. Eccl. p. 244.* non admodum emendatam esse narrat.

Amsterd. chez Thom. Lombrail. 8. Apologetique de Tertullien, ou defense des Chrétiens contre les accusations des Gentiles, traduite en François par *Louis*

Louis Giry avec le texte latin à coté; édition augmentée d'une dissert. critique touchant Tertullien et ses ouvrages. — Versio haec Ludouici Giry (in Senatu regio Paris. aduocati † 1665.) ab anno inde 1636. aliquoties prodiit absque textu latino.

1708.

Venetis. 4. sex tomis. *Tertullianus praedicans* per Michaëlem *Vivien*. — *Fabricius* mentionem facere de eo dicit — *Ephemerides Paris.* (Journal des Sçav.) 1708. *Febr. p. 408.* Sed nullam ibi libri mentionem inuenire potui.

1713.

Patauii. 4. *Tertulliani liber de Oratione* completus cum notis *Guid. Panciroli* et *Ludouici Antonii Muratorii*. — In *Muratorii Anecdotis T. II. p. 1-56.* Ex *Codice Biblioth. Ambrosianae Mediolani.* *Notae Guidonis Panciroli Iurisconsulti olim Celeberrimi Regiensis ex Comm. plenioribus in omnia T. opera in bibliotheca P. Ioh. Bapt. Cattanei, Franciscani, tum latentibus, vt saluam popularibus suis moueret ad delicias istas tamdiu neglectas in lucem proferendas edidit.*

1718.

Lugduni Bat. apud Isaac. Seuerinum. Q. S. Fl. T. Carth. Presb. Apologeticus ad Codices MStos et Editiones Veteres summa cura recognitus, castigatus, emendatus, vt et perpetuo Commentario, in quo non modo Variorum Auctorum, sed et plura S. Scripturae loca strictius vel vberius explicantur, elucidantur, et illustrantur, studio et industria *Sigeberti Hauer-campi* V. D. ministri, qui praeter Argumenta Capitulum, Indices etiam locupletissimos tres adiecit. Cum

D 2

figuris

figuris et nummorum typis (praefixa etiam effigie Tertulliani cum epigrammate). — Praeclarissima huius libri Tertulliani editio. Quippe editori antiquarum rerum cognitione abundantissimo et curiosissimo simul obtigerat adparatus valde locuples. Etenim praeter editiones fere omnes, adhibuit *Codices Membran. Biblioth. Lugd. Bat. duo*, quorum alter p. 324. alter p. 376. Cat. Bibl. Lugd. B. memoratur, tum *variantes lectiones Codicis Fuldensis* a Modio exscriptas et cum editione Iunii a. 1597. primum vulgatas, ex isto autem tempore nulli fere nisi Gothofredo cognitae et a Nic. Rigaltio demum in usum vocatae, sed ita ut quae ipsi placuerint inde desumpserit, neque ullam reliquarum, quae satis multae erant, in Notis suis mentionem fecerit, quare satis foecundum Hauercampio spicilegium superesset; praeterea *Collationem Codicis Agobardini*, diuersi ab illo, ex quo magna scriptorum reliquorum Tertulliani pars olim fuit excitata, sed notae satis bonae et nulli ante ipsum editorum Tert. inspecti. Collatio vero facta a Iosia Mercero (Agobardi) 1625. ad exemplar ed. Pamelianae extat in Bibl. Lugd. B. p. 71; eandem a Paulo Colomesio ad oram ed. Rigaltianae descriptam possidebat Franc. Fabricius, Lugdunus Theologus, qui Hauercampii vsibus illam cessit. Quoniam autem aliquantum iam operae procefferant, antequam ea subministraretur, priorem XI capp. diuersitas, ut et integra MS. membr. secundi L. B. collatio, quae opusculo iam ad extremum progressu obuenerat, *addendorum* loco praemissae sunt. Nactus erat insuper *Ios. Scaligeri aliquot coniecturas* edit. Iunii adscriptas, aliasque *emendationes ex vetustis Codd.* eiusdem editionis exemplari a *Petro Scriuero* adiectas. His tamen copiis Hauercampius Rigaltianum textum confirmavit magis quam nouam recensionem procudit,

in explicandis vero verbis illustrandisque, quae ad historiam, ritus et religiones antiquas pertinent, insigni doctrina, eaque cum iudicio temperata, est versatus, illud imprimis detexisse gaudet, quod *bis* idem hoc scriptum hic illic paullum in verbis et oratione immutatum Tert. in publicum emiserit. Promittit et reliquos, quos aduersus Gentes variis titulis composuit Tertullianus, libros, notulis et aliorum illustratos; in his libros ad Nationes innumeris locis emendatos, vna cum Prolegomenis eruditis, in quibus omnino de vita et scriptis eius vberius disputaturus sit: quae cur lucem non adspexerint, ignoramus. Nummi et alia aere expressa, pro more, quem tunc ad vnum omnes eruditi sequebantur, ornatui potius quam vsui sunt. Ab illis vero ducta dedicationis occasio ad Gualterum Blockium gazophylacii ornatissimi possessorem.

1744.

Venetis, typis Gasparis Gerardi. f. Q. S. Fl.
Tert. Opera. — Recusa Priorii editio, vide tit. ed. 1675; in hac vero nouissima editione Veneta additur Sigeberti Hauercampi Commentarius in Apologeticum. — Splendidum artis opus. Notae textui subiiciuntur. Apologeticus c. comm. Hauercampi *a mendis quibusdam expurgato*, vt ibi additur, peculiari titulo ornatus est adiectaque in calce Io. Laur. Moshemii Disquisitio chronologico-critica de vera aetate apolog. a Tertulliano conscripti; initioque persecutionis Seueri: inscripta Viro Clariss. Sigeb. Hauercampo. — Dolendum est tot operarum vitiis hanc editionem esse maculatam.

1769 - 76.

Halae ad Salam, ap. Io. Christ. Hendel. 6 Voll.
Q. S. Fl. T. Opera recensuit Ioh. Salomo Semler. —

Ab initio seorsim *quinque libri aduersus Marcionem* prodierunt, quibus tanquam Tomo primo reliqui, quatuor Voluminibus, sunt adiecti, sextus indices cum glossario Tertulliani praebet. Editionem librorum aduersus Marcionem haud quidem alia de causa aggressus erat Semlerus, quam ut Academicis studiis libro prae aliis Tertulliani insigni et forma descriptioneque facto parabiliori inseruiret, nec operum edendorum consilium rationem semel inuitam mutauit. Textum reduxit Rhenanianum, editionis primae, sed suo partim ingenio, partim suffragantibus editt. reliquis emendatum, varietate in dubiis, rarius coniecturis subscriptis. Ad manus erant praeter Rhenani primam Parisiensis Gagnaei an. 1566. 8. Pameliana 1597. Franekerana Franc. Iunii eiusdem l. et a. Rigaltii prima cum Veneta nouissima, praeterea *Lat. Latini* Bibl. Sacra et Prof. et *Wowerii* Notae Epidicticae an. 1603. Tom. II. complectitur plerasque scriptiones polemicas: *de praescriptionibus haeret. aduersus Hermogenem, Valentinianos, Praxean, Iudaeos, contra Gnosticos, adu. Psychicos*. T. III. exhibet libr. *de uelands virginibus, de habitu muliebri, de cultu feminarum, ad uxorem I. II., de exhortatione castitatis, de monogamia, de fuga in persecutione, ad Scapulan, de Resurrectione Carnis, de Carne Christi*; Tom. IV. *de oratione*, integrum ex cod. Ambros. supplementis a *Muratorio in Anecd.* propositis, *de testimonio animae, de poenitentia, ad martyres, de patientia, de spectaculis, de idololatria, de baptismo, de anima, de corona militis, de pudicitia*; — Tom. V. *apologeticum, ad nationes I. II., de Pallio* cum I. Semleri *Dissert. in Tert. de varia et incerta eius librorum indole*; Sextus denique cum praefatione Semleri *Indices* 1) *locorum S. S. in Tert. opp. occurrentium*; 2) *rerum et sententiarum memorabi-*

rabilium. 3) *Latinitatis Tertullianae*, qui perpetui commentarii vicem sustinere possit. A Tomo inde quarto omnem editionis curam gessit, praefatus etiam est Christ. Godofred. Schützius, Celeb. nunc Acad. Ienens. litt. hum. et Eloqu. Professor, qui cum iam superioribus Voluminibus operam in colligenda lectionum varietate nauasset et hic ab incepto nihil desciuit, nisi quod potiores tantum eligendas varietates lectionis censeret inutilibus, quo etiam Franc. Iunii hariolationum partem refert, omissis. Vbi Rhenani ed. deficeret, Pamelianam secutus antiquam ubique lectionem, nisi, cum omnino ferri non posse videretur, expressit. In libris Vol. V. comprehensis Apologeticum ex Hauercampii, de Pallio ex Salmasii emendatione, libros ad nationes ex Rigaltii auctoritate proposuit. Utinam vero cum reliquis Cl. Semleri in Tertull. dissertationibus, nouae luci facem praeferebantibus, et ista, quam Schützius promiserat historiam operum et editt. Tertulliani, accessisset! — Non curiose satis Censor Goett. huic Editioni propriam esse inquit *descriptionem librorum per capita*, quippe quae a Pamellii inde temporibus semper obtinuit.

1780.

Wirceburgi in off. libr. Staheliana: Q. S. Fl. Tertulliani opera omnia. To. I. II. etiam sub tit.: *Opera Omnia SS. PP. latinorum Vol. I. II.* Editor Celeb. *Oberthür* secutus est editionem Halensem, sed ita, ut compararet editionem Pamelianam, Paris. 1608. recusam et variantes illius lectiones partim in calce subiiceret, partim, raro tamen et circumspecte, illam emendaret. Quod fecit in volumine secundo, ut ipse fatetur paullo liberius, substituendo, vel ex Parisina editione, vel ex varietatibus lectionum ab Halensi editore collectis, hinc inde vel vocolas alias,

D 4

vel,

vel, rarius tamen, integras etiam sententias. Praeterea ordinem librorum chronologicum ex Noessfeli auctoritate adoptauit, hac tamen cautela, vt libros contra Marcionem, non aliis interiectos, prout Viri illius Chronologia exigebat, sed coniunctos vna serie, seque immediate excipientes publicaret. Addidit etiam Carmina Tertulliano olim tribui solita, contra *Marcionem* scilicet, *de iudicio Domini*, *de Genesi*, *de Sodoma*, *de ligno vitae*, a Pamelio praetermissum, et *ad Senatorem*.

1784.

In Assisi. 8. Osservazioni sopra l'Analisi del libro delle Prescrizioni di Tertulliano. — Praecedit cum versione italica textus latinus Pamelii ex ed. Franckerana 1597. (mendose scriptum 1697.) et Variantibus LL. Rigaltii ad Venetam 1744. Liber ille, ad quem hae obseruationes spectant, prodierat Ticini. 1783. 8. de vtroque *Oelrichsius* noster, vt puto, lectores mouebit.

Versiones librorum, nisi quae insigni aliquo modo textum adiuuarunt, non commemorabimus. Id vero de *Gallicis* singulorum opusculorum, imprimis *Apologitici*, libri de *Corona*, de *Pallio*, de *Carne*, quas passim laudatas inuenies, haud affirmare possum; ab *Italicis* et *Hispanicis* vix expectamus.

Codicum, ex quibus hucusque Tertullianus editus ac restitutus est, indicem subiungere placet. Descriptionem suo loco, si qua data erat, exhibuimus. Poterit fortasse huius ope de membranis vetustis, quae passim in Catalogis insignium Bibliothecarum laudantur, iudicium aliquod ferri.

I. Igno-

1. Ignoratur vetus exemplum, vnde Apologeticus primum exscriptus est.
2. 3. *Hirsaugiensis* et *Paterniacensis* primi fuerunt, ex quibus Tertullianus Rhenano obstetricante prodiit.
4. 5. *Gorziensis* et *Fuldensis*, quem posthac *Franziscus Modius* diligentius excussit, plurimum emendando T. profuerunt.
6. *Gagnaci* codicem, ex quo pleniorē T. dedit, ignoramus. *)
7. *Britannicus* coenobii *Masburienfis*, a Io. Lelando cum Gelenio communicatus, plane egregius, et qui multos, qui vsque dum non habebantur libros T. praebuit, aliis contra, qui iam extabant, carens.
- 8 - 13. *Codices Pamelii*; tres *Vaticani*, Card. Sirleti iussu in vsum eius collati; duo *Monasteriorum* S. *Amundi* et *Bauonis* in Belgio; unus *Anglicanus*, qui penes Io. Clementem fuit.
14. *Codex Agobardi* prior, quem primus tractauit *Gothofredus* et post eum *Rigaltius* excussit, pluribus qui antea non extabant ex eo libris editis. Extat in Bibliotheca Regia Galliae.
15. *Codex Puteani*,
16. *Codex Bongarsii*. His vsus est *Heraldus*.
17. *Codex*, quem *Salmasius* ad librum de *Pallio* perpoliendum adhibuisse professus est.
18. 19. *Codices duo membranacei* in Bibl. Lugduno-Bataua n. 324. et 376. existentes, quibus

D 5

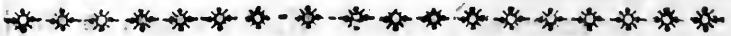
liber

*) Quos in tertiae Bas. edit. titulo S. Gelenius indicauit *codices complures e Gallicanis Germanicisque bibliothecis conquisitos*, non alios esse putamus quam sub nn. 2. 5. laudatos cum editione Parisiensi Gagnaci.

liber de Pallio comprehenditur. *Adhibuit Ha-
vercampius.*

20. *Codex Agobardinus* a superiori diuersus, qui-
que fortasse non nisi librum *de Pallio* comple-
ctitur. Laudatur Hauercampio sed non descri-
bitur.

Insuper *Variantes Lectiones*, quas e variis Libris
MSS. F. Vrsinus collegerat, notemus, quas post Wo-
werium Rigaltius in usum vocauit.

C A P V T T E R T I V M

*Quod scriptores saeculi tertii potissimum
complectitur.*

I.

A*nonymum* Actorum Felicitatis et Perpetuae aucto-
rem ad annum 202. refert *Caus* p. 99. ad quem
hic lectores ablegare placet. Vberius de his nuper
differuit P. *Placidus Sprenger* in *Thef. rei Patristicae*
(Wirceb. 1785.) T. II. p. 172 sqq.

2.

M. MINUCIUS FELIX.

§. 1. *Vita et Liber eius.* §. 2. *Editiones.*

§. 1. *Vita
eius et li-
bellus.*

M. Minucius Felix auctor Dialogi apologetici
Christiani et Ethnici disputantium, qui *Octavius* in-
scribitur. Quis, et vnde fuerit? et cuius potissimum
imperatoris temporibus vixerit? incertum. Causidi-
cum insignem Romani fori fuisse, Lactantius et Hie-
ronymus memoriae prodiderunt, nec ab eo certe li-
belli ipsius testimonium abhorret. Ad annum p. C.
n. 230. referunt, qui Hieronymo duce vsi hoc sal-
tem

tem probabiliter statuere sibi videntur, quod Tertulliano inferior, antiquior Cypriano aetate fuerit. Longe tamen ab hac sententia recessit *Io. Dau. van Hoven* in Ep. historico-critica de vera aetate, dignitate et patria M. M. Felicis, etc. Campis, 1762. 4. Hic erudite et subtiliter et magna cum contentione id egit, vt Minucium ante Tertullianum, et, quod itidem ipsi placuit, M. Antonini temporibus floruisse probaret. Cuius viri laudabilem sane disputationem vt brevibus sententiis complectar, vel ipse eius liber, qui non admodum frequens est, suadet.

Disputat ergo V. l. pro Minucio ante Tertullianum constituendo: 1) Ex stilo puriori, quo omnes saec. III. SS. post se reliquerit; 2) Ex facie ecclesiae christianae, quae ex Caecilii et Octavii calumniis et castigationibus multum diuersa appareat ab ea, quam in Tertulliani, Cypriani et Arnobii libris deprehendamus; quippe M. temporibus a) nondum tantam tamque conspicuam vim Christianorum, nec tum templa, altaria et sacerdotia extitisse; b) contra vero multo laetiores purioresque fuisse ecclesiae statum interiorem, christianis scilicet nondum longae pacis malis corruptis. 3) Ex similitudine, quae inter Iustinum, Athenagoram et Minucium, tum ratione methodi, tum argumentorum, tum etiam calumniarum, quas impugnent, intercedat: vnde confici posse putat, hos tres circa eadem pene tempora vixisse et scripsisse, atque ex his tribus potius profecisse Tertullianum quam vllus horum trium e Tertulliano, qui plura illis ignota et nuper demum prolata conuicia longe pluribus diuersisque rationibus retuderit. Quo maxime illud referri vult, quod Tertullianus domesticos Christianorum proditores commemorat, de quibus apud Athenagoram et Minucium altum silentium. 4) His ergo constitutis, Frontonis aetatem et

con-

conditionem probabiliter diuinari posse putat. Differit enim, Frontones plures saec. II. claros fuisse, paucos saeculo III, oratorem, hoc quidem saeculo, omnino nullum. Talem vero fuisse Frontonem rhetorem, M. Antonini praeceptorem, eundem, qui inimicum in Christianos animum M. Caesari discipulo suo, rhetoricis coloribus et conuiciis, magno rei Christianae incommodo inspirauerit. Quod continuo firmari posse existimat 5) ex eo, quod Caecilio Octavius respondet: „Si de isto et tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed ut orator conuicium adpersit.“ Vnde satis appareat, tum qualis orator, tum quod Caecilii et Minucii aequalis fuerit. Additur, Minucium haud dubie ad huius Frontonis conuicia oblique retundenda Dialogum suum conscripisse, qui simpliciter eundem impugnare ob nimium imperatoris fauorem vix ausus esset, licet et argumentorum pondere et stili elegantia cum ipso certasse videri possit. Quin ipsam stili pro Dialogi mediocritate vbertatem et venustatem quodammodo proderi videri, ipsi cum summo illius aevi rhetore rem fuisse.

6) Deinde quoniam Octavius cap. XXVIII. „*nos, qui sacrilegos — sed quae mendacium cogeret*“ de actis tam suis quam Minucii fateatur, sese non tantum causas olim egisse, sed etiam quaestiones exercuisse, adeoque sero satis, atque fauente adhuc persecutione, cuius saeculo III. ad Maximinum Thracem vsque nulla fiat mentio, religionis Christianae mysteriis esse initiatos: colligi posse arbitratur eos vel quaesitores fuisse, vel praefides egisse, omnino vero haud obscura nomina et infimi ordinis viros fuisse Minucium atque Octavium.

7) Iam si per illam persecutionem Septimii Seueri vexationem intelligamus: probabile non esse, virum grauem, eodem plane tempore, eodemque loco, iisdem verbis, quae Tertullianus paulo ante

ante plenius et copiosius edisseruerat, carptim dicere ac repetere voluisse, nec tamen fontem, ex quo profecerit, laudare. — Nam quod Tertullianus Minucium non laudauerit, id facile excusari posse, quippe qui L. fere annis post longe plura et noua Minucio non solum indicta, sed et inaudita acute et copiose disputauerit, ita vt Minuciana inter haec vix appareant.

8) Magnum vero suae sententiae pondus accedere ex eo, quod sicut Frontones plures Saeculo II. inclaruerint, sic etiam Minucii, cum primis inter iurisperitos, quos Saeculum III. fere nesciuerit. 9) Porro Minuciam gentem, licet plebeiam, numerosam et clarissimam fuisse, Romae praecipue et Brixiae: nostrum ergo aut Brixiensem aut certe Italum fuisse. Nam Balduini suspicionem, quod Afer scil. Minucius fuerit, quoniam Frontonem Cirtensem *suum* dixerit, vel propterea probari non posse, quod tralatitium sit, *suos et nostros* aequales et consentientes dicere. Neque vero dicendi genus, quod ad Africanum Tertulliani, Cypriani et Arnobii accedat, indicio esse posse; quippe qui Minucium potius sibi imitandum sumserint. Deinde etiam per Africanos rhetores, qui Romae sub M. Antonino potissimum floruerint, formas Africanas inualuisse, et antiquam illam castitatem magis magisque deficere cepisse, vt, si hos omnes Afros fuisse velis, apud quos Africisimi occurrunt, iam neminem reliquum Romanum facturum sis. Denique multas apud Minucium formas Africisimi accusari, vel importuna crisi vexari, quae latinissimae et aureae plane aetatis sint. 10) Eos reprehendit, qui ex loco cap. XXXVII. §. 7. tempus, quo Minucius vixerit, eruere conati essent, ad tempora proxima post Pertinacis casum referentes, quae ibi satis obscura vtique leguntur. 11) Postremo addit, nec vnicum illud et praecipuum momentum, testimonium

Scil.

scil. Hieronymi obstare, quo minus ante Tertullianum Minucium vixisse concedas. Nam licet is quatuor locis constanter Tertulliano Minucium postposuerit, antiquiorem tamen Hieronymo, nec in hac causa contemnendum testem esse Lactantium Inst. I. §. 32. qui ita recenset causae Christianae patronos, ut Minucium Tertulliano et Cypriano faciat priorem. Iam cum Hieronymus in Cat. ad Lactantium prouocauerit suaque ex illo hausisse fateatur, in tribus aliis locis vero ordinem temporis negligat: non repugnare moribus ipsius quod Tertulliano ob maiorem claritatem principem inter eos locum contulerit. Tam vagum certe et lubricum testimonium externum interna ista eo minus eleuare posse, cum alio etiam loco Lactantius mentem satis declarauerit, (Lib. I. cap. 11. §. 55.) ubi tanquam Minucii obseruationem laudet, quam Tertullianus aequae in Apologetico exhibeat, adeoque illum tanquam primum eius auctorem et antiquiorem Tertulliano renunciauerit. —

§. 2. Editiones.

Primam inter nos aetatem *Minucius Felix* in confortio Arnobii transegit pro Octauo huius libro falso habitus ab anno inde Saeculi XVI. quadragesimo secundo, quo primum lucem Afer iste obstetricante Sabaeo adspexerat ad Balduinum vsque, qui primus a. 1560. Heidelbergae apud Commelinum separatim Octauum hunc Arnobii librum prodire iussit, et vero suo auctori singulari dissertatione ita vindicauit, ut mirarentur, qui cognoscerent, non prius sibi idem esse animaduersum. Ac profecto mirari satis non possumus, quae eadem Wowerii est sententia, quomodo hic tantus error Erasmi aciem subterfugere potuerit. Sed quamquam Balduinus primum id egit, ut quod vero auctori tam diu iniuste esset detractum, postliminio rediret, primum tamen fraudem detexisse

Hadria-

Hadrianum Iunium, medicum Batauum et Philologum suae aetatis celeberrimum ferunt. At vero non Iunii iste honor, sed Antonii Morilloni, docti hominis et ingeniosi, ad quem nonnullae Iunii extant epistolae, et cui ipse Iunius hanc laudem vindicat in animaduers. lib. III. c. 1. ed. nouiss. Roterod. 1709. p. 139. Nihilominus viginti et aliquot annos post ed. Heidelb. F. *Vrsinus* in ed. Rom. Arnobii Minucium a septem illius libris separatim edidit, et quasi ipse demum solus ausus esset, quod siue nescierit, siue nescire simulauerit a Balduino factum, sensisse primum Cardinalem *Sirletum* affirmat. Sed his omis- sis ad ipsum iam Octauium conuertamur, qui quidem tot emendatores nactus est, quot editores. Nulla editionum eius, quae admodum crebrae sunt, familiam duxit; immo vix vna et altera aliquoties repetita est. Causa fuit orationis ipsius genus rhetoricum ad tot vniuersae fere latinitatis exempla compositum et floribus vndique decerptis conuestitum. Hinc ingens protuberavit coniecturarum copia, quo plures forte ex variis locis colores periodus aliqua traxisset, vel plures simul memoriam Vv. Dd. obuersarentur. Hac cedebat alterum, argumenti celebritas, a tot veteris ecclesiae scriptoribus magna cum dicendi contentione et peruestigatione totius fere antiquitatis agitata; inter quos mira quaedam intercedit non solum in vniuersa causae pertractatione et rerum summa, sed etiam in singularum partium et argumentorum adornatione, in exemplorum usu, sententiis, verbis, ac figuris similitudo. Inde fieri necesse erat, vt nemo non tam largam obseruationum messem colligeret, quin sequenti etiam aliqua relinqueret. Quod maxime constare puto ex eo, quod in tanta edendi et perpoliendi Minucium concertatione, tamen nunquam non deessent, qui peculiaribus scriptis opes nouas affer-

rent,

rent, ita vt, si ab vno antiquitatis scriptore conatuum criticorum vim nosci posse putes, certo Minucii nostri exemplum instar omnium esse posset. Magna sunt Balduini, Vrsini, Wowerii, Heraldii, Elmenhorstii, Rigaltii, Cellarii, Dauisii, Iac. Gronouii, qui singuli edendo Minucio vacarunt. nomina; neque minorem certe meruit laudem de Minucio, pro singulari in reliquorum opibus aestimandis iudicii acrimonia, editor nouissimus *Lindnerus*, scholae tunc Longofaliss. Contr., iam Arnstadi. Lycei Rector meritissimus. Praeter hos symbolas contulerunt diuersis temporibus et locis *Io. Meursius* in Hypocritico Minuciano subi. Critico Arnobiano. L. B. 1598. (vid. Arnob.) *Io. Fr. Gronouius* in obsf. ad SS. aliquot ecclesiast. *Io. Schefferus* in misc. crit. Vol. IX. T. II. *Io. Iortinius* et *Anonymus* (quem *Jerem. Marklandum* esse suspicatur *Saxius* Onom. To. I. p. 362. qui omnino in his conferri debet) in Misc. Obsf. Vol. I. II. III. *Thom. Wopkenius* ib. Vol. X. T. I. *Fr. O. Menkenius* in Misc. Lipsf. nou. Vol. V. Part. IV. 4. p. 729-755. *Chr. A. Heumannus* ibid. Vol. V. VII. VIII. pluribus locis. *Io. Fr. Grunerus* in Act. Societ. Ien. Vol. V. P. 1. 2. p. 220. et 244; quos magnam partem iam in vsus vocauit eoque praecipuam suae editioni dotem comparauit l. *Lindnerus*. *Io. Fr. Gronou.* et *Iac. Perizonium* iam Cellarius consuluerat. Ac quoniam inter editores, qui ipsum praecesserant, Dauisius iure suo palmam tribuit Rigaltio, hic cuius etiam praefatiuncula rarissime conspicitur, de superioribus iudicium fert. „Annis (post Balduinum et Vrsinum) secutis prope viginti, inquit, vir eximie doctus et iudicii admodum exacti, *Io. Wowerius*, Minucii sextam editionem per Frobenianos accurauit, Notas apposuit sinceris collatione veterum, qui pro Christianis Apologetica scripserant per-

perutiles. Etenim multa praecedentibus editionibus obscura et deprauata remanserant. Vetus exemplar inspexisse videtur; illud ipsum ex quo Romanam editionem primam per Ferrarium et Priscianensem fuisse cusam testatur Faustus Sabaeus, praef. ad Franciscum I. cuius nomini maiestatique opus dicatum fuerat, et iussu quidem, vt videtur, Pontificis Maximi. is potentiss. Principi vetustorum exemplarium Bibliothecam instituenti, cum editione Arnobii typographica veteres etiam membranas, vnde prodibat editio, donari voluit. nam exinde in Bibliotheca regia censentur: tanti plurimi aestimandae, quod Minucii vel Arnobii vetus exemplar aliud vllibi extare hactenus est incompertum. Annis post Wowerium nouem, septima M. editio venit in lucem, a Geuerardo Elmenhørstio elaborata, Balduini praefatione recusa et Wowerii notationibus interspersis adiectisque insuper veterum eiusdem argumenti auctorum paginis locuples. Illic praeterea Vv. Ll. exhibitae ac saepenumero citatus perperam liber MS. non alius sane quam ille regius; qui liber visus est etiam Des. Herald, cuius adeo post caeteras omnes accuratior editio anno post Elmenhorstium prodiit. Nos hac ipsa de nouo cum eodem libro regio commissa et comparata, deprehendimus, quae perspicaces oculos effugerant aliquam multa, nec pauca etiam secus accepta quam velit ipse Minucius; vt iam opinari liceat, huic editioni nostrae locum fuisse seruatum, nec offensum iri de praecedentibus editoribus quemquam, si quid sibi bono publico fiat, quod ipse suis antecessoribus non sine gloria fecisse dicatur. — Rigaltio successit Cellarius; nam Ouzelium lubens praetereo. At ille vir, qui nullo non tempore egregia protulit, etsi in scholarum vsum proxime operam suam compararet, tamen non parum caeteris editoribus, et in textu con-

stituendo, et illustrando, in quo solita ipsi moderatione utebatur, acutius vidit; textum in capp. et §§. descripsit effecitque industria sua plus quam caeteri editores omnes, ut a iuuentute cum fructu M. legi posset. Rigaltii potissimum recensitionem, notas integras (nescio cur non etiam praefationem,) cum selectis aliorum et suis reddidit vir exercitati iudicii et meritis suis de Cicerone posthac clarior *Io. Davisius*. Nec vero post tot talium virorum in tam exiguo libello labores *Iac. Gronovio* campus vires exferendi deficiebat. Nam et explicavit multa egregie et ex vestigiis lectionis Cod. Reg. iterum iterumque excussi prorsus diuine nonnulla repraesentavit. Ipse tamen lectores admonet, *ne credant, vel sic ad mensuram elegantiae suae illustratum esse M. vel penitus restitutum*. In quo illud maxime est dolendum, quod ingens illa notarum moles ab Elmenhorstio et, qui plane infulsus erat, Ouzelio, virum acerrimum deterruit, quo minus e penu suo plura depromeret. Utinam vero perfecisset, quod tum sepulvisse tantum videri vult, ut rimaretur et ostenderet, quod genus scripti veteris M. praecipue in mente habuerit, adeo ut secutus fuisse in plurimis videatur, aut quas magis exiguas partes aliunde petere voluerit satis manifesta imitationis claritudine. — De Lindneri opera supra dictum. Quid post tantum Vv. Dd. agmen faciendum resset, futurus editor ex ipsa earum comparatione discat, quem Minucio certe posthac etiam non defuturum esse confidimus.

SAEC. XVI.

1542.

Romae, apud Franc. Priscianen. f. cum Arnobio Fausli Sabaci.

1546.

1546.

Basil. ap. Frobenium, 8. cum Arnobio Sig. Gelenii.

1560.

Basil. ap. Froben. 8. in secunda editione Arnobii Gelenii.

Ex off. Lud. Lucii, typ. Heidelbergens. 8. M. Minucii Felicis Romani olim Causidici Octavius, in quo agitur vet. Christianorum causa. Restitutus a Fr. Bald. (ita exscriptum) I. C. Textum merum haec editio exhibet, sed praefatio addita est, in qua cum vindictiae pro M. F. vero auctore ex Hieronymi et Lactantii testimoniis, stili et formae scribendi ab Arnobiano discrepantia traduntur, tum argumentum et analysis totius libri proponitur. Nuncupavit Balduinus Minutium suum Friderico Electori Palatino, Academiam Heidelbergensem recens tunc ab isto principe institutam his primitiis Musarum quasi consecraturus.

1580.

Parif. f. ex ed. Renati Laurentii de la Barre cum Tertulliano et Arnobio.

1583.

Romae, typ. Dom. Basae. 4. cum Arnobio F. Vrsini, sed Minucii nomine.

1589.

Parif. f. Bodl.

1598.

Lugd. Bat. 8. Io. Meursii Hypocriticus Minucianus. cum eius Critico Arnobiano.

SAEC. XVII.

1603.

Ex Bibliopolio Frobeniano. 8. M. M. Fel. Octavius et Cypriani de Idolorum Vanitate. Io. a Wower recensuit. — Praefatus non est. Notae sunt doctae nec praeter locum appositae. Librum MS. cuius Lectiones saepius laudat, Codicem Regium esse puto, de quo sub Arnobio dicendi locus erit.

Hanoviae, typis Wechel. 8. cum Arnobio Elmenhorstii. Ita saltem titulus habet, de re ipsa tamen vix mihi quicquam constitutum est, propter Scaligeri epistolam (L. B. nonis Iun. Iul. 1603. datam), ubi pro accepta Arnobii pagella et honore sibi habito gratias agit, et versus finem, *Laudo, inquit, quod consilium de editione Minucii abiicisti: magis laudarem, si et simultatem quoque. Quod oro facias, et quam primum cum eo (Wowero) in gratiam redito.* Certe nihil nisi merum textum hoc anno cum Arnobio excusum esse, animadversiones vero anno 1612. demum confectas esse, ipse Elmenhorstius subscriptione testatus est. Omnino vero de hac inter Elmenhorstium et Wowerium simultate propter iudicium etiam de Elmenhorstio legi debent Scaligeri Epp. 260. 61. 62. 63. Certe nimis verum est, quod ipse in aurem Scaliger: „*Ipse (Woverius) te, quod negare non potes, et aetate, et si verum non odisti, etiam rerum-usu antecedit. Se ipse in F. M. ed. nullam tibi de messe sua spicam reliquerit, quid superest, quam ut hoc conatu supersedere.*“ Sed stipulas legere iuabat. Vide Iac. Gronovii censuram.

1605.

Paris. ap. Marc. Orry. 8. cum Arnobio *Desiderii Heraldi.*

1610.

1610.

Francosf. 8. Balduini repetita. *Fabric.* Del. Argg. p. 216.

Parif. f. — *Cat. Bibl. Barber.* T. II. f. p. 76.
et *Cat. Bibl. Bodl.*

1612.

Hamburgi f. M. M. F. Octavius ex recensione et cum commentariis *Gauerharti Elmenhorstii.* accedunt Franc. Balduini Prolegomena in M. Min. F. Octavius. Elmenhorstii commentariis Wowerii notationes interspersas esse eumque saepe librum MS. citare, ubi tantummodo lectiones Codicis Regii appellandae fuissent, Rigaltius notavit. Scilicet ex eodem Wowerio librum illum MS. laudabat, ut ex iis, quae supra ad Wowerianam editionem scripsimus, disci potest. Caeterum pro more suo integras auctorum veterum similis argumenti paginas apponit, egregie hac testium nube Minutium illustrari censens.

1613.

Lutetiae Paris. 4. typis P. Mettayer. M. M. Fel. Oct. *Des. Heraldus* MS. Reg. ope emendavit et Notas addidit, — Confer quae nobis dicta sunt ad Tertulliani Apologeticum, ab eodem hoc anno editum. Textum hic expressum iam a. 1605. cum Arnobio excudendum curauerat, hic tandem notis pro more doctis et exquisitis ornauit. In summa Romanam ed. Tuluii Vrsini se secutum esse profitetur ea lege, ut ab illa, quam omnium fidelissimam esse censet, nisi MS. Regio praeceunte, non recederet, et ea ipsa adeo, quae vel primo aspectu vitium suum proderent, retineret tamen, nec Sig. Gelenii, qui

haec omnia (vitiosa intellige) mutare non dubitauerat, exemplum sequeretur. Nihilominus, quod in laudem Viri dictum volo, Gelenii lectiones nonnullas utcumque bonas non deseruit, sed Romanae prae tulit. Codicem Regium Thuani beneficio nactus erat. Inscrispsit autem hunc libellum Ioanni Bochar do Sacri Consistorii Consiliario etc. — Aliam Octavii cum Heraldii animaduersionibus editionem cum Arnobio a. 1615. 4. factam Fabricius *) commemorat, cuius tamen nec ipse ad Arnobium, nec praeter eum quisquam meminit.

1624.

Parif. f. in *Bibl. PP.* Vol. IX. col. 1.

1627.

Oxon. 12. *Minucii Octavii.* *Biblioth. Musci Britt.* voce Felix.

1643.

Lutritiae vidua Mathur. Dupuis. 4. M. M. F. Octavii et Caec. Cypriani liber de idolorum vanitate; editio noua ad fidem veterum exemplarium, ex recensione et cum obseruationibus *Nic. Rigaltii.* Notae sunt paucae, sed eruditae et aptae, ut solent Rigaltii; praemissa est de variis editionibus Octavii Minuciani praefatiuncula egregio iudicio et modestia conscripta. Codicem Regium quoque iterum studio eius, nec sine fructu Rigaltius adhibuit.

1645.

Lugd. Bat. ex off. Iusti Livii. 8. f. 12. M. M. F. Oct. Caec. Cypr. de idolorum vanitate, cum Obseruatio-

*) *Bibl. Lat. I. IV. t. 3.* ed. Ven. T. II. p. 282. et in *Del. Argg.* p. 216.

feruationibus Nic. Rigaltii et Iulius Firmicus de profana ac vera Religione cum notis Io. a Wower vna cum nouo Indice. — Iul. Firmicus ex recensione Wowerii peculiarem titulum habet ac seorsum fisci potest. Vterque liber pro ratione Bibliopolae curatus est. Ad Minutium pertinent praeter Rigaltii in M. et Cyprianum annotationes, indiculus verborum, et Balduini prolegomena typis iterum exscripta.

Lutetiae, ap. Math. Dupuis. 4. iterata Rigaltiana Fabric. Del. Argg. p. 216.

1648.

Rothomagi, ap. Io. le Boullenger. 12. M. M. F. O. — textus in vsum Collegii Societatis Iesu Rothomagi exscriptus.

1652.

Lugd. Bat. ex off. Io. Maire. 4. — cum integris omnium notis ac Commentariis nouaque Recensione Iac. Ouzelii. cuius et accedunt animaduersiones; acc. praeterea liber Iulii Firmici Materni V. C. de errore profanarum Religionum. — Futilissimi huius commentatoris notarum colluies immensitate sua reliquorum omnium longe superat. Ad singula Minucii verba vndicunque omnia apta inepta incredibili stupore et imprudentia corrosa sunt. Nec vero ex proprio quidem lectionis penu, sed aliorum, qui longe alio consilio congesti erant, cumulis. Quod ad textum attinet, in distinctione et interpunctione verborum multa se egregia praesitisse gloriatur, de quibus penes alios esto iudicium. Inscriptit Ouzelius opus suum Christinae Suecorum. Firmicus ex Wowerii recensione et vnus Wowerii animaduersionibus editus est.

1666.

Parisis, ap. Io. Dupuis. f. cum Cypriani operibus ex ed. Priorii.

1672.

Lugd. Bat. ex off. Hackiana. — repetita Ouzeliana; nec tamen ad vnguem repraesentata, sed quod ingeniose a typographis excogitatum est, notarum omnium congeries, quae in priori Ouzeliana post textum agmen ducebat, hic ipsum textum premit, ut saepius lineis iisdem sexies et amplius ad singulorum auctorum, qui numeris distinguuntur animadversiones repetitis vix textum prae textu dignoscere possis. De nouo adiecerunt membris itidem distractis Meursii Criticum Minutianum. Quod lepidissimum denique accidit, medias inter reliquorum commentatorum animadversiones titulus Variarum lectionum seorsim conspicitur, quae vnde allatae sint, vix diuinabis, nisi penitus tibi perspecta sit bibliopolae huius in exornanda hac editione sedulitas. Videlicet Variarum lectiones sunt seorsim ad calcem editionis suae ab Elmenhorstio exhibitae, quas sicut ille ex singulis priorum editorum adnotationibus collegerat, ita et suis locis singulas, et collectas iterum typis mandarunt.

1678.

Oxoniae. cum Notis Nic. Rigaltii. Giornale di Roma 1679. p. 137. Fabric. l. l.

1689.

Lipsiae. 12. cum versione Gallica Ablancurtii e regione textus posita. Fabric. l. l. 217.

1699.

Halae. Sumptt. Io. Frid. Zeitleri et Henr. Musfelii. 8. — Minucii O. et Cypriani — uterque recen-

recensitus et illustratus a *Christophoro Cellario*. — Vtui scholarum, quae erat Viri huius optime meriti de iuuentute sedulitas, consulturus, textum Minucii ex superiorum editorum nec non *Io. Frid. Gronouii*, cui primas merito defert, animaduersis emendationem excudendum curauit adnotationibusque non multis et prolixis, sed egregiis et nullo non tempore legentibus profuturis explicauit, quae vel ad lectionem ipsam, vel historiam atque fabulas, vel denique latinitatem spectarent, Cypriani libellum ad Wowerii exemplum adiecit, itemque Balduini dissertationem; denique in fine accesserunt, quod serius et textu iam exscripto demum adlata essent, obseruata quaedam *Iac. Perizonii*. Postremo quae haud minima libri dos est, in capitula et paragraphos apte textum Minucianum primus descripsit.

SAEC. XVIII.

1707.

Cantabrigiae typis academicis, impensa Io. Oweni. 8. --- M. O. cum integris obseruationibus Nic. Rigaltii et Selectis Aliorum Recensuit suasque notas adiecit *Io. Dauisus*. — Praemittitur Franc. Balduini Dissertatio Rerumque et Latinitatis Indices subnectuntur. Quoniam autem Rigaltium reliquorum M. interpretum agmen ducere Dauisus censebat, quamquam non ab omni halucinandi periculo eum tutum esse concedit, eius prae reliquis curam habuit. Sed nec alios neglexit, nec adeo ea interdum effugere passus est, quae Viri Docti passim aliud agentes de Minucio obseruassent, si qua harum animaduersionum utilitas esse posset. Textus distributionem a Cellario adoptauit. Caeterum admodum modeste de opera sua sentit Vir Doctissimus, quae ad iuuenum

ingenia erudienda et exacuenda prae multis aliorum est utilissima.

1709.

Lugd. Bat. ap. Corn. Boutesleini et Sam. Luchtmaur. 8. — M. O. cum integris Woweri, Elmenhorstii, Heraldii et Rigaltii notis aliorumque hinc inde collectis ex recensione *Iac. Gronovii*, qui emendationes et explicationes suas adiecit. Accedit Caec. Cyprianus et Iul. Firmicus Maternus. — Dandum nimirum erat bibliopolis hoc, puto, ut notas Virorum in titulo laudatorum integras repeti pateretur Gronovius, qui de ipsis sane si quis alius veram sententiam tulit. Secundo vero consilio curas eruditorum foris in Minucium exercitas, id est, adnotationes ad diuersos auctores occasione data in Minucii loca, seu ut illustrarent seu emendarent, scriptas diligentius conquisitas excussit, quo nomine Pricaeum ad Apuleium imprimis magni facit. Quid ipse studii ad Minucium contulerit, ex his eius verbis optime puto constabit. *Instita Dialoga doctrina suppeditaverat hilarem ubertatem*, inquit. *Insuper quoque materiam libelli gerebam memoriae institam, et aderat veneratio sermonis latini tam caste ab scriptore usurpati, ut sic in legendo varia secutus, ad collationem ingentem forem promptus. Etsi praeter Sabaeum et Ursinum, praeter Heraldum et Rigaltium Iosephus Scaliger quoque et Salmasius operam nauauerant collationi Codicis MSti, qui est Lutetiae; nullum tamen istuc proficisci a multo tempore intellexi, quem non ad inspiciendum rursus hortarer et instigare. Haec ipsa fuit etiam occasio accensae acrimoniae ad varia subolfacienda et veterem manum reponendam aut proferendam sententiam scriptoris, unde aberrabant alii, quum se iudicarent maxime felices et sagaces.*

Ad

Ad locum cap. XXI. de Diana Ephesia verubus exstructa integram Lucae Holstenii dissertat. apposuit, doctam utique et ingeniosam sane, sed cuius forte commodius summa tantum adscribenda fuisset. Ne vero te offendat, quod totus sit in exagitando et cavillando, qui ab eo vix nominari dignus erat Ouzelio, Iacobum Gronovium nosse debes. Nummos et figuras aere incisas aetas illa in auctorum veterum editionibus in deliciis habebat; ad usum nihil conferunt.

1711.

Cantabrigiae, 8, ex secunda Io. Dauisii recensione c. Variorum notis addito Commodiano. cf. *Acta Erud.* T. 4. suppl. p. 423. *Bibl. Choisie* T. 18. p. 341. *Mem. of Literature* T. I. p. 353. *Mem. de Trevoux* T. II. p. 888. *Biblioth. Choisie* T. 24. p. 120.

1743.

Rotterodami, ap. Io. Dan. Beman. — ex recens. Gronovii ed. 2. 1709. repetita.

1750.

Glasgae. in aed. Acad. exc. Rob. et Andr. Foulis Acad. typographi. 4. M. Octavius ex recens. Io. Dauisii. Textus cum indice solito nitore expressus.

1756.

In Venezia, presso Simone Occhi, 8. P. Ottavio di M. Minucio Felice, recato in Lingua Italiana col testo Latino a rincontro, e con opportune annotazioni illustrato da D. Marco Poleti. — Haud inepte institutum editori cessit.

1760.

1760.

Longofaliffae, fumpt. Io. Chr. Martini. 8. —
 Octavius et Cyprianus de — uterque recensitus et il-
 lustratus notis Variorum selectis atque etiam suis a
Ioan. Gottlieb Lindnero (Longofal. Schol. tum Con-
 rectore) *cum Praefatione Io. Aug. Ernesti.* Dili-
 gentia et cura editoris prima huius editionis virtus est;
 deinde altera, quod eas, quas ex Gronovii inde tem-
 pore variis locis Viri docti ad Minucium perpolien-
 dum, illustrandum et obscurandum etiam contulif-
 sent symbolas, cum iudicio dilectas propinat; tertia,
 quod crisin modestam et accuratam editor sequitur,
 quae ex Ernesti Summi praeceptis defendenda magis
 et explicanda lectione vulgata, quam coniecturis exer-
 cendis occupatur; postrema tandem, quod breuiter et
 summatim, nec tamen cum perspicuitatis iactura
 aliorum bene dicta repetit omninoque sermonis ma-
 ximam curam habet. Ernesti praefatio de sacrorum
 Scriptorum lectione cum antiquioribus Graecis et Ro-
 manis Scriptoribus coniungenda praecipit. Accedit
 denique praeter Balduini dissertationem Holstenii epi-
 stola et index triplex.

1782.

Wirceburgi in off. Stahel. 8. cum Tomo II.
 Operum Cypriani curante *Oberthür.*

Versiones Minucii, quae lectu dignae sunt, in Gal-
 lia aliquot procusae sunt a *Guil. Maffo* et quae multo
 elegantior est, a *Nicol. Perroto Ablancurtio.*

1637.

Paris, chez veuve Toussaint du Bray. 4. l'Octa-
 vius de Minucius Felix, où il est traité de la religion,
 traduit

traduit avec des remarques, par *Guillaume du Mas*,
Sieur de la Gauterie.

1646.

Paris, chez Jean Camusat. 12. l' Octavius de
Minucius Felix traduit en François par *Nicolas Per-
rot d' Ablancourt.* saepius dehinc a. 1662. 1677. etc.
repetita.

De *Anglica* Lond. 1682. 8. non constat. Alias
consilio praetermittimus.

De *Codice* Minucii Felicis vide quae ad Arno-
bium disputantur.

3.

THASCIUS CAECILIUS CYPRIANVS.

Afer; quo anno natus sit, non constat. Vocatur *Thascius Cyprianus*. Caecilii nomen honoris et amoris causa erga Caecilium Presb. sibi adsciuit, a quo circa annu 246. ad fidem Christianam amplectendam compulsus fuit. De rebus ad eum, quamdiu inter gentiles vixit, pertinentibus non liquet, nisi quod oratoriam artem multa cum laude illum exercuisse Hieronymus et Lactantius testentur. Atque ex scriptis eius intelligitur, ingenium eius a tenera aetate fatis literis fuisse excultum. Nec censu tenui fuisse videtur, quod opes suas, simulac christianus factus esset, pauperibus distribuisse fertur. Quae res non paruam ei existimationem apud plebem peperit et ipsa cum gloriae, qua apud gentiles floruerat, opinione profuit, vt a. 247. presbyter et proximo anno Episcopus adeo Carthaginensis ecclesiae frequenti suffragio nec tamen pleno constitueretur. Fuisse enim, qui

qui repugnarent, et indigne Episcopum eum electum esse ferrent, Nouatum presbyterum, Felicissimum quendam et quinque alios Presbyteros, quorum nomina ignorantur, ipse scriptum reliquit, quamquam causas, et qua ratione se gesserint, non explicat. Sed dubium iam non est, quin exinde repetenda sit prima motuum, quibus initium episcopatus eius turbatum fuit, causa, quae quanto ipsa est reconditior, tanto plura in litium istarum historia aciem nostram subterfugere necesse est. Pertinent eo, quae inter eum et Nouatum et eius socium Felicissimum gesta sunt, de quibus ea, quae nostrorum hominum diligentia verisimillime explicata sunt, breuiter attingamus. Quod reliqua attinet, gratiam apud rerum ecclesiasticarum studiosos me initurum esse existimaui, si *Pearsonii Annales Cyprianicos*, quorum semper fuit et erit apud doctos ingens pretium, quos tamen propter rationes temporum ibidem cum multifaria rerum doctrina subductas absque temporis dispendio et taedio non minori, nemini euoluere licet, si eos, inquam, in compendium redigere et semel hoc taedium deuorando aliorum commoditatibus prospicerem; quamquam iterum atque iterum, ecce! dum describendum typis traditurus sum, haesito, veritus ne aliis praeter commodum libri nostri molem auxisse non iniuria videar. Contra cum reputem, paucis verbis de Cypriani vita nullo modo agi posse, nec parum referre sciam, singula quomodo et quando ab eo gesta sint nosse et ordinem, quo singuli eius libri et epistolae se excipiant, in parato habere, in quo declarando adeo summa optimorum eius editorum virtus emineat, in consilio instituto egregie confirmari me sentio. Sed de Felicissimi et Nouati seditione pauca praemonenda sunt. Vtrumque Cyprianus turbarum auctorem diuersis in locis appellat, sed ita ut iam huic vni, iam illi

illi omnem culpam deferre videatur. A vero proxime aberrare videntur, qui Nouatum statim inde a Cypriani ad episcopatum euectione simultatem cum Cypriano suscepisse et ferociter contra eum se gessisse censent. Auxit inuidiam, quod paulo post propter morum prauitatem, qui animaduersione graui digni viderentur, dies ipsi ab Episcopo dictus esset. Cui quaestioni cum interueniente Decii persecutione et Cypriani ipsius secessione se subduxisset, animo tamen magis exasperato, quo Cypriano negotia facesseret, moliri coepit. Ergo quod probe nouerat Episcopi animum, Felicissimum quendam sine eius consensu Diaconum suum fieri curauit. Quod pro irrito habens Cyprianus cum tempus instaret, quo pauperum rationes expungendae essent, quod proprie Diaconorum erat, Episcopos et Presbyteros aliquot, qui administrarent Carthaginem, ex secessu suo misit. His acriter resistere coepit Felicissimus abstentionem minatus omnibus, qui Episcopo obtemperaturi essent. Qua de re Cyprianus certior factus anathemate deuoueri Felicissimum iussit. Qui segregatus a Cypriano assumtis fociis V. Presbyteris, de quibus supra mentio facta est, affectas sibi quaerere, et Confessores, nec non Lapsos etiam in partes pertrahere studuit, in ecclesiam eos restitutum iri pollicitus. Quo omnis ecclesiae pax et disciplina in certamen atque discrimen adducta est. Quocirca ut animos sedaret Cyprianus, ad Concilium quaestionem de Lapsis, quam primum reuersus esset, se relaturum promisit. Factum hoc paulo post, causamque suam dixerunt V. Presbyteri cum Felicissimo et anathemate percussi sunt. Nec tamen turba sedata est; immo ab ecclesia Carthaginensi segregati nouam ipsi condiderunt ecclesiam, Episcopum ex suis Fortunatum eligentes, qui tanquam episcopus rite constitutus ad Cornelium Romanum de

de sua electione literas dedit, sed ab eo procul habitus est. Nec diu huius societatis res laetae fuerunt, sed mox dilabi et paulatim omnis fluctuatio confidere coepit, nec verbum amplius de his altercationibus apud Cyprianum occurrit. Hanc rerum seriem, quae propter ipsum Cyprianum, qui causas, quibus aduersarii eius offensi fuerint, prorsus tacet, tenebris implicita diu latuit, *Moshemius* et *Walchius**) vindicarunt. Iam *Pearsonium* legere iuuabit. Vnum addo, quo tamen minime Cypriani laudibus, quas sane meruit, detractum aliquid volo, cum in hac contentione animum ab acrimonia et ambitionis fastu non plane liberum ostendisse. Sissimus iam *Annales Cyprianicos per compendium*.

A. 246. Praesente et Albino CSS.

Cyprianus Christianus fit opera Caecilii. Post Baptismum, quo inter Pascha et Pentecosten tingi solebant Catechumeni, sub autumnum fere, librum de Gratia Dei ad Donatum et in oratoria professione et in Baptismo socium scripsisse videtur.

A. 247. Philippo Imp. II. et Philippo Caes. CSS.

Hoc anno primum scripsit *libellum de Vanitate idolorum*; mense Decembri presbyter factus est.

A. 248. Philippo III. et Philippo II. CSS.

Hoc anno iam adulto i. e. circa Iulium Episcopus constitutus est, et sub exordium episcopatus librum *de habitu Virginum* scripsit.

A. 249. Aemiliano et Aquilino CSS.

Consilio Cleri die Paschatis Saturum Clero proximum fecit et circa idem tempus inter Lectores Optatum

*) *Historie d. Kezzereyen, T. I. a p. 288.*

Optatum doctorem Audientium constituit, ut ipse ep. 29. (anno proximo mense Aug. scripta) indicat; — eidem anno, ante persecutionem exortam, Pearsonius epp. ad Eucratium, Rogatianum et Pomponium Episcopos n. II. III. IV. tribuit — denique hoc quoque a. Nouatus criminis in vxorem commissi reus factus, cum cognitionem coram Cypriano defugisset, commode ipsi interueniente persecutione in schisma erupit. Nam sub finem huius a. quo Decius imperium inuaserat, aut ineunte proximo, postquam minae fatis dirae praecefferant, edicto Imperatoris septima persecutio incepit.

A. 250. Decio II. et Grato CSS.

Cyprianus saepius quaesitus et ad leonem in Circo petitus est. Secedere iubetur a Deo et comite Victore Diacono suo secessit. Cum non appareret, proscriptus est. Interea saeuiente tempestate multi ecclesiae Carth. addicti fidem denegarunt, et ingens breui extitit Lapforum, Sacrificantium et Libellaticorum numerus. — Romae interea ubi coram ipso Imperatore persecutio multo acrius exercebatur, Fabianus Episcopus die XX. Ian. Martyrium subiit. Cyprianus autem ex secessu suo, in quo omnium, quae gererentur, certior fiebat, ad Clerum suum de disciplina, cura pauperum et martyrio subeundo ep. V. et VI. et cum post Proconsulis in Africam aduentum persecutio esset exacerbata, ab initio Mart. ad Mai. paene dimidium epp. VII. X. XI. XII. ad Clerum et Confessores dedit. Simulac vero ab hoc fere tempore Carthagine, quam Proconsul reliquerat, persecutio mitior esset facta magistratibus iterum eam exercentibus: extorres aliquot minus constantes praepropere reuersi sunt, et cum aliis quibusdam Confessoribus carcere iam liberatis nimis sibi indulserunt, et Lapsi

nimiam licentiam sibi arrogarunt: de quibus omnibus posteriores Cypriani literae queruntur. Scripsit enim mense Maio ep. XIII. ad Confessores: mense Jun. ineunte ad Clerum ep. XIV. in qua imprimis de Confessorum pravis moribus et Lapsorum petulantia conqueritur, et de recipiendis Lapsis, de quibus quatuor Presbyteri, Donatus, Fortunatus, Nouatus et Gordius eum sollicitauerant, sententiam ferre recusat. Hinc origo ingentis illius de Lapsis controversiae. Nam hoc ipso mense, cum Lapsi passim exambirent Martyres, et Confessores etiam importuna et gratiosa deprecatione corrumpent, et Presbyteri nonnulli Lapsis nondum poenitentia acta, nondum exomologesi facta eucharistiam darent: statim tres epp. scripsit ad Confessores XV. ad Clerum XVI. et plebem XVII. quibus negabat paxillos esse dandos Lapsis, antequam ecclesia ipsis veniam dedisset. Sed mense Jun. exeunte propterea quod aestas iam coepisset, quod anni tempus assiduis infirmitatibus eam gentem infestare solet, mitiorem et consilio quod Clerus Romanus Carthaginensi dederat, et quod procul dubio Lapsi et Presbyteri valde vrgebant, accommodatam sententiam tulit ep. XVIII. ad Clerum. — Mense Jul. ineunte Presbyteri et Diaconi cum ad literas Antistitis nihil adhuc rescripissent negligentiae tantae in ep. priori merito accusati, literis suis ad Cyprianum datis se excusant, quae non extant, sed quibus ille statim rescripsit ep. XIX. in qua se a sententia ante perscripta nullatenus recedere significauit. — Iam tredecim epistolis ad Clerum Carth. e secessu suo datis, ad Clerum Romanum, ut se suaque pro ecclesiae disciplina in secessu gesta probaret, ep. XX. scripsit, in qua et illas XIII. ad Clerum et plebem Carth. datas breuiter perstrinxit, et ipsas vna addidit. Antequam vero hae literae Romam peruenissent, Clerus Rom.

ad

ad Clerum Carth., nec non Moyſes et reliqui Confeſſores ad Confeſſores Carth. literas dederant, quae non extant, quorum tamen argumenta ſatis nota ſunt, et quae Cyprianum laborantem et contra inuidiae impetum totis viribus reſiſtentem multum adiuuabant. Iam enim literae Luciani Confeſſoris prodierant, quae Lapiſis vniuerſis pacem pollicebantur et non tantum Cypriano, ſed et in reliqua prouincia per aliquot ciuitates magnam moleſtiam creauerant. Quod ne lateret Clerum Rom., quem ex literis proxime datis in eadem ſecum fuiſſe ſententia perceperat, ad eum ſcripſit ep. XXVII. menſe Aug. ineunte eique ſubiunxit ipſas Luciani literas cum V. aliis epistolis ad eandem rem pertinentibus, quae omnes ad ſua tempora reuocatae epistolae XXVII. in ed. Ox. praefixae ſunt. *) Etenim Lucianus menſe Iul., poſtquam Cyprianus tum ad Confeſſores, tum ad Clerum, tum ad Plebem ſcripſerat, nemini Lapſo pacem dandam eſſe, antequam a Deo pax daretur eccleſiae, et poſtquam eas literas ad Clerum Rom. tranſmiſerat, ſcripſit ad ipſum Cyprianum literis vniuerſorum, qui adhuc ſupererant, Confeſſorum nomine datis, *ſe vniuerſis pacem dediſſe, de quibus apud eum ratio conſtiterit, quid poſt commiſſum egerint*, et ab eo poſtulauit, vt haec forma per eum aliis Episcopis innoteſceret. Quae res maiorem ipſi inuidiam, et in prouincia per aliquot ciuitates tumultus concitauit. — Eodem tempore ſcripſit

F 2

*) Nempe primo loco Celerini ad Lucianum pro ſororibus ſuis Romae lapſis ep. XXI. circa finem Aprilis, vt videtur, ſcripta; tum Luciani reſponſum ep. XXII. iam affecto uenſe Maio poſt exceſſum omnium Martyrum, quorum ipſe meminit, et quidem tredecim diebus poſt mortem eorum, qui in carcere defuncti erant, ſcriptum; porro Caldonii literae et Cypriani reſponſum; poſtremo eiusdem ad Presbyteros et Diaconos.

ad Cyprianum Caldonius, qui non temere pacem dandam censuit. Rescripsit Cyprianus ep. XXV. et Clerum hac de re certiore fecit ep. XXVI. et ad Clerum Rom. ineunte mense Aug. ep. XXVII. ad Confessores Romanos autem ep. XXVIII. dedit, et ut hae epistolae pro more ecclesiarum rite mitterentur, ep. XXIX. mandavit. — Mense Aug. exeunte, Clerus Rom. ad Cyprianum scripsit ep. XXX. Nouatiano exarante. Additae erant epp. ab eodem Clero Rom. in Siciliam datae, quae perierunt, et ep. Confessorum XXXI. — Cyprianus mense Sept. his literis acceptis statim ad Clerum suum scribit ep. XXXII., iisque tum suarum, tum illorum literarum exempla transmittit et mandat, ut omnibus facultatem transcriptionis concederent; vnde factum est, ut literae a Nouatiano scriptae per omnes regiones missae et in notitiam omnium ecclesiarum perlatae sint. — Interim Cyprianus duas a diuersis Lapsis, his quidem quietis et verecundis, illis autem temerariis et arrogantibus epp. acceperat, quae iam desiderantur, argumenta ex sequentibus Cypriani epistolis constant; nam arrogantibus illis statim respondit ep. XXXIII. et paulo post ad Clerum suum in causa Caii Diddensis Presbyteri et Diaconi eius, qui frequenter cum Lapsis communicauerant, neque moniti de eo destiterant, vnde a Clero Carth. Episcoporum praesentium consilio communicatio ipsis denegata erat, ep. XXXIV. — Mense Oct. ineunte de Lapsis iterum scripsit ad Clerum Rom. ep. XXXV. per Fortunatum Hypodiaco- num, addito exemplo literarum Lapforum petulantium; per eundem de Priuato Lambesitano, episcopo quidem, sed haeretico eos monuit. — Mense Oct. exeunte Clerus Rom. ad has literas per Fortunatum redditas respondit ep. XXXVI. — Mense Novemb. nobilis Confessor Celerinus Roma Carthagi-
nem

nem venit et Cyprianum in secessu adiit et de Moyſis reliquorumque Confessorum affectibus ad eum retulit; vnde exeunte mense ad eos scripsit Cyprianus ep. XXXVII.

Hoc sub tempus cum finis anni proconsulatus appropinquaret, sedata est in Africa persecutio. Cyprianus ineunte mense Dec. cum episcopis nonnullis, qui in secessu eum inuiserant, inconsulto Clero suo Confessorem Aurelium lectorem ordinavit et Clerum suum de eo certiore fecit ep. XXXVIII. Ordinandus eodem die erat Celerinus Confessor, sed ille consentire dubitavit, donec ipsius Dei admonitu in somnis impulsus est ad munus subeundum. De huius ergo ordinatione ep. XXXIX., et de Presbytero aliquo Numidico in Carthaginiensium Presbyterorum numerum recipiendo ep. XL. Interea temporis dum Cyprianus ordinandis Clericis in secessu vacaret, Novatus Presbyter Carthagine Felicissimum Cypriano semper infensum, ipso nec permittente nec sciente Diaconum suum fieri curavit. Felicissimus autem, qui ab initio Cypriani electioni resistit, iam Diaconus factus, partem plebis ab Episcopo suo auertit et sedata iam persecutione in monte quodam suos colligebat, quo imprimis Lapsi petulantiores conuolarunt. Cum itaque Cyprianus Caldonium et Herculanium Episcopos et collegas suos cum Numidico Presbytero Carthaginem misisset, eosque vna cum Rogatiano Vicarios suos constituisset, vt necessitates fratrum sumitibus expungerent, simul etiam et aetates eorum et condiciones et merita discernent; eorum rebus gerendis intercessit Felicissimus, minatus adeo secum non communionem habituros, qui Cypriano obtemperassent. De his illi Cypriano rescripserunt literis, quae non extant et Cyprianus respondit ep. XLI. vt

Felicissimum excommunicarent, id quod a se factum esse ep. XLII. declarant.

A. 251. Decio III. et Decio CSS.

Ianuario ineunte Nouatus, qui cum Felicissimo haecenus sententiam fouerat, Lapsos omnes absque poenitentiae mora esse recipiendos, relicto in Africa Felicissimo Romam venit et Nouatianum a communione Moysis, Presbyteri et Confessoris, quocum maxime familiariter ad id tempus versatus erat, alienatum sibi conciliauit, ipse tamen in illius penitus contrariam sententiam concessit. — Mense Febr. iam affecto quinque Presbyteri Carthagine se ab ecclesia Africana separabant et Felicissimo adiungebant, iidem qui olim Cypriani ordinationi cum Felicissimo se opposuerant, qui in persecutione fomenta Confessoribus, ne cum Episcopo concordarent, praebuerant, et Lapsos concitauerant, omninoque sibi cum contemptu Cypriani summam rerum vindicare conati erant. Quae res magnopere Cyprianum iamiam Carthaginem rediturum afflixit et prohibuit, quo minus ante diem Paschatis e secessu suo egrederetur; vt testatur ep. XLIII. hac de re ad plebem perscripta, qua simul post Paschatis diem cum collegis suis se ad eos venturum nunciat. — Mense Apr. Lucio Prisco, qui Maedones praesidatu regebat, delata dominatio Gothorum concursu. Qua de causa Decius quam potuit maturime Roma digressus est. Inde persecutio etiam Romae deferbuit. Interea Episcopi Africani post Paschatis solemnia domi celebrata sedes suas relinquunt et Carthaginem petunt. Quin etiam Cyprianus iam de factione Felicissimi securus e secessu suo prodit et sedem suam occupat. Pompeius autem et Stephanus, Episcopi Africani, Carthagine Romam profecti sunt, vt ordinationi episcopi Romani iamiam Decio absente instanti

instanti interessent. Iam Cyprianus, qui toties Lapsorum causam ad commune concilium reseruauerat, seque cum Collegis suis de factione Felicissimi et Presbyterii eius iudicaturum promiserat, Episcopus ex provincia sua conuolantes ad concilium rite celebrandum praeparauit. Celebratum ergo mense Mai. huius anni *) et diu quidem continuatum est, et frequenter actum et saepius prorogatum. Interea Romae, Decio absente in Macedonia, Iulius Valens regnum occupauit et in Illyrium contendit. Christiani Romani autem, qui omnes controuersias hactenus distulerant, donec Episcopus constitueretur, qui omnia moderari et eorum qui lapsi essent cum auctoritate et consilio rationem habere posset, ad eligendum Episcopum festinabant, ortaue inter Cornelium et Nouatianum controuersia, electus est Cornelius Decio adhuc imperante, sed absente et imperium affectante Valente mense Iun. ineunte (die IV.). — Mense Iun. iam affecto Cyprianus acceptis in concilio Cornelii et collegarum literis, quibus tum Cornelii electio, tum graue schisma nunciabatur, nondum audita Nouatiani ordinatione, Caldonium et Fortunatum episcopos e concilio cum literis ad Cornelium et Coepiscopos misit, qui et literis allatis, et sua praesentia diffidium illud componerent. Per eosdem etiam epistolae XLI. de Felicissimo et XLIII. de Presbyterio eius ad Cornelium transmisit, vt Fraternitati legerentur. Missis autem his legatis a concilio statutum est, vt omnia interim integra suspenderentur, donec redirent. — Mense Iul. ineunte legati a Nouatiano missi Carthaginem veniunt, quos statim a communione sua cohibendos esse statuerunt, mox, auditis qui ordinationi

F 4

Cornelii

*) Sopita persecutione, i. e. ante mortem Decii, qui hoc anno affecto periit, et ante electionem Cornelii, qui adhuc imperante Decio Episcopus ordinatus est.

Cornelii interfuerant, Episcopis Africanis Pompeio et Stephano prorsus reiecti, tandem omnino ex Africa expulsi sunt. Haec Cyprianus ep. XLIV. ad Cornelium. Dein ad omnes per Africam, Numidiam et Mauretianas Episcopos literae datae, vt cum Cornelio communionem haberent. Posthaec Felicissimus cum Presbyteris auditi et exclusi et literis synodicis desuper ad Cornelium relatum. — Mense Aug. in eunte Cyprianus scripsit epistolam XLV. ad Cornelium missam vna cum literis synodicis et exemplaribus suarum de Felicissimo literarum. Et quoniam Confessorum nomine per omnes ecclesias literae et maledictis plenae frequenter missae essent, epistolam ad eos dedit XLVI, hortans eos, vt ad ecclesiam reverterentur, quam Cornelii arbitrio ep. XLVII. permittit. Post Felicissimi et quinque Presbyterorum abstentionem de causa Lapsorum synodice conclusum est, et Synodi placita libello sunt inscripta. Isque libellus ad Cornelium missus est, et cum aliis etiam in Africa Episcopis communicatus. — Interea Primitius cum literis ad Cornelium priori mense missus Carthaginem redierat cum ep. Cornelii ad Cyprianum, quae desideratur; sed argumentum eius cognoscitur ex responso Cypriani ep. XLVIII. — Mense Sept., accepto a Synodo Carth. canonum libello, concilium LX. Episcoporum Cornelius conuocat, quod Romae celebratum est mense Oct., quoque Synodi Carth. decreta de Lapsis recipiendis corroborata sunt et Nouatianus cum suis anathemate percussus est. Interim Nouatianus cum res suas pessum ire videret, misit in Africam Euaristum, suae partis Episcopum, Nouatum, Carth. ecclesiae Presb. et alios quosdam, de quorum discessu Cornelius literis per Augendum Confessorem missis Cyprianum admonuit, sed literae illae non extant. — Interea Confessores Romani, quos

quos ex carcere prodeuntes schismaticus et haereticus error exceperat etiam diu palabundos populus viderat, literis Cypriani molliti et lecto, vt videtur, libello *de Vnitate*, quem hoc tempore scripsit et Romam misit Cyprianus, bene instructi de reditu ad ecclesiam cogitarunt, idque fratribus nonnullis significant, mox Nouatō cum reliquis tamquam procella et turbine recedente Presbyteros Romanos adierunt, circumuentos se esse affirmantes et ad ecclesiam redire velle. De his transactum coram Presbyterio a Cornelio coacto, cui etiam adfuerunt V. Episcopi; a quibus communicatio et pax ecclesiae Confessoribus impertita est. Cyprianus desuper a Cornelio certior factus ep. XLIX. cui etiam subiiciendas curauit sententias Episcoporum et Presbyterorum in eo negotio prolatas, quae desiderantur. Scripsit etiam festinanter breues literas, quibus docere Africanos voluit, quales viri essent, quos Nouatianus emisisset, ep. L. nisi forte haec fragmentum tantum epistolae plenioris sit. — Mense Nov. Decius vterque, Augustus et Consul periit. Iamque plena ecclesiae pax reddita, et persecutio non sopita tantum, sed prorsus finita est. Hoc mense exeunte Cyprianus libellum *de Lapsis* scripsit et Romam misit. — Mense Dec. ineunte Cyprianus acceptis a Cornelio literis per Nicephorum acoluthum missis ep. LI. de reditu Confessorum congratulatoria et LII. de Nouati sceleribus respondit.

A. 252. Gallo II. et Volusiano CSS.

Ipso statim huius anni initio Cyprianus postquam non tantum a Cornelio, sed ab ipsis etiam Confessoribus literas de regressione sua acceperat, ad Confessores Romanos ep. LIV. de reditu eorum ad ecclesiam congratulatoriam dedit. Iisdem literis libellos duos a se scriptos de Vnitate Ecclesiae et de Lapsis illis

commendat. — Mense Febr. scribit Cyprianus ep. LV. ad Antonianum Numidiae Episcopum apprime ad huius temporis historiam illustrandam facientem. Antonianus nimirum in causa Nouatiani primas ad Cyprianum dederat literas, quibus se cum Cornelio communicaturum significarat, mox literis ab Nouatiano acceptis secunda ep. ad Cyprianum nutare se ostenderat; quibus ille iam respondet. Hoc anno Pascha celebratum est secundum Canonem Hippolyti III. Id. Apr. Cyprianus autem inter Paschatis prima solemnia scribit ep. LVI. ad Fortunatum aliosque Episcopos, qui in Capsensi ciuitate propter ordinationem Episcopi conuenerant, respondens ad quaestionem sibi propositam, an Lapsos per triennium poenitentes ad communicationem admittere fas esset? Plenior sententiam ad concilium se differre scribit Cyprianus, quod inense Maio Carthagine actum. In hac Synodo relaxatio quaedam facta est decreti, quod in superiori concilio constitutum erat, et epistola synodica ad Cornelium missa est, quae inter Cyprianicas comparat n. LVII., in qua et decretum ipsum ponitur et rationibus multis asseritur atque defenditur. — Concilio hoc sedente Priuatus Lambesae olim Episcopus, qui ante aliquot annos ob multa delicta a XC. Episcopis damnatus erat, postquam prohibitus esset coram hoc concilio causam dicere, turbas cieuit, Fortunatum vnum ex quinque profugis Presbyteris Episcopum Carthaginis constituit. Is quasi legitime constitutus pro more legatos ad Cornelium de electione sua misit, inter quos princeps acerrimus ille Cypriani nominis hostis Felicissimus Cyprianum literas hac de re ad Cornelium parantem praeuertit, sed a Cornelio, quem mense Iunio adiit, de ecclesia pulsus est, eiusque literae non admissae sunt. Quin ad Cyprianum statim literas animum ipsi deditissimum testifican-

stificantes dedit, quae desiderantur. Tum vero Felicissimus et comites eius repulsam hanc indigne ferentes, pro solida sua obstinatione et audacia Cornelium minis atque terroribus aggrediuntur, multa turpia ac probrosa in Cyprianum et eius sectatores proferunt, XXV. Episcopos ordinationi Fortunati adfuisse iactitant, ac denique summa desperatione comminantur, nisi Cornelius literas, quas attulissent, acciperet, se eas publice esse recituros. Quibus comminationibus commotus Cornelius Feliciano acolutho, quem cum literis Romam Cyprianus dimiserat, literas alias prioribus subiunxit, quibus culpam in Cyprianum transfert, quod ille de Fortunato hoc Pseudoepiscopo nihil adhuc scripsisset. Sed haec literae perierunt. — Dum haec Romae geruntur, appropinquante iam et imminente Galli persecutione, Cyprianus scripsit ad Thibaritanos ep. LVIII. — Sub finem huius mensis denique persecutio coepit, cui ansam dederat gravis pestilentia, varias imperii prouincias populans, quae ut auerteretur, ad aras deorum frequenter itum; diis opem negantibus Christiani persequi coepti a plebe, nullo imperatoris edicto praefatos aut magistratus ad id prouocante. Hoc ipso etiam populi Carth. tumultu Cyprianus iterum ad leonem in Circo postulatus est, dum ad binas Cornelii literas ep. LIX. prolixè responderet. At ille nihil perterritus incumbente persecutione ad Fortunatum libellum de *exhortatione Martyrii* exarauit. — Quum mense Iul. Romae non minus quam Carthagine arae fumarent, et Christiani pro reipublicae salute diis sacrificare recusarent, Cornelius Episcopus ab imperatore Gallo Centumcellas in exilium missus est, ubi mox die XIV. Sept. diem obiit. Ad eum Cyprianus mense Aug. ep. LX. de Confessione gratulatoriam scripserat. Circa tempus obitus Cornelii cum iam lues et fames saeuirent,

scripsit

scripsit Cyprianus libellum ad Demetrianum, quem putant fuisse Africae tunc temporis Proconsulem, Pearsonius contra iudicem aliquem Cypriani familiaris fuisse arbitratur. Post obitum Cornelii cessasse episcopatum dies XXXV. liber Pontificum indicat: perperam iudice Pearsonio, qui nisi dies X. huic vacationi dandos esse euincit, Luciumque statuit ordinatum esse XXV. Sept. Etenim mense Oct. ineunte Lucius a Persecutoribus in discrimen vitae adductus est. Cumque iam Cyprianus tum ordinationis tum confessionis eius certior factus esset, ipse cum collegis suis literas communicatorias ad Lucium statim dedit; quae quidem non supersunt; sed meminit earum Cyprianus in exordio ep. LXI. post reditum ad eundem missae. Nam et Lucius a Gallo exilio multatus fuit, ex quo tamen iam circa finem Nov. cum comitibus rediit; literae Cypriani mense Decbr. scriptae sunt. — Interea cum iam lues et fames simul incumberent, Cyprianus librum *de mortalitate* ad fratres suos composuit.

A. 253. *Volusiano II. et Maximo CSS.*

Circa initium huius anni Cyprianus ep. ad Episcopos Numidas de redemptione fratrum ex captiuitate barbarorum, Maurorum, Numidiae adiacentium, qui hoc tempore late prouinciam Romanam populati erant et multos Christianos secum abduxerant, de quibus redimendis cum Numidiae aliquot Episcopi ad Cyprianum scripsissent, ut subsidia nummaria colligere vellet, hanc LXII. ep. ad eos transmisit. Circa idem tempus Cyprianus literas ad Caecilium *de Sacramento Dominici calicis* exarauit. — Mensis Martii die V. Lucius Episcopus Romae martyrium passus est, nec diu post mense fere Aprili Aemilianus sumit purpuram; ex qua seditione cum persecutio, ut fieri

feri solebat, deferuisceret, Stephanus Romae Episcopus electus et ordinatus est XIII. die Mai. Non diu post ordinationem Stephani plena pax ecclesiae est reddita. Nam Aemilianus post assumptam purpuram et milites Scythis oppositos suo exercitui adiunctos statim Italiam versus mouere coepit. Gallus Valerianum censorem et Senatus principem, sed non Consulem misit, vt Celticas et Germanicas legiones adduceret. Ipse autem per Italiam copias collegit et aduersus Aemilianum ad urbem magna cum festinatione contendentem profectus est. Cumque iam ambo-
rum exercitus appropinquarent, militesque Galli se numero longe inferiores viderent, Gallum ipsum cum Volusiano trucidarunt, seque exercitui Aemiliani adiunxerunt. In hunc modum imperatores ambo et Ecclesiae Christi persecutores, Gallus et Volusianus, XIX. imperii sui mense perierunt. Quibus occisis Valerianus mense Iunio huius anni imperium affectavit, tandemque caeso Aemiliano omnium consensu pro Augusto habitus est. Mox etiam Gallienus, Valeriani filius, a Senatu Rom. Caesar dictus est. Valerianus statim plenam pacem indulxit, quae per triennium et amplius (vsque ad initium anni 257.) duravit. Iam vero frequentissima Synodus LXVI. Episcoporum Carthagine mense Sept., vt videtur, coacta est, vt de rebus ecclesiasticis post persecutionem consilium caperetur. Dum illi in concilio erant, allatae sunt a Fido Episcopo, vt videtur, scriptae literae, duplici querela refertae, prima de Therapio Episcopo, quod Victori Presbytero praepropera festinatione pacem dedisset; secunda de Baptismate infantium, recens natorum, quod eos intra secundum aut tertium diem ipse non baptizari oportere putaret; et prima quidem concilium valde commouit, quod recessum esse a decreti sui auctoritate videret. Nihil tamen im-
mutare

mutare voluerunt, Therapium, tantummodo in concilio praesentem, obiurgabant, pacem a sacerdote Dei semel datam non putabant auferendam. In secunda causa unanimem concilii sententiam in haec verba *nulli hominum nato misericordiam dei et gratiam denegandam* Cyprianus protulit ep. LXIV. — Hoc autem pacis tempore post mortem Cornelii et Lucii sub nouo Episcopo Stephano cum in aliis provinciis, tum etiam in Africa Episcopi et Presbyteri lapsi et censura ecclesiae sacerdotio privati gradum suum aut retinere aut recuperare conati sunt. Erat in prouincia Proconsulari Assuri siue oppidum siue vrbis certe sedes Episcopalis, cuius Episcopus Fortunatianus sub persecutione Decii sacrificauerat, et cum ex sententia Cornelii et Cypriani et omnium ecclesiarum decretum fuisset, vt Sacrificati ab ordinatione Cleri et sacerdotali honore prohiberentur et post poenitentiam plenam ad Laicam tantum communionem admitterentur, ab Episcopatu deieclus fuerat; iam vero pro integro agere voluit atque Episcopatum sibi vindicare coepit. Contra quem Cyprianus scripsit ep. LXV. ad Epictetum fratrem et plebem Assuris consistentem.

A. 254. Valeriano II. et Galieno CSS.

Ipso huius anni initio Florentius Pupianus Episcopus, vt videtur, Africanus, qui sub persecutione Decii confessionem fecerat, et postea Nouatiani partibus adhaeserat, multaque nefanda atque turpia Cypriano, Nouatiani ac Felicissimi factioni nimis credulus obiecerat, ad Cyprianum literas dedit, quibus significat, se veterem suam de eo sententiam non mutare atque episcopatu indignum eum habere. His et multis aliis, quae ipsi exprobrauerat, calumniis respondit Cyprianus ep. LXVI. — Interim in Hispania Basili-

Basilides, qui persecutione faeuente nefando idololatriae libello se commaculauerat, et Episcopatum sponte deposuerat, cum videret in sedem suam Sabinum de vniuersae fraternitatis suffragio et Episcoporum iudicio subrogatum, Romam contendit, et Stephanum adiit, vt cum eo communicans episcopatu suo restitui posset. Qui parum prouidus ab eo deceptus est. Similiter Martialis actis publice habitis obtemperasse se idololatriae, et Christum abnegasse confessus fuerat et in eius locum Felix, vt videtur, ordinatus Episcopus. Vtrumque ergo pro Episcopo habuit Stephanus. Cyprianus autem a Felice Presbytero cum plebe ad Legionem et Asturicae consistente per literas perferentibus Felice et Sabino episcopis nuper constitutis, certior factus cum Synodo Episcoporum Africanorum Sabini ordinationem ratam esse debere Basilidem et Martialem profanos declarauit ep. LXVII. Porro cum in Gallia etiam Martianus Arelatensis Novatiano se iam diu coniunxisset et ab ecclesiae Catholicae vnitae discessisset, Episcopi vicini non tolerandum eum putabant et ea de re tum ad Stephanum, tum ad Cyprianum literas dederunt, vt eorum auctoritate muniti facilius et tutius illum Episcopatu priuare possent. Sed cum apud Stephanum nihil impetrare potuissent, Faustinus iterum ad Cyprianum scribit, vt ipse Catholicis Episcopis suppetias ferret et Stephanum officii sui moneret. Quod fecit Cyprianus ep. LXVIII, cuius fidem post Rigaltium a Launoyi obiectionibus ampliore disputatione vindicauit Pearsonius. Circa idem tempus scripsisse videtur tractatum *de Opere et Eleemosynis*.

A. 255. Valeriano III. et Galieno II. CSS.

Hoc anno nouae in dies de baptismo inter Afros ortae sunt controuersiae, et in iis Cypriani iudicium

iudicium a multis petebatur. Quaesivit Magnus, *an inter caeteros haereticos eos quoque, qui a Nouatiano venirent, baptizari oporteret?* Rescripsit Cyprianus legitimo atque ecclesiastico baptismo tingendos esse, ep. LXIX. Quam cum ille sententiam tam aperte explicuisset, res tota in dubium est vocata, disputatumque est: *an haereticorum non minus quam schismaticorum baptisma ratum haberi deberet?* Et haec quidem controuersia in Numidia primum publice ventilata est, vbi XVIII. Episcopi conuenerant, et quid statuerent aut facerent incerti, Cyprianum et Episcopos Africanæ provinciae per literas consulunt, quae non extant. Quare Cyprianus et collegae in concilio plurimorum Episcoporum cum Compresbyteris sub autumnum habito sententiam suam conscribunt et ad collegas quosdam mittunt: *Neminem foris baptizari extra ecclesiam posse; ideoque de errore et prauitate venientibus per omnia diuinæ gratiae Sacramenta unitatem et fidei veritatem dari debere, quia neque apud haereticos neque apud schismaticos aut baptismum aut chrisma, aut eucharistiam fieri potuisse putabant.* Ep. LXX. Haec tamen concilii decreta a nonnullis Africae episcopis consensum minime tulerunt et ex veteri consuetudine eos, qui apud haereticos tincti essent, quando ad ecclesiam Catholicam transirent, non iterum baptizandos esse statuebant. Talis fuit Quintus in Mauritania Episcopus, de quo Lucianus Presbyter ad Cyprianum retulerat, cui hic ep. LXXI. scripsit, simulque literarum, quae a concilio ad Episcopos Numidiae datae fuerant, exemplum transmisit, vt reliquis etiam Mauritaniae Episcopis innotescerent.

A. 256. Maximo et Glabrione CSS.

Cum Cyprianus intelligeret, nonnullos Episcopos nec nuperi concilii, nec vetustioris sub Agrippino prae-

praedeceffore fynodi decretis motos in recepta confuetudine ac fententia perfiftere, fcripfit libellum *de bono patientiae* eumque ad Iubaianum tranfmifit. Mox alterum concilium cogitur LXXI. Epifcoporum non ex Africa tantum prouincia, fed ex Numidia etiam ante feftum Paschatis haud dubie; in quo controuerfia de baptifimo maxime feruuit. Confirmata tandem fententia prioris concilii additumque infuper decretum: *quod clerici feu in ecclefia catholica prius ordinati, feu apud haereticos a Pſeudoepifcopis promoti, ab haerefi reuertentes ad laicam tantum communionem admitti deberent.* Quae decreta Stephano pro honore communi et ſimplici dilectione communicata, tranſmiſſis vna cum literis ad Quintium, ipſisque ſynodicis in priori concilio ad Epifcopos Numidiae ſcriptis. Ep. LXXII. Iubaianus quoque Cypriano hac de controuerſia literas miſit, quae non extant; ſimul addidit exemplum ep. contra Cyprianum ſcriptae, quae pariter periit. His reſponſum eſt a Cypriano ep. LXXIII. quibus ſatisfactum ſibi cum gratiarum ſignificatione mox reſcripſit. Iam vero Stephanus ad Cyprianum literas dedit, quae perierunt, quarumque tantum fragmenta pauciſſima in literis Cypriani ad Pompeium fratrem nec alibi ſuperſunt, quibus ſententiam Concilii Carth. reiicit et condemnat; ipſumque Cyprianum et reliquos Africae epifcopos, qui concilio interfuerant, abſtinendos eſſe docet ſuamque ſententiam profert, qua a quacunque haereſi venientes baptizari iterum in ecclefia vetat. Stephani reſponſum cum Pompeius Sabratenſis ex Tripoli Epifcopus a Cypriano petiſſet, miſit ille epiſtolae eius exemplum addita ep. LXXIV, qua Stephani argumentis et impugnationibus obuiam iuit. Caeterum Stephanus ſcribit etiam ad Orientales, quos eandem cum Agrippino et Cypriano ſententiam arſplexos

Tomus I. G noſſet,

nosset, eosque pariter se excommunicatum minatur. — Paulo post Cyprianus, ut minas Stephani euitaret, maius et frequentius concilium calend. Sept. conuocandum duxit ex omnibus prouinciis tum Africae, tum Numidiae atque Mauritaniae, in quo Episcopi comparebant ad minimum 87. in quo primum III. literae Iubaiani ad Cyprianum, Cypriani ad Iubaianum et huius iterum ad Cyprianum lectae sunt. Lecta est etiam epistola Cypriani ad Stephanum. Quibus lectis Episcopi omnes sigillatim praesentibus Presbyteris et Diaconis maximaque parte plebis de baptismo haereticorum sententiam suam dixerunt, omnesque, verbis licet diuersis, sententiam Cypriani vnanimiter confirmarunt. Cumque Cyprianus pro certo haberet, Stephanum etiam ad Episcopos orientales de eadem controuersia scripsisse, dedit ad Firmilianum, Caesariae in Cappadocia Antistitem inter Orientales maxime illustrem, literas, easque cum suis ad Stephanum et Iubaianum per Rogatianum Diaconum misit, quae desiderantur. Firmilianus autem in eadem controuersia diu ante versatus et eandem cum Africana ecclesia sententiam amplexus respondet Cypriano ipsi in omnibus consentiens ep. LXXV. per Rogatianum hoc eodem anno ingruente hieme transmissa.

A. 257. Valeriano IV. et Galieno III. CSS.

Pendente adhuc controuersia de baptismo circa huius anni initium orta est persecutio, quae octaua dicitur, a Valeriano Imperatore praeter expectationem excitata. Nam ad hoc usque tempus maxime christianis fauerat. Nunc Macriano impellente penitus mutabatur. Ac initio quidem Christianis vetitum est conuentus agere et coemeteria adire. Post hoc edictum Stephanus moritur die II. mensis Aug. martyrium

rium passus nec ne incertum. — XXX Aug. die Cypriani confessio secuta est, qua facta Paternus Proconsul illum in exilium Curubim iussit deportari. XIV. Sept. die (eodem quo post anni spatium passus est) comitante Pontio eo deducitur. Cyprianus autem Curubi constitutus, reuelationibus diuinis ante affuetus visionem accepit de martyrio secuturo, obscuram illam quidem, sed satis recte ab eo intellectam, quam Pontio Diacono suo, tamquam idoneo testi indicauit. Interea praeses Numidiae Proconsule Africae longe ferocior, nouem Episcopos cum Presbyteris, Diaconis et fratribus Christi nomen confessos primum fustibus caedit, dein ad metalla damnat ad Sigitam urbem Numidiae et Episcopi sedem et in alia loca. Quibus omnibus Cyprianus vna epistola LXXVI, scripsit et subsidium per eosdem nuncios misit. Responderunt pro diuersis, vbi constituti erant, locis, diuersis literis, primum quatuor Episcopi ep. LXXVII. dein Lucius cum suis ep. LXXVIII, postremum III. Episcopi cum Presbyteris et suis omnibus ep. LXXIX.

A. 258. Tusco ac Basso CSS.

Interea Valerianus senex Imperator bellum contra Persas parat, exercituque coacto circa Byzantium Antiochiam contendit, omnem rempublicam se absente Macriano deferens, vt ipse oratione ad Senatum e Persidis finibus missa apud Polliouem testatur. Hinc ergo persecutio, cuius suator et auctor fuerat Macrianus, maxime saeuire coepit, rescripto etiam nouo Valeriani proposito. Tum Xystus, Romae episcopus, die VI. Aug. et cum eo Quartus Presbyter aut Diaconus gladio animaduertitur. De quorum martyrio certior factus Cyprianus statim Successo nunciat ep. LXXX. Cum autem Cyprianus per vndecim menses Curubi constitutus fuisset, bonis suis minime

priuatus ex indulgentia eorum, qui eiecerant et occi-
furi erant vtriusque nempe Proconsulis, crescente iam
persecutione Maximus Proconsul eum accersuit et in
hortis suis manere permisit. Proconsul autem ipse
Carthagine Vticam alteram quasi Proconsulis sedem
profectus est et Cyprianus cum multa varia et incerta
ventilarentur, nuncios Romam misit, vt exploratam
sibi veritatem referrent. Qui reuersi non tantum re-
scripti a Valeriano ad Senatum missi exempla retule-
runt, sed et exemplum literarum, quas ad Praesides
Prouinciarum de Christianis dederat vtriusque Impe-
ratoris nomine ex more consignatas, eidem subiectum
esse indicarunt. Proconsul his literis Vticae acceptis
frumentarios misit, qui Cyprianum Vticam perduce-
rent. Quod cum ille intellexisset, e hortis secessit,
non vt mortem euitaret, sed vt Carthagine potius,
quam Vticae, quae alterius Episcopi etiam tum sedes
fuisse videtur, supplicio afficeretur. Atque ex hoc
abdito secessu vltimam ad Presbyteros, Diaconos et
plebem vniuersam Carthaginensem epistolam LXXXI.
dedit. Mox Proconsul Vtica reuersus apud Carthagi-
nem prouinciae suae caput atque ecclesiae Africanae
metropolim ex nouis literis imperatoris persecutio-
nem auspicaturus Cyprianum, qui iamiam ex secessu
suo prodierat, et precibus amicorum, quo minus vl-
tro se offerret, spretis in hortos denuo se contulerat,
capi et in custodiam dari iussit, quo facto die statim
postero confessione ab eo publice in Praetorio ad quae-
stiones Proconsulis habita, in agro Sexti in conspectu
populi sui decollatus est die XVIII. calend. Octob.
Anno CCLVIII.

§. 2. Scri-
pta.

*Huius ingenii superfluum est indicem texere, cum
sole clariora sint eius opera, Hieronymus inquit.
Hinc procliuē fuit fraudi et ignorantiae simul amplam
Cypriani*

Cypriani Operum segetem comminisci et pro ipsius scriptis vendere, quorum ille causas procul habebat. Necessè itaque vtriusque generis genuinorum et spuriorum elenchum proponere. Genuina sunt:

Libellus ad Donatum s. de Gratia Dei.

De idolorum Vanitate.

Testimoniorum ad Quirinum aduersus Iudaeos.
libri 3.

De habitu Virginum.

De Vnitate Ecclesiae in Codd. nonnullis et editionibus antiquis inepte: de *Simplicitate Praelatorum* inscriptum. Quin multis locis interpolatum sit, dubium non est. Nec tamen vbique fraudem odorari par est, sed vt dudum Latinus Latinius ostendit, marginales in vsum priuatum a diuersa manu hic ibi adscriptae quam saepissime in ipsum contextum immigrarunt.

De Lapsis.

De Oratione Dominica.

De Mortalitate.

Exhortatio ad Martyrium.

Liber ad Demetrianum.

De Opere et Eleemosynis.

De Bono Patientiae.

De Zelo et Livore.

Epistolae LXXXIII.

Concilium Carthaginense de Rebaptizandis haereticis. Falso adscripta sunt:

De Spectaculis.

De Disciplina et Bono Pudicitiae Pamelius

Cypriano tribuit. Abiudicant editores Oxon. propter styli disparitatem. Erasmus Cornelii esse putat.

De Laude Martyrii ad Moysen et Maximum.

Ad Nouatianum, quod Lapsis spes veniae non sit deneganda. Cornelio itidem Erasmus tribuit.

De Aleatoribus.

De montibus Sina et Sion contra Iudaeos.

Oratio pro Martyribus, nec non *Oratio in die Passionis suae et Confessio S. Cypriani*, quae Cypriano Antiocheno tribui solent, de quo vide *Maranum* de vita Cypriani p. XXXVII sq.

De Cardinalibus Christi operibus: opus Arnoldi Abbatis Bonae Vallis, in ed. Ox. cum V. aliis eius opp. simul ex MSS. recognitis editum.

Carmina: *Genesis, Sodoma*, ad *Senatorem*. Videatur Tertullianus; it. Hymnus de Pascha Domini.

De singularitate Clericorum, quod Ox. circa Bedae aetatem scriptum putant.

In symbolum Apostolicum Expositio. Rufini opus, cuius sub nomine inter opera Hieronymi extat.

Aduersus Iudaeos, qui Christum insecuti sunt.

De Reuelatione Capitis B. Io. Baptistae; in quo Pipini Francorum Regis mentio fit.

De duplici martyrio ad Fortunatum; in quo Turcarum mentio fit.

De 12 Abusionibus saeculi.

Dispositio Coenae.

His insuper additus est in Ed. Oxon. de *Pascha Computus* ex Cod. Cottoniano, qui saltem Cypriani aeuum referre videtur.

5. 3. Editiones.

Editionum Cypriani septem classes commode discerni possunt, quarum prima ab a. 1471. ad a. 1512. producenda a teneris initiis Romanae principis, quam *Andreas Aleriensis* ex Cod. Parisiensi edidit, varia incrementa Cypriano acquisiuit. Factum hoc est primum in Veneta a. 1483. deinde in Parisiensi Rembottiana a. 1512. a *Rob. Fortunato, Maclouienfi* et *Guil. Poteto*, Biscutino, curata, eadem quam Badianam *Erafinus* dicit. Neutra tamen harum editionum fontes,

fontes, unde augmenta illa ceperint, indicauit. Ab anno inde 1520. Erasminarum series protenditur, quae singulae vix satis certe enumerari vnquam queant. *) *Erasmus* autem non solum noua aliqua accessione Cyprianum auxit, sed nonnulla etiam supposititia a genuinis secreuit et textum longe emendatiorem effecit, ita vt, quantum solo ingenio in Cypriano praestitit, vix satis praedicari possit. Inter repetitiones huius insignis prae caeteris est Colonienſis a. 1544. ab *Henrico Graui*, seu quisquis alius fuerit, curata. Noua dehinc ornamenta Cyprianus cepit per *Paul. Manutium* et *Guil. Morelium* (Prof. Gr. L. et Typograph. Parisiensem), qui, quidquid adhuc ex Cypriani operibus in Bibliothecis latebat, tam accurate collegerunt, vt nihil post eos repertum fuerit, quod Cypriano posset adscribi. Ac Pauli Manutii editio prodijt Romae 1563. ad vetustos codices, imprimis antiquissimum aliquem Veronensem Latini Latini studio emendata. Morelii vero, Manutiana etiam auctior, anno 1564. quam, cum labori Morelius immortalis esset, Adr. Turnebus absoluit, certe praefatus est ad regem Carolum IX.

Iam postquam huc perducta erat operum Cyprianicorum collectio, de disponenda hac indigesta mole cogitauit nouamque editionis formam inchoauit *Pamelius*. Qua egregia sua opera vt de Tertulliano antea insigniter est meritus, sic Cypriani vere sospitator extitit. Licet enim rationibus eius de ordine operum Cypriani non vbique calculum adieceris, effectum tamen est eius diligentia hoc, vt alii his vestigiis

G 4

inſisten-

*) Falsus est hoc iam dudum Maranus prolegg. ad Cypr. p. II. *De his rebus*, inquit, tam parum conuenit inter eos, qui SS. Ecclesiasticos recensuere, nihil vt certo statuere possit, nisi qui has omnes editiones oculis suis viderit.

insistentes laetius rem sibi procedere viderent. Voluerat quidem consilium Cypriani edendi, antequam Manutii et Morelii editiones prodirent, Pamelius, sed eius studia interpellarunt studia theologica et profectio in Gallias. At ubi vidit duas illas editiones, sperans, se illarum et aliarum vetustiorum et Codicum MSS. praesidio aliquid accuratius ac suis numeris absolutius elaborare posse, tanto animi ardore in opus incubuit, ut omnia typis matura essent a. 1566. sed Belgici motus moram attulerunt. Tandem prodit Antwerpiae 1568. Nec vero in eo solum laudem meruit, quod temporis primum, quo singula, libri, et epistolae, scripta sint, rationem habuerit, sed textum quoque insigni codd. MSS. in Belgio fere conquisitorum numero pluribus in locis emendauit et notis illustrauit. Vnde factum est, ut certatim in diuersis locis, a *Gou-lartio* etiam quod textum et ordinem librorum attinet, repeteretur, et per centum paene annos familiam duceret. Tandem vero a. 1648. vir elegantis ingenii et eruditionis non vulgaris *Rigaltius* ad codices denuo nondum collatos textum recognouit, ordine Pameliano tamen seruato; quae editio cum *Priorii* accessionibus a. 1666. recusa est.

Triginta fere annis post Rigaltianam, editio *Oxonien-sis* prodit, cuius curatores *Io. Fellus*, Episc. Oxon. et *Io. Pearsonius*, Ep. Cestriensis, quod pro se quisque superiorum editorum in Cypriano consilium sectatus erat, et quicquid singuli subsidiorum attulerant, integro suo studio consequi allaborarunt et consecuti sunt. His igitur licuit ordinem librorum a Pamelio institutum emendare et nouam ab illa admodum discrepantem seriem contexere, qua, quantum lucis Cypriano et vniuersae rei ecclesiasticae horum temporum accensum sit, laudes, quae quauis occasione in eam cumulatae sunt, declarant. Deinde singulas

las huius editionis partes, textus ad recentes iterum codices perpolitus, annotationes, tum ex Rigaltianis selectae, tum nouae, denique suppositorum librorum a genuinis discernendorum et totius operis describendi et adornandi ratio, tanto cum iudicio tantaque cura et excogitatae sunt et perfectae, vt hoc saeculum simile quidquam in his literis vix viderit.

Neque vero hoc *Baluzium* deterruit, quo minus ad nouam editionem se accingeret. Ac profecto opus dedisset limatissimum, nisi mors, antequam abfoluere poterat, eum abstulisset. Sed quod faustum fuit Cypriano, contigit inchoata perficiendi prouincia Viro nequaquam Baluzio, siue ingenium, siue doctrinam ecclesiasticam spectes, inferiori *Marano*, eiusdem Ordinis et Congregationis, cuius opera splendidissimo ornatu in lucem tandem Cyprianus datus est Parisiis 1726. Et quoniam hic denuo contextus ad plures Codd. MSS. emendatus editur, in notis subiunctis emendationum causas potissimum exposuit, rarius ad res illustrandas se dedit. Sed epistolarum ordinem Pamelianum restituit. Quae insuper huic editioni a *Marano* accesserint, suo loco declaratum est.

S A E C. XV.

1471.

Romae. in domo Petri et Franc. de Maximis per Conr. Sweynheym et Arn. Pannartz. fol. S. Cypriani Carthaginensis Episcopi Epistolae, ex recognitione Io. Andreae, et cum eiusd. epistola ad Paulum II. In fine:

Aspicias etc. v. s. magistri. vide infra ad Lactantium.

M. CCCC. LXXI.

G 5

Ex

Ex Epistola Aleriensis liquet hanc S. Cypriani editionem praecessisse editionem Sacrae Bibliorum, quorum impressionem, propter chartae maioris defectum, interrompere coacti fuerant opifices. Has autem Epistolas se descripsisse refert ex vetusto codice Parisiensi, quum studiorum causa in eadem vrbe versaretur. Haec eius Epistola, cui inferuit explanationem multorum vocabulorum a S. Cypriano adhibitorum, quae *propere perlegendo*, ut ipse ait, *alicuius interpretamenti, propter tyrunculos quosdam literariae facultatis, indigere crederet*, cum indice, qui immediate subiicitur, occupat paulo minus quam tria folia. Exempla quatuor in Bibliothecis Romanis se tractasse *Audiffredi* acerbè docet *Lairium*, qui praeter Creuennae exemplar aliud haud vidisse, nec facile occurrere dixerat. Enumeratur in Cat. Bibl. Chig.

Venetis, apud Vindelinum de Spira.)* f. S. Cypriani Epistolae. In fine:

Loquitur lector ad Vindelinum spirensē Arti-
ficem qui

Epistolas Beati Cypriani reddit in lucem.

M. CCCC. LXXI.

Quam-

*) Errorem, qui saeculo praeterito plurimos huius argumenti libros occupauerat saepiusque exinde et iterum explosus est *Spirae hanc editionem prodisse*, viri nomine fraudem faciente, verbo notasse iuuet. Nec vero error iste iis magis obiici debet, qui superiori aevo notitiam literariam horum scriptorum conderent, quam ipsis eorum editoribus exprobrandis, iis scilicet quibus manu versari illas veteres edd. contigit, quod vix illis. In istorum numero est Reinhartus Altorfius Epp. Cypr. a. 1689. editor, qui utramque Romanam scilicet et Venetam ed. ex Bibl. Norimbergensi ipsi commo-

Quamquam non ex verbis: *reddit in lucem* cum docto editore Catalogi Biblioth. Creuennae 1776. 4. T. I. p. 59. hanc editionem Romana recentiore esse probem; certiori tamen argumento illud esse hac occasione possit, quod cum Romana editio Cod. MS. unde expressa sit, indicet, Veneta contra de simili praesidio fileat, et hoc ipso silentio editionem antiquam ante excusam repraesentare se testetur. Gravius momentum textus inter utramque conuenientia, quae, testante eodem Viro docto, tanta est, ut praeter menda quaedam typographica, quae Vindelinus e Romana sustulisse videri debeat, prorsus illam haec referat. *) — Nitore et elegantia artis Romanam vincere putatur. Caret, ut omnes fere huius aetatis editiones, paginarum foliorumue numeris, custodibus ac signaturis. Textui, quem praecedunt folia duo, indicem praeferebat **) titulus superscriptus: *Incipiunt*

commodatam inspexit, nec tamen aliter de illis loquitur, ac si per somnum de iis accepisset, *Spirensis* vocans, cuius artifex Vindelinus quidam laudetur. Pariter editores Angli et ex iis Baluzius semper *Spirensis* hanc appellat. Baluzii error autem eo infensorem facile lectorem habebit, ubi recens a lectione eorum, quae accurate in limine istius editionis super his Maranus praecepit, in eum inciderit. Scire etiam velim, quatenam sit illa *Verus Veneta* quam cum *Spirensi* vna saepius laudat Baluzius. Cf. notas ad libr. Testimonior. adu. Iud. p. 596.

*) Mira sunt, quae Deburius in *Bibliographie instructive* (instruenda verius) de hac editione narrat: „Elle a mérité d'avoir été celle que M. Baluze a choisie pour travailler à l'édition qu'il nous a donnée de ce Pere de l'Eglise, et il en faisoit en cas tout particulier. Elle a l'avantage de renfermer beaucoup de passages originaux, que cet Auteur a été obligé de supprimer, ou de changer dans la sienne.“

**) „Une Table particuliere“ *Deburius, iunior*, inquit,

piunt *Epistolae Cecilio Cypriani ad Cornelium Papianum, et prima de Confessione, feliciter.* In hac editione Veneta habentur etiam Testimoniorum ad Iudaeos ad Quirinum libri, sed duo tantum et multis lacunis laborantes; haud dubie eosdem iam Romana sub epistolis complectitur.

1483.

Venetiis, apud Lucam Venetum. fol. Epistolae et Opuscula: in fine: Diui Caecilii Cypriani viri sanctissimi et eloquentissimi epistolas exactissime recognitas *Lucas Venetus* Dominici filius solita diligentia impressit Venetiis anno salutis M. CCCC. LXXXIII. Pridie Nonas Decembres. *Goetze Merkwürd. der Dresd. Bibl.* Extabat etiam in *Bibl. Pinelliana.* cf. *Cat. Morelli* T. I. p. 95. n. 578. Tractatus et Sermones nonnullos accessisse propriis adhibitis verbis *Audisfredi* in *Cat. Bibl. Casant.* T. II. p. 524. prodit. At maior certe pars eorum; quae *Reimboltiana* ed. praebet, iam hic vulgata est, ut ex praefatione C. de P. ad *Iac. Grafolarium* ciuem Venetum, qui hanc editionem maxime flagitasse dicitur, in *Reimbolt.* ed. repetita, intelleximus. Praecipuum habet hoc commodi, quod epistolis singulis et tractatibus summaria praefixa sunt brevia, quaeque in tabulam compendio redacta post praefationem conspiciuntur.

His proxime adiungendas puto editiones quasdam hoc saeculo absque anni, vel loci etiam nota factas.

S. a. Brixiae. 4. Cecilio Cypriani sermo de oratione dominica, scilicet, *Pater noster*, in quo docet, qua potissimum oratione uti, et qualiter ad eam

quit. Vtramque, si Diis placet, editionem manibus ille triuerat!

eam accedere et quo gestu corporis et modo vocis conueniat, qui se Christianum esse asserit. — *Cat. de la B. d. R.* p. 366. n. 502. vbi additur: *vetus editio, circa annum 1490.* Alibi legere illam non memini.

Sine l. et a. et typographo. Prima huius generis. *Sancti Cypriani Epistolae.* f. Ab initio occurrit: *Tabula materiarum epistolarum beati cypriani martiris scdm ordinem alphabeti.* (i. e. index rerum memorabilium satis locuples) *Incipit feliciter.* Subnectitur indiculus contentorum cum breuibus argumentis. sunt vero Epp. 73. ad quirinum libri tres. Sermo b. Augustini de b. Cypriano. Oratio Cypri. mart. it. or. eiusd. quam sub die passionis suae dixit. Passio b. cypriani. Sed libri ad Quirinum agmen claudunt. Occupant haec folia XVIII. cum signaturis a et b VI. Folium XIX. album fere totum conspicitur praeter pauca, quae in paginae secundae extremis ex Hieronymo impressa leguntur hoc titulo: *Ex libro beati iheronimi de viris illustribus de beato cypriano.* Incipiunt Epistolae a fol. XX. et proferruntur a signaturis a i, vsque ad r. inclusiue quinque ferme plagulis confertis subscriptum: *Explicit epistolae gloriosi martiris cypriani cart. epi quanta eloquentia quantaque doctrina inter cathol. doctores refulserit epistole eius splendidissime verborum ornatu sententiarumque vbertate optime testificantur.* Hinc nouo signaturarum ordine A - D quaterniones sequuntur hac inscriptione:

„*Incipit prologus in libros beati Cypriani martiris contra iudeos editos. Quiqdem prologus est epistola quedam ad Quirinum scripta.*“

In fine libri: Explicit liber tēius ceciliij cipriani glorioſi martiris. Archiepiſcopi carthaginienſis Oratoris excellentiſſimi ad q̄rinū. In quo libro ſicut et in duobus prioribus fides catholica contra iudeorum perfidiam et gentilium errores ſacrarum ſcripturarum teſtimoniis fortiffime munitur et corroboratur Deo gratias.

Characteres typorum ſimiles eſſe iis, quae in editione Officiorum Cic. Moguntina 1465. conſpiciantur praeter literas paucaſ maiuſculas *Deburius* ſen. qui accuratiſſime hanc ed. deſcripfit in Cat. de la Bibl. du Duc de la Val. T. I. p. 151 ſq. affirmat. Mediae ſunt inter Gothicum et Romanum characterem. Propter librum tertium teſtimoniorum aduerſus Iudaeos ad hanc editionem aduerſi velim, cum vulgo primus ex Cod. MS. Monaſt. Gemblacenſis emiſiſſe exiſtimetur Eraſmus. Editio haec adeo nec Eraſmo innotuit nec editorum ſequiorum vlli, praeter Pameliū, qui quod ex comparatione adnotatt. eius ad III. hunc librum diſcas, vt multi potius, qui manu verſauiffē eius exemplar profeſſi ſunt, conſtanter duorum tantum aduerſus Iudaeos librorum mentionem faciant, alioſque etiam circumſpectae mentis viros in partes traxerint. Nimirum autem aliud hic latet; duplex extat editio innominata, quarum alteram, quam iam deſcripſimus, adhibitam ſ. cognitā dicemus editorum haecenus nulli; altera, de qua ſtatim exponamus, omnium ore iactata, ſed quia ne verbo quidem deſcriberet aliquis, magnum errorem peperit. Pamelius, qui nihil amplius quidem retulit de ea, quam ſtatim poſt inuentam artem typographicam excuſam videri, cenſet tamen multo Eraſmi editione caſtigatiorem.

* * *

II. f. l. et a. f. Incipit ab indice contentorum inſcripto:

Ceciliij

Cecilij Cipriani Episcopi cartaginensis et martiris dignissimi libri et epistole. Incipiunt feliciter. Ad Donatum de vanitatibus et spectaculis. *) Ad Demetrianum. De pietatis opere et elemosina XIII. Ad Fortunatum de exhortatione martirii. De zelo et livore. De bono patientie. De mortalitate. De habitu virginum. Ad Cecilium de sacramento dominici calicis, **) Aduersus Nouatianum scismaticum de ecclesie vnitae. De lapsis. De oratione dominica. Quod idola dii non sint. De singularitate clericorum. ***) De montibus Sina et Sion aduersus iudeos. ****) Ad anthonianum de Cornelio et nouatiano. †) Ad thibaritanos exhortatoria. ††) Ad magnum de his qui in lecto gratiam consequuntur. †††) Ad quirinum contra iudeos Libri duo. Incipiunt epistole Cec. Cibr. etc. In fine: Expliciunt epistole C. C. etc. nil amplius. Character literarum est gothicus, textus impressus est columnis sectis, signaturas habet plagularum quaternarum ab A. IIII. — R. III.

1500.

Parrhisii. apud Iodocum Badium. Cypriani
epistolae et opuscula — *tr. de Cardinalibus Christi*
operibus. De hac editione non nisi per coniecturas
statuere

*) Postea inter epistolas relatus a Pamelio n. II. et in Bened. n. I. Oxoniensis editor tamen inscripsit librum de gratia dei. p. 1. vbi videtis doctra eius annotata.

**) Postea inter epp. relatus in ed. Pamel. et Oxon. 63.

***) Postea Cypr. abiudicatus.

****) Cypriano abiudicatus postea.

†) Inter epp. relatus in ed. Pamel. 55. Oxon. 52.

††) Relatus inter Epp. in Pamel. 58. Ox. 56.

†††) Epp. Pam. 69. Ox. 76.

statuere licet. Commemorat Fabricius in Del. SS. pro Ver. R. Chr. p. 222. librum Cypriano adscriptum de *Cardinalibus Christi operibus* etc. *Parif. 1500.* editum, nulla praeterea, nec bibliopolae nec typographi nec de editione ipsa mentione addita. Erasmus vero in annotatione ad eundem librum editioni suae insertum meminit. *editionis Badianae „in qua separatim habebatur hoc opus a reliquo volumine.“* Iam Badius primum a. 1500. Parisiis librariam exercere librosque emittere coepit. *Maitt. T. II. 73.* Colligo ergo Parisiensem illam, quam Fabricius notavit, editionem esse Badianam; nec vero istud solum opusculum, sed plura, forsan etiam epistolas Cypriani esse complexam; tandiu autem a recensu editionum Cypriani eam seiungi velim, donec certius aliquid erit compertum.

SAEC. XVI. 1501-1600.

1501.

Venet. ap. Aldum. 4. Cypriani Carmen de Ligno Crucis: inter poetas Christianos. *Cat. Bibl. Casanat. T. II. p. 525.*

1512.

Parifis. 4. Beatissimi *Cecilii Cypriani* Carthaginiensium presulis, oratoris verbique diuini preconis eloquentissimi: ac trini vnusque dei proclamatoris vehementissimi *opera* hinc inde recepta, et in vnum vigiliis et sumptibus magistri *Bertholdi Rembolt* et *Ioannis Waterloes* calcographorum peritissimorum ac veracissimorum *collecta et impressa*: quorum distinctio fronte sequenti notatur. Haec in summa paginae, cuius maximam partem insigne Rembolti impressum, subiecto ad *Leslores Tetrasicho* occupat:

In

In fine (fol. CLXXX.): *Beati Cypriani opuscula noviter Parrhisii in sole aureo vici sancti Iacobi impressa. Expensis magistri Bertholdi Rembolt et Iohannis Waterlooes. In intersignio sancti Georgii comoran. Anno dñi M. D. XII. Die vero. XIII. Novembris.* Contenta huius editionis ex tabula a tergo tituli impressa haec sunt: *Cardinalia Christi opera usque ad eius ascensionem et de Spiritu S.* (post Arnol- do Abbati Bonae-Vallis vindicata). *Epistolarum libri IV.* Primus liber habet epp. XII. Secundus XII. Tertius XXV. Quartus X. *Tractatus eiusdem sex.* Primus in Demetrianum. II. De habitu virginum. III. De Praelatorum simplicitate, i. e. vuitate ecclesiae. IIII. De idolorum vanitate. V. De montibus Sina et Sion aduersus iudeos. VI. De reuelatione capitis Ioannis baptistae. Liber sermonum Eiusdem beati Cypriani sermones sex continens. I. De Elemosina. II. De zelo et liuore. III. De Bono patientiae. IV. De mortalitate. V. De lapsis et iam coronatis martyribus. VI. De oratione Dominica. † Eiusdem Symboli Apostolorum expositio. — Libellus eiusdem ad Fortunatum de martyrii exhortatione. Eiusd. lib. de Singularitate clericorum. Eiusd. lib. II. aduersus Iudeos ad Quirinum. I. In XXIII. cap. distinctus. II. In XXIX. † Passio eius per Pontianum eius diaconum edita.

Quae † signo notantur, de nouo accessisse putanda sunt, reliqua ex edit. Veneta a. 1483. desunta videntur. Ita quidem inquit Rob. Fortunatus Macloviensis in epistola in recommendationem operis praemissa ad Lodoicum Ruuicium (Ruscium v. Ruscium) Blesensem (d. Parrhisii ex aed. Pleseis ad Kal. Novembres): *Adiiciundam etenim tuis illis quae dedisti Cardinalia Christi opera usque ad ascensum eius ad patrem, una cum eiusdem authoris in symbolum apo-*

stolorum expositione et per Pontianum eius diaconum passione curauimus, aliquibus, ut de aleatoribus et caeteris paucis (quia parum sibi constabant) praesens in tempus omisit. Nec tamen tractatus ille de Cardinalibus Christi operibus vna cum illo de Sp. S. qui folia XXXII. occupare deberent, ut numeri adscripti significant, in nostro exemplari, certe non mutilo comparent, sed textus Cypriatici initium ab Epp. libro I. numeratur fol. 1 sqq. — Quod reliquum est Guilielmus Potetus Biscutinus per vices Fortunati curam sustinens relegisse, emaculasse annotatiunculis, locorumque bibliorum aliorumque ad marginem donasse dicitur, et excipit proxime quidem Fortunati epistolam huius Poteti ad lectores carmen, quod deinceps sequitur aliud Hier. Alexandri, profess. Paris. in commendationem impressoris Rembolti — ubi obiter impressores monentur officii — tum Venetae ed. praefatio Hieronymi et Lactantii de Cypr. testimonia. Summaria in epistolas et tractatus reliquos, denique indiculus rerum sub nomine *Emporiorum Epistolarum, tractatum etc. et Materiarum.* Typorum character similis est fere eorum, librorum characteri, qui apud Io. Paruum prodierunt, sed paulo nitidior.

1519.

Bas. f. Huius anni et loci editionem commemorat *Sandius*, vnde, et qualem, non expedio.

1520.

Basileae. ex officina Froben. f. *Opera Sanctissimi Martyris Caec. Cypriani Ep. Carth.* — studio curaque *D. Erasmi Roterodami.* Prodit Cyprianus (sunt verba Erasmi in praecleara praef. ad Laurent. Puccium Card. d. Lovanij 1519. pridie Cal. Augusti

sti — versus finem) et emendatior multo sublatis opera nostra mendis: et aliquanto purior, semotis iis, quae illi falso tribuebantur: et auctior, adiectis aliquot ex vetustissimis exemplaribus, quae haecenus desiderata sunt. Postremo prodit opera Frobenii nitidior simul et augustior: prodibit autem et feliciter si T. R. D. nostrae industriae. Addita sunt ex vetustis codicibus:

Epp. ad Iubaianum de haereticis baptizandis.
(In ed. Pam. et Ox. ep. 73.) *ad Pompejum contra ep. Stephani.* (l. l. 74.) *ad Quintinum de haereticis et schismaticis baptizandis Sententiae episcoporum concilij Carthaginensis.* (l. l. 71.)

Abiudicavit Cypriano, retinuit tamen ex edd. prioribus:

De montibus Sina et Sion adu. Iudaeos.

De reuelatione cap. bapt. S. Ioh.

Expositio in symb. quod vocant Apostolorum.

De singularitate clericorum.

Ad Corn. pap. de cardinalibus Christi virtutibus.

His insuper adiunxit ex descriptis calamo libris, notha eadem:

Ad Moysen Maximum caeteros, de laude martyrii.

De disciplina et bono pudicitiae.

Ad Nouatianum haeret. quod lapsus spes veniae non est deneganda.

Duas orationes B. Cypriani.

Sermonem b. Augustini de S. Cypriano mart.

Annotationes Erasmi admodum paucae vna cum duplici indice operum Cypriani, altero ordinis quo inuicem se excipiunt, altero iuxta literarum ordinem digesto, nec non Passione Cypriani per Pontium, cuius tamen ipsissimum opus non esse sed a recentiore quopiam ex eius opere decerptum Erasmus monet,

textui praemittuntur, cui alius insuper sententiarum index subiunctus est.

Colon. ap. Henr. Alopecium.

1521.

Ibid. ap. eund. (mense Nouembri) f. — Opera, ab innumeris mendis repurgata, adiectis nonnullis libellis ex vetustissimis exemplaribus, quae hactenus non habebantur, ac semotis iis, quae falso videbantur inscripta vna cum annotationibus. Atque haec omnia nobis praestitit ingenti labore suo *Erasmus* Roterodamus, vir iuuandis optimis studiis natus. Hanc notauit *Sandius* p. 42. pleno titulo laudauit *Hamberger* p. 599. T. II. praeter hos autem ab omnibus ignorata aut neglecta fuit.

1522.

Apud inclytam Coloniam. Io. Soter excudebat mense Martio. 2 Voll. 8. Opera D. Caec. C. E. C. Volumen Primum ex recognitione *Erasmi* Rot. Voll. II. varios complectens et Tractatus et Sermones, quorum tibi Catalogum sequens exhibebit pagella. —

1525.

Ibid. per eund. (mense Februario) f. Opera Sanctissimi Mart. Caec. Cypr. Episc. Carth., iam tertium habes lector, a mendis repurgatiora, ex variarum aeditionum ac vetustissimorum codicum collatione, adiectis pluribus, quae vulgata non fuerant, annotatis, quae vel notha ferebantur, vel ambigua, studio curaque D. *Erasmi* Roterodami.

1527.

1527.

Haganoae. 8. Cyprianus de Eucharistia. *Bibl. Barber.*

1528.

Lugduni, apud Seb. Gryph. 2 Voll. 8. *Fabric.* 220.

S. l. 12. Cyprianus de Oratione dominicali. *Mus. Britt.*

1530.

Bas. ex off. Froben. f. — Opera iam quantum accuratori vigilantia a mendis repurgata per Des. Erasmus Rot. Acc. liber eiusd. apprimè pius ad Fortunatum de duplici Martyrio antehac nunquam excus. (*Cat. Bibl. du R. p. 365.*)

1537.

Ibid. ap. eund, 2 Voll. *Fabr. ib.*

1540.

Bas. in off. Heruagiana. f. Fabr. ib. Huius quatuor exemplaria c. MSS. coll. in *Bibl. Baluziana* erant.

1541.

Paris. ap. Arnulph. Langelerium. f. Editio foede interpolata et contaminata licet repurgationem iactet in titulo eoque impudentiae progressi sint curatores, vt Erasmi praefationi d. Lovanii 1519. subscripserint *Paris. 1541.* *Pamelius* hac de re queritur in annot. ad librum de Oratione Dominica, ad verba: excusatio tibi nulla etc. quae leguntur etiam apud *Caveum p. 129.* Huius 3 exemplaria coll. c. MSS. Codd. extabant in *Baluziana.*

Paris. ap. Oudin. (Audoënum) Paruum (haud dubie f.) Bibl. Barb. Cat. ed. IIda.

Ibid. ap. Franc. Reynault. f. — ex ed. et cum ann. Erasmi. Cat. de Bibl. du R. p. 365.

Antverp. 8. Cyprianus. Cat. Bibl. Mus. Britann. (Lond. 1787. f.)

1542.

Antverpiae. exc. Io. Crinitus. D. C. Cypr. Ep. Carth. et Martiris Opera. in duo Tomos diuisa. Est Coloniensis a, 1522., indicibus tamen exilioribus,

1544.

Coloniae. ex officina typ. Petri Quentel, mense Augusto. D. Caec. Cypr. — vniuersa, quae quidem extare sciuntur, opera: iam nouissime ex castigatione Des. Erasmi Roterod. diligentius multo quam hactenus vnquam, exemplarium manuscriptorum subsidio a mendis vindicata. Cum accessione libelli Cypriano inscripti, eruditi admodum ac pii, de Martyrio duplici ad Fortunatum. Accesserunt et Annotationes Erasmi, non quidem vnum in locum, praecipitatae, sicuti hucusque factum est: sed suis quaeque locis diuersa characterum specie nunc primum insertae: partim vt lector quaerendi taedio leuaretur, partim, vt commodius et acutius, quid sibi velint Cyprianus et Erasmus, quasi ex opposito inspiceretur. Et annotatiunculae seu castigationes aliquot doctissimi vtriusque linguae viri Henrici Grauij, breues illae quidem et paucae, sed opportunae tamen et eruditae.

Et

Et Index nouus, copiosior longe vetusto illo et magis digestus, iam recens opera Bartholomaei Laurentis adiectus. Quid huic editioni tribuendum sit, facile sentient ii, qui vel anteriores Cypriani edd. probe norint, vel hanc cum quauis conferre non fuerint grati. —

Erasmianarum annotatt. aliquot tamen quia priuatim suis locis aptari non volebant, ab initio seorsum cum castigationibus Grauii relictae. Ad librum de dupl. martyrio Grauius suspicatur: phrasim Erasmus ipsum aut quempiam Erasmo similem referre potius auctorem, quam Cyprianum. In eandem sententiam iuit postea Pamelius alios etiam assentatores nactus. Errat vero Pamelius, dum utramque Frobenianam hunc librum proferre inquit, siquidem, ut suo loco professus est, versauerit editiones a. 1520. et 25. — Baluzio auctore non ipse Grauius hanc ed. curauit, sed alius, qui exemplari edito, coniecturis et variis lectionibus ex Codd. MS. a Grauii manu notato vteretur. Quod ex totius editionis adornatione concludere mihi Vir sagacissimus visus est, quae sane huic suspicioni fauet.

Lugduni, apud Gryph. 8. 2 Voll. vide superiores.

1546.

Venet. 4. Cypriani Exorcismi. *Brb.*

1547.

Venet. ad signum Spei. 8. (*Fabr. teste.*) Opera, adiectis eiusdem Carminibus de Cruce Redemptoris. *Cat. Bibl. Chig.*

H 4

1549.

1549.

Coloniae. (f. puto) ex eiusd. Grauii recensione.
Fabricio teste.

1558.

Bas. ap. Io. Heruagium. f. ex ed. et cum anno-
tatt. D. Erasmi.

1560.

Parif. (forma non significata.) Carmina de Ge-
nesi et Sodoma. *Barb.*

1563.

Romae, apud Paul. Manutium Aldi F. f. D.
C. C. Ep. C. et Gloriosissimi martiris Opera, ad ve-
ritatem vetustissimorum exemplarium summa fide
emendata, addito etiam quinto epistolarum libro, an-
tea nunquam edito. Alia eidem Cypriano adscripta.
Cum Indice rerum ac verborum memorabilium maxi-
ma diligentia collecto.

Recensuit Latinus Latinius adhibito vetustissimo
codice ex Veronensi Bibliotheca aduecto, ac literis
capitalibus ante annos mille exarato, aliisque MSS.
exemplaribus, de quibus singulis tamen affirmare
non ausim, ad manum fuerint, in prima hac recen-
sione, nec ne. *Dominic. Macrus in vita eius;* Mul-
tis, *inquit,* vigiliis ac laboribus quam plurima college-
rat ad illustranda loca aliqua obscuriora. Parauerat
etiam quasdam Annotatiunculas, in quibus post varias
codicum lectiones indicatas, quam ipse maxime esset
secutus, significabat; additus etiam ab eo fuit syncerus
epistolarum liber, multa denique summa fide restitu-
ta fuerant. Sed quia contra Scriptorum codicum
fidem nonnulla retenta, aliqua addita, quam pluri-
ma immutata (operarum etiam incuria) considera-
bat, non est passus nomen suum a Manutio vlllo modo
in

in ed. adscribi, ne fidem suam vel leuissime infirmaret. — Recensuit deinde secunda vice ad edit. Pamelianam, quae eius curae in Bibl. Sacra et Prof. p. 174 sqq. exhibentur, in quibus satis de Manutio queritur simulque aegre fert Manutio huius editionis laudes a Pamelio tributas. Habet haec ed. omnia, quae vulgata erant in Erasmiianis et Grauii edd. praeter Firmiliani ad Cyprianum epistolam contra epistolam Stephani Papae in Pamel. et Ox. n. 75. de quo Latinus Latinus in Bibl. p. 177. contra annotata Pameliana: Ego Latinus omisi, *inquit*, non Manutius, cum maiorum exempla secutus, tum hominis petulantiam detestatus. Accessit autem de nouo praeter librum V. epistolarum, qui XV. constat, inter illa, quae adscribi Cypriano solent, dubiae tamen fidei visa sunt, *liber de spectaculis*, *) tum *vita Cypriani per Pontium* conscripta vna cum *Acta passionis*, cuius ipse Pontius meminuit et Passione Cypr. quae in superioribus edd. extabat et hic Paulo Diacono tribuitur. Quod ad habitum huius ed. externum spectat, nescio an splendidam potius quam nitidam dicere debeas; is certe typorum in epistola dedicatoria ad Cardin. Borromeum — adhibitorum est honos et ἀκριβεια, vt vel summis, quibus hodie Italia gloriatur, contendere possis huius artis monumentis; nec reliqui textus, minor licet, multo inferior est character. In Bibl. Acad. Exemplar cum collatione Codd. Ver. Vat. Beneuent. etc. extat, cuius olim possessor fuit . . . Smitt, Consul Britannus apud Venetos. In Bibl. Baluz. huius exempla duo cum MSS. collata extabant.

*) Huius rarissima esse exempla MSS. Baluzius monet, nec parum gloriatur, duo sibi exemplaria contigisse, quod nemini editorum priorum.

1564.

Parisis. ap. Guil. Desbois. f. — opera omnia, veterum exemplarium collatione repurgata, editio aucta et observationibus illustrata, diligentia et labore *Guiliel. Morellii*. Praefatus est Hadr. Turnebus. restituta ep. Firmiliani, add. ep. III. int. Pamel. Praeterea accessere adscripta Cypriano; liber de aleatoribus, quem Cypriani esse vix dubitat Pamelius; *Carmina*: Genesis, Sodoma, ad Senatorem, de Pascha Domini. — Ad Vigiliam Celsi in altercationem Iasonis et Papisci praefatio. Aduersus Iudaeos, qui infecuti sunt Christum. De duodecim abusionibus saeculi. Dispositio coenae. Huius ed. septem exemplaria c. MSS. Codd. coll. in Bibl. Baluziana habentur.

1568.

Antverpiae, ap. viduam et haered. Ioan. Stelfi. f. opera — iam denuo quam accuratissime recognita collatione facta editionum Pauli Manutii et Guil. Morellii ad exemplaria aliquot manusc. vetustissima, certoque ordine, habita temporum ratione in tres Tomos nunc primum distincta. Adnotationes Iac. Pamelii — toti Operi sparsim interiectae; quibus tum Castigationum ratio et Lectionum varietas obiter indicatur, tum quidquid ad Antiquitatem Ecclesiasticam pertinet, paucis explicatur. Ab eodem recens adiecta D. Cypr. Vita e scriptis ipsius collecta, et scripturarum citatarum index locupletissimus desideratus haecenus. — Refrictum quo ex longo fati annorum spatio Pamelius Cypriano operam dederat, studium, dum primum in Theologicis studiis esset occupatior, mox Gallica profectioe impeditus, incendit ecce iterum duplex huius scriptoris, quae eodem pene tempore prodisset P. Manutii et G. Morellii editio. Ac superavit

rauit quidem vtriusque virtutes, (egregia etiam ipsius laude maectatas, ita tamen vt Manutianae primas daret) cum iterata et nouis praesidiis adiuta textus cura; tum caeteris copiis, quas titulus pollicetur, primus Cyprianum instruxit ac decorauit, imprimis argumentis praecclaris et lucidis singulis libris ac epistolis praefixis, et industria qua singulorum libellorum ac epistolarum seriem chronologicam indagare studuit. Codd. vsus est MSS. plurimis ex omni fere Belgio conquisitis. Ex edd. antiquioribus praecipue innominatam I. de qua supra diximus, et Remboltianam euoluit. Latinus Latinus, cuius supra laudauimus curas secundas, nimium saepe Manutii confisum esse correctionibus Pamelium censet. Ipse praeter 700. et eo amplius locos restitutos in sola scripturarum citatione marginali, ab innumeris insuper mendis perpurgatum Cyprianum sua opera prodire affirmat, ita, *addit*, vt Iperem, (si citra inuidiam dicere liceat) nulla posthac eius recognitione opus fore. Praeuertit vero hac opera Io. Harrisium Anglum Th. Moro a secretis quondam, a quo inuicem anteuerti cupit in Tertulliano euulgando. Vitae Cypriani a Pamelio conscriptae praemissa sunt, quae Pontii et Pauli Diaconi nomine de vita eius et passione feruntur, ita Augustini or. et Agobardi quaedam de translatione corporis D. Cypr. in Galliam. — Ac cum tota editio diuisa sit in 3. Tomos, primus epp. continet, numero LXXXIII. hac serie: 1) Epp. statim a baptismo D. Cypr. 2) In secessu eiusd. toto biennio. 3) Sub pontificatu Cornelii et Lucii. 4) Miscellaneas in pace ecclesiae variis temporibus. 5) Sub pontificatu Stephani de baptizandis haereticis. 6) In exilio et sub finem vitae conscriptas. T. II. Libros et tractatus varios, numero 15. T. III. Opera Cypriano adscripta. — Ac in contextu nonnulla quidem proprio arbitrio aut a se ommissa

aut

aut posita esse Pamelius fatetur, nonnunquam etiam contra MSS. Codd. auctoritatem, et hac ingenua professione liberoque de Manutii ac Morelii mutationibus iudicio malae fraudis suspicionem a se amouit.

1574.

Parif. ap. Niuellium. f. Pameliana recusa; in Bibl. Baluz. coll. c. MSS. Cod. manu Nic. Fabri.

1579.

Pragae. 4. Cypriani Dispositio coenae cum explicationibus. Cat. Bibl. Barb.

1589.

Antwerp. f. recusa Pameliana.

1593.

Parif. excudebat Io. le Preux. f. eadem recusa, eadem cum inscriptione ac supra. Editio ultima prioribus emendatior, cui nunc primum accesserunt noua Breuiaria singulis Epp. et Tractatibus praefixa: perpetuae notae ad marginem, quae Auctoris methodum indicant: Responfiones passim interiectae ad ea, quae Pamelius pro Dogmatum Pontificiorum confirmatione ex Cypriano et Veteribus Theologis protulit. Chronologiae item et Theologiae Cypriani nouus Index. cum epistola dedicatoria Simonis Goulartii ad Ecclesias in Hollandia et Zelandia collectas. Cat. Bibl. Casanat. T. II. p. 523. Cf. Possevin. App. S. T. I. p. 396. et Sand. extat etiam in Bibl. Leidensf. et in Mus. Britt.

Geneuae. f. cum Notis Jac. Parnelii et Simonis Goulartii ad eas obseruationibus. Haec extat in Bibl. Barberiniana. Cat. T. I. (Rom. 687. 2 Voll. f.

SAEC.

SAEC. XVII.

Saeculum hoc paene ad dimidium sui nihil nisi repetitiones Pamelianas vidit. Prodierunt certatim:

Parisis. 1603. f. — 1607. *ap. Seb. Niuellium.*
f. in *Bibl. Barb.* T. I. et *Bibl. Bodl.* Cat. edit. se-
cundae. — 1616. *ap. Sebast. Chapelet.* via Iac. sub
signo Oliuae. Ed. altera prioribus castigatior. —
1623. f. Tomi III. Ed. secunda. *Bibl. Chig.* —
1633. f. ad insigne Nautis. in *Bibl. Casanat.* T. II.
p. 523. — 1644. *ibid.* f.

1603.

S. I. 8. Cypr. de Idolorum Vanitate. *Biblioth.*
Barb.

1617.

Colon. f. *Bibl. Bodl.*

1632.

Colon. f. in *Bibl. Barb.*

Londini. 8. Cyprianus de vnitate Ecclesiae c.
MSS. coll. et annot. illustratus studio Ieremiae Ste-
phani. *Cat. Bibl. Leid.*

1633.

Oxon. 8. de Bono Patientiae, cum notis Ierem.
Stephani.

1643.

Parif. 4. Cypr. de Idolor. Vanitate cum obsf.
Rigaltii. *Bibl. Bodl. et Barb.*

1648.

Lutet. Parif. *ap. vid. Mathurini du Puis via Ia-*
cobaea, sub signo Coronae. f. — S. C. C. opera Ni-
colai

colai Rigaltii obseruationibus ad veterum exemplarium fidem recognita et illustrata. 2) Nic. Rigaltii *Observationes ad C. C. Ep. et tractt. Diss. Anonymi S. antiqui de Baptifino haereticorum nunc primum edita ex Bibl. Remigiana.* „Ad Epistolas et tractatus, Rigaltius inquit, ostendi praecipua veteris scripturae lineamenta, ab ipsius Auctoris stilo seruata fideliter in optimis exemplaribus Veronensi et Beneuentano collatis olim a Marcello et Antonio Augustino Episcopo tunc Allifano: quae in Cypriani volumine manu Car. Monchalli Tolosatum Archiepiscopi summa diligentia ac fide descripta, perpetuo nobis vsu fuere. Atque hic illa quidem in ipso Cypriani operum contextu repraesentari omnia debuisse non infitior; nec me huiusce consilii ambiguum fuisse vnquam existimari velim; tristissime tuli, quod festinantibus operis typographicis adesse mihi non licuerit.“ — Obseruationes ergo partim in lectionis varietate codd. laudatorum diiudicanda versantur, partim scholiorum vicem sustinent, quae vt breuia sunt pleraque, ita frugi plenissima et à recto et eleganti iudicio et egregia *παρρησία* conspicua. Accedit praeterea in Tertullianum antea superioribus annis editum obsl. Specilegium, et famosus ille *de Corporis Christi pulcritudine* tractatus. Ordo idem ac in Pameliana, quamquam non in tres Tomos distincti sunt libri. Epistolam etiam primam s. fragm. epistolae potius, quod primus vulgauerat Pamelius, omisit Rigaltius. Huius ed. quatuor exempla c. MSS. codd. coll. in Bibl. Baluziana extabant.

1649.

Ibid. ap. eund. f. repetita. c. MSS. collata in Cat. Bibl. Bodl.

1666.

1666.

Parif. ap. Io. Dupuis. f. ex editione Rigaltii, cum eiusdem annotationibus integris Iac. Pamelii et aliorum commentariis feorsum antea editis. Accedunt M. Minucii Felicis Octavius; Arnobii Afri l. VII. adu. gentes; Iulii Firmici Mat. lib. de errore profanarum religionum; Commodiani instructiones adu. gentium Deos cum eiusdem Nic. Rigaltii notis et variorum commentariis ed. aucta et notis illustrata studio Phil. Priorii.

1681.

Altdorfi. typ. et imp. Henr. Meyeri. 4. — Cypriani — et aliorum quorundam ad ipsum vel in simili causa scriptae Epistolae XXIII. ordine Pameliano locatae, ex ed. Goulartiana in sectiones diuisae, et cum S. Augustini ad Cypriani argumenta de baptismo haereticorum responsionibus suo loco subiunctis, Variis etiam Pamelii, Rigaltii aliorumque Lectionibus et coniecturis, vt et Gratiani in Decreto, Lombardi in libris sententiarum ac Thomae Aquinatis in Summa Theologiae Allegationibus in margine notatis, et aliquot denique vtilibus indicibus feorsim editae studio Lucae Frid. Reinharti, Th. in Vn. A. P. P. etc. Textus vt ordo epistolarum est Pamelianus, additis in Margine Varietatibus omnium fere Codd. apud Pamelium, Rigaltium et Goulartium obuiis. Plurium MSS. e Germania obtinendorum desiderio se flagrasse, ait editor; omnes autem Fautores, quos eo nomine interpellaret, eorundem questos esse inopiam. Acepisse tamen e Bibl. Norimbergensi vtendas ed. Rom. et Venet. 1471. et innominatam; quas saltem excutere debuisset curiosius earumque varias lectiones disertius indicare.

1682.

1682.

Oxonii, e theatro Sheldoniano. f. S. Cypriani Opera recognita et illustrata per Ioannem Oxoniensem Episcopum. Accedunt Annales Cyprianici, siue Tredecim Annorum, quibus S. Cyprianus inter Christianos versatus est, brevis historia chronologice delineata per Ioannem Cestriensem. Prima huius ed. dos est, quod tractatus Cypriano suppositi et a prioribus etiam Editoribus quasi gradu submoti et seorsim repositi, ita tamen vt aut quaestionem de statu eorum intactam praeterirent aut pro aliquibus ipsi fideiuberent, vt Pamelius, prorsus sunt ex reliquo scriptorum numero eliminati; ne vero a quibusdam lectoribus desiderarentur vniuersi, cum ineditis adhuc quibusdam aliis seorsim excudi curauit Editor, tali etiam forma, vt cum genuinis commode iungi possent. Quod ad genuina ista spectat, Epistolas nouo ac longe a Pamelii dissidente ordine digessit; adnotationibus, quae commode a superioribus editoribus, imprimis a Rigaltio, consignatae erant, ipsis eorum verbis, caractere tamen peculiari descriptis suas addidit, de quibus fere nimis modeste sentit, admonens etiam lectores, vt, si cui forte Cypriani placitis videatur aequo addictior, reputent se notas ad Cyprianum non in eum scripsisse. Tutelae enim quoddam genus suscipere editorem, nec propriam liberare fidem, nisi auctoris sui tueatur. Ad dispositionis laudes pertinet, quod insigni lectorum commodo textui variae lectiones primum, deinde annotata subiiciantur; praeterea textus ipse in breues paragraphos distinctus singulisque eorum sunt adiuncti indiculi marginales. Praeter ea, quae titulus pollicetur, praemissa sunt vitae Cypriani, indices Pameliani cum indicibus contentorum, quibus editiones Erasmi, Manutii, Pamelii et haec recens inter se

comparantur. De nitore et ornatu typographico huius editionis monere superfedeo.

1690.

Bremæ. sumptt. Herm. Brauer, Gymn. typograph. — Oxoniensis ad vnguem recusa. Subiunctis *Dodwelli Diss. Cyprianicis* (a. 1684. 4. scorsim primum excusis) de quarum præstantia dudum inter eruditos constat.

1699.

Amstelodami, ap. Io. Lud. de Lorme. f. Ed. III. cui additæ sunt *Diss. Cyprianicæ H. Dodwelli.* Repetitio *Bremenſi* per omnia similis.

1700.

Amstel. f. Eadem. Cat. Bibl. Casanat. T. II. 524.

SAEC. XVIII.

1721.

Parisiis. f. Cypriani Epistolæ ad Cornelium et Stephanum, Summos Pontifices, et alia quaedam in Epp. Rom. Pontif. per Coustant. a. p. 126.

1726.

Parisiis, ex typographia Regia. fol. max. S. C. Cypriani Ep. Carth. et Mart. Opera, ad MSS. codices recognita et illustrata studio et labore Stephani Baluzii, Tutelensis. Absoluit post Baluzium ac præfationem et Vitam Cypriani adornauit vnus ex monachis Congregationis S. Mauri (Maranus).

Genuinis Cypriani scriptis spuria omnia sic adiungere instituerat Baluzius, vt habentur in editione Oxoniensi, omisso solum computo Paschali, vt ta-

Tomus I.

I

men

men inter genuina referret de spectaculis, de laude martyrii et quod inscribitur anonymi de rebaptismate. Itaque textum variarum lectionum a superioribus editoribus congestarum et triginta fere nouorum Codd. MSS. ope insigniter et multis in locis emendauerat, notisque instruxerat partim emendationum causas reddentibus, partim explicando sermoni vel illustrandis rebus inferuentibus. Absoluta iam erat plurima operis pars, duobus aut tribus foliis tractatus de Card. Christi operibus exceptis, cum subito mors eum in medio labore occupat. Cum igitur Marano in reliquis tantum esset elaborandum et vicariam tantummodo operam se gerere sensisset, (quippe qui, si noua Cypriani editio sibi fuisset adornanda, fatetur non pauca ex tam graui sarcina se fuisse deoneraturum) retinuit, quia sic visum Baluzio, quidquid habuit ed. Pamelii, sed ex iis, quibus Angli Cyprianum onerarunt, Arnoldi B. V. elucubrationes (de opp. VI dier. de laudat. dat. B. Virg. et Meditationes) expunxit. Confessionis Cypriani, quam Angli latina interpretatione, pluribus locis hiuleam, innumeris aliis corruptam dederant, Graecum textum ex Bibl. Comitum de *Seignelay* supeditatum noua interpretatione substituta exhibuit. Spuria porro Cypriani opera, quae Baluzius ita dare constituerat, vt habeantur in Oxoniensi ed. quod plures naeuos per ipsas crebras Cypriani edd. traxisse ea viderat, ad vetustas edd. et Codd. MSS. emendauit, variantibus ad marginem apposis. Baluzii contra emendationes eo, quod explicationibus et illustrationibus saepe distinguuntur, separatim post textum subiiciuntur. Praefationis quoque loco Maranus de operibus, editionibus, doctrina et rebus gestis Cypriani prolixè disseruit, ita tamen, vt saepe ab Oxoniensibus discederet et receptis ab ecclesia catholica placitis Cyprianum conformaret.

1782.

Wirceburgi, ex off. Stahel. Tomis II. 8. S. Cypriani Opera. — Curante Oberthür. Tomo secundo praeter tractatus Cypriano olim adscriptos ex Oxoniensi et Benedictinorum editionibus auctos etiam nonnullis, accesserunt Minucii F. Octavius et Nouatiani opuscula. Doleo vero, quod Tomum primum, dum haec scriberem, nancisci non potuerim, unde consilium, quod secutus sit Clariss. editor, patuisset apertius.

Versiones singulorum librorum Cypriani commemorare non vacat. Adeant, quibus volupe est, Catalogos Bibl. Regiae Paris. T. I., Bibl. Chigianae et imprimis Casanatensis p. 524. 525. Sed nefas sit praeclaram operum traductionem gallicam Lomberti reticere. Prodiit a.

1672.

Paris, chez Andre Pralard. 4. — Oeuvres traduites en François par *Lombert*, avec des remarques et une nouvelle vie de Saint Cyprien, tirée de ses écrits.

Codicum denique, quibus Cyprianum debemus elenchum, subiungere iuvat, quorum quidem ab editoribus diserta mentio facta est. Nam a primis post Aleriensis et ab ipso etiam *Erasmo* et *Goulartio* illud prorsus omisissum est.

I.

ANDREAS ALERIENSIS, ex Codice Parisiensi descriperat, quae in principe Romana edidit Cypriani opuscula.

I 2

2. LA-

2.

LATINO LATINIO, in Romana P. Manutii suppetebat *Codex* vetustissimus *Veronensis*, de quo suo loco nobis constitit. Quibus postea in curis secundis vsus sit, non diserte indicauit.

3.

PAMELIUS vsus est Codicibus MSS.

Abbatiae Affliginiensis, haud procul Buxella.

Anglico Io. Clementis, qui ad ipsum quasdam inde castigationes miserat.

Abbatiae Blandiniensis, apud Gandenses, quae D. Petri nuncupatur, qui paulo post a sectariis crematus est.

Abbatiae Cambronensis in Hannonia, qui omnium optimus ab eo censetur.

Fragmento quodam Codicis MS. *Lud. Carrionis*, in quo nonnulla Cypriani opuscula continebantur.

Excuso Codice *Io. Cauchii* Ultraiectini cum castigatt. ad marginem ex MSS. variis codd. Codice D. Pantaleonis apud Coloniam, quem *Coloniensem* vocat.

Castigationibus *Io. Costerii*, ad marg. adscriptae Codicis Cauchii.

Codice MS. *Abbatiae Dunensis* in Flandria, ex incendio sectariorum superstita.

Codice MS. *Io. Harrisii* Angli; ex quo castigationes haud poenitendas acceperat.

Codice MS. *Abbatiae Marchinensis* haud procul a Duacensi academia.

Codice MS. *D. Nicolai* extra muros *Tornacenses*.

4.

RIGALTIVS laudat Varietates codicis *Regii*, *Beneuentani*, *Corbeiensis*, *Neapolitani*, *Rhemensis*,
Vero-

Veronensis et *Thuani*, *librum Nic. Fabri* et *exemplar Pomposianum*.

5.

OXONIENSES denique usurparunt MS. Codices:

quatuor *Bodleianos*.

quatuor *Jf. Vossii*.

duo *novi Collegii Oxoniae*.

vnum Collegii Lincolnienfis. ibidem.

vnum Collegii Pembrockiani Cantabrigiae.

vnum Bibliothecae Lambethanae.

vnum Bibl. Arundelianae.

vnum Bibl. Eboracensis.

vnum Bibl. Westmonasteriensis.

vnum Bibl. Sarisburiensis.

vnum Bibl. Cottonianae. Item

Collationes Codicis Collegii Corporis Christi Cantabrigiae et alterius *Londinensis* per Th. Gale factam; item alterius cuiusdam *Sarisburiensis* per Episc. Aphensem.

Collationes Codd. Thuani, coenobiorum S. Michaelis in periculo maris, *S. Victoris Parisiensis*, *S. Mauricii Tossatensis*, et *S. Petri Corbeiensis* per PP. Benedict. Lutetiae curatas,

Collationes aliquot Codd. in Vaticana Veronae et *Beneventi* existentium, nec non Regis Galliae; studio D. Rob. Rigby. Praeterea ratio habita Codd. a Iac. Pamelio, Goulartio, Nic. Fabro, Lat. Latinio, etc. adhibitorum.

6.

BALVZIUS non solum omnia priorum editorum ex Codicibus MSS. subsidia denuo excussit, sed complures de nouo etiam consuluit, quos strictim enumerat

merat Maranus prolegom. p. CXLVII. Multorum vero varias lectiones libris suis adscripserat, sed quoniam citius illi distraherentur, plenam eorum notitiam colligere non licebat.

4.

C O R N E L I V S.

§. 1. Vita
eius.

Natione Romanus, patre Cassino, Episcopus Romanus in locum Fabiani anno 251. (d. IV. Iunii) electus, controuersia de Lapsis et contentione cum Nouatiano innotuit. De vtraque vero ita plerumque disputatum est, vt Cornelio laus rei bene gestae discerneretur, omnem vero culpam et quidquid parum honeste hac in re commissum esset, Nouatiano tribuerent. Nimirum omne hic iudicium ex Cornelii et eius assecularum, Cypriani imprimis, assertionibus et fide pependit. Vtrinque autem peccatum esse, nec a Nouatiano magis, quam Cornelio, vbi curiose satis exploraveris, patebit. Summam rerum, vt gestae sint, exhibeamus. Quum ingens Lapsorum ex persecutione Deciana multitudo in Ecclesiae communionem rursus restitui cuperet et vehementer omnes ambiret, orta est inter Clericos de lege, quae in eis recipiendis seruanda esset, quaestio, quae in diuersa statim animos distinxit. Leniora enim suadentibus aduersati sunt alii, disciplinam Ecclesiae hac lenitate euerti metuentes. Illorum sententiam Cornelius amplexus est, in horum partibus Nouatianus stetit, cui Confessores nonnulli se adiunxerunt. Inter has ipsas controuersias cum ad Episcopum eligendum peruentum esset, eadem animorum discordia, plurimis tamen suffragantibus, Cornelius electus est. Quod indigne ferens Nouatianus, qui, quamquam ipse minime ambiret Episcopi dignitatem, calamitatem tamen ex Cornelio ecclesiae metueret, palam ab eo secessit. Quo facto, concilium
Corne-

Cornelius congregauit, in quo suam de Lapsis sententiam approbari fecit et Nouatiani solemniter damnata est. Acriori dehinc animorum contentione litigatum est, imprimis postquam Nouatianus, vrgentibus asseclis, praecipue Nouato, Episcopum contra morem ecclesiae se creari passus erat. Sed maior rerum gestarum pars ad ipsarum doctrinarum, de quibus disceptatum fuit, historiam pertinet. Cornelius non diu dignitate episcopatus gauisus est, sed postquam ab imperatore Gallo mense Iulio a. 252. Centumcellas, Tusciae urbem, relegatus erat, 18 Cal. Octobr. eiusdem anni martyrium obiit.

Ex *Epistolis* eius, quarum plures in causa Nouatiani scripserat, duae tantum ad Cyprianum restant, et fragmentum alterius ad Fabium Antiochenum de Nouatiano apud Eusebium H. E. l. 6. cap. 43. §. 2. Scripta.

Extant inter Cyprianicas ed. Pamel. 45. 47. Oxon. 49. 50. et apud *Constant* cum Cypriani literis ad eum pertinentibus et singulari illustratione a p. 126-206. §. 3. Editiones.

5.

NOVATIANVS.

Patria huius ignoratur. Phrygia oriundum Phyllostorgius tradit, cuius tamen fidem Photius iam in dubium vocauit. Valesius quidem ad Socrat. Hist. Eccl. probari sibi hanc de ipsius patria sententiam scribit, propterea, quod multos sectatores doctrinae suae in Phrygia Nouatianus habuerit. Acutius vero vidisse censetur Iackson, ex eo ipso potius natam hanc de Phrygia patria opinionem existimans, quod plurimi ibidem dogmata eius magni fieri viderent, Phrygibus

nimirum suopte ingenio ad seueriorem quamcunque disciplinam amplectendam, id quod ex Montani historia constat, propensioribus, vt ipse Socrates animaduertit, et Montani historia confirmat. Philosophiam stoicam, cui deditum fuisse eum omnes testantur, Romae cum Christiana permutauit. Hic dum inter catechumenos numeratur, morbo graui, quam daemonis impetu tribuebant, implicitus in lectulo baptizandus fuit, sed manuum Episcopi impositionem post baptismum solemnem nec tunc, nec postquam morbo esset liberatus, accepit, id quod postea, cum de Episcopatu cum Cornelio contenderet, vitio ipsi datum fuit. Cum itaque Cornelius, a quo in sententia de Lapsis recipiendis maxime dissentiret, plurimorum suffragio Episcopus electus esset, impatientius id ferre et grauius in eum inuehi coepit, quod in communionem Ecclesiae eos, qui falsos Deos coluissent, reciperet, quibus ipse pacem nunquam esse dandam contendebat. Quae eius assertio cum a Cornelio et concilio, quod ille congregauerat, esset damnata, protinus se ab Ecclesia Romana segregauit. Iam ferunt, Nouatum Africanum Presbyterum, qui in vrbe Carthagine turbas aduersus Cyprianum fecerat, in Nouatiani partes cum suis transisse ipsique suasisse, vt Episcopum se constitueret. Nouatianum igitur duos ex suis misisse ad tres Episcopos simplices et rudes in parua quadam Italiae regione habitantes eosque, quasi omnem litem re perspecta esset compositurus, Romam euocasse. Ab his simulac Romam venissent in cubiculo inclusis vinoque obrutis circa horam X. noctis, Episcopum ordinatum esse. Sed Episcopi cum caeterarum prouinciarum, quos per epistolas de sua ordinatione certiores fecerat, tum Africani, ad quos, vt approbaretur, legatos miserat, ipsum reiecerunt Cornelio comprobato, vnde breui post haec eius ambitio

episco-

episcopatus resedit; haeresis tamen late serpsit et in dies propagata est. Nec vero omittendum est, haec, quae de ordinatione illegitima Nouatiani et turbato ecclesiae Romanae statu narrata sunt, sola Cornelii fide et iis, quae ille ad Cyprianum duabus epistolis et ad Fabium Ep. Antiochenum tribus perscripsit, niti, quae quidem desperatae mentis et pessimi exempli hominem clamant Nouatianum, sed non pauca etiam habent, quae seuerioris examinis trutina expendi possunt. Pertinet eo imprimis, quod iuramento se adstrinxisse Nouatianus dicitur, se Episcopatum non ambire. Prudentis vero et christiani viri optimum exemplum olim praebuisse Nouatianum, loquitur auctoritatis et fidei, qua apud plebem christianam florebat, testis sat grauis, Epistola, suadente et scribente illo ad Cyprianum in causa Lapforum, nomine Cleri Romani missa; quibus addas, quod in secessu, persecutionis ergo, plebs et Ecclesiae coetus opem et consilium ab illo frequentibus literis efflagitarint, quibus ille non defuit, si modo eius sit, qui vulgo tribuitur libellus de Cibis Iudaicis. Quamobrem si magni hunc ingenii animique virum paulo altiores spiritus cepisse et noununquam immoderatus se gessisse largiamur, non item ad Cornelii et Cypriani lubitum statim fingimus. Confessionis gloriam, illi tribuit Eusebius, martyrii corona redimuit Socrates. Neutrum liquet.

Scripsit Nouatianus, secundum Hieronymum, de *Pascha*, de *Sabbato*, de *Circumcisione*, de *Cibis Iudaicis*, de *Instantia*, de *Attalo*, multaue alia. Et de Trinitate quidem, inquit, grande volumen, quasi *ἐπιτομὴν* operis Tertulliani faciens, quod plerique nescientes, Cypriani existimant. Ad quem locum, praecipue posteriora verba, quae diu Viros Doctos exercuerunt, Ern. Sal. Cyprian. (Fabric. p. 160.), cuius

iam explicatio, *Nouatianum ea, quae in libris suis prolixè quidem, sed seorsim de Trinitate tradat Tertullianus, congesse atque in Epitomen redegeisse peculiari illo de Trinitate libro* — omnium eruditorum calculos tulit. Meminit alibi Hieronymus (Epistola 10. ad Paul. Concordiens.) Epistolarum Nouatiani. Ex his omnibus hodie superesse putantur:

1) *De Trinitate liber, s. de regula fidei* inscriptus.

Olim Tertulliano adiudicatus et inter opera illius editus, ab aliis etiam Cypriano adscriptus et epistolis ipsius insertus est. Sed Tertulliani non esse, oratio facilis atque aequabilis, citationes SS. a locis Tertulliano laudatis abhorrentes, haereseos aetas denique, quippe Sabellianae post Tertullianum demum ortae fit in eo mentio, evincunt. Cypriano quidem neque stylo, neque doctrina, neque tempore, quantum constat, ab simile aliquid hoc opus profitetur; sed tamen scripturarum citatione ab illo discrepant, neque veteres aliqui nisi ex *Macedonia* parte quidem attribuerunt, et expressis verbis affirmat *Hieronymus*, librum nec *Tertulliani*, nec Cypriani esse sed *inscribi titulo Nouatiani et illius esse*. Quam sententiam post Pamelium et Caueum Iacksonus tuetur. De tempore vero, quo scripserit, iidem Caueus et Iacksonus dissentiunt. Ille, post schisma demum, quod a. 251. accidit, compositum esse debere contendit, quoniam haereseos Sabellianae a. 257. spargi coeptae meminerit, hic contra, ante a. 257. absolutum esse et Sabellium ante a. praedictum haeresi sua inclaruisse, quod posterius multis quidem nec tamen magni momenti argumentis vrget. Huius libri capita 23 vsque ad 27. fin. male olim transposita, notantibus

pridem

pridem Henr. Valeſio *) et Cotelerio (Tom. 3. Monum. p. 634.) ordini iuſto poſt caput 14. reſtituerunt Angli Edd. Welchmannus et Jackſonus.

2) *De Cibis Iudaicis Epiftola.* Quam ſcripſit eſſagitante plebe Romana, cum ſub perfecutione Deciana (quae Romae exorta erat ineunte a. 249. et poſt annum ſine ineunte a. 257. deferbuit) ſeceſſiſſet, quod ex ipſo primo Ep. capite intelligitur: adeo vt haec ſcriberetur a. 250. forte ſub finem anni. Bene autem monet Jackſonus, hac epiftola abſtergi calumniam, quam ex rumore falſo contra Nouatianum ſtruxiſſe viſus eſt Cornelius Romae Ep. (in Ep. ad Euſeb.), in qua ſcribit, Nouatianum tempore perfecutionis in cubiculo incluſum egredi recuſaſſe, vt fratribus auxilio indigentibus ſuccurreret et Diaconis ad id hortantibus reſpondiſſe, ſe nolle amplius eſſe Presbyterum et alterius Philoſophiae deſiderio teneri. Nec vero ſi haec de cibis Iudaicis ep. Nouatiani non eſſet, calumniae non malignae magis quam abſurdae aurem facilem praebuerit, niſi quis S. Cypriani induat ingenium.

3) *Epiftolae* nomine Cleri Romani ad Cyprianum, vacante ſede Romana per mortem Fabiani, quam martyrio obiit ineunte a. 250. XIII. Cal. Febr., adeoque medio fere a. 250. perſcriptae.

*) Exciderat ipſi in ſermonibus familiaribus cum Cotelerio habitis, ita tamen vt capita non indicaret, ſed tantum eſſe quaedam tranſpoſita diceret, de quibus olim ſibi diſſertatio parata ſit. Quam cum morte praeventus perficere non potuiſſet, nec inter ſchedulas ſtatim quidquam ſuper hoc compareret, ipſe ad indagandum tranſpoſitionem nec vana opera ſe dedit Cotelerio.

scriptae. De Lapforum sub initium persecutio-
nis Decianae multitudine et conditione tractans
inter Cyprianicas (ed. Pamel. et Baluz. 31.
Oxon. 30. f.) Nouatiano tanquam scribae vin-
dicat eam ipsam Cyprianus Epist. ad Antonia-
num. Alia insuper restat epistola Cleri Roma-
ni ad Cyprianum eadem in causa, nec tempore
multo post — mense Octob. exeunte eiusd.
anni perscripta. Ed. Ox. 36. Rigalt. 30. quae
forte eundem Nouatianum auctorem agnoscit,
certe ab orationis indole eius non abhorret, a
Iacksono autem absque haesitatione illi tri-
buitur.

§. 3. Edi-
tiones.

De Trinitate et de Cibis Iudaicis in Edd. Ter-
tulliani inde a Parisiensi Gagnaei a. 1545. deinceps
omnibus.

Post Gagnaeum scilicet, qui ex vetustissimo aliquo
Cod. cum aliis Tertulliani opusculis depromsisse dici-
tur, *Gelenius* in ed. Bas. Frob. 1550. et 1562. ex
MS. Cod. Britannico, ac deinde Pamelius ea reco-
gnouerunt. Ac hic quidem librum *de Trinitate* mul-
tis in locis ad Anglicum MS. exemplar antiquissimum
Io. Clementis vtrumque opus vero ex coniecturis qui-
busdam Latini Latini et suis illustravit et adnotatio-
nes adiecit. Haec tamen inter Tertulliani opera
latuit. *Nouatianus* mendis scatens et membrorum
luxatione foedatus. Separatim primum prodit

Incerti auctoris de regula veritatis siue fidei: vul-
go *Nouatiani de Trinitate* liber; — ad Pamelii fi-
dem descriptus nec vllis animaduersionibus illustra-
tus; — c. *William Whiston's* in Sermons and Essays
upon several Subjects. Successere mox

1724.

Oxonii, e theatro Sheldon. 8. Nouatiani Opera, quae extant, omnia correctius longe quam vnquam antehac edita; notisque illustrata. Per *Eduardum Welchman.*

Exhibentur libelli inter Tertulliana seruari et altera ad Cypr. Ep. Welchman, qui aduersatur Whiston, repetiit textum Gelenianum. „Mendis vniuersis, quibus tum in vocibus, tum in clausularum distinctionibus passim laborabat, medicam manum summa cura se apposuisse dicit.“ Propter quae acrem Iacksoni nec plane immeritam censuram passus est, menda à Pamelio remota, Gelenium sequendo iterum inferuisse, pluraque omnino reliquisse quam sustulisse obiiicientis, cum tamen magnam earum partem facile emaculare potuerit, si *Anglicanum* MS. exemplar a Pamelio descriptum non neglexisset et *Fulvii Ursini* ex MSS. observationes a *Io. Wouero* exscriptas, quas nancisci potuerit, non penitus ignorauisset. Alterum quod addit, Welchmannum quidem luxata capita ad propria loca reduxisse; sed in hoc antecessorem habuisse *Responsi Auctorem* contra *D. Waterlandi* defensionem quaestionum quarundam, quas edidit de Trinitatis controuersia, nec tamen eius ineminisse et de notulis item, vnam et alteram et locorum S. S. indicem valde imperfectum adiecisse: id multis fortasse paulo iniquius ab eo dictum videbitur. Sed ipsius iam Iacksoni editionem proferamus.

1728.

Londini: Typis *Io. Darby* et *T. Browne:* et Impensis *Iohannis Noon* in Vico dicto Cheapside iuxta Sacellum Metaxariorum. — Nouatiani Presb. Romani opera, quae supersunt omnia, post *Iacobi Pamelii* Brugensis recensioem, ad Antiquiores Editiones

nes castigata, et a multis mendis expurgata: Illustrata etiam copiosissimis obseruationibus et notis, in quibus totum argumentum Auctoris de *Regula Fidei* ex veterum *Patrum* monumentis late discutitur. Praemititur Dissertatio de *Filio Dei* Homousio, siue Coessentialitate vni *Deo Patri*. Studio *Ioannis Jackson*, Ecclesiae Anglicanae Presbyteri, et de *Wherwell* Comitatu *Hantoniae* Praebendarii.

Praeter ea, quae superior editio, complectitur haec etiam alteram Cleri Rom. ad Cyprianum epistolam, de quo supra verba fecimus. Quod rationem attinet, quam in recensendo textu secutus est, a Pameliano exemplo nunquam se discessisse profitetur, nisi quando sensus et ratio Auctoris emendationem plane postulare; aut vindices alios, vel exemplarium suffragium secum haberet. Qua in re Lat. Latinio et Fr. Iunio nonnulla se debere plurimum vero MS. Anglicano et F. Vrf. MSS. notis adiutum se affirmat. Plurimum sibi laboris indulgisse narrat, vt versionibus scripturarum diuersis et veterum patrum citationibus cum archetypo textu collatis omnes lectiones varias cuiuscunque textus a *Novatiano* citat, inde deducendas, quae notatu dignae essent, vna conquireret et lectori sisteret. „Hanc vero operam tuli, inquit, non quod me aliquid fecisse quousuis putare vellem; sed quod alios exemplo meo, si liceret, mouerem, vt in edendis veterum libris hac via incederent, et omnes varias lectiones locorum omnium scripturae, qui in vnoquoque scriptore citantur, congererent: atque hoc ad promouendam sacrarum literarum emendationem et cognitionem multum collaturum confido.“

Notae denique et obseruationes multae et accurate, Prolegomena docta indicesque locupletissimi, nec non in rebus leuioribus cura manifesta, egregie editoris vice functum Jacksonum ostendunt.

6.

PONTIVS.

Gente, vt videtur, Afer, Diaconus Cypriani in §. 1. Vita. Ecclesia Africana, eiusque in omnibus vitae certaminibus comes. Amplius quidquam de eo non constat, quamquam Acta Pontii a Valerio, vt aiunt, eius contubernali Cypriani itidem Diacono consignata habentur ap. Baluzium T. II. Miscell. p. 124. (a. 1679.) Nomen eius martyrologio Romano 8. Martii est adscriptum. cf. Acta SS. ad h. d. T. I. p. 750 sqq. Ex illis Actis profecisse Trithemium, Pontii gesta enarrantem, Fabricius ad Hieron. (Bibl. Eccl. p. 153.) inonuit.

Extat huius Pontii *de Vita et passione S. Cypriani* §. 2. Scri-
narratio, quam Rhetoricae potius dictionis gratiam, ^{pta.}
quam narrationis historicae diligentiam praeferre notat Rigaltius (ad Cypr. Ep. 83. Ox. 81:). Interpolata eadem mala librariorum admodum recentis aevi sedulitate, vt dudum Ern. Sal. Cypr. ad Hier. (Fabr. p. 153.) docuit.

Edita est et emendata simul in variis editionibus §. 3. Edi-
operum Cypriani, quibus a Romana inde Pauli Ma-
nutii a. 1563. praemitti consuevit. Praeterea etiam ^{tionis.}
in Actis sel. Martyr. Theod. Ruinarti Paris. 1690. 4.
et noua ed. Amstel. ap. Henr. Wetstenium. 1713. fol.

7.

STEPHANVS.

Romanus, patre Iulio s. Iobio. Anno 253. Lu- §. 1. Vita.
cio mortuo in dignitate episcopi successit. *) Circa
a. 256.

*) Quem Fabric. Bibl. M. et L. L. T. VI. p. 202. appel-
lat Stephanum I. Papam a. 257. in sedem Rom. eue-
ctum,

a. 256. grauis ipsi cum Cypriano intercessit contro-
 uersia de baptizandis haereticis, quam magna conten-
 tione et feruore animi egit, quid? quod adeo aduer-
 sus Cyprianum exarsit, vt episcopos, quos legatos
 hac de re Romam miserat Cyprianus, non modo ad
 Colloquium non admitteret, sed et fratribus vniuersis,
 quo minus in domos suas reciperent, interdiceret, vt
 reuentibus non solum pax et communio, sed et te-
 ctum etiam ac hospitium negaretur. Martyrio obiit
 a. 257. 4. Non. Augusti secundum Cauei computatio-
 nem. Quae Acta Martyrum de obitu eius copiose
 satis enarrant, nullius fidei sunt.

§. 2. Scri-
 pta et Edi-
 tiones.

Scripserat, quantum quidem colligere licet de
 Controuersia Epistolas 2. vnā ad Cyprianum, de
 qua agit Cyprianus Ep. ad Pompeium: *alteram ad
 Episcopos Orientales contra Helenum et Firmilianum.*
 Neutra harum iam extat, sed breue tantum *prioris*
 fragmentum ap. Cypr. Ep. 74. ad Pompei. p. 129.
 apud *Constant* cum Cyprianicis ad eum a p. 210
 ad 256.

8.

VICTORINVS.

§. 1. Vita.

Victorinum Graecae originis aut in confinio Grae-
 ciae saltem oriundum fuisse, ex iis, quae Hieronymus
 attulit, tuto satis collegisse videtur Caueus. Petauio-
 nensis*) in Pannonia superiore ad Drauum fl. erat
 Episco-

rum, cuiusque supersites epistolas et decreta laudat,
 is nec hic est, nec quis sit praeter nostrum scio. Ste-
 phano enim nostro a. 257. successit Sixtus II. quem
 excepit Dionysius.

*) Ita quidem legendum docuit, errore obsoleto, quo Pi-
 etauiensis Aquitaniae ferebatur Episcopus, funditus ex-
 stirpato, Launoius Francogallus peculiari doctaque
 disser-

Episcopus circa a. 290., martyrium passus sub Diocletiano a. 303. „*Non aequè Latine ut Graecè eum nouisse, operaque eius grandia sensibus viliora esse compositione verborum,* Hieronymi de eo est iudicium. Idem alibi ad Mag. Orat. T. 2. p. 328. *Victorino martyri licet desit eruditio, non tamen deest eruditionis voluntas* dicit. Haec de eruditione saecularium disciplinarum intelligenda esse, Launoi et Caeui est sententia. Quae si vera sit, quid Cassiodoro*) faciamus, qui Victorinum ex oratore Episcopum factum esse scribit? Leguleiusne ex plebe fuit Victorinus? Nam Oratoris professio etsi exquisitiori doctrina facile careret, plus tamen requirebat, quam eruditionis voluntatem, neque equidem modo leuiter iis copiis fuisset tinctus, sine quibus ars ista nulla plane esse poterat, qui Hieronymus in scriptis eius omnem profus eruditionem desiderare potuerit, video. Sed cum tam pauca nec ea quidem certa huius Victorini supersint, vix hanc quaestionem dirimere licebit.

Scriptis, Hieronymo teste, *Commentarios in Genesin, in Exodum, in Leviticum, in Esaiam, in Ezechielem, in Abacuc, in Ecclesiasten, in Cantica Canticorum, in Apocalypsin Ioannis aduersus omnes haereses,* multaque alia; quae tantum non omnia intercidisse temporis iniuria videntur. Nam qui iam sub nomine illius extat *Commentarius in Apocalypsin* in Bibl. PP. T. III., eum non illius esse, aut certe misere mutilatum et interpolatum esse, ex Hieronymi

in
dissertatione Paris. 1653. 8. *Petauio* seu *Petouio*, h. e. Pettaw, colonia et oppidum in Carnis (finibus Styriae et Slaunoniae) Tacito dicta.

*) De Div. Inst. c. 5. 7. 9.

Tomus I.

K

in eum stricturis discimus, vbi Chiliastarum opinioni auctorem fauere dicit, quam hic potius impugnat et Cerinthi haeresin appellat. Magis etiam Commentarius iste fraudis argueretur, si eo nobis vti liceret, quod Caueus in Cassiodoro *) manifesto deprehendere sibi visus est, Victorinum non tam integram Apocalypsin commentario illustrasse, quam difficiliora quaedam loca tractasse.

5. 3. Editiones.

Ex Comment. in Genesin superesse putant fragmentum de *Fabrica Mundi* inscriptum, stylo et argumeto Victorinum quodammodo referens, quippe quod aperte Chiliastarum dogma defendat. Ex Codice vetusto Biblioth. Lambethanae vnico, vt videtur, idemque plus vna vice ad eundem recognitum, duplici exemplo edidit et tum suis tum aliorum quorundam coniecturis ornauit Caueus in Bibl. Eccl. T. I. p. 148-157. Denique et Carmina duo de *Iesu Christo Deo et homine* vnum; alterum Lignum vitae inscriptum, sed vana fide ei tribuuntur in Collectione Fabriciana reperiunda.

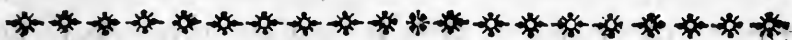
Ad illa autem falsa Victorino adscripta opuscula pertinet editio facta

1652.

Gothae. sub prelo Reyher. p. Io. Mich. Schallium. 8. Sanctae Reliquiae duum Victorinorum, Pictauiensis vnus Episcopi Martyris, Afri Alterius Caii Marrii, Rhetoris primum Romani et Consularis Viri Clari Conuersi; deinde Disputatoris subtilissimi; h. e. Christiana eorundem in prosa (sic vitio typ. excusum) et Versa oratione scripta: Illius quidem Commentarius in Apocalypsin Iohannis, et tria elegantissima de Iesu Christo Deo et homine, eiusque Pascha seu cruce,

*) De diuin. Lect. c. 9.

ce, nec non de VII. Maccabaeis fratribus Martyribus, carmina: huius etc. Omnia et singula cum Notis et praefatione D. *Andreae Riini* (Prof. Lips.), qui suis sumptibus excudi fecit.

CAPVT QVARTVM

Patres Latini saeculi quarti.

I.

ARNOBIUS.

De hoc quaecunque explorata memoria ad nos de- S. I. Vita.
lata sunt, paucis admodum constant. Afrum
fuisse et *sub Diocletiano* rhetoricam Sicae Africae
vrbe olim florentissima docuisse, Hieronymus prodi-
dit. *) At vero apud eundem Hieronymum in Chro-
nico ad a. XX. imperii Constantini haec leguntur: „Ar-
nobius rhetor clarus in Africa habetur. Qui cum in
ciuitate Sicae ad declamandum iuuenes erudiret et
adhuc ethnicus ad credulitatem somniis compellere-
tur, neque ab Episcopo obtineret fidem, quam sem-
per oppugnauerat, elucubrauit aduersus pristinam re-
ligionem luculentissimos libros, et tandem velut qui-
busdam obsidibus pietatis, foedus impetrauit.“ Hic
multa simul animum subeunt, quae, ne temere poster-
iori narrationi assentiaris, prohibeant. Ac primum
quidem, vbi huic fidem adhibueris, cogitur, Arnobii
opus ab eo scriptum esse, antequam baptisate tinctus
esset, immo antequam inter Catechumenos esset re-
ceptus; id quod cum operis vniuersi rationi parum
consentaneum videtur, tum per singula loca stare ne-
quit. Vt enim ab illo exordiar, primo intuitu vnicui-

K 2

quam

*) De Vir. Illustr. c. 79.

quam sese offert, non desultorium opus esse, sed non vulgari cura ac industria elaboratum, nec ad quod urgente aliqua necessitate compellebatur, sed quod sponte et pro lubitu aggredereetur; ut obiectionibus et calumniis, quae falso in Christianos spargerentur, pro vitibus occurreret. Deinde ubique simpliciter se Christianorum gregi accenset et eorum, quae secreta agebantur, cognitionem vix ab aliquo tantum non in intimam familiaritatem admisso, nedum ab homine nondum catechumeno expectare possis. Restat alterum, quod, si post vigesimum demum Constantini imperii annum ad librum illum exarandum compulsus fuerit, necesse sit, pacatis iam atque florentibus Christianis rebus eum scripsisse. Sed huic totius operis tenor atque tot malorum, quibus Christiani premebantur, et ipsorum adeo persecutorum memoria obstat. Quae cum ita sint, vide, num Lardnerum sequi malis; qui, quantae quantae est diligentiae, tamen non dubitat, spurium et ab aliena manu inculcatum alterum illum Hieronymi locum pronunciare. Attamen ne sic quidem accurate satis, quo tempore Sicae docuerit, quando ad fidem conuersus fuerit et libros illos composuerit, intelligitur, nec leve est hac de re inter doctos dissidium. Sed sequamur tamen, qualemcunque speciem habeant, huius rei indagandae vestigia. Primum iterum Hieronymus ostendit; Lactantium Arnobii discipulum appellans, quo effici putant, non ante annum 302. s. 303. esse factum; quoniam Diocletianus, qui illum ex Africa Nicomediam euocaret, vix eo tempore, quo saeva eius in Christianos exarserat persecutio, euocaturus fuisset. Sed enim hic duo simul quasi explorata statuuntur, de quibus ante dispiciendum erit, scilicet num Lactantius iam, antequam Nicomediam accederet, Christianus fuerit, et si fuit, num palam? Fortius alterum

rum argumentum pro librorum aetate duci videtur ex ipsius Arnobii verbis, quibus annos, ex quo Christiana religio esse coeperit et ab V. C. elapsos, notauit. Quae si inuicem componantur, ipse a. 297. f. 298. efficitur. Hanc ergo rationem olim Pagius amplexus erat. Sed quoniam animaduertere sibi visus esset quaedam Diocletiani persecutionem, quae a. 302. demum coepit, respicientia; in commentum admodum ingeniosum incidit, quasi Arnobius calculum annorum ab V. C. non ad Varronianam aeram subduxerit, sed aliam, quae tredecim annis post exordium Urbis poneret, secutus sit, vnde hi eius libri a. 310. tribuendi essent. Sed prudenter Lardnerus monuit, nihil vetare, quo minus paulo laxiorem computationem, rotundum quem dicunt pro exactiori numerum, nempe 1050. pro 1056. f. 57. Arnobio placuisse statuamus. Nisi forte haec omnia aliud argumentum plane euertat, quod ex Lactantii, dum apologistas recitat, de Arnobio silentio petas. Qui cum Institutiones suas non ante a. 1721. certe 1719. edidisse vulgo credatur, magistri sui et sine dubio cari opus, si modo iam dum extaret, non poterat non commemorare? Enimuero et huic occurritur, si, quod probabile est, maiorem Institutionum partem diu ante quam ea forma, vt iam habentur, publicaret, adeoque sub Diocletiani persecutione fortasse scripserit. Quo tempore omnino fieri poterat, vt de iis, quae in Africa Arnobius moliretur, ipsi in Nicomedia nihil innotesceret. Quibus ita compositis, Lardnerus in eam concessit sententiam vt Rhetoricam eum circa a. 290. f. ante etiam, apologeticum vero scripsisse serius, fortasse circa annum 306. censeat.

Aduersus Gentes f. vt in Codice Regio est, *Nationes libri septem*, quibus olim tanquam octauus

§. 2. Scri-
pta.

perperam Minucii Felicis Octavius adhaesit, quique multis in fine mutili esse visi sunt.

§. 3. Editiones.

Quamquam multo ferius quam pleraque Patrum Latinorum scripta Arnobius ac cultu quidem admodum foedo lucem adspexerit, seu quod Codex ille, vnde *Faustus Sabaeus* opem ferentibus *Hieronymo Ferrario* et *Francisco Priscianensi* primum a. 1542. f. 43. verius produxit, ita omnino corruptus esset, vt illi affirmare non erubuerint tot mendis illum scatuisset, quot literae inessent, seu quod non satis exercitati illi in legendis vetustis characteribus essent, vt *Gelenius* non iniuria conquestus videri debet; nequam tamen defuere praeclara ac solertia ingenia imprimis adulto iam critices studio, quae ad eum emaculandum et perpoliendum sese darent. Ac *Gelenius* non tam emaculauit textum Romanae principis vitiosum, quam monstrauit, quam multa emaculanda essent, nec tamen eam gratiam apud doctos iniit, quam acumine suo haud dubie meriturus erat, nisi nimia in conuertendo textu licentia moderationis leges transgressus esset. Atque recte ille sane animaduernerat, innumeros a primis editoribus in legendo codice errores commissos esse, scite quoque in codice ipso peccata cum in singulis vocibus tum in locis amplioribus aliena pagina inculcatis detexit. Neque vero contemnenda erant, quae penes ipsum erant remedia, vsus codicum legendorum et quae simul cum eo succreuerat diuinandi, vbi veritas latere videretur, facilitas, quae iunctim diuturna in officina Frobeniana exercitatione ad artis quasi quandam formam composita in eo esse debebant. Quae si non primo statim impetu textui ipsi admouisset, sed aliis proposuisset diiudicanda; nae ingentibus laudibus merita sua vidisset maculata, quibus iamiam nimium frequentis audaciae

cuis

eius obiurgatione detractum est. Illud pro certo affirmare possum, Fulvium Ursinum, cui prae reliquis invidiosum Gelenii nomen fuit*), non modo, qua ratione ille peccauerit, non indicasse, sed multa etiam et quae forte non omnia probares ab illo inuenta absque nominis eius, pro more suo, praefatione recepisse. Maiori iure Meursium in illo accuratorem veteris Latii linguae scientiam, quae in Arnobio ingens subsidium praebet, desiderare meminisse. Gelenio successit *Theodorus Canterus*, magni nominis inter criticos vir et magnae pariter modestiae, qui et liberiores Gelenii impetus repressit, et suas ipsius lectiones rationibus iustis communiuit, imprimis Clementem Alexandrinum tempestive Arnobio illustrando aduocauit. Interea nouus cultus in Italia nostro paratur, a *Sighicello* primum, cuius opera morte intercepta est, et a *Petro Chiacono*, Hispano, cuius, cum ipse quoque interim diem obiisset, lucubrationes ad *Fulvium Ursinum*, vt absolutam fere, sed nondum perpolitam, libri emendationem perficeret, peruenerunt. Sed quid ille egerit, accipe. Nequaquam textum veluti a Chiacono constitutus esset, vel ex viri illius iudicio constitutendus, i. e. vel nouam eius recensionem vel textum Romanae principis cum emendationibus eius

K 4

margini

*) Gelenii verba de Romana editione principe infra exhibentur. Nihil in iis immoderate vel petulanter dictum. Qui ergo Ursinus sales et conuicia in Romanos iacta et vt ad plures inuidia pertineret, non a Gelenio, sed vniuersim a Germanis (nam Germani, inquit, interim Arnobium suum ediderunt) iacta comminisci poterat? Profecto hoc hominum genere nihil in rerum natura peruersius, nihil magis noxium fingi potest, quos vbi semel inuidiae virus in praecordiis contractum gerunt, grauissima quaeque in alios effundere non pudet, dum ad leuissimam reprehensionis auram rabiem in visceribus suis concipiunt.

margini adscriptis repraesentavit, sed ipse denuo, multorum, ut iacet, doctorum virorum in Italia in auctorem nostrum sparsim editis emendationibus collectis, Arnobium recensere aggressus ita quidem, ut in textum, quae sibi verissima viderentur, adde, quod tacet, sed asterisco notavit interdum, ex Gelenianis etiam, reciperet, reliqua eaque sine dubio potiora, et quorum plurimam partem a Chiacono profectam esse auguramur, in margine nullius prorsus auctoris nomine addito allineret. Qua tam putida ratione quamvis ille immortaliter de Arnobio meritis sibi visus sit (et potuisset sane pro ingenio et doctrina, quae in eo erant non tenuia, bene mereri, si plus diligentiae ipse impendisset), vix amplius quidquam effectum esse credimus, quam ut futurae editioni copiosa farrago pareretur. Ab hoc vero tempore simul plurimi Viri Docti in Germania, Belgio et Gallia Arnobii studio impensius incubuerunt; quorum laborum fructus tamen non omnes aetas vidit. Euanuit egregia spes de Theodori Canteri amplioribus commentariis; intercepta est editio Francisci Pithoei, Petri illius fratris; interierunt, quae Iosephus Scaliger et P. Scriuerius in Arnobium commentati erant. *) Contra vero intra breue tempus, nimirum in ipso saeculi XVI. decursu a. 1598. Io. Meursii, admodum tunc iuuenis, *Criticus Arnobianus*, proximis dehinc saec. XVII. annis *Elmenhorstii* editio cum nimis vbere commentario et

Stewe.

*) De Scriuerii opera haec praedicat *Dan. Heinsius* praefat. ad Notas in Clement. Alex. P. Scriuerio a. 1616. dicatas: „Mihī satis est, si tua causa haec potissimum scripsisse me scias, quem iam annos plurimos in maximo et eruditissimo scriptore *Arnobio* versari, omnes fere sciunt et cogitatione tacita illud *ὑπερήμερον* flagitant. Videbis ergo, si quid tibi vsui futurum sit in istis. Nam *Arnobium*, ut nosti, quantus est formavit Cleuens.“

Stewechii Electa cum ipsa Arnobii recensione in lucem, contentione quasi quadam ingeniorum exclusa sunt. Quae singula ut multarum rerum copia et remota lectione instructa sunt, ita nec ad Arnobium ornandum inopes. Imprimis *Stewechii Electa* multa egregia suppeditarunt. Tandem *Desiderius Heraldus* I. C. aetatis suae celeberrimus, de cuius exquisita doctrina et ingenio critico non est, quod quemquam moneamus, cum hocce Patrum Latinorum studium prae reliquis in deliciis haberet, anno huius saeculi Vto Arnobium cum principis Romanae lectionibus et Canteri crisi tum suo ingenio nixus, quod diu expectaretur, in Arnobio praestitisse visus est. In quo si nihil facile desideres, optes certe, ut viro huic acutissimo placuisset, coniecturis seu emendationibus potius, quas Romana altera ad marginem frequentes exhibet, aliquantulum studii tribuisset. Id quod multis annis post, fortasse non sine obtreccionis studio, *Salmasius* ille laudis Heraldinae detrectator feliciter egit et debitum Chiaconii ingenio, ut verisimillimum est, honorem vindicando, ipse laudem Arnobiani Vindicis recensione a. 1651. iuris publici facta meruit. — Ac haec quidem Arnobius profecit. Nam quae deinceps factae sunt editiones, Lugduno Batavae textum secutae sunt, Oberthurius autem, dum relicta nouissima, aliam ad priores editiones recensioem componeret, neque consilio, quod in edendis PP. Lat. scriptis sequitur, neque studiis, quae cum ingenti plausu excolit, ad beneficium huic, quod sufficit, praestandum postulabatur. At multa sane virorum doctorum circa Arnobium studia intra conatus subsisterunt, quibus primo loco accenseri debet commentarius, quem magna mole animo conceptum gerebat et paene parturiens obiit idem ille *Salmasius*; in quo tamen ne magnam nimis iacturam fecisse nobis videamur,

pur, specimen illud vetat, quod Io. Alb. Fabricius a. 1718. euulgauit. *) Pariter Io. If. Pontanus notas in Arnobium perscripserat et Boxhornio, ut Salmasio exhiberet, -transmiserat,**) quae lucem nunquam aspexerunt. Neque melius processerunt Geiffii Viri Docti Francofurtensis ***) et Wake-ri †) conamina et Ios. Waffius spem, quam Io. Alb. Fabricius ††) de eo excitauerat, fefellit. Denique et illa vana fuit promissio, quam non sine aliqua animorum suspensione A. 1728. fecit Magnus Crusius Slesuicensis (postea professor Gottingensis, postremo Superintendens Gen. Haaburgicus). †††)

Textum

*) *Disquisitionis de nominibus antiquorum Romanorum*, quam commentario praemissurum fuisse notauit Sarranius lpp. p. 42. et Fabricius ex Bibl. Gudiana natus ad Tomi II. Operum S. Hippolyti Hamb. f. subiecit.

**) Ipse de his Boxhornius in Ep. ad Pontanum Lugd. Bat. 28. Octob. 1633. scripta p. 37. ed. Lips. 1679. *Arnobius* (Salmasii) iam ipse typis descriptus est. Notae Salmasii tantum restant, et animaduersiones, quas morbo praepeditus afficere non potest. Quamprimum conualuisse percepero, adibo, . . . et tuas in *Arnobium* animaduersiones, quae haud dubie placebunt, exhibebo. “

***) *Memoires de Trevoux*, a. 1722. Novembre p. 2023.

†) *Mem. de Trevoux*, a. 1724. p. 945.

††) *Fabric. Bibl. M. et I. L. T. I.* ed. Mansi p. 138.

†††) In *Dissertatione Epistolica de Scriptis quibusdam integris fragmentisque haecenus ineditis, quae in itinere Gallico, Anglico atque Germanico reperire contigit, et nunc in lucem publicam edenda parat, virosque cruditos insimul ad conferendas symbolas humanissime inuitat.* Conf. *Acta Eruditor.* A. 1729. p. 60. et Nov. della Rep. della Lettere A. 1731. p. 408. Eadem occasione vsus, si quis prae manibus haberet P. Scriuerij *Anti-Criticum Arnobianum* aduersus Meursium, nec non Io. If. Pontani animaduersiones in Arnobium, atque huius auctoris

Textum daturus erat ex Cod. Bibl. Reg. Paris. quem ipse, dum apud legatum regis Daniae in aula Parisina sacris administrandis praecesset, diligentissime excusserrat, et duabus Rom. editionibus emendatissimum. Deinde addere constituerat notas nondum editas Virorum plurimorum illustrium *Claudii de Mesmes, Ant. Carpentarii, Io. Passeratii, Petri Iunii, Guyeti, Dalechampii, Puteani, Huetii, Buchneri* etc.; praemissurus erat *Systema Arnobianum*; item *Dissertationes Arnobianas Nic. le Nourry Bened. et Io. Casp. Loescheri* libellum de PP. Africanorum meritis singularibus, cum suis Notis. Neque omissurus erat quae iamdudum prodierant annotationes. Nouissime (a. 1753.) amplexus erat hoc consilium edendi Arnobium *Samuel Lutherus Geret* apud Vitembergenses tunc temporis degens. Vide eius commentationem de Vita Aldi Manutii, Vitemb. h. a. edit. in 4.

Fuerunt etiam Viri Docti, qui inter alias exercitationes ad Arnobium quasi fortuito delati annotationum symbolas praebent: in quorum numero est ipse *Des. Heraldus*, qui secundas quasi curas Arnobio suo impendit in animaduersionibus in *Salmasii Ius Atticum* lib. VII. cap. 24. Paris. fol. 1650. p. 600 sq. quae eo maioris aestimandae sunt, quo minus ille, quod ibidem pollicetur, ad nouam et integram earum recognitionem morte praepeditus accedere potuit. Atque hae nondum sunt in usum vocatae. Similem operam Arnobio nauauit *Adrianus Behotius* in *Apo-phoretis*, Lutetiae 1602. 8. imprimis a libri III. cap. III. p. 133 sqq. Nouissime denique *Henricus Cannegieterus* in Epistola Critica ad *Io. Dan. van Hoven* varia Arnobii loca tentauit, inserta eiusdem
van

authoris Editiones manu *Salmasii* et *Francii* notatas, obnixè rogabat, ut ea de re *Gleditschium* Typographum Lipf. commonefacere vellet.

van Hoven Otis literariis ad Isalam Campis, 1761. 4. a p. 70-76. Paucae sunt emendationes, quas nimium extulit, qui nuperrime excussit Cl. Oberthür. Post tot tantaque a Viris Doctis in Arnobium cumlata ornamenta, multa tamen etiamnum praestanda superesse, quisque, qui ad eum legendum se contulerit, intelliget. Atque hoc non magis in singulis vocibus et locis persanandis, in quibus magnam adhuc mendarum vim Arnobium obsidere Graevius*) questus est, sed expectamus imprimis V. D. qui post Nurrrium deniq. et animo huc intentissimo de totius operis descriptione et partibus, item anne loca traiecta et male posita supersint, disquirat, id quod vel peculiari scriptione commodius fieri possit. Atque huic viro, si modo talem expectare licebit, addita esto, coniectura manu Francogalli cuiusdam anonymi Heraldianae editionis exemplo, quod Bibl. Regio-Acad. Gott. servat adscripta: quae „finem libri VII., qui multis deesse visus est, non esse, sed tantum male traiectum“ contenditur et locus satis amplus a verbis: „Age nunc summatim — vsque ad: *alimenta sunt ignium et parentalibus coniunctissima mortuorum*“ (**)) ad calcem reuocatur, in quo Arnobius desuisse putandus sit.

Sed iam de singulis editionibus videamus.

SAEC. XVI.

1543.

Romae. apud Franc. Priscianen. Florentinum. f.
 Arnobii Disputationum aduersus gentes libri octo.
 Nunc

*) Epist. ad Nic. Heinsium. T. IV. Sylloges Burmann; p. 331.

***) Edit. Herald. 1605. p. 302-304. Lugd. Bat. 1652. p. 240-242. ed. Oberthür. a p. 35 — ad finem 37. p. 253-255.

Nunc primum in lucem editi. — In fine: *Romæ*
in aedibus Francisci Priscianensis M. D. XLII.

Princeps haec Arnobii editio debetur *Fausto Sabaeo Brixiano*, Bibl. Vaticanae tunc temporis custode, homine erudito et insigni imprimis verificatore, qui Francisco I. Gallorum Regi eam inscripsit epistola data *Romæ e Bibl. Palatina calend. Septembris* M. D. XLIII. Ex hac nonnulla delibare in lectorum commodum iuuat. Intelleximus enim, a multis quidem de hac editione verba esse facta, ipsam autem paucissimis tantum visam, quod variis passim erroribus ansam dedit. Praecipuum, quod cuiquam animaduersione dignum videri possit, profecto hoc est, quod *Iure belli suum esse Arnobium* dicit; quem scilicet *e media barbarie non sine dispendio* et discrimine eripuerit. Quae si attentius aliquando perpendas et ea simul memoria reponas, quae de vita rebusque nostri tradita legimus, id innuere velle videtur, se Arnobii aliquem eumque vnicum, ut postea apparuit, Codicem in terris remotis, forte in Germanicis vel Belgicis oris deprehendisse ac in Vaticanam Bibl. intulisse. Nam quod primam huius coniecturae partem attinet, saepius in versiculis suis *populos truces et ferros, mediamque barbariem* crepat, vnde summo cum discrimine et labore et suis adeo sumtibus codices antiquos protulerit, quorum exquirendorum causa a Leone Papa et eius deinceps successoribus missus esset. Eundem autem in Vaticanam ab eo fuisse repositum, tum officii, quod ipsi incumbebat, rationes suadent, tum vero expressis Fuluii Ursini, ipsius quoque Arnobii editoris, verbis, epistola ante Romanam alteram ad Gregorium XIII. dedicatione inspersis, confirmatur, quibus Arnobium primum e Vaticana Bibl. in lucem prodiiisse testatur. Iam fuit aliquando Lu-

douici

douici Carrionis haec opinio,*) omnium deinceps doctorum hominum assensu comprobata, Codicem Arnobii, qui in Bibl. Regia Parisiensi extat, eum ipsum esse, ex quo Sabaeum eum luci daret, *quod, quae sit in Romana prima librorum illorum publicatione paginarum aliquot in alienum locum transpositio, eandem hoc in libro esse constet.* Vnde suspicatur, codicem hunc vna cum textu typis per Priscianensem exscripto Francisco oblatum fuisse. Quodsi recte ille coniecisse putandus est, ut probabile fit quoque hoc, quod alterius Romanae curator Fulv. Ursinus codicis, quo vteretur, mentionem nullam facit; iussu Pontificis Pauli III. hoc factum esse oportet. Certe Codex Regius ex omni inde tempore pro vnico habitus, et tanquam tutissima critices Arnobianae regula, dignus iudicatus est, qui iterum atque iterum a Viris Doctis excuteretur. Sed ad Sabaeum redeamus. Is igitur ita epistolam nuncupatoriam exorditur: „Iam dudum „bonarum artium studiosi, qui me non vulgari amo- „re prosequuntur, quotidianis expostulationibus et pe- „ne conuitio infestant, quod quum studio litera- „rum et credulitati nostrae diuinae suffragari possem „et deberem, in dies moras moris connecterem. „In causa erat, quod Arnobium pristinae religio- „nis — euerforem supprimerem et mihi vindica- „rem. Contra ego inferobam ipsum variis et multi- „plicibus mendis atque erroribus refertissimum, et „multum mutatum ab illo, qui fuerat quondam „ora doctorum hominum subterfugere et rubore suf- „fundi. Tum illi — omnem operam et studium „in

*) In Emendatt. libro I. cap. IX. fol. 18. ed. Paris. 1583. 4. Quae in Scaligeranis (ed. a Cologne 1695. 8. p. 33.) super hoc Arnobii codice leguntur, ea optimus auctor nec curiose satis commentatus esse, nec qui describeret, recte legisse videtur.

„in vnum conuenientes adhibuere, vt — integer et abs-
 „terfus — in publicum prodiret: et quia eius curatio
 „in longum protrahebatur (difficile enim erat multos
 „diuersis negociis praepeditos ad horam praescriptam
 „inuenire et conuenire), *Hieronymus Ferrarius* et
 „*Franciscus Priscianensis*, viri doctissimi, et ingenii
 „et iudicii perspicacissimi; *emendandi et imprimendi*
 „*Arnobium* prouinciam susceperunt; et ita feliciter
 „sunt assecuti, vt illum a variis et enormibus vitiis
 „atque erroribus vindicarint: tum elegantibus et pul-
 „cherriinis typis impressum in stadium producerint,
 „me vero a calumniis et molestiis absoluerint.“
 Haec ille. Ex quibus facile vnusquisque componere
 potest, quae diuersa et sibi repugnantia passim a di-
 versis scripta de hac editione inueniet, quibusque re-
 fellendis operam nauare nec vacat nec lubet. Hoc
 addamus, editionem hanc typorum et chartae elegan-
 tia esse splendidissimam. Vnde omnino miramur
 cum purpurato Brixiae literatae auctore, *) hominem,
 cui nil frequentius in ore, quam languero et estu-
 rio, **) sumtus ad amplam eam nitidamque editio-
 nem suppeditare potuisse. Hoc enim diserte affirma-
 tur in priuilegio a Paulo III. ipsi concessio et aliquot
 a limine paginis impresso, in quo typhothetae errore
 accidit, vt anni nota falso MDLXII. loco XLII. (*Pon-
 tificatus Pauli anno octauo*) exscriberetur. Huius
 editionis exemplaria tria, vnum cum emendationibus
 et variis lectionibus manu *Iac. Dalechampii* exaratis,
 alterum cum notis et emendationibus a *Nic. Rigaltio*
 exscriptis, tertium cum glossario *Francisci Pithoei*
 et indice rerum et verborum, nec non restitutionibus
 et

*) T. II. p. 192.

**) Vide quotquot ille ex epigrammatibus protulit
 exempla,

et coniecturis marginalibus. *Io. Passeratii* MSS. exstant in Biblioth. Regia Parisiensi. vid. Cat. T. I. p. 367.

1546.

Basileae. apud *Frobenium*. 8. *Arnobii* Disp. aduersus Gentes libri VIII. nunc demum sic accurati, vt ab eruditis sine vlla offensatione et cum maiore lectionis operae pretio cognosci possint. Accessit index eorum, quae notatu digna sunt. *Sigismundus Gelenius* in epistola nuncupatoria ad Gilbertum Cognatum canonicum Nazoretensem, postquam comparationem inter Lactantium et Arnobium instituerat: „Sed hanc censuram, pergit, criticis relinquimus, nobis nihil sumpsimus nisi castigationis laborem. nam Romani vt candoris in communicando, in transcribendo fidei laudem promerentur: ita negari non potest, nullum eos adhibuisse in legendis priscis characteribus exercitatum: quo saepissime factum est, vt non tam sinceram lectionem, quam eius vestigia prodiderint, per quae vix pedetentim ad veritatem euadere potuimus. Fateberis nos non vana iactare, si in vno quouis ternione periculum facere libuerit; nostra haec aeditio planior sit an illa altera. Est enim ingens discrimen et quantum non facile credas, nisi illa per gustata.“ — Praeter indicem in titulo laudatum accessit etiam indiculus auctorum ab Arnobio laudatorum.

1560.

Basileae, apud *Hieron. Froben.* 8. *D. Arnobii* Afri, commentarii in omnes psalmos, ex emendatione *Desiderii Erasmi*, accedunt eiusdem *Arnobii* libri VIII. disputationum aduersus gentes, ex recensione *Sigismundi Gelenii*. Cat. de la Bibl. Roy. T. I. p. 367.

1580.

1580.

Parisii, apud Mich. Iulianum. f. Arnobii — libri octo a Sigismundo Gelenio primum, dein a *R. Laurentio* castigatores emissi. cum Tertulliano *R. Laur. de la Barre*. Praecipua huius editionis dos sunt argumenta vnicuique libro praefixa, marginalia deinde, et index rerum memorabilium. Qua ratione textum reformauerit, cum ipse plane fileat, nisi sedulo comparaueris cum Geleniana, vix dicas, Scholia autem textui subiecta non magni sunt pretii.

1582.

Antverpiae, ex officina Christ. Plantini. Arnobii D. aduersus gentes libri septem, recogniti et aucti. Ex bibliotheca *Theodori Canteri* Ultraiectini, cuius etiam Notae adiectae sunt. —

Quum aequae ac Gelenius codicibus MSS. destitutus, solo ingenio nitendum sibi intelligeret Canterus, partim fide Romani codicis (editionis primae), quem ad instar MS. sibi fuisse et praeclara veteris scripturae vestigia continuisse contendit, partim etiam Clementis Alexandrini, a quo multa nostrum ad verba desumpsisse ostenditur, auxilio fultus, quicquid praestitum est, hac editione effecit. „Nullas autem, inquit, coniecturas, quamuis veras et certas textui inseruimus, sed quicquid a nobis mutatum et additum fuit, auctoritate et fide Romani Codicis factum est. Verum ubi melius, quod substitueremus, non habebamus, secuti sumus lectionem Gelenii (qui nimium quantum sibi in hoc auctore emendando indulget homo alioquin doctissimus et de re literaria optime meritus) quamuis interdum falsam et a veri vestigiis procul remotam. Et quam plurimis in locis (quod praefiscine dixerim), subdola illius et adulterina lectione reiecta, veram ac genuinam scripturam reposuimus.“ Vtinam vero

euentum habuisset, quod de futuro suo in hunc auctorem studio pollicitus erat,*) se amplissimum in Arnobium commentarium adornaturum. Nemini profecto Salmasiani desiderium fuisset excitatum. Nam quas in praesenti addidit notas, eae non nisi emendationum rationem reddunt aut Clementis Alexandrini locis comparandis inseruiunt. Haud raro autem ad Ios. Scaligeri, Turnebi, Lipsii et Mureti coniecturas Canterus prouocat. Inscrispsit ille Arnobium Valenti Guellio Pimontio, in Curia Parisiensis Senatori, epistola data Ultraiecti Idib. Nouemb. 1581. Postremo nec praetereundum erit, quod in Capita seu Sectiones certas textum editor partitus sit, a quo praeclearo sane instituto nescio, qui factum sit, ut infecuti editores rursus defecerint.

1583.

Romae. ex typographia Dominici Basae. 4. Arnobii Disputationum aduersus Gentes libri septem. M. Minucii Felicis Octauius. Romana editio posterior et emendatior.

Difficile est, de Ursini opera verba facere et verbis ipsius non uti. Itaque nimis videri malumus, quam chartae parsimonia committere, ut scitu dignum aliquid omittatur. Accipe ergo: „Quadragesimus agiter annus, inquit, ex quo pius hic scriptor e bibliotheca S. P. Vaticana in lucem primum prodit non eo quo diu latuerat situ, et squalore deformis, sed ab
innu-

*) In praefatione ad lectorem ante notas et iterum in notis ad lib. sextum. Quanta vero huius illa etiam aetate inter doctos expectatio fuerit, vel Meursii verba declarent, qui Criticum Arnobianum lectoribus tradens, *hui! inquires forse, inquit, ante Canterum? ante, et quidem eo lubente, inno vero iubente: ne in messem me eius falcem iniectum inuisse maligne dictires.*

innumeris paene sordibus, quibus squalebat, doctorum virorum industria perpurgatus. Qui cum ingenio et eruditione, quantum illis temporibus potuerunt, infinitas prope maculas ex eo scriptore sustulissent,*) totum plane corpus suo nitori restituere nequiverunt. Itaque Romae edito iam libro, et in manus hominum peruulgato, aggressi sunt, non Itali tantum, qui tunc permulti et iudicii et ingenii acumine florebant; sed Transalpini etiam homines Arnobium adhibita diligentiore cura perpolire. Atque ex Italis quidem, ut reliquis nominandis supersedeamus, vnus maxime, idemque post vulgatum exemplar primus, Ioannes Baptista Sighicellus Bononiensis, qui postea episcopus Faentinus a Pio IV. P. M. factus est, multa sane, quae non vulgarem eruditionem, nec mediocre ingenium, desiderabant, in hoc scriptore correxit, restituit, ac prope desperata sanauit. Sed dum Cinnæ Smyrnam imitatus, nunquam, ut aiunt, manum de tabula, nihilque minus quam de peruulgandis emendationibus cogitaret, suum interim Germani ediderunt Arnobium. In quo si pro omnibus suis in Romanos salibus et conuiciis, eadem ipsi fide in transcribendo exemplari, eademque in emendando religione, qua Romani vsi sunt, versati essent, maiorem sine dubio gratiam a studiosis omnibus iniissent. Nunc autem, dum quodlibet, quod ipsi corruptum opinantur, pro libitu suo et arbitrio addendo, tollendo, mutando, ut aliquem sensum eliciant, corrigere sibi fas esse putant, tam multa in Arnobio immutarunt, ut infinitis locis ne vestigium quidem antiquae lectionis sit relictum. — Hoc incommodum Petrus Chiaconus, Hispanus, homo magni ingenii doctrinaeque iudicio

*) Nempe ex fide Sabaci haec scribit: Codicem ipsum neutiquam inspexit. Taedet tam inepti moris rhetorici, quem omnes huius aevi auctores Itali affectant.

excultae, cum animaduertisset in Arnobio, coepissetque auctore summo viro Antonio Carafa Cardinale, sacrorum veterum scriptorum omni ratione perpoliendorum percupido, *accuratius undique edita A. exemplaria* conferre eaque docte pariter et ingeniose corrigere, institutum opus eo deduxerat, ut multis et quidem praeclaris correctionibus industria sua illustratum breui editurus fuisset Arnobium. Sed absoluta fere iam, nondum autem perpolita libri emendatione, importuna morte ereptus, eidem, a quo totus pendebat, clarissimo viro, correctiones huiusmodi, si ei videretur, publicandas testamento reliquit. Hic itaque perpoliendi atque peruulgandi prouinciam Vrsino credidit, qui eorum, quos modo ex eo nominauimus, aliorumque doctorum hominum emendationibus, quae in Arnobium variis locis dispersae circumferabantur, in vnum collectis, diligenterque examinatis, eas tantum ex his in textum recepisse, se affirmat, quae et multorum iudicio probatae et sine vlla controuersia verae visae essent. Quae autem non ita certae videbantur, ut tuto admitti possent, eas suis distinctas numeris, in oris paginarum notandas curauit, notis simul, si quae erant ad coniecturas confirmandas adscriptae, additis. His omnibus de suo etiam nonnulla, obiter inter legendum animaduersa adiecit. Denique ex Vrsino discimus, eodem paene tempore, quo in Germania octauus Arnobii liber suo auctori restitutus erat, eandem fraudem sensisse Sirletum Cardin.; eiusque adeo persuasione factum est, ut primum in Italia hac editione Minucii Octauius ederetur.

1586.

Antverpiae. [ex off. Christ. Plant.?] 8. Arnobii — libri septem cum *Godescalci Stewechij* Electis.

ctis. — Hanc primam Stewechii editionem ipse non vidi, neque memoratam in Catalogo aliquo inveni, sed sponse Fabricio *) cito, cui praefationes Stewechii, editioni a. 1604. insertae, quodammodo fidem facere videntur. Nam duplex ibi comparet epistola nuncupatoria, et ad lectorem admonitio. Ac illis quidem, quae Electis praemissae sunt, annus subscriptus est 1586.; epistola autem dedicatoria, textui praefixa, data est 1587., praefatio ad lectorem anni nota caret, sed dicit ibi, „parum abfuisse, quin Electa ex ingenio suo tantummodo nata, iuvando Arnobio, ante biennium seorsum publicasset, verum Franciscum Modium dissuasisse, eiusque adeo opera effectum esse, ut textum quoque corrigere et restituere sibi licuerit.“ Quae quorsum referenda sint, non satis capio. Contra plerique, quibus de editionibus Arnobii sermo fuit, inter quos diligentissimus *Nurrius*, **) de ea prorsus silent, et repugnare videtur, quae editioni Antverpiensi a. 1604. praefixa est approbatio, qua non denuo typis tradi, sed iam demum mandari Arnobius dicitur. ***) Quocirca quamquam definire nihil iam ausim, fateor tamen, me in eam sententiam magis proclivem, ut ante annum 1604. Stewechii Arnobium non impressum esse di-

L 3

cam.

*) In Delectu argg. et Syllabo SS. pro veritate Rel. Christ. p. 226. hinc vero *Lipenius* Bibl. Theol. I. 734. et *M. Bibl. Eccles. Colon.* p. 623. laudant.

**) Appar. ad Bibl. PP. I. infra I.

***) Quo magis viros doctos excitem, ut de prima, quae dicitur Stewechii, curiosius dispiciant, addita hic esto: *Haec Arnobii restitutio, auctore Godefc. Stewechio, multum utilitatis studioso lectori adferre potest. Dignam igitur, quae typis mandetur, iudico. Antverpiae, 24 Ianuarij, 1604. EGBERTVS SPITHOLDVS Canonicus et Plebanus Antverpiensis.*

eam. Cui etiam *Auberti Miraci* auctoritas accedit, qui pro explorato scribit, *) Arnobii libros VII. cum notis Theodori Canteri Plantinum et cum notis Godesc. Stewechii Trognaesium 1604. Antwerpiae excudisse.

1597.

Genevae editionem Heraldi laudat *Magna Bibl. Ecclesiastica Colonensis*, sed fidem haud praestare aulum.

1598.

Lugd. Bat. ex off. Io. Balduini. Io. Meursii Criticus Arnobianus tributus in libros septem. item Hypocriticus Minutianus et Excerpta MS. Regii Parisiensis. In quibus Arnobius aduersus Gentes et Minucius 100 c. amplius locis, alii Scriptores varie castigantur.

Quamquam negari sine inuidia nequit, praeclarum ingenii acumen, et quod ex omnimoda doctrinae copia effloruit et quasi redundauit, hoc schediasmate Meursium ostendisse, ad Arnobium tamen et Minucium non magis illud quam ad omnem antiquitatem et scriptores valde multos pertinere recte censebitur. Quotiescunque enim illos attigit, mirifice callidum detegendis et persanandis vulneribus se praebuit, multa acute vidit, ad quae superiores editores omnino caecutie-

*) In notis ad Hieronymum de Eccles. SS. ed. Fabric. a. 1718. p. 165. nec aliter eodem loco ipse Fabricius, Similiter *Francisc. Sweertius in Athenis Belgicis* (Antwerp. 1628. f. p. 294.), ubi dum scripta Stewechii recenset, simpliciter posuit: *Electa in Arnobium, typis Trognaesii.* Adde quod *Casp. Scioppius in Arte critica*, ubi Stewechii Scripta laudat, Arnobium et Electa in eum prorsus ignoret. Ex quibus omnibus non sine aliqua fiducia dixerim, praefationes illas annis 1586. et 1587. insignitas Fabricio fraudem fecisse.

cutiebant, multa menda leuissima medela fustulit; sed multo largius haec quibuscunque aliis scriptoribus quam Arnobio et Minucio ab eo sunt praestita. Ac initio, inquit, *nihil annotare erat decretum soli Auctoris valetudini curandae intento, non potui tamen mihi temperare, quin aliquoties, loci potissimum alterius emendandi occasione inuitatus, excurrerem*; in quibus omnibus ut nihil alieni sibi vendicaret nec aliorum emendationibus adducendis vel erratis refellendis tempus tereret, sed sua simpliciter proponeret; caute ac grauiter studuit. Porro, quidquid in Arnobio praestitit, id omne ab ingenio neque a libris veteribus profectum esse vel non affirmanti puto tribuisses, sed miraberis fortasse, tam raram in iis regionibus fuisse editionem primam, ut se optare Meursius dicat, ut plures Canterus Romani codicis variantes repraesentasset, quod plura inuestigandi occasionem praebiturum fuisset. Quod superest, accesserunt operi huic appendicis loco *excerpta exemplaris Regii MS. ex libro Iosephi Scaligeri, quem olim Lutetiae cum Regio exemplari MS. contulerat. Singulis iudicium suum, subinde etiam animaduersiones prolixiores apposuit. Vniuerse vidi, inquit, hac collatione plura loca utiliter augeri, meas coniecturas aliquot probari, non paucas item nouas inueniendi ansam dari: quamuis re vera saepenumero pro thesauro, quem speraram, carbonem offenderim, et merum sterquilinum; e quo tamen, nisi me egregie iudicium fallit, aliquas, ut ita dicam, gemmulas siliui. Caeterum haec excerpta inscripta sunt Petro Scriuero amico, ut ipse declarat, dilectissimo, de cuius Anticritico, quae Hadrianus Bailletus*) memoriae prodidit, fabulis accensere nemo dubitet.*

*) De antiscriptoribus T. II. p. 299.

S A E C. XVII,

1603,

Hanoviae. 8. Arnobius — cum notis *Geverhardi Elmenhorstii* ad illustrem virum Iosephum Scaligerum, eruditorum suae aetatis facile principem.

Ita *Fabricius* (in *Delectu* p. 226.) et ex eo *M. Bibl. Eccles.* proferunt primam *Elmenhorstii*. *Nurrius* eam manibus versavit,

Parisi. 8. Arnobius — cum observationibus *Def. Heraldii*. Citat *Fabricius* l. l. an recte, dubito.

1604.

Antverpiae. apud *Ioach. Trognæsum.* 8. Arnobius — cum *Godescalci Stewechii Electis*. Confer quae supra ad a. 1586. dicta sunt. Iteratam *Stewechius* operam *Arnobio* suo impendit, *Electis* primum conscribendis, in quo negotio solo ingenio se confisum esse fatetur; deinde cum codicis MS. variantes lectiones a *Francisco Modio* ipsi essent suppeditatae, quibus denuo laborem iam absolutum aggressus, non solum *Electa* meliora fecit, sed ipsum quoque *Arnobii* textum infinitis locis se interpolasse, correxisse, et saepenumero lacunis magni momenti suppletis, auxisse affirmat. De Codice hoc sententiam nostram suo loco proferemus. Quod *Electa* attinet, (nam de his audiamus oportet, antequam de ipsa textus recensione dicendi locus erit,) ideo hoc nomine appellare visum esse inquit, quod e plurimis, quae deprauata, quae obscura hic reperiret, elegerit sibi ex ingenio et membranis codicibus vel emendanda vel illustranda; id quod plerumque et tantum non ubique ex antiqui Romanorum sermonis usu ac proprietate, nec non ritibus

bus apud priscos solemnibus haud sinistre profecto ipsi cecidit. Ac quemadmodum plurimum in Varro-
ne ad Arnobium illustrandum est praesidii, ita haec Stewechii Electa egregium, meo iudicio, Varroni atque omni sermonis prisca doctrinae adiumentum as-
ferunt. Quam in rem non parum etiam syllabus contentorum praemissus conducit. Sed neque ex his, neque ex ipsa, quam manibus teneo, editione satis mihi liquere fateor, quo pacto textum ad suas aliorum coniecturas refinxerit. Is certe, quem ed. Trognaesiana (1604.) sistit, ab Ursiniano haud magnopere differt; eo saepius autem Stewechii lectiones in margine laudat, ita nonnunquam, ut nescias, an diuersa aliqua a Stewechii recensione per hos typographos data sit. Quod si praecipitantius paulo a nobis diuinatum fuerit vereque editio Antwerpiana a. 1604. ad ipsius Stewechii descriptionem expressa sit; laudabilis fortasse hominis verecundiam, qui margines libri emendationibus et coniecturis implere maluerit, quam vel certissimam in seriem recipere. Num vero is ipsum textum interpolauisse, correxisse et integriorem dedisse dici possit, videant alii. Quamquam enim in eadem, unde praecedentia adduximus, praefatione de sua in textu adornando opera praeferat, se summo candore, suis ubique locis, *atque adeo, ipsi quoque margini* nomina eorum adscripsisse, qui ante ipsum manus auxiliatrices Arnobio porrexissent, idemque se facturum fuisse in iis, quae Ursiniana profert, nisi hic omnia, sua, aliena miscuisset; hac tamen circa lectionis varietatem sedulitate non ipsius textus sospitator sibi videri poterat,

1605.

Paris. apud Marcum Orry via Iacobaea ad insigne Leonis salientis. 8. — Arnobii — libri septem.

L 5

M. Mi.

M. Minucii Felicis Octavius. Editio noua, ad editionem Romanam expressa, quibusdam tamen in locis e MS. Reg. aucta et emendata. DESIDERII HERALDI ad Arnobii libros VII. animaduersiones et castigaciones.

Romanam intellige nouissimam, quae, quanto plures veteres lectiones restituit, tanto praestantior ipsi visa est ac saepius laudata. Quo factum est, ut nonnullis etiam in locis, ubi illa Gelenium secuta esset, eam desereret et vel Canteri sententiam amplecteretur vel de suo quaedam inferret. De singulis in animaduersionibus, sed paucissimis verbis, iudicium tulit, reliquae vel sensu declarando vel rebus omnigenis illustrandis seruiunt. In quibus ut varia sunt ex omni antiquitatis doctrina depromta nequaquam vero quod deceret, quodue alienum esset vel tritum, oblitus est. Egregio quoque instituto factum est, ut textus Arnobii seorsim cum indice rerum peculiari, deinde animaduersiones Heraldii et ipsae cum indicibus et auctorum, qui varie illustrantur vel emendantur, et rerum exhiberentur. Denique notari meretur et hoc, quod animi causa opera haec instituta sit et intra duorum mensium spatium ad finem perducta; item quod Epistola dedicatoria, quae omnino praefationis locum sustinet, data sit Lutetiae Paris. Kal. Mart. c1515c v. ut adeo vix probabile videatur, ante hunc annum Heraldii operam esse euulgatam.

1610.

Hamburgi. f. Arnobii — l. VII. Gebhart. Elmenhorstius Collatis diuersis codicibus recensuit et *Obseruationibus* (sic) illustrauit. —

Elmenhorstius Lectori: „Ut instituti nostri ratio tibi constare possit, scito me in hac noua Arnobii editione recensenda praecipue usum codice vetusto

Francisci

Francisci Sabaci Brixiani Romae a. 1542. impresso. Vbi is corruptus aut mendosus, ad excerpta MSS. et doctorum Virorum emendationes confugi, optimasque ex illis desumpsi, et textui Arnobiano, *quamquam raro*, inserui; ratione nempe ipsa iubente. Adieci quoque variarum lectionum Collectanea, in quibus eos, quorum emendationes probo et sequor, nomino. In obseruationibus meis id potissimum egi, vt sensum auctoris, quem edendum suscepi, edissererem, breuiterque et aperte, vbi is obscurus, dilucidarem. Certe eruditissimum scriptorem innumeris foedissimorum mendorum naeuis liberaui, et infinitis eius locis male affectis, salubriter, vt confido, medicinam adhibui. Nec tamen dissimulo, plurima etiam nunc residere falsa et corrupta, quae nullo modo intelligi, aut absque ope melioris codicis sanari queant. Ea ego de industria intacta praeterii et felicioribus ingenii corrigenda reliqui. Rel. " Nosti iam Codices, quorum speciosa ostentatione titulus superbit. Si de Elmenhorstio interrogas, si non ingenium, certe maturitas et studium illi defuit. Textus ad verbum paene ad Romanam alteram descriptus est. Hinc etiam coniecturas et emendationes, quas sine auctorum nominibus in margine posuerat Ursinus, omnes Fuluii nomine laudatas desumpsit, et intermixtis aliis ad calcem obseruationum subiecit, suo iudicio raro interposito. Neque vero animaduersiones ita comparatae sunt, vt viris doctis, quales eius aetas ferebat, admodum placere poterant. Nam praeter loca cumulate ex omnibus veterum scriptis ad verba vel res singulas congesta frustra aliquid expectes. Caeterum satis apte haec editio exscripta est typis nitidis ac luculentis, et quamquam capitum descriptio desit, numerus tamen lineis denis vniuscunque paginae in margine interiori commode adscriptus est. Indices etiam accesserunt

cesserunt textui tres, autorum, rerum ac verborum et locutionum, animaduersionibus item duo, autorum (quorum loca adducta sunt) et rerum vocumque. Huius editionis exemplari, quod Bibl. Regio-Acad. feruat, a Heumanno, quem possessorem olim habuit, notulae quaedam, item emendationes appictae sunt.

Tolosae. 1612. 8. Iulii Caesaris Bulengeri Iuliodunenſis Eclogarum ad Arnobium liber Primus. — Ineptum Opus.

1634.

Duaci. 8. Stewechii Electa cum Paratitlis seu Summariis *Leandri de S. Martino,*

1651.

Lugduni Batauorum. ex officina Io. Maire. 4. Arnobii — libri VII. *Cum Recensione Viri Celebrissimi et integris omnium commentariis. Editio novissima atque omnium accuratissima.* „Quod ad hanc Arnobii nostri editionem, quam accuratissimam hic exhibemus, attinet, typographus inquit, exemplar ante aliquot annos nacti fuimus manu viri celeberrimi emendatum, cuius eruditio et fama in his artibus, quae ab humanitate nomen habent, veluti Principatum tenet. Curam postmodum itidem Viro erudito commisimus, ut quicquid ad gloriam huius editionis colligi posset, in medium produceret. Itaque omnes et quidem integros commentatores, nulla parte truncata, in vnum corpus redegimus, ut editionis ratio ex iis peti possit — ita ut nihil ei desit, quod vel votis exoptari possit.“ — Recensionis huius auctorem fuisse putant Salmasium, cuius etiam commentarius morte interceptus sit. Ac quantum quidem comparando didicimus, nam mutationum indicium
prorsus

prorsus nullum apparet, credo, ne decor typographicus interciperetur, hoc viro certe non indigna est. Igitur a superioribus toto coelo quidem differt, plurimas tamen ex iis lectionibus suscepit, quas Ursinus ad marginem suae editionis proposuisse indicauimus adeoque fortasse Chiaconii ingenio praecipue Salmasius litauit. De reliquis huius editionis dotibus non est, quod pluribus lectores doceamus. Inuenias Canteri, Stewechii, Elmenhorstii et Heraldii commentaria ad verbum descripta. Commodis Doctorum hoc saltem consulere potuissent, si indicem universalem subiecissent. Quod reliquum est, procurasse hanc editionem ex parte (nempe ut singulorum animaduersiones rite describerentur) dictus est *Antonius Thyfus*, I. C. cuius etiam in Arnobium epigramma pagina post dedicationem proxima ostendit. Typothetarum erroribus iisque admodum foedis hanc editionem nitidissimam scaterere, *Nurrius* imprimis conuestus est.

1666.

Parisis, apud Ioann. Dupuis. f. cum Cypriani operibus ex editione *Rigaltii* per *Priorium*. Ex Ephemeridibus Parisiensibus huius anni*) intelleximus, variorum notis excerptis, Priorii more instructos esse, quotquot praeter Cyprianum Rigaltianum hic auctores euulgati sunt. Textus ex Lugduno Batava una cum omnibus, auctis itidem, vitiis est repetitus.

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. in *Bibl. PP. T. III.* a p. 430-514. Recusa Priorii. Notae maximam partem

*) *Journal des Scavans, Fevrier, p. 41.* „le tout avec des remarques de differens Auteurs.“

partem Elmenhorffii sunt, raro Heraldii, Stewechii etc. quibus suas Priorius interspersit.

SAEC. XVIII.

1715.

Parisis, apud Io. Bapt. Delespine. f. in Nicolai de Nourry Adparatu ad Biblioth. Max. PP. — Lugduni editam T. II. p. 257-570. Dissertatio in Arnobium, in qua post analyses singulorum librorum, de auctore, operis aetate, consilio, argumento et tractatione, stylo, eruditione et reliquis dotibus, de opere distribuendo, librorum integritate, ac textus corruptione — de erroribus quibusdam Arnobii, de variis horum librorum Codd. MSS. editionibus et in eos notis et obseruationibus, fuse pro more suo, sed praeclare disserit, a pag. 257-296. denique a p. 296-570. nouas in Arnobium obseruationes profert, in quibus vel argumenta singula, quibus ille cum in asserenda veritate, tum refutandis aduersariorum erroribus utitur, examinantur, vel potiora antiquitatis monumenta illustrantur.

1768.

Venetis, ex typogr. Io. Bapt. Albritii. f. in Gallandi Bibl. Vet. PP. etc. T. IV. a p. 133-224. Sillitur textus editionis Lugduno Batauae emaculatus et adhibitis iis, quae Nurrius attulerat, perpolitus. Simul constitutum erat, notas addere selectiores, quaeque imprimis ad emendandum textum spectarent, sed hic industriam aequae ac iudicium desideramus. Cui bono, quaeso, Priorii notae, quas omnibus paginis inculcatas videbis. Singularis autem quae praecedentes editiones Arnobii haec antecellit, eaque nescio an summa virtus est textus, quem praeter Cante-
rum

rum ad vnam omnes continua serie exhibebant, in capita descriptio, quorum analysi in calce subiecta compendium quasi totius scriptoris praebet.

1783.

Wirceburgi, in off. libr. Staheliana. 8. Arnobii Afri aduersus gentes libri VII. et Iulii Firmici Martini V. C. de Errore prof. Rel. etc.

Idem sub titulo:

Opera SS. Patrum Latinorum Volumen V.

Qualis hic Arnobius sit, ipsius editoris Cl. *Oberthürrii* verbis accipe: „Textum habes Canteri, sed ad editionem Leidensem anni MDCLI. ita quidem correctum et emendatum, vt veterem lectionem a Gelenio et Cantero temere olim expunctam postliminio a me restitutam videas, iis saltem locis, vbi meo partim sensu, partim Stewechii ac Heraldii iudicio id sine scrupulo facere me posse, immo debere certus eram: monui tamen in subiecto ipsi textui *variarum lectionum indice*, vbi id fecerim, quaeque sint expunctae vel correctae a me sententiae, vt sic adhuc liberum relinquerem lectori, velitne meo stare, vel alio suo in eligenda lectione iudicio.“

✱

✱

Versiones Arnobii nusquam me commemoratas inuenire memini praeter *Belgicam* interprete *Ioachimo Oudaen Harling. 1677. 8. apud Fabricium Bibl. Lat. lib. IV. c. 3. p. 291. ed. Venet.*

✱

✱

Codex tantummodo vnicus hactenus repertus est, ex quo primum fluxit, et iterum iterumque Arnobius emendatus est, qui iam in Bibliotheca Regia Parisiensi

siensi extat. Optandum vero esset, vt Doctus aliquis, cui aditus ad Cod. hunc Regium patet, eum accurate describeret, quo saeculo scriptus esse videatur, rationibus iustis probaret, imprimis vero num foedis adeo characteribus aut scripturae compendiis exaratus sit, vt toties a viris insigniter eruditis, quos suo loco nominamus, nec vnquam sine noua variarum Lectionum messi exerceri potuerit. Nam licet Gelenii iudicium de editoribus primae Romanae nequaquam contemnamus, nec hi tamen fucum nobis facere voluisse putandi sunt; immo verum sit, quod vniuersim de hoc libro MS. testati sunt: „*Scatebat A. antea tot mendis, quot literae insunt. Innumera sustulimus, quaedam de industria praeterimus, quae vel nullo modo intelligerentur vel omnino desiderarentur: arrogantis enim ingenii esset, ea restituere velle, quae omnino ignores.*“

De *Flacii Illyrici* postea *Petraei Codice*, quem in Stewechii vsum Franciscus Modius contulit, nescio vtrum scriptum alicubi legerim, an ipse primus animaduertentem, eum nihil aliud quam apographum Regii fuisse. Certe plane iam persuasum illud habeo, postquam curiosius Cod. huius lectiones, quas diserte in margine ed. suae Stewechius exhibuit, cum excerptis a Scaligero Cod. Parisini lectionibus ad calcem Meursii Critici Arnobiasii contulimus; quo miram quandam inter vtrumque conuenientiam deprehendimus; quamquam non eadem prorsus, sed pro diuerso arbitrio diuersa loca Modium et Meursium, et illum quidem multo parcius elegisse et excerptisse simul apparuit.

2.

LACTANTIUS.

Plenius: *Lucius Coelius* seu *Caccilius Firmianus* s. s. Vita.

Lactantius. Annus, quo natus sit, ignoratur, nec patria certa est. Equidem fateor, me, qui totus antea in eorum concesseram sententiam, qui Afrum putant, hac vna fere de causa, quod ibi Arnobio operam dederit, iam lubenter alteram amplecti, qua Firmo s. Firmio oppido Piceni ad oram maris Adriatici oriundus creditur. Arnobii, dum Siccae rhetoricam doceret, discipulum fuisse Hieronymus tradit. Ex Africa igitur eloquentiae eius, qua longe post se praeceptorum reliquit, fama percrebescere debuit et ad Diocletianum perferri, quippe qui eum circa a. 303. Nicomediam Bithyniae, in qua vrbe exornanda totus ille erat, ad rhetoricam latinam docendam arcessiuit. Sed ob auditorum penuriam in Graeca ciuitate scilicet ad scribendum se contulit. Videtur autem Nicomediae demum Christiani nomen induisse; certe per Arnobium Christiano dogmate imbui non potuit, qui, vt supra probabiliter demonstratum est, longe serius in Christianorum castra transiit. Nicomediae vero inter ipsas rerum Christianarum per Diocletianum perturbationes institutionum libros exarare coepit, quamquam longe post tempore demum in lucem editi videantur. Prouectior iam aetate Nicomedia in Gallias accitus, vt Crispum filium ad eloquentiam latinam informaret, quod vitae reliquum fuit, ibi transegit crediturque eodem paene tempore, quo Crispus Caesar, a. 325. diem, Treuiris, vbi aula regia erat, obiisse, seuerioris vitae exemplo in re lautissima etiam commendatus. Sed quae de summa eius rerum necessariorum indigentia ex Hieronymo tradi solent, praepostere ad vitam, quam cum Crispo agebat, reuocata et speciose nimis traducta sunt.

§. 2. Scri-
pta.

solet

Eorum, quae supersunt, primum fere cense-
ri

- 1) *De opificio Dei*, quem anno tribuunt 303. cum persecutio Diocletiani in Bithynia iam coepisset. Alii a. 310. adscribere potiori sibi iure videntur, quoniam in libris institutionum (l. 21. c. 10. n. 15.), quos annis a 316. sequentibus vindicant, de providentia inquit, *proprium nuper librum* ad Demetrianum auditorem meum scripsi. Neque equidem errare eos dicam, qui rudimentum quasi quoddam doctrinae recens perceptae in eo deprehendere sibi videntur.
- 2) Secundo loco ponunt librum *de mortibus persecutorum*, quem a Baluzio e tenebris erutum et Lactantio restitutum; Nourrius auctori suo iterum eripere et *Lucio* nescio cui Coecilio deferre frustra annisus est. Videtur scriptus esse a. 314. decem fere annos postquam Diocletianus et Maximus imperio se abdicauerant. (a. 305.) Donatus autem confessor, ad quem iste liber dirigitur, a. 311. pridie Cal. Maj. Nicomediae e carcere, in quo sex annos delituerat, erat liberatus.
- 3) *Institutionum Divinarum libros VII.*, in quibus componendis Ictorum exemplum secutus est, non multo postquam fide nomen dederat, auspiciatus esse videtur. Eosdem tamen in Gallia demum perfectos Constantino Imp. dedicavit circa a. 320. aut 321. Nisi cum Baluzio (Misc. T. 2. p. 348.) placeat duas operis editiones, in Bithynia alteram, alteram in Galliis, esse factas. Certe multis in Codd. desunt quae l. II. IV. V. ab initio et VII. ante epilogum cp. XXVI. §. 11. fin. ad Constantinum M. diriguntur, de quibus, quin a Lactantio scripta sint,

sint, dubitari vix potest. Nec tamen continuo affirmaverim, horum codd. exempla ex tantae vetustatis apographis manasse, cum, quanta licentia librarii in PP. describendis grassati sint, unicuique constet.

4) *Epitome Institutionum ad Pentadimum.* Hic liber olim a Capite demum 16. libri V. legebatur iam Hieronymo acephalos dictus. Tandem vero a. 1712. 55. prioribus capitibus auctus et integer prodiit sospitato Pfaffio ex Cod. Bibl. Turinensis peruetusto.

5) Ultimum eorum quae supersunt operum, fortasse omnium etiam, est *de ira Dei*, post institutiones et epitomen earum elaboratum ad Donatum aliquem diuersum a confessore perscriptum.

Tribui solent Lactantio: Carmina de *Phoenice*, de *Resurrectione Domini*, de *Passione Domini*, de *extremo iudicio*. Quibus nuper ab Heumanno additus est *Symphosii* nomine aenigmatum hexametris compositorum farrago, quae Symphosii poetae nomine eo usque prostabant. Commentaria Lactantii Grammatici seu Lucratii Placidi potius in Statii Thebaid. et Ouidii Metam. vel memorare piget.

Inter deperdita numerantur: *Epistolae Lactantii*, de quibus Hieronymus *) loquitur, quarum duos libros in Bibliotheca Egmondani coenobii in Belgio extitisse et ignorantia negligentia sua demum aetate perisse Hadrianus Iunius in Historia Bataviae **) scriptum reliquit.

Liber de spectaculis, qui in Memoriis Treuoltinis a 1705. p. 1992. et in Novellis Reip. litt. eiusd.

M 2

anni

*) De Script. Eccles. ep. 80. ed. Fabric. 165.

**) Lugd. Bat. 1588. 4. p. 311.

anni T. 2. p. 117. e MS. editus dicitur Venetiis. Sed fabulam esse ostendit Bunemannus in Miscellan. Lips. T. 3. p. 136.

Hodoeporicon hexametris versibus, eodem Hieronymo teste.

§. 3. Editiones.

Insigniter in eo fortuna Lactantio prae aliis SS. ecclesiasticis gratificata est, quod primis statim editoribus tam integrum typis tradere licuit, ut perpauca tantummodo deinceps reperta sint, quibus librorum numerus augeri posset, opuscula; unde recte sane colligas, frequenter et a multis olim lectum esse et descriptum Lactantium. Sed hoc ingens etiam Codd. MSS. qui in omnibus fere antiquioribus bibliothecis deprehenduntur, ostendit, ex quibus, quanta bonarum lectionum seges ei succreuerit, vix dici potest. Videamus ergo, per quos et quales Viros, quibus subsidiis et quo successu in eo laboratum fuerit.

Princeps ed. facta est Sublaci a. 1465. per typographos Germanos Sweynheym et Pannartz. De Codice, unde expresserunt, non constat. Repetita est per eosdem Romae. Tertiae vero apud eosdem factae praefuit Io. ANDR. ALERIENSIS, cuius emendationem omnes deinceps hoc saeculo plerumque Venetiis; vnae etiam Rostochii factae edd. secutae sunt, praeter Romanam Vdalrici Han. 1474. quam *Cneus Sabinus* recensuit ad Edd. omnes fere praecedentes Rom. et Venetas. Sed sectatores non inuenit.

Saec. XVI. initium multorum simul virorum doctorum in Italia circa Lactantium studia vidit. Prodiit enim a. 1502. Veneta X. per *Io. Petr. Valerianum* et apud eundem typographum, qui etiam superiori saeculo iam aliquoties Lactantium exseripsit Io. de Tridino cognom. Tacuini a. 1509. Ven. XI. per Ianum

Iantum Parrhasium. Dehinc 1513. apud Iuntas secuta est recognitio *Tucciana*. Aldinae tandem successerunt, prima per *Io. Bapt. Egnatium* 1515. altera paulo serius abhinc per *Hon. Fasitellum* 1535. His nituntur, qui vel tunc statim aliis locis prodierunt, ut Parisinae a. 1509. 1513. Io. Valeriani recognitione, Basileensis *Cratandri* imprimis Egnatiana; vel insectis annis exscriptae sunt. Sed principatum tenent **PARRHASIVS** et **FASITELIVS**. Tuccius enim, quantumvis a se praestitum iactitet, nil nisi ex prioribus edd. diuersa collegisse deprehenditur. Atque horum virorum continua in Lactantium industria solidum quasi quoddam textus Lactantiani fundamentum iactum est. **FASITELII** recognitio imprimis per *Gryphianas* et *Tornaesianas* operas saepius, nec non Parisiis per *Hieron. de Marnef* repetita est.

Postremo huius saeculi dimidio iterum manus emendatrices *Betuleji*, *Thomasi*, *Tornaesii* et *Cujacii* expertus est; quorum primus in ed. Bas. 1563. f. codicis cuiusdam vetusti, quem non indicat, et editionum quarundam ope, sed magis ingenio, cui plurimum eum indulsisse Bunemannus iudicat, nouas multas lectiones inuenit; primus etiam Commentario sed adolescentibus, quales tunc informari solebant, scripto illustrauit; quod item in singulis libellis velut in libro de Op. Dei *Erasmus*, sed breuiter 1529. et *Willichius* 1542. fecerunt. *Thomasius* rarius ex Cod. Bononiensi Lactantium emendauit, sed itidem notas sat bonas adiecit. Quam plurimas autem et optimas lectiones *Tornaesius* in Lugdunensi 1587. protulit, quam ed. et ipse aliquoties iterum prelo subiecit, et alii repetierunt.

Tandem medio fere saeculo XVII. **ISAEVS** Caesenas, Cambettolae et Buschi Comes ad Lactantium pristino nitore plane vindicandum exortus est

tanto codicum MSS. et impressorum apparatu instructus, quanto ante eum nemo, cuius laboris fructus a. 1646. in lucem produxit affinis eius Sigism. Isaëus, *Caesenaë fol.* quam titulo tantum nonnihil mutato aliaque dedicatione præfixa recuderunt typogr. Romani Blas. Diaersinus et Zenob. Masottus. Sed præclaram Isaëi operam sequiores huius sæculi editores deseruerunt et Thomasiùm maxime secuti sunt. Ita *Thyffius*, cuius etiam notae nullius fere momenti sunt, *Gallaëus*, qui inepta prorsus notarum colluie Lactantium inquinavit, *Sparkius*, qui in textum Retuleji et Isaëi lectiones recepit, rarius MSS. codd.; quorum quinque præsto erant, in vsum vocavit et notulas per breues adscripsit, et *Cellarius* denique, qui, quamquam codicibus MSS. non careret et codd. quamplures consulisset, ex quibus nonnulla passim desumpsit, pro basi tamen Thyffianam substravit. *Isaëi* adnotationes doctas, sed maxime theologicas, integras suæ editioni adiiciendas curavit Lengletius.

Verus Lactantii honos nostro demum sæc. restitutus est, quo, post insignia *Walchii* et *Heumannii* specimen, *BVNEMANNVS* cum subsidiis priorum editorum simul copias numero longe exsuperantibus et per industriam eius multo accuratioribus tantum lectionis accuratae et iudicii et vsus critici ad Lactantium exornandum contulit, ut, si modo aequè illustrandi quam emendandi provinciam sustinisset, nihil fuisset, quod in ed. a. 1739. exhibita desiderares.

Vtrumque præstare tandem sibi visus est tum nouo adparatu imprimis Codd. Parisiensium et Belgii MSS. et subsidiis tum selectis ex diuersorum superiorum omnium, iudicio adhibito, adnotationibus et suis additis *LENGLETIVS*, Theol. Parisinus profligando opere, quod a sæculi fere dimidio inchoauerat

verat et in quo ad diem vsque supremum elaborauerat Io. B. le BRVN Paulini Nolani saeculo superiori editione illustris. Sed, quod diffiteri nequeas, bona pars doctrinae non satis digesta est et vt solet multa de triuio petita insunt, quae vix talis editionis emtor desiderabit. Repraesentauit huius editionis textum Cl. Oberthür. Bünemannianam expresserunt Halenses et Bipontini. Romana nouissima propter molem est admirabilis.

SAEC. XV. 1465-1500.

1465.

Princeps hoc anno Lactantii editio prodiit e monasterio Sublacensi excudentibus *Conrado Sweynheim* et *Arnoldo Pannarz*. Inscripta est ab initio: *Lactanti Institutiones*. In fine legitur: *Lactanti Firmiani de diuinis institutionibus aduersus gentes libri septem. nec nō ejusdem ad Donatū de ira dei liber vnus. vnacū libro de opificio hoīs ad Demetrianū finiunt. Sub aņo dñ. MCCCCLXV. Pontificatus Pauli pape. II. aņo ejus secūdo. Indictioē. XIII. die vero anpenultiā mensis Octobris. In venerabili monasterio Sublacensi. Deo gratias. — fol.* Hanc editionem a vetustate et auctoribus suis, Germanis, primis artis suae in Italia fundatoribus celebratissimam nouissime et accuratissime descripsit *Io. Bapt. Audifredi* in Catalogo Historico Critico Romanarum Editionum Saec. XV. Romae 1783. 4. ex quo pauca in eorum, quibus hunc adire non licet, vsum repetere placet. Volumen hoc est folio ordinario. Forma latini characteris Romana, iuxta alios media inter Romanam et Gothicam characteres graeci nitidissimi, vt iam Maettarius censuerat. Sed idem vir laudatus vtriusque characteris specimen protulit in ta-

bula ad calcem libri adiecta fig. I. quemadmodum antea speciminis loco subscriptionem aere excudendam curauerat. P. *Franc. Xauer. Laire* in specimine hist. Typogr. Rom. XV. saec. Romae 1778. 8. p. 123. Plerumque tamen lacunas reperiās, vbi graeca typis fuissent exaranda. Totum opus summa artis pompa ad amissim exactum esse, iam Maettarius dixerat, quocum plane Audiffredus consentit. Foliorum numeri, signaturae et custodes, vt in editionibus multo etiam serioribus desunt. Continet autem haec editio 1) IX. folia, quae Rubricas, siue argumenta Capitulorum totius voluminis exhibent; 2) post Rubricas, interposito folio albo, in nonnullis exemplis sequitur tabula Erratorum in Lactantii Institutionibus ab *Antonio Raudensi* animaduersorum, quae tres paginas cum dimidia fere occupant, et de quibus curiosius plura Vir laud. a nemine ante animaduersa, disputauit.*) Plura h. ed. exemplaria Audiffredus manu versauit. Aliorum possessores Bipontini indicant. Nouissime extabat in Bibliotheca iam deuendita Creuennae: Lectiones vero huius editionis diligenter

*) „Primam hanc, inquit, *Summa Erratorum* Lactantii, a Raudensi annotatorum, editionem, ab aliquo, ex tam multis, qui hodie in studioforum manibus versantur, Bibliographiae scriptoribus, memoratam iam fuisse, intelligere haecenus non potui. Nam eorum, quos consului, (multos enumerat, quorum tamen numerus valde augeri posset) pars maxima editionem Lactantii anni 1468. veluti omnium primam, in qua eiusmodi errata recenseantur, referunt.“ Attamen ab Abbate *Ghesquierio* iam pridem anno 1780. (in *Esprit des Journaux*. Juillet) factum refert *Deburius* in *Catalogue des Livres de la Bibliotheque de Feu M. le Duc de la Valiere, Additions, T. I. p. 18.* qui simul fatetur, hinc demum se cognouisse, quod mancum illud Bibliothecae Ducalis exemplum Lactantii fuerit.

genter adhibuit praestantissimus edit. Bunemannus. Vtebatur enim Collatione exempli Gymn. Zwickaviensis accuratissime ad verbum facta, et cum ista inde a libro V. Inst. esset intercepta, ex variantibus sic dicti MS. Cantabrigiensis, quod ex hac Sublacensi descriptus fuit, redintegravit. Excerpta est etiam varia huius editionis lectio in ed. Parisiensi nouissima.

1468.

Romae. f. L. C. Lactantii Firmiani Diuinarum Institutionum libri VII. etc. In calce: Hoc Conradus opus suueynheym ord. ne miro Arnoldusque simul Pam artf una ede colendi Gente theotonica: rome expediere sodales. In domo Petri de Maximo: M. CCCC. LXVIII. — Altera haec est Lactantii editio ab iisdem Typographis Germanis facta. Character litterarum latinarum a Sublacensi est diuersus, quoque Conradus et Arnoldus, quamdiu simul impressoriae operam dedere, perpetuo vsi sunt. Omnino Romanus est, et arte non inelegans. Speciale hoc habet, quod litera I punctulo superne posito perpetuo destituitur, ac litera S semper est oblonga. *AVDIFREDI l. l. p. 7. vbi Epistolar. Ciceronis editionem ab iisdem typographis factam recenset. Accessere in hac editione ἀποσπασμάτια graeca, quae variis in locis editionis Sublacensis desunt. Incipit praecedente folio albo ab Indice capitum IX folia complectente. Tunc sequitur tabula Erratorum Lactantii iuxta ordinem librorum Diuinarum Institutionum digesta, indicato etiam capitulo, in quo vnumquodque occurrit, duobus foliis; horum ad calcem legitur Epigramma Adami, Eremitae Augustiniani, in Antonium Raudensem:*

Hij carminibus: frater Adam Genuensis increpat fr̄em Anthoniū

Hic male corripuit stolidis Antonius aufis etc.

Ex hac P. Adami Montaldi in Antonium Raudensem censura, quae primum typis vulgata fuit in hac editione, fuere, qui eundem curam illius gessisse opinarentur. Sed recte Cl. Audiffredi aliorum etiam in his litteris spectatorum Virorum exemplo consultius censet, de nullo in praesentia editorum mentionem facere. Caeterum eadem complectitur haec editio, quae superior, Institutionum scilicet libros VII. et de ira dei et opificio hominis opuscula. Addita vero sunt in fine poemata de Phoenice subiectis Ouidii ex metamorphosis et Dantis de eodem Phoenice carminibus, quae sequitur carmen de Paschate. Neutrum carmen Lactantii nomen vel titulum ullum praefert, neque adscribendis iis calligrapho ullum relictum est spatium. Ad calcem subscriptio supra laudata. Necdum in hac editione foliorum numeris, nec signaturis et custodibus locus. Tituli capitum impressi, excepto primo cuiuslibet libri. Nitet marginibus latis, pagina XXXVIII. lineas comprehendente. Exemplum Bibliothecae Acad. litteris librorum initialibus splendidissime pictis et deauratis ornatum est; reliquis capitum, itemque rubricis color de rubrica et caeruleus egregie seruatus. — Textus est descriptus ex ed. principe.

1470.

Romae. f. L. C. Lact. F. Opera. Ex recognitione Io. Andreae, et cum eius Praefatione ad Paulum II. Ed. III. Romana. In calce:

*Aspicias illustris lector quacunq; libellos
Si cupis artificum nomina nosse: lege.*

Aspera

Aspera videbis cognomina (sic) Tautona:

forsan

Mutiget ars rursus inscia uerba uirum.

Coradus suueynheym: Arnoldus panartzq; ma-
gistr;

Rome impresserunt talia multa simul

Petrus cum fratre Francisco Maximus ambo

Huc operi aptatam contribuere domum.

M. CCCC. LXX.

Tertiam hanc esse Lactantii editionem Romanam ex litteris decantatis supplicibus typographorum Germanorum nomine a Io. Andrea Episc. Alerienſi, qui correctoris apud eos munere fungebatur; ad Sixtum IV. Papam datis *) constat, eandem diuersam esse aliamque plane ab editione a. 1468. idem Alerienſis in epistola ad Paulum II. hic praefixa profitetur **) et comparatio ostendit vel leuissima. ***) Continet eadem ac superior; habitus quoque externus idem. Nec litterarum character differt; in notis uero s. abbreviatoris uocum typhotheta priori non inhaesit, sed pro arbitrio uel casu modo parcius, modo saepius illis usus est. Quoad paginas a II. Romana longissime rece-

*) In editione Bibliorum c. gloss. Nic. de Lyra. Romae 1472. f. typis exscriptis, indeque a Maettario Ann. Typ. T. I. p. 48. et Fabric. Bibl. Lat. ed. Ern. T. III. p. 563. sq. repetitis.

**) *Sumant igitur*, inquit Alerienſis, *studiosi abs te hoc tempore per nostros ingenuos opifices, Lactantium Firmianum semel ab iis, iterumque impressum prius, nonnullis in locis profecto ueriores.* Ad quae uerba omnino uidendus est Cl. Audiffredi, eodemque monitore ex iis corrigendus est Maittaire, qui in h. ed. commemoratione uoce prius post uerba: *iterumque impressum*, omiſſa aliorum iudicia conturbauit.

***) Eiusmodi specimen praebuit Cl. Audiffredi p. 60. l. 1.

recedit, itemque metrica Graeca versibus disposita habet. Praeuio folio albo initium facit Alériensis epistola ad Paulum II. Sequitur auersa folii eiusdem parte Index capitum s. Elenchus argumentorum capitum per proxima octo folia cum dimidio continuatus. Hinc alterum folii latus itemque folium proximum cum dimidio tertii complet Erratorum Lactantii per Anton. Raudensem tabula, cum Epigrammate Adami Montaldi. Auersa folii pars alba. Exhibet porro haec editio titulos librorum etiam typis exscriptos eademque primum carminibus subiunctis inscriptiones praefixas: „*Lactanti Firmiani de Phoenice Carmina.*“ et: „*Lactanti Firmiani de resurrectionis domine die.*“ et quidem ita, vt post finem capituli ultimi libelli de opificio hominis vnus lineae spatio interiecto statim carminis prioris inscriptio sequatur. Post paginam vltimam, dimidia altera cum folio insuper toto vacuo relicta. Hinc vero patet lucidissime, perperam esse proditum,*) *ad calcem huius editionis legi Nephytomon, hoc est Epitomen Diuinarum Institutionum.* Neque eam in quatuor nitidissimis Romae a se visis et diligentissime excussis exemplis reperisse testatur Audiffredi: quae mutila omnia, vna cum nostro, credere vix licet. Duo h. ed. exemplaria seruat Bibl. Reg. Acad. Gott. in quibus litterae initiales colore

*) A Fabricio in Bibl. Med. et Inf. Lat. Ed. Mansi T. IV. p. 229. et ibidem ad editionem a. 1472. vbi ad Schellhornii Amoenit. litt. T. 2. p. 124. prouocat. Reperire eandem cantilenam Bipontini Socii, Maettario T. I. p. 285. et qui hunc laudauerat Hambergero, nescio quem in finem? laudatis; Fabricium vero adducis Schellhornii (Amoenit. T. 3. ed. 1730. p. 124.) verbis de editione Lactantii Vindelini 1472: „huic primum inserta est Epitome Lact. etc.“ erroris convincit saepius nobis laudatus praestantissimae vir diligentiae Audiffredi.

colore et auro nitidissime appictae sunt. Ex hac ed. descripta est ed. Veneta a. 1497. quam Bunemannus contulit.

1471.

Venet. f. L. C. Lactantii Firm. de diuinis Institutionibus aduersus gentes — liber de ira Dei, de opificio Dei s. formatione hominis, carmen de Phoenice (subiunctis Ouidii et Dantis) carmen de Pascha. —

(*In calce*): M. CCCC. LXXI. Adam.

Arguit hic hominum sectas Lactantius omnes
Septeno falsas codice vera docens.

Siue deum tangat: turbato lumine cernens

Ira furor: gemina pernotat inde libro.

Et volucrum versu phoenix cōprehendit una

Quae nostro nūq̄ pascitur alma solo.

Hincq; redemptoris nostri non carmina desunt:

Quae positum e tumulo dulce canendo vocant.

Presserat hunc primo mundi caput inclyta
roma:

Post regina premit quippe colenda maris.

Prima Veneta, nitida editio, marginibus latis charactero romano pereleganti exscripta, Graeca etiam belle exarata, literis editionis Romanae II. 1468. propiora. Omnino hanc Romanam editionem ad paginam paene refert titulisque librorum impressis similiter caret. numeris paginarum foliorumque pro more huius temporis editionum omnium destituitur. Incipit ab Indice Capitum, qui praeuio folio vacuo IX folia complectitur, tum sequuntur duobus aliis Errata Lactantii per Raudensem cum Epigrammate laudato prorsus eodem modo ac in Romana II. Nec haec editio habet Nephythomon, quod duo Bibl. Acad.

Acad. exemplaria completissima ostendunt. Ex his vero cognoscere licuit, quod obseruatum adhuc a nemine memini, duabus vicibus hoc anno prelo esse Lactantium subiectum. Nam primum in altero exemplo Annus cum nomine: *Adam* post versus supra laudatos, in altero ante ipsos conspicitur; tum vero alterum ab altero sphalmatibus propriis differt, ut adeo necesse sit hoc anno eandem editionem esse iteratam. In utroque exemplo tituli librorum satis eleganter adscripti, in altero etiam literae initiales librorum multo cum calligraphi artificio exarati, tituli vero aliquot omitti sunt. Extat etiam huius ed. descriptio apud *Schellhornium* in *Amoen. litt. T. I. p. 311-17*. Primus autem studiose contulit *Bunemannus*.

Romanam huius anni editionem, quam Catalogi quidem bibliothecar. praeferunt, fictam esse ostendit iam dudum *Bunemannus*. Nempe fraudi fuit istorum Catalogorum fabricis in Veneta h. a. ed. vox *Roma* in versibus: *Arguit* etc: etsi ex versu postremo facile intellectu erat Venetias describi.

1472.

L. C. Lactantii *Instit. libri VII. de ira et opificio Dei libri, carmina de Phoenice et festo Paschatis Die.* — (*In calce:*) Versus, qui in priori: *Arguit hic hominum* etc. cum disticho:

*Impressum formis iustoque nitore coruscans
Hoc Vindelimus condidit artis opus.*

fol. Accedit *Nephitomon Lactantii*. Est haec altera Veneta per *Vindelinum* de *Spira* exhibita, et ipsa satis elegans, nec tamen typorum, ut mihi quidem videtur, *aug. Belsæ* prioribus, imprimis Romanis aequiparanda. Character Romanus est, notae modo rae,

rae,

rae, modo nimis cumulatae, inter quas praecipue lectorum offendere debet imperfectum coniunctivi per compendium & v. c. *vider&* satis frequenter exaratum. Loco Diphthongi *ae* frequens maxime e peniculatum. In Graecis characteres quidam comparent in prioribus editionibus nondum visi; *) itemque accentus, cum spiritu leni, qui constanter etiam pro aspero adhibitur, notandi. Incipit ab Indice Rubricarum s. argumentorum capitum, quem folio nono Erratorum tabula excipit cum noto Epigrammate finiens folio undecimo. Tum sequuntur folio XII. proximo ante ipsius Institutionum initium iudicia variorum de Lactantio. Ac primum quidem Anonymi: *Quomodo legendi sint libri Lactantii.* Deinde Hieronymi et postremo *Leonardi Aretini.* ad dominam Constantiam uxorem Illustris d. Alexandri Sphortiae. Carminibus Lactantii nomen praefixum non est; nec adscribendo locus relictus, siquidem et tituli ubique impressi. Denique hac editione accessisse primum *Nepithomon* s. Institutionum Lactantii Epitomen, tot Virorum Clariss. testimonio euincitur, vt defectus illius in exemplaribus non paucis obiecti nullo iure potest. Quanquam enim illa in Bibl. Acad. exemplo non conspicitur, inspicienti tamen dubium nullum relinquitur, quin illud cum aliis pluribus mancum sit. Nec in longinquo quaerenda causa erit, cur toties exciderit haec Epitome, quippe quae a reliquo

*) In editionibus Auctorum Graecorum insecutis temporibus factis tamen satis obuii, quod contra *Engelium* moneo, qui (in Bibliotheca Selectissima p. 87.) de hac nostra editione verba faciens, *quam* plurima dicta Graeca, characteribus Graecis, maxime ab illis, qui postea in usu fuerunt, expressa esse, refert. Nam quod H et N subinde pro minusculis adhibentur, huc omnino non facit.

liquo opere, quod dislichio supra laudato medianedum pagina vltima concluditur, reliqua parte vacua ita seiuncta esse debuit, vt vix et ne vix quidem eo pertinere videretur et absque vllo huius damno rescindi posset; id quod vel propter vsum expeditiorum vel puerorum institutionem saepe factum videtur.

1474.

Romae, op. Vdalr. Gallum. f. Lactantii Firmiani de Diuinis Institutionibus libri VII. etc. ex emendat. A. Cnei Sabini et cum eiusdem Epistola ad Dominicum Episcopum Brixientem. In calce:

Præfens Lactantii Firmiani præclarū opus: Alma in Roma totius mundi regina et dignissima imperatrice: quæ sicut ceteris urbibus dignitate præest: ita ingeniosis viris est referta: nō attramento plumali calamo neq; stilo greco: sed artificiosa quadam adinventione imprimendi seu caracterizandi sic effigiatum ad dei laudem industriæq; est consumatum. per Vdalricū Gallum Alamanū et Symonē Nicolai de Luca. Anno domini MCCCCLXXIII. Die vero XII. mensis Februarii. Pontificatu vero Sixti IV. prouidentia Papæ quarti anno eius tertio.

Editio satis nitida, charactere Romano maiori, Graecis vero litteris rudioribus excusa. Exordium ducit ab Epistola Io. Andreae Episc. Aleriensis ad Paulum II. praemissa editioni 1470. per typographos Suueynheym et Pannarz. Dein sequitur argumentorum singulorum capitum cuiusque libri tabula, cum erratis Lactantii per Ant. Raudensem collectis et epigrammate Fr. Adam in eundem: quae omnia 13. occupant folia. Post folium deinde album habetur Cnei Epistola vnus fere folii, in qua de sua ille opera pollice-

pollicetur, *se collatis, quae haëtenus tam Romae quam Venetiis comparuissent, Lactantii editionibus verissimum conatum esse.* Praeter Institutionum, itemque de ira et opificio Dei libros, continet Carmina de Phoenice et die resurrectionis Dominicae, praefixo hic quidem Lactantii nomine. Finit subscriptione laudata. Quam interiecto folio albo, chartarum registrum excipit totumque opus claudit. Ad hanc aliquoties Isaeus et Gallaeus prouocant, sed diligentius ea e Bibl. Fr. Ben. Carpzouii vsus est Cellarius.

1476.

Rostoch. fol. min. Lactantii Firmiani Institutionum libri VII. etc. In Calce: *Firmiani Lactantii* viri praecellentis ingenii, qui vel solus inter christianae professionis scriptores supereminet nitore quodam et copia: vel nullum eorum sequitur facundia simul et lenitate sermonum. Diuinarum institutionum aduersus gentes. De ira quoque Dei ad Donatum. Nec non et de opificio Dei vel formatione hominis ad Demetrianum finiunt libri *Per fratres presbiteros et clericos congregationis domus viridis horti ad sanctum Michaelen in opido Rostockeen* partium inferioris Sclavie. prout facultas et industria tulit emendate fatis et accurate consummati. Anno incarnationis dominicae. Millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto. Quinto Idus Aprilis. Deo Gratias. Charactere Gothico hic Lactantius exscriptus. Praemittuntur solemnina omnibus huc vsque Lactantii editionibus, argumentorum cuiusque capitis index cum erratorum tabula, subnexo itidem epigrammate in Antonium Raudensem, quae omnia, praecedente folio albo, occupant folia XII. Caeterum habet haec editio singulare quidem hoc, quod non modo Epitomen, sed etiam carmina de Phoenice, in superioribus vulgata

Tomus I. N paene

paene singulis, praetermiserit, solo carmine de Resurrectionis Dominicae Die instructa. Loco Graecorum citatorum itemque titulorum cuiusque libri eiusdemque primi capituli ubique vacuum spatium est relictum; subscriptio rubrica impressa conspicitur; denique chartarum registrum non habet haec editio, sed folium in fine album est relictum. Hanc editionem Gallacus perperam MS. Rosloch. appellat, eaque satis perfunctorie eum usum esse Bun. iudicat. Hic autem post Heumannum diligentissime excussit.

1478.

Venētiis. f. Lactantii Firmiani Institutionum libros VII. etc. Veneta III. In calce haec leguntur: *Hoc opus impresserunt (sic) Veneciis Magister Andreas de Paltasichis Catarensis et Boninus de Boninis sociis: Regnante inclito ac serenissimo principe domino Ioanne Mocenigo dei gratia Veneticarum duce. M. CCCC. LXXVIII. XII marcii. Arguit hic hominum sectas etc. — Post regina premit quippe colenda maris.* Exhibet libros VII Inst. de Ira: Opif. Phoen. Resurr. et postremo loco *) Epitomen, quam vocat initio *Nephythomon*, in fine *Ephythomon*. **) Praemissa est tabula argumentorum capituli cuiusque et erratorum Lactantii per Raudensem collectorum, subiecto, ut equidem opinor, epigrammate saepius laudato; ***) quae omnia IX folia occupant, quibus a fronte

*) Non separatim, ut in superioribus editionibus cernitur, sed caeteris opusculis ita adhaeret, ut seiungi sine voluminis damno nequeat.

**) Ita res se habet et sic editiones sqq. omnes. Inverso ordine commemoravit eadem Bunemannus et ex eo Bipontini Socii perperam.

**) Quod Bibl. Regio-Acad. Gott. servat exemplum, hoc quidem folio caret bibliopegae culpa, qui primum folium

fronte folium album accedit. Habet registrum chartarum post Epitomen in fine operis plagularumque signaturas et numeros. Typi sunt nitidi, sed haud raro vitiosi. Graeca citata exhibet typis rudibus, et tam literis quam accentibus saepe praëvis, iisque versionem Latinam annectit. Hanc editionem a prioribus editoribus nondum consultam diligentissime composuit Buncmannus, eamque ad differentiam sequentis Venetam primam 1478. appellat. Caeterum non silentio praetereundum est, quod idem ille Vir diligentissimus (ad sequ. ed. Ven. a. 1483.) notavit, huic editioni Ven. 1478. per *Bonin. de Boninis* originem debere editionem Bononiensem 1488. a Catalogi Bibl. Gudianaë confectore procusam.

Veneta IV. fol. altera a 1478. Hoc sine ante Epitomen: Impressum est hoc opus Venetiis impendio prouidorum virorum Iohannis de Colonia: Iohannisque Mauthen de Gheretzem sociorum Anno salutis dominicae. M. CCCC. LXXVIII. XXVII Augusti.

Laus Deo.

Arguit hic etc.

Continet eadem prorsus ac superior. Habet tamen registrum chartarum ante Epitomen, vt videantur consilium addendi Epitomen ex priori Ven. 1478. post absolutum opus demum suscepisse. *) Commendatur vero, vti plerique libri a Io. de Colonia exscripti, typorum nitore et accurata scriptura. *Bunem.*

N 2

In

folium album, quod eiusdem cum decimo plagulae fuerat, tegumento voluminis alleuit.

*) Hinc facilis pereundi causa; et in vno tantum ex duobus exemplis, quae in Bibl. Regia extant, deprehenditur.

In Graecis tamen superiori vix praefiat. Falso quibusdam memoratur Coloniae impressa, deceptis nomine patriae typographi. Heumannus hanc ante Bunemannum consuluerat; hic vero prae multis aliis antiquis accuratam eam esse censet.

1483.

Veneta V. fol. per *Bernhardinum de Benaliis, Bergomensem*, memoratur Fabricio, aliisque; dubitat vero de ea Bunemannus, suspicans, eam confusione numerorum LXXXIII. et LXXXIII, lectoribus et Catalogorum confectoribus frequenti, ex illa Vincentii Benalii 1493. male natam esse. Illam certe nemo sibi ipsi visam dicit, tametsi nec ad eam tollendam haec vna ratio suffecerit. Sed confer omnino Bunemannum.

1490.

Veneta VI. fol. *In calce:* (post Ephytomon) Impressum Venetiis per magistrum Theodorum de Ragazonibus de Asula. Anno incarnationis domini. Vigesimo primo mensis Aprilis. Continet eadem ac superiores. Argumentorum ac Erratorum tabulam excipiens folium exhibet epistolam Io. Andreae Aleriensis, vnde ex Romana a 1470. repetitam esse intellegimus. Hanc contulerunt Isaeus, Gallaeus, Cellarius. Bunem. eam cum edd. proxime sequentibus conuenire obseruat.

1493.

Veneta VII. f. impress. per *Vincentium Benalium* a. M. CCCC. LXXXIII. vigesimo secundo mensis marcii. Repetitionem Romanae a. 1470. censet Bunemannus, qui accuratius illam post Isaeum comparauit, propter similitudinem, quae illi lectione foliisque cum Veneta a. 1497. intercedat. Epistolam

lam tamen Andreae Aleriensis non habet; contra Hieronymi et Leonh. Aretini quaedam de Lactantio testimonia. Quae si iustum suspicioni locum darent, ad exemplar editionis II. Venetae per Vindelinum de Spira 1472. expressam esse hanc editionem dicendum esset.

1494.

Veneta VIII. fol. Lactantii Firmiani de diuinis Institutionibus Libri septem. Eiusdem de ira Dei ad Donatum. De Opificio Dei et formatione hominis ad Demetrianum. Carmina eiusdem de Phoenice et de Die resurrectionis Dominicae. Nephitomon eiusdem. Item Tertulliani apologeticus aduersus gentes perquam diligentissime castigati ac nuper impressi *Venetis* cura et expensis Nobilis viri Domini *Osavianus Scoti* MODOETIENSIS M. CCCC. LXXXIV. quinto Idus Octobris per *Bonsum Locatellum*. — Sic est in Catal. Bibl. Vffenbach. T. II. App. I. Incunab. typogr. n. CL. p. 55. VI. thalerorum pretio aestimatum. Typographi tamen nomen mendose videtur exscriptum, quem alias nouimus *Bonetum Locatellum*. Editio haec neque a Fabricio neque a Bunemannio laudata est. BIPONTINI.

1497.

Veneta IX. fol. per *Simonem Bevilaquam Papiensem Anno Inc. Dom. M. CCCC. LXXXVII. die quarto Aprilis.* cum Io. Andreae Episc. Aleriensis Epistola, quam iam VI. Veneta a. 1490. repetierat. Folia, lectiones, itemque registrum chartarum in fine eadem esse ac in editione a. 1493. *) Bunemannus notauit.

N 3

S. I.

*) Non item in ed. Romana a. 1470. Nam quod ille, *viderint*, inquit, *qui Rom. 1470. in Bibl. Gerana inspicere*

S. l. et a. quatuor foliis formae quartae: L. Coelii Lactantii Firmiani poetae et oratoris facundissimi de Phoenice vnica aue Arabiae Carmen. Cui additur P. Ouidii Nasonis ex Metamorph. versus de eadem. — Eius exemplum possidet Cl. Io. Christ. Wernsdorf, in cuius fronte viri docti manus notavit, impressum est *Swollis* apud *Petr. Offensem. BIPONT.*

1500.

Parifina I. L. Coelii Lactantii Firmiani diuinarum Institutionum aduersus Gentes etc. Libb. cum *Egidii Delphi* annotamentis, aliaque pro *Ioanne Petit* bibliopola a calcographo Nicolao *de pratis* impressi. 1500. Ad hoc exemplum repetitas esse editiones a. 1509. et 1513. Bunemannus, qui idem olim possederat, testatur, et quantum ego quidem ex Bipontinorum diuinare possum notitiis, ex amussi illi habitu externo etiam respondent. Tum vero Aegidii Maserensis praefatio, quam demum ad ed. a. 1509. commemorant, huic etiam primae Parifinae inesse debet

cere possunt, num forte in fine sit simile registrum; num eodem verbo cum nostris folia incipiant, “ in eo oblitus est Vir in hoc literarum genere eximie versatus, qui- que ignorare illud non poterat registrum in antiquissimis, quales Romanae istae sunt, editionibus omnino nullum esse. Neque suspicari debebat, repetitam a. 1497. editionem ex editione a. 1470. paginas pariter ac lineas eius referre. Nam ne dicam typographos artis progressu in dies magis chartae parcendae studuisse, ita vt iam folio minori lineas XXXXVI. imprimerent, cum priores nisi XXXVI. s. VIII folio magno inscripissent, vix vniam vel alteram ex antiquissimis vel vno eodemque anno ex altera repetitis editionibus paginas lineasque easdem seruasse constat.

bet et reliqua singula, quae ed. a. 1513. repetita exhibet, vt vberius ibi declarandi erit locus.*)

SAEC. XVI. 1502-1600.

1502.

Veneta X. Titulus (in cunei figuram gothico caractere maiori exaratus) sic se habet: *Habes in hoc volumine lector optime diuina Lactantii Firmiani opera perquam accurate castigata: graeco integro adiuncto: quod in aliis cum mancum, tum corruptum inuenitur. Eiusdem Neophytomon. Carmen de Phoenice. Carmen de Resur. Dñi. Habes etiam Io. Chris. de Eucha, quandam expositionem et in eandem materiam Lau. Vall. sermonem. habes Phi. adhortationem ad Theodo. & aduersus gentes Tertulliani apologeticon. †. Cum gratia et priuilegio. Subiecta figura ligno incisa agnum Dei monstrat. Pagina auersa praebet Epistolam Ioannis Tacuini ad Cardinalem Cornelium dat. Venetiis a. M. CCCC. II. quinto decimo Kalen. Ianuarias, subnexo Io. Petri Valeriani Epigrammate:*

Lacteus in lucem quoties Lactantius almam
Prodiit excussis dentibus ora tulit,

N 4

ES

*) Mirum tamen qui factum sit, vt nemo huc vsque primae istius editionis accuratam notitiam dederit. Maittaireius vt Bunemannus iam obseruauit, ne vnus quidem editionum Parisinarum apud Io. Paruum meminit. Bunemannus dum ipse descripturus esset eam accuratius, ea carebat. Neminem dehinc inueni, qui de ea verba fecisset. Fuit, Bipontinis testibus, in Collectione quorundam librorum etc. (Ioach. Chph. Nemeiz, conf. quondam aulici Bipont.) Argentorati in aedibus Rappoltsmensesibus venalium an. 1745. et in Bibl. C. G. Schwarzii, Prof. Altorf.

Est itaque explicito nunquam sermone locutus:
 Nec bene Romano: nec bene Cecropio.
 Vir bonus ut doluit sortem Tacuinus iniquam:
 Qui bene sanarent: apposuit medicos.
 Authoris praestans igitur facundia tanti
 Integra compositis dentibus ora feret.

Haec ut totum volumen exscripta sunt literis Romanis. Ipsi operi VII. foliis praemissa est Argumentorum cuiusque capituli librorum Lactantii tabula reliquis libellis tantum summam indicatis, tum Erratorum per Raud. coll. index, et in calce huius pauca in Graecis emendanda notata, quae finiunt his verbis: In reliquis, quod vel spiritu: vel accentu: (in quibus haec editio superioribus profecto est longe praestantior) vel unius literae mutatione fuerit omisum Valerianus te rogat, studiose lector: ut id penuriae typorum ascribas: et quicquid illuderit, per te, quod minimo labore fiet, emacules.“ Ab Ephytomo (sic in fine scribitur, ut in superioribus edd.) inde reliqua hoc ordine se excipiunt: Carmina in titulo promissa, duobus columnis exarata; Ex priori epistola Pauli ad Corinthios Cap. XI. et in hoc Io. Chrysostomi enarratio interprete Hieronymo Donato patritio Veneto. Laurentii Vallae de mysterio Eucharistiae sermo. Adhortatio Philippi ad quendam Theodosium judaeum, ut Christi religionem relicta judaeorum superstitione coleret. Iam in calce: *Io. Petrus Valerianus Bellunensis piis Lectoribus S. Nequid christianae pietatis amatori desit, impresso iam elegantissimo Lactantii Firmiani opere — visum est cum iis Tertulliani dissertationem — et aliqua de Eucharistia subiungere: — Quare praecellam Io. Chry. — addere collibuit, neque non Lau. Vallensis etc.* Sequitur subscriptio: *Divina opera Lactantii Firmiani et aliorum supra dictorum Impressa Venetiis*

netiis mira arte et diligentia Ioannis de tridino cognominati Tacuinus finiunt. M. CCCCC. II. die III. Ianuarii dominante inclyto principe Leonardo Lauredano. Subiectum est Registrum chartarum A-V. Omnes Quaterni. Foliis singulis in hac editione numerus adscriptus, quorum summa ab Instit. initio exit CLX. A Tertulliani vero, qui dehinc sequitur, libello de nouo chartae numerantur, ita vt cum Sermone de vita aeterna XXII. folia occupet. In fine adiecta argumentorum cuiusque capituli tabula; denique subscriptio: Quinti Sep. Tertuliani apologeticus aduersus gentes cum sermone pulcherrimo de aeterna vita explicit. Quod opus arte et impensis Ioannis Tacuini fuit impressum Venetiis anno domini 152. (sic) die nono Ianuarii: dominante Leonardo Lauredano principè illustris.

Registrum huius operis a b c sunt terni, d est duernus.

Exarata est haec editio typis nitidis, Graecis tamen adhuc rudioribus. Literae initiales omnes figuris quadratis ligno incisis sunt impressae; inter quas maiores, quae librum aliquem auspiciantur, egregium produnt artificium. Prima item litera primi Libri Instit. initio est impressa formae maximae itemque titulus initio Institutionum literis capitalibus impressus initio fulget. Accuratiorem hanc editionem esse quam multae prius impressae Bunemannus censuit.

Parisis in Bellouisi, apud Io. Petit. 4. Carmina de passione et resurrectione Dominica in Beroaldi opusculis a fol. 93 . 96. cum breui expositione Ascensii.

1506.

Coloniae. apud Quentell. *L. Celsi Lactantii Firmiani christianorum eloquentissimi de opificio dei vel formatione hominis liber per viginti unum capita distributis: cum eloquentia: tum eruditione praeclarus.* In fine: *L. Firmiani viri juxta docti et eloquentis Liber de formatione hominis ad Demetrianum auditorem suum felici atque castigatissimo componitur exitu Coloniae in officina Quentell Anno supra sesquimillesimum sexto ad festum Gregorii pape eruditissimi diem.* litteris gothicis exscriptis plagulis IV. cf. quoque Bipont.

1509.

Veneta XI. f. titulus vt in Veneta X., prima tamen linea literis gothicis quadratis exscriptus paulo etiam verbosior sic se habet: Habes in hoc volumine lector optime diu L. F. op. nuper per *Ianum Parrhasium* accuratissime castigata: graeco — inuenitur. In hoc vero emendatissimum inuenies. Eiusdem Epitome. — Apologeticon: habesque tabulam nouiter impressam. Auersa pagina eadem continet Tacuini epistolam et Valeriani Epigramā ac superior Veneta. Sequitur VII foliis sub titulo: Elenchos huius operis, praefixo de Lactantio testimonio ex Hieronymo de Viris illustribus, Argumentorum, secundum capita singula, it. aliquorum libellorum et Erratorum L. per Raud. tabula. Hanc excipit quatuor foliis Index rerum ac vocum s. *Index vocabulorum notabilium ex vnoquoque capite per abecedarium ordine suo recte comparatus.* Reliqua omnia habet cum praecedente Veneta communia, eundem chartarum numerum ac registrum (ad paginas enim illi cum superiori conuenit), eundem circa literas initiales ornatum, idem in fine ante Tertulliani apologeticum Io. P. Val.

P. Val. Bell. ad Lect. alloquium etc. Excellit vero longissime graecorum typorum elegantia, aequalitate, nitore, tandem scriptura emendata, quae in accentibus et spiritibus etiam rarissime peccat, ita ut hac demum Lactantii editione Graeca graece exscripta iure optimo dicas. Quod superest, in marginibus habet scholia breuia, ab Aegidii Delphi Scholiis in ed. a. 1513. 4. diuersa. — Veneta Parrhasiana, a. 1510. f. quam Catalog. Bibl. Bernens. Libr. Impress. (Bernae 1764.) T. I. p. 137. laudat, eadem sine dubio est cum nostra. vide Bunemannum.

Parisiensis secunda. Lepida Lactantii Firmiani opera accurate graeco adiuncto castigata: Eiusdem Nephytomon: Carmen de Phoenice et Christi Resurrectione. Io. Chry. de Eucharistia Sermo. Lau. Vall. sermo. Phil. ad theo. adhortatio. *Sub insigni Bibliopolae ligno impresso:* Venumdantur in vico Diui Iacobi sub Leone Argenteo. *In fine;* post enumerata, quae volumen continet, argumenta: *Pro Iohanne Petit fidelissimo bibliopola In Bellouisu Impressi: Anno domini M. CCCCIX. Die vero XII. mensis Septembris feliciter finiunt.*

Cum plurimorum sit opinio hanc editionem ex Parisiensi a. 1500. simpliciter descriptam, dein transfusam esse in ed. 1513., indicare satis sit, quibus utraque differat modis. Atque titulum et subscriptionem apposuimus. Continet porro X. primis foliis eadem omnia ac singula, quam illa. Hoc differt, quod pagina altera folii Xmi effigiem sistit ligno impressam, qua Lactantium innui, non vana coniectura fuerit. Porro folium vltimum post subscriptionem pagina altera praebet Egidii Maseriensis ad maledicum Elegiacum Carmen, altera imaginem ligno impressam,

impressam, quae quo pertineat, nescio. Egidii Delphi Scholia non habet, sed rara in margine auctorum passim laudatorum nomina vel de rebus plerumque non memorabilibus notata. Post carmina F. CXCI. pag. alt. ante Tertuliani exordium legitur Epigramma: *Arguit hic hominum* etc. Caeterum nitidior multo et correctior haec est editio, quam tertia Parisiensis, vsu tamen critico illi cedit.

Basileae. 4. Carmina de passione et resurrectione Dominica. in *Beroaldi opusculis* a fol. 93-96.

1511.

Veneta XII. f. Repetitio XImae apud eundem *Io. de Tridino* facta.

1513.

Parisina III. 4. ap. *Io. Petit.* Titulus insigni Bibliopolae ligno expresso ornatus sic se habet: „Lepida Lactantii Firmiani opera accurate graeco adiuncto castigata: Eiusdem Nephytomon: Carmina de Phoenice et Christi resurrectione. Io. Chry. de Eucharistia Sermo. Lau. Vall. sermo. Phil. ad theo. adhortatio. *Venundantur Parisiis in vico sancti Iacobi sub interfigno Lillii aurei.*“ — Pagina auersa statim incipit Egidii Maseriensis ad spectate Indolis adulescentes Ioannem Poncet et Iacobum Maseriensem praefatio, ex secunda Parisina repetita, cui subiuncta sunt *Eiusdem ad discipulos in libri commendationem* disticha et *Eiusdem ad bone indolis adulescentem Guillerimum Baterel* Ode. Sequitur *Tabula Alphabetica s. Indices rerum istis in libris contentarum secundum litterarum seriem* quinque foliis. Hunc excipiunt *Guillermi Baterel Parisiensis ad Egidium Maserien-*

Maseriensem Parrhisanum Ode et Iohannis Poncet Parisiensis ad eundem tetraslichon, dein erratorum Lactantii per Io. Raudensem coll. tabula vt in superioribus editionibus, cui quasi praef. loco excusatio vitiorum typographicorum praemittitur. Adduntur Erratorum index et in fine eius *Egidii Maseriensis Ad Lectorem* distichon erratorum veniam deprecans, totum ampullis et sesquipedalibus verbis constans. Praeter ea, quae in titulo profitetur haec editio, exhibet etiam *Tertulliani apologeticum* carminibus statim subiectum, praemissis simul Lactantii et Hieronymi de eo testimoniis subiectoque capitum indice. Sequuntur reliqua, expositio Io. Chrysostomi et Laur. Vallae s. de Euch. Phil. adhort. ad Theodo. — Nec hic tamen finitur volumen, sed in calce demum prostat *Io. Petri Valeriani Bellunensis ad Lectores Epistola* in superiori editione indicata; hunc vero excipit *Sermo de vita aeterna*, post quem in fine subscriptio: *Pro Ioanne Petit fidelissimo bibliopola apud magnum ortum ab optimo chalcographo Nicolao de Pratis Impressi. Anni dñi M. CCCC. decio tertio. Kalendas januarias nono finiuntur feliciter.* Tandem nec vltimum quidem folium album totum reliquere typographi, quippe quod *Egidii Delphi ad Borbonicos* adolescentes discipulos de Lactantio et de libris (eius) extantibus epigrammata tria offert. Haec editio praeter breues illas, quas in Veneta XI. f. iam laudauimus notationes, habet etiam Eg. Delphi scholia partim margini apposita, partim, vbi prolixiora essent, ipsi textui subiuncta, non sine magno vtilitatis et concinnitatis damno. Sic Fol. CLIII. errore typogr. exaratum est Fol. LIII. In fine libri VII. Inst. additum est tale adnotamentum, ad cap. XXIII. huius libri (quod Fol. CL. secus ac in aliis editionibus de verbis: *Verum ille cum deleuerit iniusticiam* etc. incipit

incipit*) spectans, propter prolixitatem (sic ibi legitur) a typographis in finem vsque referuatum. Item post librum de Ira Dei Fol. CLXXI. pag. altera extat scholion ad cap. XIII. libri VII. Institutionum. Denique Fol. LXXII. sub rubrica: *Sequitur Epitome Diuinarum Inst. Lactantii Firmiani*, non Epitome ipsa, quae multo inferius post librum de opificio hominis Fol. CLXXXI. initium habet, sed capitum illius argumenta, locis simul Institutionum, ad quae vnumquodque pertinet, indicatis exhibentur et annexa sunt *peccata in Epitome* s. emendationes verius textus impressi, quibus adscriptum in fine: *Haec notauit Egidius Delphus Socius Sorbonicus ac Theologus Doctor*. Deinde incipit liber de opificio rel. Satis, puto, ex iis, quae dicta sunt de hac editione, iudicari poterit. Dispositionis laude omni caret, praeterea nec typorum elegantia commendatur (Graeca exscripta sunt literis putidissimis) nec in textum cura. Quippe insunt abbreuiaturae crebrae inconcinnae, distinctiones ineptissimae, errores operarum in textu et foliorum numeris permulti; de accentibus graecis omnino fileo; porro in literarum ae, e, et e peniculati itemque literarum initialium maiorum seu minorum ligno impressarum vel simplicium vsu, nulla constantia. Hac tanta deformitate offensus esse videtur Sandius, qui in *Nucleo Hist. Eccles.* ex pessimis et corruptissimis hanc editionem esse censuit, quo nomine tamen a Bunemannio reprehenditur, qui secus eius sententiam ad verborum proprietatem acceperat. Nam lectiones optimas frequentes habet, quas magnis laudibus eximius iste censor effert, quibusque tantum abest, vt cum ed. Paris. a. 1509. conueniat, vt toto potius coelo discordet. Quod eo magis impulit, vt in describenda

*) Nimirum omnes hoc caput a verbis: *Nunc reliqua subnectam*, exordiantur.

benda hac editione essemus prolixiores, cum praeter-
ea Maettarius de Parisinis edd. omnibus profus fileat
et prima, si modo extet, sit rarissima. *)

Florentiae. 8. apud *Phil. Iuntam*, ex Mariani
Tuccii recognitione: Quae in hoc opere continean-
tur. L. Coelii Lactantii Firmiani diuinarum in-
stitutionum libri septem. Eiusdem de ira Dei Liber
vnus. Item de opificio Dei Liber vnus. Eiusdem Epi-
tome in libris suis. De diuinis institutionibus. In
calce carmen de Phoenice et de Dominica resurrectio-
ne. In fine: Hoc opus praecipua diligentia castiga-
tum et cura summa excusum est Florentia sumpti-
bus Philippi de Giunta Florentini A. D. M. D. XIII.
mense Octobri.

M. Tuccius in praef. ad Cardinal. Innocentium
*Cibo „se per triennium nihil aliud pene legisse aut
elaborauisse, inquit, et patrocinio literatorum homi-
num usum et cura atque labore suo, quam vt huic au-
ctori sua puritas, integritas et maiestas restitueretur.*
An libris vsus sit MS. et quibus non nominauit. Il-
lud etiam ex nimia morositate dictum ab eo existi-
mes: *Lactantium ad suam aetatem vsque corruptum,
lacerum*

*) Vereor equidem, ne mancum aliquod annorum 1509.
s. 1513. exemplum, cui annus 1500. male esset ad-
scriptus Bunemannio parum tunc de istis minutis cu-
rioso et dum accuratius inspecturus erat, illud desi-
deranti imposuerit, quod aliis etiam accidisse aliquot
harum ipsarum editionum exempla Bibl. Acad. docent.
In quo si fallar, doceri velim ab eo, cui editionis
a. 1500. sit copia, quantum illa cum sqq. concordet.
Vix enim Valeriani Bellunensis epistola huic inesse
potest, quae primum, vt demonstratum est, editio-
ni Venetae a. 1502. accessit, nisi forte Venetam ali-
quam penitus ignoremus.

lacerum et sordidum esse lectum. Textum praecedunt Hieronymi de L. iudicium, Argumenti capitis cuiusque index et Errata L. Additur denique huic editioni, ita tamen ut per se stare possit, Tertulliani Apologet. adu. Gentes. In fine eadem leguntur ac supra. Contulerunt hanc ed. Isaacus, Gallaeus et Heumannus.

Basileae. 4. Carmen de resurrectione et Carmen de Passione — inter *Beroaldi Opuscula.* B. P.

1515.

Veneta XIII. f. Aldina I. 8. L. Coelii Lactantii Firmiani diuinarum institutionum Libri septem. De ira Dei, Liber I. De officio Dei, Liber I. Epitome in libros suos acephalos. Phoenix. Carmen de Dominica Resurrectione. *In fine:* Venetiis in Aedibus Aldi et Andreae Soceri. Mense Aprili. M. D. XV. Curam huius editionis gessit ab Aldo sibi demandatam *Io. Bapt. Egnatius.* Praemittuntur more sup. edd. testimonium Hieronymi de Lactantio, et Capitum argumenta. Sed abest ab h. ed. primum Erratorum Lactantii tabula. In Calce subiicitur interpretatio *Dictionum Graecarum, quae in Lactantio reperiuntur, de verbo ad verbum facta, recensente, emendanteque Marco Musuro,* item Lactantii Carmen de Passione Domini, quod in vetustis exemplaribus se deprehendisse editor affirmat, denique lectiones variae insigniores et textus impressi correctiones. Egnatius qui in praefixa ad Antonium Triultium Regis Francorum ad Senat. Venet. Oratorem *tanto hosce libros castigatioris esse contendit caeteris Lactantii libris, qui ad hanc diem impressi legantur, quanto Aldus ipse in hoc genere laudis omnes alios facile praestet.*

praefet. Aestimanda vero est haec editio non ex sola textus impressi lectione, sed correctionum quoque in calce additarum ratio haberi debet, *in quibus, ut Egnatius inquit, et diversa lectio addita est, et quaedam distinctius sunt notata.* Quod Bunemannus plane non animaduertit, qui constanter Aldinae primae lectiones ex textu impresso laudat et sequentibus passim edd. lectiones tribuit, quae dudum in his Egnatii correctionibus proditae erant. Hinc denique recte se habere didicimus, quod supra ad Tertullianum dubitanter et suspensio vestigio erat a nobis positum, Tertulliani Apologeticum vna cum Lactantio, seorsim tamen esse excusum. Nam textus Lactantiani correctionibus laudatis subiiciuntur duo menda typographica in Apologetico emendanda, quae paginis lineisque indicatis in peculiari illa Apologetici editione omnino extant.

1520.

Lipsiae, ex off. Melch. Lotteri. 4. Coelii Lact. F. de opificio Dei, vel formatione hominis ad Deme-
trianum liber, editore *Herm. Tulichio.*

Basileae, 4. Carmen de Resurrectione et Car-
men de passione cum breui Ascensu, expositione in
Beroaldi opusculis a fol. 86 - 89. cuius editionis
exemplo Bibliothecae Acad. varia, ut equidem ex li-
terarum ductibus iudico Heumanni manu, sunt ad-
scripta.

1521.

Veneta XIV. fol. ad Parrhasianam 1509. con-
formata. Adhibita ab Isaeo et Gallaeo.

Basileensis I. 4. oblongo, ap. Andr. Cratandrum, L. Coelii Lactantii Firmiani Diuinarum Institutionum Libri VII. De ira Dei, Liber I. De opificio Dei, Liber I. Epitome in libros suos liber accephalos. Phoenix. Carmen de Dominica resurrectione. Carmen de passione Domini. In fine: Basileae apud Andream Cratandrum mense Februarii. Anno MDXXI. In fine praefationis ad omnes Solidioris Theologiae studiosos Dat. Bas. In officina literaria. Idibus Februar. A. 1521. Cratander doctus typographus, „Huius, ait, disertissimi uiri egregia opera, — a nobis uenustioribus transcripta typis, et quanta potuimus diligentia, ad plurimum exemplariorum fidem recognita in manus uestras damus. In quibus nonnunquam, uarietate codicum oblata (impresos puta), aliam lectionem apponi curauimus: ut si unum istum libellum semel nacti fueritis, multa et diuersa Lactantii exemplaria uos adeptos affirmare possitis.“ Si uera vis, sequitur Cratander omnino Egnatium, i. e. Aldinam primam ex correctionibus Egnatii textui Aldinae postpositis, bono tamen cum iudicio et, de quo uiri grauitas dubitare nos non fuit, fide earum, ex aliis editionibus explorata. Singula etiam capitum argumenta, Graecorum interpretamenta etc. eodem ordine ac Aldina exhibet. Excellet uero haec editio chartae et typorum nitore, paginas numerat, et custodes per folia singula ostendit; nec minor in operarum recognitione adhibita est diligentia.

1524.

Basileensis II. Cratandri, 4. apud Andr. Cratandrum. Repetitio Imae teste Bunemannio. Idem a Gallaeo hanc a. 1523. citari monet.

1529.

1529.

Basileae in off. Frob. per Hieronymum Frobenium et Io. Heruagium. 8. Liber Lact. Firm. de Opificio Dei per Desid. Erasmus Roterod. accurate recognitus et scholiis illustratus. Erasmus in epist. ad Tiemannum Grauium siue a Fossa: „Tibi lacteum mitto munusculum Firm. Lactantii Opusculum de Opificio Dei s. Formatione hominis. — Id aliquot dierum opella partim ex vetustissimo Codice repurgauimendis, in quibus reperias aliquot, quae nulla diuinatione poterant restitui. Addecimus singulis capitibus adnotatiunculas.“ Quae licet vna cum lectionis varietate ultra cap. XI. non progrediantur, meliores tamen lectiones per integrum librum in textu continuantur, ad quas multos editores non attendisse, Bunnemannus accuratiori comparatione ostendit. Heumannus vitiose in praefatione citat Erasmi editionem Basil. 1519. quod ortum ex praua scriptura editionis Antwerp. 1532. nam idem vitium in anno occurrit in edit. Antwerp. Gymnici 1539. finita dedicatione; vbi rectius ed. Frobeniana i. e. prima Basil. 1529. 10. Cal. Mart. Nec aliter habet T. III. Operum Erasmi in parte posteriori siue Epistolarum Parte Secunda ed. nouiss. Lugd. Bat. f. 1658. epist. 1015. In ed. Frobeniana liber de Opificio est adiunctus Erasmi scripto, cui titulus est *Viduae Christianae*.
BV NEM.

Eodem anno Paris. 8. typis Simonis Colinaei. Idem liber de Opificio cum Erasmi scholiis repetitus est. Maitt. T. II. p. 2. p. 716.

1532.

Basileensis III. Cratandri. fol. Conr. Gesnerus in Bibl. f. 486. dicit excusam apud Cratandrum in fol.

fol. chartis 180. cum indice. Maittairio non innotuit. Ex Bipp. notitiis discimus in Bibl. Fref. ad M. exemplum afferuari. Repetitio priorum censerit solet; quod verisimillimum. Attamen scire velim, num liber de opificio ex Erasmi recensione sit exscriptus, nec ne.

* * *

Antwerpiae ex officin. Ioan. Graphei (Anno M. D. XXXII. mense Martio). „L. Coelii Lactantii Firmiani Div. Inst. Libri VII. De ira Dei Liber I. de Opificio Dei Liber I. per De. Erasmus Rot. recognitus et scholiis illustratus. Epitome in libros suos Acephalos. Phoenix. Carmen de Passione Domini. Carmen de Dominica resurrectione. Praeterea eorum, quae in toto hoc opere notatu digniora visa sunt indicem praeposuimus.“ Expressa est Cratandriana, variasque lectiones, quae in margine illius (primae) leguntur, et haec refert, inconcinne tamen in ipso textu verbis statim subiunctas. Librum de opificio, ut titulus profitetur, ex recensione Erasmi praebet. Hinc magis etiam suspicor, idem iam in M. Cratandri editione esse factum. Dedicatio Erasmi ad Tielmannum libro de Opificio H. praefixa, perperam a. 1519. est signata, ut Bunemannus iam obseruavit.

* * *

Lugduni. 12. Ex fide Bipontinor. Soc. laudo. Alibi memoratam hactenus non vidimus.

1535.

Veneta XV. Aldina II. Fastelii. „L. Coelii Lact. Firm. Div. Inst. Libri VII. proxime Castigati et aucti. Eiusdem de ira Dei Lib. I. Epitome in libros suos,

suos, liber acephalos. Phoenix. Carmen de dominica resurrectione. Item Index in eundem rerum omnium. Tertulliani liber apologeticus c. indice. ALDVS. M. D. XXXV. *In fine.* Venetiis in Aed. Haeredum Aldi, et Andreae Soceri, mense Martio, M. D. XXXV. Curauit hanc ed. Honoratus Fasitellius de literis antiquis per consilia, quibus Paulo Manutio iuueni, qui patrem vix triennis amiserat, studiorum primus moderator, deinde ad edendos graecos romanosque optimos scriptores auctor et horrator extitit, optime meritus. Extollit quidem Paulus in epistola nuncupatoria ad *Germanum Minadonum Monachum Casinatem* Fasitelli amicum humanitatis et vrbauitatis plenissima et ex animo viri amantissimo profecta ingentibus laudibus eius in se benevolentiam, de futuris simul auctorum editionibus spes laetissimas excitans, quas irritas non fuisse, euentus docuit. De praesenti vero eius in Lactantium cura; *detulit*, inquit, *ad me quos nunc impressimus Lactantii libros, tam multis illos quidem in locis emendatos et auctos, ut cum omnibus, qui ante exierant, collati, propemodum alii viderentur.* Ego autem, ut initium libenter a Lactantio facerem, duabus praecipue causis mouebar: *Et quod ab eo flagitiosas ueterum superstitiones tanto eloquentiae flumine consutari uidebam, quantum in alio nemine, qui eandem materiam tractauerit, reperias.* Et quod authorem confirmandis bonis moribus et literis tam utilem, in hominum manibus tam lacerum diutius haberi, non facile pati poteram. Itaque secum ipsi cogitent sacrarum literarum studiosi, quidnam in reliquis, qui propediem edendi sunt, habenturque deprauatissimi, sperandum sit: quando hic, qui castigatissimus credebatur, corruptissimus inuentus est. In quo ne uoluisse lediori fucum facere uideamur: additiones eas, de quibus su-

pra diximus; quo possent commodius inueniri, stellae nota utrinque apposita inclusimus. Caetera loca, quae prope infinita sunt, nemo non per se facile passim animaduertat. Sunt quaedam in his, quae insigni iuuenis in amicum studio dabis, nonnulla etiam rhetorice dicta, quod pariter de Gryphii sententia valet, Lactantii libros non plus Firmiano, ex quo nati sunt, debere, quam Fastelio, ex quo renati.“

Contra Isaei de hac editione iudicium est iniquissimum: *textum ubique corruptum ac foede maculosum esse, adeo ut non excussa quam pluribus in locis beata ista uideretur suauitas orationis, majestas ac pulchritudo, qua supparem Ciceronis Lactantium, ceteris etiam longe superiorem proclamant; sed et vix ejus sensus ullus alicubi deprehendi possit; quae porro sequuntur, sunt etiam inepta. Verum fane hoc quod Bunemannus iam professus est, multas lectiones plane nouas Fastelii correctionem inuexisse, sed quod leui comparatione cognoscas, plurimam partem bonas et vel posthac MSS. Codd. confirmatas, vel propter orationis leges a Bunemanno comprobatas. Vfus praeterea est, ut idem profitetur Manutius, Codd. vetustissimis Coenobii Casinatis; multas etiam ex superioribus edd. cum iudicio depromsit, multa tamen sequentibus Lactantii edd. reliquit. Reuocauit autem Fastelius multa Lactantii loca, Manichaeismum seu aliam haeresin redolentia, quae partem maximam quidem a MSS. Codd. et edd. vetustissimis siue plus iusto quorundam lectorum pietatis ardore, siue librariorum indoctorum culpa, inuentium ne Firmianum tanquam haeresis reum agere viderentur, exulauerant, quaeque postea demum Thomasius rursus refecuit suffragantibus editoribus infecutis omnibus, qui ab haereticis ea inserta existimarent. Caeterum repetit etiam haec editio Egnatii ex superiori epistolam, additumque*

ditumque carmen de Dominica passione. Reliqua ut in priore. Sed, quod mireris, habet haec editio neque textum in capita descriptum, neque numeros paginis, ut Aldina superior, sed foliis tantum adpositos, nec custodes adeo, sed in prima cuiusque plagulae pagina infra textum nomen: Lactantius, legitur. Fasitelliana a. 1538. ap. Fabric. Bibl. Lat. Vol. III. p. 398. nulla alia est, quam haec nostra. Imposuit Fabricio haud dubie Gryphii error, qui in ed. a. 1541. parum attente scripserat, *Fasitellium quatuor abhinc annis* Lact. restituisse, ex quo computo efficeretur utique a. 1538. vid. Bunem. ad Ed. Gryphian.

1539.

Antverpiae, ap. Io. Gymnicum. 8. Lactantii — cum Erasmi schol. in libr. de opificio. — Plerumque ei cum Aldina 1515. et Cratandro, at in libro de Opif. Dei cum Erasmi editione Frobeniana convenit. Comparavit eam Bunemannus diligentissime.

1541.

Lugduni, apud Sebast. Gryphium. 8. Editio haec nitida et rara non innotuit Maittario. Est ea integra ex Fasitelliana expressa, ut locum eius optime explere possit. Gryphii de Fasitelio iudicium supra protulimus.

1542.

Frantof. ad Viadr. et Argent. 8. — Liber de opificio Dei cum observationibus Io. Willichii. Ad- dito Hippocratis libello de Genitura, Willichio interprete. *Bipp.* Commemorat eam Cat. Bibl. Barber,

1543.

Lugd. Bipp.

1544.

Colon. apud Petrum Quentel. fol. L. Coel. Lact. Firm. Diu. Inst. Libri septem iam nouissime ad vetusta exemplaria manuscripta sedulo collati, summaque cura a mendis compluribus, hactenus nunquam animaduersis, nunc primum vindicati. Eiusd. de Ira Dei Lib. I. rell. Cum adnotatiunculis aliquot Def. Erasmi Roterodami, seorsum ad librum de opificio Dei spectantibus: Et assignatione locorum aliquot minus catholicorum, aut alioqui scrupulosiorum: Atque indice nono ac rerum locupletissimo iam recens opera Bartholomaei Laurentis adiecto. — Coloniae ex officina typ. Petri Quentel, mense Augusto anni post Christum natum M. D. XLIII. Quid in hac editione a typographis praestitum sit, in breui ad Lectorem admonitione, indici vocum et rerum insigniorum subiecta declaratur hoc modo. „Ne mirum tibi videatur, candide lector, cur in hac editione, nunc dictiones, nunc syllabas, aut literas, nonnunquam integras sententias, diuerso a communi contextu caractere descripsimus: consilii nostri hanc accipe rationem: Contulimus diligenter superiores editiones ferme omnes, adhibitis etiam exemplaribus vetustissimis manuscriptis, vt veram et germanam lectionem daremus in medium. Et restituimus quidem plura, quam crediturus sis, nisi contuleris, loca. Vbi vero, dissentientibus exemplaribus lectio occurreret aut literae, aut syllabae, aut dictionis mutatione diuersa, vtrouique tamen tolerabilis: diuersis eam literarum typis signauimus, tuo arbitrio relinquentes, vt, vtram malis, sequare. Caeterum vbi hac commoditate vti non licuit, lectionem diuersam margini adscripsimus, diligentiam nostram sic volentes esse testatum, nec dubitantes, eam tibi probatum iri, dummodo hanc editionem cum aliis conferre non graueris.

graueris. Rel.“ Sequuntur proxime ante textum loca aliquot, quae aut veritate minus consentanea, aut aliis scrupulosa videri queant. — et Des. Erasmi annotationunculæ quaedam ad libr. de op. Dei: — Editio nitore typographico et correctione valde commendabilis, neque non propter optimas aut diuersas lectiones plurimi faciendæ ac Bünemannò optima et emendatissima dicta.

1548.

Lugduni. 8. ap. Io. Tornaesum et Gulielmum Gazejum. L. C. Lact. Firm. Diu. Inst. rel. Omnia ex castigatione Honorati Fasitellii Veneti pristinae integritati restituta. Praemissa est Lact. vita ex Hieronymo pagina tituli auersa. Subiuncta Graecar. interpretatio diction. recensente emedanteque *Marco Masuro* (sic). Errata Lactantii per Ant. Raudensẽm collecta et Index verborum ac rerum. *Bipp.*

1553.

Lugd. 8. f. 12. ap. Io. Tornaes. et Gulielm. Gazejum. Repetitio praecedentis.

1555.

Antwerp. 8. min. L. C. Lact. Firm. Opera memorantur in Cat. Bibl. Ludewig. Halae 1745. T. I. patres. p. 36. n. 411. *Bipp.* c. Scholiis Erasmi laudat *Cat. Bibl. Musei Britt.* T. II.

1556.

Basileae f. in Haeresiologia Io. Heroldi. p. 301.

1560.

Parisius. 12. ap. Hieron. de Marnef. Ex castigatione Honorati Fasitellii. cf. ad a. 1565. *Bipp.*

1563.

Basleensis, Betuleji I. per Henricum Petri. fol.
 „L. Coelii Lact. F. opera, quae quidem extant, omnia:
 uidelicet Inst. Diu. l. VII. de ira Dei l. I. de opificio
 dei l. I. Epitome Libror. D. Institution. Phoenix.
 Carmen de Dominica Resurrectione. Accesserunt
Xysti Betuleji Augustani pia ac erudita Commenta-
 ria, nunc primum in lucem edita. Bas. p. Henr.
 Petri M. D. LXIII. Mense Martio. vid. ap. Bune-
 mann. Hic Xystus Betulejus Augustanus, Scholae
 patriae ad D. Annae templum recens tum institutae
 rector, vir doctus et laboriosus, Xylandri praecep-
 tor, Lactantium, quem adeo in deliciis habebat, ut
 filio etiam Lactantii nomen imponeret, discipulis suis
 enarrandum susceperat, et in carmina primum, dein-
 de institutionum etiam libros hosce commentarios
 dictauerat. Finitis vero his quum a magistratu scho-
 lae*) Lactantii lectione ipsi esset interdictum, anno-
 tationibus extra ordinem in libros de Ira et Opificio
 Dei continuatis quam primum publicare constituerat,
 sed belli interuentu pressa ista manserunt; et cum ipse
 interim 1554. XIII. Cal. Iul. diem supremum obiis-
 set filio *Emmanueli Betulejo* relicta, qui hoc anno
 tandem in lucem eos edidit praemissa ad fratres
 Hein-

*) *A Viris, si diis placet, Ciceronianis* — ipse indigna-
 bundus inquit; contra quos etiam praefatio eius, qua
 disputatur, utrum Lactantiana scripta recte in Schola
 praelegi et enarrari conueniat, contra Lactantium astigas
 instituta spectat. Fuisse vero homines superstitiose
 Ciceronem colentes in Lactantium etiam iniquos
 Erasmi Ciceronianus testatur; neque his aliam La-
 ctantii e scholis eiiciendi causam fuisse, ex laudata eius
 disputatione tum filii et Io. Nysaei, Xysti Biographi
 testimonio manifestum sit.

Heinzellios dedicatione, in qua de Lactantii vita, scriptis cum deperditis tum reliquis eorumque argumento deque huius editionis occasione fusius exposuit. Praeter Xyssi praefationem de Lactantio in Scholis praelegendo scriptam Aug. Vind. 1545. mense Aug. addita est quoque Io. Nysaei Xyssi B. vita et super ea carmen ad Em. fil. Carmen de Phoenice seorsim iterum inscriptum est filiis Io. Bapt. Heinzellii Conf. Aug. Carmen de Passione Domini, verò absque commentario accessit. Denique subiecta sunt *loca aliquot in Lactantio deprehensa, quae aut veritati minus consentanea aut alias scrupulosa videri queant*, in praecedenti editione iam proposita. Postremo index rerum memorabilium. Commentario Betuleji apud eos, quorum in gratiam scriptus est, laus sua et pretium fiet, necesse est, quibus profecto opera eius plurimum profuit. Horum igitur respectu tot loci communes Theologici et Philosophici generis ferendi sunt. Multa tamen vtilissime ad Lactantium illustrandum eum attulisse, Bunemannus censuit. Prouocat aliquoties ad *Vetustum Codicem*; nec vero indicat, quis et qualis ille fuerit. Prouocat quoque ad editionem antiquam Romanam nec non Iuntinam, Ald. et Gryphianam, sed Romanam anno addito non indicauit. In nonnullis locis habet lectiones plane singulares, in quibus eum non tam codicem MS. quam ingenium sequi arbitratur Bunemannus, qui simul ostendit, Mich. Thomasiū saepe Betulejum in textu esse secutum, vt tamen eum non nominaret; nisi vno loco (ad L. 6. not. 157.), vbi in Betulejum acerrime inuehitur.

Paris. 4. ab *Oleario* indicatur, BIPP.

Ad

Ad hunc a. *Riccardi Olzenengi* Vercellensis Commentaria in VII. Libros Inst. memorari Celso Rosino in Lyceo Lateranensi T. II. p. 214. obseruat Fabricius.

1564.

Basil. 4. de Christi beneficiis. in Geo. Fabric. poet. vett. Christiani Opp.

1565.

Parif. ap. *Hier. de Marnef.* 12. Lact. Inst. lib. VII. etc. Omnia ex cast. Hon. *Fasitellii* Ven. pristinae integritati restituta. cum Indice locupletissima. Descripta videtur ad Lugdunensem 1548. quam vide.

1567.

Lugd. ex off. *Tornaesii.* 12. Repetita ex edd. annor. 1548. et 1553.

1568.

Antwerp. 12. BIPP.

1570.

Antuerpiae, ex officina *Chph. Plantini.* 8. „L. Coelii Lact. Firm. Diuin. Inst. libri VII. De ira Dei — rel. Carmina ascripta Lactantio. Phoenix incerti auctoris. Venantii Honorii Clementiani Fortunati presbyteri Italici ad Felicem Episcopum carmen de Pascha. Incerti auctoris carmen de passione. Omnia studio *Michaelis Thomassi* emendata, cum Notis eiusdem. Graecarum vocum Latina interpretatio. Index in Lactantium amplissimus. — Titulus iam descriptus omnes ac singulas, quibus emineat, haec editio virtutes declarat. Vfus est *Thomasius*

maius duobus Codd. MSS. Bonon. et septem Vaticanis. In textu plerumque secutus est Ed. Aldi ex recens. Fasitellii, et Betuleji, nisi quod loca quaedam, de quibus ad Fasitelianam a. 1535. nobis mentio est illata, refecuit; rarius lectiones MSS. Bonon. in textum recepit, saepius in margine eas posuit et in notis praecipuas defendit. Chartarum ac typorum nitore admodum commendatur haec editio. Haec in Bibl. Leideni ext. collata c. Cod. Lipsiensi D. Pauli et Palatino.

Antwerp. typis Stelfii 12. Cat. Bibl. Mus. Britt. Habuit etiam Gallaeus.

1578.

Venet. f. I. Institutiones aduersus Gentes. Bibl. Mus. Britt. T. II.

1579.

Lugdun. 12. Memoratur in Cat. Bibl. Schwarz. P. I. p. 132. auct. lat. n. 2342. BIPP.

1587.

Antwerpiae, ex officina Plantini Archetypogr. Regii. 8. Repetitio ed. prioris 1570.

*Lugdun. ap. Io. Tornaesum. 8. min. *) (Tornaesii II.) „L. Coel. Lact. — Omnia ex fide et autoritate librorum manuscriptorum emendata. Praemissa*

*) Nempc hac forma omnes omnino edd. Tornaesianas constare scias, neque falli te patiaris, vbi plerumque duodenis laudatas inueneris.

missa ex Hieronymo Lactantii vita habet haec ed. post textum Graecorum locorum interpretationem latinam, dein quaedam Augustini et Hieronymi loca in libro Manuscripto Lactantii libris subiuncta, tandem Tornaesii ad Lect. de editione admonitionem et rer. ac verbor. indicem: Dotes huius editionis vix bene paucioribus quam ipsius Tornaesii verbis indicari poterunt. En ista: „Cum mihi demum Lactantius esset excudendus, opportune oblatis sunt et a me empti libri septem diu. Inst. manuscripti. Quid ex iis mea opera huic editioni et praecedentibus accesserit, malo te scire conferendo illas cum ante editis, quam si id in hoc epistolio indicarem. Hoc ingenue fatebor, malui timidi quam temerarii nomen incurrere. Ea de causa quando utraque lectio mihi visa est defendi posse, alteram margini adscripsi: In eoque tantum mihi detraxi, ut etiam, quae nusquam alibi legeram, non dubitauerim adscribere. Quae desiderabantur in manuscriptis, ea nolui delere, sed ut dignosci possint, has notas †, †† adhibui. Quae illis includuntur, non habentur in codice manuscripto. Aliquando integras et longas periodos, saepissime unicum verbum inclusum reperies. Non parum item me inuit Vir eruditissimus Iacobus Cujacius, qui nonnullos locos huiusce nostri auctoris ex fide veterum librorum a se emendatos ad me misit. Quae ex Augustino et Hieronymo addita sunt, in ipsis auctoribus nec omnia nec eadem serie reperi. Attamen quoniam ita se habebant in manuscripto, intacta reliqui. Haec sunt, quae te volui scire, non tantum ut quam operam nauauerim, sed quam methodum secutus sim, aperirem. — non priuati honoris aut emolumenti, sed publicae utilitatis gratia laborem hunc suscepi.“ Melius utique codicem descripsisset Tornaesius, neque tamen propterea, quod hoc neglexerit, fraus illi imputari debet cum

Heumanno, qui grauiter criminatus est, eum iactatione MS. vendibiliorem suam mercem facere voluisse, et neque aetatem neque bonitatem codicis descripsisse, immo adponere codicem fuisse notae pessimae, et de Cuiacio subiecta fraudem olere mercatoriam, ideoque nec opus sibi fuisse huius editionis collatione putat. Aequior Bunemannus affirmat plane eximia inesse in hac Tornaesiana et ea quae cancellis inclusa sint aut in margine adnotata, ad quae solus Heumannus attenderit, ne centesimam quidem partem emendat. per septem istos Instit. libros in hac ed. 1587. conficere professus est. Nolim vero propter Cuiacii quasdam emendationes cum Bipp. speciosum nomen recensionis *Tornaesio-Cuiacianae* procudere.

Lugd. 16. memoratur inter libros rariores Mannheimii 1779, venales ap. Matth. Fontaine bibliopolem. BIPP. Vereor, ne eadem Tornaesii fuerit negligentius indicata. Occurrit tamen eius mentio quoque in Cat. Bibl. Bodl.

Paris. f. in *Bibl. PP.* Vol. IX. col. 1.

Paris. 8. BIPP.

1593.

Lipsae. Lactantii dictum vel vaticinium de delendo nomine Romano in terris, et imperio Occidentalis in Orientem transferendo explicauit *Matthias Dresserus* ac Rudolpho II. dedicauit. BIPP.

1594.

1594.
Lugduni 8. repetita Tornaesiana; in 12. laudat
Cat. Mus. Britt.

f. l. et a.

Lactantii firmiani hymnus paschalis cum nouo nec incurioso commentario. 4. Auctor huius commentarii *Hermannus Buschius studio inuandae imperitiores scripti*, nomen in praefatione Ioanni Gymnico Aesfendiensi auditori Domestico inscripta professus est. Constat tribus plagulis, quarum tertiae folia tantum sunt numerata. Literae sunt Gothicae. Titulo in ipsa fronte subiiciuntur versus elegiaci in hymnum ab H. Buschio compositi.

SAEC. XVI. a. 1601.

1613.

Geneuae. 12. (8.) Repetita Tornaesiana a. 1587. pariterque h. a. *Coloniae* 12. (8.) BIPP.

1616.

Lugd. 16.

— 4. *Phoenix* in choro poetarum lustrato et illustrato, curante *Alex. Ficheto*. BIPP.

1618.

Coloniae fol. Opera omnia in *Bibliotheca Magna Patrum*, T. II. n. 10. Vol. III. p. 206. sic in *Cat. Bibl. Leid.*

Ienae: *Phoenix* poetarum carminibus celebratus et commentariolo illustratus a *Io. Gryphiandro*. — Praeter *Lactantii* carmen continet *Ouidii* versus de *Phoenice*, *Metamorph.* XV. *Claudianum* *Idyllium* et
 Bapt.

Bapt. Mantuani fragm. carminis (de phoenice. Sequitur diss. de Phoenice e veterum testimoniis ducta, qua eius veritas asseritur, deinde commentariis in singulos versus carminis Lactantiani. B I P P.

1627.

Vitebergae, 8. Carmen de resurrectione, cum notis *Aug. Buchneri*.

1630.

Genevae, ap. *Io. de Tournes* (Tornaesium). 8. „L. Coelii Lact. Firm. Inst. libri VII. etc. Editio nouissima ac omnium emendatissima. Repetitio Lugdunensis 1587. In titulo effigies Lactantii ligno impressa numi figura c. epigraphe.

1646.

Caesena, ex typogr. *Nerii*. f. „Lactantii opera quae extant omnia, videlicet Diu. Inst. adu. Gentes Libri septem etc. (carminibus tanquam falso Lactantio adscriptis omissis) a IOSEPHO ISAEO, *Caesenate* olim Diui Petri de Vrbe Canonico, *Cambetto* lae, *Buschi* etc. Comite, summa diligentia recognita et non modo ex antiquissimis MSS. Codicibus ac probatoribus impressis, sed etiam ex Doctissimis Scriptoribus emendata et notis illustrata etc. — Praemisit Isaeus operibus 1) Elenchum MSS. et Edd. 2) Vitam Lactantii ex scriptis eius et aliis. 3) Iudicia ex Hieronymo, Honorio, August. Trithemio, Volaterrano, Petrarcha, Io. Franc. Pico, L. Aretino, Rhodigino, I. L. Vive, Io. Bapt. Pio, Giraldo, Fr. Florido, Gul. Cantero. 4) Propositiones in Lact. a Catholicis caute legendas in Notis vel explicatas vel confutatas. 5) S. Scripturae loca citata. 6) Dictionum Graecarum Latinam interpretationem. 7) Varias

rias lectiones. 8) Summaria capitum. Sigismundus Isaacus patris sui opus inscripsit (en-titulum!) *Sacri Senatus Apostolici jubari praefulgido, Lumini in-occiduo Hieronymo Verospio Vere Pio, Vero Hospiti Virtutum, Vero Hosti Vitiorum.* Scribit in praefatione Isaacus: *Thomasium nonnullis quidem Firmiani vulneribus opem tulisse: verum pleraque intacta, ac prope innumera remansisse; — se vero sublatis mendis plus minus tercentis meliores lectiones ex optimis exemplaribus et doctissimis scriptoribus restituisse.* Praecipuum studium in eo posuit, ut, quae Lactantio fraude allita essent vel putarentur, saltem et a Thomasio iam reici coepta essent, penitus eliminaret. Hinc quoque fluxit acre ac iniquum de Fasitelio iudicium, quod supra attulimus, quippe qui sedulo omnia illa loca suspecta et iam alibi ommissa quasi postliminio restituerat. Adhibuit codices *duos Bononienses, duodecim Vaticanos, Codicem Mich. Thomae Taxaquettii* *), Codicem Franc. Peniae, Hispani et Edd. Rom. 1474. Venetas 1472. 1493. 1511. 1521. et 1535. Flor. Iunt. 1513. et Antwerp. c. not. Thomasio apud Plant. 1587.

1650.

Romae, ex typographia Mascardi, Anno Iubilei Sumptibus Blasii Diverfini et Zenobii Masotti. fol. „Lactantii opera — a Iosepho Isaeco — recognita etc.“ Ad verbum et menda adeo typographica repetita Caesenatensis. Fraudem bibliopolae editionem auctiorem titulo nonnihil mutato, appositaque alia dedicatione ad Theodorum Principem Triultium, Cath. Regis ad Innocentium X. P. M. extra Ordinem Oratorem, mentientis odoratus est et collatione accurata.

*) Vide Lengletium in notitia Codicum.

rata detexit Bunemannus. Frequentius vero haec occurrit editio et nobis quoque fuit ad manum; non item prior a. 1646. quae admodum rara est.

1652.

Lugd. Bat. ex off. Petri Lessen. 8. Lact. op. quae extant omnia. Accedunt Carmina vulgo adscripta Lactantio. cum notis *Antonii Thyfii*. Notae sunt parui momenti et partim, ut et textus et variae lectiones ex Thomasio ed. repetitae. Nec opus sibi duxit, ut hoc Lectorem doceret editor. Habet praeter capitum singulorum argumenta Loca aliquot in Lactantio deprehensa aut veritati minus consentanea etc. et indicem.

1660.

Lugd. Bat. ap. Franc. Hackium et Petrum Lessen. 8. *Lactantii opera — cum selectis Variorum* commentariis, *opera et studio Seruati GAL- LAEI* (Ecclesiae Gallo-Belgicae apud Zirizaeos ecclesiasticis) Accedunt carmina Lactantio ascripta, licet in titulo non indicata. Nitida editio. Praeter Betuleii, Thomasio, Isaëi et Thyfii notas excerptas quoque Salmasii, Bocharti, I. G. Vossii, Riueti, Gronouii aliorumque dedit, sublesto plurimum quidem studio, et iudicio fere nullo, multis tamen et comode allatis. Quae de suo ille addidit, partim spectant, ut ipse inquit, ad dogmatum religionis reformatae cum antiquissimis Patribus consonantiam declarandam Isaëique aduersus reformatos maledicentiam retundendam, partim, quae profecto potior opera fuit, ad loca singula ex editis, quarum magnam copiam adhibuit, (indocte tamen ed. 1472. Venetam principem arbitratus) vel MSS. emendanda. Impri- mis vero magnum rei criticae gnaris vsum afferunt.

Variae lectiones modo in notis modo post opus absolutum in ordinem ex variis MSS. redactae, in quibus sunt nouem antea nondum collatorum Codicum lectiones recens ab ipso prolatae. *) Denique usum etiam insignem praestant argumenta enucleata (Analyses) libro cuique praemissa.

1672.

Lugduni, fol. — Lact. opera ex rec. Thomasiai et cum eius scholiis. *In Bibl. PP. T. III. p. 515sq.*

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. L. C. Lact. F. Opera c. not. MICH. THOMASII in Bibl. Max. PP. T. III. p. 514-672.

1679.

Parisis. 8. Lucii Caec. Firm. Lact. liber ad Donatum Confessorem de persecutione siue mortibus persecutorum ex Codice 1297. Bibliothecae Colbertinae. Eiusdem fragmentum de extremo iudicio ex Cod. 1095. Bibliothecae Colbertinae: in *Baluzii Miscellaneorum libro II.* ille p. 1-46, hoc p. 46. Stephani Baluzii Tutelensis notae ad Lactantium, *ibid.* p. 345-463.

Parisis excudente Francisco Muguet. 8. Idem liber separatim. In fine post priuilegium regium: Acheué d'inprimer pour la premiere fois le 15. jour du mois d'Avril 1679. Editio pernitida. *Ipsius Biblio-*

*) Fortasse ex schedis Salmasianis, quae ei per haereditatem obtigerant; nam ipsi Gallaeo scurta erat suppellex.

Bibliothecae Colbertinae exemplum iam in Bibliotheca Academica asseruatur.

1680.

Oxonii. 12. Idem liber, cum scholiis *Io. Felli*, Episc. Oxon. cum actis Perpetuae et Felicitatis.

1684.

Oxonii, e theatro Sheldoniano. 8. Lactantii opera quae extant, ad fidem MSS. recognita et Commentariis illustrata a *Tho. Spark*, A. M. ex Aede Christi. Nitida editio et correcta. Vfus est Sparkius quinque MSS. Collegii Bodleiani, Cottoniani, Balliolensis, Mertoniani et Collegii Corp. Christi, et editione Rom. 1470. In textu Thomassium maxime, interdum vero Betuleii et Isaei edd. expressit. Notae sunt breues. Libro cuique vt apud Gallaeum praemissa *Analysis*. Primus operibus Lactantii adiecit librum de Mortibus Persecutorum, sed carmina omnia eiecit. Accessit etiam H. Dodwelli diss. de *ripa Siriga* et Steph. Baluzii Chronologia Diocletiana.

Aboae. 8. Liber de mortibus persecutorum, c. notis *Io. Columbi* ad Girb. Cuperum. Magnae sunt Cuperi in huius libri editione partes tum, quod consilio iudicioque editorem rexerat, tum suis ipsius annotationibus communicatis, quae passim Columbi animaduersionibus insertae sunt. Columbus huius libri phrasin maxime ex aliis Lactantii libris illustravit, eoque ipso Nurrii hariolationem tanquam praediuicio reudit.

1685.

Cantabrigiae, ex off. Io. Hayes. Impensis *Hen. Dickinson* et *Rich. Green.* 8. „Lact. opera — ad fidem

fidem *Codicum tam Impressorum, quam Manuscriptorum* recensita." — Edd. adhibuerunt tres, Basil. 1532. Thomasianam Antv. 1587, et Thyf. L. B. 1652, MSS. duo Emanuelensem et Cantabrigiensem. Ex Codic. vero MSS. quoniam serius ad manum erant Variæ lectiones a primo capite Inst. ad cap. XV, libri de *ira* excerptæ textui præmittuntur, inde vero ad oram paginae statim additæ sunt. Thomasiū fere sequitur, variis lectionibus etiam ex eius editione vbique in margine adscriptis. Libro de mortibus persecutorum notæ aliquot adpersæ additaque Baluzii Chronol. Diocletiana ex superioribus editionibus.

1690.

Wittebergæ, 4. L. C. Lact. de vero Dei cultu c. n. G. C. Kirchmaieri.

Parisi, 4. Nic. Toinardi notæ in librum de Mort, persecutorum.

1691.

Vitebergæ, 4. L. C. Lact. de vero Dei cultu Dissertatione illustratus a Ge. Casp. Kirchmaiero.

1693.

Traiecti ad Rhen. ex offic. Guil. Broedelet. 8. „Lact. de mortibus Persecutorum c. not. Steph. Baluzii, Tutelensis, qui primus ex veteri codice MS. Bibl. Colbert, vulgavit: acc. Girb, Cuperi, Io. Columbii, Tho. Spark, Nic. Toinardi, Io. Ge. Graeuii, Tho. Gale, Eliae Boherelli, ceterorumque [Iac. Tollii et Abb. a S. Hilario Canonici Bellouacensis], de quibus in præf. ad Lect. animaduersiones tam hæctenus editæ quam ineditæ. Recensuit, suis auxit,

xit, cum versionibus contulit *Paulus Bauldri*, Addita post reliqua *Henr. Dodwelli* dissertatio de *Ripa Striga*: nec non *Theod. Ruinarti* Praefatio ad acta Martyrum; cum Indicibus necessariis. — Ex *Tollii* dedicatione ad *Eman. a Schellstrate* (dat. *Amst.* 1688. postrid. Kal. Dec.) post praefationem editoris subiecta paene colligas, separatim, notas eius iam antea fuisse excusas: tum vero miratio subit, quodnam *Bauldrius* secutus sit consilium, quo non integras post textum ut aliorum, qui separatim antea extiterant, exhiberet, sed ipsi textui passim apponeret suis et *Graevii* animaduersionibus intermixtas, nec in titulo illas indicaret, *Cuperi* notis, quae hic multo locupletiores iis, quas *Aboensis* ed. exhibuerat, comparent et nouae paene videri debent. Accessit eiusdem epistola ad *Paul. Voetium van Winssen* dat. *Hag. Com.* 1689. XV. Cal. Iul. *Bauldrii* opera vel in singulis phrasibus magno exemplorum ex omni scriptorum genere petitorum farragine illustrandis, vel aliorum notis refutandis vel denique versione gallica *Maucroixii* et angl. *Gilb. Burneti* comparandis inutili fere studio occupatur. In bibl. *Salmantica* auctore *Ios. Ortiz* (ed. *Salmanticae* 1777. 4.) T. I. p. 85. h. liber laudatur: L. opera c. not. *Baluzii* et animaduerss. varior. Vol. I. 8. *Traj. ad Rhen.* 1693.

1697.

Vitebergae. 4. L. C. *Lactantius* de falsa sapientia philologica censura illustratus per *Ge. Casp. Kirchnermaierum*.

Ibid. 4. Eiusdem ad *Lactantii* cap. III. de falsa sapientia, difficiliora aliquot paralipomena, annotationis illustrata.

P 4

1698.

1698.

Lipsiae, ap. Tho. Fritsch. 8. Lucii Coelii siue Caecilii Lact. op. omn. quae extant — *Chph. Cellarius* recensuit et adnotationibus illustravit. — VI. MSS. Codd. vsus est Cellarius pluribusque edd. tam antiquis quam recentioribus. Nimirum Codicum duorum in editione Cantabr. excerptorum varietate, Codice Gothano, membranaceo, et Britannicis antiquiore, cuius lectiones varias enotauit Guil. Ern. Tenzel. tribus Codd. Bibliothecae Paulinae Lipsf. Acad. chartaceis, sed vno notae optimae, quos ipse contulit. Editionibus autem Rom. 1474. Veneta 1490. et Parrhasiana 1509. Aldina, Basil. Betuleji, Thomasia, Plantiniana, Thyssiana, quam basin fecit, Gallaei denique et Sparkii; denique obseruationibus Gronouii, in libro de mort. P., Baluzii, Columbi, Nic. Heinsii, Graeuii. In carminibus edendis vsus est ingenio N. Heinsii, Chph. Broweri, et Andr. Ripini.

SAEC. XVIII.

1710.

Parisi, ap. Io. Bapt. Delespine. 8. Lucii Cecillii Liber ad Donatum confessorem de Mortibus Persecutorum haecenus Lucio Caecilio Firmiano Lactantio adscriptus, ad Colbertinum codicem denuo emendatus. Accessit Dissertatio, in qua de huius libri auctore disputatur et omnia illius loca dubia, difficilia, obscura, variaeque auctoris opiniones examinantur, explicantur, illustrantur. Studio et opera D. *Nicolai le Nourry*, Presb. et Monachi O. S. B. a Congr. S. Mauri. — Magna ab vtraque parte aduocatione super hac, quam Nurrius hoc libello Lactantio intendit, lite certatum est. Nam initio statim nactus est aduersarium grauem et acutum, *Mathurinum Vais-*
rium

rium *Lacrosum*. *) Cui quamvis ille de suo haud cunctanter reponeret, **) neque deessent, qui postea causae eius fauerent Viri Docti, *Pfaffius*, *Walchius*, *Clericus* ***) et operum *Henr. Numisii* editores; †) *Lactantii* causam tamen mox alii, ††) inter quos primas *Heumannus* †††) tenet, susceperunt, qui, quo minus ille multis sententiam suam persuaderet, abunde effecerunt.

1712.

Parisis, ap. *Io. Bapt. Desespine*, 8. *Firmiani Lactantii epitome institutionum diuinarum* ad Pentadium fratrem. Anonymi historia de haeresi Manichaeorum. Fragmentum de origine generis humani et *Q. Iulii Hilariani* expositum de ratione Paschae et mensis. Ex antiquissimo Bibliothecae Regiae *Taurinensis* Codice eruit, recensuit, lucique publicae dedit,

P 5

atque

*) *Mazhurin Veyssiere la Croze* in *Reflexions sur la nouvelle Edition du Traité de la mort des Persecuteurs*, imprimée avec une *Dissertation de Nicolas le Nourry* v. dans le *Journal littéraire de la Haye*, T. VII. p. 1-29. conf. *Fabric. Bibl. lat. Vol. IV. p. 687.* et *Hist. de la Vie de Mr. la Croze.* Amst. 1741. 12. p. 137.

**) *Extrait de la Lettre d'un Ecclesiastique touchant les Reflexions* cet. dans le *Journal des Sçavans*, Juin. 1716. pag. 698-703. Ed. d'Amsterd.

***) *Dans la Bibliothéque Anc. et Mod.* T. III. P. 2. n. 6.

†) T. IV. p. 35 sqq.

††) Cf. *Car. Bibl. Bünaui.* T. I. Vol. II. p. 1374. et *Bi-pontinos* ad h. librum.

†††) In *Dissertatiuncula contra Nic. Nurrium* librum de *Mortibus Persecutorum Lactantio* abiudicantem — cum editione *Symposii Lactant.* Hanouerae 1722. p. 211-226. Cf. eundem super hoc argumento in *Actis Erud. Ann.* 1711. p. 471 sq.

atque etiam Dissertatione praeliminari illustravit *Christophorus Matthaeus Pfaffius*. — Integra hic primum compareret Institutionum Lactantii epitome. Specimen Codicis MS. ex quo luci tandem ea data est aere exaratum proponere non defugit editor Clarissimus, quod etiam Bünemannus postea editioni suae inferendum curavit.

Venez. 12. Firm. L. Epitomes Institutionum initium, ex MS. in *Giornale de Letterati d'Italia*. T. VI. p. 458-65.

Lond. 4. in the *Memoirs of Litterature*. Vol. II. p. 339. 40. Sunt prima capita ex eodem codice Taurinensi aliter passim descripta, in *Epistola ad Apostolum Zenum*.

1713.

Londini. fol. Lactantii Phoenix int. Opp. et fragm. vet. poetar. Latinor. a *Mich. Maittario* adornata Vol. II. p. 1599.

1715.

Lipsiae, summt. Io. Lud. Gleditschii et Maur. Ge. Weidmanni, 8. Luc. Coelii f. Caec. Lact. Firm. Opera omnia quae supersunt. Io. Geo. Walchius recensuit et criticis commentariis cum aliorum, tum suis illustravit.

Parisi. fol. L. Caecilii liber de M. P. ex ed. *Nic. le Nourry* repetitus in eiusd. *Apparatu ad Bibl. max. Patrum Lugduni* editam a. 1677. T. II. Parisiis 1715. ap. *Delespine*.

Gerae.

* * *

Gerae. 8. Liber de Opificio Dei, ex emendatione *Ge. Lud. Goldneri*, cum vita Lactantii et iudicii eruditorum.

* * *

Parisi. f. *Nic. le Nourry* Diff. in omnia L. Coel. Lact. opera in *Ei. App. ad Bibl. Max. PP. Lugd.* T. II. col. 571. 1172.

1716.

Lipsi. 8. *Io. Lud. Bünemanni* specimen Lactantii ex LX. amplius MSS. et editionibus illustrati, in *Misc. Lipsi*. T. III. p. 115-178.

1718.

Cantabrigiae, sumt. *Corn. Crownfield*. 8. Lactantii Epitome diuinarum institutionum ad Pentadium fratrem. Eam ex vetustissimo MS. Taurinensi nuper editam recensuit et suis animaduersionibus illustrauit ac emendauit *Io. Dauisus*. Cf. *Bibl. anc. et mod.* T. XI. p. 160 sq.

1722.

Hannouerae, ap. *Nic. Foerster*. 8. Lactantii *Symposium* siue centum epigrammata tristicha aenigmatica, quae vero suo auctori post longissimi temporis decursum reddidit, a librariorum mendis ope Codd. MSS. repurgauit, suisque et *Io. Castalionis*, *Casp. Barthii*, *Frid. Besseli*, aliorumque notis illustrauit *Chph. Aug. Heumannus*, cuius et adiecta est dissertatiuncula contra V. C. *Nic. Nurrium*, librum de mortibus persecutorum Lactantio abiudicantem itemque symbola critica ad Lactantium. — Vereor, ne Heumannus felicius fuerit in Nurrii sententia refutanda,

tanda, quam sua de Symposio adstruenda et ab omni impetu vindicanda. Equidem si sententiam in aliena causa ferre decet, plane persuasum habeo, aenigmata haec, quibus Symposii nomen quocunque modo adhaesit, a diuersis auctoribus, iisdem non magni ingenii profecta et ab homine otio abundante nec valde curioso esse collecta iisque pretium perexiguum esse statuendum.

1734.

Amstelodami. 8. Anonymi Obseruationes in Lactantii epitomen diuin. instit. — in Misc. Obsf. in Auct. vet. et rec. Vol. IV. T. I. p. 20-28. T. III. p. 409-430.

Ibid. 8. Anonymi Obseruationes in dissertationem de mortibus persecutorum. *ibid.* Vol. IV. T. I. p. 31-71.

1735.

Lipsiae. 8. Lact. op. c. not. Walchii Repetita ed. 1715.

1736.

Goettingae, ap. Christ. Henr. Cuno. 8. L. Caec. Lact. Firm. opera omnia emendata et illustrata a *Chph. Aug. Heumanno.* Adiectae sunt annotationes criticae Mich, Thomassii et Chph. Cellarii. Seruauit integrum fere textum a Cellario editum Heumannus, emendationes in annotationibus subscribens, exceptis Epitome et libro de M. P. quorum illam partim ad editionem Thomassii, partim ad Cod. Taurinensem, hunc ex criticis, quas copiose exhibuerat Bauldriana editio, annotationibus, denuo refinxit. Vfus est praeter Thomasianam Antverp, a. 1570. maxime editionibus

nibus VI. antiquis, Veneta 1472. Rosloch. 1476. Ven. 1478. Ven. 1497. Iunt. 1513. Ven. Ald. 1515. multas vero ex ingenio coniecturas protulit.

1739.

Lipsiae, impens. Sam. Benj. Waltheri. 8. Lucii Coelii s. Caecilii Lactantii Firm. op. omnia quae exstant cum notis integris Chph. Cellarii et selectis aut excerptis Erasmi, Betuleji, Mich. Thomastii, Isaaci, Buchneri, Gallaei, Sparkii, Walchii, Heumannii, Baluzii, Nurrii, Nic. Heinsii, Graevii, Mieggii, Masstrichtii. Accedunt nunc primum ad Epitomen integram denuo c. MS. Taurin. a Vir. Cel. Chr. Matth. Pfaffio collatam eiusdem auctiores Varias lectiones et notae, item variae lectiones libri de morte Persec. omnia ex Max. MSS. et Edd. adparatu recensuit et notis criticis vberissimoque nouo indice Latinitatis instruxit *Io. Ludolph. Bünemann.* — Erat Bünemannus instructissimus apparatu critico Codd. tam MSS. quam editorum, quippe qui LII. MSS. LXII. Edd. a se in consilium vocatos enumerat. Ipse autem de opera sua retulit hoc modo: „Habes, Lector beneuole, prolixam enumerationem tam MSS. quam editorum librorum a me in Lactantii operibus emendandis atque illustrandis adhibitorum. Quomodo iis usus sim, inspectio textus et notarum dabit. Sine vlla iactatione confirmare possem, neminem adhuc ante me tantum subsidiorum ad Lactantium restituendum aduocasse; sed non minus me adiuuit diligentissima Lactantii lectio, quae, vbi non suffecit, Ciceronem, quem praeter ceteros exprimit, tum alios veteres, et ex sacris scriptoribus Tertullianum, Cyprianum, Minucium Felicem, Arnobium legi relegique, atque hac ratione multa loca antea desperata aut restitui,

tui, aut contra aliorum interpretum tentamina vindicaui. Omnia vero sine ullo studio partium, sine amore, sine odio conscripsi, soli, quoad quidem potui, veritati litans. Cellarii textum fundamenti loco posui, sed cum ex MSS. et editionibus ubique indicatis saepissime emendaui, conjecturas vero etiam fere certissimas e textu abesse iussi. Cellarianas notas omnes servavi, ex reliquis editoribus, Bet. Thom. Isaeco, Gallaeo, Sparkio, Walchio, Heumanno, Davisio etc. elegi scopo meo critico inservientes; Erasmi vero ad Librum de Opificio Dei, quia paucae et rariores sunt hodie, repetii omnes. Specimina Codd. Taurin. et Colbertin. aeri incidenda curavi. Varias quoque Lectiones Taurin. ad Epitomen duce Pfaffio et ex MS. Colbertino ad Librum de Mortibus Persecutorum, duce Nurrio, hic reddidi omnes, cum nonnullis Cl. Miegii et Maastrichtii notis. Sympodium quoque ex Heumanniana Lact. editione, ne quid desideraretur, adieci. Indicem vero Latinitatis plane novum eumque longe uberrimum aliquot milia optimorum phrasium et verborum exhibentem composui; atque ita diligentis editoris munus pro virili me puto expleffe. Id quod non vana gloria, sed iure suo illum de se affirmasse consensus aequalium et intemerata hucusque omnium doctorum existimatio comprobavit.

1748.

Lutetiae Parisior. apud *Io. de Bure.* 4. Tomis II. Lucii Caecilii Firm. Lact. opera omnia: Editio nouissima, quae omnium instar esse potest: ad LXXX. et amplius MSS. codices, editosque XL. collata et emendata, atque Notis vberioribus illustrata; cui manum primam adhibuit *Ioannes — Baptista le Brun.* Rothomagensis, extremam imposuit *Ni-*

COLAUS

COLAVS LENGLET du FRESNOY, Presbyter ac Theologus Parisiensis. Tomis duobus. — Volverat Lactantii edendi consilium iam inde ab anno huius saeculi septimo Lengletius, congestis editionibus fere omnibus, nonnullis etiam MS. tum in Belgio, ubi circa illud tempus versabatur, tum Parisiis antea collatis, notis item plurimis assiduo labore confectis, et vndique conquistis. Iamque in eo erat, ut ultimam paene labori manum impositurus sibi videretur, cum de Io. Bapt. le Brun Rothomagensis, qui S. Paulini operum editione inclaruit, in Lactantio emendando studio certior factus, extemplo susceptum opus deposuit, eique missis decem ex rarioribus editionibus operam suam vltro obtulit. At illo re infecta a. 1731. mortuo Lactantii cura iterum in Lengletium est devoluta ipsique scrinia et annotationes defuncti sunt commissa. Tum vero non sine aliquo stupore intellexit, quam parum ad talem, qualem ipse animo conceperat, L. editionem is contulisset. Improbo enim decem annorum labore in eo tantum desudauerat, ut vndique coaceruaret, immo et corraederet varias Lectiones Manuscriptorum Codicum et Lactantianar. editionum; omissis interim iis observationibus, vel historicis, vel criticis, quae ad Autoris mentem tum assequendam tum explanandam essent necessariae. Qua in re nec Bunemannus omnino probatur Lengletio, quamquam debitam laudem insigni animi candore impertivit. Ut vero quantum fieri posset quam animo gestaret, editionis Lactantii, quae omnium instar esse posset, imaginem assequeretur, hanc iniit rationem, ut, quas ipse notas olim confecerat vel ex aliis selegerat, in vnum cum variis lectionibus a Io. le Brun collectis coniungeret. Isaai notas, quoniam raro eius editio venum eat, integras, ad librum vero de mortibus persecutorum omnem, quam
Baul-

Bauldriana exhibet editio, farraginem adiunxit, itemque Bunemanni annotationes, cum ferius demum et labore fere finito ipsi eius editio innotuisset, magnam partem excerptas in utroque volumine textui Lactantiano praemisit. Praeterea adhibuit et in recensum MS. retulit quos Io. le Brun non viderat codices integros sex Rohanneum, Sangermanensem, duo Capituli Cameracensis, vnum bibl. Patrum Capucinatorum Conuentus S. Honorati Parisiensis; librorum vero de ira et opificio Dei vnum Ioannis le Beuf R. Insc. et Litt. Ac. Socii; tum collationes quorundam Italicorum MSS. a Latino Latinio factas, quae in eius Bibliotheca non leguntur, aliasque a Petro Ciacconio collectas ex Regalis Abbatiae Genouesianae Bibliotheca, cum ed. Coloniensi a. 1544. ad Manuscriptum quoddam Coloniense emendata, tandem editiones Ioanni le Brun non visas principem Sublacensem; cuius variae lectiones sigillatim hic eduntur, Parisiensem a. 1513. Colon. a. 1544. et post mortem illius vulgatas Heumannianam et Bunemannianam; Epitomen item denuo ad apographum Pfaffii contulit. Iam quo loco praeterea in hoc opere et quo ordine inuenias addamus: Praefatio de singulis Lactantii scriptis imprimis de Institutionibus exponit, et de ipsarum quidem sine ac indole, de fatis librorum superstitum per Cod. MSS. ac editiones, deque noua hac editione, quae scitu essent necessaria, breuiter tamen et egregio iudicio edisserit. Sequitur Vita Lact. a Lengletio pariter conscripta, tum varia de Lact. testimonia, quae tamen ultra Canterum non progrediuntur. Haec excipit elenchus MSS. Codd. quibus cum ipse tum Io. le Brun vsus est, tum notitia MSS. Codd. Lact. Bibl. Vaticanae curante eminentissimo Card. Passioneo per Io. Sim. Assemanum confecta; porro elenchus edd. collatarum, versionum et variarum in
Lactan-

Lactantium dissertationum; pars prior notarum posteriorum ex Bunemanniana excerptarum; variae Lectiones ed. Subl. usque ad T. II. p. 166. lin. 4. unde statim textui subiici coeptae sunt; *) index locorum S. Scripturae, quae singulari modo exprimuntur; Synthesis Doctrinae Lactantii; Propositiones, quae in Lactantio reperiuntur, ad fidem pertinentes etc. ex Isaëi editione, denique Capitum summaria in libb. Institutt. His praemissis textus Institutionum incipit, analysi cuius libro praemissa. Isaëi notae in uniuersa Lact. op. cum indice rerum hoc Volumen claudunt. Tomo secundo praemissa etiam praefatiuncula insunt: pars altera notarum posteriorum Bun. disquisitio de Auctore libri (cui titulus Lucii Cecili) de Morte Persecut. qui Firmiano Lact. tribui solet, auctore Nic. de Lestocq — contra Nic. le Nourry cum appendice de duobus locis Cod. MS. libri de M. P. quorum immutatae sunt quaedam voces in textu ed. Nourrianæ; Dodwelli Diff. de ripa Striga et Chronologia Diocletiana; tum, summaris cap. praemissis, Epitome Inst., de opificio, ira Dei, de mortibus persecutorum, Coel. Firm. Symposium et carmina; et haec quidem ad Cod. Sangermanensem praeter illud de passione Domini, quod nude repetitur, collata; dehinc omnis ed. Bauldrianae apparatus excepta sola Ruinarti ad acta Martyrum praefatione. Finitur volumen indicibus auctorum et rerum. Ne textus Lactantii, quem sine errore typographico repraesentatum esse Lengletius contendit, appictis, quae notas indicarent, literis vel signis perturbaretur, annotationes ad lineas et voces sunt compositae. Bibliopola splendidum

*) Scil. eo usque iam operae processerant, cum copia huius editionis Lengletio fieret.

didum hoc opus dedicavit Armando Gastoni Card. de Rohan.

1754 — 1760.

Romae, typ. Aug. Rotilii. 8. XI. Voll. Lactantii opera, quorum singuli libri singulis voluminibus comprehenduntur hoc modo: 1) *L. Coelii Lactantii Firmiani de Opificio Dei Liber Unus, Variantibus Lectionibus, Annotationibus, Castigationibus ac Dissertationibus illustravit F. EDVARDVS A. S. XAVERIO C. E. Ad Sanctissimum D. Nostrum Benedictum XIV. P. O. M. Romae MDCCCLIV. Ex typ. Aug. Rotilii. In Aedibus de Maximis.* 2) *De Falsa Religione seu Divinarum institutionum aduersus gentes L. Coelii Lact. Firm. liber I. rel. vt supra. 1755.* 3) *De Origine erroris s. — Liber II. 1756.* 4) *De Falsa Sapientia s. — Liber III. 1757.* 5) *De vera sapientia s. — Liber IV. eod.* 6) *De Iustitia s. — Lib. V. eod. — apud Nic. Roisechium Bibliop. in Foro Agonali. — 7) de Vero Cultu s. — Lib. VI. — eod. ex typ. Iosephi, et Nic. Grossi in aedib. de Maximis. rel. 8) De Vita Beata s. — Lib. VII. — eod. — 9) L. Coelii Lact. F. div. Inst. Epitome Liber singularis. — 1758. abest Bibliopolae professio. 10) L. C. Lact. F. De Ira Dei Liber singularis ad Donatum — 1759. rel. vt proximae praecedentes. 11) L. C. Lact. F. De Mortibus Persecutorum Liber singularis ad Donatum Confessorem. — eod. rel. Quibus praemittuntur duo Volumina: 12) in Omnia L. C. Lact. F. opera Dissertationum praeuiarum Decas prima. Romae ex typ. Aug. Rotilii. 1754. 13) Decas Secunda — 1757.*

Grande hoc opus XIII. Voluminum quod summorum virorum et nominum Sanctissimorum patrocinio

eginio gestit, quippe ex XIII. dedicationibus XI. Cardinalibus Eminentissimis litant, duodecima Isagoges nomine Benedicto XIII. offertur, vltima *uniuersi Hum. generis reparatorem* adorat, quod *Adprobationibus* maclatur LII. habet tamen parum boni quodque laudare possis. Praecipuum illud, quod C. MS. vetustissimi Bononiensis ad apices singulos curiose satis excussi varietates praebet, vnde textui interdum restituta meliora saltem probabilia; maxima tamen pars nihil aliud, quam describentis errores ostendit. Editoris annotationes, quatenus grammatici generis sunt, vix aliis quam pueris scripserit; quod reliquam doctrinam attinet, cuius vastitati coercendae dissertationum compages s. ambages verius sunt adhibitae nec Italis ipsis, quamuis tædiosae istius eruditionis sint captatores, tam cruda placere posse arbitramur. Sunt vero *argumenta*, quibus occupantur, haec: Praemisso prooemio, in quo suscepti operis ratio atque necessitas ostenditur, Diss. I. exponit: de *F. Lactantii denominationibus, non uno, sed pluribus, diversisque modis hætenus in vulgum sparsis, et tandem MSS. antiquissimorum ope ad veram germanamque expressionem redactis.* II. De *Ej. Patria, Parentibus, Consanguineis, atque Gentilibus.* III. De *Saeculo, quo floruit.* IV. De *ej. adolescentia, iuventute, senio, studiis, atque muneribus.* V. De *operibus a Lactantio perscriptis.* VI. De *singulis Lactantii opp. ac primum de Libro de Opificio Hom.* VII. De *VII. Institutionum libris ac de tempore et loco, in quibus eos elucubravit.* VIII. De *Arianis, a Lact. Inst. IV. inter haereticos sui temporis recensitis, ac de prima Arianae haereseos origine.* IX. De *ratione, qua Ariani poterant anno reparatae salutis CCCXIII. inter haereticos recenseri.* X. *Ios. Isaai argumenta dissolvuntur, quibus evincere conatur, non solum*

Arianorum nomen in Lactantii opp. esse delendum; verum etiam M. Constantini elogia, et Nuncupationes omnino eliminandas contendit. XI. *De Epit. Inst. olim acephala, nunc autem minima in parte mutilata, ac in singulari Taurinensi Cod. reperta.* XII. *De L. I. de ira Dei.* XIII. *De singulari libro, cui titulus Lucii aut Lycii Caecilii de Mortibus Persecutorum ad Dou. Confess.* XIV. *De Symposio ab Heumanno edito et Lactantio reddito et jure optimo vindicato.* XV. *De aliis poematibus Lactantio tributis.* XVI. *De quibusdam Lactantii operibus jamdiu deperditis et frustra haecenus conquistis.* XVII. *De operibus a Lactantio pollicitis (sic), falso adscriptis s. sub ejus nomine circumslatis.* XVIII. *De Lact. stylo ac proprio orationis charactere.* XIX. *Clariss. Vir. de L. elogia.* XX. *Summorum Pontificum ac SS. PP. de L. doctrina censurae.* Haec decadibus duabus. Reliquae duae, quas inatus est et argumenta simul lectoribus propinavit, prodierint, nec ne, quibusue de causis sint interceptae, iuxta cum ignarissimis scio. Pollicebatur etiam indices *Rerum, Phrasium ac Verborum* amplissimos, opus absolutum coronaturos. Sed *Di meliora bonis.* —

Gestiebat aliquando huius tam onerosae doctrinae baiulus Excalceatus sarcinas suas tribus tomis formae maximae compactas et omni honore typographico per *Monaldinum* illum, qui *Vaillantii* numismata breui ante satis splendide excuderat, mactatas in lucem protrudere. Facile vero sibi persuaserat promissione sua proluxa*) ingens tantae editionis desiderium excita-

*) En titulum: *Apparatus ad novam L. Coelii Firmiani Lactantii operum editionem una cum praefatione generali et duabus dissertationibus praeviis in specimen ceterarum. Accedis ad singulos eruditionis Amatores Monitum Bibliopolae,*

excitatum iri, iamque Monaldini etiam singulari al-
loquio pellectos certatim accurrentes cum aureis in
anteceffum exhibendis cernere fibi vifus erat cum
cheu! subito confilium mutare cogitur, *non uno ar-*
gumento compulfus inquit, fed bene intelligitur, au-
reum illud, quod Monaldino calcar addere debebat,
fuiſſe grauiſſimum. Nam de eo ne verbum quidem
amplius, quamquam, quin ſumptus praefentis editio-
nis tulerit, non dubitamus. Quam ob rem Eduardus
tam egregia ſpe fruſtratus *ſaeculi ingenium*, nec libris
formae magnae ferendis aptum amplius nec appeten-
dis talis doctrinae cupediis alacre, fale perfricandum
ſibi ſumſit. Acta haec coram Sanctiſſimo Patre Be-
nedicto XIV. in *Iſagoge ad ſaeculi genium emendan-*
dum inſcripta, quam adeat, qui ſapere velit! Interea
effectum eſt honeſtate bibliopolae, vt ne haec qui-
dem editio nitore iuſto vtinam et operarum vitiiſ ca-

Q 3

reret;

polae, Romae typis Angeli Politii et Phil. Bacchellii.
ſumptibus *Venantii Monaldini*. 1751. 4. plagg. 12.
Hoc ſpecimen typorum et chartae elegancia ſplendi-
diſſimum diſſ. II. de L. denominationibus et patria etc.
in ſecuta editione recuſas praebet, in quarum altera,
Lactantium Firmo oriundum (nec omnino ſiniſtre,
vt nobis viſum) demonſtraturus, omnem Firmi et
Firmanorum hiftoriam ex remotiſſima antiquitate pro-
tulit, palmamque patriae ſuae non ſine ſudore par-
tam *Firmanae Urbis et Gloriam tutelariſ* Senatui po-
puloque, doctis, indoctis, ſingulis pro loco et ordi-
ne ſolemni, formula compellatis conſecrauit. Acerbe
haec de futura Lactantii editione minas tum per-
ſtrinxit cenſor Göttingenſis, quem Windhemium fuiſ-
ſe, nescio, vnde Eduardus reſciuerit, in *Relationibus*
de libris nouis a. 1752. p. 45-54; ſed pro chriſtiani
animi moderatione caecum peccus, errorum tæbe in-
feſtum et ad phraeneſim vſque laborans ipſi tribuit
mitiſſimus Monachus.

reret; neque vero in omen vertere et verbis extollere cessavit auctor, quod ex *aedibus de Maximis*, unde Sweinhemii altera prodierat, iterum Lactantius exiret. Quod ne Monaldino ominosum fuerit, ex animo optamus.

1760.

Amstelod. 4. Lactantii Elegia de Phoenice, c. *Claudiano* curis secundis N. Heinsii et annotationibus P. Burmanni *secundi* edito.

1764 - 65.

Halae impensis Orphanotrophei. 12. II. Voll. Lactantii Opera, quae extant, ad editionem limatissimam Io. Ludolphi Bünnemanni curate adornata.

1768.

Venetis ex typogr. Io. Bapt. Albritii. Lucii Caec. Firm. Lactantii Opera omnia in duas partes distributa in *Bibl. Vett. PP.* cur. *Andrea Gallandio.* T. IV. pagg. 229 - 436.

Nudus textus ad Lengletii exemplar descriptus, De auctore agitur Prolegg. c. IX. p. XIV sqq.

1777.

Edinburgi, ap. Murray etc. 8. L. Coelii Firmiani Lactantii Diuinarum Institutionum liber V. s. de iustitia. Accurante D. *Dalrymple de Hayles* Esq. — Cum selectis superiorum Editorum notis et observationibus suis prolixioribus de Apollonio Tyaneo, Oraculis Sibyllinis, quae Christiani scriptores adduxerunt vel a Iudaeis Hellenistis vel a Gnosticis confictis. B I P P.

1782.

1782.

Edinburgi. 8. Of the Manner, in which the persecutors died. A Treatise by L. C. F. Lactantius, Eodem *Dalrymple* auctore. Additae sunt notae uberior, etiam criticae. B I P P.

Altenburgi, ex off. Richter. 8. Firmiani Lact. carmen de Phoenice. cura *Io. Christ. Wernsdorfii* in *poetarum minorum* collectione, T. III. p. 281-322.

1783 - 84.

Wirceburgi, in off. libr. Stahel. 8. Tomi II. L. Caecilii Firmiani Lactantii Opera omnia ad editionem Parisiensem *Io. Bapt. le Brun* et *Nic. Lenglet du Fresnoi* anni 1748. recusa.

Primo huius editionis tomo praemittuntur: Vita Lactantii, operum tam deperditorum, quam extantium, genuinorum ac falso adscriptorum expositio, summaria crisis in scripta L. Synthesis doctrinae Lactantianae ex *Seruatii Gallaei* editione; Codd. MSS. ex quibus editus et emendatus est, nec non editionum elenchus maximam partem ex ed. Parisiensi excerptus. Tomo secundo subiecta est Variantum lectionum sylloge eiusdem editionis ope. Additurus erat etiam obseruationes selectas, sed consilium mutasse videtur, ne libri moles excresceret.

1786.

Biponti, ex typographia Societatis. 8. II. Voll. L. Coelii siue Caecilii Lactantii Firmiani Opera Omnia quae exstant ad optimas editiones collata. Praemittitur notitia literaria studiis Societatis Bipontinae.

Bunemannianam se prae aliis secutos esse, Bipontini professi sunt, ita tamen, ut eam denuo cum Aldina Fasitellii et Plantiniana Thomasia conferrent. Quodsi tantummodo diligentiae Bunemanni explorandae causa factum, non magni opera pretii fuerit; sin ad immutandum textum valuit, optandum fuisset et ab istorum virorum sedulitate expectandum, ut indicare illud non praetermisissent. Notitia literaria egregio studio est confecta, ut solet, neque nos parum ea adiutos esse grata mente agnoscimus.

VERSIONES. *Institutionum* libros non nisi a Franco-Gallis traductos deprehendimus saeculo decimo sexto. Cuiusmodi sunt, quas exhibet Cat. Bibl. Reg. Par. l. l.

Paris chez Arnoul l'Anglier. 1547. 8. L. F. des divines institutions contre les Gentils et Idolatres, traduit de Latin en François par RENE' FAME; iterumque

Paris chez Est. Groulleau. 1555. 16. eandem Lugduni ap. Io. de Tournier. 1563. 12. repetitam possedit. Io. Albr. Fabricius Del. SS. pro V. R. C. p. 236.

Primum *Institutionum* librum vertit Drouet de Maupertuis, a Avignon 1712. 12.

Praeter institutiones frequenter etiam liber de mortibus persecutorum in varias linguas conuersus est, ex quibus Gallicam tantum *Malacrucii* et Anglicam *Burneti* indicasse iuuabit.

Traité de Lactance de la mort des persecuteurs, trad. en François par François de Maucroix. Paris, chez Franc. Muguet 1677. 12. ac ibidem 1680.

Lactance of the Death of the Persecutors. transl. by Gilb. Burnet; in *His Tracts* Vol. II. Lond. 1689.

1689. 8. Fabricius l. l. editiones annorum 1686, et 1714. citat, nec non gallicam versionem ex Burnetiana factam, Ultraiecti. 1687. 8.

CODICES. — Quantum studii Lactantio superioribus ante typographicam inuentam tributum fuerit, ex incredibili Codd. MSS. copia conici potest: quorum subsidio si quis alius antiquus scriptor Lactantius emaculatus est et perpolitus; ita vt magni referat ad singulorum editorum de eo merita recte ponderanda, certam et expeditam eorum notitiam habere. Nobis igitur ab initio constitutum erat, Lectores harum rerum curiosos ad *Langletium* ablegare; sed ne quid desit, quod in editionum recensu nimis saepe desideres, adiciendam potius hic curauimus quam ille editioni Parisinae praefixit descriptionem ordine alphabetico diligentissime confectam, sed ita vt oratione, quantum fieri posset, contractioni vteremur.

Codex BALLIOLENSIS Oxonii, complectitur *Instit.* et de *I. D.* Eo vsus est Thom. Sparkius in ed. Ox. a. 1684.

Codex BALVZIANVS. Steph. Baluzii Tutelensis bonae notae 400 annorum. Compl. librum de *I. D.* qui incipit a cap. 8. et de *Op. D.* Hic Cod. nunc est in Bibl. Reg. forma 8va, n. 2967. quem vide infra.

Codex MS. *Instit.* a BARTHIO visus, cuius tamen paucissimae sunt Var. Lectt. a Barthio excerptae. Vid. n. ad c. 10. lib. 4. pag. 294. T. I. Paris. nouissimae.

Codex quo vsus est BETVLEIJS in ed. quae post mortem eius emissa est a. 1563., parce tamen.

Codex BODLEIANVS Oxonii, compl. *Instit.* cum *Epit.* et de *I. D.* ac de *Op. D.* Cod. optimus,

quo usus est Th. Sparkius in ed. 1684. Incipiunt Var. Lect. secundo demum libro Inst.

Codices duo Coenobii S. SALVATORIS BONONIENSIS, quorum antiquior dicitur esse mille annorum, Lengletio vero ex specimine 900 annorum aetatem superare non videtur; non sunt enim, inquit, literae quadratae nec capitales; sed potius similes MS. Regio 900 annorum, notato 3735. Est quidem bonae notae; et quandoque differt a caeteris, ac nonnullas habet interpolationes. Huius antiquissimi Cod. specimina ediderunt Leo Allatius in *Hetruscis antiquitatibus*; Bernardus de Montfaucon in *Diario Ital.* et in *Palaeographia Graeca* atque etiam Nic. le Nourry, T. II. *Apparat. ad Bibl. SS. PP.* p. 646.

Alterum exemplar BONONIENSE recentius est, sed priori non impar. Vtrumque a Thomasio, quem Isaens sequitur, collatum ac saepius citatum. Multo plures hortunce amborum MSS. Codd. Var. Lect. a Latino Latinio in ora sui Lactantii notatas habuit Io. le Brun, cura et studio Petri Hemard, Stampensis, in Senatu Paris. Aduocati. Simile exemplar, idque autographum Latini Latini habuit Lengletius ex *Bibl. Genovesae*. Non ipse quidem Latinius contulerat MSS. Bononiensia, sed eorum Var. Lect. acceperat a. 1558. a Mich. Thom. Taxaquetio, qui alius non est a Thomasio Lactantii editore. De hoc infra in *Taxaq.* Multus est quoque in praedicando hoc codice Ed. a S. Xauerio.

Codex IO le BEUF, Reg. Acad. Inscr. Socii, compl. de *I. D.* et de *Op. D.* Scriptus videtur saec. XIV.

Codex IO. BAPTISTAE le BRVN, Rotomagensis, 400 annorum, compl. *Inst.* de *I. D.* et de *Op. D.* In huius margine adscriptae sunt alterius MS. Cod. Var. Lect. ad *Inst.*

Codices CAMERACENSES duo in membrana, vnus IX. aut saltem X. saeculi, sed ita mutilus, vt nonnisi summo studio et cura legi possit. Compl. *Instt.* habet fere vbique Graeca eximie literis quadratis scripta. Alter scriptus est ineunte saec. XV. et compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* Adfunt Graeca, quandoque sat bene scripta, quandoque caractere vulgari Latino.

Codex Acad. CANTABRIGIENSIS a. 1465. in Monast. Sublacensi, compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* itaque ibi eo ipso anno scriptus videri possit, quo prima ed. Sublaci excusa est. Hunc vidit editor Cantabrigiensis. Sed non est descriptus ex prima Sublacensi ed. a qua multum differt, vt patet ex Var. Lectt. quas ex eo profert editor Cantabrigiensis.

Codex MS. optimae notae, vnde variae lectiones, a *Theod. Cantero* collectae, *Gallaeo* sunt accommodatae.

Codex Bibl. PP. CAPVCINORVM conuentus *S. Honorati Parisiis*, in membrana medio Saec. XV. exaratus, et sat concinne scriptus. Hunc habuit *Lengletius*. Graeca in eo eleganter scripta sunt; non tamen adfunt omnibus in libris. Compl. de *I. D.* et de *Op. D.*

Codex Io. CAUCI, antiquus et optimae notae, fere in omnibus antiquissimo Bononiensi similis a Io. Cauci accuratissime collatus, compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* Huius Var. Lectt. *Gallaeo* vsu venerunt.

Codex COLLEGII CORPORIS CHRISTI Ox., compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* Eo vsus est, parce tamen, *Thom. Sparkius*.

Codices duo 400 et 300 annorum GOTHOFREDI CLERMONT Amstelodamensis, apud Legatos Batauos in Gallia Oratoris Sacri, a. 1715. qui vbi audiuit Parisiis a *Steph. Baluzio*, Ioannem B. le Brun

in eo esse, vt Lactantii ed. ad MSS. Codd. collatam et emendatam publici iuris faceret, reuersus Amstelodamum, duos ad vsum Io. B. le Brun misit, cum editis duobus.

Codex MS. *Bibl. COLBERTINAE* 800 ann. n. 1297. ex quo in lucem prodiit Lactantii liber de Mortibus Persecut. cura Steph. Baluzii; quem MS. denuo contulit Io. B. le Brun, ac ipse in eo cum editis conferendo curam summam ac studium suum posuit Lengletius, qui animaduertit plura ab aliis praetermissa.

Alii codices COLBERTINI. Horum *vnus*, qui videtur esse annorum 700. n. 2679. scriptus est Venetiis; *alius* 500 annorum, n. 5173. scriptus in Dioecesi Aniciensi; *tres alii* n. 3573., 300 annorum scripti Bononiae; *alii duo* n. 4095. et 4495. compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* *vnus* item 300 annorum, scriptus Bononiae n. 1975. compl. *Instt.* et *alius* n. 6210. pariter 300 annorum, scriptus Florentiae, compl. de *I. D.* et de *Op. D.* Est etiam *alius*, n. 1336. annorum 800, qui nihil habet ex Lact. sed Carmen de Phoenice sub nomine Lact. Atqui omnes isti Codd. Colbertini hodie sunt in *Bibl. Regia Parisiensi*.

Codex *Instt.* et libri de *Op. D.* COLQMESIO visus: cuius paucae admodum sunt Var. Lectt.

Codex COLONIENSIS, cuius Varias Lectt. saepissime profert editor Colonienfis a. 1544. qua ed. vsus est Lengletius.

Codex COTTONIENSIS Ox. compl. libros *Instt.* primo (vt videtur) dempto, cuius nonnullas Var. Lectt. apposuit Sparkius in Oxon. ed. a. 1684.

Codices duo, quorum Varias Lectt. ad *Tornaeum* misit IAC. CVJACIYS. His vsus est Torn. in edit. a. 1579.

Codex

Codex MS. *Bibl. Collegii EMMANUELENSIS* apud Cantabrigienses a. 1424. descriptus, ut ex subscriptione ad finem addita liquet, est altero Cantabrigiensi longe emendatior. Compl. *Instt. de I. D.* et de *Op. D.* Hunc contulit editor Cantabrigiensis eiusque Varias Lectt. praemisit suae editioni.

Codex vetustus, quo olim usus fuit DES. ERAS-
MVS. Illius Variarum Lectt. paucissimae sunt, praeterquam ad lib. de *Op. D.* quem pauculis quibusdam notis illustravit Erasmus in huius libelli ed. a. 1529.

Codex antiquissimus, quo GEO. ERHARDVS usus est, ac cuius paucissimas Var. Lectt. decerpit Gallæus.

Codex Eccl. Metropolitanae S. GATIANI Turonensis 300 annorum, cuius ac MS. Codicis Maioris-Monasterii Var. Lectt. ad Io. B. le Brun misit Iac. Christ. Garreau.

Codex GOTHANVS 400 circiter annorum, compl. *Instt. de I. D.* et de *Op. D.* Eo usi sunt Cellarius, Heumannus et Bunemannus. Huc etiam pertinent: Variantes Lectiones a Io. Mich. Heusinger descriptae e Cod. MS. Gothano L. Accedunt animadversiones et Heusingeri et Chr. Aug. Heumanni. in Parerg. Gottingenf. T. I. lib. III, p. 189-203. Göttingae 1737. 8.

Codex CLAVDII MENARDI, de quo sic Gronovius: *Nactus sum in Andibus apud Claudium Menardum membranas non valde vetustas, incoepi qualescunque essent conferre, et inveni quae vulgatis potiora ducerem.* Plures duntaxat locos duorum priorum librorum *Instt.* emendavit ex hoc MS. in libro *Obss. in Scriptores Eccles.*

Codices GVELPHERBYTANI quinque nondum collati. Sunt partim ex *Bibl. Gudiana.* Eorum Var. Lectt. frustra ambiuit Bunemannus.

Codex

Codex MS. IANI GVILIELMI, aut saltem ab ipso collatus, non infimae vetustatis. Compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.*: quasdam Var. Lectt. eius habuit Gallaeus.

Codex papyraceus ADR. IVNII, Scholae Amstelod. in noua vrbis regione Rectoris. Hic codex foeda admodum manu ex optimo archetypo exaratus, commodatus fuit Gallaeo ab Hadr. Iunio. At eum diligentius inspexit Thom. Crenius.

Codices LIPSIENSES tres chartacei, 300 circiter annorum, quorum vnus est optimae notae et antiquissimis consentiens. Compl. *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.* dempto vno, in quo desunt duo postremi. His vsi sunt Cellarius et Bunemannus.

Codex LONDINENSIS Reg. de *I. D.* cuius apographum habuit ex amico Bunemannus.

Codex 500 annorum MAIORIS - MONASTERII, Gallice *Marmoutier*, Ordinis S. Benedicti, S. Mauri Congregationis, prope Turones.

Codex MERTONIENSIS Ox. cuius Var. Lectt., sed nimis parce, refert Sparkius in Ox. ed. Inchoat a tertio demum lib. *Instt.* vsque ad finem libri de *Op. D.*

Codex *Bibl. Collegii NAVARRICI* Paris. 300 annorum, compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.*

Codex PALATINVS membranaceus, compl. *Instt.* cuius Var. Lectt. Gallaeo suppeditauit Is. Vossius.

Codex FRANC. PENIAE Hispani, Romanae Rotae Auditoris, non infimae notae, compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* Hunc Isaacus contulit: sed cuius sit aetatis, non indicauit.

Codices XII. *Bibl. REGIS CHRISTIANISSIMI*, quorum duo sunt 900 annorum optimae notae, *primus* n. 3735. *alter* 3736. qui fuit olim in *Bibl. Puteani*: hunc Io. Opsopocus contulit olim in

non.

nonnullis Graecis Sibyllarum locis, et reliqua sunt a Io. le Brun collata; *tertius* 400 ann. n. 3976; *quartus* 300 ann. n. 3739. optimae notae; *quintus* 300 ann. n. 3737; *sextus* 300 ann. n. 3741. optimae notae; *septimus* 300 ann. n. 3740. cum eximiis picturis, in quo est etiam Epit. *Instt.*; *octavus* Mantuae descriptus a. 1428. n. 3977.; *nonus* 300 circiter ann. n. 3738. ex bono archetypo exscriptus; *decimus* 200 aut 250 ann. n. 3742. *Alii duo* 300 circiter annor. n. 3978 et 3979. compl. libros de *I. D.* et de *Op. D.* Hos omnes Codd. aequae ac Colbertinos contulit Io. B. le Brun. Vtrorumque indicem, eo, quo nunc extent ordine; hunc subiicit Lengletius.

n. 1662. Cod. membranaceus olim Claud. Puteani. *Instt.* — de *I. D.* — de *Op. D. Epit. Instt.* Cod. in fol. saec. IX. exaratus.

n. 1663. Cod. membranaceus. De *Falsa Rel.* At *Instt.* sexti finis et septimi pars maxima desiderantur, saec. IX. scriptus, f.

n. 1664. Cod. in membrana. De *Falsa Rel. ad Demetrian. de Op. D.* partim XII. partim XIV. saec. exaratus, f.

n. 1665. Cod. membranaceus. *Instt.* sub finem saec. XIV. scriptus, f.

n. 1666. Cod. chartaceus. *Instt.* de *Op. D.* a. 1428. Mantuae scriptus, f.

n. 1667. Cod. chartaceus olim Colbertinus. *Instt.* a. 1463. exaratae, f.

n. 1668. Cod. partim membranaceus, partim chartaceus. *Instt.* saec. XIV. exaratae, f.

n. 1669. Cod. membranaceus olim Colbertinus. *Instt.* Subiicitur excerptum ex S. Augustini lib.

lib. 20. de Ciu. Dei de nouiss. Iudicio. — De *I. D.* de *Op. D.* saec. XV. exaratus, f.

n. 1670. Cod. membranaceus olim Colbertinus. *Instt.* Subiicitur fragmentum de extremo Iudicio. De *I. D.* de *Op. D.* saec. XV. exaratus, f.

n. 1671. Codex membranaceus olim Puteani, *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.* de *Phoenice Carm.* de *Resurr.* Carm. *Epit. Instt.* saec. XV. exaratus, f.

n. 1672. Codex membranaceus. *Instt.* Praemittuntur poemata duo; vnum de *extr. Iud. die*, anonymo auctore, alterum de *Resurr. Dom. die*, Lactantio tributum: subiicitur fragm. de *extr. Iud. e S. Augustini l. 20. de Ciu. Dei.* — de *I. D.* de *Op. D.* saec. XV. exaratus, f.

n. 1673. Cod. membranaceus. *Instt.* Passim ad marginem adiectae sunt notae R. P. Io. Mariae Brasichelli Sacri Palatii Apost. magistri: sub finem saec. XV. scriptus, f. At notae Brasichelli, quae infra sunt editae, scriptae fuerunt initio saec. XVII.

n. 1674. Cod. membranaceus. *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.* *Carm. de Phoen.* de *Resurr. Dei.* sub finem saec. XV. exaratus, f.

n. 1675. Cod. chartaceus. *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.* *Epit.* de Ratione libri fragmentum recentius, manu rudi scriptus, f.

n. 1676. Cod. chartaceus. De *I. D.* saec. XV. exaratus, f.

n. 1677. Cod. membranaceus. De *I. D.* et de *Op. D.* saec. XV. scriptus, f.

n. 1678. Cod. chartaceus. *L. Errata* auctore *Ant. Raudensi* Theologo. Scriptus saec. XV. f.

n. 1679. Cod. chartaceus olim Colbertinus. Idem lib. *Ant. Raudensis*, f.

n. 1680. Cod. chartaceus, olim Colbertinus. Idem l. *Ant. Raud.* f.

n. 2623. Cod. membranaceus olim Colbertinus. *Instt. de I. D. de Op. D.* Scriptus Bononiae in Italia a. 1436. 4.

n. 2624. Cod. membranaceus. De *Falsa Rel.* de *I. D. de Op. D.* saec. XV. scriptus, 4.

n. 2625. Cod. partim membranaceus, partim chartaceus, olim Colbertinus. *Instt. de I. D. de Op. D.* saec. XV. scriptus, 4.

n. 2626. Cod. membranaceus olim Colbertinus. *Instt. de Op. D. de I. D.* scriptus saec. XV. 4.

n. 2627. Cod. membranaceus olim Colbertinus. Lycii Cécilii liber de Mortibus Persecutorum, cum scriptis aliis: partim XI. partim XII. saec. scriptus, 4.

n. 2967. Codex membranaceus olim Baluzianus. De *I. D.* Desiderantur VII. priora Capita. De *Op. D.* saec. XV. scriptus, 8.

n. 2968. Cod. membranaceus, olim Colbertinus. De *I. D. de Op. D.* scriptus a. 1439. 8. — Hactenus Codices Regii.

Codex REIMANNIANVS chartaceus, Bunnemanno communicatus, saec. XV.

Codex vnus in membrana, saec. XIV. quem habet Bibl. CARD. de ROHAN. Compl. *Instt.* in quibus Graecum non legitur, sicut ea ferebant tempora.

Codex ROSTOCHIENSIS, cuius paucae sunt Varias Lectt. ad *Instt.* Has habuit Gallaeus ab If. Vossio.

Codex SANGERMANENSIS in membrana pariter, olim Seguerii Franciae Cancellarii, eleganter scriptus, 400 fere ann. cui desunt duae priores paginae. Compl. *Instt. Epit.* sed imperfectum; de *I. D. de Op. D. Carm. de Phoen.* cum ista admonitione, *Ista Carmina dicuntur esse Labranti.* Quandoque adsunt Graeca, eaque sat eleganter scripta:

Codices duo SORBONICI 300 ann. n. 271 et 272. in quorum priore legitur ad calcem, *Scripti ego Iohannes de Maguncia . . . an. 1448.* Vterque compl. *Instt. de I. D. et de Op. D.*

Codex TAVRINENSIS mille annorum, ex quo Christ. Matth. Pfaffii beneficio in lucem prodiit Paris, a. 1712. *Diuiinarum Instt. Epitome integra.*

Codex MICH. THOMAE TAXAQUETII diligenter excussus et examinatus ab Isaco, qui eius aetatem non indicauit. Continet *Instt. de J. D. et de Op. D.* Hic addit Lengletius: „Miror saepissime a Doctis appellari codicem MS. TAXAQUETH, cum Taxaquetus non sit alius a Mich. Thomasio Lactantii editore, qui Balearo-Maioricanus erat. Is cum medio saec. XVI. Bononiae Iuri Pontificio ac Ciuili, vt ait ipse, *) operam daret, vidit, non antiquissimum modo Cod. Lactantii saepius decantatum, sed etiam aliud exemplar in eadem Bibl. S. Saluatoris Bononiensis, minus quidem antiquum, at non impar illi antiquissimo. Nic. Antonius Bibl. Hispanae novae, T. 2. f. Romae 1672. p. 117. hanc controuersiuunculam dirimit. Sic enim ait: *Mich. Thomafus Taxaquet Balearis - Majoricensis Caesareo ac Pontificio Iuri operam nauavit, cum Ilerdae apud Catalanos, tum Bononiae in Italia. Praeclaram ejus doctrinam eruditionemque scripta prae se ferunt; scilicet Lact. Firmiani opera emendavit, et notulas addidit, Antuerpiae ex officina Plantiniana. 1570.* Alia eius opera recenset Nic. Antonius: sed suspicor, vnde natus sit error. Lat. Latinius haec manu sua notauit initio Lactantianae editionis Aldinae 1535. in qua Varias Lectt. Bononiensium MSS. descripsit.

„*Emen-*

*) Epist. ad Granuellanum Card. Lactantio a. 1570. praefixa.

„Emendare coepi (inquit) Libros hosce Lactantii ex variis Lectionibus duorum codicum, quorum alter ex Bibl. S. Salvatoris Bononiensis litteris Longobardicis descriptus mirae vetustatis, alter itidem Bononiae ab erudito Viro Mich. Thoma Taxaquetio, ex Balearium Majore insula orto, diligentissime excussus, atque examinatus est. Earum vero emendationum copiam fecit mihi Taxaquetius cum Roma esset, meque mirifice diligeret: quae est hominis humanitas. Haec porro eadem Latini manu ad calcem Lactantianae epitomes scripta sunt. Emendationi huic manum primam adhibui Romae 1558. tertio Cal. Junii. Hinc procul dubio ansam arripuerunt Isaeus, aliique viri eruditi, secernendi Mich. Thom. Taxaquetium a Mich. Thomasio, Lactantii editore. At error ab uno semel patratu facile ad plures dimanavit. Non igitur culpandus erat Heumannus, quod Mich. Thomasio a Mich. Thoma Taxaquetio non distinxerit aut separaverit. Si ergo doctis occasio evenit eruditorum errata reprehendendi, id sobrie, id modeste fiat, velim, nec illos unquam juveniliter exagitent.“

Codex *Inst.* emptus a TORNAESIO, cum suam pararet ed. Lugd. a. 1567. cuius et subsequen-
tium, in margine Var. Lect. quasdam MS. codicis
apposuit; sed aetatem non indicavit.

Codices duodecim VATICANI, qui Romae in
Bibl. Vatic. asseruantur: eorum Lect. passim allegan-
tur. Horum Thomasio VII. Isaeus vero V. adhuc
alios se cum superioribus VII. MSS. Codd. diligenter
contulisse testatur; sed cuius fuerint aetatis, illis non
placuit indicare nobis, sicut nec indicavit Gallaeus eo-
rum MSS. quorum Var. Lect. collegit.

Codex Abbatiae Canoniorum Regularium S. VI-
CTORIS *Parisi.* 400 circiter annorum, compl. *Inst.*
de *I. D.* et de *Op. D.* quem cum Io. le Brun com-

municavit Dominus Vion Herouallius, Canonicus Regularis, et Bibl. San-Victorinae Paris. tunc Praefectus.

Codex Canonicorum B. Mariae **VLTRAIECTINAE** MS. ex optimo descriptus archetypo, compl. *Instt.* de *I. D.* et de *Op. D.* quo usus est Gallaeus.

Sequitur apud Lengletium hunc codicum elenchum indiculus MSS. librorum Lactantii, qui Romae in Apostolica Bibl. Vaticana asseruantur, benevolentia Cardinalis **PASSIONEI** cum eo communicatus, confectus studio Assmanni.

I. Codices, quos *Iosephus Isaeus* contulisse se testatur, sed describere profus neglexit.

I. **COD. VATICANVS**, signatus num. 215: in membrana, folia scripta continens 180: in eo continentur: *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.* Nulla temporis nota signatur, videtur autem scriptus circa a. 1480. quantum conicere est ex pictura minio ornata codici praefixa.

II. **COD. VAT.** n. 216. in membrana, folia scripta continens 264. exaratus XXIV Augusti 1484, quemadmodum notatur ab Amanuensi extrema linea folii 264. Compl. *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.* *Instt. Epit.* qualis tunc habebatur.

III. **COD. VAT.** n. 217. in membrana, folia scripta continens 146. Nulla temporis nota affixa est: sed eiusdem aetatis ac duo praecedentes Codd. videtur. Sunt in eo: *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.*

IV. **COD. VAT.** n. 218. in membrana, folia scripta continens 165. exaratus sub Sixto IV. pontifice, cuius insignia Codici praefiguntur. Hic vero Apostolicam Rom. sedem occupavit a 9 Aug. a. 1471. ad 12 eiusdem mensis a. 1484. Compl. *Instt.* de *I. D.* de *Op. D.*

V. **COD.**

V. COD. VAT. n. 219. in membrana, continens folia scripta 180. exaratus sub Iulio II. Pont. cuius imago aurea Codici praefigitur cum his Litteris *Iulii II. Pont. Max.* Hic porro sedem Apostolicam obtinuit a die 1 Novemb. a. 1503. ad 21 Febr. 1513. Compl. *Instt. de I. D. de Op. D.*

VI. COD. VAT. n. 220. in membrana, folia scripta continens 171. exaratus ante a. 1447. Nam fol. 172. extat nota Valterii cuiusdam, qui testatur, recepisse se 12 ducatos in numerata pecunia pro pretio huius Cod. a. 1447. die 12 Decemb. Compl. *Instt. de I. D. de Op. D.*

VII. COD. VAT. n. 221. in membrana, folia scripta continens 281. exaratus circa a. 1450. vti ex praefixis picturis et imaginibus colligitur. Compl. *Instt. de I. D.* Initium: *de Summis necessitatibus. Exhortatio* Demetrianum ad studendum pietati diligentius, et ad mundi contemptum. Hanc *epistolam* Isaeus non edidit. De *Op. D.* vti apud Isaeum.

VIII. COD. VAT. n. 222. in charta papyracea, folia continens 275. exaratus a. 1462. d. 21 Decemb. vti folio vlt. adnotatur. Compl. *Instt. de I. D. de Op. D.*

IX. COD. VAT. n. 223. folia continens 217. exaratus est in f. in membrana per manus Io. Hornsen, familiaris Domini Corradi de Monte Politiano, vti adnotatur fol. vlt. cuius Corradi insignia praefiguntur cum his litteris: *A Corradi de Monte Politiano (sic) Palatio Apostolico, temporibus Serenissimi Domini Petri Domini Nicolai Divina Providentia Papae quinti, a. 1454. Pontificatus sui a. VII.* Compl. *Instt. de I. D.*

X. COD. VAT. n. 224. in membrana, folia continens 125. Fuit olim Monasterii S. Crucis in Hierusalem Romae. Compl. *Instt.*

XI. COD. VAT. n. 225. in membrana, folia continens 135. sine nota temporis; sed ex scriptura colligitur, fuisse scriptum a. circiter 1460. Compl. *Instt.*

XII. COD. VAT. n. 226. in charta papyracea, folia continens 187. Fuit Antonii de Pichetis Iuris Canonici peritissimi, vti adnotatur fol. vlt. Exaratus Papiæ a. 1441. d. 4 Decemb.

2. Codices Vaticani, quos non viderunt nec Iosephus, nec Sigismundus Isæus in ed. *Lact.*

1. COD. VAT. 2876. chartaceus, 4. manu recentiori exaratus. *Fragmentum ex lib. VII. Instt.*

2. COD. VAT. 3152. chartaceus, 4. Carm. de *Resurrect. Domini.* Carm. de *Phoenice.*

3. COD. VAT. 5134. Carm. de *Phoenice.* In charta papyracea scriptus.

4. COD. VAT. 5346. Carm. de *Phoenice.*

3. Codices olim Palatini, nunc in Vaticana Bibliotheca asseruati.

1. COD. PALATINVS. 161. Membranaceus, saec. XIV. constat foliis 236. *Instt.* Deest initium libri primi. De *Op. D.* Deest finis.

2. COD. PAL. 162. Membran. fol. recent. constat foliis 213. *Instt.* de *Op. D.* Carm. de *Phoenice.*

3. COD. PAL. 163. Membran. recent. fol. 261. De *I. D.* *Instt.* De *Op. D.* *Index Capitum Lactantii.*

4. COD. PAL. 164. Ex Papyro. fol. 190. *Instt.* De *Op. D.* de *I. D.*

4. Bibliothecae Vaticanae Vrbinatensis.

COD. 58. Membran. antiq. in fol. 282.
Inst. De Op. D. de I. D. Carin. de Phoenice.
De Resurr. Christi.

5. Codices Vaticani Bibliothecae Regiae Alexandrinae; id est ex Bibliotheca Christinae Alexandriae, Reginae Suecorum.

1. COD. REGIO-ALEXANDRINVS 149. fol. Membran. exaratus d. 16 Ianuar. a. 1434. Bononiae vti fol. vlt. adnotatur. Fuerat Bibl. Cardinalis et Principis a Dietrichstain, Germani. Constat foliis 244. Compl. *Inst. De I. D. de Op. D.* In fine haec ab Amanuensi adnotantur: 1436. d. 3 Febr. correctum est hoc opus. D. 20 Febr. 1438. correctum est secunda vice. 1439. d. 8 Ian. hora 3. perfecimus studium eius. 1441. d. 6 Febr. perfecimus iterum studium eius corrigendo vsque ad Geographiam.

2. COD. REGIO-ALEXANDR. 217. Membran. 4. Fuerat Ger. Io. Vossii, vti adnotatur fol. 1. deinde Alex. Petauii n. 71. a. 1656. vti ibidem legitur. Compl. de *Ira D. de Op. D.*

3. COD. REGIO-ALEXANDR. 265. Membran. constat foliis 189. Compl. *Inst. de I. D. de Op. D.*

4. COD. REGIO-ALEX. 268. ex Papyro. Const. fol. 155. exaratus a Gotardo Stella, vti adnotatur fol. vlt. Fuit Nic. Heinsii, postea Petauii a. 1656. vti obseruatur fol. 1. Compl. *Inst. Deest initium. De I. D. de Op. D.*

5. COD. REGIO-ALEX. 276. Membran. antiq. const. fol. 241. cont. *Inst.*

6. COD. REGIO-ALEX. 1151. ex Papyro, exaratus a Philippo Scholari Parisiensi, d. VI Octob.

a. 1506. vti adnotatur fol. 108. Compl. *Inst.* imperfectas. De *I. D.*

7. COD. REGIO - ALEX. 1939, In membrana exaratus sub Nicolao V. Papa, vti constat ex ipsius Stemmata, fol. 2. Fuerat Patrum Theatinorum S. Siluestri, vt docet Inscriptio apposita, fol. 1. A Clemente XI. in Bibl. Vaticanam illatus est. Constat foliis 289. Compl. *Inst.* de *I. D.* de *Op. D.*

3.

I V L I V S.

5. 1. *Vita.* Episcopus Romanus in locum Marci a. 337. d. VI Febr. suffectus. Quo tempore Arianae factionis in Athanasium irae denuo sufflatae erant, quod ei a Caesaribus Constantino, Constantio et Constante h. a. concessum esset Treuiris, vbi in exilio vixerat, Alexandriam reuerti; vbi recens (339.) in locum eius Pistum quendam Episcopum ordinauerant. Igitur non solum Caesarum animos ab eo abalienare, sed et Iulio Episcopo recens constituto inuisum reddere nituntur, datis ad eum per Maximum presbyterum et Martyrium Hefychiumque Diaconum literis de Athanasio, nec non de Marcello Ancyrae Episcopo, quem pariter abrogauerant et Asclepa Gazae Episcopo criminosisissimis, simul vt cum Pisto communicare vellet sollicitantes. Quorum maleuola consilia vt euerteret, ipse quoque Athanasius ad Iulium presbyteros quosdam misit, qui coram Iulio maledicentes illorum linguas adeo retuderunt, vt hi, ne protinus calumniam ferrent, ad Concilium a Iulio cogendum prouocarent. Captus hac ambitiosa postulatione Iulius Athanasium Romam acciuit et ad Eusebianos de Concilio Romae mense Iunio 341. habendo literas dedit. Illi eludere Episcopi Romani inuitationem. Ipsi concilio Antiochia

chiae coacto Athanasium abrogant et alium Episcopum Gregorium nomine in locum eius designant, eumque militari manu stipatum Alexandriam mittunt, mox graviter Iulium de affectata in re iam disceptata iudicis auctoritate, per literas increpantes, a communione sua exclusuros eum minati sunt. Interea Romae concilio habito Athanasius, causa recognita, absoluitus et ab omni aduersariorum criminatione liberatus est. Iulius autem acerbis Eusebianorum literis aliquamdiu occultatis, quod per legatos mitiorem sententiam expectaret, tandem spe frustratus in Concilio praelegi iussit et hortante iubenteque coetu ad respondendum se dedit verbis quidem lenissimis et argumentatione solida. Cum nihil obtinuisset, Constantis Augusti opem cum aliis episcopis implorauit, quo intercedente a Constantio permissum est, vt Sardiniae (in Dacia Illyrica) a. 347. Concilium oecumenicum conscriberetur. Quoniam autem Episcopi orientales Athanasium et alios damnatos suis decretis episcopos in confessum admittendos negarent, nec obtinerent tamen, aduersante Occidentalium factione, illico ad sedes suas reuersi sunt. Reliqui Occidentales Athanasium, et, qui in causa eius sedibus suis depulsi erant, episcopos, comprobarunt et sedibus restituendos declarauerunt, damnatis et a communione ecclesiae procul habitis, qui sedes interim ab Arianis occupare iussi essent, Concilii huius decretis ab inimicis Arianæ factionis Episcopis nimium partium suarum studiosis, plus aequo pontifici Romano auctoritatis indultum nonnullis videtur, vtpote qui hoc obseruantiae erga Petri apostoli sedem deberi censent, vt ad eum de singulis quibusque prouinciis Domini sacerdotes referant, ipsiusque curae permittunt, vt per scripta eius, qui in Sardinia, Sicilia et Italia sint fratres, quae acta et definita essent, cognoscerent.

scerent. *) Interea Athanasius in sedem Alexandrinam redire ausus non est, antequam Constantius minoris fratris exterritus plenam pacem Athanasio et reliquis, qui cum eo facerent, episcopis concessisset. Abeunti Iulius ad presbyteros, diaconos et plebem Alexandriae literas commendaticias dedit. Paulo post Ursacius Singiduni et Valens Mursi Episcopus, qui maxime etiam Athanasio infensi fuerant, recantatis coram Concilio Mediolanensi formulis suis Romam migrarunt, et quo speciosius fraus lateret, coram Iulio eadem confirmarunt. Non multo postea a. 352. d. XII April. Iulius diem supremum obiit, postquam annos XV. menses II. dies VI. sedem Episcopalem tenuerat.

g. z. Scri-
pta.

Graece extant *duae* eius *Epistolae*, quarum *una* Antiochenis respondit mense Septembri a. 342. ex Constantii sententia; *altera* Alexandrinis Athanasium Roma abeuntem commendat, a. 349. scripta.

Inter *deperditas* numerandae literae ad Athanasium et Eusebianos a. 340. perscriptae, quibus Romam utrosque euocavit; item quas deinde per legatos ad Eusebianos a. fere 341. cum frustra Athanasius Romae eos expectasset, dedit, nec non eius ad Sardicensem Synodum epistola.

Supposititia sunt *Epistolae* ad *Dionysium Alexandrinum*, et *Prosdocium* ab Apollinaristis scriptae, fragmen-

*) Extat huius Concilii Ep. ad Iulium latine in fragm. Hilarii 2. n. 9. sed qui animo ab omni affectu libero interpretandi modo rationes callens et tenori totius insistens legit, sentiat necesse est, priorem locum a verbis *Hoc enim optimum et valde congruentissimum videbitur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem de singulis quibusque pr. D. s. referant*, ab aliena manu esse insertum.

fragmenta deinde varia, ex *sermone de homoufio*, et *Epistola ad Cyrillum Alexandrinum* d. Natali Domini, huiusque et Iuuenalis Hierosolymit. ad Iulium; aliaque non pauca ex Isidori Mercatoris officina, nec non *Decreta*, quae ei tribuuntur.

Editae sunt duae Iulii Epistolae cum *Athanasio*, §. 3. Editi-
qui eas seruauit in *Apologia contra Arianos* n. 21-35. ^{ca.}
edit, Montfauconianae (Parif. 1698.) T. I. Part. I.
p. 141. 154. et n. 52. 53. 171. 172. Altera etiam
extat in *Socratis H. E.* II. 23, p. 108. et apud *Nice-*
phorum IX. 22. ac Latine in *Tripartita* IV. 29. Iu-
de receptae sunt inter Epistolas Pontif. a *Petro Cou-*
stantio p. 350-387. et 399-405, additis argumentis
et annotationibus doctis. Inseruit pro more Coustan-
tius varia ad res inter Iulium, Athanasium et Arianos
gestas pertinentia, veluti epistolam *Marcelli Ancy-*
rani p. 388. ex Epiphaniae Haer. 72. 2. *Synodi Sar-*
dicensis p. 395. *Valentis* et *Vrsacii* ex Athanasii apo-
logia n. 58. T. I. p. 176. Disputat deinde a
p. 406 sqq. de aliis ad Iulium spectantibus epistolis
et a p. 411 sqq. de Decretis ei attributis. In appen-
dice denique p. 69. supposititia, quae supra notauim-
us, exhibet.

1769.

Venet. f. in *Bibliothecam Patrum Gallandii*
T. V. Cap. II. 1-15. nec hic sine annotatione. Ad-
iunxit etiam *Marcelli Ancyrani* epistolam, nec non
Eugenii Diaconi legationem ad S. Athanasium, pro
causa Marcelli.

4.

M A C R O B I U S.

§. 1. Vita. Nazione fortassis Afer, certe Africanæ ecclesiæ catholicæ, antequam ad Donatistas transiisset, Presbyterum fuisse, Gennadius tradit.*) Deinde inter Donatianos in vrbe Roma occultus episcopus, quartus loco fuit.

§. 2. Scrip-
pta. *Scripsit* Presbyter adhuc *ad confessores et virgines* librum vnum laudatum Gennadio l. I. Honorio II. 5. et Trithemio c. 107, Donatista vero *Epistolam* ad plebem Carthaginensem *de passione Maximiani et Isaaci Donatistarum*; quæ nunc sola superest.

§. 3. Edi-
ta. Edidit primus, sed non integram *Mabillonius* in *Analectis, Parisiis* 1675. 8. T. IV. p. 119. iterumque in editione secunda, *ibid.* 1723. f. p. 185; integriorem autem et correctam ex Cod. Corbeiensis *Dupinius*. Ad calcem Optati, *Lut. Paris.* 1700. f. p. 199. 200. quocum recusa est in repetitionibus *Amstelod.* 1701. et *Antwerpiensi* 1702.

5.

L I B E R I U S.

§. 1. Vita. A. 352. Mensis Maii d. XXII. inuitus, vt ipse fassus est, Iulio successit. Quo munere in turbulentissimam incidit per nouas Arianorum seditiones tempestatem.

*) *Gennad.* de V. I. ep. V. quod ipsum tamen an vero consentaneum sit, in dubium vocauit *Lardner* P. II. Vol. VII. p. 237. adeo vt duo eiusdem nominis homines ab eo confusos esse putet. Hæsit imprimis in eo, quod ad Confessores exhortationem scripserit, quoniam Catholico illius ætatis Ep. vix competat.

pestatem. Interfecto enim Constante et deuictis Magnentio et Decentio, Constantius, cui iam summa rerum parebat, in Athanasium Arianæ factionis instigationibus multo quam antea magis exasperatus est. Liberii autem a primordiis episcopatus gesta diuersimode tradi solent. Nam qui epistolam eius Athanasio inscriptam, quæ inter Hilarii fragmenta *) reperitur, genuinam putant, huc referre solent, statuentes, eum ad temporum conditionem animum accommodasse et Athanasii aduersariis gratificatum, adeo quidem ut lectis eorum ad prædecessorem eius Iulium denuo datis literis Athanasio multa graua exprobrantibus Iulioque mortuo ad ipsum perlatis illico Athanasium Romam venire et ad crimina obiecta respondere iusserit. Athanasius autem quamuis improuisa re percussus tam petulanti imperio obsequium abnuuit, sed collegas quosdam Aegypti Episcopos, ut in causa sua literas ad Liberium darent, rogauit. Quibus ille commotus Eusebianorum partibus, quibus se in omnibus assentire, neque cum Athanasio communionem habiturum, per literas iam significauerat, relictis Athanasium in amicitiam tutelamque recepit ac usque adeo defensor et propugnator eius extitit, ut odium acerrimum et grauissimas Constantii minas animo imperterritito spectaret. Talem vero constantiam et fortitudinem non esse animi inter metum et assentationem fluctuantis arbitrati alii negant ab initio Athanasio insensum se præbuisse et a prædecessoris sui moribus et sententia nisi extrema ætate recessisse, adeoque fidem epistolæ eius infringunt. **) Diu sane et fortiter

*) 1. p. 40. ed. Bened.

**) Septem argumenta profert Dupinius N. Bibl. SS. Eccl. (Col. Agrip. 1692. 4.) T. 2. p. 128. quibus falsam eam esse probet; atque insuper etiam ex locutionibus quibus-

fortiter quibusvis Constantii tentationibus resistit. Nam cum Constantius pro suo in Athanasium odio, Concilio semel iterumque Arelatem primum, mox Mediolanum coacto, praesentes Episcopos, ut contra Athanasium sententiam ferrent, adgisset et solus Liberius cum eo facere videretur, victis iam et animo deiectis per imperatoris assentatores vel pertinaciae poenam exilio luentibus, quos ad ea concilia Liberius demandauerat, episcopis, ipsum denique de subscribenda Athanasii damnatione sollicitare perrexit. Ac primum quidem per Eunuchum Rotnam transmissum pollicitationibus agere, sed cum nihil ille proficisset, Liberium Vrbe per Praefectum Leontium subductum Mediolanum ad se transmitti iubet. Vbi cum nihilominus strenue in sententia perstitisset, Beream in Thracia in exilium missus est, Felice quodam diacono in locum eius subrogato. Hic tamen post duorum fere annorum spatium exilii taedio, desiderioque sedis Romanae, precibus etiam quorundam, ut ferunt, quorum interest, ut quam minima sanctitas eius labe polluatur, victus, consilium mutavit, et postquam per literas cum Episcopis Orientalibus communicauerat, simulque ut gratiam ei a principe impetrarent, precibus contenderat, formulamque etiam fidei Arianam a Demophilo sibi oblatam approbauerat, Sirmium a Constantio accitus, decretis contra Athanasium et formulae Semiarianae *) subscri-

quibusdam contendit. Ac licet singula non eiusdem ponderis sint, e. c. quod tertio loco ex silentio Athanasii petiit et quartum quod inter hanc epistolam et reliquam orationem in fragg. Hilarii nexus nullus intercedat, quae *Bowerus* (*Gesch. d. Päbste T. I. 202. vers. vern.*) imprimis vrget: reliqua tamen argute magis quam feliciter impugnabis.

*) In tertio Sirmiensi Concilio a. 358. concepta.

subscripsit. Dehinc Romam remittitur, ut una cum Felice in eius locum antea suscepto ecclesiam gubernaret. Hic vero, cum vix urbem Liberius intrasset, vel senatu, vel plebe cogente Roma expulsus est, Liberius solus et tranquille ad obitum usque per nouem integros annos locum tenuit, mortuus a. 366. Poenituisse illum facti tradunt et quod inuitus in Athanasium aduerserat, recantasse. Non iniuria fortasse. Sed quae circumfertur eius nomine fidei formula ad Athanasium missa, manifesto falsa ac seriori demum tempore conficta est.

Liberii quae extant, maximam partem epistolis §. 2. Scri-
circa res a nobis expositas constant, hac serie: I. *Ad*^{pta.}
Osum. II. *Ad Caecilianum*, fragm. ep. III. *Ad*
Eusebium Vercellensem. IV. *Ad Constantium Aug.*
V. VI. *Ad Eusebium Verc.* - VII. *Ad Eusebium*
Dionysium, et Luciferum Exules. Post lapsum de-
inde: VIII. *Ad Orientales*. IX. *Ad Ursacium Va-*
lentem, et Germinium Episcopos in aula Imperatoris.
X. *Ad Vincentium Capuanum*. XI. *Ad Catholicos*
Episcopos Italiae. XII. *Ad Vniuersos Orientis or-*
thodoxos Episcopos, graece. XIII. Praeterea super-
sunt Liberii dicta ad Eusebium spadonem, dum ipsum,
ut in Athanasium subscribens Imperatori obtempera-
ret, adhortabatur et XIV. *Dialogus Eius et Constan-*
tii imperatoris, triduo antequam in exilium deporta-
retur, habitus. Denique XV. *Oratio Liberii Mar-*
cellinam S. Ambrosii sororem dato virginitatis velo
consecrantis.

De perditis et suppositis ad Constantium lecto-
res ablegamus.

Ex his Epistolae n. I. II. IV. VII. VIII. IX. X. XI. §. 3. Edi-
ab Hilario nobis transmissae sunt inter *fragm.* V. ^{ta.}
et

et VI. Sed quae sunt n. III. V. VI. ex *Vercellensis Ecclesiae archiuo* primum apud *Baronium* ad a. 353. n. 29. 354. n. 6. et eodem a. n. 8. nec non deinde per *Stephanum Ferrerium*, Vercellensem Episcopum prodierunt. Ex iisdem tabulis Ecclesiae Vercellensis et Codice Vaticano apud *Baronium* ad a. 355. n. 32. et *Stephanum Ferrerium* vulgatus est. VII. Idem *Baronius* epistolam VIII. IX. X. ex duplici collectionis, vt vocat, *Cresconianae* exemplari ad a. 357. n. 34. publicauit. Sed in eam non aliunde nisi ex *Hilariano* opere translatae esse, *Constantius* monuit et comprobauit. Tandem epistola n. XII. apud *Socratem H. E.* lib. IV. cap. 12. extat, quam praecedit ibidem, apud *Sozomenum* lib. VI. cap. 11. etiam reperiunda *Legatorum Lampfacenae synodi ad Liberium ep.* cui haec respondet. Porro n. XIII. apud *Athanasium ad Monachos* §. 36. *Opp. T. I. P. I. p. 365.* ed. *Montefauc.* n. XIV. apud *Theodoret. H. E.* lib. II. cap. 16. occurrunt. n. XV. denique ab *Ambrosio de Virgin.* lib. III. cap. I. II. III. *Opp. T. II. p. 173. 177.* ed. *BB. (Parisi. 1690.)* seruatur.

Ex his tam diuersis locis collectae sunt et annotatione illustratae epistolae a I. n. XIII. et XIV, a *Constantio* a p. 422-463. Subiecit notitiam non extantium aut supposititiarum (ex quibus potiora simul, nempe *Epistolas eius ad Orientales et Athanasium* cum huius rescripto, et *Liberii* quae dicuntur *gesta*, appendix a p. 87-102. praebet) itemque *Decretorum*, quae *Liberio* tribuuntur, censuram p. 463-467. Nouissime *Andreas Gallandius* in *Bibl. Vett. PP. et Ant. SS. Eccl. T. V.* loco sexto exhibuit praeter n. XIII. XIV. et XV. epistolas I-VII. XI. XII. Epistolas autem n. VIII. IX. X. commemoratas aequae ac illam, quam post initium episcopatus statim ad Orientales scripsisse fertur, spurias et ab haereticis

confictas duxit ac locum illis in Biblioth. sua negavit.

6.

HILARIUS.

Natus est Hilarius Pictavii in Gallia sub initium §. 1. Vita.
 saeculi IV. parentibus gentilibus, non infimi loci. Quo factum est, ut optime literis et ingenuis disciplinis, ut tunc temporis in Gallis erat earum conditio, erudiretur, literarumque adfectione in libros sacros incideret, quorum praestantia et imprimis sententiarum gravitate captus, se uxoremque et filiam Apram nomine fidei christianae addixit. Prima quidem, quam in contubernio Christianorum exegit, aetas pariter ac tempus, quod gentilis adhuc traduxit, in obscuro latet. Summum ecclesiasticae dignitatis fastigium quin eruditione, morum integritate et devoto penitus religioni animo meruerit, nullum dubium est. Num vero ab inferioribus clericorum gradibus sensim ascenderit, an subito in sedem episcopalem sit euectus, diuinare difficile sit. Certius videtur annus, quo episcopi sedem occupaverit, CCCL. poni. Hilarius hoc officio imprimis sibi datum existimabat, fidem orthodoxam, quae audiebat, contra Arianorum vexationes defendere; quod scriptis iuxta ac viva voce animoque intrepido, sed nimio feruore ac vehementia nec ea vbiuis, quam res imperii et ecclesiae poscebant, prudentia praestitit. Ac primum quidem in hac causa a. 355. post Concilia Arelate et Mediolani a. 353. et 355. celebrata *librum unum ad Constantium* misit, adhortatus imperatorem, ut orthodoxae fidei sectatores persequi desisteret. Simul Saturnino Arelatis Episcopo, Ursacioque et Valenti episcopis, Arianae factionis per Gallias, Pannoniam ac Moesiam statoribus, omnem secum communionem interdixit.

dixit. Non impune. Nam Saturninius, qui plurimum gratia apud imperatorem valebat, effecit, ut Biterras*) Concilium decerneretur, a quo abesse Hilario per Constantium non licebat, quamvis quae Athanasio et ipsi intenderentur ibi pericula, facile praevideret. Ergo quicquid in illo concilio pro Athanasio et Concilii Nicaeni formulis contra Arianos ab eo proferebatur, quod non nisi desultorie per illos fieri poterat, ad ipsum solum apud imperatorem invidia opplendum valuit iussuque Constantii Phrygiam in exilium missus est, Rhodano, Tolosae episcopo, comite. Quo loco inimici eius haud dubie putauerant exilii poenam non leuiter fore exacerbata, quando non Phrygiam solum, sed omnem Asiam minorem Arianis plenam cognosceret. Et accidit sane, sed mitigabatur dolor Gallicanorum Episcoporum literis, quibus vinculum et communionem inter eum et ecclesiam Gallicanam saluam fore ac integram, Saturninum contra in Ecclesiae societatem non admissum iri significabant. Hinc ad eos perscripsit *librum de Synodis s. de fide Orientalium* et *libros de Trinitate* absoluit. Anno autem 359. cum Concilia Arimini et Seleucia haberentur, Hilarius quoque, incertum quo auctore et impulsore, certe iniussu imperatoris accitus est. Quumque Anomoei vicissent, Constantinopolim cum legatis synodi petiit expectaturus, Phrygiamne an Gallias repetere iuberetur. Ex quo colligas, Hilarium in ea opinione fuisse, se imperatoris iussu Ariminum missum esse. Ibi Orientales quosdam Episcopos, Nicaenam formulam tantum non totam amplexos, Gallicanis conciliauit, quo facilius coniuncti se tuerentur. Utque copia sibi daretur cum Arianis disputandi, flagitavit et post Concilium

Constan-

*) Beziers in Languedoc.

Constantinopoli (360) habitum, quod in gratiam Anomoeorum cesserat, ad *Constantium* alterum libellum non mitiori pectore scriptum dedit. Sed protinus Constantinopoli decedere et Gallias reuerti iussus est. Lente tamen in hoc itinere perrexit, in quo librum etiam contra Constantium, atrae bilis foetum emisit. In Gallias deinde, forsan Iuliano iam imperatore, reuerso, prima cura fuit, vt Episcopus Gallicanos, qui Ariminiensis Concilii formulae subscripserant, et pro lapsis habebantur ab orthodoxae fidei defensoribus, Ecclesiae recuperaret, quod imprimis Conciliis hinc ibi habitis effecit. Aliquot annis post Valentiniano et Valente imperatoribus de Italia ab haereticis purganda sollicitudo eum incessit et praeter caeteris *Auxentium* Mediolani Episcopum in Arianae factionis per occidentales regiones ingens columnen et in aula Caesarea magnopere gratia florentem debellavit, sed post varias machinationes et editum *aduersus eundem librum*, qui nunc quoque extat, ipse ex vrbe secedere iussus, reliquum vitae tempus tranquille degit, vltimoque opere *expositionum in Psalmos* exarato a. 368. d. XIII Ian. vitam reliquisse putatur.

Scripta Hilarii quae supersunt, secundum temporis seriem: *Ad Constantium liber primus* a. 355. *Commentarius in Euangelium Matthaei* circa a. 356. *De Synodis* s. *de fide Orientalium*, in editionibus vetustis: *de synodis Graeciae* a. 358. *De Trinitate* l. XII. a. 359. f. 360. absoluti. *Ad Constantium liber secundus* a. 360. *Aduersus Constantium* a. 361. *Aduersus Auxentium Mediolani Ep.* a. 365. *Expositiones in Psalmos* extrema senectute compositae, auctiores post edit. Veronensem per Edmundum Martene redditae. *Fragmenta Hilarii ex libro historiam*

§. 2. Scit.
pta.

Concilii Ariminensis et Seleuciensis complexo et *adversus Valentem et Ursacium* inscripto.

Falso tribuuntur Hilario: *Epistola ad Apram filiam* et *Hymnus matutinus* ad eandem, quamquam a Benedd. pro genuinis accepta; *Carmen in Genesin*, liber *de Patris et filii unitate*, liber *de essentia patris et filii* uterque e libris de Trinitate confarcinatus, *confessio de Trinitate*, Alcuini potius, cuius libris de Trinitate adhaesit: denique *Epistola* s. *libellus* et *sermo de dedicatione ecclesiae* a Trombello vulgati.

Deperditorum non exiguus est numerus, in quibus tituli aliquot valde speciosi. Nimirum Liber ad *Sallustium*, contra Dioscurum medicum, *Hymnorumque liber*, liber *Mysteriorum*, *Epistolae* in Volumen collectae, *Tractatus* in *Iob* ex Graeco Origenis translatus, et, de quibus tamen dubitare licet, in *Epistolas Pauli*. Aiunt quidam, Hieronymus inquit,*) scripsisse eum et in *Cantica Canticorum*; sed a nobis hoc opus ignoratur. De singulis post Constantium prolixè et doctè egit *Oudinus* T. I. cap. 3. p. 452 sqq. ed. Weidmann.

§. 3. Editiones.

Pauca Hilarii opuscula, in quibus tamen opus praecipuum de Trinitate fuit, vna cum Augustini de eodem argumento libro, *Geo. Cribellus*, Mediolanensis presbyter, e situ primus produxit *Mediolani* obstericante *Leon. Pachel.* a. 1489. Vnicum exemplar, quod reperire potuerit, passim a se emendatum scribit. Sed quo istud valuerit, dictu est difficile. Omnino autem plus curae Augustino tribuisse videtur, quam Hilario, ut infra notabimus. Eadem iterum excusa legimus *Venetis*, et repetiit adiectis non sine honesta gloriatione reliquis potioribus ab aliquot viris doctis

*) De Vir. ill. cap. C.

doctis sibi oblatis *Iod. Badius Ascens.* a. 1510. tribus Tomis, qui volumine non admodum magno comprehenduntur. Sed vniuersa vitiorum nubes tantam circumfuderat caliginem, vt ad sententias eius et effata plurimi caecutirent et vsus impressi Hilarii fere cessaret. Huic igitur calamitati subuenit commode Erasmus, qui deprauationis speciem et causas reuolvens tum emendando grauiora, tum spuria a genuinis secernendo plus praestitit, quam a quoquam praeter hunc virum a. 1523., quo Frobenii prela opus luci dederunt, expectari poterat. Sed nimirum non vnus viri hoc nec aetatis erat, omnes labes eluere et pristino nitore, de quo ipso propter dictionis eius indolem, et res a latinis Patribus non antea tractatas iudicium confusum et incertum futurum erat, Hilarium restituere. Multo minus autem cum Erasmi ingenio colludebat per codicum incerta vestigia sedulo lectiones plausibiles rimari, atque vbi hi destituturae essent, in vadis subsistere, sed totum statim simulacrum ad cognoscendum aliquem se dedisset, animo metiebatur, argumenti vim, tractationem atque elocutionem, aliunde et ex se petita, verbo, quicquid virtutum aut vitiorum sese exereret, animo notabat, se cum reputabat atque quandam quasi auctoris imaginem ex omnibus sibi effungebat, quam in expoliendo textu sequeretur, quo sane effecit hoc, vt de causis variisque vitiorum generibus nemo ipso rectius sentiret, nemo felicius ea detegeret. Sed nequaquam omnibus emaculandis natus, curas suas posterorum diligentiae perficiendas reliquit, quibus vtiq; ingenium quoque, Tractarunt igitur currente saec. XVI. operam Erasimianam duo Viri Docti non aequo ingenio quam studio, quod vterque contulit, dispares, *Ludovicus Miraeus*, qui a. 1544: apud *Carolam Guillard* Hilarium excudi curauit et *Martinus Lypsius*, per

quem recognitus apud Froben. Bas. 1550. prodiit. Vterque Codices MSS. adhibuit, sed diligentiam solus Miraeus, sed nec ipsum magnam MSS. copiam nec in omnes tractatus habuisse atque plusculum credidisse antecessoris sui ingenio et coniecturis; Lypsum adeo propriis coniecturis plus aequae indulgisse Hilariumque pluribus in locis contaminasse magis quam castigasse, Benedictini queruntur. Interea conferti quoque coepit lucis aliquid intelligentiae auctoris nostri ex vitae et aetatis, quam illustrabat, sedula notatione, quod laboris genus primus tentavit, sed satis infeliciter *Ioh. Iac. Grinaeus* edito a. 1570. Hilario Bas. apud *Eusebium Episcopium*. Auspiciatus cessit *Jo. Gillotio* Gallo Campano in ed. *Parisii apud Nivellium* a. 1572, facta, cui commentatio docta atque elegans de rebus ad Hilarium spectantibus, nec non stylo et scriptis eius praemittitur. Huc usque Hilarius varia vice editus nihil incrementi quoad numerum librorum ceperat. Nam spurium tractatum Erasimianae repetitae a Frobenio 1535. additum *de essentia et unitate patris et filii* Gillotius rursus etiam rescidit. Iam vero 1598. novum opus, Fragmentorum nomine, ex deperdita Concilii Ariminensis historia superstes, e Bibliotheca *Petri Pithoi* per *Nic. Fabrum* foras datum, et Hilarii res nouo splendore, et temporum istorum in ecclesia gesta luce clariori collustravit; cui ne confuso ordine et implicato rerum nexu officeretur, editoris perspicacia et eruditione cautum est. Nunc quoque ineunte saec. XVII. a. 1605. *societas typographica Parisiensis* animum ad parandam Hilarii editionem appulit et superiorum editorum bona comprehendentem et nouis accessionibus e codd. MSS. locupletatam, quae per integrum paene saeculum obtinuit, aliquoties per eodem, et Coloniae Agrippinae etiam recusa. Sed parum magnifice

gnifice de eadem senserunt *Benedictini*, quibus iam decus summum Hilarius et honestam conditionem debet. Horum enim solerti diligentia, coryphaeo studiorum *Petro Coutantio* effectum est, vt editioni sub extremum Saec. 1693. solito splendore Parisiis factae nihil fere in Ed. Veronensi ab eruditissimo Marchione *Scipione Maffejo* 1730. adornata addi potuerit meritoque ea inter praestantissima industriae fratrum huius congregationis monumenta numeretur.

S A E C. XV.

1489.

Mediolani, per Leon. Pachel. f. Hilarius et Augustinus de Trinitate. In fine: Impressum Mediolani per Magistrum Leonard. Pachel, Anno a Natiuitate Domini nostri Iesu Christi Millesimo quadringentesimo octuagesimo nono septimo Idus Iulii. Ad Calc. Augustini: anno, vt supra: septimo Kalendas Iunii. Charactere gothico rotundo et nitido. Tituli et librorum numeri singulis paginis inscripti sunt. SAXE, Hist. Mediol. typ. p. DLXXXV. Pin. I. p. 90. Praecedit epistola) Ge. Cribelli ad Guid. Ant. Archimboldum, Archiep. Mediol., qua ex vnico, quod nancisci potuerit, in vrbe Mediolanensi horum librorum exemplari manu propria eos transcripisse, quantum fieri potuerit, emendasse, suaque ipsius impensa imprimi curasse scribit. Accedunt autem praeter libros de Trinitate, liber aduersus Constantium Aug. Libri II. ad Constantium. Liber contra Auxentium et ipse Auxentii ep. purgatoria et liber de Graeciae Synodis, quem, inquit, facunda illa natio ita admirata est, vt in propriam linguam vertendum curaverit.*

S 4

S. I.

*) Ap. SAX. p. CCCXCIV.

S. I. cum Augustino de Trinitate. *Venetis* per Pagaum de Paganinis: 4. S. Hilarii Libri XII. de Trinitate contra Arianos.

SAEC. XVI. 1510-1600.

1510.

Parrhisiis ap. Ascensium. f. Opera complura S. Hylarii Ep. hac ferie compressa. D. *trinitate contra Arrianos* lib. XII. Contra Constantium haereticum lib. I. Ad Constantium Imp. I. II. Contra Auxentium Arrianum I. I. Auxentii Blasphemiae plena ep. I. De Synodis contra Arrianos habitis lib. I. Ad Apram F. diui Hylarii Ep. I. In psalmos David commentarii seu libri II. In euangelium Matthaei lib. I. *Venundantur ubi impressa sunt in aedibus ascensianis Parrhisiis in via regia ad diuum Iacobum sub tribus lucis*. (1510.)

Praefatus est epistola apposita nuncupatoria ad Ioannem rhedonen. antistit. et confessionis Reginae Francor. auditorem (d. ex gymnasio plesseiaco Parrhif. 7 Id. jan. 1510.) *Robertus Fortunatus* Maclouviensis — de Hilarii vita, scriptis et exstantibus et deperditis eorumque stilo. At postquam librorum a Cribello editorum meminuit, haec addit: Commentarios autem duos in psalmorum explanationem *Ioannes Solidus cracouiis*, vir litteris et moribus probatis, adhortante praefertim *Iacobo Fabro* stapulensi, philosopho multis nominibus laudato, acri vigilantia et non paucio labore e situ ac squalore redemit. Porro tractatus in Matthaeum et epistolam ad Apram filiam diui Hilarii, *Guilielmus Paruus* regiae confessionis auditor e diui *Benigni diuionen.* coenobio ad *Badii* officinam, vt latinis characteribus vir tam anxie latinus
impri-

imprimeretur, transmisit. Huic epistolae subnexum cernitur epigramma *ascensianum* ad Guil. Paruum. In fine epistolae, ad Apram, f. XCIIIX. quo prima editionis pars finitur, haec leguntur verba: Explicatum est opus sancti Hylarii Episcopi de Synodis: cunctis orthodoxae religionis zelatoribus, cum utile tum necessarium. In *Arianos* inque praeuaricatores *Arianis* astipulantes. Impraessum solerti opera in aedibus *Ascensianis* ad quartum Idus septembres, Anno M. D. X. *Explanatio psalmorum*. Alteram quasi constituit partem. tertia inchoatur *Tabula canonum evangelii Matthaei*. Illi finis hisce verbis imponitur: fol. XXXV. a. Finis tractatus Sancti HYLARI II Episcopi in Mattheum, de quo vetus hoc extat epigramma:

HYLARI II hoc opus est digestum praesulis ore;
 Qui iunxit veris edita cum typicis.
 Supposuit sacrae patris verba figurae
 Quae leni scripsit mystica disseruit,

Recentius de Diuo HYLARIO distichon:

Gallorum columen, *Gallus* non *Gallus*, at heros
 HYLARIUS doctus, docta per ora volat.

Impressum est hoc opus quanta maxima potuit diligentia pro exemplariorum paenuria in aedibus atque impensis *Ascensianis*. Anno salutis nostrae M. D. X. Ad Calendas Ianuarias Eod. fol. b. brevis legitur *narratio* de vita et operibus B. Hylarii *per spanhemensem* (Trithemium Abbatem).

1523.

Bas. ap. Froben. f. Hoc titulo: Io. Frobenius
 Pio Lectori S. D. Diui Hilarii Pictauiorum episcopi
 S 5 lucy.

lucubrationes per Erasmus Roterodamum non mediocribus sudoribus emendatos, formulis nostris, operaque nostra, quantum licuit, ornauimus. Priorem aeditionem non damnauimus, sed quid intersit, ipse cognosces ex collatione, lector optime, simulque valebis. Catalogum reperies in proxima pagella. In officina Frobeniana apud ipolytam Basileam. Anno M. D. XXIII. mense Febr.

Exhibentur libri eodem ordine ac in superiori editione, nisi quod Comment. in psalmos Tomum secundum constituit, qui simul indicem *cuiusdam eruditi* in omnes libros complectitur. De nouo accessit hymnus ad Apram filiam, sed vna cum epistola ad eandem pro nothis declaratus. Caeterum praefixa est huic editioni famosa illa et Pontificiis inuisa *epistola dedicatoria Erasmi* ad Io. Carondileum Archiep. Pauor., in qua de interpolationibus in Hilario a multis inde saeculis commissis et multorum temere ausis acerbè conqueritur, singulorum scriptorum argumenta, causas et origines tam libere quam perite exponit, denique de ipsius Hilarii ingenio ac moribus ita disputat, vt miraremur iure profecto, si inter prohibitos libros non relata esset haec Hilarii editio. Moderatae sunt Benedictinorum de praeproperis illius iudiciis querelae.

1526.

Bas. ap. eund. f. Erasmiiana repetita. Caueus, qui editionem primam Erasmi ignorat, laudat 1516. oculi haud dubie errore pro a. 1526. Tertia vice repetita est *ibidem ex Frob. off. 1535.*

1528.

Basileae. f. D. Hilarii Ep. Pictauiorum de patris et filii vnitae et quorundam locorum Scripturae S. inter-

interpretatione; in *Antidoto contra diuersas haereses*
p. 83. 91.

1544.

Parisiis ap. viduam Carolam Guillard. f. D.
Hilarii opera ex recensione *Ludouici Miraei*.

„Haec Miraei editio omnium, quae ante et post
prodiere, licet nostro iudicio castigatior, ita tamen
rara est, vt lustratis pluribus Parisianis Bibliothecis,
eam detegere nos posse iam desperaremus, cum in
magno Carmelitarum Conuentu offendimus. Eras-
mi laborem plurimum laudauit Lud. Miraeus, ipse
diligentia vicit. Nam scriptis exemplaribus accurate
collatis, quidquid in eis a Frobeniana editione diuer-
sum nactus est, non minore cura notauit. Plurimos
codd. mirae antiquitatis se contulisse testatur, vnos
nominauit Victorinos, qui certe antiquitatis titulo a
multis longe superantur. Ex eadem S. Victoris bibl.
emit librum *de essentia Patris et Filii, duas ad Au-
gustinum epistolas ac Metrum in Genesin*. BENEDD.

1550.

Bas. ap. Hier. Froben. et Nic. Episcopium. D.
Hilarii P. E. Lucubrationes quotquot extant, olim per
Des. Erasmus Roterod. haud mediocribus sudoribus
emendatae, nunc denuo uigilantissime et ad plura
exemplaria per D. Martinum Lipsium collatae et re-
cognitae. Pagina tituli auersa post Cat. in superiori-
bus contentorum haec leguntur: „Additum erat no-
bis illud agentibus scriptum quoddam, hunc titulum
prae se ferens, *Hilarij de patris et filii unitate*: mox
comperimus id non esse nouum Hilarii opus, sed
rhapsodiam studiosi cuiuspiam, partim quidem e se-
cundo De Trinitate libro, sed maxima ex parte e
nono confarcinatam, omittis et additis quaelibet, vt
fatis

fatis appareat, eum quisquis hoc ausus est, voluisse lectori facere fucum. Attexuit appendicem De variis Christi cognominibus, ex autore nescio quo, nam phrasis plurimum dissonat ab Hilariana. Nos vel in hoc relinquendum duximus, quo perspicuum fiat, quid sit titulis credere: nec sine causa in praefatione destomachari Erasmus, in eos qui sibi nihil non permittunt in celebrium virorum monumentis.“ Accesserunt ergo de essentia patris et filii liber. Epistola ad D. Aurelium Augustinum de reliquiis Pelagianae haereseos. Altera ad eundem, in qua proponit aliquot quaestiones. Eiusdem Carmen in Genesim ad Leonem Papam. De suis curis Lypsius praeter ea, quae titulus praefert, ne verbum quidem. Benedictini vero iudicant, non negandam esse in mendis typographicis emaculandis Lypsii vigilantiam: sed in conquirendis ac recensendis MSS. curam posuisse longe minorem, quam in excogitandis coniecturis, in quibus non semper, imo raro felix fuerit. Reprehendendus quoque videri possit in eo, quod Miraeum, quem certe ignorasse verba modo allata credere prohibent, penitus neglexerit.

1570.

Bas. per Euseb. Episcopium et Nicolai fratris haeredes. Eadem repetita. Accessit *Io. Iacobi Grynaei vita S. Hilarii* Cal. April. A. MDLXX. per scripta, quae acrem Gillotii et Benedictinorum censuram passa est.

1572.

Parisis ap. Sebast. Niuellium. f. D. Hilarii — opera, ad plura exemplaria collata, nunc accuratissime restituta: ex editione *Ioannis Gillotii Campani,*

Prae-

Praemittitur commentatio, in qua primum veniunt, quae ad Hilarii historiam spectant, ex illius aliorumque veterum scriptis collecta; tum de ipsius stilo et scriptis differit; ac postremo locos suspectos notat, et quantum potest, benigne interpretatur: Opus pro illa aetate exquisitum et laude dignum, quamvis permulta in eo reperire sit, quae historiae iam limatiori atque accuratiori assuefactos nonnihil offendant. Commentationi huic Hilarii aliquot elogia, ac vitam per Hieronymum ex lib. de SS. Eccl. per Fortunatum et Gregorium Turonensem, nec non Petri Damiani de translatione S. Hilarii Sermonem adiecit: libros autem de essentia ac de vuitate Patris et Filii, centonibus dumtaxat ex quibus constant notatis, suppressit. Ac demum in indicandis plerisque SS. locis suam probavit diligentiam: at illibatum prorsus reliquit textum, in quem etiam Niuellii incuria menda irreperunt non pauca. BENEDD.

1578.

Basileae. 8. D. Hilarii E. P. de S. Trinitate fragmentum; in *legatione Imp. Manuelis Comneni ad Armenios* p. 601-605.

1598.

Parisis ap. Rob. Niuelle. 8. B. Hilarii Pictaviensis E. fragmenta ex opere historico, nunquam antea edita, ex bibliotheca Petri Pithoei, et eiusdem P. Pithoei vita, studio *Nicolai Fabri.* *Cat. Bibl. Reg.* p. 364. et 370.

SAEC. XVII.

1605.

Parif. sumtibus soc. typ. sub insigne magnae Navis. f. D. H. P. E. Opera; ex collatione vett. codd. emen⁴

omendata, variis lectionibus illustrata et quorundam tractatum accessione locupletata studio et cura *Ioannis Gillotii, C.*

Typographi, quid in hoc negotio a se praestitum sit, explicant his verbis: „Primum, inquit, ab eo, qui praelegere preloque adornare libros excudendos solet, Hilarii Opera curauimus cum optimis quibusque MSS. conferri, quos nobis — suppeditarunt ad libros de Trinitate *Nic. Faber*, ad Tract. in Psalmos *Iacobus Bongarsius*, ad Comm. in Matth. recensendos *Paulus Petauus* Sen. Paris. Deinde vero cum adscriptis ad oram marginis variis lectionibus suam nobis operam vir quidem doctissimus non denegasset, ut earum delectu habito, quae jam receptis praefertendae viderentur, reliquas expungeret, visum est etiam ab altero impetrandum, ut eas, quae in superioribus editionibus toleratae fuerant, sub libri calcem colligeret: ne forte a te illae quoque desiderarentur, siue quod earum verbis alibi citata testimonia quaedam possent occurrere, siue quod vtrum his nouis posthabendae fuerint, iudicio tuo velles expendi. Adjecimus praeterea fragm. ex op. histor. quae a 1598. (apud *Ambros. Drouar. Nic. Fabri opera**) v. c. P. Pithoeus publici juris fecit, et exscriptos ex iisdem MSS. libris Tractatus in Psalmos 13. 14. 149. et 150.“ — Nec tamen multo puriora H. scripta his curis prodiisse, Benedictinorum est iudicium, siue quod is, qui Vr. lect. selegendis operam suam commodauerat, iudicii fuerit non admodum exquisiti, siue perfunctorie hoc obierit; ita saepenumero mutavisse, quae retinenda fuerant, et contra quae fuissent mutanda, retinuisse eum notant. Sed et Parisienses typographi, inquit, qui quod artis suae non erat aliunde

*) Ita insertum a Benedict.

aliunde mendicarunt, ita neglexerunt, quod erat industriae suae, ut eorum editioni prae multitudine mendorum, facile anteferendae videantur Batisleenses.

1617.

Coloniae Agr. f. Recusa Parisiensis nouissima.

1625.

Francof. ap. Dan. et Dau. Aubrios et Caspar. Schleichium. 8. Hilarii Carmina, cum notis M. Ioh. Weitzii.

1631.

Paris. ap. eisdem typogr. f. Recusa prima, Lectionibus tamen variantibus, quae antea ad calcem reiectae erant, propriis locis aptatis et ad marginem adscriptis. Sed quod maior laus est, lectiones, quae in prioribus editionibus obtinuerant, a primae vero ed. curatore loco male erant motae, non semel reuocatae sunt.

1652.

Parisiis impens. societ. typogr. librorum officii ecclesiastici iussu Regis constitutae. f. repetitio praecedentis.

1693.

Parisiis Exc. Franc. Muguet [Regis, Cleri Gallicani et illustriss. Archiep. Par. typogr.] f. S. H. P. E. opera ad Manuscriptos Codices Gallicanos, Romanos, Belgicos, nec non ad veteres editiones castigata; aliquot aucta opusculis, praeuiis in locos difficiles disputationibus, praefationibus, admonitionibus, notis, noua S. Confessoris vita, et copiosissimis Scripturarum, Rerum, Glossarum Indicibus locupletata

pletata et illustrata, *studio et labore Monachorum Ordinis S. Benedicti, e Congregatione S. Mauri.*

Egregia prorsus Benedictinorum opera effectum est, ut Hilarius non modo purior et emendatior prodiret tandem, sed et intelligeretur facilius et legeretur commodius. Textum enim summa consideratione adhibita ad Codd. MSS. in unum conspirantium fidem expresserunt, variantibus, quarum ingentem copiam ex omni Gallia, Britannia Italiaque conquissuerant, ubi minus tuta videretur castigatio, in margine appositis. Rationem vero mutatarum pristinorum lectionum notulis subiectis sat frequentibus (quibus tamen nemo lectorum, ut ipsi veriti sunt, irascetur puto) explicauerunt. Iisdem notis illustrantur et explicantur locutiones inusitatae, implexae phrasae, sententiae singulares; ex aliorum eruditorum operibus, quicquid ad gestorum, quae Hilarius attingit, notitiam faciliorem conduceret, allatum; loca pugnancia aut suspecta composita et ex ipsiusmet potissimum verbis ab errore vindicata. Momenta quaedam celebriora aut difficiliora in prolegomenis curatius expedita sunt, ut ipsius scripta non prius offerrentur, quam praecipuae suspicionum nebulae prorsus fuissent dissipatae. Quod ad commodiorem operis usum attinet, praemissas habes singulis operibus admonitiones aut praefationes, in quibus quicquid ad Operis occasionem, tempus, scopum, veritatem et id genus alia spectant, ipsi explicuerunt, subnexa etiam interdum totius operis synopsis. Praeterea argumenta brevibus summariis in ora librorum indicata, tractatus ipsi in varios numeros sunt distincti. Ordo totius voluminis is est, ut praemissa epistola nuncupatoria ad Card. Caes. Estraeum in praefatione generali de edd. opp. Hilarii, Operibus deperditis, causis obscurati sermonis Hilarii, denique de fine huius editionis differant,

differant, tum difficiliores Hilarii sententias, quales sunt *de conceptione* Christi etc. diffuse explicare conentur Monachi Eruditi. Quibus omnibus triplex vita Hilarii, 1) ex ipsius scriptis collecta, 2) ex Hieronymo et 3) Fortunato auctore, libris II., nec non Petri Damiani sermo de translatione S. Hilarii subiicitur. — Opera Hilarii hac serie sese excipiunt: *Comment. in Psalmos. in Matthaeum. l. XII. de Trinitate. Lib. de Synodis. Responso apologetica ad reprehensores superioris libri* (hic primum edita). *Ep. ad Abram. Hymnus ad eandem. L. I. ad Constantium. L. II. ad Constantium. L. contra Const. L. contra Auxentium. Fragmentum libri, in quo historia Ariminensis et Seleucia synodi continebatur. Fragmenta ex aliis operibus.* Porro appendicis loco: *Carmen in Genesin. L. de Patris et Filii unitate; L. de essentia Patris et Filii; Fides Alcuini sub nomine Hilarii graece versa; Nic. Fabri praefatio in Hilarii fragmenta, notulis ad oram a Benedictinis adscriptis; Syllabus MSS. ad quos recognita sunt H. Opera. Index triplex locorum S. S. rerum, sententiarum et glossarum.*

SAEC. XVIII.

1730.

Veronae. ap. Petr. Ant. Bernam et Iac. Valarsium. f. II Voll. Hilarii — opera, studio et labore Monachorum Ordinis S. Benedicti e Congregatione S. Mauri castigata, aucta, atque illustrata. Nunc vero libris de Trinitate et Commentariis in Psalmos ad binos Capituli Veronensis Codices, antiquitate ac praestantia quosuis ad hanc diem cognitos facile exsuperantes, diligenter exactis, atque octo maxime variantium Tractatum adiectione locupletatis.

Tomus I.

T

Curavit

Curavit Celeberrimus Marchio *Scipio Maffei*, cuius praefatio Codd. duorum Veronensium antiquissimorum et optimorum descriptionem et specimina sistit et ad calcem octo in Psalmos Hilarianos tractatus exhibet, ab editis valde recedentes. Caeterum ratio huius editionis ea est, ut integra recusa Benedictinorum opera, libri de Trinitate et Commentarii in Psalmos istorum Codd. ope, ubi tuto fieri pateret, resarcirentur, reliqua lectionis varietate textui a Benedictinorum notis separatim supposita et numeris distincta. Contulit dictos Codd. ad editionem Benedictinorum Ioseph. Blanchinius, Veronensis, Eccl. tunc Canonicus et Bibliothecarius.

1733.

Parisiis. f. D. Hilarii Ep. P. Interpretatio aliquot Psalmorum (XV. XXXI. XLI.) haecenus inedita, ex MSto Aquicinctensi. Accedit ex eodem codice sermo in die Paschatis, in quo Ps. CXLIX. explicatur, qui si Hilarii saltem antiquissimi scriptoris est; in EDM. MARTENE et VRSINI DURANDI *vet. Scriptor. Collect. amplif.* T. IX. col. 55 vsque ad 84.

1749.

Venetis, apud Iacob. Capellati. f. Tomi II. Hilarii opera secundum Veronensem editionem expressa. Commemorat hanc ed. Veronensis repetitionem Celeb. *Oberthür*. Sed ita negligenter tractatam ac vitiiis inquinatam esse, addit, ut solum vile lucrum mercatorem spectasse appareat. Talem vero negligentiam et turpitudinem typographos Venetos etiam in aliorum PP. operibus prodidisse, opportune observat. Nos in Tertulliano eam reprehendere meminimus.

1751.

1751.

Bononiae. 4 mai. S. Hilarii Ep. Pict. Epistola Paraenetica et sermo de dedicatione ecclesiae Hilario tributus, nunc primum edita a Canonicis Regularibus S. Salvatoris in Vett. Latinorum opusculis nunquam antehac editis Tomo II. p. 38 - 185. Editor est Io. Aloysius Mingarellius, sed commentarii et dissertationes tres, in quibus Hilario illa epistola vindicatur et loca difficiliora eius illustrantur, Io. Chrysof. Trombelli esse, Feltrus profitetur, cui doctam dissertationem, in qua eandem Hilario ereptum iuit, debemus, Romae 1762. euulgatam hoc titulo: De Epistola seu libello sub S. Hilarii Pictaviensis nomine a Canonicis R. S. S. a. 1751. edito dissertatio, in qua ostenditur Epistolam illam seu libellum non Hilario Pictavorum Ep. tribuendum esse, auctore Angelo Maria Feltri a S. Antonio — in nouo Coll. Calasancio. S. Theol. Prof.

1769.

Venetis, ex Typogr. Io. Bapt. Albritii. f. S. Hilarii Pict. Episcopi, Psalmorum XV. XXXI. et XLI. interpretatio, quae in nouis editionibus desideratur. Accessit vetustissimi Scriptoris anonymi Sermo in die paschatis, in quo Psalmus CXLIX. explicatur: in Andreae Gallandii Biblioth. Vet. PP. T. V. p. 85 - 95. Accurate ex Marteneo descripta sunt. Praemittitur in Prolegg. cap. IX. p. XV sq. notitia de Hilario.

1785 - 88.

Wirceburgi ex off. Stahel. 8. Tomi III. S. Hilarii Pictaviensis Ep. Opera omnia. Recudi curauit Dr. Franciscus Oberthür (Opera omnia SS. PP. Latinorum Tomus VIII - XI.

T 2

Placuit

Placuit Celeb. editori, instructiorem et ornatiorē dare Hilarium, quam reliqui PP. ex hac officina comparuerant, cum propter peculiarem scriptorum eius vim ac gravitatem, tunc in honorem amici magnifice ab ipso culti, cui haec editio sacra erat futura Perill. ac S. R. Baronis de Fechenbach. Ex omnibus igitur, quae a Benedictinis ad vitam, doctrinam et contextus librorum eius, qualis iamiam est, rationem illustrandam conscripta erant, quaeque horum lucubrationibus a Maffeo erant superaddita, potiora per singulos huius descriptionis tomos ita distribuit, ut *primus* cum parte operum, I. *Vitam Hilarii* et II. *Elenchum scriptorum eius* complectatur, *alter* et *tertius* cum reliquis libris breue Hilarii dogmatices compendium s. *crisi summariam* in scripta Hilarii duce Constantio, *quartus* denique post I. *breuem Epicrisin* in summ. Cris. (in qua Semleri argumenta aduersus Hilarii orthodoxiam ad Baumgartenii Polemicam T. III. prolata a se neglecta esse, qua de re Annal. Helmsf. litt. editores et Roeslerus eum admonuerant, excusat), II. *Historiam litterariam operum Hilarii*, III. *opera quaedam eius dubia et supposititia*, IV. *Varias lectiones et obseruationes in quaedam Hilarii loca*, atque V. *indicem textuum Scripturae*, qui in locis non suis explicantur.

1789.

Parisis, sumptibus Petri Didot. f. primog. fol. S. Hilarii liber de Synodis notis et totius historiae contextu illustratus in Collectione Concilior. Galliae tam editorum quam ineditorum studiis Monach. Congreg. S. Mauri T. I. p. 145-185.

Codices: Liber vetustus Cribelli.

Codex

Codex Coenobii D. Benigni Diuionensis, quem Guil. Paruus ad Radium detulit, Comment. in Matth. et Ep. ad fil. Apram complexum.

Codices Lud. Miraei. Quales fuerint, haud indicauit. Vnum in specie appellat ex *Bibl. Coenobii S. Victoris Parisiis.*

Codices Nic. Fabri, Jac. Bongarsii et Pauli Petavei, qui Typographis Parisiensibus in ed. 1605. praesto erant. Sed quales fuerint, et quatenus opuscula in singulis contenta, ex notitiis eorum non liquido constat.

Benedictini codices sat multos adhibuerunt et peruetustos, quos ita indicant, uti singulis libris emendandis profuerunt. Si in vniuersum nomina eorum vis, praesto fuerunt: *Albinensis, Beccensis, Boherianus, Carnutenses* duo, *Cisterciensis, Colbertini* quinque, *Corbeiensis* tum vero *Sangermanensis, Eluonenfis* vulgo *S. Amandi*, tum in *Bibl. Archiep. Remensis, Germanensis, Martinianus, Michaelinus, Miciacensis, Ottobonianus, Pratellensis, Regii* duo, *Remensis*, in bibliotheca Archiepiscopi, *Remigiani* duo, *codex Coenobii B. Mariae Siluae maioris, Sorbonici* duo, *Tellerianus, Theodoricensis, Tuonenfis.*

Vaticani tres, in quibus vnus *Christinae Suecorum* fuit. Vnus *Vaticanae* basilicae, cuius variantes primum ex Lat. Latini, tum *Petri Ciacconii* ac demum *Ioh. Bapt. Bandinii* recensione annotatae editoribus transmissae erant; *Victorinus, Vindonicensis.**) Ad manum erant praeterea *Nic. Fabri apographum,*

T 3

qua

*) *Codices, quorum nomina literis rotundis sunt exscripta, minoribus tantum libellis veluti epist. ad Apram, libellis II. ad Constant., libro in Const., libro adu. Auxentium* vsui fuerunt.

quo ad fragmenta Hilarii edenda usus fuerat, ex Bibl. Colbertina, cum *Pithocano* exemplari.

Restant *Codices duo Capituli Veronensis* a Celeb. *Maffio* in ed. Veronensi tractata, quorum descriptionem una cum speciminibus aere expressis in praefatione exhibuit, *alter*, libros *de Trinitate* continens, quinto aut sexto saeculo scriptus, ut contra *Mabillo-nium* monuit, qui *de Re Dipl.* l. V. p. 356. *sub finem saeculi quarti aut ineunte quinto scriptum eum* dixerat; accuratissimus et paucissimis mendis adspersus. *Alter* antiquitate et ipsa facie vetustatis cum quocunque alio certans, *commentarios in Psalmos* complexus est, quorum rara admodum scripta exemplaria occurrunt. Illos in IX. XIII. et XCI. in MS. Vaticano vnice adhuc repertos pariter hic probat et recenset.

His adde *codicem Aquicinctensem* sexcentorum circiter annorum, quem Edmundus Martene in Germania peregrinatus euoluit, et deprehensis Ps. XV. XXXI. et XL. antea nondum editis, in *Collect. Vet. Script.* l. supra l. indicauit. Pleraque Hilarii continebat sub epigraphe: *S. Hilarii de Trinitate libri XII. et alia opuscula eiusdem*; eleganter scriptus.

7.

EVSEBIUS VERCELLENSIS.

§. 1. Vita.

Sardinia oriundus, primum Romanae ecclesiae lector, deinde ab a. 340. Vercellarum in Insubribus Episcopus. Ab anno inde 354. nomen famamque adeptus est, postquam a Liberio Rom. Ep. rogatus, ut una cum legatis suis fidei patrocinium apud Constantium susciperet, non solum ab imperatore obtinuit, ut Concilium Mediolani ediceretur, sed in eo etiam tam libere et constanter causam susceptam tuitus

tus est, ut nec minae, nec vultus instantis tyranni, qui adeo ira excauit, ut gladium in eum et Luciferum stringeret, mente solida quaterent, et vinculum et exilium forti animo subiret. Relegatus est primum Scythopolim, urbem Syriae Decapolitanae, ubi primum a Iosepho Comite perhumaniter exceptus, deinde vero a Patrophilo, Arian quodam socio, diu vexatus fuit. Dehinc varias regiones exul peragrare coactus est, in Cappadociam primum, dehinc Thebaidem superiorem deportatus, unde promulgato a. 362. Iuliani edicto de episcoporum exilium restitutione Alexandriam rogante Athanasio se contulit, ubi et synodo interfuit ab eodem coactae et actis illius latine subscripsit, *) postremo Antiochiam se contulit, ut secundum Synodi mandata pacem in ecclesia ista propter Episcopi electionem conturbatam restitueret, sed spe frustratus Italiam reuersus a. 371. diem obiisse fertur.

Extant eius *epistolae* tres: I. *Ad Constantium Aug.* §. 2. Scri-
II. *Ad Presbyteros et Plebes Italiae.* III. *Ad Gre-^{pta.}*
gorium Episc. Hisp. Praeterea *libellus facti* ad Patrophilum Arian. Ep. quem epistolae ad Vercellenses illigauerat. **) Intercidit *versio eius Commentariorum Eusebii in Psalmos.* Codex Euangeliorum ipsius Eusebii manu descriptus Vercellis asseruatur atque luci publicae datus est post *Io. Andr. Iricum* (Mediolani 1748. 4.) in *Blanchinii Euangeliaro quadruplici* (Tomo IV. Romae 1749.).

T 4

Editae

*) Athanas. ad Antioch. Opp. T. I. Part. II. p. 776.

**) Quapropter a Gallandio non seorsim numeratur; nec in Bibliothecis PP. antiquioribus, in quibus omnibus vna tantum *ad Presb. et Plebes Italiae* epistola nominatim extat, ubique tamen hoc *libello facti* subiecto. Oudinus pro singulari ep. censet.

§. 3. Editiones.

Editae sunt duae priores epistolae cum libello facti *primum*, vt Gallandius loquitur, ex archiuo Vercellensis ecclesiae erutae a Baronio in Annal. Eccl. ad a. 355. §. VII. a. 356. §. XCII sqq. Ego vero quaesiuerm ex eo, vnde vna illa ad Vercellenses ep. cum libello facti *) edita, iam in *Tomo primo Bibl. PP. Parisiensis* a. 1575. compareat, si recte Ittigium capio, qui epistolam Eusebii Vercellensis memorat, quae nulla alia esse potest. Eadem posthac edita in *supplementis ad M. Bibl. Paris.* editionis quartae (*Parisi. ap. Aeg. Morellum 1639.*) T. I. p. 627. et 628. item in quinta *Bibl. huius Parisinae* editione (*sumpt. eiusd. Aeg. Morelli 1644.*) T. XV. p. 627. et 628. et ibidem recusa (a. 1654.), quam Ittigius describit. Nisi forte haec prorsus eadem sit, titulo tantum modo refecto, quod verisimillimum,**) si reputes, quod Ittigium quoque pupugit, noui Supplementi Combessiani a. 1648. editi nullam in ea rationem esse habitam. Tandem leguntur in *Bibl. Max. PP. Lugdunensi* (*apud fr. Anissonios 1677.*) T. V. p. 1127. 1128. Epistola tertio loco commemorata edi coepta est inter fragmenta Hilarii XI. §. V. vnde cum praecedentibus ad Baronium descriptis nouissime exhibuit *Gallandi* in Tomo V. n. 7. (Venet. 1769.) cum notulis et variis lectionibus paucis, praemissa de Eusebio notitia in Prolegg. cap. VII.

§. LVCI.

*) Non tres priores, i. e. hae duae cum prima ad Const. vt Oudinus l. l. inquit. Idem etiam in secunda ed. *Bibl. Bigneanae* a. 1589. repetitas tradit, quod falsum est, si recte Catalogum texuit Ittigius.

***) Cf. Ittigius.

8.

LUCIFER CALARITANVS.

Calaris (*Cagliari*) in Sardinia Episcopus vna 5. 1. Vita.
 cum Pancratio, Hilario Diacono et Eusebio Vercel-
 lensi ad vices Liberii gerendas in concilium Mediola-
 nense missus ac huius quidem gloriae, laborum aeru-
 mnarumque socius et per varia exilii loca comes, for-
 titudine ac animi robore ipsi par, sed longe inferior
 inoderatione et prudentia. Postquam multa gravia
 ab improbitate et liuore factionis Christianae Medio-
 lani pertulerat diuque in squalore carceris duri deten-
 tus fuerat, Palaestinam in exilium missus, Eleuthero-
 poli duos *ad Constantium* libros exarauit, quibus
 omnem hominis verecundi et sani speciem prorsus
 exuisse se ostendit. Qua sua dementia et animi im-
 potentia non solum imperatorem, vtpote aduersarium
 omnium, qui formulam orthodoxam cum Lucifero
 adamarent, incessit et lacessiuit, quanquam Constan-
 tius tantam eius temeritatem non vitus est:*) sed inter
 suos etiam turbas mouere coepit Lucifer. Nam cum
 Antiochiae tempore Synodi Alexandrinae Catholicos
 dissentientes deprehendisset, ipse Paulinum Antiochiae
 Episcopum ordinando, quocum communicare illi re-
 nuebant, discordiam magis accendit, et cum factum
 eius Eusebius Vercellensis improbare videretur, adeo
 stomachi feruore exarsit, vt homini familiarissimo et

T 5

per

*) Quod equidem non magnanimitati huius hominis
 qualicumque tribuerim, istius enim ne leuissima um-
 bra in illum cadere posse videtur, praesertim cum
 incertum sit, quid, nisi morte praeventus esset, fuisset
 facturus. Iam enim Florentio Off. Mag. lecto
 opere mandauerat, vt ab ipso Lucifero per literas
 quaereret, num eius se auctorem profiteretur.

per tot casus ipsi probato omnem porro communionem secum interdiceret. Addidit ferociae eius stimulos Synodus Alexandrina, Episcopos catholicos poenitentes, quod cum Arianis communicauerant, recipiendos censens; quam sententiam Lucifer prorsus detrectauit et in Sardiniam reuersus non eos solum, qui Arianis communionem dederant, sed, qui vel solummodo poenitentes recepissent, procul a se habuit et seiunxit; vnde nomen schismatis Luciferiani ortum.

§. 2. Scri-
ptis.

Luciferi Scripta sunt secundum annorum ordinem, quem *Coleti* fratres inierunt: *Epistola ad Eusebium scripta* mense Martio aut Aprili a. 355. *De non conueniendo cum haereticis* liber intra a. 356. et 358. ineuntem, cum Germaniciae, vbi Eudoxii Ariani Germanicens. Episcopi crudelitatem perpeffus est, exularet. *De Regibus Apostaticis*, Eletheropoli tertio exilii loco a. 358. confectus. *Ad Constantium Aug. pro sancto Athanasio* libri duo ibidem circa a. 360. exarati. *De non parciendo in deum delinquentibus*, eodem circiter anno. Libellus cui titulus *Moriendum pro filio Dei* ipsis anni 361 exordiis scriptus videtur. Ad quem annum *epistola* quoque *ad Florentium officiorum Magistrum* referri debet. *Perperam* ei aliquando *Fides a Faustino consignata* fuit *adscripta*. *Intercidit epistola eius ad Catholicos*, qui in ecclesiam Mediolani conuenerant, e claustris, quibus in aula Constantii Arianorum perfidia detinebatur missa; nec non tota *Athanasii versio graeca scriptorum Luciferi*.

§. 3. Edi-
tiones.

Primus Luciferi opera e vetustis Codicibus descripta Parisiensibus typis edidit *Ioannes Tilius* Episcopus Meldensis (Meaux) a. 1568. et Pio V. Pontifici Maximo dicauit. Is quidem aliquantum operae ac laboris in iis corrigendis impendit, subiectisque notis diffi-

difficiles quasdam cuiusque libri et obscuras locutiones ac sententias explicare nisus est; sed multo plura, ea praesertim, quae spectant ad testimonia sacrae scripturae, *lectori minus*, quam ipse erat, *occupato colligenda*, et emendanda *reliquit*, ut fatetur in Epistola ad Pontificem. Quare cum ab Auctoribus Lugdunensis Bibliothecae Patrum (a. 1687.) opera quoque Luciferiana Tomo IV. inferenda essent, hanc curam illi susceperunt, ut illa emendatiora proferrent; sed imprudenti consilio suoque prorsus arbitrio ita manus in ea immittere ausi sunt, ut nulla veterum Codicum, nulla doctorum hominum auctoritate freti, verba, sententias, ipsasque interpunctiones immutauerint, et quod magis improbandum, sacrorum Bibliorum testimonia, quibus refertissimi sunt Luciferi libri, ad exemplar Vulgatae Bibliorum emendauerint, *Latini* tamen *Latinii observationibus et correctionibus* quandoque adhibitis, notisque Tilianis ad calcem adiectis. Qui vero ante Lugdunenses Auctores eadem Luciferi opera in prioribus PP. Bibliothecis edidere, nihilo diligentius aut studiosius in illorum emendationem incubuerunt. Cum itaque corruptissima ferrentur in vulgus Luciferi exemplaria, *Io. Baptista Cotelerius* hanc operam summo studio aggressus est, ut libros Luciferi e mendis omnibus purgatos, integrosque quo tandem modo id fieri liceret, eruditorum hominum iudicio probandos publice exhiberet;*) sed haec conamina, incertum quibus de causis,**) euentu caruerunt, nec post mortem Cotelerii in eius suppellectili libra-

*) Huc usque sunt verba fratrum Coleti.

***) Fuerunt, qui suspicarentur, intermissum esse opus, ne Galliarum regis animum laederet, qui tum maxime Calvinianis erat infensus: Fabric. Biblioth. Gr. Vol. VIII. p. 403.

libraria quidquam repertum esse, quod huc spectaret, ex fide *Baluzii* notat *Rich. Simon*;*) nonnullas correctiones tamen partim in notis ad *Constitutiones Apostolicas*, partim *Monumentis Ecclesiae graecae* insunt. Caeterum contulerat aliquantum studii olim in *Luciferum Latinus Latinius* in *Bibl. Sacra et Prof.* p. 157. suisque correctionibus adspererat, quas in eundem *Consalvus Poncius* meditatus erat. Idem paene post eum *Ludovicus la Cerda* in *Aduersariis Sacris* cap. 37. 38. et 47. fecerat. His igitur subsidiis et spe nanciscendi codicis adiutus nouae editioni parandae se accinxerat *Erh. Andr. Frommannus* Director *Casimir. Coburgensis*, quod publice edixit anno huius saeculi LXVII. in Epistola *de Lucifero Calaritano olim Praefule.****) Sed nec hic profligando Operi immorari potuit, quod paucis annis post, benigniori fortuna vsus *Andreas Gallandius* exsecutus est. Sed insignius adhuc de *Lucifero* restituendo meruerunt *Ioannes Dominicus* et *Iacobus fratres Coleti*, de quorum opera iam, cum ad singularum editionum enumerationem accedimus, pluribus constabit. Peculiarem usum *Luciferi* scripta testimoniis sacrae scripturae vtriusque foederis refertissima, praebent ad antiquam latinam *Bibliorum* versionem, quam *Italiam* vocant, eruendam, quam operam a *Paulo Colomesio* animo agitatam, a *Ludouico de la Cerda* nauari coeptam, haud segniter recentiores editores variis studiis persequuti sunt: singulari autem consilio contulit *Petrus Sabatierius* in opere celebratissimo, *Bibliorum SS. latinae versiones antiquae Remis apud Reginald.*

*) Obseruat. in Dupin. T. I. p. 60.

**) Coburgi 1767. 4. edita, vt Rud. Erdm. Fischero, annum quinquagesimum muneris eccl. fel. exactum nomine Gymnas. Acad. gratularetur.

nald. Florent. 1743. tribus Voll. f. edito. Nunc de singulis.

1568.

Parisiis, apud Ioannem Bene-natum. 8. Luciferi Episcopi Calaritani ad Constantium, Constantini Magni F. Imp. Aug. Opuscula.

Liber admodum rarus. Complectitur omnia Luciferi opuscula, quae ad Constantium diriguntur, ita ut vna tantum epistola ad Eusebium Vercellensem suo et sociorum nomine scripta exclusa sit. Totum enim volumen quanquam in libellos partitus sit auctor, *Tillio opus vna tractu Imperatori Constantio continuatum* videtur. Insertae autem sunt epistolae III. Athanasii ad Luciferum, Liberii ad Constantium Imp. et Athanasii ad servos Dei. Codicem, unde ea deprompserit, non memorat. Subiecit scholia paginis paulo plus sexdecim, locutiones aut singula verba, interdum etiam nexum et sensum brevissime illustrantia. Caeterum placet sibi pius Episcopus Meldensis in assimilanda religionis et sacrorum in Gallia conditione, temporibus Luciferi, neque negligit animum, quo ipse aduersus suorum temporum haereticos affectus sit, cum Luciferi animo comparare; deplorat imprimis *quod non amplius liceat tam sanctae vitae ac sacrati ordinis viro, talibus verbis principem suum improbum et perditum proscindere, quemadmodum hic dignus faciebat confessor, qui serpentem, belluam et immanissimam feram, latronem, sacrilegum, carnificem, homicidam, idololatram, templum daemonum, et religionis euerforem, haereticum, Apostatam, Antichristi praecursorem, atque adeo ipsum Antichristum Constantium vocauerit!*

Sermonem eius rudem esse et incomptum ut totius illius aetatis, dicit, ipsum hoc fateri; at qui diligenter

gener perpendat, eum grauem et sententiis refertum, virique ingenio valentis, esse inuenturum. Menda typographica pauca ad calcem voluminis corriguntur, reliqua, quae illi insunt, nouissimi Editt. monent, non typographi magis, quam antiquorum librariorum incitiae aut incuriae esse tribuenda: immo paucis interiectis, inculto potius ac paene barbaro hominis stilo tribuenda esse, quam librariorum culpaefirmant.

1618.

Coloniae Agrippinae sumt. Ant. Hierati. fol. Luciferi opuscula ad ed. Tilianam descripta in Tomo IV. M. Bibl. PP. a p. 121-190.

1644.

Parisiis ap. Aegid. Morellum. f. Eadem in Tomo IX. Col. 969 sqq. M. Bibl. PP. Paris. h. a. et de anno 1654. Vide quae ad Eusebium Verc. de hac monuimus.

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. Eadem in Tomo IV. fol. 181 sqq. Max. Bibl. PP.

1770.

Venetis, ex typogr. Io. Bapt. Albritii Hier. f. fol. — Luciferi Ep. Calar. ad Constantium Const. M. F. Imp. Aug. Opuscula per Io. Tilium Meldensem Episc. in lucem edita. Accesserunt nonnulla siue eiusdem Luciferi siue aliorum ad ipsum Epistolae. Omnia nunc primum recognita, emendata notisque illustrata in Bibl. Vett. PP. Antiquorumque SS. Eccl. curante Andrea Gallandio. in Bibl. Vett. PP. et Eccl. SS. T. VI. p. 153-260.

Secu-

Secutus est Tilianam editionem, ut a Parisiensibus a. 1664. expressa erat. Sed quoniam ea (nescio principem an Parisiensem innuat) librorum vitio inquinatissima foedisque mendis obsita compareret, emaculandam et Latini, Cotelerii aliorumque castigationibus et coniecturis, quas occasione accepta passim detegeret, emendandam curavit. Fatetur autem editor diligentissimus, se neququam penitus deterfos Luciferi libros praestare: quin immo, ait, in iis recensendis nonnulla ipsi deprehendimus, quae in emendandis adhuc (forte corrigenda) proposuimus; ut propterea plura etiamnum in Lucifero superesse, quae manus medicam expectent codicum MSS. ope praesertim adiutam, ultro agnoscamus. In id potissimum se incubuisse scribit, ut, quum Lucifer in libris conscribendis integra ferme sacrorum bibliorum volumina ordinatim percurrat, aliamque versionem Vulgata vetustiore adhibeat, loca utriusque foederis siue cum interpretatione LXX virali siue cum textu N. T. conferrentur: eo imprimis nomine quod antiqua illa versio latina, ad libros quod attinet V. T. ad LXX. senum editionem exacta noscatur. Sed his promissis eum non fletisse nec multa esse, quae cum graeca interpretatione contulerit, nouissimi edd. notauerunt, Caeterum quo deinceps Luciferianorum lectio promior faciliorque succederet, libros omnes in sectiones distinxit atque in prolegomenis cap. II. de Lucifero docte et cum iudicio differuit.

1778.

Venetis excudebant fratres Coleti. f. Luciferi Episcopi Calaritani opera omnia quae extant curantibus Ioanne Dominico et Iacobo Coletis.

Pauci sunt Ecclesiasticorum Scriptorum, qui tam splendido ornatu gestiant, qualem Calaritanus hic episco-

episcopus Coletorum beneficio cum totius descriptione ac ipsis typis, tum marginibus latissimis prae se fert. In qua editione accidit iucunde, ut qui ante decem amplius ducentos annos a primo editore Pio V. P. S. inscriptus esset Lucifer, is iam a nouissimis editoribus sexto eiusdem nominis Pontifici offerri posset. Hi ergo non satis habuerunt ipsam Tili editionem sequi, sed Codd. duos, ex Vaticana vnum, alterum Venetiis nacti, horum auctoritate et ex Tili, Latini, Poncii, la Cerdae, ac Gallandii notationibus, nec non aliis, in epistolas Luciferianas ex Baronio, Coustantio, Chilletio, Papebrochio et Montfauconio collectis notas composuerunt in inferiori margine subiectas, et suis ad historiam ecclesiasticam imprimis spectantibus, (quod genus a Gallandio neglectum esse reprehendunt) passim interstinctas. Ita textum exhibuerunt emendatum, vbi intactus nullo modo relinquere videretur, reliquas animaduersiones criticas vel lectorum iudicio permittentes vel suo statim improbant. Quod ad Scripturae loca ex versione antiqua a Lucifero prolata attinet, quae res a multis non felici successu tentata et innumeris obsepta esset difficultatibus, quas luculenter sane descripserunt; vno tandem expedienda consilio visa est, ut nimirum singula sacrae Scripturae loca a Lucifero descripta cum Itala interpretatione antiqua, qualem Sabatierius exhibuit, componerent: quodque in illa a Luciferianis testimoniis differret, in subiectas notas reiicerent, si quae lectiones vel e Graecis vel e Latinis codicibus aut e Latinis Patribus a Sabatierio productae cum Luciferianis consentirent iis in locis, in quibus apud Luciferum a textu antiquae Versionis diuersae sunt, eas excraberent, atque omnino in vno Lucifero exemplar luculentissimum *Antiquae Latinae Versionis* legentibus offerrent idemque Cotelerii et Millii, et ipsius Saba-

Sabatierii ope, correctum et ab iis mendis purgatum, quae facilius cuiusquam oculis poterant obuerrari. Praeter haec alio ac editi fuerant ordine libros disposuerunt atque addiderunt, quae a Tiliana absunt Luciferi et sociorum ad Eusebium Vercellensem et Liberii ad Luciferum exilio iam damnatum epistolas, relictis duabus, quas alieno loco hic subiecerat Tilius Liberii ad Constantium et Athanasii ad Lucif. Tanquam spurium opus vero ad calcem reiecerunt *Formulam Fidei*, quae Lucifero tribuitur, peculiari critica animaduersione praefixa. Denique, quod longe praestantissimum est, in praefatione eleganti ac subtili doctrina contexta cum nouae editionis consilium traditur, tum in specie de Luciferiana S. S. interpretatione, item de tempore, quo singuli Luciferi libri scripti sint, differitur, nec non animaduersio theologica in nonnullas Luciferi locutiones et quaestio critica in aliquot loca est exhibita, quibus omnibus proxime vita admirabili diligentia perscripta, in fine autem index utilissimus succedit.

Codices. De *Tilii Codice* non constat.

Vaticanus, nono saeculo scriptus fertur et in loculis Bibl. Vat. num. 75. litt. N. P. extare. Fortasse Christinae Suecorum fuit, in cuius bibliotheca antiquissimum Luciferi Codicem se vidisse If. Vossius Paulo Colomesio dixerat, *) cuius testimonium Frommannus profert. Sed diuersas eius a Tiliana ed. lectiones non eiusmodi fuisse, quae sententiam immutarent, sed varias plerumque voces, varia ab editis ex Tiliano codice nomina solummodo exhibuisse, Coleti affirmant.

*) In Paralipom. de SS. Eccl. p. 703. Opp.

affirmant. *Codex Venetus*, quem penes D. Matthaeum Aloysium Canonici ciuem Venetum esse iidem notaverunt, non tam Luciferi Scripta, quam Athanasii quaedam et Athanasio tributa complectebatur, in his longiorem huius epistolam ad Luciferum, cuius MS. exemplum cum Tiliano Cod. contulerunt.

Praeterea Frommanno spem codicis vel varietatis alicuius nanciscendi accenderat Io. Alb. Fabricius, Tilianam editionem cum bonae notae codice MS. collatam se euoluisse in Bibliotheca Iohannea Hamburgensi professus. *)

9.

HILARIUS DIACONUS.

§. 1. Vita.

Patriam habuit Sardiniam. Diaconus erat Ecclesiae Romanae, quo nomine a Liberio Episcopo cum Lucifero Episcopo Calaritano post Concilium Arelatense ad Constantium missus, cum in Concilio Mediolani habito strenue Athanasii causam defendisset, virgis caesus et vna cum Lucifero et Pancratio in exilium missus est. Postea Lucifero se adiunxit, sed eo temeraria opinione processit, vt Arianos et qui cum his communicassent, omnesque omnino aliqua haeresi pollutos iterum baptizandos esse statueret, antequam in societatem ecclesiae catholicae reciperentur. Hinc lepide, sed parum scite ab Hieronymo mundi Deucalion dictus est. Bene vero actum tunc cum ecclesia fuit, quod Diaconus tantum esset Hilarius, cui, quoniam nulla erat clericos ordinandi copia, nemo fere adhaesit, adeoque haec eius doctrina, quae alioquin ingens schisma excitatura fuisset, cum ipso auctore a. interiit.

Scripta,

*) In Bibl. med. et inf. Lat. Vol. IV. p. 839.

Scripta, quae Hilario tribui solent, sunt fidei admodum incertae et dubiae, videlicet *Commentarius in epistolas Pauli* cum Ambrosio edi solitus et *Quaestiones Vet. et N. T.* inter Augustini opera reperiundae, de quibus fusius, sed ita ut Hilario utrumque abiudicaret, disputavit Oudius. *)

10.

P O T A M I U S.

Gente Hispanus, Episcopus Olysiiponenſis a partibus Catholicorum, quibus, si genuinum est, quod iam iam extat eius monumentum, olim erat addictissimus, ad Arianos transiit a. 357., quid, quod ipse adeo secundae Sirmiensiſ formulae auctor extitisse fertur. Lucri cupiditate ad id adactum fuisse, odio vero in Hosium, eundem senem iam et vitae fere pertaesum in easdem partes pellexisse, non perceptis tamen perfidiae fructibus, poenam subita morte luisse, Faustinus solus, sed suspecta fide, narrat.

Pro Potamii scriptis feruntur: *Epistola ad Athanasium Episcopum Alexandrinum de consubstantialitate Filii Dei*, **) quam a. CCCLV. dum adhuc fidei Nicaenae assertor esset, scripserit; et *Sermones duo, de Lazaro* alter, alter *de martyrio Esaiiae prophetae*. MS. extitisse librum eius *contra perfidiam Aarii* Atribati apud Vedaſtinos Benedictinos ex catalogo vetusto

V 2

pro-

*) T I. de SS. Eccl. p. 480 491.

**) Duplex est inscriptio; alia ex MS. ut videtur prolata sic sonat: *Epistola Potamii ad Athanasium ab Arianis impetum (ut Dacherius ex coniectura supplet) postquam in concilio Ariminensi subscripserunt*. Sed hanc a librario imperito potius quam ab ipso auctore profectam esse, ex temporum rationibus cogitur.

prodidit *Anton. Sanderus* in *Bibl. Belgica Manuscripta* p. 63.

§. 3. Editio.

Epistolam saeculo superiori a. 1657. ex codice Abbatiae S. Ebrulsi luci dedit Benedictinus e Congreg. S. Mauri, *Acherius* (D' Achery) in *Spicilegio Vett. antiquar. SS. qui in Galliae bibliothecis, maxime Benedictinorum supersunt*, T. II. p. 366. 367. et novae editionis per *Steph. Baluzium* adornatae, T. III. p. 299. cum adnotationibus.

Sermones antea inter Zenonianos vulgatos primum Potamio cum ex Veneta Zenoniana editione, tum ex MSS. omnibus, lectione vnius loci ad Sermonem I. restituta, asseruerunt fratres Ballerini et notis doctis vna cum epistola eius in appendice ad Veronensem editionem a. 1739. p. 297-303. cum copiosa adnotatione ediderunt, refellentes simul St. Baluzii opinionem, qui graece scriptam et a quodam posterioris aevi interprete latine redditam ex stilo obscuro et barbaro suspicatus erat. Non negant quidem, sententiam hanc probabilem fuisse, quamdiu de vna epistola sermo esset; quod scripta id generis è Graecis latine reddita facile inuenias. At ex tractatibus, quos non nisi ex celebrioribus scriptoribus latinitate donatos reperire liceat, auctorem Graecae forte originis, sed Latinae alicuius vrbs Episcopum fuisse colligi, qui scilicet eius vrbs, cui praefectus erat, linguae scribere coactus, difficili stilo vsus sit. Nimirum non Episcopo Vlyssiponensi, sed longe diuerso eiusdem nominis ac aetatis homini, posteriori epistolae Potamianae inscriptioni inhaerentes tribuunt. Hoc autem respuit imprimis *Andreas Gallandius*, quod reliqua attinet, Ballerinianam editionem apprime secutus in *Veneta Bibl. PP. et Scriptt. Eccl. T. V.* (1769.) p. 97-99. inscriptionem posteriorem, vt supra

pra monitum, ad librariorum imperitiam referens in Prolegg. c. X. p. XVII.

II.

P H O E B A D I V S.

S. Phoebadius, Agenni in Aquitania Episcopus et i. Vita.
 formulae Orthodoxorum per illud tempus, quo Sirmiensis et Ariminensis Concilii formulae in Gallias inferebantur, strenuus assertor. Illi enim, quum eodem esset perlata, non solum subscribere recusavit, sed peculiari etiam scripto eam confutavit. Ariminensi autem Concilio, quod actum est a. 359. ipse interfuit et postquam omnes fere, quotquot aderant episcopi imperatoris minis essent capti, solus cum Seruatione Tungrorum Episcopo resistit. „ Sed praefectus Taurus, *ut Sulpitius Seuerus memoriae prodidit*, qui Concilio regendo ab Imperatore erat datus, videns „ se hoc modo eius constantiam vincere non posse, „ precibus aggreditur ac lacrymans obtestatur, meliora vti consuleret. Clausos intra unam urbem Episcopos iam septimum mensem agere: iniuria hiemis et inopia confectis, nullam spem reuersionis dari, ni fidei ab Orientalibus prolatae subscriberent: „ sequeretur plurimum exemplum, auctoritatem saltem „ ex numero sumeret. Etenim vero Phoebadius paratum se exilio, atque ad omne supplicium, in quod deposceretur, profiteri: se ab Arianis conceptam fidem non recepturum. Ita in hoc certamine „ aliquot dies tracti, vbi parum ad pacem proficiebat „ Phoebadius, paulatim et ipse infractor, ad extremum proposita conditione euincitur. Namque Valens et Ursacius affirmantes, praesentem Fidem catholica ratione conceptam, ab Orientalibus Imperatore auctore prolatam, cum piaculo repudiari: potest „ stremo

„stremo si quid minus plene praesenti fide editum videretur, ipsi adderent, quae addenda putarent: praebituros se, in his, quae essent adiecta, consensum. Favorabilis professio pronis omnium Occidentalium animis excepta. Dein conceptae a Phoebadio et Seruatione Tungrorum Episcopo professiones editae: in quibus primum damnatur Arius, totaque eius perfidia: caeterum etiam Patri aequalis et sine initio, sine tempore, Dei filius pronunciatur. Tum Ursacius et Valens, tanquam adiuvantes, subiecere sententiam, cui inerat occultus dolus: Filium Dei non esse Creaturam, sicut caeteras Creaturas. Fesellitque audientes fraus professionis.“ Patuit mox dolus, et deceptum se cum reliquis Galliae episcopis ab Arianis Phoebadius declaravit. Interfuit a. 374. Concilio cum Valentino; ut ex actis eorum apparet. In alterutro etiam praesidium eum tenuisse, quorundam, sed non satis, probata est opinio. Hoc certum sit, non minus auctoritate quam annis illum creuisse, si Hieronymo in SS. Eccl. teste, tum adhuc superstes fuerit.

§. 2. Scripta. Scripsit Librum *contra Arianos* circa a. 358. Nec improbabiliter ipsi *liber de fide orthodoxa* inter Ambrosii et Gregorii Nazianzeni Opp. extans, et alius *libellus fidei*, qui apud eundem Gregorium Nazianz. visitur, deferri solent. Interciderunt non pauca, si Hieronymo credimus, qui tamen diserte nullum appellat.

§. 3. Editio. Priorem librum primum a. 1570. Geneuae, ex eudente Henr. Stephano. 8. cum nonnullis Athanasii, Basilii et Cyrilli scriptis graecis ex parte antea nondum editis in lucem produxit *Theodorus Beza*, ad quem P. Pithoeus, vir veluti factio quodam, ut Beza etiam inquit, ad eruenda vetustatis monumenta natus, quum

quum in Bibliotheca Iurisconsulti cuiusdam Collado-
nii inuenisset, detulerat. Dehinc proximae ab eodem
P. Pithoeo editus est inter *Veterum aliquot Galliae
Theologorum scripta*. Paris. ap. Niuellium 1586.
4. ac deinceps in *Bibliothecis PP., Parisiensi*, edi-
tionis secundae (1589.) T. IV. et *Coloniensi* (1618.)
T. IV. p. 230-234. Scorsim vero prodit

1623.

*Francofurti, typis Wechel. Sumpt. Danielis ac
Dau. Aubriorum et Clem. Schleichii.* 8. Phoebadii
Aginnensium Galliae Ep. contra Arianos liber. *Ca-
spar Barthius* recensuit et animaduersionum librum
adiecit. — Barthius librum ipsum in capita descri-
psit et commentario locupleti sensum et locutiones
insigniores illustranti, raro critico instruxit. — Post-
hac etiam *Magnae Bibl. Parisiensi* 1644. iterumque
1654. T. IV. p. 169 sqq. insertus est, nec multo se-
rius in *Petri Delalande suppl. Concil. Galliae a Sir-
mondo editorum*. Lutet. (Paris. 1666. fol. p. 3-9.)
locum occupauit hoc titulo: *Epistola Concilii Vase-
nsis ad Episcopos apud Sirmium existentes contra se-
cundam fidei formulam in Synodo Sirmiensi constitu-
tam* s. *liber fidei orthodoxae Episcoporum Galliae con-
tra Arianos, per Phoebadium Aginnensem conscri-
ptus*; et in *Lugdunensi Bibl. Max.* (1677.) T. III.
fol. 300 sqq.

Alter libellus in Gregorii Nazianz. Operibus est
Oratio XLIX. (T. I. p. 717 sqq.) et inter Ambrosii
opera legitur Append. T. II. p. 345-348. edit. Be-
nedd. Denique *libellus fidei* apud Gregorium Na-
zianz. est Oratio L. quem etiam Ballerini Operibus S.
Leonis T. III. p. 279. adiecerunt; qui tamen longe
ab eorum sententia, qui Phoebadio vindicandum pu-
tant, recedunt, et omnino Gregorii Nazianzeni ex Ru-

fini versione esse statuunt. Omnia coniunctim tandem et posteriores quidem libellos ex Benedictinorum et Balleriniorum recensione edidit et notulis succinctis praeuiaque de Phoebadio notitia illustravit *Andr. Gallandi* T. V. *Bibl. PP. Venet.* (1769.) p. 250-266. et prol. cap. XV. p. XXIV-XXVI.

12.

Z E N O.

5. § 1. Vita.

Episcopus Veronensis, de quo admodum pauca sunt, quae certa fide atque continua rerum memoria traduntur. Fuerunt, qui nomine ducti Graecum putarent, et Anonymo quodam versificatore teste Syria oriundum. Quorum hariolatio cum per se sit satis leuis atque parum communita, tum infringitur plane dictionis genere longe puriori atque propiori, quam Graecus homo studio privato videtur consecuturus fuisse. Contra ex eodem stili colore non sine iure sibi videntur, qui identidem dictionem eius depraedicarunt Vv. Dd. Casaubonus, Barthius aliique, Africanum eum fuisse. Atque huic opinioni calculum adiecerunt fratres Ballerinii editores ex *Tr. de Arcadio martyre* in Caesarea Mauritaniae passo; cuius memoria cum profus apud antiquos ignota sit, fieri non potuisse existimant, vt Veronensis Ep. tanta cum religione natalitium eius diem celebraret, nisi praecipua quadam deuotione eidem fuisset addictus atque adeo fortasse ex eadem Africae prouincia oriundus; ostendentes simul, non alienum a consuetudinibus Ecclesiarum Occidentis fuisse, vt Africanos meritis insignes Episcopos et Clericos crearent, nec minus moris fuisset expeditiones in terras Orientis suscipere. Idem Episcopum eum ordinatum esse sexto Idus Decembris anno 363. (postremo Iuliani) scribunt. Iuliano ergo

ergo a. 363. vita defuncto, cum imperium ad Caesares religionem Christianam foventes iterum esset tractatum, novi muneris auspicia exinde felicissima Zeno cepit, ut partim paganos, quos frequenter tunc Veronae fuisse verisimile est, partim Arianos, qui sub Constantio, Iuliani praedecessore, Catholicos in his regionibus paene oppresserant, adoriretur, quos partim sacundia sua ad fidem convertit, partim impugnationibus acerbis tantum non penitus devicit, unde Veronam erroribus purgasse atque ad veram religionem perduxisse dictus est. Effecit quoque studio illustri, ut nova ecclesia Veronae e fundamentis exstrueretur, primumque, ea aperta, Christianorum conventum sermone, etiam nunc superstite, celebravit. *) Atque primam hanc fuisse ecclesiam Veronae hos in usus aedificatam, ex eodem eius sermone non iniuria auctores ante laudati coniiciunt. Morum ac vitae gnauiter ducendae custos vigilantissimus fuit, et superest tractatus, **) quo plurimum tunc temporis per Italiam Episcoporum exemplo in eos inuectus est, qui agaparum nomine in commestationes, ebrietatem ac impudicitiam abuterentur. Imprimis autem virginum disciplinam ab eo excultam esse, adeo ut Veronae non solum virgines essent, quae pudicitiae virginalis voto obstrictae in domibus suis se continerent, sed etiam quae virginitatem professae communem in monasterio vitam degerent, ex Ambrosio ***) potissimum cognoscimus. Annus, quo vita excefferit, ut plurima eius gesta, incertus est. Placuit Balleriniis 380. vel 381., ut adeo per annos XVIII. ecclesiae Veronensis regimen tenuerit, quod spatium ad omnia,

V 5

quae

*) Tract. XVI. l. I.

**) XV. l. I.

***) Epist.

quae tam obscure accepimus, gerenda vix satis magnum putant. De miraculis et martyrio in praesenti nihil dicere attinet. Illa qui curat, editores operum eius et fontes, vnde illi hauserunt, adeat; posterius fabulam esse, ipsi Ballerinii maioris quam forte opus erat operae impendio probatum iuerunt.

§. 2. Scripta.

Eius supersunt *Sermones longiores XVI. breuiusculi LXXVII.*

§. 3. Editiones.

Ante Ballerinos fratres nemo fuit, qui bene de Zenone meruisse dici posset. Nam qui valde mature quidem, anno nimirum 1508. ex codice a Guarino Veronensi reperto Zenonis nomine luci dati sunt sermones, non modo nihil famae huius auctoris profuerunt, sed etiam ad confundenda doctorum de eo iudicia valuerunt, praeunte imprimis Io. Sixto Senensi, *) qui, cum aliquot tractatus deprehendisset, qui partim Hilarium aut Basilium auctorem haberent, partim auctorem longe Zenoni, cuius insuper aetatem Sixtus cum Petro Equilino Episcopo ad Gallienum vsque retraxit, feriores monstrarent, facile se dubitatione abripi passus est ad fidem reliquis etiam omnibus derogandam, vt maiori ex parte collectos esse ex diuersis auctoribus, ducentis paene annis Zenoni posterioribus statueret. Hinc aliquanto plane dubitatum fuit, num inter Scriptores Ecclesiasticos Zeno esset referendus? **) Ac quanquam auctores editionis Veronensis a. 1586. vindicias sat prolixas contexuerint; „cum tamen ipsa in editione praeter „alium sermonum ordinem, quo isti in duos libros „distri-

*) In *Biblioth. Sancta* l. IV. ed. Colon. Agr. 1626. p. 391.

**) *Mabillon de studiis Monast.* Parte prima p. 277. ed. secundae Venet. 1729. 4.

„distributi cernuntur, nihil occurrat noui, sed omnes
 „tractatus aequè sint perturbati, permixti, ac pro
 „Zenonianis diuenditi, ii etiam, quos alienos esse
 „Sixti argumenta manifestum fecerant: quaecunque
 „in tam malae causae patrocinium dici potuere, non
 „solum nihil profecerunt, sed ad indignationem po-
 „tius exstimularunt nonnullorum animos, causam-
 „que ipsam, quae imbecilibus valde argumentis suf-
 „fulciri ac sustentari debuit, imbecillio rem multo
 „deterioremque esse, quam ante fuerat, aliquibus per-
 „suasere. Ad difficultatum porro cumulum hac in
 „editione accessit etiam tempus, quo S. Zenonem
 „floruisse editores statuerunt, quod cum aliquot ser-
 „monum testimoniis aduersetur manifeste, pro sedan-
 „dis repugnantium criticorum animis, eos in maiori-
 „ra dissidia exacuerunt.“ Quod si his addas peruer-
 „sam, quam in ipso textu exhibendo secuti sunt ratio-
 „nem, quamque iidem Ballerinii, quorum superius
 „quoque est iudicium, acriter notarunt ex eaque dein-
 „ceps Zenonem descriptum videas, senties oportet,
 „quo iure nemini ante Ballerinius quidquam debuisse
 „affirmauerimus. Sub finem saeculi praeteriti noua
 „parabatur editio, morte dein auctoris intercepta, de
 „qua apud eosdem Ballerinius haec leguntur: *Franciscus Sparauerius*, Nobilis Veronensis in Latinis Grae-
 „cisque auctoribus apprime versatus, politiorumque li-
 „terarum ac eruditionis cultor eximius, de quo plura
 „Scipio Maffei prodidit part. 2. Veronae Illustratae;
 „postquam nonnulla lucubrauit summa cum laude, po-
 „strema aetate nouam S. Zenonis editionem meditaba-
 „tur, in quam plures adnotationes parauit. At morte
 „praeuentus a. 1697. opus imperfectum reliquit. Ve-
 „ronensis autem ordinem secutus, commentarium pro-
 „duxit ad medium usque sermonem *de aedificatione*
Domus Dei, post quem tres alii supra decem sermo-

nes ea in editione supersunt sine ullo commentario; quem tamen parasse, etsi descriptus non fuerit, vel saltem animo praecepisse, indicant annotationes aliquae, in quibus ad observationes in eosdem postremos quoque Sermones Lectorem remittit. Hisce autem in adnotationibus et corruptiora quaedam loca tentavit emendare et difficiliore quasdam sententias explicare naniter et erudite studuit. Vno codice vsus, quem serius etiam accepisse videtur, alios saepe desideravit, queis sinceram lectionem restitueret. Aliquos tractatus supposititios plane cognouit; at cum vulgatum de Gallieni aetate praeiudicium nondum detexisset, haesit alicubi, quo minus aliquos additios tractatus alienos crederet, alicubi etiam genuinum Zenonis sermonem, qui ei aetati non congruit, ab eodem abiudicandum putavit: vt ne tamen certum sit, an mutaturus fuisset sententiam, si editioni perficiendae longiorique meditationi tempus superfuisset. Nunc affectus hic Sparauerii commentarius ipse quoque Ballerini editioni accessit. Horum igitur immortalis opera effectum est, vt, cui antea honorem scriptorum atque ipsum statum docti denegarent, is iam munere, meritis et scriptis luculentissimae editionis honore decoratis elucescat. Ballerini editionem ac distributionem secutus est *Gallandius*. Notissimae in Zenonem curae sunt *Bartholomaei Perazzini* et *Iacobi Marchionis Dionisi*. Nunc de singulis.

1508.

Venetis, apud Bened. Fontana. Eximii et excellentis viri praeclarissimique Doctoris Sancti Zenonis Episcopi Veronensis Sermonum elegantissimorum ad populum exceptorum ex vetustissimo volumine Veronae ab Guarino Veronensi viro eloquentissimo

in

in Episcopii Veronensis bibliotheca reperto. *Ad cal-*
cem: Ad laudem et gloriam summae et indiuiduae
 Trinitatis, et beatissimae Virginis Mariae, et beatorum Pontificum Zenonis et Caesarii et omnium San-
 ctorum, sermones in hoc volumine positi, et num-
 quam alias impressi, solertissime *recogniti*, et studio-
 sissime per *venerabilem Patrem Albertum Castella-*
num Ordinis Praedicatorum correcti, ac per *Magi-*
strum Iacobum de Leuco impensis Domini Benedicti
Fontana Venetiis diligentissime impressi anno Domi-
 ni MCCCCVIII. die XXIV Ianuarij feliciter ex-
 pliciant.

Ex pleniori hoc titulo facile apparet, perperam
 a multis inde annis ad Ballerinos vsque, qui primum
 hunc errorem correxerunt, tributum esse editionis
 huius honorem Guarino Veronensi, qui iam anno
 saeculi XV. sexagesimo diem obierat, cuique codicis
 tantummodo Zenoniani inuenti gloria debebatur.
 Dispertita est in tres libros, quorum primus sermones
 complectitur XVII. *qui sunt de virtutibus et vitiis;*
 secundus sermones XXXVIII. *qui sunt de rebus vete-*
ris testamenti; tertius sermones L. *de rebus testamen-*
ti noui, subiectis in fine homiliis S. Caesarii Arela-
 tensis et aliis quibusdam a genuinis tamen Zenonis
 tractatibus non distinctis vel inscriptione secretis,
 praeter vnum sermonem, qui S. Gaudentii Brixiani
 nomen praefert.

1586.

Veronae, apud Hieron. Discipulum. 4. Sermones de plurimis S. Scripturae locis et rerum diuinarum argumentis; cum Epistola nuncupatoria A. Valerii (ad Sixtum V. P. M.).

Nihil habet praecipui haec editio impulsu ac consilio Cardinalis Augustini Valerii Praefulis Veronensis.

nenſis per Raphaelem *Bagatam* et *Baptiſtam Peretium* facta; niſi quod ſermones omnes in duos libros diſtributi ſunt. Nam licet vetuſtum codiceſ appellent, ex quo aliquot locis emendatior factus ſit Zeno, oſtenſum tamen a Balleriniis, codiceſ fuiſſe recentis admodum aetatis, ſaeculo XV. ſcriptum, cuius uſus vix maior fuerit, quam vt pauca quaedam loca, quae in prima editione erant corruptiſſima, emendari poſſent. Neque vero hoc, vt par erat, uſi ſunt, ſed peſſimum eorum, qui ſub Sixti V. auſpiciis Ambroſii opera ediderunt, exemplum ſecuti, et codiceſ et primae editionis fidem paſſim deſeruerunt, adeo vt Balleriniis iudicibus in hac Veronenſi editione ac caeteris inde deriuatis praeter confuſam perturbatamque alienorum tractatum cum Zenonianis miſſionem, arbitraria aliquot locorum interpolatio, nemini ceteroquin, vt iidem monent, ob primae editionis raritatem obſeruata, plurimum offendere debeat. Vitam Zenonis praefixam habet Raph. Bagata, vt ſerunt, auctore.

1589.

Parifis. f. Zenonis Ver. Ep. de plurimis S. S. locis etc. ſermones; in *Bibl. PP. Bigneana* ed. ſecundae T. III.

1618.

Coloniae Agrippinae. — f. Zenonis Ver. Sermones. In *Bibl. PP.* T. III.

1644.

Parif. ap. Aeg. Morellum. f. Zenonis Veron. Ep. Martyris et Doctoris eximii de pluribus S. S. locis etc. ſermones in *Bibl. PP.* T. II. col. 359. Ibidem in eadem de anno 1654.

1657.

1657.

Lugduni, sumt. Laur. Anisson et Io. Bapt. Devenet. f. Zenonis sermones varii in Aloysii Lipomani Catena in Genesin, nec non Ei. eodem l. et a. edita Catena in Exodum.

1662.

Parisis, sumpt. Ant. Bertier. f. Zenonis varii sermones in Franc. Combessii Bibl. PP. Concionatoria.

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. Zenonis sermones in Bibl. Max. PP. T. III. p. 359. cum vita praefixa. p. 356.

1710.

Patauii. S. Zenonis sermones. Recusi ad editionem Raph. Bagatae.

1739.

Veronae, typis Seminarii apud August. Carattonium. f. (s. 4. potius) Sancti Zenonis Ep. Veronensis Sermones. Nunc primum, qua par erat, diligentia editi. Alienis nimirum separatis ac in Appendicem reiectis, codicibusque compluribus consultis, inter quos scripto ante annos circiter mille per March. Scipionem Maffei in Gallia conlato. Recensuerunt et dissertationibus perpetuisque adnotationibus illustrarunt PETRVS et HIERONYMVS FRATRES BALLERINII Presbyteri Veronensis.

Haud exiguae profecto molis erat talem condere Zenonis reliquiarum editionem, in qua non maior circa ipsum textum quam auctorem labor exantlandus fuit. Nempe patriae amor hoc potuit, cui Episcopum

pum rerum et scriptorum memoria illustrem vindicaturi erant. Duo autem imprimis obtiterant, quominus verum hac in re docti ceteroquin et acuti viri antehac cernerent, videlicet inueterata ex Martyrologio opinio, S. Zenonem sub Gallieno vixisse et martyrium esse passum, et Sixti Senensis praecudicium, Sermones, qui Zenonis audiunt farraginem, ex multis et conditione et tempore longe inter se diuersis esse auctoribus. Vnus Baronius suspicatus erat, auctorem paulo ante S. Ambrosium vixisse, tum ex epistolis Ambrosii, tum quod in tractatu, qui est h. ed. 7. l. 2. Ariana haeresis tangitur; attamen saluum etiam cupiens Zenonem, quem Martyribus sub Gallieno Imp. adscripserat, diuersum hunc a Veronensi sermonum auctori atque duos adeo Zenones statuit. Mox tamen cum a Veronensibus editoribus didicisset, Veronensis ecclesiae perpetua traditione nullum alium Zenonem cognitum fuisse praeter Zenonem episcopum et Martyrem, eundem, qui sub Gallieno martyrium obiisse traderetur, quemque sermonum auctorem illi defenderent, priorem sententiam repudiauit et huic subscripsit, ita, vt eos tantummodo tractatus, in quibus Arianorum mentio fit, ab amanuensibus Zenonianis intrusos putaret. Post eum non latuit quidem viros doctos, Veronensem Episcopum ad tertium saeculum euehi non posse, nemo tamen ad discutiendas enucleandasque, quibus res impedita videbatur, difficultates paratus fuit, quas tandem Ballerinius tam feliciter extricauisse laetamur. Quam in rem ante omnia memorare oportet, Vindicias pro auctore ac sermonibus eius perscriptas in *prolegomenis Zenonianis* tribus dissertationibus comprehensis, quarum *prima* de genuinis tractatibus S. Zenonis Ep. Ver. et de eius aetate, *altera* de Doctrina eius, *tertia* de Actis S. Zenonis et de eiusdem cultu agit, quibus ad calcem

Monu.

Monumenta de S. Zenone et testimonia selecta subiiciuntur. Atque altera ad nos non pertinet, tertiae debetur brevis notitia Vitae Zenonis, quam supra dedimus. Primae tantum, quae totius editionis rationes ac fundamenta exhibet, conspectum hic sistamus.

In prooemio variis Criticorum censuris ac difficultatibus recensitis, supposititii tractatus a genuinis tandem certo codicum indicio separantur eoque ipso fons ac sedes potiorum difficultatum evertitur. Quod genuini Zenonis tractatus a supposititiis diiudicari non poterant, editorum superiorum culpa factum esse movent, qui supposititios Zenonianis subiectos in fine codicum haud separatim dederant, immo nec in manuscriptorum fine positos esse monuerunt quidem, (quae monitio ad omnem litem dirimendam eruditis satis fuisset) sed eos cum genuinis permistos nullaque distinctos notatione exhibuerunt ac uti Zenonios promiscue venditarunt: iique cum Zenonem auctorem habere nequirent, omnes quoque Zenonios in dubitationem coniecere. Tales numero sunt et constanter in fine omnium codicum subiecti, undecim, quos ipsi quoque editores ad calcem editionis suae adiecerunt. His demtis supererant XCIII. quorum vnum auctorem esse statuunt et argumentis, tum e codicibus tum ex stilo desumptis, variisque obiectionibus, quas ab argumenti, indolis et longitudinis diuersitate petierunt viri docti, dilutis, euincunt. Haec capite primo §. I-III. Pergunt cap. altero auctorem horum tractatum scripsisse IV. saeculo, eidemque omnia congruere, quae in omnibus tractatibus contineantur. Hoc primum afferunt locum insignem ex tract. 5. l. 1. ubi *quadringentos* ex sua retrorsum ad Pauli Apostoli aetatem annos auctor numerat; quod temere Editores Veronenses in *ducentos* mutauerant et Baronius aliis argumentis deinde adstruere conatus erat; quae

singula diluuntur. Tum vrgetur argumentum graue, quod Auctor contra Arianos differens IV. saeculo ad iudicandum sit, fulcitum ab alio, quod plures saeculi quarti haereses in his tractatibus impugnentur. His addunt publicum in vrbe Verona monumentum, ecclesiam sub auspiciis eius aedificatam ab eoque (tractat. 14. l. 1.) in usus communes apertam ac dedicatam; quod ante saeculi IV. tempora fieri non potuerit. Item, quod interdicta Gentibus templorum aedificatio et publicus nihilominus idololatriae cultus, de quibus auctor meminit, aetatem eius post medium quartum saeculum ac Iuliani obitum certioribus limitibus definiant. Porro non Lactantium solum, sed et Hilarium imitatum auctorem videri. Tandem insignis auctoris locus de captiuorum redemptione cum aliis duobus S. Ambrosii mirifice congruens, spectare ostenditur captos a barbaris post Hadrianopolitanam pugnam a. 378. simul non ultra saec. IV. auctoris aetatem prorogari posse, sed ante a. 391. eum floruisse statuitur. Denique obiectio de persecutionibus et martyribus disiicitur, breui persecutionum saeculi quarti historia cap. II. §. I- VIII. His ita praemonitis, tertio capite probare annituntur, auctorem tractatum, quem IV. saec. vixisse ostenderant, esse S. Zenonem Ep. Veronensem, prouocantes primum ad codices et antiquos testes et Ecclesiae Veronensis traditionem, a quibus omnibus tractatus illi Zenoni huic tributi sint. Deinde vulgare praeiudicium de S. Zenonis aeuo sub Gallieno, quod vnum haecenus constitutis opponi posse videretur, ad examen reuocant, originem et fundamentum, nempe Coronati Notarii narrationem, declarant atque monumentis certis S. Ambrosii ad Syagrium epistola et Ordine antiquo Episcoporum Veronensium IV. saeculo eum vixisse comprobant. Insuper denique Coronati Notarii narratio se-

ptimo

ptimo vel octauo saeculo scripta perstringitur et fabulis scatere ostenditur; postremo aetas S. Zenonis, quae cum omnia conueniant, certis finibus, intra annos 356 et 380. definitur cap. III. §. I-V. — Multa praeterea historiae ac literaturae ecclesiasticae capita, ut postea in Leonis operibus, doctissimi editores attigerunt et discussertunt, quae in omnium eruditorum memoria versantur. Sed nobis iam ceterae huius editionis dotes declarandae sunt. Nouem contigit nancisci codices, quorum octo omnes sermones continebant, vnus autem vetustissimus, Remensis, fons reliquorum videbatur. Horum igitur ope non solum supposititios tractatus a genuinis secreuerunt, ut ex ante dictis patuit, sed insigniter etiam ac multis in locis vel emendarunt vel antiquam lectionem munierunt. Quod ad partitionem ac ordinem sermonum attinet, neque editorum superiorum neque codicum exemplum sequi e re visum, quoniam apud utrosque longiores et breuiores promiscue conferti, argumento et titulo similes disiecti, ab illis praeterea genuinum cum spuris confusi essent. Sed collectis in vnum eiusdem inscriptionis tractatibus vniuersos sermones in libros duos diuiserunt, quorum primus longiores et quidem omnes fere de vitiis ac virtutibus praecipientes, alter breuiores, numero plures ac argumento diuersos contineret. Ne quis vero codicum et editionis Veronensis, quae vulgo allegatur, ordinem desideraret, vtrumque cum nouo collatum distinctis tabulis ante ipsos sermones exhibuerunt. In adnotationibus non solum id intenderunt, ut correctionum rationem adferrent, selectas variantes lectiones adponerent vel difficiliora loca explicarent, sed vberius quoque studium in dictionis declaratione ostenderent. Atque hoc etiam tum ad confirmandam auctoris aetatem, tum ad locutionis latinae puritatem vindican-

dam. „In gratiam nonnullorum, inquit, qui
 „praeiudiciis aliquot iam inolitit deuincti tenentur,
 „oportuit, pares quasdam aliorum IV. vel sequioris
 „etiam saeculi Patrum sententias alicubi recitare, qui-
 „bus aliquas Zenonis formulas, seu testimonia non-
 „nulla, antiquioris multo aetatis vulgo existimata,
 „in quartum quoque, vel posterius etiam saeculum
 „cadere probaretur. Voces seu loquendi rationes
 „aliquot minus vsitatas, quae exoticae vel infimae la-
 „tinitatis videri possent, probatorum, si fieri po-
 „tuit, Scriptorum indicatis exemplis purgare studui-
 „mus, adeo, vt perpaucae illae, quas apud nemi-
 „nem reperimus, satis ex ceteris vindicatae maneant,
 „cum praesertim non omnes Romanae et antiquae
 „voces in libris veterum inueniantur.“ Tractatus XI.
 auctorum aliorum appendicis modo adiecti, etsi si-
 millem curam experti non sint, non tamen adnotatio-
 ne critica destituuntur. Post appendicem succedit
 cum praefatione et epistola nuncupatoria ed. Ver.
 a. 1586. *Francisci Sparauerii* adnotationum *αὐτο-
σχέδιασμα* cum praeuia admonitione editorum, ex
 qua paulo ante quaedam delibauimus. Multiplex le-
 ctio in vtriusque linguae auctoribus aequae ac scriptori-
 bus ecclesiasticis et ingenii facilitas in explicando et
 emendando vbique in istis animaduersionibus elucet.
 Caeterum praeclarae huic editioni nec index idoneus,
 nec praefatio diligens, nec dignum decus ab arte ty-
 pographica deest, neque patronus, quo ista aetate glo-
 riarı liceret, cuique nuncupata est, *Cardin. Passio-
 neus.*

1769.

*Venet. ex typ. Io. Bapt. Albritii. f. S. Zeno-
 nis Ep. Ver. Tractatus ex luculenta Ballerina edi-
 tione Veronensi anni MDCCXXXIX, cura Andr.
 Gallan-*

Gallandii in Tomo V. *Bibl. PP.* p. 109 - 157. Textus tantummodo transcriptus est. Observationes aliquot locis adiectas, quae Ballerinius, ut scribit, fugisse viderentur, commemorasse vix operae erat. De Zenone differit Prolegg. cap. XII. p. XIX et XX.

1784.

Verona. f. Le Opere di S. Zenone volgarizzate dal Marchese *Gio. Iacopo Dionisi* Canonico Veronese. *In fine:* presso Dionigi Ramanzini.

De versionis bonitate nostrum iudicare non est. Sed magnificentius puto, quam Zenoni competeat de eloquentiae eius vi ac numeris iisdemque in transferendo assequendis auctor sensit. Quam in rem multa ab eo in praefatione disputata sunt, quae aequae ad communia transferendi praecepta ac regulas, quam Zenonianam hanc traductionem spectant. Vniuersae sententias et ingenium Zenonis exprimere magis quam verba et dictionis colorem laborasse se affirmat. Sed quod ad plures forte pertinet, singulare habet munus haec editio a criticis et exegeticis *Bartholomaei Perazzini*, Archipresbyteri Veronensis, adnotationibus, singulis tractatibus adiectis, in quibus partim interpunctio, partim ipsa verba, prout vel Balleriniorum vel omnium omnino editionum consensus vel ratio his omnibus potior suadere videretur, correctae vel sententias aliter ac hactenus consuevit explicatas inuenias sagaciter et cum insigni iudicio. Nec vero paucae eae sunt, quamquam a versionis auctore, qui stilum quoque accommodauit, in breuius contractae. Accedit praeterea hoc commodum, ut in indice non desultorie confecto vno intuitu lectiones nouae, postliminio reductae, suppletae aliaeque, nec non interpunctionum mutationes spectari possint. Caeterum

post praefationem Vita Zenonis addita, inscribitur autem Pio VI. S. P. Nitor typorum atque chartarum est plane eximius.

Codices. Hoc loco adnotasse non pigeat, quae de collectione Sermonum S. Zenonis Ballerinii observarunt, eam paulo post S. Episcopi mortem ipso quarto saeculo exeunte vel ineunte quinto ex schedis eius Veronae relictis eductam atque expressam esse. Auctorem ipsum eam parasse ac edidisse negant propterea, quod plures imperfecti, repetiti ac mutili occurrant, unde probabile esse existimant, quod ea, quae in usum sermonum, quos ad populum frequentissimos habuit, post mortem in schedis reliquisset, ab aliis inuenta, ob eximiam Viri existimationem colligenda naviter visa sint, idque tanta factum diligentia, ut quidquid reperiri potuerit, siue perfectum siue minus, totum collectione et editione dignum iudicatum sit, fragmentum licet exiguum esset, vel exordiolum vel vnica etiam periodus. Sed ad propositum properamus.

De *Guarini codice* mentio iam supra allata est. Nullum iam codicum Zenonis vestigium in bibliotheca Capituli Veronensis superest. Inter Ballerinianos nullus antiquior fuit ac praestantior quam

Remensis, quem Remensium Benedictinorum Bibliothecae ante annos ferme nongentos ab Hincmaro Episcopo dono datum. P. Ruinartius in acta S. Arcadii, et P. Coustantius in Vett. Codd. vindiciis p. 293. ac in ed. Hilarii p. 463. ed. Veron. aliique etiam alibi commemorarunt. Quoniam in eo tanquam antiquissimo totius fabricae veluti basis ac fundamentum sit, accuratam eius descriptionem vna cum duobus speciminibus in praef. p. VI-IX. dederunt. Idem

ex indiciis certis codices antiquiores librario eius ad manum fuisse notant. Hunc praeter praesto fuere

Tolentinas. Venetiis in Bibliotheca Clericorum Regularium Tolentinatum existens codex membranaceus pulcherrimique characteris quique ad XIII. circiter saeculum pertinere putatur. Lectiones ad Remensem multum accedunt, ut a librario minus perito et indiligenti scriptus apparet, cum eadem voce alicubi recurrente, frequentes saltus occurrant.

Vaticanus n. 1235. membranaceus XIII. saeculo scriptus, ex eodem cum Veneto fonte profectus, licet emendatior, cuique codicem a Guarino repertum persimilem fuisse videri Edd. nostri observant.

Vaticanus Urbinas 150. membranaceus item, sed iam descripto aliquanto posterior et saeculo forte XIV. exaratus. *)

Codex Basilicae S. Petri in Vaticano. scriptus ineunte saec. XIII. vel ineunte XIV. signatus litera F. 33. praeter titulos sermonum in omnibus cum Remensi concordat. Huius non plenam collationem, sed aliquot solum tractatum et difficiliorum locorum variantes lectiones procedente iam editione postulauerant et obtinuerant.

Veronensis Monasterii S. Zenonis, recentioris aetatis, saeculi XV. haud dubie, ex membranis compactus, idem ille, quem Veronenses Editores a. 1586. Vetustum appellarunt. Cum Remensi quoque quoad ordinem et numerum tractatum, titulis modo exceptis, ei conuenit. Diuersum autem hunc esse a Codice, quem Petrus Calo Ordinis Praedicatorum ineunte

X 4

saec.

*) Duo praeter hos in Vaticana codices Zenonis extant, sed cum numeri, quibus notati sunt, non nisi duorum suppeterent, duorum tantum collationum copia a P. Iosepho Blanchinio ipsis fieri poterat.

faec. XIV. se ibidem vidisse in MSS. Collectaneis ab Henschenio laudatis testetur, Ballerini affirmant.

Sparauerianus. MS. liber, quem F. Sparauerius olim cum editis contulit, variantesque eius lectiones notauit in obsf. suo loco laudatis. Quis ille fuerit, ignoratur. Plerumque ei cum codice Monasterii S. Zenonis conuenire, ita tamen, vt in aliquibus discrepet, Ballerini monent.

Pompeianus. Codex recentis aetatis sed librarii accuratioris a Comite Alex. Pompeio Editoribus suppeditatus. Exaratus est sub medium XV. saeculum. Ordo numerusque tractatum idem ac in Remensi.

13.

FABIVS MARIVS VICTORINVS.

§. I. Vita.

Natione Afer, rhetoricis studiis Romae sub Constantio clarus, vir multiplici lectione et omnium doctrinarum liberalium peritissimus. Erat autem Augustino et Hieronymo testibus tanta haec literas docentis celebritas, isque nobilium hominum senatorii cum primis ordinis ad eum confluxus, vt ob insigne praeclari magisterii statua ipsi poneretur. *) Quamobrem non parum docti ipsius aetatis christiani et imprimis Augustinus ille talem virum senem iam factum ad fidem conuersum gestiunt, quod extremo Constantii imperio accidisse probabile est, vt adeo adhuc aliquamdiu rhetoricam docuerit, donec Iuliani edicto, ne Christianus literas et orationem doceret, prohiberetur. Quo facto, reliquam aetatem, quae incerta est, omnem in perscrutandis fidei dogmatis transegit, vt libri etiam ex parte reliqui, comprobant.

Est

*) *Augustin.* Confess. l. VIII. c. V. *Hieron.* d. V. l. c. CI. Chron. ad a. MMCCCLXX.

Est locus apud Hieronymum, quo effici videtur, Victorinum a CCCLXXXII. in viuis adhuc fuisse; sed adhuc sub iudice lis. *)

Quae de Scriptis eius hodie supersunt, hac serie se excipiunt secundum Gallandii sententiam: libelli duo, <sup>s. 2. Scri-
pta.</sup> vnus ad *Iustinum Manichaeum contra duo principia Manichaeorum et de vera carne Christi* inscriptus; alter *de verbis Scripturae: Factum est Vespere et Mane, Dies Vnus; de Generatione verbi diuini* opusculum s. *Confutatorium Candidi Ariani ad eundem; de Trinitate contra Arium* Libri IV, absoluti, vt verisimillimum videtur, a: 365; libellus *de ὁμοουσίῳ recipiendo*, epitome librorum de Trinitate. *Hymni tres de Trinitate* ametri et anarythmi. Quod eidem a multis tribui solet carmen *de septem fratribus Maccabaeis*, a Gallandio repudiatum est ac cum Viris quibusdam doctis Hilarii Arelatenfis potius habitum.

Ex his singuli variis in Collectionibus Scriptorum <sup>s. 3. Edi-
ta.</sup> Ecclesiasticorum editi sunt et repetiti, vniuersi primum in Bibl. Max. Lugdunensi reperiuntur eisdemque emaculatiores Gallandius dedit. De singulis collegisse iuuabit sequentia:

1528.

Basil. apud *Henricpetri* s. in *Antidoto contra omnes Haereses*: Victorini contra Arium libri I-IV, fol. 40-76; carmen de Trinitate, fol. 76; de Homouasio recipiendo, fol. 77. hymnus secundus, fol. 78; hymnus tertius, fol. 79; Carmen de Maccabaeis, fol. 83.

X 5

1548.

*) *Hieronymi opp. ed. Martian. T. IV, ep. XXX, p. 229. T. I, ep. XLVIII, p. 210.*

1548.

Basil. per Io. Oporin. f. in Iac. Ziegleri Conceptionibus in Genesin et Exodum: M. Victorini de Generatione Verbi Diuini liber cum Candidi libello de generatione Diuina p. 232-237.

1555.

Basil. ap. Henric-Petri. f. in Heroldi Orthodoxyographis: Eadem, p. 461-469.

1556.

Basil. ap. Henric-Petri. f. in Heroldi Haeresiologia: Eadem, p. 186.

1575.

Parisis, ap. Mich. Sonnum. f. in Bibl. PP. Bigneana ed. primae T. V. M. Victorini libri IV. aduersus Candidum Arianum. Hymni. Tractatus de homoufio recipiendo.

1589.

Parisis. f. in eadem Bibl. PP. ed. secundae, T. IV. Eadem et Carmen de Machabaeis. Similiter haec in ed. tertia a. 1609. et quarta 1624. extare arbitramur.

1618.

Coloniae Agripp. Sumpt. Ant. Hierati. f. in Bibl. PP. T. IV. M. Victorini libri IV. aduersus Arium p. 190. de Machabaeis carmen 220. de Trinitate Hymni III. p. 223.

1630.

Parisis. 8. in Iac. Sirmondi operibus dogmaticis Vett. M. Victorini libelli duo ad Iustum Manichaeum et de Verbis Gen. I, 5. — Edidit ex Codice

dice Herivallensi. Sed inscriptiones deerant, quas effluxisse se fassus est.

1644.

Parisis, ap. Aeg. Morellum. f. in Bibl. PP. ed. quintae T. IV. M. Victorini libri IV. aduersus Arianos. *col. 181.* Hymni III. de Trinitate et de Homoufio recipiendo *col. 254.* De Machabaeis carmen T. VIII. *col. 625.* Eadem inueniuntur de a. 1654.

1652.

Gothae, sub prelo Reyheriano per Io. Mich. Schallium. — M. Victorini Hymni tres de Trinitate et de Generatione Diuini Verbi, confutatorium Candidi Ariani, cuius ipsius quoque liber, vt tanto melius conferri ambo possint, praemissus, quamquam ab aliis fere onissus, imo vterque paene amissus fuit, cum notis et praefatione D. *Andreae Riui* in *Duum Victorinorum scriptis*, quorum titulum plenum supra, vbi de Victorino Petauionensi sermo fuit, dedimus. Ibidem iam conlilit, Riuium *carmen de Machabaeis fratribus* Petauionensi tribuisse.

1677.

Lugduni, ap. Anissonios. f. in Bibl. Max. PP. T. IV. M. Victorini libri IV. de Trinitate aduersus Arianos fol. 253. Hymni tres cum tractatu de homoufio recipiendo f. 294. De Machabaeis fratribus carmen f. 297. Accessit in hac editione eiusdem liber contra duo principia Manichaeorum et tractatus in verba Gen. I, 5: ex ed. Iac. Sirmondi f. 289.

1685.

Lutetiae Parisiorum. f. Fragmentum epistolae Candidi Ariani ad Marium Victorinum. Responso M. V.

M. V. Rhetoris Urbis Romae ad Candidum Arrianum; in *Veterum Analectorum Ioh. Mabillonii*, T. IV. p. 155. et edit. nouae p. 1. Velut inedita haec Mabillonius ex Codice Auguffano S. Vdalrici vulgavit. Est vero fragmentum illud Candidi nil amplius quam pars operis de generatione diuina, vt primum Oudinus vidit.*)

1696.

Parifis. f. M. Victorini libelli duo ad Iuftum Manichaeum de verbis Gen. I, 5. in *Operibus Sirmondi* T. I.

1772.

Venetis, ex typ. Io. Bapt. Albritii. Fab. M. Victorini Afri V. C. Opera quae exftant omnia: nunc primum reftituta et illustrata in *Bibl. PP. et SS. Eccl.* cur. *Andrea Gallandio* T. VIII. p. 133-199. Singula ex ordine Gallandii fupra enumerauimus. Inferta funt fuis locis Candidi de generatione diuina liber et epiftola ad M. Victorinum. De Auctore agitur Prolegg. c. IV. p. VII-IX.

14.

C A N D I D V S.

Secta Arianus, qui circa annum 364. floruerit. Amicus et familiaris Marii Victorini fuit, ad quem liber eius *de generatione diuina et epiftola* diriguntur, nec ab illius operibus auulfa edita funt.

15. DA.

*) De SS. Eccl. T. I. p. 528.

15.

D A M A S V S.

Natione Hispanus,*) e lectore Ecclesiae Romanae per omnes gradus ad fastigium tandem ecclesasticae dignitatis a. 366. post mortem Liberii euectus. Accidit autem non sine ingenti ecclesiae Romanae et ipsius urbis tunc clade, vt eodem tempore ab alia quadam cleri et plebis factione Vrsinus quidam Episcopus eligeretur, vnde ab animorum dissidio ad manuum confectiones re traducta caede et incendiis vtrisque faeuitum fuit. Non desunt vtriusque factionis patroni et accusatores, quibus tamen inter se collatis neutrius partis auctorem culpa caruisse apparet. Inter ea fortuna Damasum iuuit, vt ab asseclis suis Vrsinus ex vrbe pelleretur et Caesaris fauor sedem eius muniret; quamquam haec victoria non omnino tranquilla fuit. Nam cum anno vix elapso Valentinianus Vrsino Romam reuerti concessisset, simulque omnes eius socios locis, vnde depulsi fuerant, restitui iussisset, sub conditione quidem, ne quis pacem temeraret, mox tamen nihilominus turbae sunt exortae. Quocirca a. 371. in Gallias eos ablegare placuit. Sed mutata haud segnius sententia permissum est, vbi commodum videretur, degere, modo Roma et prouinciis suburbicariis abstinerent. Attamen nec imperatoris iussa nec insidiosa Damasi sociorum vigilantia impedire potuerunt, quo minus aduersariorum manus aliqua residua in vrbe conuentus ageret. Quos vbi mox con-

*) Vt nuper argumentis haudquaquam dubiis euicit conterraneus eius doctissimus FRANCISCVS PEREZIVS BAYERIVS in Diss. Historica inscripta: DAMASVS et LAURENTIVS *Hispanis asseriti et vindicati* — splendidissime typis descripta Romae 1756. in *typogr. Ios. et Phil. de Rubeis.*

confluere in templum quoddam patefactum est, Caesar Damaso sollicitante eripi illud iubet, quod per Praetextatum Praefectum Vrbi non sine multorum caede factum perhibent. Neque vero extra Romanae ecclesiae limites etiam Vrsinus quietus fuit. Sed Mediolanum accedens et Arianorum partes amplexus Ambrosio molestus fieri coepit, qui, simulac ad Gratianum Imp. de nouatore retulisset, Coloniam ad Rhenum exulare iussus est. Postrema tandem Damasi inimicorum machinatio fuit, vt criminis, de quo non constat, reum apud Imperatorem, Iudaeo quodam delatore facerent, in quo calumniae damnati nihil amplius apud eum valuerunt, quin potius ex illo inde tempore impensius ei Augusti fauebant. Quamobrem cum a. 367. a Valentiniano ius in eum esset collatum, in causis Episcoporum [dioeceseos suae seu prouinciae suburbicariae] coram cognoscendi, quo res omnes ecclesiasticae ab arbitrio iudicum ciuiliu exemptae sunt: Episcopi anno 378. Romae congregati precibus apud Gratianum obnitentes, vt in alios quoque episcopos illud concederetur, facile quod petierant, obtinuerunt. Ac haec quidem intra ecclesiae suae fines a Damaso gesta. Neque tamen ibi se continuit, sed firmata tandem auctoritate, Arianos, quotquot per Occidentales regiones essent residui, debellare coepit, damnatis in Concilio Romae coacto Vrsacio, Singiduni Episcopo, et Valente, Ep. Mursae; tametsi contra Auxentium, Mediolani Ep. Arianae factionis propugnatorem longe illis fortiolem, ob gratiam imperatoris nihil auderet; quod orthodoxos Aegypti Episcopos Alexandriae cum Athanasio consistentes laetitia simul et dolore affecit. Antiochenis quoque, quae ex longo inde tempore urbem istam et ecclesiam distrahebant, turbis se immiscuit, excitatus quidem semel atque iterum a Basilio M. Caesareae

in Cappadocia Episcopo. Sed lente fecit et rerum, conditionis et animorum diuersarum partium prorsus igrarus. Quo factum est, vt, quoniam in causa incognita facilius haberet semel sententiam qualemcunque pronuntiare, quam curæ adhibita statum rerum considerare, Paulinum episcopum nominando cominoueret magis quam sedaret animos. Apollinaris etiam haeresi se opposuit in Concilio Romae a. 377. acto; quo tempore a Vitali quodam Apollinaris, vt ferunt, discipulo, ambiguis formulis deceptus fuit. Praefuit dehinc Damasus concilio 382. Romae collato, in quo praeter Apollinaris haeresin iterum damnatam, Episcopi nonnulli Orientis, inque iis Flavianus in locum Milesii Antiochiae Concilio Constantinopol. constitutus improbati sunt, iisque ecclesiae societas ab Orientalibus denegata est. De Vicario Pontificis Romani in Illyria a Damaso, vt ferunt, Thessalonicae primum constituto, res est ab omni dubitatione nondum expedita. Extremum paene operum mortalium eius idque vere laudandum fuit, quod Symmachum, Praefectum Vrbi, falso accusatum, tanquam Christianos crudeliter vexasset, apud imperatorem purgaret et crimine impacto exsolueret. Quod anno ipso mortis eius 384. accidisse statuunt. Creditum est aliquamdiu Hieronymum per aliquod tempus Damaso in rebus ecclesiasticis a secretis fuisse; quod quidem falsum esse Mazocchius ostendit. Enimvero iuuisse se Damasum, in chartis ecclesiasticis imprimis, quae ad res Orientales spectarent, Hieronymus ipse fatetur.

Ad opera eius pertinent *Epistolae VII.* integrae, §. 2. Scri-
 quae iuxta seriem chronologicam apud Constantium ^{pta.}
 hoc modo se excipiunt. I. *Epistola Damasi et Episcoporum XCIII. qui cum eo ex Italia et Gallia con-*
uenerant,

venerant, ad Episcopos Illyrici. Adnumeratur a. 372. II. *Epistola ad Paulinum, cum professione fidei catholicae ad eundem*, quae pars posterior etiam eiusdem epistolae censei solet. Nonnulli pro duabus epistolis habent, scr. c. a. 378. III. *Ad Acholium et alios Macedoniae episcopos*, scr. c. a. 380. IV. *Ad eundem*, paulo post scripta. V. *Epistola synodica Damasi contra Apollinarium et Timotheum*, scripta intra a. 382 et 84. VI. *Ad Hieronymum Romae degentem*, c. a. 382. VII. *Ad eundem*, cum ibidem adhuc versaretur, a. 384. Praeterea VIII. *Fragmenta epistolae*, s. expositionis fidei in Synodo Romana sub Damaso editae, a. 378. supersunt. *Carmena* s. potius *inscriptiones* et *elogia* brevia XL.

Interciderunt *epistolae* aliquot et libelli cum profusa, tum versu scripti, in quibus erant de *virginitate*.*) Singula fere quae desiderantur, et quorum plura in bibliothecis adhuc delitescere dicuntur, notavit *Fabricius*.**) *Supposititia* sunt epistolae plures et *decreta*, *liber de vitis Pontificum Romanorum*, de quibus praeter *Constantium* idem *Fabricius* conferri potest.

§. 3. Editiones.

Ex his epistolae quaedam inter aliorum scriptorum ecclesiasticorum opera inveniuntur: I. ap. Theodoret. H. E. l. II. ed. Sirmond. cap. 17. Vales. c. 22. Sozom. l. VI. c. 23. sed apud illum rectius se habet, quam in hoc; item latine apud Epiphan. Tripart. l. V. c. 29. II. apud Augustinum de Temp. 129. nunc in Append. Eiusd. T. V. Serm. 233. n. 5. inserta est. Apud Theodoret. l. V. c. 11. pars posterior tantummodo. V. apud Theodoret. l. V. c. 10. Epiphan.

*) Hieron. ad Eustach. de Custodia Virg.

**) In Bibl. Med. et Inf. Lat. T. II. ed. Mansi p. 5. 6.

Epiphan. l. IX. c. 15. VI et VII. inter Hieronymianas. Hinc in collectionem Isid. Mercatoris migrarunt, sed mutilae et cum spuris coniunctae. Passim etiam operi suo Baronius inseruit. Deinde *Lucas Holstenius* aliquot in lucem protraxit et quarundam exemplaria meliora dedit. Carmina maximam partem ex ipsis marmoribus, in quibus etiam nunc Romae leguntur, collectae sunt. Pauciora codices antiqui suppeditarunt, quorum exigua pars mature in diuersis poetarum christianorum collectionibus locum cepit, plura a Baronio in Annalibus et ad Martyrologium Romanum exhibita sunt. Primam autem omnium reliquiarum collectionem instituit *Sarrazanius*, vulgavit Vbalinus a. 1638. In ea carminibus maior honos habitus, quam epistolis, inter quas nullo discrimine spuriae et genuinae receptae sunt. Quae Holstenio debentur, editae sunt 1662. Diuisa extant in diuersis voluminibus Bibl. PP. Max. Lugdunensis. Nouam operum Damasi editionem molitum esse et libellos de virginitate fuisse additurum *Josephum Mariam Suaresum*, testes sunt a Fabricio laudati*) praeter ipsum in Apibus Vrbanis p. 168. Al. latius et Lud. Iac. a S. Carolo in Bibl. Pontif. p. 61. Sed quid egerit et congesserit plane ignotum. Saeculo corrente Epistolas pro more suo sub acrem censuram vocauit et cum aliis easdem illustrantibus monumentis *Constantius*. Hunc secuta est omnium opusculorum editio *Antonii Mariae Merendae* 1754. Vtrumque secutus est optimo exemplo *Gallandius*, cuius est nouissima Damasi recensio. Iam singula lustremus.

1502.

*) Bibl. Med. et Inf. Lat. T. II. ed. Mansi. p. 5.

1502.

Venetiis, ap. Aldum. 4. S. Damasi aliquot Sanctorum elogia: inter *Poetas Christianos Aldi* ipsam Aldi collectionem non vidi. Nescio autem, an recte diuinarim, si praeter undecim elogia in infecutis poetarum christianorum collectionibus constanter et Maetarii adeo corpore proposita nihil versuum Damasi in ea contineri statuiam.

1564.

Basileae. 4. inter *Ge. Fabricii poetas christianos.* Haud plura inesse puto, ac in Aldinis.

1611.

Aureliae Allobrog. 4. in *Corpore omnium veterum poetarum secundum seriem temporum digestorum.* T. II. p. 673. S. Damasi aliquot SS. elogia.

1618.

Colon. Agripp. f. in *Bibl. PP. T. IV.* p. 543. eadem undecim elogia exhibentur. Atque horum editorum tanta fuit socordia, vt in indice scriberent. Reliqua Damasi partim apud Hieronymum, partim apud Theodoretum, partim apud Baronium legi.

1638.

Romae, typis Vaticanis. 4. S. Damasi Papae opera quae extant et vita ex codicibus MSS. cum notis *Martii Milefii Sarrazanii*, I. C. Romani. Typisne parata erat, an pro lubitu tantum confecta haec Sarrazanii opera quam Cardinalis Franciscus Barberinus, qui benevolentia insigni olim auctorem complexus erat, ex Bibliothecae suae cimeliis Frederico Vbaldino euulgandam et Urbano VIII. P. M. nuncupandam

pandam dedit, ex dedicatione illius haud patet. Divinare tamen licet, carmina tantum numero XL. collecta fuisse, quippe ad quae sola Sarrazanii notae spectant, quaeque separatim ab epistolis literis capitalibus impressa sunt. Epistolas fortasse Vbaldinus adiecit. Saltem nihil est, quod easdem Sarrazanium quoque curasse suadeat. Praecedunt plagulis duabus integris omnes fere et veterum et recentiorum de Damaso memoriae et notitiae et tribus itidem Vita eius ex vetustissimo Codice MS. Epistolas numerat XII. Damasi nomine inscriptas, I. II. *ad Hieronymum*, indicatis ex eiusdem epistolis, quae his respondeant. III. *Ad Episcopos Illyrici*. IV. *Ad Episcopos Orientis*. V. *Ad Paulinum Thessal.* VI. *Ad Paulinum Antioch. Ep.* VI. *Ad Hieronymum cum Ej. responsoria*. VII. *Epistola Stephani Archiepiscopi et trium Concil. Africae ad Damasum*. VIII. *Damasi ad Stephanum*. IX. *Ad Episcopos Numidiae*. X. *Damasi et Episc. Romae congregatorum ad Episcopos Illyrici*. XI. *Ej. ad Episcopos Italiae uniuersos*. *Epistola Aurelii Carth. Ep. ad Damasum*. XII. *Damasi ad Aurelium*. Subdita sunt pauca epistolarum fragmenta ex decretorum Collectionibus Gratiani et Iuonis. Locum vltimum occupant Sarrazanii notae in Carmina, quae hominem industrium et multae in Vitis Sanctorum lectionis ostendunt.

1644.

Parif. ap. Morell. f. S. Damasi Elogia aliquot Sanctorum: in Bibl. PP. T. VIII. p. 844. et repetita in eadem a. 1654.

1652.

Lipsiae, typis Io. Baueri. 8. S. Damasi, natione Hispani, Romanorum primi Pontif. Max. Carmina

na Sacra, Hymni, Elogia et Epigrammata, quae ille Basilicis, Platonijs, et Concilijs SS. Martyrum Romae fere inscripsit; diu sane desiderata, nec vsquam typis haecenus semel euulgata; Nunc sigillatim e Rom. Marmoribus, priscisque Christianorum Monumentis, Manuque partim exaratis, partim etiam editis Codd. congeſta emaculata, et notis breuibus illustrata ab *Andrea Riuiuo*.

XLIV. sunt, in quibus etiam, quae Ianus Gruterus in opere Inſcriptt. a p. 663 - 671. ex libro vetusto membranaceo Bibliothecae Palatinae protulerat.

1622.

Romae, typis Iac. Dragondelli. 8. in Lucas Hostenii Collectione Romana Bipartita vet. aliquot historiae ecclesiasticae monumentorum. Damasi epistolae duae ad Acholium. Parte I. p. 37. et 42. Exemplum Synodi Romae habitae XCIII. episcoporum ex rescripto imperiali. p. 165. Capitulum ex Concilio Urbis Romae sub Damaso Papa de explanatione fidei. p. 178. Damasi epistola ad Paulinum Antiochenum. p. 180 - 189. Decerpta sunt ex bibliotheca Barberina, excepto fragmento de explanatione fidei, quod ex vetustissima collectione Canonum Bibl. Vat. depromsit.

1677.

Lugduni, ap. Anissonios. f. S. Damasi carmina et epistolae in Bibl. PP. Max. T. IV. fol. 635. et iterum T. VIII. fol. 888. et melius cum notis Martii Mileſii Sarrazanii in T. XXVII. fol. 55.

1713.

Londini. f. in Maettarii poetis lat. prof. et eccl. Vol. II. p. 1579. 80. Damasi SS. aliquot elogia.

1721.

1721.

Parisis. f. S. Damasi Papae Epistolae et Decreta in *Epistolis Rom. Pontif. cur. Petro Coustant.* p. 471-622.

XVIII. recenset tum Damasi, tum aliorum ad eius res spectantes epistolas, quales sunt: I. *Ep. s. Constitutio Valentiniiani ad Damasum ut ecclesiastici et continentes de viduarum bonis nihil vel testamento vel donatione valeant percipere*, a. 370. II. *Basilii ep. ad Damasum*, a. 371. VI. *Epistola Romani Concilii ad Gratianum et Valentiniianum imperatores*, a. 378. VII. *Rescriptum Gratiani Augusti ad Aquilinum Vicarium urbis*. X. XI. *Hieronymi ad Damasum epistolae duae*, circa initium a. 381. scriptae. XII. *Ep. Aquileiensis Concilii ad Gratianum imperatorem*, a. 381. exeunte. XIII. *Ep. Constantinopolit. Concilii ad Damasum et Occidentales Episcopos*. XVI. *Hieronymi rescriptum ad Damasum de v. Osanna*. XVIII. *Hieronymi ep. ad Damasum de quaestionibus a Damaso propositis*, a. 384. ser. Praeterea epistolae tertiae, quae est inter ipsius Damasi prima, subdita est altera interpretatio antiqua ex Holstenio: iam ex his inter ipsius Damasi literas insertis patet, quantum Coustantii ratio a superiorum editorum tractatione recedat. Huic autem reliqua quae addere solet, notae, monita singulis ep. praefixa ita respondent, ut nihil quod vel ad totius vel singulorum intelligentiam ex rebus in ecclesia gestis faceret, seu a re critica suppeteret subsidii, prorsus omissum sit. Vberior denique, quam in aliis accessit *notitia reliquorum scriptorum seu gestorum quae ad Damasum attinent*, a p. 591-622.

1754.

*Romae Venantii Monaldini ex typogr. Linguar. Oriental. Angeli Rotilii in aedibus Maximorum. f. S. Damasi Papae opuscula et Gesta cum notis M. M. Sarrazanii iterum collecta, nunc vero priinum aucta et illustrata Diatribis duabus altera de Gestis Liberii Exulis. Altera an Damasus fauerit aliquando Maximo Cynico aduersus Gregorium Nazianzenum et Nestarium. Quibus praeter indicem materiarum adii-
ciuntur etiam opuscula Apocripha (sic) eiusdem.*

Octo genuinas Damasi epistolas numerat, duas ad Paulinum censens. Expositionis fidei in Synodo Romanae fragmentis locum secundum dedit, in extremis vero posuit fragmenta ex Conc. V. Romae sub Damaso de explanatione fidei. Carmina habet XXXVII. cum appendice quinque aliorum ex Gruteri Inscriptionibus. Ad calcem totius voluminis apocrypha ea fere, quae Sarrazanius genuinis epistolis interspererat, reiecta sunt. Notas de suo addidit haud ineptas adspersis paucis Holstenii et Coustantii. Sarrazanii integras post carmina subiecit. Maiorem voluminis partem occupant gesta Damasi secundum annos docte quidem, sed tam parum concinne scripta, ut paucos fore speremus, qui legendi taedium vincant; id quod de dissertationibus subiectis et in titulo laudatis pariter valet. Iam aetate prouectior erat editor, cum animum a negotiis, quibus diu assueuerat; vacuum otii honeste transigendi causa ad Damasum appelleret, Plinianum illud l. IX. Ep. 17. amplexus: *Demus alienis oblectationibus veniam, ut nostris impetremus.* Inscripsit librum Iosepho Dominico de Lambergh Card. Ep. et Principi Passauiensi. Indignaberis vero, si mendae typographica, quibus non parum volumen dehonestatur, spectes, simulque Lactantium a typis Rotilianis haud clementius habitum esse reputes.

1770.

1770.

Venetis ex typ. Io. Bapt. Albritii. f. in Bibl. PP. et Scr. Eccl. cur. Andrea Gallandio T. VI. p. 321-352. S. Damasi papae epistolae et carmina.

Epistolae I. et III. duplex exemplar, Holstenianum et quod apud Theodoret. extat, proponitur p. 321. 22. 25. et 27. Quatuor praeterea Hieronymi epistolae n. VI. VII. XI. et XII. additae sunt et n. VIII. Synodica Constantinop. Concilii ad papam Damasum et Occident. Episcopos p. 333. Carmina sunt XXXVII. cum appendice Gruteriano. Notae maximam partem superioribus editionibus debentur; pauciores sed egregias Gallandius scripsit. Notitiam de Damaso dedit Prolegg. c. IV. p. VIII.

Codices, qui peculiari volumine Damasi scripta complectantur, nemo laudat; haud paucos vero ab editoribus consultos esse videbis, qui inter aliorum scriptorum vel canonum collectiones singula Damasi monumenta praeferrerent, quos recensere piget.

16.

Q P T A T V S.

Afer, Mileus in Numidia Episcopus sub Valentiniano et Valente principibus*) inter a. 372 et 375. scripsit. Vixisse autem ad Theodosii imperium et Siricium usque, qui a. 384. episcopi Romani sedem occupavit, Dupinius verisimiliter statuit. Nec quicquam praeterea seu de vita, seu de exitu eius constat.

Y 4

Scripsit

*) Ita Hieronymus in Vitis.

§. 2. Scri-
pta.

Scripsit de schismate Donatistarum contra Parmenianum libros VI. quorum aetatem recte Dupinius aestimauit. Ne enim ad Siricii tempora, cuius l. II. §. 3. mentio fit, aetatem eorum protrahere lubeat, sententia vetat ab eodem probata, auctorem iterum opus suum recensuisse eaque tanquam additamenta adiecit, quae iam libri VII. nomine veniunt.

§. 3. Edi-
tiones.

Optatum primum e tenebris, quibus diu latuerat, prodire iussit Io. Cochlaeus, a. 1549., sed nullo praeter hoc lucis munere donatum, quamuis et indole sua et habitu, qui tum erat, vix alius scriptorum ecclesiasticorum ope liberali esset egentior. Multos quidem patronos ad hanc usque aetatem non inuenit, sed duos, qui multorum instar, aeternum de eo et omni re ecclesiastica promeruerunt, Franciscum Balduinum et Ludouicum E. Dupinium. Nam nec Albaspinacii ed. quae post mortem eius 1631. prodiit, nec Merici Casauboni Londini eodem anno facta multum profuit. Rigaltiana successu caruit. His vero auctoribus duae Optati editionum familiae constanter regnarunt. Balduini, a duabus edd. a. 1563. et 69. profecta, ad finem saeculi XVII. durauit, Dupiniana ab a. 1700. in compluribus repetitionibus et recens in Gallandiana et Oberthüriana viget. Testes per singula videamus.

SAEC. XVI. 1549-1600.

1549.

Apud S. Victorem prope Moguntiam, ex officin. Franc. Behem Typographi. f. Optati Mileuitani quondam Episcopi libri sex, de Schismate Donatistarum contra Parmenianum Donatistam, aduersus quem et S. Augustinus postea Tres aedidit Libros. Ex Bibl. Cusana

Cusana prope Treuerim cum *D. Conradi Bruni Ic. libris VI. de haereticis in genere* et al. eius opusculis peculiari sub titulo (1550.) typis exscriptis. Titulus, quo Optatus a reliquo opere discernitur, is est, quem supra adscripsimus.

Editor est Io. Cochlaeus, Canonicus Vratislauen-
sis, Bruni familiaris, cuius epistola (ad Arnoldum Ab-
batem Monasterii Ordinis Praemonstratensis in Tong-
erlo) de exemplo, ex quo typis exscriptum dedit
Optatum, exponit. Erat nempe illud ex hospitali S.
Nicolai prope Cusam per Christophorum Priorem
fratrem Cartusiae Treuirensis ipsi transmissum idque
ex antiquo codice quopiam mendose ab indocto Li-
brario (quales, addit, fuerunt olim serui litterati Mo-
nasteriorum) scriptum, et ab alio deinceps multo
adhuc mendosius rescriptum. Acceperat praeterea,
dum aliis libris edendis insudaret, hac tantummodo
conditione, vt intra tres menses bona fide restitueret:*)
vt mirum adeo nemini esse possit, quod et otio ipso et
aliis occupationibus praeclusus, et destitutus subsidio
alius exemplaris, parum emaculatum Optatum dede-
rit, quem ex omni parte completum et redintegra-
tum iri cum Bibliothecae instructissimae Tongerlensis
copiis, tum Abbatis ipsius ingenio sperat et optat.
Completorum specimina in laudata dedicatione Coch-
laeus prodidit, quarum maxima pars in literas et syl-
labas male coniunctas aut disiunctas cadit. Praemif-
sa sunt in titulo ipso Hieronymi, tum tituli pagina
auerfa Augustini contra Parmenianum testimonia et
Gerhardi Lorchii Hadramarii Carmina in laudem et
commendationem Optati. Post Epistolam nuncupa-
toriam sequitur Compendium Summarum e libris

*) Hoc addit in admonitione ad Lectorem, quae ad cal-
cem libri visitur.

Optati excerptum et in capitula digestum, deinceps brevis Donatistarum confutatio ex verbis S. Augustini super Ps. 85. etc., Summaria Collatio Donatistarum ad Schismaticos huius temporis, denique index rerum memorabilium. Neque vero oblitus est Cochlaeus, singulis libris argumenta praefigere.

1563.

Parisis 8. Optati M. Libri VII. ad Parmenianum de Schismate Donatistarum. — Quamquam auctorem nostrum sexcentis locis emendatum hac editione dare se posse profiteatur *Balduinus*, quorum maxima pars MS. exemplari, quod utendum ipse dederat *Claudius Espencaeus*, Theologus Parisiensis, debeatur: superesse tamen non multo pauciores locos, qui magna mendi suspicione laborent, sed sanari sine auxilio veteris libri, vix ac ne vix quidem possint recte monuit. Quocirca fatius duxit praesentibus frui, quam committere, ut eodem squalore, quo antea plane inquinatus fuerat, Optatus recederetur. Ac speraverat aliquantisper, fore ut accederet alterum emendationis praesidium ex codice Ioannis Tili Episcopi Briocensis. Sed quod iam praestari non poterat, ab altera forte editione expectare iubet. Praemisit editor epistolam ad Io. Lentallerium Antistitem Aquiscinctiensem, in qua super Optato et hisce eius libris multa praeclare disputavit; praeterea praefationem ad Io. Lucanium (Calvinum) valde prolixam et multa ex omni re ecclesiastica vna cum acri Caluini impugnatione complectente, quam in editione altera refecuit. Num vero priori huic editioni Balduinus septimum iam librum addiderit, nullo quidem satis certo indicio cognoscere potui;*) cum primae huius Balduini edi-

*) Quem Dupinius et ex eo Fabricius in *Bibl. Med. et Inf. Lat.* ed. Mansi T. V. p. 170. minutioribus typis ex-

editionis tanta sit raritas, vt ne Catalogis quidem Bibliothecarum locupletissimarum laudari eam meminere.

1569.

Parisis apud Claudium Fremy via Iacobaca sub diui Martini insigni. 8. Delibatio Africanæ Historiæ Ecclesiasticæ, siue Optati Mileuitani libri VII. ad Parmenianum de schismate Donatistarum. Victoris Vticensis libri III. de persecutione Vandalica in Africa, Cum annotationibus ex Fr. Balduini IC. Commentariis rerum Ecclesiasticarum.

Quem sexcentis saltem locis emendatum priori dederat editione Optatum Balduinus, nunc non multo paucioribus purgatum mendis ex altera hac recensione prodire affirmat, duobus MS. exemplaribus subnixâ, quorum alterum Io. Tilio Ep. Meldensi, alterum Macereo Theol. Parisiensi deberet, vel sic tamen multum abesse, vt nunc tandem in integrum plane restitutus dici possit iudicans; immo feci, inquit, vt lacunarum notæ indicarent, aliquot locos superesse etiamnum mutilos. Libri septimi paginas complures deficientes Tilianum exemplar supplebat, et quæ in isto desiderabatur pars postrema, eam alia exemplaria suppeditabant. Balduini adnotationes ad singulos Optati libros solas historias ecclesiasticas spectant, quarum mirifice callidus ille fuit. Vt vero plenior simul hic Donatistarum historia hauriretur et Optato abunde satisfaceret, integram expositionem disputationis de ecclesia in conuentu Carthaginensi olim

exscriptum dicit librum septimum, editio altera non ita profert, sed simili literarum ac reliqui libri, genere excusum. Ad primam igitur, si lubet, hæc Dupinii verba referas.

olim praesente Augustino annis aliquot post mortem Optati cum Donatistis habitae, quam annis superioribus sub titulo *Historiae Collationis Carthagenensis* separatim ediderat, denuo recognitam adiecit, detractis iis, quae ad rem minus pertinere videbantur, quaeque in Calvinum et Bezan feruidiore animo pronunciauerat, et conscriptis simili ratione in Victorem prolegomenis. Hinc libello titulum fecit: *delibationis Afr. Hist. Eccl.* Neque aliam ob causam, quam ut inuidiam vehementioris inuectionis et nimiae in Calvinum acrimoniae effugeret, sermonem prolixum, quo priori editioni praefatus erat, procul ab hac esse iussit, satis superque esse inquam editam suo tempore semel fuisse, eiusque loci aliam ad lectores oratiunculam substituit. Nuncupauit librum Casparo Barchino IC. et causarum criminalium Iudici Mediolanensi.

*Paris, ap. Mich. Sonnium, sub scuto Bastien-
si, via Iacobaea. 8.* Eadem prorsus cum praecedente; bibliopolarum nominibus tantum differunt.

1599.

Ex Bibliopolio Commelin. 8. Optati — Libri Sex de Schismate Donatistarum aduersus Parmenianum, multo quam antehac emendatiores. Accessit Collatio Carthagenensis inter Catholicos et Donatistas sub Honorio Imp.

Balduini est recensio prima, vnde etiam epistola ad Aquiseinct. Antist. nuncupatoria iterum exscripta. Inest etiam lib. VII. licet a titulo absit. Quocirca non vanis augurationibus suspicari nobis videmur primae pariter Balduini editioni hunc librum fuisse adiectum. Contra Collationem Carthagenensem, quam titulus pollicetur, non expectes, sed Honorii tantum

et

et Arcadii Imp. constitutionem contra Donatistas datam Rauennae Constantio et Constante Coll. ex Cod. Theod. L. 44. c. Th. de iis, qui super Religionem contendunt transcriptam, quod indicatum tamen non est.

S A E C. XVII.

1613.

Lugd. Bat. ex off. Joh. Patii. 8. Optati A. M. in N. E. de Schismate Donatistarum aduersus Parmenianum Lib. VII. multo quam antehac emendatiores ac emendationum ac notarum libello illustriores. Repetitio ed. a. 1599. f. primae Balduini; praefatio quibusdam locis contractior apparet. Notae textui praemissae maximam partem Lectionibus Variis secundae Balduini et Casparis Barthii emendationibus quibusdam conficiuntur. In quibus id offendit merito vnumquemque, quod, cum lectiones alterius recensionis Balduini ad vnam omnes laudibus efferantur, tamen prima deterior sit typis mandata.

1618.

Coloniae Agr. sumpt. Ant. Hierati. f. Opt. Milev. de schismate Donatistarum contra Parmenianum lib. VII. in Bibl. Magna PP. T. IV. p. 269.

1631.

Parisiis, apud Claudium Sonnum, via Iacobaea, sub Scuto Basileensi et Circino aureo. f. S. Optati M. Opera, cum Observationibus et notis Rev. D. Gabr. Alaspinaei Aur. Ep. Accesserunt eiusdem de veteribus Ecclesiae ritibus Observationum libri duo ac Notae in Concilium Eliberitanum et quosdam alios antiquos Canones et aliquot Tertulliani libros.

Hanc

Hanc editionem intuens nescies, cui magis succensendum sit, librariorum impudentiae, an ignorantiae eius, qui eam adornauit, quem *Carolus Paulinum*, ex *Soc. I.* fuisse, ipsius ad Card. de Richelieu epistola in limine libri posita prodere videtur. Demtis enim Alaspinaei obseruationibus, quae iam antea seorsum lucem adspexerant, per se satis quidem vtilibus, ad Optatum tamen quo nomine etiam a Merico Casaubono perstringuntur, minus facientibus, reliqua omnia supra quam dici potest, inepte sunt confarcinata. Textus quidem est secundae recensiois Balduini, quem proximo loco excipiunt Alaspinaei in singulos Optati libros notae, sensum breuiter explicantes; dehinc Balduini in singulos libros adnotationes; tum eiusdem historia Coll. Carthag. titulo Delibationis Historiae Africae, quem Balduinus toti libro Optatum et Victorem complectenti olim praefixerat, inepte huc traducto. Mox futiles illae incerti auctoris dictae emendationes et notae ex ed. Lugd. Bat. quae cum nihil praeter diuersitatem Secundae Balduini recensiois a priori, quam Batava expressit, crepent, hic ubi ipsa secunda recensio descripta est, stupore plane admirabili sunt inculcatae. Sequitur ex P. Pithoei Bibl. *) appendix, quae *acta* illa et *gesta*, quorum ab Optato fit crebra mentio, quaeque suis libris annexenda Optatus ipse curauerat, complectitur; tum *fragmenta ex Historia Passionis SS. Datui, Saturnini* etc. Hinc veniunt: *Gesta Coll. Carth.* etc. vt a. 1588. Parisiis a P. Massono erant in lucem edita,

ad

*) In fine: „*Expliciunt O. E. libri numero septem et Gesta Purgationis Caeciliani Ep. et Felicis ordinatori eiusdem nec non Epistolae Constantini Imp. Deo Gr.*“ Sic habuit antiquissimum sed non integrum exemplar librorum O. M. ex quo hanc illorum appendicem primum descripsi. A. C. P. P. c. 15. 15 L X I I I I.

ad vnguem excusa, collata tamen et emendata e codice MS. per Pithoeum; iam vero, quod vix credas, Balduini iterum historia Coll. Carth. primae ed. Claudunt agmen obseruationes Albaspinai. Textum O. antecedunt Albaspinai vita et obseruationes in capita potiora Donatistarum historiae et Optati. Superest quod innumeris etiam mendis typographicis hoc opus scaterere Dupinius notat. Ita iam satis dictum esse putamus ad iudicium rectius de hac editione informandum, quae ob insignem haud dubie quem praebet apparatus, nimium fortasse aestimata fuit.

Londini, typis Ioh. Legat. 8. Optati A. M. E. de Schismate Donatistarum contra Parmenianum Donat. Libri Septem. In Eisdem Notae et Emendationes *Merici Casauboni* H. F. Canon. Cantuariens.

Textui Balduini Secundae recensitionis seruato, ea quae mutanda existimaret, in notis, breui quidem, sed egregie, quae deprauata vel obscura viderentur, dilucidante animaduersione protulit. Emendationes vtique solo ingenio et coniecturarum acumine nixae absque Codicum assensu. Praefatio in notandis edd. Lugduno-Bataua et Parisiensi, nec non Albaspinai obseruationibus consumitur.

1644.

Parisis, sumpt. Aeg. Morelli. f. S. Opt. Mileu. de schism. Donatistarum contra Parmenianum l. VII. cum Franc. Bald. V. C. commentariis et recognitionibus; in Bibl. Magna PP. T. IV. col. 325.

1676.

Lutetiae Parisorum, vidua Io. Dupuis. fol. S. Optati, Mileuitani Episcopi, opera; cum obseruationibus

tionibus et notis integris *Gabr. Albaspinæi*, *Franc. Balduini*, *Gasp. Barthii*, *Merici Casauboni* etc. ex recensione et cum præfatione *Philippi Priorii*. Accedunt *Facundi*, *Hermianensis* Episcopi, opuscula, cum annotationibus *Iacobi Sirmondi*: adiectæ sunt *Gabr. Albaspinæi* obseruationes ecclesiasticæ, cum aliis eiusdem operibus. *Cat. de la Bibl. Roi. T. I. p. 371.*

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. S. Opt. Mil. de schism. Donatist. contra Parm. in Bibl. Max. PP. T. IV. f. 341. cum additione ad lib. III. f. 369.

1679.

Parisi. Sumpt. Ant. Dezallier, in Vico San. Iacobæo ad Coronam auream. S. Optati M. E. Opera cum obseruationibus et notis integris G. Albaspinæi A. E., Franc. Balduini IC., Gasp. Barthii, Merici Casauboni etc. *Philippus Priorius* annotationes et præfationes adiecit. Accedunt *Facundi Hermianensis* E. pro tribus Capitulis Concilii Calched. Libri XII cum annotationibus *Iac. Sirmondi* S. I. et eius *Facundi* Opuscula. Huic quoque editioni adiectæ sunt *Gab. Albaspinæi* Obseruationes Ecclesiasticæ, cum aliis eiusdem operibus.

Titulus satis, quæ huius editionis dotes sunt, exposuit; paucis ergo defungi licebit. Textus est primæ recensione *Balduini*, seu potius expressa est editio *Lugduno-Bataua*, ita tamen, ut notæ singulorum cum aliquo lectoris commodo textui statim subiunctæ sint, primum separatim *Priorii*, tum reliquorum. *Historia Coll. Carth. Balduini* ad exemplar primum a. 1566. seorsim editum et *Io. Tilio* Ep. *Meldensi* inscriptum, proposita est. Obseruationes *Albaspinæi* eccle-

ecclesiasticae post Facundum sunt reiectae. Caeterum haec editio vt Parisiensis superior et Lugduno-Batana vnice librariis quaestui suo prospicientibus debetur et Phil. Priorius operis forma iam descripta de collatione aliqua demum interpellatus est. Quid? quod nec alia de causa Facundum adiecerunt quam vt *haec forma editus Optatus iustae magnitudinis opus videretur.* Sunt Priorii ipsius in admonitione ad L. verba. Bene in hanc rem Mericus Casaubonus in praef. ed. Lond.: Eo iam res rediit, inquit, vt libri non vsu aestimentur, sed mole et pondere; eo meliores vtique, quo maiores. Habitus externus huius ed. admodum elegans est et nitidus. Caeterum nec Priorius nouae editioni a typothetarum mendis cauifese dicitur.

1700.

Lutetiae Parisiorum, apud Andr. Pralard. f. S. Optati Afri, Mileuitani Episcopi libri VII. de schismate Donatistarum ad MSS. codices et veteres editiones collati, et innumeris in locis emendati; quibus accessere historia Donatistarum, vna cum monumentis veteribus ad eam spectantibus; nec non geographia episcopalis Africae: opera et studio LVDOVICI EL-LIES du PIN. Cat. de la Bibl. Roi. T. I. p. 371. Praestantissima haec editio ipsa ad manum non est, sed vide sequentem Antverpiensem.

S A E C. XVIII.

1701.

Amstelod. f. Dupiniana recusa.

1702.

Antverpiae, ap. G. Gallet Praef. Typographiae Huguetanorum. S. Opt. A. M. E. de schismate Donatistarum.
 Tomus I. 7 natista

natistarum Libri septem: ad MSS. codices et veteres editiones collati et innumeris in locis emendati. Quibus accessere Historia Donatistarum vna cum monumentis veteribus ad eam spectantibus: nec non Geographia episcopalis Africae opera et studio *M. L. V. D. ELL. DUPIN* — (Sacrae Fac. Paris. nec non Phil. Prof. Reg.) cum eiusdem notis, vt et Gall. Albaspinaci, Mer. Casauboni, Casp. Barthii et aliorum, *singulis paginis in hac editione subiectis.*

Praestat haec iterata Dupiniana Parisiensem eo saltem, quod notas Albaspinaci, Mer. Casauboni, Casp. Barthii et selectas incerti illius scriptoris, quas illa cum reliquis vberioribus Balduini et Albaspinaci observationibus ad calcem reiecerat, singulis statim paginis post Dupinii ipsius animaduersiones exhibet. Quinque codices Dupinio in sanando textu praesto erant, *quorum ope vix dici potest*, inquit, quot loca restituerimus; corrupta emendauimus, laxata suis restituius locis, omissa suppleuimus, ascititia refecauimus; vno verbo, textus Optati natiuo splendori restitutus integer et emendatus prodit. Variantes lectiones commode separatim a notis in fine vniuscuiusque paginae adscriptae sunt, bono etiam consilio textus in articulos et paragraphos distinctus est, breuibus argumentis ad marginem appositis. Notas de suo addidit editor paucas et breues, tum vero superiorum editorum, tam eas, quae ad textum illustrandum proxime spectarent, quam ampliores istos ad vniuersam rem ecclesiasticam pertinentes Balduini et Albaspinaci commentarios, repurgatos ab innumeris mendis typographicis, quae in Albaspinaci et Priorii irrepserant libros. Priorii notae, quod inutiles omnes viderentur, omissae sunt. Variorum notas excipiunt monumenta vetera ad Hist. Donatistarum pertinentia, tum ab Optato ipso tum ab editionibus superioribus adiecta et hac noua editione

editione aucta et commentariis variorum Dd. qui vel seorsim illa, vel in aliis operibus illustrauerant, exornata. Nec omissa est Balduini historia Coll. Carth. Porro Dupinius animaduersiones circa sedes Africanorum Episcoporum, qui collationi Carth. interfuerant, ex Baluzio, Ruinaro imprimis collectas addidit. Denique Geographiam sacram i. e. notitiam prouinciarum et Episcopatum Africae contexit et tabula Geographica ornauit. Vniuerso operi post praefationem Donatiani schismatis historiam praeposuit ordine chronologico accuratissime conscriptam. Indices postremo locupletes opus finiunt.

1769.

Venetis, ex typograph. Io. Bapt. Albritii f. in Bibl. Vet. PP. st. Andreae Gallandii T. V. a p. 461 vsque ad 675. S. Optati Episcopi Mileuitani de schismate Donatistarum libri VII. ad MSS. Codices et veteres editiones collati et innumeris in locis emendati: opera et studio M. Lud. Ell. Dupin. Accessere Monumenta vetera ad Donatistarum Historiam pertinentia; quorum complura ab eodem Optato memorantur.

Ex notis Dupinianis eas potissimum, quae ad textus varietatem adstruendam conducerent, G. selegit, iisque passim nonnullas intexit ad idem institutum comparatas. Praefatus est de Optato in Prolegg. cap. XVIII. p. XXIX sq.

1790 - 91.

Wirceburgi, in off. libr. Staheliana, 8. II Tomi. S. Optati Afri Mileuitani Episcopi de schismate Donatistarum libri VII. aliaque huc pertinentia vetera Monumenta. Recudi curauit Dr. Franciscus Oberthür.

Z 2

Primum

Primum huius editionis tomum frustra in librariis oppidanis quaesivimus; alterum tantummodo inspicere licuit, unde intelleximus in priori textum Optati, et quae ad eum spectarent monumenta, comprehendit; hic *Varias Lectiones et Adnotationes contextum O. illustrantes*, nec non *Adnotationes ad quaedam alia vetera, causam Donatistarum concernentia*, ex iis copiis, quas Dupiniana exhibet selectas. Praemisit duas epistolae hodoeporicas primo vol. ad *Henckenium* Prof. Helmst. secundo ad *Boenickium* Prof. Wirceb. admodum prolixas, in quibus, dum a viro candoris eximii et sensus tenerrimi, per varias Germaniae nostrae regiones lubens duci te patiaris, facile obliuisceris, quo loco obtingant. Pertinet autem ad nouissimam hanc Optati editionem Celeb. auctoris liber tribus Voll. his ipsis annis editus: *Idea biblica Ecclesiae Dei*. *Versiones*. *Variæ tantum extat Francogallica Vietii ad primam Balduini, ed. facta et a. 1564. Paris. per Federic. Morel. octonis exscripta hoc titulo: L'histoire du schisme, blasphemes, erreurs, fautes, homicides, incestes, et autres impietéz des Donatians, écrite en Latin par Optat, Evêque Milevitein, mise en langue francoise et repurgée de plusieurs fautes, augmentée aussi par le Supplement de quelques imperfections et explication de lieuz difficiles, par PIERRE VIEL. Repetita est ibidem apud Rob. Fout. 8.*

Codices. 1. *Codex Bibliothecae Cusanae prope Trevirim*, quo Cochlaeus usus est. Mendis omnis generis oblitus.

2. 3. 4. tres *Balduini* quorum vnum in prima ed. adhibitum ab *Espencae* Theol. Paris. acceperat; alterum *Io. Filio* Ep. Meldensi, Luciferi editori, tertium *Maceraeo*, Theol. Paris. debebat.

5. *Codex S. Theodorici apud Rhemos* septingentorum circiter annorum a Dupinio aestimatur.

6. *Codex S. Germani a Pratis* non quidem eiusdem antiquitatis sed optimae notae et reliquis emendatior. Est secundus Dupinii.

7. *Codex S. Pauli Cormaricensis prope Turones*, qui tunc, cum Dupinius eum consuleret, in Bibl. Colbertina extabat n. 1951. Sexcentorum annorum fuit et optimae notae, sed priores quinque libri cum initio sexti interciderant. Continebat autem monumenta ad veterum Donatistarum historiam pertinentia, quae in nullo alio manuscripto codice adhuc tunc inventa erant. Quartus apud Dupinium est.

[8.] *Codex Phil. Siluii* S. Facult. Paris. tunc D. Tertius Dupinii, sed idem, quo iam Balduinus usus erat, dum penes Maceraeum esset; recentiori manu exaratus et valde mendosus.

Vides ex his octo vel septem potius codicibus eos, quos Dupinius in usum vocavit, caeteris fuisse praestantiores. Idem vero obseruat, codicem Siluii videri e codice S. Theodorici excerptum et Codicem Sangermanensem ex Cormaricensi. Caeterum cum quinque MSS. nominet, non plures tamen quam quatuor recenset.

17.

P A C I A N V S.

Barcilonae in Hispania episcopus, tam vita quam sermone clarus, vt Hieronymus inquit; floruit maxime circa a. 370. vitaeque admodum senex excessit

Z 3

sub

sub Theodosio principe, ante annum 392. ut idem Hieronymus prodidit. Erat ei filius Flavius Dexter summis honoribus gestis et nouissime praefectura praetorii insignis, ad quem Hieronymus librum de Viris illustribus, suafu illius elaboratum, dedit.

§. 2. Scri-
pta.

Restant hodie de scriptis eius I. opus *contra Nouatianos* s. tres epistolae ad Sympronianum Nouatianum 1) *de catholico nomine*; 2) *de Symproniani literis*; 3) *contra tractatus Nouatianorum*, quas post a. 377. scriptas Tillemontius arguit. II. *Paraenesis* seu *libellus exhortationis ad poenitentiam*. III. *Sermo de baptismo*. Interiit libellus *Ceruus* inscriptus.

§. 3. Edi-
tiones.

Haec Paciani opuscula edidit primum *Io. Tilius* Episcopus Meldensis, idem qui princeps etiam *Luciferum* in lucem emisit, eiusque editio, postquam varie in Bibl. PP. repetita fuit, nuper a *Gallandio* retractata est, adeo ut praeter *Latini Latini*, *Casparis Barthii* et *Cardinalis de Aguirre* symbolas nihil ex doctorum Virorum lucubrationibus in libellos istos collatum sit, ut sequens indiculus declarabit.

1538.

Parisii, ap. *Carolus Guillard*. 8. D. Paciani, *Barcilonae* Episcopi, *paraenesis ad poenitentiam*, altera eiusdem de baptismo, et epistolae duae. accessit tractatus eiusdem contra *Nouatianos*: omnia nunc primum edita studio *Ioannis Tili*.

Cum haec nobis desit, indicare nequeo, ex quibus libris *Tilius* hauserit. Sed fortasse de his ne monuit quidem, ut apud *Luciferum* experti sumus. *Ioanni Gagneio* nuncupatam esse *Ittigius* commemorat.

1564.

1564.

Romae, ap. Paulum Manutium Aldi F. in aedib. Populi Rom. f. Paciani Barcelonensis de poenitentia et confessione, cum *Saluiano* et aliis a p. 183-211.

Quamquam in titulo vnus tantum *de poenitentia* libellus laudatus sit, reliqua tamen omnia continet hoc volumen curante *Petro Galefnio* editum; quod recte olim coniectura tetigit *Nicol. Antonius*.*) Sed cum caeteris fere omnibus notae aliquae sint adspersae, Pacianus tamen expers mansit et nudas exhibetur.

1575.

Paris. ap. Mich. Sonnum. f. Paciani opera in *Bibl. PP. Bigneana*. T. I.

1589.

Parisis. f. Paciani Barcil. Ep. epistolae III. eiusd. paraenesis ad poenitentiam, item sermo ad fideles et Catechumenos de baptismo, in *Bibl. PP.* ed. secundae T. III. p. 427. 457 et 58.

1610.

Paris. f. Eadem in *Auctuario Bibl. PP.* ed. tertiae p. 93. 113. 119. Nec in quarta eius editione deesse putamus, quae a. 1624. prodixit.

1628.

Colon. Agripp. f. Eadem in *Bibl. PP. T. IV.* p. 235. 244. et 46.

1644 et 1654.

Paris. f. Eadem in *Bibl. PP.* ed. quartae T. III. col. 49. 69. 75.

Z 4

1655.

*) In *Bibl. Hisp. l. 2. c. 7. praef. p. LXX.*

1655.

Cygnae, typ. et sumt. Melch. Gœpneri. 8. Paciani Ep. Barc. Paraeneticus ad Poenitentiam, cum *Claudiani Mamerti* libris III. de statu animae, quibus etiam Gregorii Thaumaturgi libellus de anima et Hermae Pastor accesserunt studio *Casp. Barthii* a p. 933-952. Merus textus hic prostat, sed ad emendationem et illustrationem libelli lector ad Aduersaria Barthii ablegatur, *)

1677.

Lugduni, ap. Anissonios. f. Paciani opera in *Bibl. Max. PP.* T. IV, col. 305. 315. 317. —

1694.

Romae, typ. Io. Iac. Komark Bohemi. f. S. Paciani, Ep. Barcilon. Epistolae tres ad Sympron. Novat. Collatae modo cum MS. pulcherrimo Sereniss. Suecorum Reginae, octingentorum circiter annorum antiquitatis, exstante nunc in *Bibl. Vaticana*, addita ad marginem varietate lectionum. Accedit eiusdem libellus exhortationis ad poenitentiam; in *Ios. Saënz de Aguirre Card.* T. II. p. 79-112.

Inferenda haec Cardinali visa sunt, vt Defensio Patrum Concilii Eliberitani, quae proxime procedit, maius robur acciperet, vberiusque constaret Nouatianorum errorem ab iis, immo a tota Hispania quarto saeculo abfuisse. Addere statim decreuerat *libellum de baptismo*, sed omisit, quod et alias cum exstare videret, nec propter angustiam temporis conferri ille posset cum MS. Reginae Sueciae, denique nec ad refutandam

*) Horum loca, vt ibi notata sunt, huc ponamus: Lib. XLIII. c. XV. XLIV. c. XXX. XLV. c. VIII. CLXIV. c. I.

tandam haeresin Nouatianorum spectaret. Sunt autem non solum Variantes LL. non infrequentes margini adscriptae, sed singulis etiam epistolis breues, post omnia vero ampliores, notae Cardinalis adiunctae.

1770.

Venetis, ex typogr. Io. Bapt. Albritii. f. S. Paciani, Barcil. ep. Epistolae tres ad Sympronianum Nov. Accessere eiusdem S. Patris Paraenesis ad poenitentiam et Sermo de Baptismo, curante Andrea Gallandio in Bibl. Vet. PP. et SS. Eccl. T. VII. p. 257-276.

Tilianam ed. pro fundamento huius recensiois esse iam diximus. Caeterum in capita seu sectiones distinxit, quae antea minus commode continuo ductu ferebantur descripta. In illud vero se maxime animum intendisse scribit, ut textus in praecedentibus editis, pluribus in locis deprauatus ad pristinam integritatem restitueretur, quam in rem aliquae obseruationes ad veram lectionem Latini plerumque confirmandam subinde sunt adpersae.

18.

A M B R O S I V S.

Mediolani Episcopus, origine Romanus, nobili et 6, 1, Vita.
splendida familia. Natus existimari solet inter annum 335 et 340. Pater fuit Ambrosius Galliarum tunc temporis praetorio praefectus, quem vi huius muneris alii Arelate, Galliae Vrbonensis Metropoli, alii Lugduni, alii rursus Augustae Treuirorum commemoratum esse dicunt, ac pro diuersa sententia sua, diuersum natale solum Ambrosio adsignant. Cum pater mature decessisset, mater cum sorore Romam se

contulit, vbi pueritiae atque adolescentiae anni literarum studiis dicati fuerunt. Quibus cum egregie profecisse putaretur, causis in auditorio Praefecturae Praetori dicendis admotus est, quas tanta eloquentia tantoque successu egit, vt Probus Praetorio Praefectus eum Consiliarium adscisceret, mox etiam insignia Consularia ei deferret, commissis ipsius regimini Liguria et Aemilia Prouinciis, quarum causa Mediolani confedit. Atque hic accidit ei imprudenti, vt, dum post mortem Episcopi Auxentii a. 374. Arianorum et Catholicorum de eligendo nouo Praefule partes acriter contendentes alloquio suo atque auctoritate sedaturus in ecclesiam prodiret, plebs oris eius ac formae totius habitu augusto simul et facundia captus Ambrosium Episcopum creandum tumultuatim exclamaret, atque ipsum re improuisa percussum, fugientem et multifariam reluctantem tamdiu prece sua vrgeret, donec vinci se et efflagitari pateretur. Quo facto sacro baptisinate tinctus (erat enim adhuc Catechumenus) vt muneris initia rite capefferet atque totum se rei sacrae vindicaret, bona sua diuendidit et in pauperum vsum erogauit, et [Simpliciano Presbytero Romano duce] studiis Theologicis vacauit. Mature autem ingenio indulfit et cum ab initio statim muneris sanctitas et excellentia animum penetrasset, adeo deinceps intimis eius sensibus sese insinuauit, vt nihil non muneris et religionis suae esset, siue memoriae et fidei mandandum siue ad ritus ecclesiasticos et alias functiones pertinens, sanctum, a communibus notionibus remotum et *μυστηριώδες* putaret. Quapropter cum citius quam meditando assequi poterat, scribendas sumsisset res V. T. traditas, in allegorias et mystica acumina incidit. Sed eadem de causa acer erat et in ea, quae formulam catholicae ecclesiae spectabant, intentus, grauis porro in officio administrando

strando et magnificus, sed nec a fastu liber et religionis causa arrogantior, quam per debitam imperatoribus reuerentiam licuisset, apud quos plus gratia poterat et auctoritate efficiebat, quam ullus Latinorum Episcoporum ante et post eum. Nam erat aulae gnarus et ingenio facili ad excitanda principum studia et eloquentia tantum pollens, ut grauissimas pro imperatoribus legationes solus sustineret. Hoc igitur animo atque his artibus, quae ab eo insigniter facta ac gesta sint breuiter, temporis seriem sequentes enarrabimus. A primis muneris initiis operam dedit, ut Arianorum res, quamuis in eius electionem lubenti animo consensissent, labefactaret, quo Concilium inssu Valentiniani a. 375. in Illyrico coactum pertinet, in quo fides Nicaena de nouo confirmata est, cumque Valentinianus hoc ipso anno e viuis excessisset, non minus apud filios eius, Gratianum imprimis, qui ab a. 378. omni Occidentis imperio praeesse coepit, ut illorum viribus detraheretur, contendit. In eorum quoque perniciem cum Orientis Catholicis conspiratum est Basilio M. conciliatore. Pari studio a primis statim episcopatus annis coelibatum laudauit et adiuuit. Anno 378. cum Gratianus Valenti auunculo contra Gothos auxilium laturus, fide catholica institui cupiisset, opus *de fide* inchoauit Ambrosius, quod anno post, cum Gratianus rediisset, perfecit. Annis 380 et 381. cum Arianis iterum conflictatum est. Fauebat horum partibus impense Iustina imperatrix. Quae cum a. 380. Arianum Sirmii in Illyrico Episcopum fieri vellet, Ambrosius a Catholicis Illyrici Episcopis inuitatus et ardore suo impulsus eo venit atque Catholicae factionis Episcopum, Anemium nomine, eligi curauit, plebe licet aduersante et vehementer fremente. Eodem anno ac insequenti in Oriente iuxta quam Occidente a Gratiano oppressi sunt. Im-

primis

primis Ambrosius in Concilio a Theodosio a. 387. habito duos Illyrici episcopos Arianismi, quem celabant, conuicit et damnari fecit. Anno 383. Gratianus cum vix annum XXIV. attigisset, in expeditione contra Maximum imperii usurpatorem perfidia militum suorum periit, magno Ambrosii dolore. Post mortem eius imperium cessit Valentiniano II. vix tum annorum XII. puero. Quamobrem cum magna trepidatio res omnes inhiheret, Iustina Ambrosio persuasit, vt legationem ad Maximum subiret, eumque exoraret, ne vltius pergeret; quod haud segniter praestitit, quamquam pacem aegre impetraret. A. 384. interdixit Ambrosius, ne super sepulcris Martyrum comessandi porro venia esset. Circa idem tempus Augustinus Mediolanum venit et Ambrosius contra Symmachum obtinuit apud imperatorem, ne Ara Victoria restitueretur. Quid quod adeo Iustinae imperatrici obsistere ausus, ecclesiam quam extra Mediolani moenia posceret a. 381. ipsi pertinaciter denegauit. Anno 387. Maximus denuo Italiam inuadere minatur, iterumque Ambrosius legationem obire iubetur Treuiros, sed asperiores se gerens nihil profecit. Iam vero alterum, qui post Ambrosium mittebatur, legatum Maximus decepit, amicum Valentiniani se simulans, cui copias contra Barbarorum incursiones cum ipso missurus esset. Quas celesiter secutus Alpes superauit et Aquileiam, in qua Imperator cum matre degebat, ex improviso paene oppressit. Sed iam Theodosio succurrente victus et supplicio affectus est 388. Quo facto Theodosius aliquantisper Mediolani substitit ibique Ambrosii precibus concessit, vt Christiana plebs, quae Iudaeorum synagogam et lucum in Mesopotamia incendio pervastauerat, impune hoc facinus ferret. Hoc et aliis Theodosii facilitatis exemplis accidit haud dubie, vt

tantos

tantos sibi aduersus eundem spiritus fumeret. Omnibus nota eius Excommunicatio ob caedem in Thessalonicenses sine causa rebelles nimis praecipitanter commissam. Anno 392. etiam Valentinianus II. cui aequae ac Gratiano olim, Ambrosius carus ac dilectus fuit, vicennis ab Arbogaste in Gallia occiditur, dum Ambrosius ipse ab eo arcessitus in iter se contulisset. Quo paene dolore oppressus est. Neque cum Eugenio, quem Arbogastes imperatoria dignitate vestiuit, rem habere voluit, sed tamdiu Mediolano excessit per literas tantum eum admonens, ne quid contra ecclesiam auderet. Tandem hic quoque a Theodosio a. 394. prope Aquileiam caesus est. De qua victoria Ambrosius Theodosio gratulatus, ut fontibus ignosceret, flagitavit et obtinuit. Moritur ineunte a. 395. Theodosius cumque luxit oratione solempni Ambrosius, neque diu sub Honorio ei superstes fuit, mortuus d. 4. April. 397.

Ambrosii scripta ex ordine, quem *Benedictini* §. 2. Scrip-
instituerunt, enumerabimus: pra.

Hexaëmeron l. VI. scr. circa a. 375.

De Paradiso liber, c. idem tempus.

De Cain et Abel libri II, eodem a.

De Abraham libri II,

De Isaac et Anima liber,

De bono mortis,

De fuga saeculi,

De Iacob et Vita beata libri II,

De Ioseph Patriarcha,

De benedictionibus Patriarcharum,

De Elia et Ieiunio, scr. c. a. 390.

De Nabuthe Iezraelita, c. a. 395.

De Tobia liber, c. a. 377.

De interpellatione Iob et David l. IV. c. a. 383.

Apolo.

Apologia Prophetæ David ad Theodos. Aug.
c. a. 384.

Apologia altera Prophetæ David. Dubitant Benedictini an genuina sit.

Enarrationes in (XII) Psalmos: I. XXXV - XL. XLIII. XLV. XLVII. XLVIII. LXI.

Expositio in Ps. CXVIII. viginti duobus sermonibus constans,
Expositio Evangelii secundum Lucam libri X.

Diuersis temporibus scriptæ.

De officiis ministrorum libri III. scr. c. a. 391.
De Virginibus ad Marcellinam sororem l. III.
c. a. 377.

De Viduis liber.

De Virginitate, c. a. 378.

De Institutione Virginis ad Eusebium liber,
c. a. 392.

Exhortatio Virginitatis, scr. c. a. 393.

De lapsu virginis consecratae, } Horum fides

De mysteriis liber, c. a. 387. } admodum est

De sacramentis libri VI. } suspecta.

De poenitentia libri II.

De Fide libri V. ad Gratianum Aug. scr. ab a. inde 377.

De Spiritu Sancto libri III. ad eundem c. a. 381.

De Incarnationis dominicæ sacramento sermo
c. a. 382. habitus.

Epistolæ XCI. in duas classes distributæ, quorum prior eas continet, quæ certis annis assignari poterant, numero LXIII. posterior reliquas incerti temporis complectitur.

De excessu fratris sui Satyri libri II. sermones duo a. 379. habiti.

Conso.

Consolatio de obitu Valentiniani iunioris a. 392.
habita.

Oratio de Obitu Theodosii Imp. habita a. 395.

Hymni duodecim, quos pro genuinis acceperunt
Benedd.

His insuper annumeres *Commentarium in Cantica Canticorum e scriptis S. Ambrosii a Guillelmo quondam Abbate S. Theodorici postea monacho Signiacensi collectum ad calcem Tomi primi ed. Benedd. vulgatum.* Neque vero minori iure hisce genuinis Ambrosii foetibus accensendi erunt, quanquam a Benedictinis omissi sunt et peculiariter ei abiudicati, post Mazocchii et Gallandii nuperas vindicias *libri V. Historiae Egesippi (Iosephi) de Bello Iudaico et excidio Hierosolymitano. Suppositorum* scriptorum ingens numerus est, ex quibus Benedictini ad calcem Tomi secundi reiecta sunt: *De XLII. Mansionibus Filiorum Israel. Commentaria in Epistolas XIII. B. Pauli. De Trinitate s. in Symbolum Apostolicum. De Fide orthodoxa contra Arianos s. de Filii Diuinitate et Consubstantialitate. De Dignitate Sacrodotali. Ad Virginem deuotam. Sermones LXIII. in dies dominicas. Epistolae quinque ex reliquorum catalogo exemptae, quarum duo priores ad sacram Virginem Demetriadem et ad Virgines sacras in omnibus edd. vulgatae fuerant: tres vero posteriores De inuentione Sanctorum Geruasii et Protasii, De inuentione SS. Vitalis et Agricolae atque epistola ad Florianum a Romanis editoribus primum in lucem emissae sunt. Sed primam, quae ab aliis Leoni M., ab aliis Prospero vindicata est, in diuersorum PP. Opera recepta plane omiserunt Benedictini. — Precautiones duae ante Missam. Berengaudi expositio in Apocalypsin. De Poenitentia. De Spiritu Sancto. Concordia Euangelistarum Matthaei et Lucae. De digni-*

dignitate conditionis humanae. Exorcismus. — Omnino exclusa sunt a Benedictinis in editione sua: *Fragmentum de fide Resurrectionis* a Gillotio primum editum, sed quod ex Hieronymi epistola ad Pammachium conflatum constaret, a Romanis iam omissum. *Meditationes* ab eodem editae ex archiuo Cartusiae Parisiensis inter Augustiniana etiam reperiundae et a Romanis pariter remotae; *Epistolae duae de Monacho energumeno* ex Cod. vno Germanensi, in quo tres Officiorum libros proxime sequebantur, a Gillotio prolatae, quarum vnam tantum Romani repudiauerant; porro, quibus Romani locum non negauerant, *Libri de vocatione gentium*, *Liber de vitiorum virtutumque conspectu*; *Expositio fidei Symboli Nicaeni contra Arrium et Photinum*; *Exhortatio ad poenitentiam agendam*; *De moribus Brachmanorum*; *Sermo de purificatione S. Mariae*; *Acta S. Sebastiani*. Quibus addi potest *Missa Ambrosiana*, in quam tamen plurima a compilatore, quisquis ille fuerit, ex ipsius Ambrosii scriptis translata videntur. Denique *Sermones duo de natali Domini* Ambrosii nomine a Daumio prolati. Inter *Deperdita* referuntur *Commentarii in Esaiam*. *De sacramento Regenerationis sive Philosophia seu de Philosophia aduersus Platonem* libri ab Augustino laudati. *Homiliae in librum sapientiae*. *Sermo de iudicio Salomonis*. *Expositio in omnes D. Pauli epistolas*. *Catechismus epistolaris ad Fritigildem Marcomanorum Reginam*. *De puerilis aetatis institutione ad Pansophiam*.

§. 3. Editiones.

Si quis certis finibus temporumque discrimine distinguere amet, quicquid ad singulos auctores veteres illustrandos et corrigendos doctorum virorum diuersis studiis collatum fuerit, haud inepte quatuor aetates editionum

tionum Ambrosii describere possit. Prima harum concluditur annis 1472 - 1492. qua singuli eius libri vel collectiones paucorum in Germania atque Italia editi sunt. Imprimis *Mediolanenses* hac ex parte officiosi erga Antistitem olim suum fuere, ex qua vna vrbe praeter alias *Maselli Veniae*, *Georgii Cribelli* et *Nicolai Antiquarii* editiones emissae sunt, pauca tantummodo et inter ea, complura, quae non Ambrosii essent, complexae.

Iustam operum collectionem tribus voluminibus *Basileae* 1492. prodire iussit *Io. de Amerbach*, raro sane his temporibus exemplo; quippe quae cuncta fere genuina Ambrosii scripta, paucis, quae postea ei abiudicata sunt, interiectis continebat. Hinc ergo alteram ordiri aetatem possis a. 1527. finiendam, per quod tempus Amerbachiana in eadem vrbe per *Io. Petr. de Langendorf*, duabus vicibus a. 1506. et 1516. totidem voluminibus, sed *repertorio* adiecto instructor recusa est. Interea, qui tot aliorum scriptorum ecclesiasticorum labes ac squalorem feliciter deterisit, *Erasmus* manum Ambrosio admouerat exiitque noua eius recensio e prelo Frobeniano a. 1527., nouum editionum genus exorsa, quod ad a. 1567. plurimis Vv. Dd. operam in eam ferentibus perfectum est. Magnum enim huic Erasimianae editioni isto tempore statutum fuit pretium, optimo iure. Quis enim praecedentium vnam, seu textus veritatem seu partitionis ac descriptionis speciem luculentam spectet, cum hac comparandam putet? At *Benedictini*, vt *Amerbachium* in vitiosos codices incidisse dolent, sic *Erasinum* arguunt, quod doctrinae et famae suae fiducia audacior plus ingenio suo et propriis coniecturis quam *MStorum* auctoritati detulerit. Recte sane. Sed eadem cantilena ab omnibus h. Ord. fratribus, qui PP. Latinorum editiones curauerunt, quibus *Eras-*

mus quoque insudavit, sigillatim inculcata est, quasi non plus ille ingenio suo in istis scriptoribus profecerit quam centum male feriati, quibus nihil praeter aliquot PP. paginas lectum codicibus suis. Qui de codicibus iudicare iisque recte uti scirent, hac aetate perpauca erant. Necdum nisi grauissima menda exempta esse referebat, cum ad minutiores maculas detegendas ingenia istorum hominum nondum doctrina liberaliori atque usu maturuerant. Tantum autem literarum ambitum vnus Erasmi ingenium capiebat, ut ad hosce scriptores perpurgandos facile multis codicibus careret. Tametsi equidem nec eis repugnabo, qui Ambrosii editionem reliquis Erasminianis inferioriorem censeant. Sed hoc de Benedictina etiam valet ac huius rei causae non magis in Erasmo quam ipso Ambrosio quaerendae sunt, qui adeo plerumque rebus exilis est quam inanis verbis; quamquam non idem sensisse Erasmus videri vult, et siue quod saeculi ingenio concederet, siue ne in re tenui laborasse videretur, immensis laudibus Ambrosium eiusque impriinis dicendi genus extollit. Caeterum haec Erasminiana editio fundus veluti factus est, quem alii deinceps assidue colerent. Sic castigatiorem eam repraesentarunt *Sigism. Gelenius*, Basil. 1533. typographus Parisiensis *Geruas. Chevallonius* 1539. et *Ludouicus Miraeus Paris.* ap. vid. *Guillard* 1549. et 51. quorum diligentiam longe superauit *Io. Costerius* Canonicus Louaniensis in ed. *Bas. ap. Episcop.* 1555. qua plus quam duo millia errorum a se sublata esse affirmat. Hunc ipsum vero et subsidiis et cura praestitit *Io. Gillotius*, cuius recensio *Paris. ap. Guil. Merlinum et socios* a. 1568. prodiit. Hanc Benedictini omnium, quae prius factae fuerant, absolutissimum statuunt ac fortem iniquam dolent, qua omnium propemodum maxime ignota remanserit, oppressa scilicet

cet a Romanae, quae proxime illam secuta est, editionis fama. Ad hanc, quacum *tertiam* auspicari *aetatem* licebit, suscipiendam *Felix Perettus* Cardinalis de *Montalto* postea sub nomine *Xysti V. Pontifex max.* animum applicuit, dum adhuc ordinis Minorum Generalem Romae ageret. Deinde ubi sedem Romanam occupauerat, Io. Bapt. Bandinio profligandam commisit. Absoluta est intra annos 1579-87. Romae ap. *Dom. Basani*, VI. Voll. atque auctoritate pontificia cautum, ne quis per vniuersam ecclesiam catholicam alia Ambrosii editione in posterum vteretur. Quod causae fuit, cur omnem illa ad se famam raperet, et neglectis caeteris sola fere recuderetur. Quippe obseruant Benedictini, ab a. inde 1586. quo primum Lutetiae recudi coepta est, eam singulis fere decenniis in eadem vrbe, nulla, quae alicuius momenti esset, mutatione inducta, esse repetitam. Satis sit, si forte ab aliis grauius quid in eam dictum videatur, Benedictinorum censuram huius editionis legisse, quam paucis verbis contractam auctores M. Bibl. Coloniensis reddiderunt, *Romanam editionem confusam, truncatam vitiis et erroribus misere inquinatam* dicentes. Iam quomodo his malis centum annis post medicati sint *Iac. du Frisch* et *Nic. Nourry* e S. Mauri congregatione, suo loco docebitur. Nunc ultra centum anni elapsi sunt et adhuc sola regnat non tantum recensio haec Benedictinorum, sed ipsa adeo vnica Parisiensis descriptis a. 1686. et 90. duobus Voluminibus facta. Nouae enim spes a *Dom. Lemeros* excitata, quae tribus voluminibus constaret, cuiusque primus Tomus iam a. 1731. sub prelo sudavit, vt Col. Bibl. auctores ex typogr. Paris. monito narrent, plane euauit et obliuioni credita est.

S A E C. XV.

1472.

Augustae, per Io. Schübler. f. Ambrosii Hexaameron. Ab initio: Hexaameron beati Ambrosii Mediolanensis ep̄i. Incipit feliciter. In fine: beati Ambrosii Episcopi mediolanensis opusculum quod hexaameron vocatur; jucunde explicit. Per Iohannem Sschubler (sic) imperialis urbis Aug. ciuem qm̄ diligenter impressum Anno salutifere incarnationis hiesu saluatoris, millesimoquadringsesimoseptuagesimosecundo. Circiter ydus maijas XI. Charactere gothico antiquo absque paginarum et plagularum numeris et custodibus. Margines ampli folio XXXV. lineas complectente.

1474.

Mediolani, per Christoph. Valdarfer. 4. Vita S. Ambrosii per Paulinum Episcopum Nolanum scripta; S. Ambrosii Vita gloriose Virginis Agnetis; Passio SS. Martyrum Vitalis & Agricole, & Protasii, & Gervasii; de inventione corporum SS. Protasii & Gervasii, & de Officiis Libri tres.

In fine:

Nectar et Ambrosiam coelestia munera quaeris
 Hoc Sanctum Ambrosii perspice lector opus.
 Arida qui tali compleverit ora sapore
 Non sitiet. nullam sentiet ille famem.

Impressus mediolani p̄ Christoforum Valdarfer Ratisponensem. M. ccccIxxiiii die vii Januarii.

Character Romanus est, pagina 28. lineas complectitur, numeri, signaturae et custodes desunt. Singulorum librorum et capitum tituli literis capitalibus sunt impressi. — Ita fere apud SAXIVM Histor. lit.

lit. typ. Mediol. (in Argelati Biblioth. SS. Mediol.) p. CXLV. et DLX. et in Cat. Bibl. Crevennae nuper divenditae T. I. (8.) p. 99. haec editio describitur. Quod ipsum tamen exemplum non integrum fuit, sed Vita Ambrosii, nisi titulus negligentius sit exscriptus, quod vix credam, deerat. Plenus, qualem nos praesentavimus, titulus in Cat. Bibl. Bunav. T. III. P. I. p. 148. et Firmianae T. I. p. 43. legitur. In Pinellianae indice contra T. I. p. 84. Officia Ambrosii tantummodo h. a. l. et typogr. laudantur, ut huius adeo exemplaris maxima pars deesset; cuius iacturae occasionem descriptio in Crevennae indice data quodammodo prodere videtur.

1476.

Augustae, per Anthon. Sorg. f. Ambrosii Expositio in Evangelium Lucae. — Folii primi pagina interiore: Incipit Expositio seu explanatio sancti Ambrosii ep. in corpus evangelii sancti luce evangeliste. Et dividitur in decem capitales libros. sed nulli eorum singularis praefatio aut prologus premittitur. Rel. Dehinc folio secundo operis est exordium. In fine:

Magni ecclesie militantis luminaris Ambrosii: sup luce evangeliste euangelis: scripta: per Anthonium Sorg incolam opidi Augustensis: ob nature naturantis gloriam huiusque exilii amplioem eruditionem: stanneis karacteribus artificialiter effigiata. Actus purissimi presidio finiunt felicissime: dominice incarnationis Anno millefimo quadringentesimo septuagesimo sexto.

Character est itidem gothicus, sed multis verborum compendiis difficilis et asper. Folium lineas 39. numerat. Absunt custodes paginarum et plagularum numeri.

Aa 3

1480.

1480.

Tarvisi typis Mich. Manzolii. f. S. Ambrosii Hexaameron — Liber de Paradiso — Sermo de ortu Adae — Sermo de Cain et Abel. Praecedente S. Paulini Ep. Nolani Vita S. Ambrosii Ep. Med. ad B. Augustinum Ep. cum praef. Maselli — cum Eusebii praeparatione Euang. ex versione Ge. Trapezuntii. — Cat. Bibl. Chig. p. 19. 20. 185. sed non satis mihi liquet, vtrum ad idem Eusebii volumen pertineant, an tantum compacta sint haec opuscula; nam alibi cum huius ed. Eusebii commemoratione non laudata vidimus. Deinde vero cogitatio subiit, num forsitan haec ipsa sit editio a Benedictinis strictim ac per transennam quasi ostensa Maselli Veniae, de qua post plura dicentur.

1488.

Mediolani per Vldericum Scinzenzeler. 4. S. Ambrosii Opuscula: nempe: Vita illius per Paulinum; de Officiis, Vita S. Agnetis: Passio SS. Martyrum Protasii, et Gervasii; Epistola de inventione corporum eorundem ad Marcellinam Sororem, Oratio in obitu Satyri fratris, de Resurrectione ac Cruce Domini, et de Bono mortis. Ad calcem: Mediolani impressum per Magistrum Vldericum Scinzenzeler Teutonicum opera et impensa Domini Philippi Lavagniae civis Mediolanensis, Anno Domini. M. CCCC. LXXXVIII. die vero XVII Ianuarii.

Nectar et Ambrosiam etc. vt supra.

Expressa sunt Charactere latino minori, sine titulis et paginarum numeris. S A X E p. DLXXXIII. Intelligitur autem primo intuitu ed. Waldarf. 1474., hac esse recusam et tractibus quibusdam locupletatam. Quocirca ne miremur idem huic editioni subinde accidere,

cidere, quod illi, vt manca interdum et parte aliqua truncata occurrat. Tale fortassis exemplum erat Bibl. Pinellianae T. I. p. 84. vbi *Officia* tantummodo notantur. Integrum etiam profert Bibl. Bunov. T. III. Vol. I. p. 148.

1490.

Mediolani, ap. Leon. Pachel. f. S. Ambrosii Epistolae. — In calce: *Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel MCDXC. die XVIII. Decembris.* Editor fuit *Georgius Cribellus Presbyter*, Mediolanensis. Complectitur volumen *Epistolarum libros X. : de Vocatione omnium gentium l. II. : Sermones XC. : Orationes dicendae ante Missam II. : de Sacramentis et Mysteriis lib. I. : de Virginibus libr. III. : de Cohortatione Virginum, et Dedicatione Templi, a Iuliana structi lib. I. : de Institutione Virginis ad Eusebium lib. I. : De Ieiunio lib. I.* Character minutus est, sed nitidus. In fronde reperitur Ordo Epistolarum. In fine Ge. Cribelli Epigramma, quo in aduersarios, qui ab instituta Ambrosii editione eum prohibere conuisi fuissent, inuehitur. Sequitur eiusdem Adnotatio ad Lectorem de ordine et emendatione facta in hisce Epistolis euulgandis. SAXE p. DLXXXVII. et CCCXX, vbi ipsum editoris Epigramma recusum videas.

1491.

Mediolani, ap. Ant. Zarotum. f. S. Ambrosii Epistolae et alia opuscula. *Ad calcem:* Gloriosi et irrefragabilis Ecclesiae Catholicae Doctoris et Reuerendissimi Ecclesiae Mediolanensis Archiepiscopi S. Ambrosii de Epistolis: de vocatione omnium gentium: de aedificatione Urbis Mediolani: de Isaac et anima et de fuga Seculi Opera feliciter impressa sunt

in inclyta Civitate Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem Anno Domini MCCCCXCI. in Calendis Februarii. *Bibl. Pinell.* T. I. p. 85. SAXE p. DLXXXVIII. Curam huius editionis gesserunt *Nicolaus Antiquarius*, Medicinae Artis tunc apud Mediolanenses Professor, *Iacobi Antiquarii* ex fratre nepos et *Stephanus Dulcinus*, Presbyter et Scalae Canonice, quem ille octo Epistolarum libros impreforibus iam traditurus corrigendô et perpoliendô operis admouebat. Prodiit auspiciis *Ludouici Mariae Sfortiae Vicecomitis et Ducis Barii*, cuius virtutes singulares, amorem in literas ac bonas artes, religionem in fide propugnanda, templis erigendis, prouidentiam denique in imperio administrando dum praefixa Epistola*) iustis laudibus condecoraret et ingeniosa virtutum S. Ambrosii comparatione illustraret *Stephanus Dulcinus* praeclaram de opera sua, vndique eximii ingenii et doctrinae elegantis luminibus spem excitauit, vt dolendum sit, hanc editionem vt omnes omnino hoc seculo in Italia factas nondum ab editoribus esse consultam.

1492.

Basil. ap. Ioh. de Amerbach. f. Ambrosii Opera. T. I. II. III. Tituli loco est effigies Ambrosii ligno impressa quam supra literis gothicis: *Auctor operum sequentium*; iuxta: *Stus Ambrosius Mediolanen Ep̄s: ecclesie doct̄or celeberrimus* adscriptum. In ima pagina epigramma in Ambrosium, romano caractere expressum, legitur. Ad calcem vero paginae quartae a fine voluminis tertii, quod *sermonibus* finitur, extat haec subscriptio:

Expli-

*) Extat apud Saxium p. DI. cf. CCCXIII.

Explicitum est opus sermonū beati Ambrosii ep̄i Mediolanensis: Basilee per Magistrum Iohannem de Amerbach: Anno salutiferi virginalis partus nonagesimo secundo supra millesimum quaterque centesimum.

Similis subscriptio post epistolae, quae primum tertii Voluminis locum occupant, cernitur. *) Contenta totius Operis pagina tituli auersa sistit, item quae singulatum Tomo altero et tertio insunt, titulus vtriusque speciatim describit. Sunt autem numero et ordine sequentia opuscula: *Libri primi*: De officiis libri III. De vocatione omnium gentium libri II. Hexaemeron libri VI. De dignitate humanae conditionis liber I. De Paradiso lib. I. De Cain et Abel libri II. De Noe et arca liber I. De Abraam patriarcha lib. II. De Isaac et anima lib. I. De Bono mortis lib. I. De Fuga saeculi lib. I. De Iacob et Vita beata libri II. De Ioseph patriarcha lib. I. De Benedictionibus patriarcharum lib. I. De Nabuthe Iegraelita lib. I. De Helia et jejuniis lib. I. De Tobia lib. I. De Interpellationibus libri III. De apologia David lib. I. De Salomone lib. I. De mysteriis initiandis lib. I. De Sacramentis libri VI. De Dignitate sacerdotali: vel Cura pastorali lib. I. Orationes praeparatiuae ad missae celebrationem II. *Libri secunde partis*: Expositionis in Psalmum CXVIII. videlicet: Beati immaculati sectiones XXXII. Expositionis in Euangelium secundum Lucam libri X. Expositionis in tredecim Epistolas Pauli apostoli libri XIII. *Libri tertie partis*: Epistolarum libri X. (Epistolae LXXXIII.)

A a 5

De

*) Hinc separatim etiam venit hoc Epistolarum Volumen a reliquo opere cum subscriptione tum caractere romano eleganti disiunctum. cf. DENIS *suppl. ad Mairi*. T. I. p. 319. n. 2623.

De Fide ad Gratianum libri V. De spiritu Sancto libri III. De Fide contra Arrianos liber I. De Incarnationis Dominicae sacramento lib. I. De Mysterio paschae lib. I. De Excessu fratris lib. I. De Fide resurrectionis lib. I. De poenitentia libri II. Adhortatio ad Poenitentiam. De Virginibus libri III. De Viduis lib. I. Adhortationis ad virgines lib. I. De Institutione virginis lib. I. Ad Virginem deuotam lib. I. Ad Virginem corruptam lib. I. In Corruptorem virginis obiurgatio. Ad Virginem corruptam exhortatio. Nonaginta quatuor sermonum declamatoriarum lib. I.

Fuit aliqua operae pars in hac editione fratris *Ioannis de Lapide* Monachi ordinis Carthusiensis, cuius ad Io. de Amerbach epistola in limine operis conspicitur, ex qua pauca, quae ad rem faciunt, delibemus. Posteaquam igitur multa in laudem Amerbachii propter insignia de re litteraria et ecclesia impressis tum biblicis libris, tum scriptoribus ecclesiasticis merita, disseruit, *Istorum (Patrum SS.) igitur scripta*, inquit, *ut arte tua multiplicares, iam olim monui: assensisti. Et cum divi Augustini iam aliquid perfecisses: inciderunt manibus tuis disponente domino quaedam disertissimi Ambrosii mediolanensis episcopi opuscula. Vidi: gaudebam: et ut per te in lucem prodirent, hortabar. Futurum id pollicebaris: dum saltem etiam reliqua ab eodem viro edita superioribus adiungere posses. Effecisti diligentia tua, ut fere cunctorum ipsius librorum exemplaria a longe distantibus regionibus ad te fuerint congregata. Postulas nunc a me (quia pro tua consuetudine ac decencia nihil pateris e manibus tuis aufugere: quod non sit accurato studio emendatum: ordinatum: elaboratum ac perfectum) postulas, inquam, ut eadem exemplaria (quorum singula pene continuatim et absque*

que distinctione interposita conscripta sint) .ego per capitula distinguere et quibusvis libris ac capitulis argumenta quibus sententia et effectus eorum explantur: antepone carem: quo sic minus taediosa et magis intelligibilia lectoribus reddatur. — Qua tua petitione cunctis Ambrosii nostri libros lecturis rem utilem valde postulas. — Verum quoniam laborem non modicum haec res postulat: cui solas vires meas subiicere non ausim praesumere: velis et alios viros doctos adhibere: quorum ope fractus operam dabo, ut singula nostri diuini doctoris opuscula per capita distinguantur: quibus et sua argumenta breui compendio totam sententiam completentia praenotabuntur: quo lectoris animus ad intelligentiam facilius praepararetur. Tuum igitur iam erit officium ingeniose magister: ut quod proposito coepisti: factio exequaris: et illius celeberrimi doctoris — opuscula: celeri diligentia: arte tua et noua facias et quo cuncti copiam habere possint: multiplices. Admoneri te non oportet, ut vigilem curam apponas: qua recte castigentur: emendentur: et accuratius elaborentur: Hoc enim pro more tuo circa omnes quos usque hodie tuis labore et impensis impressisti libros diligenter obseruasti. rel.

Satis hinc apparet, opinor, non curam huius ed. Io. de Lapide gessisse, vt Hambergerus *) scripsit, sed ea tantummodo opuscula, quae adhuc in MSS, Codicibus laterent, ipsi tradita fuisse dispungenda. Omne vero emendandi et corrigendi textus officium soli Amerbachio incubuit, qui nec moli tantae, nec vitiis, quibus oppleta omnia erant, solus par esse poterat. Quod descriptionem et cultum typographicum attinet, caractere, quo et alibi plerumque Amerbachius

*) T. II. p. 908.

chius vti solitus erat, gothico, et paginae columnis sectis impressae sunt praeter libros officiorum initio Tomi Imi et epistolas initio Tomi tertii, quae latis paginis caractere romano sunt exarata. Custodes et paginarum numeri desunt.

Mediolani per Vldericum Scinzenzeler. 4. S. Ambrosii Liber Pastoralis; Libri novem ad Gratianum Imperatorem; quinque primi de Fide, vna cum epistola Gratiani; tres de Spiritu S., vltimus de Incarnatione Verbi: de obitu S. Satyri Fratris sui libri 3. in quibus Tractatus de non metuenda morte: de resurrectione: de bono mortis: de Resurrectione, et Cruce Domini: Expositio super Pater noster. Ad calcem: Mediolani opera et impensa Venerabilis Presbyteri Andree de Bossis Prepositi S. Tecele, Magister vero Vldericus Scinzenzeler impressit MCCCCXCII. die XVI. Iunii. — Cat. Biblioth. Firmianae T. I, p. 44. coll. Character gothicus est, sed nitidus. Praemittitur admonitio ad Lectorem his verbis: Non mirabere, Lector humanissime, si aliqua depravata invenies in primo Libro, et secundo de Fide; id enim defectu Exemplaris fuit: Nam postea emendatiorem codicem habuimus, ex quo haec inferius adnotata decerpimus etc. Adiectum est quoque Epigramma: Nectar et Ambrosiam etc.

Denique huius saeculi sunt quoque editiones opusculorum quorundam Ambrosii absque anni nota euulgatae.

Romae, per Io. Philippum de Lignamine. f. S. Ambrosii officiorum libri III. In fine:

Expli-

Expliciunt Libri Beati Ambrosii
Episcopi Mediolanensis de Officiis

B. R.

Ab *Audiffredi* p. 84. n. XV. ad annum 1471. relata est quandoquidem typographus Io. Phil. de Lignamine in praefatione operi Dominici Cauualcae, *Pungi lingua* inscripto, quod anno 1472. publici iuris fecit, huius Ambrosii de officiis editionis ante impressae mentionem fecerit. Ex eo laudavit *Denis Suppl. ad Maitt.* T. 2. p. 487. Character romanus est; folio minori.

Sine loco et anno. 4. Idem libri. Praecedit index capitum. *In fine: Explicit liber tercius et ultimus Beati Ambrosii de officiis. Deo gracias.* — Character gothicus est, eo similis, quo Olricus Zel de hanau usus est. Caret signaturis, custodibus, numeris, Pagina 27. lineas complectente. — Laudavit *Debure* in Cat. Vall. T. I. p. 158. curiosius inspexit inter libros amici cuiusdam existentem et denotavit *Denis* l. I. p. 487. Eandem puto, sed mancam, quam Cat. Bibl. Reg. Parisiensis T. I. p. 372. profert duos tantum libros exhibentem.

Sine l. et a. fol. Sancti Ambrosii episcopi *Exameron*: id est de sex dierum operibus in principio mundi. *Char. Goth.* profert *Deburius* in Cat. Bibl. Vall. T. I. p. 157. et haec addit: Ce Volume sans date, sans nom de Ville etc. avec des signatures depuis a. i, est imprimé avec les caracteres de Jean Guldenstaff de Maience, sur 2 Colonnes, dont celles qui sont entieres ont 37 lignes. Il a à la tête 3 feuillets de Tables et il finit ainsi: *Explicit Exameron sci Ambrosii.*

S. l.

S. l. a. et typographi nota. (Mediolani 1477.) f. Ambrosii quaedam: *Hexaëmeron seu de principiis rerum; de Paradiso; de ortu Adae; Sermo de Arbore interdicta; de Abel et Cain; nec non Vita Ambrosii a Paulino conscripta.*

Charactere rotundo, nitido, qui, Saxio iudice, *) Antonii Zaroti esse videtur. Procurauit hanc editionem *Mafellus Venia Beneuentanus*, Monachus Augustinianus, eamque dicauit *Ambrosio de Cora, Generalis Ordinis Emeritani S. Augustini tunc Vicario*, postea, a Pentecoste Anni MCCCCLXXVII. *Praefecto Generali*. Hinc egregia diuinatione huius editionis natales ad hunc ipsum annum retulit laudatus Saxius, incomparabilis vir diligentiae, et exhibita *Mafelli epistola, **)* in qua Ambrosii Corani res per varias munerum vices gestas non strictim proferuntur, ab omni dubio vindicauit. Verba eius, quibus *Mafelli epistolam breuiter complexus est*, non aliena ab hoc loco erunt. ***) „Nouam hoc anno, inquit, collectionem Operum S. Ambrosii, sedula partam industria, praelo subiecit *Mafellus Venia Benev.* Dolebat Vir iste de nostra Ciuitate ac literis bene meritus, inter ceteras Italiae clades a Barbaris illatas, recenseri debere eam librorum, praesertim sacrorum, qui potissima pars sunt antiqui splendoris, seque mirari aiebat incuriosam adeo fuisse superiorem actatem, vt de reparandis grauibz hisce damnis minime cogitaret; inde sermonem ad Mediolanenses conuertens, iisdem negligentiam exprobrabat, qua passi fuerant, vt cre-

ctis

*) *Hist. Lit. Typ. Med. in Argelari Bibl. SS. Mediol.*
T. I. p. DCVIII.

**) *ib. p. CCCCLXXVII. n. XVI.*

***) *ib. p. CLXXXI.*

ctis moenibus domibusque prostratae Urbis, pretiosiora coelestis doctrinae monumenta, quae S. Pater et Patronus Ambrosius condiderat, deiecta ac sepulta in ruinis iacerent. Hisce querelis nuncupatoriam exorsus Epistolam, referre pergit, quo studio diligentiaque libros Sanctissimi huius Doctoris conquiescerit, erutosque e latebris in lucem produxerit.*). Paruus quidem riuulus est, quem ex vasto flumine, adhuc latente,

*) Ut eius quoque ingenium pateat, pauca ex epistola illa depromere iuuat. Postquam Ambrosium loquentem et Mediolanenses increpantem induxerat, Haec, vel his similia, pergit, aut queritur, aut queri potest Ambrosius. Quam plane culpam ego Masellus Venia Beneuentanus, emendare potius quam damnare cupiens, libros eius Sanctissimi Viri, omni mea cura, industria, omni studio, omni denique vigilantia perquisiui, perquisitos summa diligentia imprimendos curauit. Et quoniam in omni re seruatus ordo decorem ac venustatem affert, ab *hexabemero* de principis rerum, neque enim altius licuit indicare, principium sumpsit. Quia vero id volumen per se solum perexiguum videbatur, cum totum, quod de Ambrosio reperero, promere in lucem intendam, simul ne tot libelli per Scamna volitent; de *Paradiso* etiam libellum; Sermonem de *Ortu Adae*, et item Sermonem de *Arbore interdicta*, vna cum libello de *Cain et Abel* praeposita tamen auctoris vita subtexere collibuit. Quam profecto sententiam illa quoque ratio confirmavit, quod ibidem prima huius mundi aetas terminatur. Sed admirabitur quispiam, quod *hexabemeron* dixerim, cum a vulgo *hexameros* absque secundo e aspirato proferatur. Non eam inficias, Pater optime, cum ego in titulo operis de eadem dictione dubitarem, Virum et latinorum et graecorum peritissimum Ioannem Placentinum Monachum consuluisse, ab eoque, quae infra subnectam, perdidicisse. — Nec expectet tua Reuerenda Paternitas, vt me ad laudes eius gloriosissimi Viri (Ambrosii) recensendas accingam; sus enim Mineruam atrectare dedecet.

latente, mellifluæ Ambrosii Eloquentiæ decerpere tunc potuit Masellus Venia. Siquidem quinque tantum eidem adscriptos foetus editio ista complectitur. Nihilominus laudem meretur non modicam, cum ampliori quam antea manipulo raræ huius messis, publicum horreum ditauerit, stimulosque aliis addiderit, ut spicas omnes hinc inde dispersas in vnum congerentes, illud tandem pretiosa hac segete imple-
rent. Patronum in hac curanda editione sibi delegit *Ambrosium de Cora* ad ipsum Epistolam dirigens, cum Vicarii Generalis Eremitani Ordinis S. Augustini munere fungeretur. Hinc vero tempus clare dignoscimus, quo apud nos prodiit hic liber nulla anni annotatione signatus; Cum enim in ea dignitate duobus ultra annum vnum mensibus perdurauerit, ad Supremam illius Ordinis Praefecturam promotus in Pentecoste anni MCCCCLXXVIII.; cumque quamplura in huiusmodi regimine egregie iam acta ab eodem Masellus commemoret, dubitari vix potest, ineunte hoc anno fuisse typis commissum.“ Talia Saxius, quæ facile desiderio noscendæ huius editionis per Benedictinos patres diu suspenso satisfacere possunt. Illorum enim negligentiae neminem fuisse putamus, quin succenseret, quos, cum manibus suis editionem hanc versauissent, non puduit tamen adscribere a *Masello Venia*, Augustiniani Ordinis factam et A. Corano s. *Coriolano* ordinis eius Generali inscriptam esse. Interim de libris qui contenti essent, securi hallucinabantur in Italia et ante annum 1485. impressam esse oportere, quoniam eo anno Coranus ille diem suum obierit. Atque hæc oracula meruerunt nihilominus, ut ab Oudino, Fabricio, *) Ceillier et aucto-

*) In Bibl. Lat. Lib. IV. c. 3. ed. Venet. T. II. p. 311.
Quod non animaduertit Saxius, haud dubie Masellum

auctoribus M. Bibl. Col. *) repeterentur, quibus adeo nihil de hoc libro innotuit, vt ab illorum effatis non vngue tenus recederent.

S A E C. XVI.

1504.

Parif. per Ioh. Petit. 4. S. Ambrosii liber officiorum. *Cat. Bibl. Bunav. T. III. Vol. I. p. 148.*

1506.

Basileae, ap. Iohannem Petri de Langendorf. 4. Ambrosii opera Tomi III. *In fine:* Libri B. Ambrosii Ep. Mediolan. doctoris disertissimi, catholicae fidei propugnatoris acerrimi, accuratissima diligentia, ne quid ab integritatis tramite exorbitans admitteretur, adhibita; ad Christianismi cultum, praefati doctoris doctrina interueniente, amplectendum et ampliandum per Ioannem Petri de Langendorf Basilee ciuem. Feniunt feliciter. Anno domini 1506. die vero penultimo Mensis Maii.

Repetitio Amerbachianae, accessit index copiosus. Registrum florigerum inscriptus cum praefatione Conradi Mulbronnensis ex ordine Cisterciensi. Epistolae Tomo tertio vt in Amerbachiana alio charactere romano puto, nam ad manum ipsa nobis non est, impressae sunt. Sed multo plura etiam continet
quam

pro Masellum operarum vitio excusum apud Fabricium arbitratus. Alioquin eum non testem aduocasset, quo Monachum Augustinianum fuisse Masellum probaret, p. CLXXXIV.

*) Hi commentis etiam nouis lectoribus imposuerunt, dum partim confidenter anno 1485. excusam editionem, partim Masellum illum V. ab aliis quoque Masfaeum Vaneum dici produunt.

Tomus I.

B h

quam Amerbachii editio. Quippe ab initio Tomi tertii additi sunt:*) De Synagoga liber I. Contra Symmachum lib. I. Contra Auxentium lib. I. De traducendis basilicis lib. I. Consolatorium Valentiani lib. I. De morte Theodosii lib. I. De instructione sacerdotum lib. I. De Iudiciis lib. I. De Circumcisione lib. I. De eligendo Pontifice lib. I. — Post sermones vero: De Passione sanctae Agnetis et de Inventionem vel Reuelationem sanctorum Geruasii et Protasii. Admodum rara esse debet haec editio, paucissimis visa, et nonnisi a Fabricio *Bibl. Lat.* lib. IV. c. 3.***) diligentius notata: hic enim contentorum elenchum dedit. Adde *Ge. Pray in Indice Rar. libr. Bibl. Vniu. Reg. Budensis* P. I. p. 46. Memoratur etiam sed tertio Tomo manca in *Cat. Bibl. Ord. S. Ioh. Argent.* 1749. f. p. 6.

1509.

f. l. per Baccalaureum Martinum, Herbipolensem. f. S. Ambrosii officiorum libri tres. — *Cat. Bibl. Monast. ad S. Emmeran. Ratisbonae* (1748. 8.) P. I. p. 39. n. 424.

1512.

Sine loci nota (Liptzk) per baccalaureum Wolfgangum Monacensem. f. Ambrosii Officia. Sic in titulo literis maiusculis rubris impressum; deinde subiicitur minoribus et colore consueto: *Diui Ambrosii Mediolanensis Ecclesiasticorum scriptorum litteratissimi: tres officiorum libri totam viuendi rationem complectentes.* Reliquum spatium occupant duo epi-gram-

*) Horum bona pars postea inter Epistolas locum occupauit.

**) Ed. Venet. T. II. p. 311. 12.

grammata ad lectorem, alterum fratris Andree Metzler Ordinis diui Bernhardi, alterum Iohannis Bildenaueri Egrani philosophie magistri; pagina interiori sistitur praefatio aut dedicatio potius editoris Ioannis Bildenaueri ad Andream Metzler artium Mag. et priorem patrem Cenobii Walthaffen. data Liptzgjii ex cubiculo literario. Anno a reconciliata diuinitate supra sesquimilesum octauo. Subiicitur Epigramma Georgij Hendel Refani in laudem diui Ambrosii ad lectorem. Nec in calce desunt musarum dona. Quippe proxime post finem sequitur Carmen Sapphicum Raphelis Souenzonii Poete in passione domini nostri Iesu Christi, nec non eiusdem ad beatissimam Virginem. Tertio loco denique Ioannis Wildenauer Egrani ad eundem Andream Metzler disticha. Postremo subscriptio: *Finitum hoc opus Sancti Ambrosii per Baccalaureum Wolfgangum monacensem. Anno Dni 1512.* character gothicus est. Impresum est lineis late distantibus. Plagulae numerantur.

1516.

*Basileae, ap. Adam Petri de Langendorff impensis Io. Koberger civis Norimbergens. *) Tomi III. f. Diui Ambrosii Episcopi Mediolanensis omnia opera accuratissime reuisa: atque in tres partes nitidissime excusa. Eiusdem sanctissimi Ambrosii vita: a Paulino Episcopo eleganter conscripta. Repertorium in tripartitum opus beatissimi Ambrosii alphabetica serie:*

Bb 2

certis

*) Colligenda haec fuerunt ex praefationibus Tomo primo et Repertorio praemissis. Nescio enim, quocasu nisi bibliopigae incuria acciderit, ut tertia pars in nostro exemplari desit eiusque loco prima in duplo extet; quocirca subscriptionem desidero.

certissimoque foliorum numero exquisitissime digestum. Anno M. D. XVI.

Praefuit operi *Andreas* quidam *Hartmannus, Argentinus*. Continet eadem opuscula, eodemque ordine ac Amerbachiana, item simili paene forma typis exscripta. Post titulum generalem, cuius pagina altera operum omnium elenchum habet, sequitur Paulini vita Ambrosii et Hartmanni praefatio cum epigrammate Decasticho. Haec praeter titulum ipsum literis romanis exarata sunt. Dein post primi Tomi titulum altera extat Hartmanni *praefatio prooemialis* et commendatitia in *opera Ambrosiana*, vna cum primo officiorum opusculo literis romanis expressa. Reliqua gothico charactere, columnis sectis impressa sunt, nisi forte in epistolarum opere etiam Amerbachianam repraesentauerit. Hartmannus ille vero in priori praefatione (data Bas. ex off. Adae Petri — III. Cal. Iun. 1516.) post pauca de Ambrosio verba ad hanc operum eius impressionem se conuertens in hunc modum disserit: „Quo studio, quibusque vigiliis ii Ambrosiani codices, nouis etiam formulis, quam nitide quamque emaculate sint excusi, tute lector suauissime, periculum facito. Nihil equidem verborum phaleris opus, vbi rei veritas enitescit. Sed nolo me his adnumeres, qui singula in fronte librorum se restituisse atque correxisse pollicentur: cum in processu vel restaurarint nihil: vel complura destituerint corruperintque. Ego nonnulla hoc in Ambrosiano opere, praesertim graeca, acriorem quandoque limam exposcere ingenue fateor. Quandoquidem Graecis tanta inerat deprauatio, vt nedum inconcinna mutilarum dictionum cohaerentia lectorem disturberet: immo pleraque vocabula, ex consonantium creberrimo concursu, nulla vocali littera intermediante, nec concipi nec effari a quopiam quantum viro docto possent.

possent. Quo fit, vt illa absque eorundem archetypis, ab omnibus prorsum labeculis absolueret, cuique etiam Graecanae linguae peritissimo, difficillimum duco. Itaque et nos, consultis originalium librorum exemplis, aliquotque illustrium virorum hac in re nequaquam poenitentorum ope, quos deprehendimus errores, eliminauimus. Caeteros cuilibet studioso, saniora si forte exemplaria nactus fuerit, expungendos relinquentes. Rel. inuehitur data hac occasione in obtrectatores studii linguae graecae. In epistola secunda (d. Cal. Iulii ei. a.), quae ab initio *Basileae* urbis, praestantiam cum a multarum aliarum rerum pulcherrimarum copia, tum imprimis quod *expunctissimis et emendatissimis impressoribus ea tempestate excelleret*, mirifice extollit et amplificat, deinde in Ambrosii laudes excurrit, postremo de Repertorii ratione et vsu ita tradit: „Vt tibi, lector suauissime, labor in quaerendo, quid Ambrosius in omnibus his voluminibus dicat, minuatur: et diligenti studio sedulitati tuae prouideatur: ecce *tabulam alphabetariam* magno labore et exquisita industria collectam: quam *alphabeticum repertorium* nuncupari placuit: in omnes Ambrosianos codices tibi subseruiens *in principio vel in fine* appressimus. Cuius ordinationem breuiter aduerte: te docebo. Primum scias has tres partes librorum Ambrosii per omnia folia numero superius esse signata, ab vno et deinceps ordine suo continuata. Deinde autem vnumquodque folium octonis alphabeti litteris esse signatum. In prima facie A. B. C. D. In secunda autem E. F. G. H. ita vt dum quidquam quaeris: numerum folii aspicias: deinde habito folio, literam alphabeti teneas: circa quam quod quaeris inuenias. Hoc tam commode ac facili repertorio et hac pulcherrima et expunctissima expressione visa: mecum quaeso lector non so-

lum amplissimam ciuitatem Basileam: sed potissimum illos egregios et praestantes viros: imprimis Ioannem Koberger Nurenbergenfium ciuem: cuius ductu atque expensis praeclarissimum illud opus tam splendide (vt cernis) enitescit. Hinc Adamum Petri praefatae ciuitatis Basileae ciuem: qui sua industria magnisque laboribus hoc tale opus sic omni ex parte nobilissimum et perfectissimum effecit: immortalibus laudibus extollere; magnificareque summo quo potes studio contende: Bucolicum illud et pastorale carmen succinens proclama: semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.“ Accessit etiam ipsi re-
 pectorio praefatiuncula quaedam eiusdem Hartmanni data III. Idus Aug. 1516. sed quae non nisi ad vtilitatis eius amplificationem et commendationem comparata est.

1527.

Basileae, ap. Frobenium. f. Tomis III. (2 Volum.) Diui Ambrosii Ep. Mediolanensis omnia opera, per eruditos viros, ex accurata diuersorum codicum collatione emendata, Graecis, quae vel ab-
 erant, vel erant corruptissima, plerisque in locis feliciter restitutis, in quatuor ordines digesta, quorum primus habet mores, secundus pugnas aduersus haereticos, tertius orationes, epistolas et conciones ad populum, quartus explanationes voluminum veterum veteris et noui testamenti. — Inspice lector et com-
 peries alium Ambrosium quam antehac habuisti. —

Erasinus auctor huius editionis fuit, cuius prima cura, vt titulus adeo declarat, in libris per certas classes distinguendis versata est: porro ad libros genuinos a supposititiis discernendos se applicuit, ea lege, vt non semoueret statim, quae *uoluntate* viderentur, sed *crisin* suam de singulis in Tomi cuiusque praefatione
 pro-

proponeret. Denique ad emendandum etiam textum se dedit non ex ingenio solum, sed et codicibus, quibus tamen inclinandis pro more superfedid. Verba eius apponamus ex epistola nuncupatoria ad Ioannem a Lasco Archiepiscopum Gnesnensem et totius Poloniae Primatem (dat. Bas. Id. August.) 1527. quae de Ambrosii indole et meritis fuse praecipit. „Quantum sudoris exhaustum sit in hoc restituendo, dum collatione veterum codicum emendantur deprauata, restituuntur amputata, refecantur assuta, reponuntur graeca, quae vel aberant prorsus, vel figuris nihil significantibus fuerant addita, tuae prudentiae fuerit aestimare.“ Sed citra inuidiam hoc concedere possis, plurimum ab ingenio virum ingeniosissimum fuisse; nempe quod temporum et librorum ratio postulabat. Ad calcem operis accessit index rerum non amplius, sed diligenter confectus. Frobenius denique in imprimendo Ambrosio plus praestitit, quam a multorum bibliopolarum hodiernum honestates expectes. Perperam Oudinus de SS. eccl. T. I. p. 675 sqq. quinque Tomis constare hanc primam Erasmiannam ait et elenchum contentorum Costerianae tanquam huius repraesentat. Sed quid vetat, quo minus Erasmiannae elenchum demus, vnde et intelligas, quam multa, quae post Amerbachium adiecta erant, refecerit, et simul de incrementis infecutis iudicium sit expeditius. *Tomus I. continet:* Officiorum I. III. de Virginibus III. ad Virgines exhortatio I. Institutio Virginis I. ad Virg. deuotam. ad Virg. corruptam. de Viduis I. de poenitentia II. exhortatio ad poenitentiam. de fuga seculi I. de bono mortis I. *Tomo II:* de vocatione gentium II. de fide ad Gratianum V. de spiritu sancto ad eundem III. de fide contra Arrianos I. de incarnationis dominicae sacramento I. de mysterio paschae I. *Tomo III. insunt:*

Oratio funebris de obitu Valentiniani imperatoris; de excessu fratris sui Satyri funebris; de fide resurrectionis de eodem; funebris de morte Theodosii imperatoris. Epistolae ad diuersos varijs argumentis. Concioniones ad populum breues. *Tomo IV*: Hexaameron l. VI. de Paradiso I. et reliqua quae primo et secundo primae et secundae Basileensis ed. continentur; hac discrepantia, quod tractatus de interpellationibus libris IV. et de sacramentis opusculum libr. VI. constet.

1528.

Basileae, excudebat Henr. Petri. — fol. Ambrosii Episcopi Mediolani de Resurrectione liber *ἀνέστασις*. in libro, cuius titulus inscribitur: *Antidotum contra diuersas omnium fere seculorum haereses, a Ioanne Sichardo, Theologo quodam edito* — p. 92 vsque ad 94. Pleraque, quae volumen illud continet, recens ex vetustis membranis eruta sunt, ex quibus Treuirensis et Murbacensis bibliothecae codices in praef. ad Sigismundum Poloniae regem laudat, sed in quo Ambrosii liber repertus sit, non significat.

1529.

Paris. repetitio Erasmanae, paulo auctior. — Laudat Parisiensem h. a. *Ceillier* Tom. VII. p. 689. cuius fidem etsi praestare nolim, non negauerim tamen, hoc anno Erasmi editionem additis quibusdam esse repetitam. Vt autem ita statuam, facit praefatiuncula Erasmi libellis duobus breuiusculis *de apologia David et de interpellatione David* praemissa et Principi Guilhelmo Duci Cliuensi, Iuliacensi etc. e Friburgo Brisgouiae Kalendis Iuliis MDXXIX. inscripta, quae in ed. Costeriana T. IV. p. 393. legitur, unde, quae ad eorum notitiam faciat, adscribere non defugiamus. Incipit ergo: „Vos in opacis saltibus,
„clarif-

„clarissime princeps, nos in vetustis bibliothecis ve-
 „nari solemus, in quibus nuper nacti sumus duos li-
 „bellos, titulo quidem diuum Ambrosium autorem
 „praeferentes, sed ipsa phrasi, Ambrosiana dictio-
 „nis aemulum: verum ita feliciter aemulum, vt do-
 „tibus aliquot praecurrat. Nam et explicat diluci-
 „dus, et minus a re digreditur, nec apte pariter ac-
 „dense citandis scripturarum testimoniis, nec pietate
 „sententiarum, nec allusionum gratia, nec aculeo-
 „rum acrimonia, Ambrosio tot suspiciendo nomini-
 „bus inferior, mea quidem sententia. Huius arbi-
 „tror esse libellos duos, quos habemus Ambrosii titu-
 „lo de vocatione gentium.“ Reliqua ad argumen-
 tum librorum spectant. Sed quid ipse egerit, vtrum
 seorsim, an corpori omnium operum insertos Prin-
 cipi tradat, nihil amplius. Quare in medio haec re-
 linquenda sunt.

*Coloniae, ap. Io. Gymnicum. 8. S. Ambrosii
 Officiorum libri III. accurata diuersorum Codd. col-
 latione emendati.*

*Ibidem apud eundem. 8. — De Helia et Ieiunio
 liber vnus. Vtramque ed. laudatam inuenies in Ioh.
 Nic. Weislinger Cat. Bibl. Ord. S. Ioh. Hierosol.
 Argentinae 1749. f. p. 6. Posteriores oculorum
 aberratione, quae in isto Catalogo facillime etiam
 curiosissimis viris accidat, pro innominata habuit et
 in Suppl. Maitt. T. II. p. 487. posuit Denisus.*

1533.

*Coloniae, ap. Io. Gymnicum. 8. D. Ambrosii —
 comentarii in omnes D. Pauli epistolas ex recen-
 sione*

B b 5

sione *Desiderii Erasmi. Cat. de la Bibl. Roy. T. I.*
p. 372.

1538.

Basileae, apud Frobenium. fol. Tomis V. Ambrosii — opera omnia cum per *Des. Erasmus Roterod.* tum per alios viros eruditos, accurata diuersorum codicum collatione nunc denuo emendata, in quinque digesta ordines: quorum I. habet orationes: II. pugnas aduersus haereticos: III. orationes, epistolas, conciones ad populum: IV. et V. Explanations voluminum vet. et noui Testamenti, vna cum indice rerum copiosissimo. Inspice, Lector, et comperies, Ambrosium ita castigatum, vt deinceps meliorem editionem frustra exspectes.

Repetitio Erasimianae curante *Sigismundo Gelenio.* Textum multis in locis emendatiorem reddit. Additum nihil est, sed qui apud Erasmus Tomum quartum constituebant libri exegetici, in duo hic distincti sunt, quorum alter V. T.; alter, quintus, N. T. expositiones complectitur. Confer, si lubet, *Conradi Gesneri Biblioth.* ed. Tigur. 1583. p. 36. *Pray* in *Cat. Bibl. Budensis* T. I. p. 46.

1539.

Parisiis, apud Geruas. Chevallonium. f. D. Ambrosii opera omnia diuersorum codd. collatione emendata. accedit eiusdem enarratio in epistolam ad Hebraeos nunquam impressa: ex editione **DESIDERII ERASMI.** (*Cat. de la Bibl. Roy. T. I. p. 371.*)

Erasmus in editione prima, vbi de variis Ambrosii deperditis aut ipsi afflictis libris monet, praeter alia etiam huius in ep. ad Ebraeos commentarii meminit, dum inquit: „Ex Anglia quidam docti miserunt ad me speciminis loco paginam descriptam ex commentariis

tariis in Ep. ad Hebraeos, quibus praefixum erat Ambrosii nomen, sed tota phrasis magis referebat Remigium aut Anselmum, aut alium eius notae scriptorem quam Ambrosium.“ — Ergo fortassis ex Anglia allati in manus Parisiensium typographorum peruenerunt. Certi nihil affirmare licet, cum ad manus editio non sit, nec in sequentibus, vbi hi etiam commentarii occurrunt, editionibus admonitio vlla super hoc extet. Hanc editionem de a. 1540. apud Bellarminum laudari, Fabricius*) et Ceillier,**) ex illo haud dubie, tradunt; at vero apud Bellarminum***) est, 1549, eaque prorsus diuersa editio, vt ex elencho operum patet et suo loco apparebit.

1540.

Antverpiae, ap. Guil. Montanum. 8. S. Ambrosii — expositio in Epistolam B. Pauli ad Hebraeos, nunc primum edita. *Cat. de la Biblioth. Roy.* l. 1. Quam verum sit illud *nunc primum* ex praecedentibus noris.

1541.

Geneuae, ap. Mich. Syluium. 8. S. Ambrosius de Vocatione omnium gentium. *Cat. Bibl. Teller.* (Parif. 1693.) p. 32.

1542.

Antverpiae, ap. Io. Steelsum. 8. D. Ambrosii — libri III. officiorum ex recensione *Desid. Erasmi.* *Cat. de la Bibl. Roy.* l. ante l.

1548.

*) *Bibl. Lat.* l. IV. c. 3. *ed. Venet.* p. 313.

**) *T.* VII. p. 689.

***) *Coloniae Agr.* 1645. 8. p. 93.

1548.

Lutetiae, apud Vascofanum. 4. Beati Ambrosii expositio in Apocalypsin D. Ioannis. —

Editor fuit *Cuthebertus Tonstallus* Dunelmensis Episcopus, qui a. 1548. dum varias bibliothecas excuteret, inuenit, et euulgari curauit. Adiecit rationes, quibus Ambrosii legitimum foetum esse iudicaret, quas apud *Possuinum* p. 61. legas. In *Catal. Bibl. Mus. Britt.* hic liber eod. l. et typogr. et forma sed de anno 1554. laudatur.

1549 et 1551.

Paris, chez la veuve Guillard et Guillaume de Bois. fol. Tomis V. Curante Ludouico Miraeo. *) Bellarminus loco supra laudato recensum operum editionis huius anni dedit, vnde apparet, quod dudum etiam Gesnerus indicauerat, primum hic edi coeptos esse commentarios in 12. Psalmos Dauidicos. Accesserunt item in Tomo quarto libelli *de Apologia David* **) et *de interpellatione David*; Tomo quinto vero

*) Ita Ceillier l. I. de Geleniana primum verba faciens: „Erasme, Gelenius et quelques-autres habiles gens l'aiderent dans ce travail. Quelques soins qu'ils se fussent donnés pour rendre le texte de saint Ambroise dans sa pureté, il y eut des endroits defectueux, qui leur échapperent. Louis le Mire en corrigea quelques-uns et en prit occasion de faire reimprimer les oeuvres de saint Ambroise. Cet edition fut commencée en 1549. en deux volumes in fol. — et ne s'acheva qu'en 1551. J'en trouve une dans la même ville en 1549. chez Ouën Petit. Haec propter postrema verba nescies fortasse, alterutram putes a Gesnero et Bellarmino versatam.

**) Ab Erasmo reperti, cuius praefatio, de qua ad a. 1529. nobis constitit, haud dubie istic etiam, vt in Costeriana, praemissa est. Gesnerus tantum libellum

vero de fide resurrectionis liber accephalus ex Sichardo, nec non Meditationes et Hymni et Canticum sanctorum Ambrosii et Augustini, quod incipit Te Deum laudamus.

1549.

Basileae. 8. D. Ambrosii — Epistolae duae, quibus respondetur ad Epistolam Symmachi, quam Relationem Ambrosius vocat ad Imp. Valentinianum, de non restituenda ara Victoriae Senatui etc. *Cat. Bibl. Bodl.* edit. nouissimae p. 40.

1554.

Basileae. 8. Philosophorum aliquot Epistolae. Latine partim *Diuo Ambrosio*, partim aliis interpretibus incertis. — *Cat. Bibl. Bodl.* p. 317.

1555.

Basil. per Hieron. Froben. et Nic. Episcopium. f. Tomis V. Omnia quotquot extant D. Ambrosii Ep. Mediol. Opera, primum per *Desid. Erasmus Rotterod.*, mox per *Sigism. Gelenium*, deinde per alios eruditos Viros diligenter castigata: nunc vero postremum per *Ioannem Costerium* ad plurium antiquorum codicum collationem, plus bis mille erroribus sublatis, praeter integros versus pluribus locis desideratos, quos nunc adiecit: ita emendata vt superioribus editionibus, vbicunque gentium euulgatis longe praestare aequus lector, si vel vnicum tantum librum cum superioribus impressoribus contulerit, facile diiudicet. Quae singulis tomis contineantur, cum catalogus eorum post vitam D. Ambrosii succedens, tum Epistolae

lum de Apologia David laudat, sed diligentior Bellarminus vtrumque consignauit.

lae Erasmi, cuilibet sectioni seorsum praemissae docebunt. Index genuinus sub finem operis adiectus est foecundissimus. —

Satis in propatulo spectanda ponit sua bona haec editio. Sed quo melius eorum ratio constet, excutiamus, quae fusius ab ed. pro instituto suo disputata sunt in epistola nuncupatoria, ad *Claudium Carondeletum* ecclesiae D. Donatiani Brugis Praepositum, totius Flandriae Cancellarium etc. qui liberalissime sumtus, quo opus proficeretur, impenderat. Ibi postquam varie de iniqua veterum librorum sorte et de corruptelis ingentibus eorum, quas partim desidia et ignorantia hominum, partim temporis et situs iniuria inuexerit, nec non figillatim de pluribus, quae Ambrosium vsque dum obsidebant, mendis per codices melioris notae eximendis differuit, tandem de sua hac opera verba prolixius facit. Excitatum se affirmat ad operam Ambrosio nauandam codice Epistolarum vetusto et nitido in coenobio D. Laurentii iuxta Leodium reperto. Vnde cum largam variarum egregiarum lectionum messem sibi cecidisse videret, nactus primam occasionem stomachandi in eos omnes, qui ingenio freti antiquas membranas spernerent, et quos maxime petebat, Gallicanae editionis curatores, qui specioso, sed mendaci titulo omnia castigatissima et tanquam feliciori *παλιγγενεσία* renata polliciti, deprauatiora et antiquis sordibus conuoluta dedissent, mox se impelli sensit, vt Ambrosii textum fartum tectumque praestaret. Vt igitur plura circumspicere coepit Critices praesidia et abunde responderunt eius desiderio, bibliothecarum locupletium vetustis codicibus possessores Monachi Laurentiani et Iacobiniani, qui sunt Leodii, tum Hassiginienfes, quorum Coenobium haud ita procul a Bruxella distat et Parceses, Louanio vicini, vltro etiam Ricardus Brandisbaeus
 exem-

exemplar offerret vnicum in Anglia, quod olim conscriptum dicit, quod omnia alia longe superaret, tum denique lucubrationi se dedit et duorum annorum sedula lectione et collatione praestitit, quod in titulo sine rubore profiteri posse existimaret. Adegit etiam prece sua *Petrum Nannium* latinae linguae tunc temporis apud Louanienses professorem, ut epistolas Ambrosii scholiis suis illustraret. Quod ad librorum distributionem attinet, prima, secunda et tertia pars eadem paene complectitur, quam apud Erasmus, nisi quod libelli *de fuga saeculi et bono mortis*, qui ibi primo annumerabantur, hic quarto Tomo additi sint; et qui quartum Erasmiannae Tomum constituebant, libri exegetici hic in duos distincti sint, quorum alter, quartus, V. T., quintus, N. T. expositiones exhibet. Inserti quoque sunt libelli per Erasmus reperti, *de Apologia David*, et *de interpellatione David*, de quibus ad a. 1529. mentio facta est. Haec praeter accessit vita Ambrosii ex ipsius potissimum scriptis satis prolixè per Costerium contexta, et index copiosissimus, a Michaele Martino Stella, qui et castigando Ambrosio operam nauasse se affirmat, confectus et Abbati Murbacensis et Lutrensis collegii Io. Rud. Stoer inscriptus. Nannii scholia eidem Carondoleto, ad quem totum opus dirigitur, nuncupata, explicant potissimum Orationem apte et docte.

1556.

Lugduni ad Salamandrae apud Senetonios fratres. f. D. Ambrosii melliloquium summam totius doctrinae illius Ambrosii sub titulis, seu generalibus capitibus ordine alphabetico digestis; complectens; studio et labore *Bartholomaci ab Urbino*, Urbinatis Episcopi. *Cat. Bibl. Reg. l. saepius l. et Cat. Bibl. Bunau.* T. III. Vol. I. p. 148.

1562.

1562.

Romae, apud Paulum Manutium. 4. SS. Ambrosii, Hieronymi et Augustini Opuscula de Virginitate.

En Aldinam Ambrosii editionem, quam Posselinus *) laudat, et ab eo confictam putabat Fabricius. **) Videtur liber summae raritatis, cuius aliquoties tantum indicium factum deprehendimus. *Conf. Cat. Bibl. Pinellianae T. I. p. 85. n. 523.*

1563.

Basileae. S. Ambrosii Hymni. Inter Poetas Eccl. G. Fabricii a col. 363. et 784.

1567.

*Basileae, per Eusebium Episcopium et Nicolai Episcopii haeredes f. Tomis V. — Editio Costeriana ad paginas singulas expressa. Error Scriptoris aut typhothetae in Cat. Bibl. Bentesianae Amst. 1702. ansam dedit procudendae ed. *Bas. ap. Froben. 1557. II. Voll.**

1569.

Parisiis, ex typogr. Guiliel. Merlini, Sebastiani Niuellii et Michael. Guillardae. fol. D. Ambrosii opera, nunc ad plurimum antiquorum codd. collationem repurgata, emendata, aucta et indicibus illustrata, studio et opera Ioaannis Gillotii, Campani.

Nova codicum vetustorum congerie facta praecipue e Parisiensibus Bibliothecis, Victoriana, quae libris exquisitissimis exstructa erat, et Dionysiana, (in quod Monasterium et Francorum Reges veterum scripta

*) *Apparat. sacr. T. I. p. 55. ed. Col. Agripp. 1608.*

**) *Bibl. Lat. lib. IV. c. 3. T. II. ed. Venet. p. 313.*

scripta vndique summo studio comportari et Monachos asseruare curauerant, vt in eo solius Ambrosii viginti et amplius volumina inuenta sunt,) *Ioannes Gillotius*, quod iis conferendis vix plures, nedum vnum hominem sufficere animaduertet, ipse paucos, quibus euoluendis par esset, codices delegit, caeterosque aliorum industriae commisit. Addidit ex Costeriana Scholia Petri Nannii et varietatem eius, lectionum dissidentium cumulo ex antiquis voluminibus auctam, adiecit. Possseuinus, *) ex quo praecipuam huius notitiae partem desumimus, etiam lectiones a Manutio obseruatas additas esse notauit; quod ad editionem Aldinam paucis abhiuc nobis commemoratam spectat.

Quanti Benedictini hanc editionem faciant, supra declarauimus, et nos aegre illa in contexendis editionum annalibus caruimus. Nunc, quoniam nemini dignum visum fuit, notare, quot qualesue tractatus denuo in ea accesserint, nobis etiam ignorare fas sit. Sigillatim Possseuinus commemorat tractatum *de Concordia Matthari et Lucae super Genealogia Christi*, ex duobus vetustis exemplaribus S. Victoris et S. Dionysii Parisiis erutum, *Epistolas aliquot Philosophorum D. Ambrosio interprete* et alias duas sub Ambrosii nomine in exemplari Parisiensi S. Germani ad Pratum Scholasticorum inuentas calci adtextas.

1576.

Coloniae. S. Ambrosii Homiliae aliquot. in Collect. Albini Fl. Alcuini.

1579

*) Apparat. sacr. T. I. p. 55. ed. Col. Agripp. 1608. f.

Tomus I.

C 6

1579 - 87.

Romae, apud *Dominicum Basam*. f. Tomis VI. Voll. 3. S. Ambrosii opera omnia ad veterum MSS. et emendationum codd. fidem restituta, cura et labore *Felicit Cardinalis de Monte Alto*.

Quoniam ipsam hanc a maximi nominis pontifice institutam Ambrosii editionem oculis usurpare non licet, gratia habenda erit *Posseuino*, quod de partitione et descriptione operis ea, quae desiderabamus, suppeditauerit, vberiore vero consilii editoris declarationem ex ed. *Parisiensi* a. 1614. Romanam quodammodo referente petamus. Quinque autem tomos ab initio editor, quicquid Ambrosii Scriptorum circumferbatur, complexus erat, quibus sextus post ipsius operis decursum additus est, qui vitas, indices et quae porro ad vsum operis facerent, contineret. *) Ac priores IV. Tomos h. ed. ipse *Card. de Mont.* curavit et dedicavit opus *Gregorio XIII.* Praedecessori suo in sede Apostolica, reliquos excudi curavit *Io. Bapt. Bandinius* a Castello Florentinus, eorumque rationem *Xysto V.* reddidit in ep. (T. V. ed. *Parisi.* praemissa) d. Romae VI. Cal. Sextilis 1585. Iam vero ad quodnam consilium hanc editionem *Montaltus* comparauerit, age videamus. De immensa, qua SS. PP. scripta vsque dum oppressa iacerent, barbarie longum quiesius, „Huic malo, pergit, vt quoquomodo tandem occurrerent *Pius IV.* et deinde *Pius V.* fel. rec. Summi Pontifices, praedecessores S. V. mihi tunc iuxta meae professionis institutum in conuentu ordinis
Minorum

*) Sic *Posseuinus*, quocum consentit *Car. Bibl. Casanatensis* et *Regiae Parisi.* Qui aliter referunt vel incuriosius faciunt, velut *Benedictini* et per eos auctores *Bibl. Magnae Coloniensis*; vel cum *Parisiensi* a. 1586. sicuti *Labbeus* confundunt.

Minorum degenti, — Ambrosii opera, perinde atque aliorum huius generis sanctorum Doctorum deprouata ac violata, et proinde interdicta, denuo diligenter euoluenda ac recognoscenda, et ab interiectis erroribus repurganda, atque ad pristinam auctoris ipsius puritatem, veterum collatione exemplarium et alio quocunque aptiori studio reformanda mandarunt. — Quapropter antiquiores illico bibliothecas lustrare ac cum manuscriptis veteribus, emendatioribusque excusis codicibus conferre, nec non aliquos praeter impressos, si quos reperirem libellos, inuestigare, quae denique loca ex sancti h. Doct. scriptis, tum in Conciliis generalibus et prouincialibus, tum in priuatis lucubrationibus maiores nostri citauerint, exquirere sedulo coepi: opusque procul dubio absoluissem, nisi variis itinerum et aliarum curarum distractionibus praepeditus id imperfectum deserere coactus fuisset. Qualemcunque postea nactus quietem, horatu iussuque S. V. inchoatum opus repetens, praecellosos doctores, viros doctrina et pietate graues, et linguarum intelligentia, et historiarum cognitione insignes, praeterea in scholastica Theologia et Patrum lectione admodum versatos delegi, mihiq; laboris socios adsciui. Itaque onus alacriter subeuntes munericque plures annos strenue vna incumbentes, tandem multis vigiliis, plurimoque impendio, Deo bonorum omnium largitore nobis propitio, opus absoluissemus, munus perfecimus, absolutumque S. V. quae beatissimi Petri fidem tenet et sedem, vt studium nostrum comprobare, gratoque suscipere animo dignetur, reuerenter offerimus. Insigniores vetustioresque diuersarum prouinciarum bibliothecas peruestigauimus: manuscriptorum ac excusos codices contulimus: Philonem, Iosephumque Hebraeos ac Eusebium Caesariensem, sanctum Basilium, re et cognomento magnum,

ac reliquos superiores, (quorum lectione imitatione-
 que sanctus hic delectatus est Doctor, accurate legi-
 mus: plura Concilia generalia et prouincialia diligen-
 ter euoluimus: sanctum Augustinum, Theodoretum,
 caeterosque posteriores, qui aliqua ab eo sunt mutua-
 ti, legentes perpendimus: quorum ope atque adiu-
 uamento obscura explicuimus, manca suppleuimus, ad-
 iecta reiecit, transposita reposuimus, deprauata
 emendauimus, omnia demum ut genuinam Ambrosii
 phrasin redolerent, eiusque dignitati atque grauitati
 responderent, sedulo curauimus: et ut ipsemet auctor
 loqui videretur, supposititiis quibuscunque abscissis,
 pro viribus studuimus. Nonnullos praeterea tractatus
 et epistolas ac sermones nusquam adhuc typis datos,
 a maioribus tamen diu desideratos, multo conquisitos
 labore operi addidimus. Quae omnia in vniuersum
 quinque Tomis comprehendimus: in quorum distri-
 butione commentitiam illam Erasmi seriem in recen-
 tioribus editionibus obseruatam validissimis rationibus
 adducti sequi nolimus: verum aptiorem quandam,
 rationi, nec non S. Doctoris proposito atque instituto
 magis consentaneam aliam nacti sumus, nimirum ut
 Primus, Secundus et Tertius tomus ordinem SS. Bi-
 bliorum teneant: Quartus eam, quam postea in scho-
 lis sibi vendicarunt Theologi: Quintus, quo sermones
 et epistolae continentur, quantum ad sermones atti-
 net, pro maiori studiosorum vtilitate, ut ad Missalis
 Romani ordinem accommodetur; quod autem episto-
 las, ut proprios habeant libros ad materiarum diuer-
 sitatem distinctos. Caeterum ubi S. ipse Doctor or-
 dinem proscripsit, eum ipsum fideliter secuti sumus.
 Primo, Secundo et Tertio tomis commentaria et ex-
 planationes continentibus SS. librorum contextum vel
 propria auctoris versione, prout ex eius Scriptis hau-
 rite nobis licuit, vel ex LXX Interpretum translatio-
 ne,

ne, qua potissimum auctor vsus est, ad faciliorem intelligentiam summo studio adiunximus.“ — Hos tantos tamque multiplices in instruenda hac Ambrosii editione exantlatos labores non abs re putabis dignos visos esse auctori suo in supremum apostolatus apicem euecto, vt, qua pollebat auctoritate, perfectos atque omnibus numeris absolutos esse et ab omnibus haberi iuberet; quod tamen non obstitit, quo minus reperirentur, qui aliter censerent, non solum heterodoxarum partium, sed ipsius Romanae ecclesiae filii obsequentissimi, Benedictini e Congreg. S. Mauri. Quibus hoc imprimis festiuum accidit, quod dum ipsi satis seueram, verissimam tamen, eius editionis censuram scriberent, atque acerbe, quamquam verecundia adhibita, summi pontificis ambitionem castigarent, heterodoxos tamen, eadem sentire et eloqui non sine stomacho laturos se significarent. Redeunt autem, quae in ea reprehendi possunt, ad quatuor potissimum capita. Primum, nempe quod longi illi Scripturae textus, qui non solum initio certorum tractatuum praefiguntur, sed etiam mediis inferuntur capitibus, nimium auctoris orationem interfecent atque feriem, voluminis molem ac pondus grauent, nec ab vilo fere vnquam legantur. Deinde operis partitionem non satis concinnam censent cum vniuerse, tum singillatim etiam, imprimis quod epistolae atque conciones aliquot ex ordine proprio exentae, a Tomo quinto in primum sub annotationum nomine reuocatae, quin immo reulsae nonnullorum librorum partes alio sint relegatae. Hoc praeterea reprehenditur, quod tractatus quosdam valde dubios receptis ac legitimis quasi indubitatos implicauerint, cum e contrario in iis etiam commentationibus, quas editionum superiorum consensus admiserat, ad secernendas veras a falsis, certas ab ambiguis, delectu et censura opus fuisset.

Sed nihil in his omnibus magis offendere aiunt, quam quod multa in ipso textu sibi permiserint, quae ei corrigendo Montaltus adhibuerit, quod sane molestissimum legentibus accidat necesse est, cum nec emendationum ratio vlla detur, nec variantum adeo lectionum, cum tot bibliothecae ab eo excussae dicantur, mentio fiat. Sed ipsum ecce tandem operum conspectum, vnde ea, quae secundo loco reprehensa sunt, non vana fuisse intelliges.

Primo igitur Tomo, qui Romae 1580. editus est, insunt, quae ad librum Geneseos spectant vsque ad cap. 49. siue: de operibus sex Dierum, de Paradiso, de Abel et Cain, de Abraham Patriarcha et aliis, de Bono mortis, de fuga seculi, de benedictionibus Patriarcharum, de dignitate conditionis humanae, de Arbore interdicta, de Noë et Arca, de Isaac et anima, de Iacob et vita aeterna, de Ioseph patriarcha; Annotationes in Exodi cap. 8. 16. 24. 30. 32. Levitici cap. 10. 12. 26. Numerorum c. 33. Tractatus de mansionibus Filiorum Israel; Annotationes in c. 22. Deuteronomii, in cap. 11. libri secundi Regum sub titulo prioris Apologiae Dauid; Apologiae posterioris Dauid lib. 1.; in lib. III. Regum de Elia et ieiunio; de Ieiunio Eliae in eadem capita; de Nabuthe Iezraelita in cap. 21. libr. III. Regum. Annotationes in cap. 6. libr. IV. Regum.

Tomo secundo, qui a. 1581. prodiit, insunt: In Librum Tobiae, siue aduersus foenoris, foeneratorisque prauitatem l. 1. In Librum Iob., siue de interpellatione S. Iob. l. IV. In eiusd. Libri caput septimum Sermo. In Librum Psalmorum Argumentum. In Psalmum 1. 21. 34. 36-41. siue de interpellatione Dauid. In Psalmum 42. siue de interpellatione Dauid. In Psalmum 43. 45. 47. 48. 50. siue de Apologia Dauid. In Psalmum 61. 62. siue de inter-

pella-

pellatione David. In Psalmum 104. 109. 117. In Psalmum 118. enarr. 22. In Librum Prouerbiorum s. de Salomone. In idem caput fragmentum enarrationis. In caput 31. Prouerbiorum s. de muliere forti enarratio. In caput 4. libri Ecclesiastes, Exhortatio ad Clericos. In Libri Ecclesiastici caput tertium Sermo, et in cap. 52. enarratio. In Hieremiae cap. XVII. enarratio. In Danielis cap. XIII. sermones duo. In Ioniae prophetae cap. 3. et 4. enarrationes duae. In Michaeam prophetam obsl. duae. In Haggaei cap. I. et II. Obseruatio. In Malachiae cap. I. sermo.

Tomus tertius, qui ante omnes a. 1579. fuit editus, exhibet:

Commentaria in Euang. Lucae, l. X. et in Epistolas omnes Pauli; Commentarium tamen in Ep. ad Hebraeos in fine mancum.

Tomo quarto, a. 1583. edito continentur:

De off. l. III. tractatus in Symbolum Apostolorum, de fide ad Gratian. l. V., de Sp. S. ad eundem l. III., de filii Diuinitate et consubstantialitate contra Arianos l. I., de mysterio Paschae, de paschalis celebritatis ratione enarratio, de Satyri fr. obitu, de fide resurrectionis, de initiandis, de sacramento l. VI. de sacerdotum dignitate, de poenitentia contra Nouatianos l. II. de Virginis institutione, hortatio ad Virginem, ad Virg. deuotam, ad Virg. lapsam, de Virginibus ad Marcellinam Sor. l. III., de Vocatione omn. gent. l. II.

Tomo quinto, qui a. 1585. prodit,

Sermones de tempore LXVII. Conciones pro variis actionibus VI. Sermones de Sanctis per annum XXXVI. Epistolarum libri octo. Precatio prima praeparans ad Missam. Precatio secunda ad idem.

Hymni XXXIV. diuersis temporibus concinendi. *Opuscula item Ambrosio adscripta, quae non sunt eius*: Commentarii in Apocalypsin b. Ioannis. De vitiorum virtutumque conflictu Liber ad Simplicianum. Expositio fidei s. Symboli Nicaeni explicatio contra Arium et Photinum, cum notis Wilhelmi Damasi Episcopi Ruraemundensis. — De Spiritu S. libellus s. fragmentum. — De Concordia Matthaei et Lucae in genealogia Christi describenda Tractatus. De Poenitentia Liber. Ad poenitentiam agendam exhortatio. De origine et moribus Brachmanorum Tractatus. Expositio in Canticum Canticorum e libris B. Ambrosii excerpta ab Antonio Demochare.

Tomus sextus denique a. 1587. editus comprehendit:

Post literas Priuilegii Sixti V. P. M. Epistolam ad Lect. de Stylo et Distinctione operum Ambrosij. Sermonem de Purificatione S. Mariae Virginis nunquam antea excusum et e vetustissimo exemplari MS. monasterii Messanensis S. Placidi erutum. Vitam S. Ambrosii a Caesare Card. Baronio collatam. Vitam eiusdem a Paulino Presb. conscriptam. Indicem locorum S. S. quos Ambrosius libris suis passim explicuit. Indicem alterum Verborum ac Rerum. Notationes ex P. Nannii et aliorum scholiis selectas, ad h. ed. vsum accommodatas.

1580.

Parif. 8. D. Ambrosii Epistolae duae ad Valentinianum Imp. etc. cum *Epistolis Symmachi a Iureto* editis. a p. 304.

1586.

Parifis per Io. Mettayer. (c. insigni magnae Nauis) f. S. Ambrosii opera ad Editionem Romanam

nam emendata. *Tomis V. Voll. 3. al. Tomis IV. Voll. 2.* Prius habet *Cat. Bibl. Casanatensis*, posterius *Cat. Bibl. Reg. Parisiensis*. Tres priores tomi iuxta exemplar Romanum expressi sunt, reliqui, quoniam longius protrahi videretur Romana, a Theologis Parisiensibus peculiari opera castigati. Cf. *Possevinus. p. 55.*

1588.

Lugduni. S. Ambrosii Expositio et Sermones in Evangelia; in *Bibl. Homiliar. Cumdii* sparsim.

1589.

Parisii. D. Ambrosii Disticha de variis rebus sacris. In *Bibl. PP. T. 8vo col. 1203.*

1598.

[*Genevae. 8.*] — Epistolae duae ad Valentinianum Imp. etc. cum *epistolis Symmachi a Lectio* editis a p. 553.

S A E C. XVII.

1602.

Moguntiae, apud Io. Albinum. 8. S. Ambrosii de Officiis libri III. cum Ciceronis libris totidem de eodem argumento, e regione respondentibus collati.

1603.

Parisii, sub insigni magnae Navis. fol. Tomis V. S. Ambrosii Ep. Med. Opera ex ed. Romana. Sacrae Scripturae contextum ad faciliorem lectorum intelligentiam, ex ipsa sancti Doctoris lectione, et ex LXX. Interpretum, quos potissimum sequitur,

C c 5

trans-

translatione erutum complectente. In qua, quae vitio vel incuria erant adiecta, sunt reiecta: quae sublata, restituta: quae transposita, reposita: quae depravata, emendata: omnia ad veterum manuscriptorum et emendatorum codicum excusorum fidem summa cura examinata et aliorum Patrum lectione pristinae integritati ac puritati reddita.

Est plenior hic titulus ex Romana editione, vt ex Montalti verbis supra allatis patet, descriptus. Quinque Tomis omnia ita comprehensa sunt, vt Vitae Ambrosii, vna cum Baronii ad Card. Montaltum epistola (d. ex oratorio S. Mariae ad Valliculam. Idib. Decembr. 1583.) Primo ab initio accesserint, easque tantum a limine praecedant Montalti dedicatio et praefatio ad Lectorem. Priuilegium Sixti V. in ipsius tituli pagina auersa legitur. Indices ad calcem quinti sunt reiecti. Primo insuper tomo ante reliqua opuscula, quae sub annotationum nomine ibi exhibentur, insertae sunt Epistolae tres, ad Horontianum duo, de diuisione sex dierum, et homine post bestias creato, tertia ad Sabinium de Paradiso. Textus impressus est columnis sextis.

1604.

Parisis. S. Ambrosii Epistolae duae ad Valentinianum Imp. c. alia ad Eugenium Imp. eodem de argumento. Cum *Symmachi Epistolis* a p. 318.

1609.

Parisis. 16. S. Ambrosii de officiis l. III.

1614.

Parisis, sub insigni Magnae Nauis. f. Tomis V. S. Ambrosii Opera, impressione ad editionem Romanam facta.

Franco-

Francofurti. S. Ambrosii Epistolae VII. de potestate Imperiali, et Episcopali, et Oratio in Auxentium de Basilicis tradendis etc. in *Goldasti Monarchia* T. II. p. 1.

Parisiis. S. Ambrosii libri duo aduersus Relationem Symmachi, in *Comment. Isaaci Grangaei* p. 213.

1616.

Ingolstadii. S. Ambrosius de inuentione S. Crucis ex Oratione de obitu Theodosii Imp. — cum *Is. Gretsero* de S. Cruce. col. 1140.

1617.

Neapoli Nemetum. 8. S. Ambrosii Epistolae duae ad Valentinianum etc. in calce *epistolarum Symmachi* ex rec. *Ioh. Phil. Parci* p. 468.

1621.

Francofurti. S. Ambrosii Epistolae VII. de potestate Imp. etc. in *Goldasti Monarchia* S. R. I. p. 313.

1624.

Parisiis. f. S. Ambrosii Disticha de variis rebus sacris; in *Bibl. PP.* T. 8vo p. 941.

1634.

Antwerpiae. f. S. Ambrosii Epistola ad Episcopos Aemiliae de Festo Paschali: cum *Aegid. Bucherio* de doctrina temporum.

1642, 1643.

Parisiis, sub insigni Magnae Navis. f. To. V. 2. Voll. S. Ambrosii Opera omnia ex editione Romana,

mana, cum duplici eiusdem Sancti Vita, tum a Caesare Baronio, tum a Paulino Presb. cōscripta; et cum notis Petri Nannii, et aduertentiis *Ferdinandi Velosilli*. Editio secunda aucta.

1643.

Antwerp. f. S. Ambrosii Vita S. Sebastiani; in *Actis SS. per Bollandum* p. 265. d. XX. Ian. To. 2.

1644.

Argentorati, ex officina Io. Phil. Mülbii. 12. Diui Ambrosii Ep. Med. de Officiis libri tres.

Edidit *Io. Henr. Boeclerus*, qui vberiori eos alloquio nuncupavit *Conrado Barthio* et *Chph. Kersteno* Iuuenibus, quo loco de vi et ambitu nominis officii fuse disputat.

1662.

Parisis. S. Ambrosii Sermones. In *Bibl. Concionatoria Fr. Combessii* sparsim.

1668.

Parisis. S. Ambrosii Epistola ad Attonem Ep. Vercellens. de nuptiis non probandis inter virum et eiusdem viri spiritualis patris filiam. In *Spicilegio Dacherii*.

* * *

Londini, typis T. R. S. Ambrosii tractatus, in quo loca, doctrina et mores Brachmanorum describuntur — cum *Palladio Galata* de Gentibus Indiae et Brachmanibus, editus ab *Edwardo Bisaeo*.

1685.

Parisis. 8. S. Ambrosii Confessio Fidei. Expositum de Canticis Cantic. Recapitulationes de paradiso,

difo, fonte, ac fluminibus et ligno vitae; tum de serpente, deque excusatione peccati Adae; in *Iac. Hommey Supplemento PP.* a p. 259 sqq.

1686-90.

Parisis typ. et sumtib. Ioh. Bapt. Coignard. via S. Iacobi sub Bibliis aureis. f. Tomis II. 2 Voll. S. Ambrosii Med. Ep. Opera ad Manuscriptos Codices Vaticanos, Gallicanos, Belgicos etc. nec non ad editiones veteres emendata studio et labore Monachorum Ordinis S. Benedicti, e Congreg. S. Mauri. Tomus Primus. Alter ib. ap. eund. et fil. Io. Bapt. 1690.

Superiorum editionum vitia et incommoda bene perspecta atque cognita habuerunt editores *Iac. du Frisch* et *Nic. le Nourry*, nec defuit illis, quicquid ex Codd. MSS. vetustis expectari poterat auxilii; ipsi peccus probe Ambrosiani ingenii latice perfusum et penitiori eius doctrina delibutum gerentes atque in se quantum esset de eo condecorando praesidii confisi, hanc potissimum sibi sperabant atque exoptabant felicitatem, vt Ambrosianis libris totis tandem sua opera expolitis haeretici conuerterentur, in quo negotio armis profligando tunc semel Ludouici XIV. pietas accensa esset. *) Quamobrem hanc sibi ab initio statim legem

*) Non aliud quidquam, inquit, magis declarat, quanta doctrinae atque eloquentiae vis fuerit in Ambrosio, quam Augustinus ab errore ad veram fidem Doctoris nostri opera et concionibus reuocatus. Hac quippe vna victoria sibi trophaeum ac monumentum acre perennius erexit sanctus hic Praesul. Utinam vero neotericis etiam heterodoxis Magni Augustini exemplum imitari libeat! Illud profecto iure affirmare possumus, de Christi praesentia in Sacramento, de potestate atque clauibus Ecclesiae, de necessitate bonorum

legem scripserunt, vt nullam omnino, cuiuscunq; ea esset, coniecturam in textum admitterent; quo imprimis tela, quae aduersarii ecclesiae Catholicae perpetuo contra Ambrosii auctoritatem torquerent, ereptum iri sibi persuasum habent. Atque vt legendo illud constaret, codd. non solum catalogum ad calcem voluminis exhibuerunt, quibus ad singulos tractatus recognoscendos vsi essent, sed singulis etiam paginis in inferiori margine, quid et qua auctoritate commutatum esset, annotarunt, adiectis quae momenti alicuius esse viderentur reliquis codicum lectionibus. Diligentiores etiam in scripturae locis, qui ab Ambrosio citantur, se fuisse pollicentur, quorum varietates interdum etiam haud ita graues, non solum ex Ambrosii codicibus, sed e diuersis quoque bibliorum idiomatis enotasse se affirmant. Porro submouerunt longiores illos contextus, quibus in Rom. ed. libri et capita singula discerpebantur, sed retinere placuit breuiora quaedam vetera argumenta, at, quatenus sensum minus perspicue vel minus latine repraesentarent, correcta. Atque vt junioribus potissimum theologis consulerent, receptam iam olim tractatum in capita diuisionem retinuerunt, ipsa capita in sectiones distribuerunt, voces obscuras aut parum vsitatas, nec non ea, quae ad historiam, disciplinam atque doctrinam spectarent, explicuerunt. Quod in secundo

Tomo

norum operum, veneratione reliquiarum, beatorum caelitem inuocatione tam disertis verbis locutum esse Ambrosium, vt nihil apertius aequo prudentique lectori expetendum sit. Caeterum cum inter alia isti refractarii codicum editorum deprauationem criminentur quam inuidissime, editionem nostram hoc tempore, quo Regis pietas omnem suam auctoritatem ad haereticorum conuersionem confert, speramus non sine fructu exiturum.

Tomo frequentius atque fusius quam in Primo accidit. Vniuerse autem de hisce annotationibus iterata vice testantur doctioribus non esse scriptos. Iam vero in dispertiendo opere cum neque Romana neque Erasimiana satis ipsis probaretur, quod utrobique multa essent proprio suo loco non posita, nec legitima ab adulterinis secreta, tres tomos facere placuit, quorum duo priores genuina, tertius, appendicis loco, supposititia contineret. Et ut hac noua etiam distributione Romanam non prorsus desererent, primo ea, quae ad Scripturae expositionem pertinerent, altero reliquas eius commentationes, epistolas et orationes complexi sunt, quibus omnibus admonitiones de aetate, proposito auctoris, et aliis id genus quaestionibus praefiguntur. Quod supposititia autem attinet, non contenti ab legitimis ea secreuisse, partem aliquam in quibus videlicet fraus aut ignorantia hominum male feriatorum manifesta appareret, abiecerunt, non omissis tamen, quibus ad singula loco mouenda compulsi fuissent, rationibus. Denique haud postrema illis cura fuit, naeuos Ambrosii imprimis in Scripturae interpretationibus, dum Origenem imitando ubique allegorias et sensum mysticum captat, conspicuos, cum in praefatione, tum in admonitionibus et notis pro viribus obtegere aut excusare, nec minus vero neruos intenderunt, quo eas assertiones, quas ex Ambrosio pro variis fidei suae formulis ducere solet Romana ecclesia, suo denuo conuocio adstruerent. Nuncuparunt Benedictini opus Ambrosianum Francisco de Harley Archiepiscopo tunc Parisiensi. Post literas dedicatorias et praefationem ad Lectorem subiecta sunt in Tomo primo selecta Veterum Testimonia de S. Ambrosio; subnectuntur autem primo et secundo indices locorum Scripturae, verborum et phrasium locupletissimi. Quod. *typotheticas dotes attinet,*

attinet, haec quoque editio nulla reliquorum Patrum, qui Benedictinorum obstetricias manus experti sunt, est deterior.

1698.

Stutgardiae, sumpt. et lit. Melch. Gerh. Lorberii. 8. Diui Ambrosii Ep. Med. de Officiis libri tres. Cum Commentatione loco Manuductionis ad Philosophiam Moralem et Iurisprudentiam Naturalem et Christianam veterum Ecclesiae Doctorum MICHAELIS FOERTSCHII SS. Theol. D. et PP. Tub. nec non Stipend. ibid. Superattend.

Comparatus est liber in vsum Stipendiatorum Ducal. Tubingae. Commentatio in titulo laudata quinque dissertationibus constat, quorum argumenta sunt sequentia: *De officiis Ambrosii, de Patrum Philosophia Morali, de natura et indole officii iuxta disciplinam moralem ad lib. I. de officii efficientia ad lib. II. de comparatione officiorum ad lib. III.* Ad Boecleri editionem eique praefixam praefationem saepius respicit. Inscriptus Duci Eberhardo Ludouico.

S A E C. XVIII.

1770.

Venetis ex typogr. Io. Bapt. Albritii. f. S. Ambrosii Med. Ep. Historiae de excidio urbis Hierosolymitanae libri quinque, sub ementito *Egesippi* nomine passim euulgati: nunc vero eidem S. Doctori restituti, ac recensiti. Accesserunt Hymni tres ex MS. codice Vaticano descripti atque inter opera Thomasia nuper editi; in *Bibl. Vet. PP.* cur. *Andrea Gallandio T. VII.* p. 655-772.

Auctor huius Bibliothecae iam pridem aegre ferens hunc librum, qui ipsi verissimus Ambrosii foetus videba-

videbatur, a tam multis iisdemque doctis ac sagacibus viris eidem abiudicari, compluribus literarum monumentis congestis ac digestis se accinxerat ad Ambrosio quod deberetur pro viribus vindicandum: quum subdito in manus eius incidit *Alexii Symmachi Mazocchi* luculenta plane hac de re dissertatio, *) qua omni argumentorum genere opus illud docte simul et acriter Ambrosio asseruit. Promptum erat consilium; abiectis incunctanter, quae in eandem sententiam ipsi praefloerant, ne actum ageret, ipsam Viri laudati lucubrationem, ex VII. tamen capitibus in V. contractam, Prolegomenis suis cp. XX. p. XXVIII sqq. inseruit.

Codices. Immensa est librorum MSS., quibus Ambrosii scripta condita sunt, copia. Nulla fere bibliotheca vetustior, imprimis vero coenobiorum et ecclesiarum cathedralium est, quin plures eius libros diuersae aetatis et conditionis praebet. Primis autem circa typographiam inuentam temporibus non moris erat, codices curiosius seligere et explorare. Igitur nec describere, nec indicare quidem opus facile ducebant: tantum abest, vt de *Amerbachianis* aut *Erasmianis* libris post ipsos edocearis, nedum vt a superioribus editoribus hoc expectare possis. *Gelenius*, editio *Parisiensis* apud *Chevallonium* facta et *Ludovicus Miraeus* complures codices appellant, sed non indicant. Nec multo disertius *Costerius Codices Coenobiorum S. Iacobi et Laurentii, Leodii*, tum *Hasslinginiensis* haud procul *Bruxellis* et *Parcensis* prope *Louanium* commemorant. Duo sigillatim notat *Codicem S. Laurentii Epistolarum Ambrosii*, vetustum

*) In Eiusd. *Comment. in Kalend. eccl. Neap.* Vol. III. pgg. 780. 792.

vetustum et nitidum, qui insignem Variarum LL. copiam praeberet et *Codicem Anglicanum Ricardi Brandisbaei* aliis similibus longe potiozem. Complures *codices Bibliothecarum Parisiensium, S. Victoris, Dionysii* et *S. Germani ad Pratum* haud nominatim indicatos *Io. Gillotius* in usum vocavit. *Romanae editionis* copias prorsus ignoramus, nec si sciremus, multum prodesset, cum omnia pro arbitrio, non ad rationes criticas, curatores illius mutauerint. Sed hoc facile pro se quisque animaduertat, vnumquemque *Ambrosii* editorem iis codicibus, utpote sat multis, fuisse contentum, quorum in propinquo esset occasio. Idem, plane in *Benedictinorum* recensione occurrit, qui ingentem librorum MSS. copiam, sed ex *Gallicis* plerumque *Bibliothecis* ac non adeo procul *Parisiis* extantibus adhibuerunt, quos nec describere nec enumerare quidem ordine continuo sustinuerunt, sed ut ad vnumquemque librum *codices* praesto fuerunt, ita laudant et identidem eosdem libros MSS. in subiectis *Tomo* utriusque *indicibus*, addita plerumque aetatis aestimatione recensent. Iuxta alphabeti seriem hi sunt: *Albinianus, Alnetinus, Audoënianus, Beluacensis, Benignianus, Carnutensis, Carolilocensis, Claromontanus, Coenomacenses, Colbertini, Compendiensis, Corbeienses, Crespiensis, Dionysianus, Ebrulphensis, Fiscanensis, Floriacensis, Fulientinus*, codex. *S. Gatiani apud Turones, Gerneticensis, Illidiani, Foyacensis, Laetiensis, Laudinus, Laudunensis, Longipontinus, Lyrensis, Mazarinus, Michaelinus, Nauarrici, Pratellensis, Pontiniacensis, Regiomontanus, codex Regius, Remensis, Remigianus, Sagiensis, Sangermanenses, Sorbonici, Tellerianus, Theodoricensis, Thuaneni, Tornacensis, Valliclarensis (Vallis-Clarae), Vallilucensis (Vallis-Lucensis), Vaticanorum lectiones, Victorini, Vindocinensis.*

cimensis. Accedunt ad quos praeter iam laudatos libri in appendicem reiecti sunt castigati: *Baluzianus*, *Beccensis*, *Lugdunensis* et *Souchetianus*.

19.

MARTINVS TYRONENS.

Sabariae Pannoniarum oriundus, natus circa 5. 1. Vlt. a. 316. *sed intra Italiam Ticini altus est parentibus secundum saeculi dignitatem non infimis, gentilibus tamen. Pater eius miles primum, post tribunus militum. Ipse armatam militiam in adolescentia secutus, inter scholares alas sub rege Constantino: deinde sub Iuliano Caesare militavit: non tamen sponte, quia mature admodum et, si credere licet, a prima adeo infantia vitam religiosam seu monasticam appetebat. Sed cum edictum esset a regibus, ut veteranorum filii ad militiam scriberentur, prodente patre, qui felicibus eius actibus inuidebat, cum esset annorum quindecim, raptus et catenatus sacramentis militaribus implicatus est. Per hoc ipsum tamen militiae suae tempus Catechumenus factus est. Quam primum autem missio a militia data est, Hilarium Pictavi episcopum, cuius tunc in Dei rebus spectata et cognita fides, adiit, atque aliquamdiu apud eum commoratus ad parentes reuifendos et, quod vitae eius auctor Hilarium consiliis tribuit, ex paganismi erroribus exfoluendos patriam rediit, ubi matrem quidem ad sanctiorem Dei cultum traduxisse fertur, patre in malis perseverante. Omnino autem male habitus et supplicii affectus est in Illyrico propter Arianam haeresin, quae tunc per istas regiones late serpebat, quamque ille nullo non modo impugnare studebat. Igitur Italiam repetens, cum intra Gallias quoque discessu Hilarium turbatam ecclesiam comperisset, Mediolani sibi*

Dd 2

mona-

monasterium statuit, sed ab Auxentio, Arianorum in ea vrbe et per omnem paene Italiam tunc auctore et principe, infectatus et exturbatus ad insulam Gallinariam secessit, presbytero quodam comite. Deinde cum Hilario a. 360. Gallias redeundi potestas esset facta, ad eundem rursus, quam celerrime potuit, accurrat ac gratissime ab eo susceptus haud longe sibi ab oppido monasterium collocavit. Inde circa a. 371. ad episcopatum ecclesiae Turonicae petebatur et cum reluctaretur et erui e monasterio suo facile non posset, dolo eductus et plaudente multitudine ad sacerdotium raptus est, paucis tantum inuitis, qui contemptibilem esse personam, indignum episcopatu, hominem vultu despicabilem, veste sordidum, crine deformem criminabantur. Tum vero magis etiam fama de eo percrebescere et in vulgus emanare coepit, et tanta vndique visendi eius causa et miracula postulantium confluxit multitudo, vt ab vrbe secedere et in huius propinquo locum monasterio quaerere cogeret, cui summa cum grauitate ad finem vsque vitae praefuit, quod octuagesimo anno die XI. Nouembris a. 399. vel 400. vel, quae magis adhuc recedit sententia, 397. contigit.

Virum sanctum et pium summaque in Deum religione deuotum fuisse non dubitamus. Sed cum plane exfors literarum ab ineunte aetate mansisset, naturaque ipsi esset ingenium viuendum, fieri aliter vix potuit, quin vacuus ab omni labore inter continuas preces interdum a mente abesset. Quodsi adeo delirasse eum credideris ac Vitae eius auctor infulsissimus Sulpicius Seuerus memoriae prodidit, vereor, ne aduersarii eius fide sint digniores, qui stuporem oris, deformitatem habitus et sordes vestium in contemptum ei ducerent; quippe cui ipse bonus Sulpicius aliud intendens tribus Anticyris insanabile caput exprobrauit.

brauit. *) Nec humilitatem cordis valde in eo demitteretur, qui, quantis post patratum bonum opus somniis inquietaretur, lepidissime apud eundem Sulpicium narratum legerit. **)

Fertur sub Martini huius nomine unius paginae *Confessio Fidei de S. Trinitate*, quamquam non defuerint, qui non illius arbitrarentur. §. 2. Sectione.

Prodiit primum a. 1511. ex editione Iodoci Clichtouei, tum emendata et illustrata per Thomam Beauxamis a. 1571. Inserta deinde in omnibus fere Bibliothecis PP. Conciliorum tomis et aliis collectionibus diligenter recognita est a Casparo Barthio, Cornbesio et Christ. Daumio. Nuperrime Gallandius Thomae Beauxamis editionem retractavit. Sequitur series editionum. §. 3. Editiones.

1511.

Parisis, apud Io. Paruum. 4. cum sequentibus opusculis: Sulpicii Severi de Vita sancti Martini libri duo, Odonis Cluniacensis de sancto Martino. Gregorii Turonensis edita ab Hieronymo Chliffouaeo.

Iodocum Clichtoveum, virum multis et propriis scriptis et aliorum editis isto tempore clarum, primum Martini confessionem a. 1512. cum aliis veterum auctorum opusculis edidisse, quotquot de Martino literis aliquid consignarunt, constanter asseuerant,

D d 3

praeter:

*) *Sulpic. Sev. in Vita Mart. cap. VI. n. 5. Hic (in insula Gallinaria) aliquamdiu radicibus vixit herbarum: quo tempore elleborum, venenatum, ut ferunt, gramen, in cibum sumxit. Sed cum vim veneni in se grassantis vicina iam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit, statimque omnis dolor fugatus est.*

**) c. III.

praeter Auctores Historiae litt. Galliae,*) qui Hieronymum appellant. Erat is affinis Iodoci, fratris eius filius, quod ad huius opusculi titulum obseruat nuperus Bibliothecae Lelongianae editor.**)

1514.

Trajecti. . . . S. Martini Tur. Ep. Professio Fidei de Trinitate. Ex priscis membranis edita a *Theod. Pulmanno* Craneb.

1566.

Parif. 8. vide sequentem editionem.

1571.

Parifis. Sulpicii Severi de vita beati Martini liber, cui ipsius Turonensis praefulis professio Fidei de Trinitate subiicitur.

Libellus admodum rarus, quem manibus versauit atque secutus est Gallandius, cuius propterea de eo notitiam hoc loco repetere non abs re erit. Prae caeteris, inquit, commendanda videtur Thomae Beauchamis sollertia; qui tres vetustissimos codices nactus, eorum collatione diligenter instituta, eundem sancti praefulis Turonensis libellum breui commentario illustratum subiectumque vitae beati Martini a Sulpicio Severo conscriptae, prelo commisit Parifis anno 1571. Quandoquidem vero hanc editionem reliquis multo emendatiorem secuti sumus, qui praeterea inter rariorese recensetur; iuuerit proinde nonnulla ex eodem Parifensi editore in medium proferre, quibus, dum

*) Tom. I. p. 417.

**) *Le Long* Bibl. Hist. de la France ed. par M. Fevret Fontette. Tome prem. (Par. 1767. f.) p. 663. n. 1075.

dum ille studium suum in hanc opellam impensum prodit, eius pariter siue integritatem, siue pretium adstruit. Sic igitur ille: „Tria, inquit, e diuersis bibliothecis volumina mihi prolata sunt, quae manus ipsa, satis antiquissima esse contestabatur: characteres enim cum aliis, qui ante mille annos in usu erant, collati, persimiles omnium testimonio habiti sunt. Porro tribus hisce voluminibus emendicatis, triplex Severi Sulpicii historia contexebatur. — Verum quum primo in libri cuiusque vestigio *compendium nostrae fidei* a D. MARTINO conscriptum agnovissem; obstupui sane, cur, quum toties Severus e prelis prodiret, illius ne mentio quidem facta sit. Sed, ut arbitror, praeter characterum antiquitatem, rei ipsius eos difficultas deterrebat. Nec enim suis periodis, virgulis caeterisque notulis contextus definiebatur: adeo ut quibusdam ambiguus, aliis mancus, omnibus abstrusior appareret. Nam quum summa breuitate rem omnium difficillimam complectatur; quis inter dictiones incircumscriptas adeo perplexas, quid certi dicere potuisset? — Operae pretium igitur duxi, suis punctis, quasi vinculis, effluentes dictiones cohibere, sicque facile D. MARTINI *Confessionem* reddere. Et ne quid deesset, adnotatiunculas addidi, ne cuius vocis obscuritas diutius lectorem suspenderet.“ Deinceps vero noster editor Parisiensis libelli praestantiam edisserere pergens, complures haereses hac sua Confessione B. Martinum euertere ostendit, Ebionis, Cerinthi, Marcionis, Manetis, Apollinarii, Arii, Macedonii ac Eunomii. Quibus enarratis, ita concludit: „Vides, Christiane lector, ut compendiose multas haereses noster Martinus enecet? Illis quippe temporibus exstitit, quibus aut qui Trinitatem, aut qui unicam diuinitatem euertere nitebantur, pullularunt. — Expende vero, quot schismata, factiones et sectae, quo tem-

pore floruit, emerferint: tum facile agnosces non abs re hanc de Trinitatis et unius divinitatis fide editam sententiam." Haec ille. Quae quidem omnia si quis accurate perpendat, arguet enimvero, mea quidem sententia, nonnullos viros eruditos eiusmodi Confessionem minus recte suspectam habuisse; quae nimirum in primis vetustissimorum codicum fide et auctoritate munitur: digna plane quae cum *Expositione fidei* Gregorii Thaumaturgi conferatur, si pauca demas duriusculas voces, librariis forte vitio vertendas. Laudatur Editio Thomae Beauxamis de anno 1566. in *Catalogo Bibl. Bodlej.* ed. nou. voce *Martinus Tur.*

1575.

Parisis. fol. S. Martini professio Fidei in *Bibl. PP. de la Bigne Tomo V.* p. 765.

1586.

Parisis, apud Sebast. Niuellium. 4. S. Martini Episcopi professio fidei catholicae de Trinitate; in *Veterum aliquot Galliae Theologor. scripta per Petrum Pithoeum.*

1589.

Parisis. fol. Professio fidei facta a B. Martino Archiepiscopo Turonensi; in *Tomo IV. Bibl. PP. Bign.* p. 1099.

1610.

Parisis. f. S. Martini Professio fidei; in *Bibl. PP. Bign. T. IV.* p. 985.

1618.

Coloniae Agripp. fol. S. Martini Ep. Turonens. professio fidei; in *Bibl. PP. Tomo IV.* fol. 933.

1623.

1623.

Frankofurti, typ. Wechel. 8. B. Martini Tur. Ep. professio fidei de Trinitate, ex ed. Pithoeana in *notis Caspari Barthii ad Galli Confessoris Christ. Doctr. Compend.* p. 120-123.

Ad manum erant editio Pulmanniana et exemplar a Theod. Pullmanno ex membranis priscis descriptum, quod Lugduni Batau. ex Raphelengiorum Bibliotheca Barthius redemerat. Ex utroque paucas lectiones variantes adiecit. Titulum in membranis esse dicit: *Sancti Martini Sabariensis Pannonii de Trinitate liber*; sequi deinde Martini Episcopi (Dumiensis) librum, qui *formula honestae Vitae* inscribitur. Fatetur B. obscura in tam paruo de maximis rebus libello pleraque omnia esse, quae illustrare velle, operae sit non perfunctoriae.

1644.

Parisis. fol. Professio Fidei facta a b. Martino Archiep. Turon. in *Tomo IV. ed. Bibl. PP. Bign.* huius anni nec non alterius, quae a. 1654. prae se fert.

1662.

Parisis. fol. S. Martini Sermo de Sancta Trinitate; in *Tomo VIII. Biblioth. PP. Concionatoriae Franc. Combefisii* p. 470.

Adhibuit Combefisius codicem ex Bibl. Card. Mazarini, sed ita in eo, inquit, vitiosum, ut non visum sit repraesentare: id inde factum videtur, quod antiquarius ex vetustioribus membranis aut ceris non satis feliciter potuerit exscribere.

Cygneae S. Martini Sabariensis Pannonii Ep. Turon. professio Fidei de Trinitate; cum *Hieronymi*

nymi Theol. Graeci dialogo de Trinitate et *Gennadii Scholarii* dial. III. de via salutis hum. ex ed. *Christ. Daumii*.

1677.

Lugduni, apud Anissonios. S. Martini professio Fidei in *Tomo IV. Bibl. PP. Max.* p. 1084.

1770.

Venetis, ap. Io. Bapt. Albritium. f. S. Martini episcopi Turonensis, Trinae unitatis et unius Trinitatis Confessio; in *Andreae Gallandii Bibl. Vet. PP. Antiquorumque Script. Ecclesiast. Tomo VII.* p. 599. de cuius opera iam supra nobis dictum est. Pertinet autem ad *Martinum* cap. XVIII. prolegg. p. XXVI.

20.

HIERONYMVS.

§. 1. Vita.

Natus est *Stridone* oppido quondam in confiniis Dalmatiae et Pannonii sito, quod a. 377. a Gothis late has regiones deuastantibus euersum dicitur, cuiusque locum diuersis rationibus hodie indagarunt et designarunt. De anno, quo natus sit, grauior paulo disceptatio est et implicatio: cum nonnulli ad a. 331. alii ad a. 340. s. 342. quin alii ad a. 346. natales eius referant. In hac sententiarum diuersitate ii, qui a. 331. vrgent, proxime a veritate abesse videntur. *) Pater erat Eusebius, qui, postquam filium domi haud perfunctorie instituendum curauerat, Romam misit,

vt

*) Ita S. Prosper in Vita eius, cui quamplurima Hieronymi loca optime accommodari posse ostendit Stillingius ad Aët. SS. T. VIII. p. 429.

vt Latinae linguae, rhetoricae et philosophicis disciplinis operam daret. Quod quidem felici successu propter indolis bonitatem et assiduitatem non caruit, sed moribus paulo dissolutior fuit, vt identidem conqueritur. *) Tinctus vero sacro fonte baptismatis, exeunte a. 362. iter in Galliam suscepit et Treviris aliquando subsiitit, ibique Hilarii libros de Synodis et in Psalmos explicationes in Rufini, amici tunc familiarissimi, vsum descripsit. Hic quoque primum eum incessit ardor de vita emendanda et ad christianam regulam conformanda. Sed singula ignoramus. Redux e Gallia a. 370. Aquileiae in consortio Rufini et Gaudentii aliquantisper vixit et primo quasi gustu monasticae vitae imbutus est. Creditur etiam primum libellum, epistolam nempe *de Muliere septies percussa* hic scripsisse. Hinc nescio quo subito infortunio decedere coactus a. 373. iter in Orientem parat et comitibus adiunctis Innocentio et Euagrio Antiochiam, per mare Aegaeum Thraciam, Bithyniam, Galatiam, Cappadociam et Ciliciam petiit, vbi alter comitum Innocentius diem obiit, ipse vero cum morbo graui conflictatus est.

Probabile est morbo isto alacritatem et animi vires aliquantisper esse imminutas et quasi restinctas ex eoque tempore accedentibus cum Innocentii morte, tum somnio, quod paganorum scriptorum lectione ipsi interdixisse fertur, ad tristitiam et austeritatem propensioem esse factum. Ex hoc sane tempore vitam solitariam amplecti et adamare coepit, et postquam aliquamdiu ab Apollinari Laodiceae Episcopo, haeretico postea, interpretandorum librorum SS. rationem edoctus fuerat, a. 374. Antiochiam reliquit et desertum, quod ab vrbe huius prouinciae primaria Chal-

*) Ep. V. p. 9. VI. 14. et al.

Chalcidene nomen traxerat, inter Euphratem fluiuium et Antiochena iuga situm secessit.

Hic corpus ieiuniis et assiduo labore et aerumnis ferendis maceravit, animumque moerore et contritione continua de peruersitate sua compunxit et afflixit, nec tamen ingenium incultum iacere passus est, sed partim epistolis ad familiares datis, partim commentariis in libros biblicos conscribendis exacuit et extra limites deserti sui exsplendescere fecit. Attamen in hac remota solitudine non a vexationibus tutus fuit, Meletianae turbae Antiochiae adeo creuerant, totque affeclas Meletius nactus erat in his regionibus, vt Hieronymum, qui, quoniam ex Occidente huc delatus esset, Paulino addictior putabatur, non diu liceret tranquille sententia sua frui. Accedebat altera causa, lis super voce *ὑποστασις*, ex quo Eustathiani cum Paulino in Synodo Alexandrina a. 362. *tres hypostases* in Deo esse, contra sententiam aduersariorum, qui vnam tantum dicebant, defenderant. In hoc ancipiti rerum statu ad Damasum literis a. 377. et 378. scriptis ita confugit, vt ex eius arbitrio plane se pendere significaret. Interea a. 378. f. 379. deserto relicto Antiochiam se receperat, ibique a Paulino, cuius partes sequebatur, quamquam inuitus, presbyter constitutus est, ea tamen conditione, vt liber ab officiis ecclesiasticis maneret. Anno 379. f. 380. Constantinopolim ad Gregorium Nazianzenum visendum et audiendum profectus tres ibidem annos transegit, cuius iucundissimae commorationis memoriam et vberrimos, quos ex familiari Nazianzeni vsu ad se deriuauerit, fructus non semel deinde grata mente praedicauit. Hic praeter alia ex Graecis scriptoribus Eusebii Chronicon transtulit.

Anno 387. moritur Meletius. Nec vero morte eius ignes sub fauilla latentes extinguebantur, sed in locum

locum eius Flauiano arrogato mansit vtriusque partis studium. Vt enim Paulinum Italici cum Aegyptiacis et Arabicis Episcopis sequebantur, ita Flauiani partes reliqui fere Orientis Episcopi. Videbatur dissidium in concilio componi posse. Romae edicebatur ab Occidentalibus. Paulinus Epiphanio Salaminis Episcopo et Hieronymo comitatus a. 382. eo se contulit. Sed Meletiani venire renuebant ac Paulinum a congregatis Occidentalium prouinciarum Episcopis confirmatum nihilominus respuebant. Ad huius concilii acta pertinere videntur negotia ab Hieronymo gesta, cum *se in chartis Ecclesiasticis inuuisse Damasum et Orientis atque Occidentis synodicis consultationibus respondiisse* dicit. *) Pro eodem Damaso etiam fidei formulam composuit, quam Apollinaristis subscribendam proposuit.

Plurima etiam inter eos de literis sacris erat disputatio, cuius luculenta sunt specimina plures Hieronymi epistolae ad Damasum etiam nunc superflites. Sed quod longe laude dignissimum eius impulsu suscepit, erat emendatio veteris latinae Bibliorum versionis, quali tunc in ecclesia utebantur. Sed fama eruditionis, eloquentiae ac pietatis etiam ad mulierculas percrebuerat, quarum complures ab eo inlitui cupiebant. Quod animo ipsius tanti coelibatus et viduae vitae patroni **) longe exoptatissimum erat. Nec quicquam facile tanta assiduitate tantoque cum ardore egit, quam vt virgines ac viduas *ad saeculi huius contemptum*

*) Ep. CXXIII. al. XI. ad Ageruchiam.

**) Circa hoc tempus a. 384. librum *contra Heluidium de perpetua virginitate Mariae* scripsit, quem mox Epistola ad Eustochium *de seruanda Virginitate* et alia secuta sunt.

temptum prouocaret et suaderet, ut omne, quod in mundo cernerent, putarent esse pro nihilo.

Tiruncularum harum nomina et elogia passim in scriptis eius occurrunt. Ad complures etiam epistolae et libelli sacrae scripturam aut quaestiones ex ea petitas enucleantes pertinent. Sed haud paucis etiam conuenticulae inter sanctissimum virum et nobilissimas urbis feminas agi solitae displicuere. Palam et occulte cauillationibus et calumnia petebatur horridum et austerum vitae genus, quod hoc monacho duce matronae tot spectabiles sibi elegerant, undeque nec consanguineorum precibus et obtestatione auocari, nec multitudinis fremitu, qui haud raro ad conuicia et minas processit, auerti et retrahi poterant. Hieronymus autem tam parum curabat, quo gliscenti inuidiae materiam subtraheret, ut potius epistolis et adhortationibus ad feminas istas scriptis et in vulgus sparsis vltro pergeret odia potentiorum propinquorum et obrectatorum suorum liuorem ciere, et stimulis quasi subditis laceffere, donec Damasi, cuius patrocinio multum confisus erat obitu, et morte Blaesiliae, Paulae filiae, virginis viginti annorum, quae ieiuniis et aliis id genus corporis simul et mentis afflictionibus contabuerat, ut grauiora, quae ipsi intentabantur, declinaret, accelerare discessum coactus fuit. Sed cum iam antea saepius urbis incommoda, et innumera sanctitatis, ad quam adspirare mulierculas docebat, in tanto hominum strepitu et necessitudinum impedimentis pericula ingerendo Paulae oblique secessum ab Vrbe suafisset, iam vel solo desiderio sui vel adhortatione addita eam cum Eustochio filia ad visanda sacra Palaestinae loca pellexit, non sine maxima aegritudine et indignatione eorum, ad quos cura harum feminarum pertinebat, ut et cordationum omnium. Discessit a. 385. mense circiter Augusto
Pame-

Pameliano fratre comite atque abiens epistolam ad Afellam illustrem feminam reliquit, qua egregie ad omnium querelas respondere et contumeliosorum hominum tela reprimere sibi visus est. Non multo post quam Antiochiam accesserat, eodem delatae sunt Paula cum filia Eustochio, quibuscum per hiemem subsequente Palaestinam peragravit, imprimisque solum Hierosolymitanum vna perlustrarunt. Ineunte a. 386. cum Paula in Aegyptum profectus est et Nitriae monasteria inuisit. Alexandriae Didymum, libros sacros interpretantem, audiuit. In Palaestinam deinde eiusdem anni aestate reuersis, cum domicilium in his regionibus ponere decreuissent, praeter omnes angulos, Bethleem, locus, in quo Salutis humanae reparator natus esset, arrisit, vbi initio *angusto hospitaliolo* contentos esse oportuit, donec monasteria Paulae sumptibus exstructa inhabitare inciperent, in quibus ipse quidem virorum viuendi rationem moderabatur, mulieribus Paula ad mortem vsque a. 404. insecutam, deinde Eustochium praefuit, praetereaque peregrinantium in sancta haec loca mansiones munificentia eorum paratae erant. Atque hic tandem omne vitae reliquum tempus inter monachorum curas et studia assidua diuisit, vt, dum illis vnice vacare videretur, immensa scriptorum volumina foras mitteret, ex quibus vtramque tantum bibliorum V. T. versionem ex Graecis et Hebraicis fontibus commemorare sufficiat; quarum illam a. 390. vel 391. ex septuaginta virali textu ita condidit, vt secundum textum Hexaplarem Origenis, textui των LXX. ea, quae in textu hebraico erant, prout illa Theodotion interpretatus fuerat, adderet, praepositis tamen, quibus distinguerentur, asteriscis, iis vero, quae apud solos LXX. extabant, obelis notatis. Hanc autem, postquam a. 387. magistro Iudaeo, Baranina, literas hebraicas,

quas

quas olim in Chalcidene eremo tantum degustauerat, didicit, ab a. 390 vel 391. aggressus est et per viginti quinque continuos annos, interpositis passim aliis opusculis, feliciter profligauit. Turbata est subinde alta tranquillitas, quae coelitus quasi in hunc locum demissa erat, lite inter ipsum et Ioannem Hierosolymitanum episcopum a. 395. exorta, et multo magis simultate, quam ab a. 394. cum Rufino exercuit, quae ad tempus quidem remissior facta ac reconciliatione vtriusque paene sublata videbatur, sed grauius postea recruduit, et in manifesta odia prorupit, in quibus animum plane impatientem Hieronymus ostendit. Ac mirum profecto hoc videri debet, quo pacto in hac tranquilla et placida vitae extremæ statione animum mansuetum deposuerit magis quam in se auxit, ita, vt leuissimis etiam de causis exasperari se pateretur. Nam cum Augustino quoque, quocum ab a. 394. familiariter literas miscere coeperat, ni ille stomacho eius pepercisset, parum absuit, quin amicitiam recens contractam rursus dissolueret. Perinde etiam varias haereses ex recessu suo acriter oppugnauit, veluti a. 392. Iouinianum, qui coelibatum et matrimonium, ieiunium et vsum ciborum *ἔδιστα* dicere ausus erat. Impar tamen eius aduersus Pelagianos fuit conditio, siquidem non verba verbis, sed arma et furorem concitatae multitudinis argumentis sancti Doctoris ii opposuisse dicuntur,*) atque caede et incendio in monasterium eius et Eustochii saeuitum est, vt ipse vix cum vitae periculo in locum secretum euadere posset. Accidisse hoc putant a. 416. quibus ad monasterium reuersus non ante a. 418. videtur.***) Sed vires morbo ac languore diutur-

*) Augustinus de gestis Pelagii.

***) Stilling. §. LX. p. 623.

diurno aliquoties accisae, postremoque hoc terrore penitus conturbatae, non diutius vitam sustentare valebant placideque fatis a. 419. (die XXX. Septembris) concessit.

Scriptorum Hieronymi recensum ex editione Vallarsiana proponimus, notatis simul quae in singularis ille praestitisse vel primus, vel post superiorum editorum, de quibus plerumque iudicium suum inseruit, studia, pollicetur. S. 2. Seripta.

I. *Epistolae CXVI.* Veteres Editiones eas non ad temporum ordinem, sed materiae quandam similitudinem et quasi cognationem exhibent, tribus maxime classibus, *Theologicas, Polemicas* atque *Morales*. Quae quam vaga sint, quisque facile per se intelligit. Benedictina igitur Editio huic vitio ut mederetur, novum earum ordinem instituit sic, ut resectis ab ipso corpore et distributis per singulos tomos compluribus, quas Criticas appellat, reliquas ad temporis leges exigeret, successu tamen non pariter felici, ut Vallarsius iudicavit et demonstravit. Relicta igitur erat haec provincia Vallarsio, ut turbatum ordinem chronologicum reformaret et ex integro institueret; id quod egregie ipsi cessisse nemo abs invidia negaverit. Remotis nempe aliis, quae in vulgatis Epistolarum collectionibus venditabantur, suffectisque aliis, quae desiderabantur, seriem caeterarum ad argumenta momentaque singula expensam et ad quinque maxime classes seu periodos redactam ita exhibuit, ut simul uniuersis et singulis causas rationesque, quibus motus locum, quem obtinent, ipsis tribuerit, in indice chronologico adscriberet. *Prima classis* illas exhibet, quas Hieronymus ab a. 370., antequam eremum peteret, potissimum vero in eremo scripsit usque ad a. 381., quo dudum, relicta solitudine, Romam contendit. *Alteri* insunt,

quas Romae scripsit ab a. 382. ad ultra medium 385., quo Romae pertaesus discessit et Hierosolymam navigavit. *Tertia* complectitur, quas ab a. 386. e Bethleemi monasterio scripsit vsque ad a. 400., quo demum in Alexandrina Synodo Origenes damnatus est. *Quarta* eas habet, quas ab a. 401. vsque ad vitae finem s. a. 420. S. Doctor exaravit. In *Quintam* classem eas redegit, quarum tempus incertum est, adiectis tribus incerti auctoris, minore caractere exscriptis. Praeter haec Vallarsiana editio omnia suppeditat, quae usum ipsius facilem et commodum reddere possint; velut tabulam in fronte operis, qua nouus ordo veteris et Benedictinae editionis comparatur, tum Argumenta, quae Editio Benedictina ex Erasmo potissimum exscripserat, castigatiora, capitulationes et id genus alia, nec non indicem triplicem.

II. *Opuscula s. Tractatus.* In editionibus veteribus passim Epistolis permixta habebantur. Erasmus eumque secutus Victorius, quibus materiarum ordo cordi erat, nonnullos in altera Classe siue Tomo, arrepta identidem ex Epistolis occasione, collocant, quod ἐλεγκτικὰ καὶ ἀπολογητικὰ, siue quae ad diversas haereses et maledicorum calumnias pertinent, continerent: alios ad prioris Tomi calcem recensent; ipso interdum proposito et argumenti dissimilitudine reluctante. Editor Benedictinus Epistolarum ordinem chronologicum passim interpositis tractatibus interrupit; nulla temporis sed materiarum potius ratione habita; quo factum est, vt, dum vtrique semitae insisteret, ab vtroque saepius aberraret. Vallarsius, nulla distributionis ratione habita, in Tomum secundum coegit. Insunt igitur P. I.

Vita S. Pauli primi Eremitae.

Vita S. Hilarionis Eremitae.

Vita Malchi Monachi captiui.

Regula

Regula S. Pachomii e Graeco latine reddita.

Eiusdem et S. Theodorici Epistolae et verba mystica.

Liber Didymi de Spiritu S. ex Graeco latine conuersus.

Altercatio Luciferiani et Orthodoxi.

Liber aduersus Heluidium.

Libri duo aduersus Iouinianum.

Liber contra Vigilantium.

Liber contra Ioannem Hierosolymitanum.

Apologetici aduersus Rufinum libri tres.

Parti II. praeter nonnulla Rufini, Anastasii, Theodori Mopsuesteni, Gennadii et alia quaedam,

Dialogi contra Pelagianos libri tres.

Liber de Viris illustribus, addita Graeca versione Sophronii.

In Tomo III. Vallarsianae editionis occurrunt apparatus instar ad commentarios in libros S. S. probe intelligendos libri duo *de Nominibus hebraicis et de Palaestinae locis*. Illum a superioribus editoribus neglectum, a Clerico autem plane contentim habitum, iusto honore vestiuit atque vtilissimum Vallarsius asseruit. Librum autem *de Palaestinae locis* cum textu Gr. Eusebii ex MSS. Codd. Vat. Bibl. (nunc n. 1456.) optimae notae et spectabilis vetustatis, qui saeculum Ximum anteuertere dicitur, innumeris in locis emendatum et restitutum dedit editor, ita vt affirmare ausus sit, nunc demum integrum Eusebii textum prodire. Antea tres tantum Codd. MSS. huius libri innotuerant, quorum *primum* e Regia Paris. Bibl. Bonfrerius edidit, Martianaeus recognouit; *alterum* Oxon. Academia seruat; *tertium* Lugduni Batauorum e Biblioth. Voss. in Publicam intulisse dicuntur Acad. Curatores. Ad huius inspiciendi copiam nemini adhuc factam Rheasferdius dolet. Oxoniense e Parisino descriptum

ptum esse non diffitentur, qui illi Bibl. praefunt. Ex vno igitur Regio exemplo omnes haecenus editiones derivantur, quod tamen pessime habitum. *His duobus libris* succedunt

III. *Commentarii Biblici.*

Quaestiones Hebraicae in Genesin, quas aut minime perfecisse aut, quod probabilius existimat, mutato consilio, cum Commentarios elaboraret, prout congesterat, in consilium adhibuisse creditur intra domesticos parietes cohibiturus nec editionis honori committens. Has pone sequuntur,

Commentarii in Ecclesiasten, ad quos saepe in Apologia contra Rufinum prouocat et

duae *in Canticum Canticorum Homiliae*, quas ex Origenis Graeco latine explicauit c. a. 383. quamobrem quatuor praecedentes a. 388. assignari oportet.

Commentarii in Iesaiam. (T. IV. Vallarf.) Ad a. 397. referuntur. *) Nec vno anno perfectum opus; praesertim cum aliis curis tunc distineretur et aegra valetudine affectus, inopia etiam librariorum laboraret. Tillemontius inceptum a. 408., expletum esse a. 409 et 410. coniecit ex morte Stilichonis, quam vndecimi libri praefatione indicatam putat. Tutior ratio ex Ezechielis Commentariorum praefatione generali et initio libri III. in Iesaiam ipsum ducitur, qui ad a. 411. referri debet, vndeque patet, ante a. 410. Iesaiam non fuisse expletum.

Homiliae novem in Visiones Isaiae ex Graeco Origenis. Huc reponimus ex nouissima Vallarfii sententia, quamquam in hac operum genuinorum serie locum in vtraque ed. illius non adeptas. Abiudicarat enim in prima ed. Hieronymo, nec commode visum

*) Vid. Vallarf. Ep. 68. it. 70. 71. in Ind. Chr.

vifum est, ordinem semel descriptum in secunda immutare. Attamen Hieronymi esse ineluctabili argumento, testimonio nimirum Rufini libro II. Apologiae n. 27. euinci retractatis curis cognouit et noua admonitione praemissa T. IV. P. II. p. 1098. demonstrauit.

Commentarius in Ieremiam. Per interualla dictauit, postremum fere ingenii sui monumentum. Absoluendo operi vnus modo aut alter liber desiderabatur. Inter Epistolam 133. et Dialogum contra Pelagianos cum vulgo recepta sententia se statuere, inquit Vallarsius. Profert tamen h. l. (p. VII. VIII.) aliqua, quae dubium ciere possint.

Commentarii in Ezechielem libri XIV. (T. V. ed. Vallars.) Iis adornandis IV. annos impendit Hieronymus, aliis scilicet negotiis interpellatus et per interualla tantum dictitans. Inceptus labor vix dum absolutis in Iesaiam Commentariis a. 411. sed in ipso operis initio (vid. Proleg. et Ep. 126. ad Marcellin. et Anapsychiam) Romanae obsidionis nuntio et amicorum obitus seu discriminis consternatus, diu manum remisit. Repetiit laborem ad eiusdem anni finem seu subsequenti initio, vt ipse ait l. ep. *Hoc anno subitus impetus barbarorum sic Aegypti limitem, Palaestinae, Phoenicis, Syriae percurrit instar torrentis cuncta secum trahens, vt vix manus eorum miseritordia Christi potuerimus euadere*, nedum vt animum, quem fere desponderat, ad scribendum aduertere potuisset. Tandem vrgentibus amicis, furtiuis noctium horis a. 413. *hyeme propinquante* (l. VII.) ad Nonum vsque persequutus est. Reliquos a. 414. additos dubitari nequit ac notauit sane Vallarsius p. XI. potiora, quibus annus declaratur, momenta.

Commentarius in Daniele septennio prior est. Absoluerat enim (vid. praef. hui. l.) Prophetas mi-

nores fueratque adeo a. 406. praetergressus, qui in postrema explanatione Amos notatione Viti Consulatus Arcadii Augusti et Anitii Probi certissime designatur. Anteuertebat porro a. 408. cuius mense Augusto Stilichonis est patrata interfectio, quem viventem adhuc hocce commentario *Barbari exercitus Romani ducis* nomine petierat; vnde interiecto, quod ratio suadet, aliquo temporis spatio calumniandi malevolis data fuit copia, quos in Praefatione XI. libri in Iesaiam missos fecit. Tuto igitur hocce Commentarios a. 407. adnumeraueris.

Homiliae Origenis XXVIII, explanationes in *Ieremiam et Ezechielem* continententes, quae librum singularem constituunt, id quod ab omnibus editoribus superiorum temporum animaduersum non est, licet sub vna ad Vincentium Presb. praefatione comprehendantur. Erasmus et Huetius temere diuiserunt, eoque ad opiniones de omisso in Ieremiam prologo delapsi in aliena omnia abierunt. Sed vna tantum vtriusque explanationem Ezechielis et Ieremiae auspicatur, quod lectio diligens docet et mentio 28 Homiliarum tanquam vnius libri in Catalogo confirmat. Nec vero vna omnibus simul aetas sed per interualla ex Origenis Graeco latine redditae sunt, ipso Hieronymo testante in prologo ad Vincentium. Emisisse vero vna iunctas, post Eusebii Chronici editionem antequam Ep. XVIII. ad Damasum *de Seraphim* apparet; quorum illud ad a. 380. certissime refertur, alterum ad insequentis anni medium spectat. Minus recte Tillemontius ad a. 386. XIV. in Ezechielis Homilias traducit. Edidit Vallarsius partim ex Genebrardi partim Huetii editione Origenis. Tot tantisque tamen illius editionem vitii scaterere narrat, vt a se demum pristinae integritati restitutae in publicum primum emitti videri debeant.

Commen-

Commentarii in XII Prophetas minores. (T. VI. ed. Vallarf.) Hieronymus in praef. libri III. in Amos ad Pammachium: „*Præpostero ordine atque confuso, duodecim Prophetarum opus et cepimus et Christo adiuvante complebimus. Non enim a primo usque ad nouissimum iuxta ordinem quo leguntur: sed ut potuimus, et ut rogati sumus, ita eos differuimus, Naum, Michaeam, Sophoniam et Aggaeum, primo Φιλοπονυάτης Paulae eiusque filiae Eustochio προσεφώνησα: Secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquileiensi Episcopo delegavi: Tertio post longi temporis silentium, Abdiam et Ionam tibi impranti edisserui: Praesenti anno, qui sexti Consulatus Arcadii Augusti et Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exuperio Tolosanae ecclesiae Pontifici Zachariam, et eiusdem urbis Mineruio et Alexandro monachis, Malachiam Prophetam interpretatus sum. Statimque recurrens ad principium voluminis, Osee et Ioel et Amos tibi negare non potui.*“

Ex his facile unusquisque ad tempora certa reuocari poterit. Par est igitur, ut primo loco nominatos in *Naum, Michaeam, Sophoniam* et *Aggaeum* et quinto loco commemoratos in *Abacuc* a. 392. perfecerit: quoniam ultimos hos in Catalogo h. a. adornato, diuerso quidem ab hoc ordine, recenset; *Ionam* porro a. 397., ut ex ipsius in Prologo testimonio patet: nam quod inter hunc et priores temporis effluerat, id aliis laboribus impendit, ex quibus ipse Epistolam LX. *Epitaphium Nepotiani*, quae certissime ad a. 396. pertinet, ibidem laudat; atque ante Matthaeum anno 398. absolutum *Ionam* procul dubio absoiuerat.

Abdiam ad eundem annum referunt, secuti ipsius Hieronymi auctoritatem in Commentariis ad Amos: *Tertio post longi* etc. Sed Vallarsius contendit non

ad annum eundem, quo elaborauerit, declarandum, iunctos, sed quo respectu ad caeteros ordine sese exciperent, et quinquennio recentiorum facit Abdiam, ad a. 403. referens. Palmare argumentum ex eo petit, quod *in adolescentia haec effudisse post triginta annos repetita et emendata* in Praefatione inquit Hieronymus. Iam cum illud adolescentiae tempus declaret: *quando egressi — scholam Rhetorum, diuerso studio ferebamur: quando ego et Heliodorus carissimus pariter habitare Chalcidis solitudinem nitebamur*, i. e. a. 373: sequitur manifesto annus ab hoc tricesimus 403. Reliqui in *Zachariam* et *Malachiam*, nec non *Oseam* et *Ioel* et *Amos* a. Consulatus Sexti Arcadii Augusti et Anitii Probi, i. e. 406. profligati.

Commentarii in Matthaeum libri IV. (T. VII. Va lars.) Ad a. 398. pertinere probatum iuit (p. VII.) Vallarsius. *Homilias vero ex Origene* redditas in hunc a. 389. reponendas esse iudicat. (p. XII.) Has vero ex Genebrardi Origenis editione huc adsciuit. „Graeca periisse olim credita nunc maximam partem a nupero Editore Origenis reperta inaudimus, inquit.“

Commentarii in Pauli Epistolas quatuor ad *Galatas* scilicet, *Ephesios*, *Titum* et *Philemonem*. Non in omnes, vt a Cassiodorio inde, qui in reliquis exquirendis valde desudauit, creditum, Commentarios scripsit. Haec vero opinio fraudi faciendae ansam praebuit, nempe *Commentarium in omnes Pauli Epistolas* substituendi, qui ipsius potius hostis infensissimi, *Pelagii foetus est*. Referendi vero hi commentarii ad a. 387.

Chronica Eusebii de Graeco translata, aucta et ad sua vsque tempora deducta. (T. VIII. Vallars. ed. P. I. II.) Quod tempus attinet, tuto se affirmare posse Vallarsius putat, translata ab eo esse, antequam
Homilias

Homilias Origenis in Ieremiam et Ezechielem de Graeco verteret. Hic autem primus ea seorsim antea euulgari solita editionis suae seriei attexuit, textu ex Pontacena editione expresso, sed collatis simul Codd. duobus MSS. et editione principe. Tomo secundo integra Pontaci addidit Commentaria, quemadmodum in prolegg. Tomo I. praemissis de libri Eusebiani ac versionis Hieronymianae per recentiores editores fati diligenter pro more suo disseruit.

T. IX. et X. ed. Vallarsianae sistitur *Bibliotheca diuina* amplectens *Canonem hebraicae veritatis* et quos de graeco textu in latinum transtulit, nec non *N. T. libros*.

I. *Canon hebraicae veritatis* vulgari modo in tres ordines distribuitur, quorum *primus*, ordo Legis, Pentateuchum: *secundus*, ordo *Prophetarum*, libros Iudicum, Samuel. I. II. Regum I. II. Iesaias, Ieremiae, Ezechielis et XII. prophetarum: *tertius*, ordo *Hagiographorum*, Iobum, Psalterium, Prouerbia, Ecclesiasten, Canticum Canticorum, Danielelem, Paralipom. I. II. Ezrae I. II. et librum Esther complectitur.

Constat, Hieronymum iam sexagenarium emendationem lat. Bibl. versionis adgressum, diuerso tempore nec seruato Librorum sacrorum ordine versiones suas perfecisse ac edidisse. Vallarsius igitur disquisitione facta ordinem chronologicum experiri studuit atque plane sibi persuasum habet hac serie fuisse editos:

Regum libros a. 390.

Psalterium et Prophetas XVI. a. 392. Liber *Iobi* hos proxime subsecutus. *His vulgo addunt*, inquit,

Tres libros Salomonis, quos ego quidem serius differendos ex Prologi ad Chromatium atque Heliodorum

dorum verbis existimo: interea tamen haud ausim receptae apud omnes sententiae refragari. Porro

Esdras et Nehemiam a. 394.

Paralipomena a. 395.

Osteteuchum ab a. 398. ita tamen, ut *Genesis* citius editam existimet, cum reliqui interim Mosis libri in quartum quintumue annum premerentur. *Iosua* non nisi post a. 404. in lucem venit, omniumque postremus fuit liber *Esther*.

II. Libri, quos de Graeco vertit, absoluto iam Hebraeo Canone. Referuntur illi partim ad *vetus testamentum*, quorum pauci tantum supersunt, altera parte omnes *N. Foederis libri* comprehenduntur.

Huic recensioi versionis latinae suae aetatis ad graecos fontes praeluisse quodammodo videri poterat emendatione illa *Psalmodum*, quam, ut ipse ait, *Romae positus* apud Damascum, *cursum et magna tantum ex parte* adornauerat; in quo negotio *Communi* tantummodo, quae tunc audiebat, editione Graeca usus videtur. Quae cum nihilominus a Romana ecclesia probata esset (vnde etiamnum *Romanum psalterium* audit), ille animum ad illam vniuersam ex integro iuxta Graecum atque eum quidem longe emendatissimum Hexaplarem textum refingendam appulit. Nec sane dubium videtur, quin propositum per singulas partes exsequutus, totum *V. T. Canonem* continua illa archetypi comparatione expoliuerit: tamen etsi duo nunc soli supersint libri ex ea recensione integri, *Iob* et *Psalterium* totidemque *Prologi in libros Salomonis et Paralipomenon*. Hasce diuinorum librorum versiones latinas, a Martiano primum Collectioni Hieronymianarum addi coeptas atque specioso Diuinae Bibliothecae nomine insignitas, suano editione iterum recudendas curaret, an tanquam onus alienum ommitteret, anceps aliquamdiu haesit

haesit Vallarsius. Ac placuit aliquando, ut varietatem tantum lectionis a vulgari textu recedentem admitteret. Mox vero, quantum id sibi negotii facefferet, expertus et plurimorum simul eruditorum per Italiam concordii suffragio confirmatus, adiciere integras decreuit. Ita vero adiecit, ut non de Benedictina editione describeret, sed quasi nouum opus proprio studio coeptum et exactum daret. Cum animaduertisset enim, quantis Hieronymiana versio a saeculo inde VIII. vitiis deprauata esset, quod attexta breui emendationis Alcuiniana historia ostendit, id sibi negotii datum existimauit, ut natiuam illius indolem ex Codicibus, si qui reperiri aut dignosci possent, qui Alcuini recognitionem antecederent aut certe non admisissent, repraesentaret. Ac quauis magni res negotii esset, eiusmodi codices conquirendi et interno-scendi, non improbum tamen sibi laborem fuisse affirmat, ac fidei faciendae causa exemplar Veronense Regum libros complectens, quod omnem ut aetatem ita et opinionem facile exsuperet, profert et describit. Omnino autem rationem, qua varietatem lectionis horum librorum aestumauerit et adhibuerit, ita explicat, ut nemini non probare sese possit.

Hieronymi scripta, quae non extant amplius.

Vallarsius duas constituit classes: I. quae verissime intercederunt; II. de quibus dubitari licet, an unquam extiterint.

I. I.

Interpretatio vetus S. S. V. T. ex Graeco τωv LXX. emendata, de qua ipse testatur sub fin. praefationis in libros Paralipomenon et Ep. LXXI. ad Lucinum. Rationem vero emendationis exponit Ep. CXII. (ed. Vallars.) ad Augustinum. it. Praef. ad editio-

editionem *posteriolem* Psalmorum. Specimen quoque eius operis Commentarii in Ecclesiasten et praecipue in Prophetas maiores, minoresque suppeditant, in quibus Latinam illam versionem a se recognitam, cum illa saepe componit, quam postea ad Hebraicum exemplar composuit. Quin etiam duo super sunt integri eius operis libri, *Iob* et *Psalterium* (Vallars. in II. P. Diu. Bibl.), qui facile vnumquemque, quod consilium et quomodo secutus sit, docebunt.

2.

Euangelium iuxta Hebraeos. Chaldaico sermone, Hebraicis autem literis scriptum, cuius describendi facultas cum ipsi a Nazaraeis, in Beroea vrbe Syriae degentibus, esset facta, in Graecum Latinumque sermonem transtulit, quemadmodum ipse etiam cap. 2. de *Vir. illustr.* et *Comment. in Matth. XII, 13.* luculenter profitetur. Num fuerit authenticum illud Matthaei Euangelium, quod ad sua usque tempora in Caesareensi Bibl. seruatum tradit, an, vt Beda docet in *Comm. in Lucam*, aliud intellexerit *secundum Hebraeos*, aliud *secundum Apostolos*. Exercitationis causa tantum compositam duplicem istam versionem Vallarsius putat. Idem praef. gen. p. XIII. et XIV. latinae versionis fragmenta quaedam collegit et protulit. Huius vero versionis nomine a Theodoro Mopsuesteno *Quintum Euangelium* confixisse culpatus est Hieronymus; velut ex iis patet, quae Photius Cod. 177. seruauit.

3.

Specimen Commentarii in Abdiam. De quo sic ad Pammachium scribit: *Mereri debeo veniam, quod in adolescentia mea prouocatus ardore et studio S. S. allegorice interpretatus sum Abdiam Prophetam, cuius historiam*

historiam nescibam etc. Post triginta annos *per vetera vestigia ingressus, emendaturus, ubi fieri poterat, curuos apices literarum, vel certe culpam deprecaturus, artatis praetextu*, tandem telam retexit. Penitus tamen intercidit, absque ullius fragmenti vestigio. Suspiciatur vero Vallarsius, latere eos in Bibl. Goth. n. 34. in quo Cod. post Commentarium in Ieremiam *Tractatus in Abdiam* commemoretur.

4.

Commentarii in Psalmos. Redeunt hic omnia ad veterem disputationem: In omnesne Psalmos, an in aliquot modo, quorum in eius scriptis fit mentio, Commentarios Hieronymus elaborauerit. Notissimae falsitatis conuictum est: *Breuiarium in Psalmos.* Ad germana vero ipsius opera pertinent: *in Psalmos a X - XVI. tractatus VII.* quibus verbis in suorum operum catalogo ab ipso auctore recensentur. Horum ne fragmentum quidem aliquod superest, nec vestigium, nisi in Breuiario isto multis assutis interpolatisque lateat, quod plerisque eruditis visum est. Nihilominus fuere Viri docti, inque his Tillemontius, qui de ipsorum natura pronuntiare auderent. Inquit ergo vir laudatus, expressos fuisse seu excerptos ex Origenis homiliis in vniuersum Psalterium. Cuius argumenta, vt erant parum firmata, facile euertit Vallarsius, non prorsus tamen sententiam abiiciendam existimans, sed Rufini memor, qui in praefatione ad libros *περι αρχων ultra 70 libellos Origenis homileticos* in Latinum ab Hieronymo translatos dixerat, fauere haec dictae sententiae ostendit in hoc, quod, vbi hosce in Psalmos tractatus adnumeraueris, optime numerus constat, sin minus vix septuagesimum attingas. Addit tamen, et hinc, et exemplo allato probat, satius videri, ex dissimulante Rufino aliquid **cuin-**

euincere, quam ex calumniante argumentari. Sed praeter tractatus istos septem, *Psalium* quoque *nonagesimum tertium* ab Hieronymo fuisse expositum, testis est locupletissimus Augustinus in Commonitorio ad Fortunatianum n. 14. ex eodem nonnulla proferens, quae totidem verbis *in eo Breuiario* leguntur, quod in vniuersum Psalterium Hieronymo inscribitur. Sed cum plane constet, Hieronymianum factum illum haud esse, sed studiosi hominis, qui variorum sententias et commenta in vnum congescit multaque de suo affuit, quin etiam facile appareat, pleraque omnia eiusdem huius Psalmi commenta ex S. D. calamo non esse profecta, laudatam *περιζωσπην* ex alio perperdito opere excerptam esse, non est dubitandum. Quodnam vero illud fuerit, haud expeditum est diuinare. Neque enim Commentarios in Psalmos a se elaboratos Hieronymus vquam tradit. In animo quidem habuisse ex ipsius animaduersione ad Ies. cap. 63. (quem exposuit ad a. 410.) et Ierem. cap. 2. (quem sub ipsum vitae finem interpretatus est) patet, sed aliis primum de causis interpellatum tum ipsa morte interceptum perficere non potuisse videtur. Vallarsius porro postquam illorum Dd. sententiam valde improbare se declarauit, qui tres Hieronymi epistolas, quarum altera est in Ps. 44. ad Principianam, altera in 89. ad Cyprianum, tertia demum in 126. ad Marcellam commentariis in Psalmos accensent, coniecturam profert admodum probabilem, laudatam ex Augustino in Ps. 93. *εἴπω*, ex aliqua, quae interciderit, epistola desumptam esse, quam ille ad Aegyptios monachos scripserit, qui Anthropomorphitarum haeresin per ea tempora instaurare conarentur.

5.

Commentarioli in Psalmos. Ita quidem ipse auctor saepius eos laudat in lib. I. adu. Rufinum. Opus,
ante-

antequam Psalterium ex hebraico in latinum sermonem conuerteret, inchoatum, sed non perfectum fuisse, Vallarsius tum locis allatis et cum caeterorum operum chronologia collatis, tum ex eo concludit, quod in recensu SS. suorum eius mentionem prorsus omiserit.

6.

Versio latini libri Origeniani περὶ ἀρχῶν, quam opposuit versioni a Rufino Origenis patrono et defensore factae, qua omnes errores eius arte et consilio dissimulauerat et occultauerat. Fragmenta Hieronymiani operis in Epistola ipsius ad *Auitum* (CXXIV. apud Vallars.) supersunt, reliqua vt ipsum Origenis opusculum periere.

7.

Versio Inuectiuarum libri Theophili Ep. Alex. in S. Ioan. Chrysoptomum. Perpauca restant fragmenta. Persuaserat Theophilus, vt in latinum conuerteret Hieronymo, qui si huius animi conscius fuisset, vix tale inuidiae onus subiisset.

8.

Epistolae plures, quarum Catalogum notitiamque dedit Vallars. p. XX sqq.

II.

Intercidisse credita, sed reuera non scripta.

I.

Quaestiones Hebraicae in V. T. praeter illas in Genesim, quae hodiernum supersunt. Laudat plurimis locis, imprimis in libro, quem ex Eusebio interpretatus est *de S. S. locis.* Vulgo deperditae existimantur. In alia discedere videtur Tillemontius. Vallarsius in-

inchoatas tantum et praeparatas putat, sed otio deficiente perficere eas non potuisse. Rationes ibidem paulo fufius expofuit, ex quibus duas modo commemoraffe iuvat, videlicet quod in isto tantum *de S. S. locis* libro illarum meminerit, in reliquis nunquam, etiamfi laudandi occasio non defuiffet. Vnde colligit, latine redditum illum fuiffe, dum adhuc illas animo moliretur, pofteaquam vero incepto deftitiffet, et laudare defiffet et (quod alterum praecipue argumentum eft) confilio in Catalogo S. S. omiffiffe.

2.

Commentarii breuiores in XII. prophetas ὑπομνήματα dicti. Diuerfi ab his, qui fuperfunt, intercidiffie ftatuuntur. Opinioni anfam praebuit locus Epift. XLIX. ad Pammach. n. 4. fub finem, in qua ὑπομνημάτων quaedam in XII. Prophetas appellat. Iam cum commentarios, quos habemus, a. demum 406. ad finem perduxiffie eum conftet, haec verò ep. 393. fcripta abfque erroris metu ftatuatur, acute non magis quam vere conieciffie nobis videtur Vallartius, qui Hieronymum arbitratur h. v. partem Commentariorum, quam eo tempore confeciffet, innuere. Qua in re egregie ipfo vfu nominis *Duodecim prophetae* tanquam *vnus* libri in Canone facro, adiuuatur: ex quo confequitur, Hieronymum, eo quod in XII. prophetas commentatus fit, non intelligi ftatim fingulos explanaffe. Pluraque ad firmandam fententiam non fine voluptate apud eum cognofcas.

3.

Libri XIV. in Ieremiam, quibus telam fex libris fuperftitibus inchoatam pertexiffie illum cenfent Caffiodorii Inft. c. 3. Rabani Mauri aliofque auctoritatem fecuti. Dubitatum tamen iam eft ab aliis recentio-

recentioris aevi doctis, an vnquam tot libros perfecerit Hieronymus. Tillemontius quidem Cassiodorium corrigere conatus est exclusa voce *viginti*, nouem solum retinens. Sed vix sententiam suam cuiquam persuadere potuit. Scita non minus ac eleganti ratione haec quoque expediisse videtur Vallarsius, cuius adeo verba, quod pauca sunt, apponere vacat. „*Hieronymus*, inquit, *in Ieremiam quatuordecim tractatus, sive Homilias ex Origenis Graeco pridem conuerterat in Latinum, deinde sex libris suo sensu eundem Prophetam est commentatus.* Haec duo veluti genera Commentariorum in idem argumentum si ex caputum, ut ita loquar, sive librorum numero *sex nimirum et quatuordecim, in unum coniunxeris, summam viginti efficies, quot numero in Ieremiam dicuntur elucubrati.* Sic autem existimo in vetustissimo aliquo ante Cassiodorium exemplari, et bono quidem consilio, *sex illis Commentariorum libris, quatuordecim alios tractatus fuisse subiectos, ex eoque ortam de viginti in Ieremiam libris sententiam.*“ Superest, quod eodem facit, ex LII. capitibus, quibus totus constat Ieremias, priora integra triginta tria exponi ab Hieronymo in istis VI. commentariorum libris; vnde vix est quod persuaderi sibi quis patiat, reliqua decem et nouem quae supererant, quaeque, quoniam plerumque historica continerent, Hieronymum contractiori stylo profligaturum fuisse patet, quatuordecim librorum spatium implere potuisse.

4.

Alexandri Aphrodisiei Commentarii latine conuersi. Hieronymus Ep. L. n. 1. ad Domnionem: *Frustra ergo Alexandri verti Commentarios; nequidquam me doctus magister per εἰσαγωγῆν Porphyrii introduxit ad Logicam?* Totum pro hac ver-

sione Alexandri argumentum vocis *verteret* notione nititur, quam Vallarsius cum Grammaticis tum aliis ad ipsum Hieronymum pertinentibus rationibus adductus non *interpretari* vnus linguae idioma per alterius esse putat, sed *manu versare* adeoque *legere*.

5.

Liber ad Abundantium. Veteres *Antium* scribunt; de quo praeter Cassiodorii locum Inst. c. 2. nec in Hieronymo nec alio quouis auctore aliqua fit mentio. Imposuisse Cassiodorio libellum aliquem veterem, Hieronymo inscriptum, Vallarsius coniicit, sed cum prorsus nihil ex eo supersit, suspendere potius habet sententiam.

6.

De similitudine carnis peccati contra Manichaeos breuem atque elegantissimum Hieronymi tractatum Agobardus adu. Felicem c. 39. vocat, vbi totus in definienda Hieronymi circa adoptionis vocabulum est sententia. Nihil statuit Vallarsius, malle tamen se, ait, Audentio Hispano Episcopo (de quo Gennad. cap. XIV.) aut Sabbatiae Gallicanae ecclesiae Episcopo (de quo id. cap. XXV.) tribuere.

Alter eius aduersus Heloidianos liber auctoris Praedestinati calami solum errori debetur. Promissa denique sed non elaborata ab Hieronymo: *Commentarii in Canticum Canticorum* (Ep. LXXV. fin.) et *Historia Ecclesiastica* (sub in. vitae Malchi) sunt existimanda.

Scripta Supposititia.

Quod iam pridem in vniuersa re litteraria a Criticis animaduersum est et exploratum, magnorum viro-

virorum nomina etiam post mortem auctorum suorum saepe scriptis feracia fuisse, id in Hieronymo quam maxime usu venit, cui elapsis ab eo saeculis tanta supposititiorum opusculorum seges accreuit, ut plura iam volumina iis comprehendendis non sufficiant. Nonnulli eiusmodi foetus mature satis pro spuris agniti sunt et vel patre tali indigni vel saltem absimiles iudicati. Cuncta primum crisi suae subiecit Erasmus, in cuius iudicio omnes fere sequiorum temporum docti acquieverunt. Compulit autem omnia eiusdem farinae commenta in Tomum quartum, adeoque medium paene editionis suae locum, quod plurimis inconcinnum visum est. Quamobrem Marianus Victorius in nonum seu ultimum ed. Romanae Tomum eodem tenore ac ordine, quo in quarto Erasmi collocantur, ea relegavit, sed dum hac via concinnitati studeret, non cauit, quo minus alia quaedam spuria germanis adhuc immixta remanerent, quae ab Oudino curiose enotata sunt. *) Postea Benedictini spuria omnia vna cum aliorum scriptis Hieronymum attingentibus Tomo V. editionis Parisinae incluserunt, sed laudabile hoc institutum Vallarsius rursus nescio quo pacto abiecit et plurima quidem Tomi undecimi parte secunda et tertia, nonnulla in singulis genuinorum scriptorum Tomis per appendices exhibuit. Pertinent huc ex tomo secundo libellus *de duodecim doctoribus*, iam sub Bedae nomine *de luminaribus ecclesiae* vulgari solitus; ex Tomo tertio *liber nominum locorum ex Actis; de Hebraico Alphabeto et X. Dei nominibus; de Benedictionibus Iacob Patriarchae*; cuius duplex exemplar, alterum ex Martianaeco, alterum ex Augustini editione Bened. Vallarsius dedit; *de X. tentationibus in deserto; Commentariis*

Ff 2

tarius

*) De SS. eccl. antiquis T. I. p. 855. et 856.

tarius in *Canticum Deborahae*; *Quaestiones Hebraicae in libros Regum*; *Quaestiones Hebraicae in librum Paralipomenon*; *Interlinearis Expositio in Iob*, sub Philippi, Hieronymi quondam auditoris, nomine a Io. Sichardo primum euulgata Bas. 1527. cui Vallarsius excerpta ex Codd. MSS. subiunxit; ex Tomo quarto *parvula abbreviatio in Isaiam*, nam *IX Homiliae Origenis in Isaiam*, quas in prima opp. editione huc reposituerat, etsi locum quidem etiam nunc occupant, genuinas tamen censuit, ut antea monitum; ex tomo quinto *Commentarii in Iob* Philippo pariter a Sichardo tributi et *in Lamentationes Ieremiae*, Bedae fortasse; ex Tomo septimo *breuiarium in Psalmos*; *liber in Expositione Psalmorum*; *praefatio de libro Psalmorum*. Reliqua, quae Tomo undecimo una serie continuantur, sic se habent. P. II. *Epistola ad Deme- triadem Virginem*, Pelagii; *ad Geruntii filias*, Eutropii Presbyteri; *ad Marcellam, ut adversa toleret*, fortasse Philippi; *ad Virginem in exilium missam*, f. eiusdem; *ad amicum aegrotum*, S. Maximi Taurinensis; *ad amicum aegrotum de Viro Praefecto*, eiusdem S. Maximi; *ad amicum de scientia diuinae legis*, f. Fausti Rhegiensis; *de tribus virtutibus Homelia*; *ad Paulam et Eustochium de Assumptione B. M. V.*; *de Assumptione B. M. V. Sermo*, f. Fulberti Carnotensis; *de honorandis parentibus*; *de septem ordinibus Ecclesiae*; *Virginitatis laus*, f. Pauli Pannonii Presbyteri; *de his, quae Deo in Scripturis sanctis tribuuntur*; *Damasi Symbolum*, f. Gregorii Boetici; *Symboli explanatio ad Damasum*; *Explanatio fidei ad Cyrillum*, Pelagii haeretici; *ad Praesidium de Cere Paschali*; *de vera Circumcisione*, f. S. Hieronymi ex parte; *ad Susannam lapsam*, f. Tertulliani; *In Euagrium obiurgatio*, Romatiani Episc. Niceae; *ad Militem Saeculi, ut Christo militet*, f. S. Pauli-
ni;

ni; *Explanatio in Psalm. XLI.* S. eiusdem Paulini; *Explanatio in Psalm. CXVII. ad Dardanum de diuersis generibus Muscorum; de Resurrectione Domini*, f. Faustii Rhegiensis; *Homelia de Natiuitate Domini; de Epiphania Domini; de Quadragesima; de esu Agni; de Resurrectione Domini*, f. vnus eiusdem Auctoris; *ad Eustochium de vinculis B. Petri; de Observatione Vigiliarum*, Nicetii Treuirensis Episc.; *ad Pammachium et Oceanum exhortatoria; ad quendam, qui in saeculo poenitebat; de diuersis generibus Leprarum; de duobus filiis, frugi et luxurioso; Valerius Rufino, ne ducat uxorem; dialogus Hieronymi et Augustini de origine animarum; de Corpore et Sanguine Christi*, f. Faustii Rhegiens.; *super Euangelium Matthaei*, f. eiusdem; *ad Tyrasum super morte filiae; ad Oceanum de ferendis opprobriis; ad Oceanum de vita Clericorum; ad Damasum de oblationibus altaris; Hieronymi ad Damasum*, Damasi ad Hieronymum; *de gestis Pontificum; Hieronymus Damaso*, Damasus Hieronymo *de Psalmorum emendatione, Hieronymi ad Chromatium et Heliodorum*, Chromatii et Heliodori ad Hieronymum *de Nat. B. M. V.; ad Paulam et Eustochium de virtute Psalmorum; ad Augustinum*: alias *Anonymi; Hieronymi de formis hebraicarum literarum; S. Hieronymi ad Monachos; Eiusdem Regula Monachorum: tum et Monacharum; Canones Poenitentiales secundum Hieronymum; Martyrologium Hieronymianum, praefixis Epistolis Chromatii et Heliodori ad Hieronymum, et Hieronymi ad eosdem.* Hoc opus a Dacherio primum in Spicilegio *Parisis* a. 1661. T. IV. p. 617. prolatum, seorsim quoque *Lucae* a. 1668. in folio editum est sub hoc titulo: *Vetustius Martyrologium Occidentalis ecclesiae, Diuino Hieronymo a Cassiodorio, Beda, Walfrido, Notkero,*

kerō, aliisque scriptoribus tributum, quod Franciscus Maria Florentinus, Nobilis Lucensis, ex pluribus probatae fidei Codicibus MSS. illustratum Exercitationibus et Notis edendum curauit. — *Liber Comitatus*, siue *Lectionarius*, praefixa *Epistola ad Constantium*, qui inter *Liturgica* pridem apud *Pameliū* (Colon. Agr. 1571. et 1609. 4.) Tom. II. et ad plures Codices MSS. collatus a Steph. Baluzio ad *Calcem* vol. II. *Capitularium Regum Franciae* (Parisii 1677. f.) prodierat. Praefationem ex MS. Codice Luc. Dacherius *Spicil.* T. XIII. p. 253. ediderat.

Denique T. XI. P. III. insunt: *Expositio Euangeliorum de breui Prouerbio edita; Expositio in Marcum, in Lucam, in Ioannem; Commentarius in Euangelium secundum Lucam praemissa Praefatione; Commentarius in XIV. Epistolas S. Pauli praemissa Praefatione;* qui posteriores omnes Pelagii esse censentur.

§. 3. Editiones.

Accidit Hieronymo, quod haud scio an vlli Scriptorum Ecclesiasticorum, vt ex ipso fere tempore, quo scribebantur libri, inscio Auctore in lucem efferrentur et apographis frequentibus multiplicarentur, Qua de re non semel ipse conqueritur, dolens, non tantum sibi temporis concedi, quo relegere dictata et ab amanuensibus excerpta posset vel descripta ex aliis codicibus recognoscere. *Non sum tantae felicitatis, loquitur ad Pamunachium, quantae plerique huius temporis tractatores, vt nugas meas, quando voluerim emendare, possim. Statim vt aliquid scripsero, aut amatores mei, aut inuidi, diuerso quidem studio, sed pari certamine in vulgus nostra disseminant. *)*

Prae

*) Epist. XLIX. ed. Veronensis §. 2.

Prae caeteris copiosam atque emendatam recensionem fuisse, indeque plurimam partem apographorum profluxisse, Vallarsius sibi persuasit, quam Hieronymus Lucini Boetici notariis se praemisisse scribit. *) Atque esse hodiernum etiam Codices MSS. ad Hieronymi aetatem proxime accedentes, saeculo nimirum sexto aut ineunte septimo scriptos, ab eodem Vallarsio edocebere. Bene imprimis de colligendis et emendandis Hieronymi scriptis meruit *Cassiodorius*, qui singula paene eius recognouit et in armariis reposuit, ut quavis fere *institutionis* suae *diuinarum literarum* pagina testatur. Sequiori aevo similem industriam *Rabanus* ille *Maurus* in Hieronymo posuit, qui integros eius libros totidem verbis descripsit eaque industria meliorem saepe lectionem nobis seruaui. Nec aliorum eiusdem aetatis eodem tendentes conatus praetermisit Vallarsius. Postea ingens librorum MSS. Hieronymi seges infecutis saeculis, imprimis post saeculum XII. enata passim Bibliothecas oppleuit, in quos tamen et librariorum et criticorum diuersi generis licentia temere grassata est.

Mature atque ab ipsis paene typographiae primordiis typhotetarum operas exercere coepit. Enimvero Collectiones, qualem primam Theodorus Laelius Interamnensis, postea Episcopus Taruisinus concinnauit, mox Andreas Aleriensis alique tentarunt, praeter Epistolas modo plures modo pauciores

F f 4 Hiero.

*) Ep. ad Lucinium, ed. Veron. LXXI. n. 5. *Opuscula mea, quae non sui merito, sed bonitate tua desiderare te dicis, ad describendum hominibus tuis dedi et descripta vidi in chartaceis codicibus, ac frequenter admonui, ut conferrent diligentius et emendarent. Ego enim tanta volumina prae frequentia commentantium et peregrinorum tuis relegere haud potui.*

Hieronymi et aliorum, velut Damasi et Augustini, nihil nisi tractatus quosdam minores istaque omnia pro vario editorum lubitu disposita exhibent. Seorsim item Commentarii in *Sacra Biblia* aliquoties sunt excusi. Sed nulla harum editionum siue *Epistolarum*, quae ab anno inde 1467. vsque ad annum 1513. typis descriptae sunt, siue *Expositionum in Vetus ac Nouum Testamentum*, quae annis fere 1475. 1477. 1498. impressae sunt,*) alicuius momenti sequiorum editorum studiis fuit, quippe quorum curatores nec codicum delectum facere, nec quod ipsi in re praesentando textu sequi deberent, intelligebant adeoque corruptissima passim cum in Latino contextu tum in Graecis, nec non Hebraeis, quae quidem Latinis literis exscripta essent, ediderunt. Igitur haec quoque relicta erat Erasmo prouincia, vt superiorum temporum tarditatem grauitate sua compensaret. Is ab initio quidem Epistolas tantum Hieronymianas (cum opusculis puta, quae illis vulgo admista erant) perpolire et commentariis doctis illustrare animum induxerat.***) Incalescente vero diuturna tractatione animo

*) Nulla harum editionum nobis visa, ne quidem in Librorum indicibus, quoscumque euoluerimus, reperia est.

***) Testatur hoc epistola ad Greuerardum, data Parisiis XV. Cal. Ian. 1499. „Flagrat iam olim mihi animus, Hieronymianas epistolas commentariis illustrandi et nescio quis deus mihi pectus accendit, agitque, ut rem tantam et a nullo haecenus tentatam, audeam animo concipere. Mouet me viri coelestis et omnium Christianorum sine controuersia longe tum doctissimi, tum facundissimi pietas: cuius scripta cum digna sint, quae ab omnibus passim legantur et ediscantur, vix pauci legunt, pauciores mirantur, paucissimi intelligunt. Deum immortalem Scotus, Albertus, et his impolitiores auctores, omnibus in scholis perstreperant, et

animo non contentus fuit, ea quae usque dum vulgata
erant scripta in vnum collecta emaculare et illustrare,

Ff 5

fed

et ille vnicus religionis nostrae pugil, illustrator ac
lumen Hieronymus, qui meruit, vt vnus celebraretur,
vnus ex omnibus tacebitur? Sed rem video indignissimam,
ob hoc ipsum negligi Hieronymum, per quod promeritus
ne negligeretur. Nocet auctori eloquentia, quae religioni profuit.
Alienat multos abstrusior eruditio, qua potissimum oportebat
cum commendari. Pauci itaque mirantur, quem perpauci
intelligunt. Quodsi talis auctor dignis commentariis
fuerit illustratus, futurum prospicio, vt Hieronymiana
gloria, tanquam noua luce accepta, quam latissime enitescat:
vt passim in scholis, in auditoriis, in templis, domi,
publice priuatimque legatur et ediscatur. Nec me adeo fallit,
quod audax facinus animo praesumpserim. Primum, quanti
negotii fuerit, mendas, quae per tot saecula penitus infederunt,
eradere? deinde quantum in illo antiquitatis, quantum
Graecarum literarum, quantum historiarum? tum quae
phrasis, quod dicendi artificium, quae non Christianos modo
omnes longo post se interuallo reliquit, verumtamen etiam
cum ipso Cicerone certare videtur? Ego certe, nisi me sanctissimi
viri fallit amor, cum Hieronymianam orationem cum Cicero-
niana confero, videor mihi nescio quid in ipso eloquentiae
principe desiderare. Tanta in hoc nostra varietas, tantum
sententiarum pondus, tanta enthemematum volubilitas.
Quod artificium in eloquentium literis indicare, vt difficillimum
est, ita longe vtilissimum. Id quod ita me, modo ipse dexter
adfit, confecturum confido, vt, qui haec hucusque Hieronymianam
eloquentiam sunt admirati, iam eloquentem fuisse, se nescisse
fateantur. A me quidem, quicquid vigiliis, quicquid assiduo
studio, quicquid eruditione mediocri, quicquid ingenio non
pessimo praestari poterit, id sedulo Hieronymo praestabitur.
Taliaque de Hieronymo, non sub primum tantum incepti
aestum, sed cum iam diu remissior animus ex laboris
fatigatione paene lassatus esset, sentit et identidem repetit.

sed omnia eius et latentia adhuc, et quidquid omnino nominis Hieronymiani esset, quod tanquam incantamenti vim in Ecclesia Romana a multis inde faeculis nactum erat, instructissimo spectaculo proferre gestiebat. Summa penes eum erat Hieronymi admiratio, lectio assidua, meditatio frequens. Quocirca cum ingenium eius atque mores in dicendo ut sua nosceret, eruditionem solus fortasse intelligeret, non solum genuina eius opera in certas classes distribuit, ex libris MSS. emendavit, argumentis et scholiis illustravit, sed innumera, quae falso nomen eius gerebant et genuinis eius operibus admista ferebantur, secrevit et vel protinus submovit, quae prorsus eo nomine indigna viderentur, vel separatim saltem prodire iussit, adiectis censuris et monitis, quibus unicuique tractatui pretium iustum tribuitur.

Ipse porro Basileae, dum operae in eo exercerentur, adfuit praeterque ipsum castigando operi insudarunt fratres Amerbachii Bruno et Basilius et qui iis socios se adiunxerant homines ex omni fere Germania tunc doctissimi Ioannes Reuchlinus, Conon Norimbergensis, Gregorius Reischius et Conradus Pellicanus Rubeaquensis. Tot adiutoribus prosligatum opus exiit Basileae typis Frobenianis anno 1516. novem voluminibus. Ingens eius expectatio fuerat. Hortati erant Erasmum summi viri, Guilielmus imprimis Warhanus Cantuariensis in Anglia Episcopus, nec non Ioannes Petrus Caraffa Episc. Theatinus et S. P. in Anglia tunc legatus, postea S. Pontifex nomine Pauli IV., ipse denique Summus P. Leo X.; attamen quoniam paulo liberius partim in argumentis librorum in quaedam fidei catholicae dogmata et traditiones inuectus esset, non eo plausu, quem merebatur et consecutura videbatur, excepta est, sed in plurimas reprehensiones incurrit et conuicia improbissima subiit atque

atque Romae adeo ipsius Pauli IV., qui auctor olim ac sollicitator ipsi fuerat, iussu combusta esse fertur.

Iam tum autem prima statim haec editio ex terris catholicis exulatura fuisset, modo repertus esset aliquis, qui se negotio novae editionis post illius labores parem existimare ausus esset. Dum talem ergo operiebantur, non Basileae modo repetita est et castigata iteratis Erasmi ipsius aliorumque simul et post eum doctorum hominum curis, sed aliis etiam in locis plus vna vice excusa est. Tandem Victoriana editio praestare visa est, quod tamdiu pium Romanorum fuerat desiderium. *Marianus Victorius* Amerinus presbyter, postmodum Reatinus Episcopus, opera Hieronymi non plura, quam Erasmus protulerat, neque ordine, nisi in paucis, immutato, sed ad ingentem codicum MSS. ex omni Italia, praecipue autem Florentia et Brixia, congestorum numerum denuo exacta et identidem emendata, et, quae prima eius cura fuerat, a vitiis Erasminianae, iis nimirum sententiis, quibus istos tantopere offensos esse notauimus, repurgata, notisque et argumentis fidei ecclesiae Romanae consentaneis illustrata, a. 1565. et sequentibus 1571. et 1572. Romae typis Mantuanis euulgavit, eaque demum editio plane comprobata est et in terris catholicis recepta. Recognita ipsius Victorii curis secundis Antverpiae 1578. et saepius deinde Parisiis et Coloniae impressa, item in Parisiensi anni 1643. accessionibus nonnullis doctis et indoctis locupletata est. Erasminianam editionem omnibus Victorii notis et scholiis iisque, quae in laudata Parisiensi accesserant, non exceptis repetiere Lipsienses Bibliopolae, sumtus praebente Friderico Duce Saxoniae in terris Gothanis regnante, Francofurti ad M. 1684.

Perfectum quiddam et numeris suis absolutum a Parisiensibus Monachis Benedictinis expectabatur, praec.

praesertim post speciosam Martianaei promissionem a. 1690. in vulgus emissam. Iniunctum erat negotium sociis duobus *Pouguetio* et *Martianaeo*; tametsi coniuncta horum opera nonnisi Tomus primus, Bibliothecam Diuinam nouo instituto iamiam reliquis Hieronymi scriptis additam complectens, anno 1693. editus est; reliqui annis sequentibus, nimirum secundus a. 1699. tertius a. 1704. quartus et quintus a. 1706. vnius Martianaei cura foras dati sunt. Nequaquam tamen huius editionis laus ad aliorum doctae huius Congregationis laborum famam assurgit, quod omnia, quae in editore requiruntur, iudicium subactum, eruditio non vulgaris, diligentia et assiduitas in Martianaeo decrant. Cuius rei accuratius cognoscendae causa non opus est, vt Clericum aut Simonium appellemus, sed ipsum Valarsium nouissimum editorem proferre licet. „Qui Martianaeam editionem errores obsident, vt de illis tantum dicam, qui vniuersum laborem spectant, ad haec fere capita referuntur. Erasimianam editionem exscribit fere continenter, neglecta, immo saepius nec memorata Victorii industria, a quo tamen errores quamplurimos emendatos compertum est, qui denuo inscio lectore obtruduntur. MSS. exemplaria diligenter in vnoquoque opere a capite ad calcem omnino non contulit, sed tantum vexatis aliquot locis in consilium adhibuit; fieri enim nullo modo potest, vt numquam, aut perquam raro, tot falsarum lectionum, quae veteres editiones deformant, ab iis moneretur, aut moneret ipse lectores suos: variantes vero vsque adeo raras offenderet, vt multo plures in paruo libello nobis occurrerint, quam ille in praegrandi aliquo volumine adnotauerit a se repudiatas: earum dico, quarum delectus lectoris iudicio permittendus est, non quae librariorum menda sunt aper-

apertissima. Raro etiam inuenias difficilia loca explicari, immo vero Monitis et Praefationibus, quae lucem operibus foenerentur, praeter argumenta Epistolarum, quae Erasmus condidit, ferme destitui. E contrario adnotationes ipsas, quae si Criticas Epistolas et duo Lexica Nominum et Locorum excipias, caeteris libris oppido paucas ieiunasque adposuit, plerumque falsa iudicia occupant, saepe etiam personales, ut ita dicam, controuersiae, quibus arrepta occasione doctissimos viros suggillat, textum vero Hieronymianum minime interpretatur. Denique peruersus ordo; falsusque, ubi temporum rationem habuit, et pleraque id genus alia, quae declinandae inuidiae causa dissimulamus.“ Vix tamen haec censura et alia in *Martianaem* passim in notis inclementius forte, sed haud dubie non iniuste dicta in vulgus emanarant cum eiusdem Congregationis socio acre *Vallarsio* bellum indixit; cui ille placide, nihil esse respondit, a se scriptum, cuius se iam poeniteat atque sic iudicio suo stetit.

Hinc denique *Vallarsio*, cuius editio *Veronae* anno 1734. et sequentibus prodiit, nihil obstitisse censent, quo minus perfecti editoris et critici munus sustineret, quam nimia de se ipso et Hieronymo opinio. Quicquid enim ex temporum et doctrinarum historia ad illustrandum illum suppetit, abunde et apposite plerumque ab eo esse allatum nemo ibit inficias, sed latinae et graecae linguae longe parcius in eo fuit cognitio, quam textus huius emendatio postulat. Quae cum ita se habeant, patet, ne nunc quidem post tot doctorum et omnibus copiis instructissimorum virorum labores Erasmi operam, qua sine illi vix unquam exitum habuissent, superuacaneam esse redditam.

S A E C. X V. 1467 - 1500.

1467.

Romae per Vtricum Han. fol. Editio Princeps. Vide infra inter edd. loco, anno et typographi nomine carentes primam, et expressam ex ipsa Basilicenses a. 1489.

1468.

Romae per Conrad. Sweynheim et Arnold. Pannartz. f. Tomi II. S. Hieronymi Tractatus et Epistolae, ex recognitione Ioannis Andreae Episc. Aleriensis. In calce Tomi secundi: Eusebii Hieronymi doctoris eximii secundum epistolarum explicit volumen. anno christi. M. CCCC. LXVIII. Indictione prima. die uero. XIII. mensis decembris Pontifice maximo Paulo regnante secundo. anno eius quinto.

Rome in domo magnifici uiri Petri de Maximo.

De occasione huius editionis, quid ipsi sentiamus, explicabimus, ubi ad praecedentis descriptionem peruenimus; in praesenti audire iuuabit Aleriensis. Inquit ergo in epistola nuncupatoria primi voluminis ad Paulum II. P. M. paucis de rationibus studiorum suorum et pro literis gestis praemissis, „cum nuperime D. Hieronymi Libellos Epistolasque per plures, mendose satis scriptas, et ex diuersissimis Codicibus prius collectas, in certum ordinem a doctissimo et optimo Patre Theodoro Tarvisino Episcopo redactas, qui apud suam Sanctitatem, dum in mortalibus ageret, Apocrisarii munus, Referendarii que cum magna commendatione semper impleuit, amici quidam ad me delatas impendio poposcissent, ut mea diligentia emendatiuscule redderentur, quo minore difficultate legi possent; excusata rei magnitudine, ingeniolique
mei

mei tenuitate, ea conditione rogantibus annui, ut meo exemplo ad hoc utilissimum opus aptiores incitarem, sciens saepissime euenisse, ut ex initiis tenuissimis magnarum rerum primordia nascerentur; eoque id egi libentius, quod nunc praecipue visum est tempus opportunissimum, quo Te Summi Pontificatus Maiestati praesidente merito in melius cuncta profectura non solum sperantur, sed etiam perspiciuntur.“ Celebrata deinde haud paucis verbis temporum felicitate, quaque literae, Paulo II. regnante, gaudeant, additaque splendidissima artis typographicae hoc saeculo coelitus demissae, ac sub ipso Paulo in Italiam auspicatissimo successu illatae, commemoratione, in haec verba desinit: „Nunc igitur sume, Pontificum mansuetissime et vere gloriosissime, Sancti Hieronymi primum Volumen, habiturus deinceps statutis temporibus, semper noua tuae felicitatis indicia, quasi frugum Te dignissimorum primitias, et foue Artis huius utilissimae sub protectione Conradum et Arnoldum Germanos homines, artis imprimendi praestantes aduectores; et semen Coeli, populum Christianum tuo munimini commendatum, apud Deum orationibus, inter homines pace, et rerum omnium iuua abundantia. Seruulo tuo fatis sunt pedum oscula beatorum.“ Alterius voluminis epistola, ad eundem Paulum scripta, praelonga est, in eaque explicat disertius, qua ratione in recognoscendis Hieronymi voluminibus, quibusque subsidiis usus sit, quantoque maiorem hinc percepturi essent studiosi utilitatem, si contulerint cum iis libris, qui prius vulgo lectitarentur. Habet enim singulare hoc et a moribus nostrorum hominum recedens, ut ab initio quidem ad Pontificem dirigatur Aleriensis oratio, sed paucis post ad omnes lectores et literarum studiosos se conuertat, et apud eos ad finem usque peroret.

„Ante

„Ante omnia, incipit, munerum omnium largitori Deo, ac Sanctis eius, secundo loco Tibi, Pater Beatissime, Paule II. Pontif. Maxime, studia mea iam dudum dedicaui, sacrosanctoque Fratrum tuorum Collegio amplissimo, in quibus R. Eccl. dignitas, et salus collocata, toto Orbe florescit. Prius igitur D. Hieronymi Epistolarum partem fere dimidiam cum illius opusculis, mediocri mea diligentia emendatam, in manus hominum misimus. Nunc alteram partem, in qua fere reliqua eiusmodi omnia collecta sunt, tradimus. Tertium Volumen, quomodo perquiramus, in quo, quicquid reliquum diuini huius Doctoris Scriptorum inuenitur, post ista redigatur, solerti animo meditatur. Haec Tibi in praesentia, Pater Beatissime, deinceps ad omnes literarum studiosos, quorum Tibi est cura praecipua, nostra flectitur oratio.“ Rel. de emendata horum librorum prae manu scriptis lectione, quantisque ea sibi laboribus constet, quaeque fuerint difficultates tum in legendis codicibus manu exaratis, tum per ipsius auctoris immensam eruditionis varietatem superandae, item, quid ab aliis auxilii petierit, quaeque relinquenda ipsis lectoribus fuerint visa. Ex quibus sequentia neminem legisse poenitebit: „Missa Hebraica feci, recogitans in suo quemque Volumine ea esse, si licuerit et voluerit, suppleturum. Latina Codicum, quotquot habere valui, diuersitate, et omnium assidua versatione, frequentique repetitione, plurimorum amicorum consultatione, longo Scriptorum eius a primis vsque annis usu, et magnae partis Latinae Linguae Auctorum lectione mediocriter redintegraui, quamquam in pluribus epistolis vix vnum Exemplar idque salebrosum et minime facile intellectu propter mendarum multitudinem, et fragmenta quiuerim inuenire, quod, nisi Deus ipse magis quam homines tunc iuisset, fortasse
efficere

efficere nequiuissimam. Restabant cognita necessaria imprimis Graeca, sine quibus, ut praecipua fere Latinorum Volumina, ita nullo modo huius Sacratissimi Doctoris legi scripta ad intelligendi profectum poterant. In his igitur nequaquam omittendis, tum alios quosdam laude viros, et memoriae dignos consului, tum cum primum meum doctissimum humanissimumque Theodorum Gazam, quem Latinorum hominum propitius Opifex rerum Deus, adiutorem, illustratoremque praecipuum, ut nasci voluit, ita ad nos misit, quem, si quid ego suffragii habeo, iudicando ponderis, facillime doctissimorum temporum hominibus quibusque doctissimis confero, multis etiam haud vulgaribus antepono. Hic est meae navigationis septentrio, absque Theodoro meo non magis quidquam aggredior, quam absque meo genio etc.“ His continuo subiicit excusationem de opusculis quibusdam, Hieronymum auctorem non agnoscentibus, in utroque volumine diuulgatis, quae quoniam viri ingenium atque doctrinam haud vulgariter commendare videntur, hic etiam recitare non dubitamus. „In priore, inquit, veluti in praesente quoque Volumine multa conuiuentibus oculis, nonnullis amicorum seruietes, inferi tolerauimus potius, quam consensimus, ne pedaria quidem (ut aiunt) sententia decernendo, quae aliorum sunt, et eorum sane quaedam, qui Diui Hieronymi, ut cum Statio dicam, vestigia semper debeant adorare, ut ipse quid sentiam, affirmem, non modo attingere, sed ne longissimo quidem interuallo queant prospicere. Ea tamen minime sunt mala, aut scitu indigna, etsi Hieronymi splendore et fastigio sint minora. Diuum ipsum Hieronymum sciebam quibusdam in locis scriptorum suorum veluti nouum lustrum facere. Nonnullis item praestantis auctoritatis viros, inque

fuis facultatibus sapientiae et famae singularis, inter quos est, Pontificii iuris decus egregium, Ioannes Andreae Bononiensis, qui veneratione atque admiratione multa Diuum Hieronymum suspiciens et prosequens aegerrime ferebat illota (ne nugalia dixerim) quaedam tanto Doctori tribui, quae ex illius officina nequaquam prodiisse a mediocriter etiam studiis, vel primis labris imbutis possent iudicari; ex quo etiam, ut de Homero Aristarchus, de nostro Plauto M. Varro, de multis item plerique, ita ipse in scriptis suis fecit de Hieronymo; quae hoc loco ideo commemoranda tantum, non etiam explicanda putavi, ne nimium me crassa et praecipiti emendationis Minerua vsus quispiam arguendum existimaret. Haec pauca de multis: nam etsi vereor, ne nimia quibusdam videantur, pauca tamen sunt pro epistolae illius verbositate; et quanquam sine ipsius editionis inspectione nonnulla restent, de quibus in praesenti dicere non suppetit, veluti quatenam in utroque volumine et quo ordine opuscula contineantur, oppido tamen plura ad indolem vniuersam cognoscendam ex Aleriensis verbis hauriri posse speramus. *) Caeterum suppeditavit Aleriensis praefationes Card. *Ang. Mariae Quirini de optimor. Script. editionibus*, Romae post Typ. a Germanis aduectam in lucem datis (in Adpendice ad *Gesta Pauli II. Romae 1740. 4.*). Meminere autem eiusdem editionis iam pridem *Maitt. T. I. p. 44. 49. 62. 63.* e recentioribus *Guil. Franc. Debure Bibl. Instr. Theol. p. 236. Guil. de Bure Cat. Bibl. Valier. T. I. p. 158.* ex quo discimus epistolam primi Vol. cum Tabula Epistolarum contentarum et Vita Hieronymi, nouem, alterius Vol. epistolam et contentorum

*) Nonnulla etiam tertiae huius editionis descriptio supplebit.

tentorum indicem octo folia occupare; *Franc. Xav. Laire* p. 129. et qui hunc pro more carpit *Io. Bapt. Audiffredi*, p. 12 sq. qui contra Maettarium etiam monet, versiculos: *Aspicias illustres* etc. ab hac editione abesse. Ac quavis haec editio rara sit, laudatur tamen frequenter in insignioribus librorum indicibus, veluti in *Cat. Bibl. Reg. Paris. T. I. p. 374.* in *Pinell. T. I. p. 98.* *Creuennae (1789. 8.) T. I. p. 101.* pluraque exempla in diuersis Italiae *Bibl. manu sua versata Audiffredus* notauit.

1470.

Romae ap. Sweynheym et Pannartz. fol. 2 Tomi: S. Hieronymi epistolae et Tractatus. In calce Tomi primi:

Impressum Rome opus In domo Petri et Francisci de Maximis. iuxta campū Flore. presidentibus magistris Conrado Sweynheym et Arnolde Pannartz. Anno dominici natalis. M. CCCC. LXX. S. d. n. domini Pauli. II. Veneti Pont. Max. āno VI.

Urbe et Ecclesia florente. *In calce secundi: eadem plane, paucis tantummodo in literis et distributione mutatis.*

Editio a. praecedentis denuo per eosdem typographos recusa, quod imposuit Quirinio, vt plane eandem cum superiori putaret, anni tantummodo nota diuersimode a librariis lucri cupidis exscripta. Nec vero haec opinio subitanea fuit, sed antequam memoriis suis finem faceret, addidit, certo sibi de eo, per diligentem vtriusque integrae editionis collationem constare, et creditum est auctori curiosissimo eo libentius, quo difficilius erat vtriusque simul editionis nancisci copiam. Nihilominus Cl. Audiffredi *) citra

Gg 2

omne

*) p. 52-56.

omne dubium euicit, et speciminibus collationis pal-
 ginarum vtriusque palam fecit omnibus, non fucum
 facere voluisse anno diuerse exscripto typographos,
 sed ipsam editionem iterum prelo fuisse subiectam,
 et, vt nobis quidem visum est, in nonnullis emenda-
 tiorum. Haec dum scripsimus, incidit opportune in
 oculos Io. Andreae epistola ad Xyft. IV. in qua de au-
 ctoribus a typographis Germanis ab a. 1468-1472.
 excusis exponit. *) Numerantur ibi exemplaria Hie-
 ronymi exscripta MC. quae si cum Maettario vni an-
 no 1468. tribuas, quaeret aliquis, quid causae fue-
 rit, vnam Hieronymi editionem toties multiplicandi,
 cum in aliis CCLXXV. aut CCC. aut quod maximum
 DL. volumina suffecerint. Quodsi eandem summam
 in vtramque ed. annorum 1468. et 1470. dispunxe-
 ris, non solum horum ratio cum caeteris concordabit,
 sed agnosces etiam, ad eundem calculum Lactan-
 tii et Augustini exemplaria esse reuocanda; quippe
 quorum volumina octingenta viginti quinque non vni
 editioni, quae Maettarii et Hambergeri (T. III. p. 75.)
 est sententia, sed duabus a. 1468. et 1470. compe-
 tunt. Vna Biblia Nic. de Lyra totidem voluminibus
 ac vtrique Hieronymi editioni competere diximus,
 MC. excusa esse dicuntur. Sed haud dubie nume-
 rus iste ad quinque, quibus constant volumina, subdu-
 cendus est. **) Laudatur altera haec editio omnibus,
 quos ad priorem recitauimus, et frequentius etiam in
 Biblioth. catalogis conspicitur.

Mogun.

*) Ex quinto Tomo Bibl. gloss. Nic. de Lyra, anno
 1472. apud *Maettarium* T. I. p. 48 sq.

**) Dum Lairii librum diligentius euoluo, eandem sen-
 tentiam iam ab eo occupatam p. 77 sqq. impr. 81.
 inuenio.

Moguntiae per Petr. Schoiffer. fol. max. II Tomi. Beati Ieronimi Epistolare. In calce Tomi secundi minio impressum legitur hoc epiphonema:

Iam decet ut nostris concordent ultima primis.

Sit decus illi. qui dedit hoc opus initiare.

Et qui finire dedit ipsum. sit decus illi.

Est decus ecclesie. pugilis tot scripta tenere.

Si quibus intendas. est decus ecclesie.

Igitur Sophronii Eusebii Ieronimi Orthodoxi. Ecclesie Xsti ppugnatoris clarissimi Liber Ieronimianus aut si mavis quod et ipse velim Liber epistolaris explicit. ut dignitas nominis Ieronimiani Egregio viro Iohanni Andree permanent. qui hoc ipsum zelo devotionis erga virum sanctum affectus. tempore pristino vulgavit in orbem. Est autem presens opus arte impressoria feliciter consummatum per Petrum Schoiffer de gernsheim in civitate nobili Moguntina. Cuius nobilitati vir beatus Ieronimus scribens ad Ageruntiam de monogamia testimonium perhibet sempiternum. multis milibus incolarum eiusdem in ecclesia pro fide catholica sanguine proprio laureatis.

Huic laudatori. reddit Moguntia vicem

Tot sua scripta parans vsibus ecclesie.

Anno Domini M. CCCC. LXX. Die septima mensis septembris que fuit vigilia natiuitatis Marie.

Da gloria Deo.

Volumen est formae maximae, character gothicus luculentus, paginae impressae columnis sectis, absunt custodes, plagularum ac paginarum numeri. Vniuersum opus distinctum in duodecim partes, quae *distinctiones* appellantur, quarum quinque primo, septem altero tomo comprehenduntur. Exordium totius ducit *Introductorium in Epistolare beati Ieronimi*

impressionis maguntine (sic) facte per virum famatum in hac arte Petrum schoiffer de gernsheim, vnde nonnulla, quae huius et superiorum temporum circa Hieronymum studia apertius declarabunt, transcribimus. Incipit a laudatione quatuor summorum ecclesiae doctorum, Gregorii, Ambrosii, Augustini et Hieronymi, in cuius laudibus aliquantisper commemoratus de ordine ac vsu registri epistolaris enucleate praecipit. „Deinde, pergit, non curioso cuius non fatiatur oculus visu nec auris auditu, sed pio ac studioso sermonis sectatori familiariter colloquendo sit paucis insinuatum, quod Egregius vir canonistarum iudex iurisque floretum Iohannes Andree gloriosi Ieronimi singularis amator, *) in suo Ieronimiano plus commendacioni sancti viri intendens, quam epistolarum ad literam comportacioni, tum de illis quas laboriose congregasse se dicit non per omnia quid sunt quidue contineant, sed quorum sunt, prodit, paucos ieronimocentonas excerpando. Item seclustit omnes epistolas aliorum ad iheronimum scriptas, sicuti sunt Damasi pape, Augustini, Theophili, Rufini. E contrario assumpsit ad minus triginta quinque prologos librorum et opusculorum expositorialium. Item quedam anilia, utpote de infantia saluatoris, de ioachimi et anna, de quindecim signis. Item sermonem de quadragesima qui incipit *Apostolica*, qui potius est Leoni quam ieronimo ascribendus. Praesens autem epistola-

*) *Ioannes Andree* doctor Iuris Canonici Bononiensis saeculo XIV. celeberrimus, cuius *Hieronimianus*, quem a. 1482. absque loci indicio impressum manibus tenemus, excerpta et insigniores sententias ex epistolis iisque tractatibus, qui cum his fere typis primo vulgari consueuerant, collectas secundum classes quasdam sistit. Vid. *Mazuchelli* et quos praeter hunc laudat *Hamberger* T. IV. p. 551.

epistolare non centonas colligit, sed gloriosum virum ieronimum dictantem, scribentem, redarguentem, consolantem, instruentem, tanquam redivivum alme christianitati facit coram assistere, et idcirco aliorum epistolas admittit, ne videretur ieronimus incassum scribere remensales, si prouocatorie non processissent. Ceterum prologos quosque suis libris relinquendo, anilia apographa et dubia oculo connivente praetranfit. Et hec est causa, quod tam pauci sermones sub nomine ieronimi annotantur in distinctione undecima, quod in talibus facilius, quam in aliis paralogismus committitur. Demum ne venerabilis patris guidonis carthusiensis videamur ignari, qui suis scriptis Iohannem Andree fecit attonitum, adeo, ut certas epistolas guidonis iudicio repudiandas cum scrupulo inter suas admiserit, potissimam causam allegantes stili distantiam: nos concedentes unicuique cum apostolo, ut in suo sensu abundet, stili iudicium illis committendo quibus solitum est, sicut de vino ita de ingenio disputare: eas epistolas quas iohannes andree admisit concordantibus exemplaribus perantiquis censuimus admittendas. Quin etiam eam quae inscribitur secunda ad demetriadem et incipit *si summo* non repudiamus propter hoc quod Augustinus dicatur eam habere tanquam a pelagio factam: cum stili elegantia et materie cum alterius epistola ad eandem virginem quae incipit *inter omnes* consonantia ut debeat credi esse ieronimi deprecetur. Et salva unione pacis catholice dici possit augustinum taliter opinatum. — De reliquis quae movere possunt animum inspectoris, cur videlicet dyalogus Ieronimi et Augustini de anima sit exclusus ab epistolari presenti; Item cur epistola augustini ad optatum sit inserta distinctioni quinte; Item de regula Ieronimi pro viris; Item de epistola ad Vigilantium *Sic ad proprias*; Item ad heliodorum *Quid facis*

facis o monache; Item ad Marcellam de laude castitatis Olofernis; cur talia sunt omiſſa breviter respondendum. Ad primum, quod, licet utatur dialogus iſte verbis utriusque doctoris: tamen per neutrum eorum eſt conſcriptus, ſed per alium compilatus, nec unquam ſe mutuo conſpexerunt viventes in corpore. Ad ſecundum, quod auguſtinus ſcribens optato de anima, de quo dudum Ieronimo ſcripſerat per longum paſſum verſatur in laudibus Ieronimi. Ad tertium et quae ſequuntur eſt una reſponſio: quod excerpta ſunt et non originalia. In attitulacionibus epiſtolare iſtud formaliora et antiquiora ſequitur exemplaria. Vbi ſe offert difficultas in A. decima, quod hic attitulatur *damaso*, alibi inſcribitur *ad damasum ruſticum epiſcopum narbonenſem*. Ipſe autem Ieronimus damasum ut virginem veneratur in apologia ad pammachium de libris contra iovinianum ſecundum D. III. fol. III. d. In iſta autem epiſtola ſecundum A. decima ammonere videtur pontificem de abſtinentia operis conjugalis. Sive igitur apoſtolicum ſive narbonenſi epiſcopo aſcribatur, diſputandum relinquimus curioſis, hoc ſcientes, quod ad pontificem delegatur, non qui eſt, ſed qui fuit unius uxoris vir. Etiam aviſandum de quibusdam nominibus propriis, in quibus ſolent exemplaria diſcordare vt *Ieronimus ad aletam* vel *ad letham*, *ad antonium* vel *amonium*, *ad virgines hemonenſes* vel *chremonenſes* et in ſimilibus, ne quis ſulto labore ſe conficiat, cum utrumque in id ipſum eveniat. Lecturus etiam in epiſtolari preſenti more conventuali obſervet loca diſtincta duabus punctis, in illis circumſpectendo viciffim et elevando ſecundum conſuetudinem ſui loci; et ubi unum punctum repererit, reſpirando reſervata ſigno quaſtionali ſua proprietate, et ſic faciendo raro occurreret neceſſitas corrigendi. Poſtremo cum epiſtolare
noſtrum

nostrum grecis elementis respersum non est: in hoc communitati consultum est, in qua pauci sunt qui grece norint. Si quis autem norit et vere noverit inveneritque aliquid imperfectionis in hac parte: perficiat ipse in suo libro, si iudicaverit expedire. Meminerit tum quod sicut asinus ad liram sic et greci sermonis ignarus ad homerum. Etsi in latinitate gnarissimus sit, pro eodem tamen habebit, si canat homerus, sibi vel balbutiat infans.“ Rel. Hanc praefationem sequitur *registrum epistolarum secundum distinctiones*. Numerantur vero epistolae s. tractatus duplici ratione, summatim et respectu sectionum. *Prima sectio* continet *Epp. Damasianas* (inter Hieronymum et Damasum scriptas) XIV; *altera epp. declaratorias fidei orthodoxae et persecutionis pro illa perpeffae et victoriae consecutae*, XXII; *tertia epp. quae concernunt Origenem et Rufinum* defensorem eius, XXII.; *quarta confutatorias plurimorum haereticorum et detractorum b. Hier.* XXI.; *quinta epp. Augustinianas*, XX; *sexta introductorias ad vitam emendatiorem*, XX; *) *septima epp. diversorum questionibus satisfactivas*, XIII; *octava exhortationes ad sustinentiam tribulationum et incommodorum corporalium*, VI; *nona epp. conciliatorias et renouatorias amicitiarum*, XIII; *decima epp. doctrinales de diversis materiis* obmissis nominibus, ad quos scripsit, XII; *undecima sermones quorundam solennitatum*, qui in quampluribus exemplaribus Ieronimo ascribuntur, VII; *duodecima epp. pro devoto femineo sexu editas*, XLVII. eique annexae sunt *ep. ad Damasum Portuensem episc. de morte ac felici transitu Hieronymi*, *Ep. Augustini ad Cyrillum episc. ierosol. de magnificentia b. ieronimi* in visione sibi ostensa; *Ep. Cyrilli*

G g 5

ad

*) Inter has n. XVIII. totus liber de viris illustribus.

ad Augustinum *de miraculis ab Hieronymo post mortem patris*. Summa CCXX. Haec textum praecedentia ostendunt tribus foliis, quartum pagina recta columna dimidia *epitaphium* Hieronymi praebet. Primus tomus finitur in extrema paginae rectae linea verbis: *Sequitur distinctio*, pagina auersa pura relicta. Rubricae omnes iniunctio sunt impressae. Accuratam formae externae h. ed. descriptionem inuenies etiam apud *Debuere iun. Bibliogr. Instr. Theol.* p. 237. vbi duo exemplaria sicuti a *seniore* in *Cat. Bibl. Vall.* T. I. p. 154. tria eiusdem proferuntur. Sed nuperrime complures inter nostrates curiosius eam tractarunt impr. *Ioseph. Maria Helmschrot* in *Verzeichniss alt. Druckdenkmale d. Bibl. d. Benedict. Stifts Mang in Fuesen* (Ulm 1790. 4.) p. 3 sq. et *Cl. Zapf* *Älteste Buchdrucker-gesch. von Mainz* (Ulm 1790. 8.) p. 47. qui in eo tamen fallitur, quod Romanarum editionum repetitionem putet. Sed iam ante hos VV. Cll. accuratius eandem descripsit, qui paene diligentiam nostram effugerat *Io. Ge. Gesnerus*, Conr. quondam et Bibliothecarius Lubecensis, in *Verzeichniss der vor 1500 gedruckten, in d. Bibl. zu Lübeck befindl. Schsiften* (herausgegeben v. *Ludw. Suhl.* Lübeck 1782. 4.) p. 21 sq. qui duorum exemplarium diligenti comparatione animaduertit, *Introductorium* duplex extare alterumque quod incipit *Omnes christianae religionis homines!* altero, quod verbis inchoatur *Omnibus ecclesiastici ordinis deuotis Zelatoribus* longe esse elegantius, indeque concludit prius auctori anonymo, distractis iam aliquot operis exemplaribus, displicuisse et noua forma impressum exemplaribus, quae nondum distributa essent, esse additum.

1475.

Basleae . . . B. Hieronymi Homiliae aliquot (ex Origene) et in Canticum Canticorum. Vallarius in praef. generali Parte I. n. 7. p. VI. commemorat.

1476-79.

Romae per Conr. Sweynheym et Arnold. Pannartz et Ge. Laur. fol. Tomi II. Hieronymi Epistolae et Tractatus. *In calce* Tomi primi:

Impressum Rome in domo nobilis uiri Petri de Maximis iuxta Campum Flore. *Presidente magistro Arnoldo Pannartz. Anno dñici natalis. M. CCCC. LXXVI. Die uero XXVIII. Martii. Sedente Sixto IIII. Pontifice max. Anno eius quinto.*

In fine secundi:

Epistolarum beati Hieronymi pars secunda: Impressa Rome per uenerabilem uirum magistrum Georgium Laur de Herbipoli: *Sub anno dñi M. CCCC. LXXIX. die uero Lune: Inta mēsis Aprilis. Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti diuina providentia Pape quarti anno eius octauo finit feliciter.*

Est haec tertia editio Romana accurante Arn. Pannartz (Conradus enim Sweynheym ad Chalco-graphiam se dederat) inchoata, sed eodem hoc ipso anno peste haud dubie consumpto a Georgio Lauer, quem heredem characterum eius factum esse *Lairius* *) dicit, eodem plane caractere ad finem perducta. Habentur in illa eadem eodemque ordine ac in duabus praecedentibus Romanis. Nempe ut a *Seemillero* (Bibl. Ingolstid. incunbb. typogr. fasc. I. p. 99.) edocemur in *tres partes principales* est diuisa, quarum

*) In specimine p. 102. 229. 242.

quarum *prima* eas Hieronymi et aliorum *Epistolas et Tractatus* alios complectitur, qui *ad symboli fideique catholicae expositionem* spectant. In *secunda* parte occurrunt *Epistolae et opuscula ad sacrae scripturae interpretationem* spectantia. In parte tandem *tertia tractatus et epistolae moralis argumenti* continentur. Pars quaelibet in sectiones, quae *Tractatus* vocantur, est diuisa, singulisque tomis praeter literas dedicatorias index singulorum opusculorum et epistolarum praemittitur. Cf. *Audiffredi* p. 205. 232. Raro integra haec occurrit editio vt in *Cat. Bibl. Creuennae* (8vo 1789.) T. I. p. 103. sed plerumque vnus vel alter Tomus cum altero ed. priorum obuius venit, Sic ap. *Debure Cat. Vall. P. I. T. I. p. 161.*

1476.

Venetis per Antonium Barthelemaeum (Bartholomaei). fol. Tomi II. Hieronymi Epistolarum aliorumque operum volumen in duas partes distinctum per *Laelium* Auditorem Apostolicum. (Ad calcem primae Partis exstat Pauli Vergerii Sermo de laudibus eiusdem S. Doctoris.) Ita *Cat. Bibl. Chigianae* p. 254. Vnde ex principe eam expressam esse sequitur, vt postea pluribus patebit. Laudant obiter *Caille*, p. 22. *Maitt.* T. I. p. 117. *Cat. Pinell.* T. I. p. 98.

1477.

Norimbergae f. B. Hieronymi *Commentarii in Sacram Bibliam.* Vallarsius tanquam primam editionem commemorat, quae hosce commentarios e situ et squalore in lucem protraxerit.

1479.

Colon. f. B. Hieronymi *Comment. in Sacram Bibliam.* Praeter Vallarsium a nemine laudatos vidi.

1480.

Parmae. fol. Tomi II. Beati Hieronymi Epistolae. *Ad calcem Tomi primi:* Impressum in Vrbe Parmensi M. CCCC. LXXX. die XVIII. Januar. *Ad calcem II:* Diui Hieronymi religionis ecclesiasticae doctoris eximii huic secundo epistolarum volumine finis imponitur. Quod quidem opus vna cum priore volumine in vrbe Parmensi diligenter emendatum et impressum est anno Natalis Dominici M. CCCC. LXXX. Idibus Madiis (*sic*). In quo quidem, vt diligens poterit Lector aduertere, multi et Tractatus et epistolae, quae in caeteris impressionibus minime reperiuntur, inserti fuere.*) *Maitt.*
T.I.

*) *Deburius sen.* in Cat. Vall. P. I, T. I. p. 161. hunc titulum consignauit: *S. H. Epistolae, in nouum ordinem redactae in quo quidem opere et tractatus et epistolae qui in caeteris impressionibus minime reperiuntur, inserti fuere. opera et studio Theodori Lelii auditoris apostolici.* Optabam igitur aliquamdiu, vt esset, qui indicaret, an *Theodori* mentio facta sit aut ipsius forte praefatio in introitu Vol. I. fuerit expressa, vnde collegissem, primam istam collectionem iterum hic novis tractatibus auctam et interpolatam esse, quod *primum* ab Aleriensis factum erat; nam Lelii collectio per se ceteris, si *alteram innominatam* exceperis, auctior nullo modo esse potest. Iam Seemilleri diligentissimi ac peritissimi bibliographi beneficio certus paene esse mihi videor, Lelii non nisi obiter in Aleriensis praefatione, quae cum tota Romana editione hic iterum exscripta est, mentionem fieri. Cautius hic (fasc. III. p. 116. n. 36.) *epistolas et opera H. minorum a Theodoro Lelio disposita* vocat, quatenus scilicet Lelii diligentia in Romana editione, quantumuis dissimularet Aleriensis, utramque paginam facit. At mea quidem sententia omnino praestabat *Romanae reperitionem* dicere, ne quis cum ipsa Leliana eam confundere inducatur.

T. I. p. 154. *Hamberger*. T. III. p. 77. *Cat. Pin.*
 T. I. p. 98. Vallartius omnium splendidissimum
 dicit, et epistolis et tractatibus aliquot auctiorem.

1489.

Basileae per Nic. Kessler. fol. Tomi II. B. Hieronymi Epistolarum Prima et Secunda Pars. Ad calcem Voluminis secundi:

*Si delectet opes (sic)? nomen si forte rogaris
 Artificis: legito: carmina lecta dabunt.
 Hieronymus latii sum gloria: me venerantur
 Christicolae: sum nam doctor et ecclesiae.
 Conscripsi varia: distinxī et ab ordine psalmos
 Biblia quod referat: meque dedisse putes.
 Quasque vides coram missurus: transfer: habebis.
 Lex sacra dicar ego huic quoque Hieronymus
 Nil Lachesi superat: Nicolaus vivere Kessler
 Nomine perpetuo me facit ingenio.
 Cui merito celebri urbs inclita sectaque ab undis
 Rheni: condignum dat Basilea locum.
 Non nummis nocuis: (lector credas ne labori
 Attestatur opus) parcere doctus erat.
 Menda operi nulla est: calamum fugias: pete
 chartas
 Pressas arte noua quaere characteribus.
 Mille quadringentas octoginta numerabis
 Cumque nouem spicis credito pressus eram.
 Flammifero Titan clarus vixisset eoo.
 Octauam augusti dum minor umbra foret.*

Haec est repetitio principis, quae collectionem Theodori Lelii, Taruisini Episcopi sistit. Quod quoniam tunc demum obseruauimus, quum sequentia de summa contentorum et dispositione vna cum iis, quae huic editioni iam sunt propria, literis consignata essent: nunc

nunc improbus labor visus est locum mutare et ad ipsam ed. primariam ea transferre, praesertim cum eadem inter innominatas a nobis recensetur. Incipit a praefatiuncula Theodori, in qua primum queritur, epistolas Hieronymi vsquedum sine vlllo ordine fuisse descriptas ac nulla argumenti ratione habita cum quibusuis aliis tractatibus et commentariis permixtas. Huic ergo malo obviam iturus *ear ipsas epistolas propriis materiis annectere, tractatibusque distinguere instituit*, qua in re Platonem se imitari existimat. Itaque *omnes epistolas atque tractatus exceptis maioribus, quos in canonicas scripturas edidit, commentariis, generaliter trifaria partitione complexus est et quamlibet partium in particulares distinguit libros siue tractatus*: atque ab illis exorsus est, quibus *fides catholica roboratur atque ab haeresum impugnatione defenditur*; deinde *dogmaticos libros de utriusque testamenti quaestionibus vel de scripturarum sacrarum expositionibus* adiecit. Tertio loco *de moribus atque virtutibus, quibus conuersatio christiana, prout unicuique gradui, sexui, vel aetati congruit, instituitur, distinctos tractatus* subiecit. Ipsis quidem epistolis aut certe earum plurimis *argumenta plerumque ab illustribus viris excerpta* praemisit. Ab hac discretione secundum argumenta diuersa est altera in volumina, quorum primum, ne modum, vt ipsi monent librarii, excederet, finitur *tractatu secundo partis secundae* folio CCVIII. epistolas CXVIII. complexum, alterum a tertio tractatu eiusdem partis initium ducens fol. CCLXXI. epistolas CXLVII. repraesentat. Textum proxime antecedit Vita beati Hieronymi tribus foliis; finemque constituunt tres Eusebii Cremonensis, Augustini et Cyrilli super Hieronymo vita defuncto epistolae. Porro unicuique volumini praemittitur tabula contentorum, in qua singularum

et

et libellorum argumenta breuiter perstringuntur, quaeque deinde suis locis repetita videas. Praeterea primi vol. tabulam breuis admonitio ad lectorem, alterius vero carmen Sapphicum praecedit, quo Hieronymus vitam, quam in eremo tenuit, narrans introducit cum imagine ligno impressa, eundem repraesentante. Ac in priori tomo tabula ista tria folia occupat, praemisso vno tituli, quem supra scripsimus, in secundo vol. praemissa VI. fol. implent. Quod ad externa libri attinet, character est gothicus, impressio columnis sectis facta, custodes absunt, sed foliis numeri sunt adscripti, partes denique tractatus et epistolae in suprema folii ora numeris suis designantur. Duo huius editionis exemplaria Bibl. Regia possidet; alibi mentionem eius factam nondum vidimus.

1490.

Venetis per Bernardinum de Benaliis. fol. Tomi II. Hieronymi Epistolae. — die XIII. Iulii. — Eadem quam Maitt. nomine Bernardini *de Renatis*, allegat, quod Denissus in suppl. T. II. p. 771. correxit. Nullus dubito, quin ex Romanis sit descripta. Profert *Cat. Pinell.* T. I. p. 98. Vid. *Debure Cat. Vall.* P. I. T. I. p. 162.

1492.

Basileae fol. Hieronymi Epistolae CXLVII. Laudatas inuenio ab *Hirschingio T. Bibl. Gesch.* Suppl. p. 315. inter libros Biblioth. principal. Fürstenbergianae, Praegae.

1495.

Norimbergae per Anton. Koberger. f. Epistolarum beati Hieronymi presbyteri omnes partes vno volumine contente. *Ad calcem:* Epistole beati Hieronymi

ronymi christianissimi doctoris omnes uno volumine contente: bene vise: in famosa civitate Nurnberg per Anthonium Koberger impresse Anno salutis Millefimo quadringentesimo nonagesimo quinto, XII. die mensis Novembris: finiunt feliciter.

Repetitio est Basileensis. Praecedunt textum, praeter folium, quod titulum sistit, eadem praefatio ac contentorum tabula VI foliis. Literae sunt gothicae minores. Impressae sunt pariter ac praecedentes columnis sectis.

Parisiis apud Guidonem Mercatorem. 4. Sancti Hieronymi prologi in Bibliam. Cat. Biblioth. Reg. Par. T. I. p. 374.

1496.

[*Venetis per Iac. Rubeum. f. B. Hieronymi Epistolae. **]

1497.

Basileae [per Nicol. Kessler.] f. Tomi II. Epistolae B. Hieronymi. Ad calcem disticha: Si deleat opes (sic)? rel. — characteribus, ita ut reliqui quatuor versiculi desint, quorum loco anni nota M. CCCC. XCVII. extat. Neque vero hinc solum manifestum fieri videtur, ed. Bas. a. 1495. in eadem esse recusam, sed eo quod potissimum praefatio etiam

*) *Cat. Bibl. Firmianae (Mediol. 783. 4.) p. 49. haec profert, quae haud facile quisquam concoquat: „S. Hieronymi Epistolarum etc. Volumen. (legitur post p. 376.) Venetiis, Io. Rubeus Vercell. 1496 f. p. Accedit p. 377. etc. Regula Monachorum ex Epistolis ex Tractatibus S. Hieronymi per Lupum de Oliveto seu Olmero, Hispanum Monachum excerpta. Sic.*

etiam et carmen supra laudatum in eam recepta sint. Verumtamen non per omnia cum superiore illi convenit, quemadmodum elegantia characterum et reliqua specie longe illam antecellit. Sissit enim epistolas aliquanto pauciores, tomo primo LIII, secundo LXXXIII, tertio LXXXVI, summatim CCXXII. cum in illa contentarum summa sit CCLXV. nec, quamquam eandem partitionem in *partes* et *tractatus* sequatur, eadem plane in singulis exhibet. *) Denique longe melius legentium vsibus in hac consultum est indicibus duplicibus, vno rerum memorabilium, altero tractatum contentorum, vnicuique parti sub titulo *Inventuarii Epp. H.* subiunctis, quibus in prima parte praefatio prioris Bas. ed. nec non carmen ibidem laudatum et vita Hieronymi sunt adiecta. Huic opportunitati non minus respondent externa egregie concinna. Character Romanus est nitidissimus, charta candida et tenera, singulas partes singularumque partium inventuaria titulus peculiari folio ornat, **) album folium claudit. Folia haud numeris distincta sunt, nec custodes habent, sed Epistolae numerum et breuem denotationem in suprema pagina praebent. In margine loca biblica et aliae res quam brevissime designantur. Conf. *Helmschrot* p. 176 sq.

Venetiis per Ioannem et Gregorium de Gregoriis. f. Tomi IV. S. Hieronymi Stridonensis opera omnia,

*) Sic pars prima h. ed. exorditur cum tractatu *De Essentia Trinitatis et Membris Domini: Omnipotens Deus etc.* (Ep. I.); prior editio initium ducit a *symbolo Rufini: Mihi quidem etc.*

**) Quod in nostro exemplari parti primae deest.

omnia, praemissa eiusdem Vita. — Sic in *Catal. Biblioth. Chigianae* p. 253. Vallarsius editionem a. 1498. per hos typographos factam Commentarios in S. Bibliam exhibere ait. Ergo fortasse posteriores Tomi a. 1498. impressi fuerint. Auide equidem expecto, vt hanc editionem aliquis inuestiget et notiore reddat.

1500.

Viennae. 4. B. Hieronymi Epistola ad Magnum Oratorem Urbis de legendis et audiendis poetis, editore *Conr. Celte*: cum *Eiusd. Septenaria Societate literaria Germaniae.*

Editiones sine loco et anno.

Sine loco et anno. Prima. fol. II. B. Hieronymi Epistolae. Primum Volumen terminatur caractere maiori sic: *Finis primae partis.* Secundum vero eodem caractere sic: *Finis secundi voluminis epistolarum Beatissimi Hieronymi. Veritas vincit.*

J A. R U.

Ita hanc editionem proferunt Deburius sen. in *Cat. Bibl. Vall. P. I. T. I.* p. 160. et F. X. Laire in *Specim.* p. 130 sq. nota e. Vterque in eam concessit sententiam, esse hoc volumen ab Ulrico Han a. 1468. vel 1469. typis exscriptum: ita plane conformem characterem esse illi, quem in *Tusculanarum Ciceronis* editione (cum *Officiis* puta) a. 1469. et in *Epistolis Phalaridis* adhibuerit, Deburius affirmat, eundem cum literis in ed. *Ciceronis de Oratore* a. 1468. comparentibus Lairius iudicat. Est nimirum semigothicus, quo Vdalricum Gallum in compluribus auctoribus usum fuisse constat; paginae co-

Hh 2

lumnis

lumnis diuisis impressae; custodes, signaturae et alia id genus absunt. Principem *forfitan* esse, confector Catalogi Bibl. Smithianae, *) Io. Bapt. Paschalius, suspicatus est, nullis praeter characteris vetustatem rationibus, vt nobis videtur, pellectus. Nam quo minus ab alijs argumentis iudicium eius arcessas, illud obstat, quod aliarum, imprimis Romanarum editionum eius fere aetatis rationem nullam habuerit, immo fortasse nec nouerit eas. Idem tamen praefationibus et literis dedicatorijs huius editionis in Appendice Catalogi Smithiani subiunctis facem nobis praetulit, vt, caeteris antiquis editionibus diligenter exploratis, certius ac confidentius de eadem statuere liceret. Antequam enim hosce fontes adeundi copia data est, non dubitauimus, quin subsequens Romana, curante Andrea Alerienti facta, princeps esset; qui cum in praefatione collectionis cuiusdam epistolarum Hieronymi a Theodoro Taruisino episcopo factae mentionem fecisset, quam amici quidam ad eum deferentes emendatiorem reddi poposcessent: nos de MS. Theodori libro locutum eum arbitrabamur. Offerebant se deinde Editiones quaedam in Germania factae, nec Romanas istas, nec Moguntinam Schoefferi repraesentantes cum praefationucula ignoti, vt videbatur, auctoris, in quibus hoc maxime mirati sumus, quod pauciores epistolas quam praecedentes continerent. Ecce vero praefationes huius apud Paschalius excutientes agnoscimus Theodori Lelii praefationem esse eandem quam Basileenses in limine gerunt. Quid multa?

*) Bibl. Smithiana seu Catalogus librorum *D. Iosephi Smithii* Angli (Consulis apud Venetos, eiusdem, ex cuius supellectile edit. Cypriani Manutianam in Bibl. Regia Acad. asservari scripsimus) *Vener. ap. Io. Bapt. Pasquali 1755. 4.*

multa? Princeps est haec nostra editio, ab Vdalrico Gallo a. 1467. seu incunte 1468. sine anno et loco, ut tunc solebat, excusa, eaque, si quid iudico, Conradi et Arnoldi, qui nullo non tempore Vlrico obtrecebant, inuidiam conflavit, qua perciti infligaret Aleriensem, ut auctiorem et, si fieri possit, emendationem pararet suis sumptibus imprimendam, qua fructus laborum Vlrici intercepturos se sperabant. Sed ne viros bonos et de re literaria alioquin aeternum meritos temere calumniari videamur, age rationibus sententiam nostram adstruere conabimur. Ac primo quidem conuincendi nobis sunt ii, qui in siglis J. A. R. U. nomen typographi latere existimant, ex quorum numero est Audiffredus,*) qui tantum abest, ut in Lairii suspicionem de typographo eiusdem concedat, ut potius speciminibus ad calcem l. l. exhibitis, ex forma characterum ab illa Vlrici Galli in Romana Cic. de Oratore diuersa, demonstrare annitatur, non illum sed *Sixtum Ruffingerum* aut alium quemquam eius characteribus usum eas impressisse. Imprimebat hic Neapoli annis 1474 - 1476, eique imprimis moris fuisse, Audiffredus contendit, annum et locum et nomen omittere. Scilicet nihil interest, quid fingatur, modo, quae potior eius cura est, Lairium errasse cum aliqua similitudine veri dicat. Probabiliorem coniecturam eorum, qui Cat. Bibl. Harleianae curarunt, ubi eadem ed. T. I. p. 40. n. 719. occurrit, laudauit Hambergerus.***) Putant illi, per sigla ista designari *Iacobum de Rubens* typographiam intra annos 1473. et 1476. Venetiis exercentem. Enimvero nec characterum dissimilitudo, nec sigla illa

Hh 3 obstant,

*) In Cat. Rom. ed. sec. XV. p. 13. 14.

**) Zuverläss. Nachr. T. III. p. 76. Cf. Cl. Zapf in Act. Buchdruckerges. von Mainz p. 51.

obstant, quo minus Vlrico Gallo cum Lairio vindicemus. Quod ad primum enim attinet, quem fugit Vdalrici in parandis nouis characteribus studium! Notae vero I. R. quae facile cum I. A. R. U. componantur, comparent etiam in subscriptione Meditationum Ioannis de Turre Cremata, quas idem ille Gallus a. 1467. mense Decembri absoluit. *) Quidni autem socium aliquem Vlrici, quem ignoramus, quemque breui forsitan Vlricus amiserit, literis hisce initialibus demonstrari putemus, qualis Conrado et Arnolde fuit Ioannes a Laudenbach simili literarum compendio A. 1. in ed. Augustini de Ciu. D. a. 1467. in mon. Subl. latens. Sed alia aggredimur, et quae bibliographi isti, qui nil nisi apices literarum et signorum mysteria curant, plerumque spernunt. Scribit Io. Andreas, collectionem Epistolarum Hier., a Theodoro Taruisino factam, ad se delatam esse seque rogatum, vt emendatiorem suis curis redderet. Quaerimus igitur, manuscriptusne ille liber Theodori fuerit an hic ipse potius liber impressus? Quis credat vero, Aleriensem, si primus fructus industriae Theodori luci dedisset, praefationem eius omissurum fuisse? Sed, inquis, non eandem seriem, sed multo auctiorem dedit. Audio, Attamen vel sic pro fundamento illa erat nec ideo debita ille laude fraudandus. Nec moribus temporum hoc conuenit, vt ipsius huius innominatae editionis exemplo cognoscas, in qua copiosa de Theodoro Lelio notitia vna cum praefatione eius praemittitur. Contra si nostram sequeris qualemcunque sententiam, bene consultum fuit ab Alerienfi typographorum rationibus desultoria hacce et ambigua editionis antecedentis mentione; hos vero quid aliud fecisse diximus, nisi quod solemne ipsis erat.

*) Lair p. 127. Audiffredi p. 8.

erat. *) Vt reuertamur tandem, nam pudet paene in
 damnatum honestatis Conradi et Arnoldi argutos fuisse,
 quae ad plenam editionis huius cognitionem ad-
 huc defunt, colligamus. Incipit Vol. I. ab Aristlaeae
 de LXX Interpretibus ex versione Matthiae Palmierii.
 Sed ipsam Aristlaeae narrationem praecedunt *notitia*
de Theodoro Lelio, vnde discimus, Pycenum illum
 natione fuisse, a Nicolao Pont. Auditorem Rotae
 Rom. constitutum, a Pio Praefulatu Feltrensi et a
 successore eius Paulo II. Tarnisino episcopatu orna-
 tum; item quod praefationem huic collectioni sine
 nominis sui annotatione praemiserit. Eadem notitia
 repeti dicitur post Aristlaeae narrationem. Iam Lelii
 praefationem, huic statim succedentem, supra per
 compendium dedimus. Eam autem Matthiae Pal-
 mierii **) epistola ad Paulum II. de Aristlaeae versione
 sequitur, quae plane de Hieronymo silet; ex quo li-
 quido apparet, non editoris vice functum esse Palmie-
 rium, sed vtriusque eius et Lelii labores a typogra-
 pho et qui forte tum ei libros pararet, temere coniun-
 ctos esse.

S. l. et a. Altera. fol. Liber epistolarum S. Hie-
 ronymi. Continet epistolas CXXXVIII. quarum
 prima est Damasi ad Hieronymum; ***) vltima Hie-
 ronymi ad Rufinum: *Lectis literis tuae prudentiae*
 etc. Praecedunt duobus foliis, columnis sectis *Capitula*

H h 4

tula

*) Laire p. 103.

**) Pifanus fuit, Abbreuiator et Secretarius Apostolicus,
 mortuus a. 1483.

***) Quatuor priores cum particula quintae, quae est H.
 ad Damasum de homiliis Origenis super Cant. Cantic.
 in nostro exemplari defunt.

tula libri epistolarum S. H. quae incipiunt in pagina interiore folii primi. Character est semigothicus. Non foliis numeri, nec plagulis adscripti sunt, nec custodes, nec aliud quidpiam. Rubricae singulis epistolis, manu sunt appictae. Nusquam commemorata vidimus.

Utra harum edd. innominatarum sit illa, cuius exemplar a. 1471. compactum laudat *Franc. Car. Aler,* *) resciverim. Quod si enim prior esset, haud leuiter confirmaretur sententia nostra.

* * *

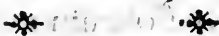
f. l. et a. fol. Beati Hieronymi liber de viris illustribus. acc. Ej. liber de essentia diuinitatis et Thomae de Aquino summa de articulis fidei et ecclesiae sacramentis. Sed prior libellus a duobus reliquis separatus est, desinens in pagina recta fol. XXXVI. et seorsim etiam occurrit, vt exempla apud nos testantur. Impressus est Characterem gothico maiori, paginis latis absque vlla numerorum et signorum accessione. Sunt autem tres illi libelli particulae collectionis duodecim tractatum, in quibus etiam *Augustini* quaedam et *liber de arte moriendi* sunt, quae integra rarissime occurrit. Conf. *Denis Garell. Bibl. p. 232. Meusel Bibliograph. Magaz. St. I. p. 57 sqq. Helmschra P. II. p. 4.*

* * *

f. l. et a. fol. B. Hieronymi presbyteri Psalterium, quod ipse ex hebraico transtulit in latinum. Initium facit *Prologus beati jeronimi presb. in psalterium quod ipse de hebraico transtulit — sic — in latinum.* Ad calcem: *Explicit translacio soliloquorum*

*) Bibliograph. Nachr. Wien 1779. 8. p. 183.

rum sive psalterium beatiss. Ieronimi eusebii presb. quod ad petitionem soffronii transtulit ut in epistola ante psalterium impressa promittitur. X. Impressum est paginis latis, foliis 54. Absunt literae initiales, numeri foliorum, signaturae et custodes. Describit *Helmschrot* P. II. p. 5 sq. memorat quoque *Murr* in *Merkwürd. Nürnbergs* p. 24, et in *Memorabil. Bibl. Norimb.* T. I. p. 299.

f. l. a. et typogr. fol. Tomis II. B. Hieronymi *Expositiones in Vetus et Novum Testamentum.* *Valarsius* citat ex aliorum mentione. *Praef. gen.* p. VI.

f. l. et a. 4. Beati Hieronymi oratio declamatoria de gloriosa B. Dei Genitricis Virginis Mariae assumptione, ad B. Paulam et Eustochium filiam eius. *Cat. Bibl. Reg. Par.* T. I. p. 374. n. 632. *vetustissimam* dicit.

f. l. et a. 4. S. Hieronymi Ordo vivendi Deo. *Cat. Mus. Britt.*

Parisis. f. a. 8. S. Hieronymi Epistola de Carnis resurrectione. *Mus. Britt.*

S A E C. XVI.

1508.

Lugduni apud *Iacob. Saccon.* fol. D. Hieronymi epistolae in tres partes distributae. vide ed. sequentem.

(1512.)

(*Parisis*) apud *Poncetum le Preulx.* 8. D. Hieronymi Epistolarum (et Opusculorum) Codicilli

Hh 5

tres.

tres. Cum praefatione Nicol. Maillard et Auctoris
vita. *Bibl. Firm.* T. I. p. 49.

1513.

Lugduni, per Nic. de Benedictis. fol. „Sancti ac
beatissimi Hieronymi presbyteri epistolae et tractatus
quantae sanctitatis veritatisque existant nullus mortali-
um digne explicare poterit. — Ceterum quum
volumen sacrarum epistolarum crebro iam impressio-
ni absque noua impressione traditum fuit: hinc eue-
nit, vt corruptiora fuerint nouissima volumina. —
Quapropter ne tam solennis liber inemendatus ante
oculos peritorum obuerfetur: per magistrum *Iohan-
nem de gradibus* vtriusque iuris professorem nouissi-
me in regia vrbe lugduni castigatus: in qua reimpres-
sus extitit: Repertorioque, quod prius in tres partes
distinctum erat: in vnum volumen compacto quo
facilius quod quaeritur minori labore investigari
queat.“

Haec tituli et praefationis instar literis gothicis
rubris forma triangulari folio, quod proxime textum
primae partis praecedat, impressa sunt. Praemittuntur
repertorium, vita Hieronymi et reliqua, excepta
Theodori Lelii praefatione, ex editionibus Basileensi-
bus tomo primo et secundo quemadmodum et antece-
dentibus subscriptio typographi, cum insigni eiusdem
et diei, quo absolutus sit, addita est. Ad calcem ter-
tii extant versus: *Si delebet opes?* (sic) etc. —
characteribus, in quibus distichum quartum et quin-
tum ita refecta:

Nil lachesi superat: Iacobus quoque vivere Saccon.
Nomen perpetuo me facit ingenio.

Cui merito celebris vrbs inclyta sectaque ab undis
Rodani condignum Lugduna dat tibi locum.

Impressae

Impressae sunt paginis latis, caractere rotundo, praeter titulos et initia librorum, in quibus gothicus est adhibitus.

Lipsae per Iac. Thanner. 4. Quattuor diui Hieronymi epistole ad vitam mortalium instituendam accommodatissime ac mirascentes eruditione hoc continentur libello. (Haec characteribus gothicis, reliqua romanis exarata sunt.) *Argumenta Singularum Epistolarum Compendiaria Oratione contexta.*

Prima. Neglectum munus rescribendi: in quo saepe numero peccamus: perhumaniter reprehendet.

Secunda. Sacerdotes: ab Aaron maioribusque suis degenerantes ad viam virtutis, reducet.

Tertia. Monachos: qui a sanctitate vite desciverunt: ad pristinam vite consuetudinem: reformabit.

Quarta. Parentes: si liberos habuerint: quoniam pacto eos educare et erudire debeant: commonebit.

In fine: Hae diui Hieronymi epistole: venusto caractere a provido viro Iacobo Thanner chalcographo Lipsigk pervigili cura: absolute Anno virginici partus I. 5. I. 5.

Insunt ad *Niciam Hypodiatonum Aquilegie de vicissitudine literarum*, ad *Nepotianum de vita Clericorum*, ad *Rusticum Monachum de vita Monastica*, ad *athletham de institutione puerilis aetatis*. Textus caractere romano satis bono exscriptus et marginibus latis circumdatus est.

1516.

Apud inclytam Basileam ex accuratissima officina Frobeniana. fol. Voll. IX. Opera omnia Dni Eusebii Hieronymi Stridonensis vna cum argumentis et scholiis Def. Erasmi Roterodami cuius opera potissimum emendata sunt quae antehac erant depravatissima et instaurata ea quae prius erant mutila. *Ad calcem Tomi noni:* Basileae in aedibus Io. Frobenii, impendio Brunonis, Basilii et Bonifacii Amerbachianorum, ac Ioannis Frobenii Chalcographi et Iacobi Rechburgii civium Basileensium, Mense Maio, An. M. D. XVI.

Iure suo Io. Frobenius splendidae huius editionis fronti affixisset apophthegma, quod in margine inferiori paginae, qua vita Hieronymi incipit, adscripsit. *Μωμησεται τις θεσσον η μμησεται.* Neque arrogans Erasmi dictum: *Illud non verebor dicere, intra triginta annos nullum opus excusum typis, pari fide, pari cura, pari impendio.* Sive enim incepti magnitudinem ex vasto tot voluminum disperforum antea, et maximam partem ineditorum collectione et recognitione, seu Erasmi labores, quibus rudem hanc et indispositam

Congeriem secuit, sectamque in membra redegit
Coecoque exemit aceruo.

sive Amerbachiorum fratrum consociatam diligentiam, siue denique liberalitatem sumtus praebentium spectes: vnicos per istam aetatem in genere suo Erasmus ac Frobenium fatebere. Ac quantis sibi molestis opus steterit, non tacet Erasmus in praemissa ad Guil. Waramum, Archiep. Cantuariensem totius Angliae Primatem et Summ. Cancell. epistola nuncupatoria. Attamen haec omnia cum non ignorarem, inquit, tamen apud me tantum valuit Hieronymi vindicandi studium, tantum utilitas eorum, quibus
cordi

cordi sunt arcae literae, tantum denique tuae celsitudinis et iudicium et voluntas, quem prae caeteris assiduum huius negotii et impulsorem habebam et efflagitorem; ut contemptis difficultatibus omnibus, Herculano quodam animo laboriosissimam quidem sed pulcherrimam adirem provinciam, vnus prope modum cum tot mendarum portentis depugnaturus. Nec enim tantundem laboris exantlatum arbitror in paucis edomandis monstris Herculi, quam mihi in tollendis tot mendarum millibus. Neque vero paulo plus utilitatis hinc orbi profecturum existimo, quam ex illius omnium ore celebratis laboribus. Primum enim complurium sed praecipue veterum collatione voluminum, nonnunquam ex apicum vestigiis addi-
vinantes, mendas susulimus, et germanam reposuimus scripturam. Graeca quae vel omissa fuerant, vel perperam addita, restitimus: quod idem fecimus et in Hebraicis, verum hac sane in parte, quod minus nostro Marte poteramus, aliorum suppetiis praestitimus praecipue fratrum Amerbachiorum, Brunonis, Basili et Bonifacii, quos optimus pater Iohannes Amerbachius velut instaurandis bonis authoribus genitos, trium linguarum peritia curauit instruendos. Atque hi sane paternum animum et expectationem vicerunt etiam, nihil antiquius ducentes Hieronymi gloria et hac gratia nec impendio parcentes nec valetudini. Quorum equidem auxilio libenter sum vsus quod hebraeorum literas degustassem verius quam didicissem. Et tamen curauimus, ne quid deesset auctori, etiam si quid deesset nobis: quodque nostris viribus esset diminutum, id ex aliorum suppetiis sat simus. — Adiecimus singulis libellis aut epistolis argumenta, veluti fores aperientes, ingredi volentibus. Deinde quum non omnibus contigit, tot linguarum ac literarum cognitio, si quid remorari poterant

rant lectorem mediocriter eruditum, id scholiis additis illustrauimus, quae geminam vtilitatem adferant: alteram, quod tam insignis auctor, qui antehac nec ab eruditissimis legi poterat, posthac a semidoctis poterit intelligi: alteram quod iam non perinde proclive fuerit cuius deprauare, quod ab aliis est restitutum. Nec his contenti, quaecumque falso Hieronymi titulo circumferebantur, eaque magna ex parte talia, vt non Hieronyminum auctorem, sed impudentissimum et insulsissimum rabulam opificem praese ferrent, non recidimus, ne quid omnino desideraret auidus magis quam elegans lector: hoc est, vt dicam crassius, ne non haberent similes labra lactucas: sed in suum relegauimus locum, nullo alioqui digna loco. Denique totum opus, de ea loquor portione, quam nobis proprie sumimus, in quatuor digessimus volumina. Primo *παρανετικά, καὶ παραδειγματικοῖς* complexi: quod eorum, quae ad vitam instituendam pertinent, oporteat primam esse curam. Secundum in tres diuisimus classes, in quorum primam retulimus quaedam non inerudita quidem illa, nec indigna lectu, sed tamen falso inscripta Hieronymo. In proximam aliena sed quae suis titulis auctorem testentur. In tertiam velut in sentinam reiecimur, ineptissimas ineptias impostoris haud scio cuius: de quibus merito dubites infantiorne sit, an indoctior an impudentior. Is mihi certe quisquis fuit, videtur dignissimus quem publicis odiis prosequantur omnia saecula, qui de omnium aetatum ingeniis tam male senserit, vt sperarit neminem futurum, qui possit insani rabulae naenias ab eloquentissimi, doctissimi sanctissimique viri libris dignoscere. Tertium volumen dedimus *ἐλεγκτικοῖς* et *ἀπολογητικοῖς*, nimirum his quae ad refellendos haereticorum errores et maleuolorum calumnias pertinent. Quartum tribuimus *ἐξηγηματικοῖς* vide.

videlicet quae sacrorum voluminum habent enarra-
tionem. — Subsequitur hanc epistolam vita Hiero-
nymi per eundem verbis disertissimis explicata, in
qua multa quidem acute ab eo primum animaduersa
sunt, sed in laudibus eiusdem plane sibi non tempe-
rat. Proxima est *Crisis in Opera omnia Hieronymi*,
seu *Index omnium operum cum censuris*
in Quinque digestus ordines. Primus habet
γνήσια, de quibus nulla dubitatio sit, quin ab Hiero-
nymo sint edita. Secundus habet *ἀμφιβέλως νόθα*,
de quibus iure quis addubitet illius sint nec ne. Ter-
tius *ψευδεπιγραφα*, quae falso titulo Hieronymum
authorem mentiuntur, cuius ordinis fecit tres classes.
Prior indicat erudita nec indigna lectu. Secunda im-
pudentissime tributa Hieronymo atque aliis auctoribus.
Tertia docta sed suis titulis authorem testantia, quae
tamen Hieronymianis lucubrationibus fuerant admixta.
Quartus ostendit ex Hieronymianis et alienis commix-
ta, seu verius confusa. Quintus iudicat ea quae aut
culpa temporum interciderunt aut certe nondum prod-
ierunt in lucem, ut ad vestigandum incitaret studiosos.

In quo negotio arduo sane et tunc temporis solius
Erasmi humeris apto, si quid subinde humani pas-
sus est, non erat propterea ludibriose, ut a multis fa-
ctum est, exagitandus. Ipse iudices peritos, modera-
tos, aequos non extimescit, sed Censuras suas et im-
primis in secundum Tomum praefationem, in qua
totius, quae genuina a falsis secernere curat partis cri-
tices fundamenta exemplis ex omni graecarum et la-
tinarum literarum genere illustrata iecit legere et loca
integro animo, semota contentione, studio aut odio
conferre eos iubet atque ita demum secum sentire aut
dissentire ipsis concedit. „Nos quod nobis visum est,
inquit, in commune proposuimus, nec omnino su-
pine, ni fallor, nec arroganter. Si quis sic nostra
reiciet,

reiiciet, vt adducat meliora, volenter ac libenter amplectemur. Tantum abest, vt errorem obstinate tueri velimus. Sedulo bonaque fide laboratum est a nobis et optimis fratribus Amerbachiiis, vt diuus Hieronymus quam minime deprauatus aut contaminatus exiret in manus studiosorum, non ausim affirmare nos affecutos omnia. Illud non verebor dicere, intra triginta annos nullum opus excusum typis, pari fide, pari cura, pari impendio. Proinde aequum, vt quam nos adhibuimus diligentiam in restituendo, eandem caeteri quoque praestent in tuendo, quod restitutum est. Alioqui si licebit impune deprauare, miscere, confundere principum ecclesiae libros, nulla certa fuerit vllius authoritas in libris excudendis: quoniam protinus vnicum exemplar in duo millia propagatur, vt singula errata bis mille fiant.“ — Subditus est index alter iuxta ordinem tomorum. Praeter praefationes laudatas Tomis quatuor prioribus admonitiones de contentis Erasmus, quinto Bruno et Basilius fratres Amerbachii, quatuor posterioribus solus Bruno praemiserunt. Atque hic opportune obseruat Tribbechouius (in ed. Francof.) sumxisse sibi Erasmus reuidendos tres priores, quartum etiam rigida censura sua notasse, in reliquos autem animaduersionem aliis reliquisse, quod in prioribus tribus aequalis fere vbique stilus, mens genuina Hieronymi, atque ipsissima eius manus, si a paucis discesseris, obuia sint, in reliquis autem, sepositis praefationibus plurimis, subitaneus quandoque eius labor, interpolationes aliorum, eclogae et diuersae sententiae variorum tractatum atque exoterica quaedam occurrant, quae lectorem suspensum saepius teneant, vt in Hieronymo quaerat Hieronymum. *) Quod artem typographi-

*) His confer quae supra de consilio, quale ab initio Erasmo

graphicam attinet, plane cum virorum laudatorum studiis aemulata esse videtur. Nihil dicam de charactere luculento, quo semper excelluit inter pares Frobenius. Sed elegantiam et simplicem, quae ubique elucet, munditiem miror. Sic tituli non verbosa operis descriptione ac praedicatione sunt oppleti et omnigeno characterē variegati, ut in aliis Frobenianis libris crebro usu venit, sed characterē maiusculo, paucis lineis et, quod valde gratum oculis accidit, forma lapidari sunt impressi. Character tamen hebraicus luculentior graeco est. Denique non praetereundus est a nobis *Index in Tomos omnes operum Diui Hieronymi cum interpretatione nominum Graecorum et Hebraeorum, per Ioan. Oecolampadium Theologum in ordinem digestus*, qui quatuor annis post M. D. XX. ex eadem officina, edente *Wolfg. Fabritio Capitone* prodiit et tanquam *Tomus decimus* nouem illis accessit.

Viennae Austriae per Ioan. Singrenium. 4. D. Hieronymi contra Iouinianum libri duo cum Apologetico eiusdem in defensionem librorum contra Iouinianum. Additus est Iulius Obsequens de auguriis seu auspiciis.

1518.

Lugduni ap. Iac. Saccon. fol. Eusebii Hieronymi Stridonensis epistolarum libri plurimis quidem quibus minoribus excusae formis et mendis, et mutilatio.

Erasmo fuerit, ex Epistolis illius retulimus, et adde, quod sic facilius intelligitur, qui factum sit, ut *spuria et dubia* Hieronymi scripta medio quasi operi inseruerit, et videbis non vanam fuisse Tribeshouii rationationem.

Tomus I.

I i

lationibus squalabant, solutarum Partes III. — *In fine:* Impressum fuit hoc opus Lugduni per Magistrum Iacobum Sacon Anno Domini 1518. die vero XXVI. mensis Octob.

1519.

Cracouiae apud Victorem. 4. B. Hieronymi aliquot Epistolae.

1526.

Basileae, apud Io. Frobenium. Tomis IX. fol. Omnes quae extant D. Hieronymi Strid. lucubrationes vna cum P'seudepigraphis et alienis admixtis, in nouem digestae tomos, sed multo quam ante vigilantius per *Des. Erasmus Roterod.* emendatae. Iterum Guilielmo Archiep. Cantuariensi inscripsit data epistola Bas. idib. Iul. anno MDXXIII. in qua sic differit: „Quamquam in prima editione sic aduigilatum erat, vt vix vlli spes esset, posterioribus curis, quas prouerbio dicunt meliores, quicquam adiungi posse, Praeful incomparabilis: tamen ego magnopere cupiens hoc opus, quod nomini tuo, ceu monumentum, vtinam victurum erexeram, omnibus, quantum fieri posset, numeris absolutum exactumque reddere: curavi, vt denuo separatim excuderetur et chartis et formulis elegantioribus, quamquam Io. Frobenius sic gesserat antea in excudendo Hier., vt non solum omnium suffragiis antecederet, verum etiam vix ipse sibi locum relinqueret vincendi sui. Nos in Hieronymi scriptis paene nihil deprehendimus, quod esset corrigendum. In nostris scholiis nonnulla correximus, quaedam sustulimus, adiecimus non pauca. Restant tamen adhuc loca, sed ea perpauca, in quibus mea diuinatio non omnino satisfacit animo meo. Quae si quis me felicior vel ingenio vel exemplarium

copia

copia restituerit, libenter et hominis industriam ex-
osculabimur et publicae gratulabimur vtilitati etc.“
Raro occurrit haec editio.

1522.

Basileae 4. S. Hieronymi Epistola ad
Eustochium de custodienda virginitate cum Schol.
Erasmi Rot. *Cat. Bibl. Barber.*

1524.

Basileae, apud Io. Frobenium. fol. Tomis VI.
S. Hieronymi opera cum scholiis Desid. Erasmi et
indice. *Cat. Bibl. Bernens.* (1764. 8.) T. I. p. 120.

1528.

Lugduni, apud Io. Crespinum. 4. - D. Eusebii
Hieronymi, Stridonensis, opus epistolarum, cum
scholiis Des. Erasmi, denuo per illum vulgatum, re-
cognitum, correctum et locupletatum. *Cat. Bibl.*
Reg. Paris. T. I. p. 374.

1529.

Basileae, ap. A. Cratandrum. 4. Sophronius
de vita Euangelistarum Gr. lat. S. Hieronymo inter-
prete c. scholiis Erasmi. — *ibid. eod.* Sophronii
versio graeca. S. Hieronymi vitarum SS. Ecclesia-
sticorum cum scholiis *Erasmi.* cum *Epiphani*
Comment. de prophet. vitis et al.

1530.

Lugduni, ap. Sebast. Gryphium. fol. Tomi VII.
D. Hieronymi opera, ex emendatione et cum argu-
mentis ac scholiis *Des. Erasmi.* *Cat. Bibl. Reg.*
T. I. p. 373.

1532.

Coloniae. 12. Sententiae ex epistolis S. Hieronymi collectae. *Mus. Britt.*

1534.

Parisiis fol. Tomi IX. D. Hieronymi opera (ex recognitione Erasmi). *Cat. libr. impress. Musei Britt. T. I.*

1537.

Basileae, ex officina Frobeniana. fol. Tomi IX. Omnes quae extant D. Hieronymi Lucubrations vna cum Pseudepigraphis, et alienis admixtis, in nouem digestae tomos, sed multo quam ante vigilantius per *Des. Erasmus Roterodamum* nunc postremum emendatae, locis non paucis feliciter correctis, quibusdam etiam locupletatis, duntaxat in scholiis. — Cura lector, vt nobis sit faustum et felix tantum laborum et impendiorum suscepisse. Erit autem, si thesaurum magno vsui futurum libenter emeris. *Ad calcem Tomi noni*: Eximia haec D. Hier. Strid. opera, quibus postremum recognoscendis immensum laborem ac diligentiam *Des. Erasmus Rot.* impendit, excusa sunt Basileae in officina Frobeniana typis et aere Hieronymi Frobenii et Nicolai Episcopi Chalcographiae sociorum absolutaque mense Augusto an. MDXXXVII.

„*HIER. FROBENIVS* et *NIC. EPISCOPIVS* L. Quod parens olim noster et focer *Io. Frobenius* in huius operis vestibulo dixit, *δευτέρον ἀπερ-
vόνων*, eo quod altera diuini huius autoris Lucubrationum editione priorem suam longe vicisset: idem nos optimo iure hic posse repetere censemus, qui hac nostra, quae omnium postrema est, et eandem et eam, quam nuper Gallia dedit, superauimus: quae tamen gloria non nostrae industriae, sed venerandae memo-
riae

riae Des. E. Rot. indefatigabili diligentiae est adscribenda: qui quum ne in Parisiensi quidem impressione, vitra quam tunc ei operi nullam in posterum adhibere statuerat manum, sibi satisfecisset, denuo istas tanti viri vigilias vigilanter recognouit, nobisque commisit typis euulgandas: Ibi pro nostra virili dedimus operam, ne vlla in parte deessemus nostro officio, atque praeter aliorum necessariorum curam doctos praeficeremus viros cum operi castigando tum indici quam elaboratissimo conscribendo, tum vt Psalterio Hebraeo praeter puncta etiam accentus adderentur: in summa vt omnia quam liceret, optime fierent. Caeterum ordo Tomorum idem est seruatus, qui superioris erat editionis, nisi quod Gennadii catalogus ex quarto tomo in finem primi sub Hieronymi, quem de viris illustribus inscripsit, catalogum, propter simile argumentum est translatus: praeterea indicem, quod creberrime in manibus versetur, in proprium volumen minore forma et charta ob commodiorem vsum seorsum excudimus. *) Idb. Aug. MDXXXVII. " Idem fere de sua opera Erasmus in praefatione ad Lectorem data Friburgi Brisgoviae. A. MDXXXIII, in qua praeterea Guil. Warami obitum, qui illo ipso tempore acciderat, tenerrimi affectus significatione luget. Caeterum haec editio omnia quae superiores, nec non praefationem secundae praemissam continet. Charta ac literae nitore primam longissime superant, nec tamen in omnibus illam antecellunt.

1546.

Parisii, ap. Carolum Guillard. fol. Tomis IV.
D. Eusebii Hieronymi opera quae extant ex recognitione Erasmi Rot.

Ii 3

Nurem-

*) Prodiit anno sequenti eadem forma.

Nurembergae, ap. *Io. Montanum*. 4. D. Hieronymi Liber contra Heluidium de Virginitate S. Dei Genitricis Mariae. *Ibidem. eodem, eademque forma* Eiusdem Epistola ad Gaudentium de institutione filiae. *it.*

Ibidem. eodem 4. Eiusdem Epistola ad Pammachium et Oceanum. *Weislinger Cat. Bibl. Ord. S. Joh. Hieros. Argentorati* (Arg. 1749. f.) p. 109.

1552.

Tiguri. 8. D. Hieronymi de sancta fide contra Iudaeos. *Cat. Bibl. Bremensf. T. I.* p. 120.

1553.

Basileae, ex officina Frobeniana. fol. Tomi IX. D. Hieronymi opera ex secunda emendatione *Desiderii Erasmi*, cum eiusdem argumentis et scholiis, *Cat. Bibl. Reg. T. I.* p. 374.

1554.

Louanii. 4. S. Hieronymus de Vita Clericorum et Sacerdotum. *Mus. Britt.*

1562.

Romae, apud Paulum Manutium . . . S. Hieronymi Epistola ad Eustochium Paulae filiam de custodia virginitatis. Hanc epistolam seorsum excusam hoc modo laudat Vallarsius T. I. ed. I. p. 87. Occurrit quoque in *Cat. Bibl. Bodlei. de eodem a. et typ.* Epistola ad Demetriadem de virginitate.

Basileae, ap. Henric. Petri. fol. D. Hieronymi de Mundi Exustione et Die Iudicii libri V.

1565.

1565.

Basil. ex off. Episcopiana per Nicol. et Euseb. Episcopios. fol. Tomi IX. Voll. III. D. Hieronymi omnes, quae extant, lucubrationes, additis vna pseudepigraphis et alienis Scriptis ipsius admixtis, in nouem Tomos per *Desid. Erasmus Roterod.* digestae et denuo emendatae. *Cat. Bünav.*

Dilingae. 8. D. Hieronymi epistolarum libri III. studio *Petri Canisii.* — *Weislinger l. l.*

1566 - 71 - 72.

Romae, apud Paulum Manutium. fol. Tom. IX. Opera D. Hieronymi Stridonensis Ecclesiae Doctoris per *Marianum Victorium Reatinum* ex manuscriptis codicibus multo labore emendata et ab innumeris erroribus vindicata. Cum indice copiosissimo.

Inscripsit editor opus suum per annos succedentes tribus S. Pontificibus Rom. Pio IV. Pio V. et Gregorio XIII. summanque propositi in prima, quam in tribus prioribus tomis praemisit, epistola ita succincte explicauit, vt vix paucioribus a nobis verbis comprehendendi posse videantur.

PIO QVARTO P. M. MARIANVS

VICTORIVS REATINVS.

Quot quantane sint, Beatissime Pater, ac semper fuerint, aduersus Catholicam ecclesiam haereticorum commenta; et quibus artibus vafritiisque eam destruere illi conati sunt, explicari non potest. Ex his autem nulla magis noxia impetio vnquam fuit, quam cum sub domesticorum et orthodoxorum nomine illi in eam irruerunt; quippe cum nulla maior pestis, vt

vulgato prouerbio dicitur, sit, quam familiaris inimicus. Erasmus Roterodamus Catholici hominis partes professus antidoti nomine venenum fudit: Quantum autem in restituendo veteres ecclesiae patres peccauerit, quantumque circa eorum sensus aberrauerit, primi, vt credimus, nos in praesentiarum ostendimus. Restituimus enim, in hoc opere loca, vt ex ipsis iunctis nostris scholiis apparebit, plus minus mille et quingenta, quae partim sua manu maculauit, partim tempore corrupta, ex rerum imperitia restituere ipse non potuit. Ex scholiis autem eius errores et ignorantias confutauimus. Adiuti autem sumus hac in re exemplaribus manuscriptis viginti, et antea impressis aliquot, quae Florentiae, Brixiaeque monachi Cassinenses, et Neapoli Bononiaeque Dominicani inuicem multo labore cum Erasmanis codicibus contulerunt, nec defuerunt ii qui Vaticana Bibl. asseruantur. Variis autem tot exemplarium lectionibus adhibentes deinde iudicium, non passim omnia, sed ea tantum nos selegimus, quae vel ex ipsa sententia, et dicendi ordine, vel ex cognitione rerum ita esse legenda clare nobis apparuit. Et ne temere mutatam lectionem praetendere quis posset, mutationis in scholiis rationem reddidimus. Qui enim ex solis veteribus exemplaribus loca emendant, variantibus illis, quod in manuscriptis consuetum est, saepe illuduntur. Adhibuimus praeterea in restituendis locis Illustrissimi Cardinalis Guil. Sirleti iudicium. Explicuimus ad haec loca omnia, quae aliqua ratione difficilia erant, praesertim historiarum, quibus D. Hieronymus, vt vudecunque eruditissimus, refertus est. Idque fecimus, tum quia necessarium nobis visum est opus, tum ne plus in Erasmaniana, quam nostra editione, aliquid, quod vtile videretur, reperiri posset. Et ne aliquid in opere desideraretur, testimonia omnia, quae a D. Hie.

D. Hieronymo citantur, praesertim ex testamento veteri, quae secundum LXX. sua editione nondum recepta, ab eo adhibentur, multo labore conquistata, lateri apposuimus. Argumenta singulis Epistolis, librisque praefiximus: et Indicem nouo quodam modo, veluti summam quandam operis, rerum temporumque ordine seruato, contextum calci appinimus. Vitam D. Hieronymi antea maiori ex parte ignoratam, ex eius scriptis fideliter collectam primi edidimus. Rel. Continentur singulis Tomis: I. *Epistolae et libri contra haereticos* vt quidem titulus et indices pollicentur. Sed hoc falsum est, vt facile inspectio docet. Habet *epistolas ad vitae institutionem et moderationem pertinentes*, nec non, quae eodem tendunt, *vitae Monachorum* et librum *de viris Illustribus*. II. *Ἐλεγκτικὰ καὶ ἀπολογητικὰ* s. contra diuersas haereses et maledicorum calumnias scripta proponit. III. *τὰ ἐξηγητικὰ*, ad explanationem scripturae pertinentia, nimirum *praefationes commentariis et versionibus in Sacros libros praemissas*, epistolas eiusdem argumenti et Origenis homilias. IV. Commentaria in IV. prophetas maiores. V. Ecclesiasten et XII. Prophetas min. VI. Commentaria in Matthaeum, Marcum, Pauli Epistolas ad Galatas, Ephesios, Titum et Philemonem, nec non Didymi librum de Sp. S. VII. Commentaria super Psalmos vna cum Psalterio ex Hebraico ab ipso latinitate donato. VIII. Commentaria in Iob, Prouerbia Sal. Homilias IV. Origenis et Commentarium in omnes Epistolas Pauli. IX. Epistolas D. Hieronymo falso adscriptas, diuisas in tres partes. Index Tomum X, constituit.

1566.

Romae in aedibus Populi Romani apud Paulum Manutium, Aldi filium. 8. Tomi IV. D. Hiero-

Ii 5

nyni

nymi Stridonensis epistolae et libri contra Haereticos, ex antiquissimis exemplaribus nunc primum emendati, argumentis et scholiis illustrati, opera et studio *Mariani Victorii Reatini*. adiecta est operis initio vita D. Hieronymi ex eius scriptis collecta, et primum edita labore eiusdem *Mariani Victorii*. *Cat. Bibl. Reg. T. I.* p. 374. In *Cat. Bibl. Chig.* extant Tomi III. Voll. 2.

1568.

Antverpiae, apud Guil. Silvium. 8. D. Hieronymi Stridonensis decas prima epistolarum, emendata et annotationibus illustrata studio et opera *Henrici Grauii*. In *Cat. Bibl. Barb.* eadem laudatur de 2. 1569.

1576.

Romae [apud Paulum Manutium]. fol. S. Hieronymi Epistolae et libri contra haereticos. *Cat. Bibl. Firmianae T. I.* p. 49. n. 173. *Paulum Manutium* haud dubitanter addo, quin proclivem me habet opinio, anni notam in mendo cubare et hoc volumen ad editionem operum Romanam pertinere. Nisi forte singuli tomi repetiti sint; nam in *Cat. Bibl. Chigianae* editionem operum Manutianam laudatam inuenio intra annos 1471. et 1476. Tomis IX. Volumin. 5. factam.

1578 - 79.

Antverpiae ex officina Christophori Plantini. fol. Tomis IX. c. indice. Vide titulum Romanae. Repetitionem ab ipso M. Victorio curatam Oudinus dicit.

* * *

Parisiis, ap. Sebast. Niellium. fol. Tomis IX. Diui Hieronymi opera ex antiquissimis exemplaribus emen-

emendata studio et labore *Mariani Victorii*, cum eiusdem argumentis et scholiis.

1580.

Coloniae. 8. Hieronymi liber de Scriptoribus ecclesiasticis cum notis Suffridi Petri. *Cat. Biblioth. Brancat. et Barber.*

1588.

Parisiis, apud *Sebast. et Rob. Niuelle*. 16. D. Hieronymi, Stridonensis, epistolae selectae, et in libros tres distributae, opera et studio *Petri Canisii*, ad exemplar *Mariani Victorii* emendatae, argumentisque illustratae.

f. l. et a. 4. S. Hieronymi Epistolae ab *Erasmo* recognitae. *Mus. Britt.*

S A E C. XVII.

1602.

Parisiis fol. IV Tomis. S. Hieronymi opera ex emendatione *Mariani Victorii*.

Parisiis 16. S. Hieronymi Epistolae selectae. *Cat. Bibl. Brancat.*

1606.

Lugduni, ap. *Iacobum Pillehotte*. 16. S. Hieronymi Epistolae selectae, in tres libros distributae, emendatae argumentisque illustratae a *Petro Canisio*. Accessit huic postremae editioni Graecarum dictionum locorumque obscuriorum expositio cum Auctoris Vita ex *Mariano Victorio* excerpta. *Cat. Bibl. Chig.* p. 254.

Rotho-

Rothomagi. 16. S. Hieronymi Epistolae selectae. *Cat. Bibl. Brancat. Neapoli* p. 152.

1608.

Parisis, apud Bibliopolas urbis Parisiensis consortes. fol. Tomi IV. cum Indice separatim excuso. S. Hieronymi Strid. opera omnia quae reperiri potuerunt ex antiquis exemplaribus diligentia et labore *Mariani Victorii* Reatini, Episcopi Amerini emendata, atque argumentis et scholiis illustrata. Quibus accesserunt hac editione praeter Sophronii Graecam interpretationem libri de Scriptoribus Ecclesiasticis, *Henrici Grauii* eruditissimae annotationes in Epistolas itemque variorum locorum ex manuscriptis codicibus emendationes. Adiecta est operis initio vita S. Hieronymi olim falso ab aliis relata quam idem Victorius ex eius scriptis collectam primus edidit. Indices item locupletissimi nouo quodam modo veluti summa quaedam operis ordinati ab eodem Victorio contexti et compositi. *Ad calcem Tomi IV;* Lutetiae excudebat Petrus Vitre' Typographus, XV. kalendas Iulii MDCVIII.

Non est mera repetitio Romanae, sed multa habet singularia, quae quoniam ab ipsis bibliopolis, quam breuiter fieri poterat, declarata sunt, simulque ex ista admonitione Societas eorum, quae haud diu quidem durauit, noscitur, nolimus eam ab aliquo desiderari. Dignam etiam, quae cum aliis compararetur, censuit hanc editionem Simonius. *) - *Bibliopolae Paris. urbis consortes L.* „Vt ex hoc bonarum artium bonarumque literarum vberissimo fonte Parisiensis urbis Academia non vno missae tubo sacrorum

*) Lettres choisies T. I. letr. 34. p. m. 297.

rum tibi editiones librorum effluerent, praeter eos quibus insigne nauis est Lutetiae symbolum, sex alii bibliopolae, quibus eiusdem urbis ichnographia*) τὸ παράσημον obtigit ad excudendas nihilo minori studio diligentiaque sanctorum Patrum lucubrationes societatem coiuius. Atque ut ab ipsa nominis facti appellatione foelicius omen captaretur, a beati huius Hieronymi operibus initium ducendum censuimus, quorum vltimam Niuellianam editionem ex accurata *Mariani Victorii* correctione susceptam bona fide repraesentauimus, paucis tantum immutatis aut subtractis, adhibito doctorum virorum consilio, ut maius tibi laborum ac sumtuum compendium fieret. Primo igitur epistolas in tres antea tomos diuisas in vnum compegerunt. Deinde Tomo secundo, qui commentarios in prophetas minores exhibet, illud in Lamentationes Hieremiae, tanquam merum centonem ex Gregorio Magno subdixerunt. Porro textum duplicem prophetarum ab ipsius Hieronymi commentariis antea perperam separatim manusciporum omnium et Origenis, Basilii et Chrysostomi editionum exempla secuti illis inseruerunt. Contulisse praeterea se affirmant commentarios in Esaiam et Ezechielem, itemque in Ionam et alios prophetas minores cum compluribus MSS. monasteriorum S. Germani et Victoris ad muros Lutetiae et Nic. Fabri. Tertius tomus continet Commentaria in eosdem minores prophetas et genuinas auctoris in N. T. lucubrationes: in quartum denique, quae falso ei adscriberentur, coniecerunt cum commentario in psalmos, qui licet multa exhibent operis Hieronymiani fragmenta, plures tamen alieni subteminis pannos affutos circumfert.

*) In priori Tomo aere, in sequentibus tribus nec non indice ligno impressa.

fert. Ex his vltimis tomis sublata etiam sunt, quae ex Graeco in Latinum Hieronymus transtulit, nec non plures Augustini epistolae in superioribus editionibus insertae, item commentarii in Iob, quos apud Bedam quaerere lectores iubent. Tandem graecam Sophronii versionem libri de Viris ill. ex Germanicis editionibus vna cum Henrici Grauii annotationibus antea nunquam in lucem emissis addiderunt, postremoque fructuosissimo studio e duobus Indicibus trium priorum et sex posteriorum voluminum vnum conflareunt.

1611.

Helmaestadii ap. Iacobum Lucium. 4. D. Hieronymi, Strid. Presb. Hierosolymitani, libellus de illustribus Ecclesiae Doctoribus ad sua vsque tempora: ex editione *Ioannis a Fuchte.*

Tornaci. 12. S. Hieronymi Epistolae selectae. *Mus. Britt.*

1617.

Lutetiae Paris. ap. Sebast. Chappetet. 8. S. Hieronymi Strid. indiculus de haeresibus Iudaeorum nunc primum in lucem editus cura et studio *Claudii Menardi.*

1620.

Parisis, apud Claud. Morellum 4. S. Hieronymi locus insignis cap. I. in Ezechielem perpensus et emendatus a *Laelio Ruino*, Episcopo Balneoregiensi, ex editione *Federici Morelli.*

1624.

Lutetiae Parisiorum. fol. Tomis III. S. Hieronymi opera ex editione *Mariani Victorii*, et cum anno-

annotationibus Henr. Grauii et aliorum et emendat.
Andr. Schotti.

1643.

Parisiis sub insigni nauis. fol. Tomi IX. S. Hieronymi Strid. opera omnia quae extant. *Mariani Victorii* Reatini Episc. Amerini labore et studio ad fidem MS. et vetustorum exemplarium, argumentis et scholiis illustrata etc. Editio Nouissima.

Accesserunt in hac editione I. post vitam H. a Victorio collectam Bellarmini censura in opera H. ex libro de scriptoribus ecclesiasticis desumpta. II. Textus SS. typorum varietate a Commentariis S. Hier. distinctus est. III. H. Grauii annotationes in Epistolas et variorum locorum ex MSS. codicibus emendationes post vltimam editionem Parisiensem ab Andrea Scoto (Schotto) sunt emendatae, auctae et recognitae. IV. Difficilia S. Hieronymi per Francisc. a Messana Hieronymiani Ordinis Madriti in Hispania Doct. Theologum ordine alphabetico digesta, in fine noni tomi collocata sunt, vti et Aduertentiae siue Animaduersiones scholasticae in eadem opera S. Hier. opera Ferd. Velosilli, Hisp. Episc. Lucensis. V. Fed. Morelli Obseruationum et emendationum diatriba. VI. Laelii Episc. Balneoregiens. leg. Apostol. emendatio insignis loci Hieronymiani.

1644.

Parisi. fol. D. Hieronymi Epistolae ad Theophilum Episcopum Alex. in *Bibl. Magna PP.* T. II. p. 81. 112.

1658.

Antwerpiae. f. S. Hieronymi liber de scriptoribus Ecclesiasticis cum notis *Aub. Miraci.*

1669.

1669.

Vindob. f. S. Hieronymi Expositio fidei catholicae, quae rectius Pelagio tribuitur, in *Petr. Lambecii* Comment. de Bibl. Vindob. lib. II. p. 274-278. ibid. p. 284-86. duae Hieronymi ad Damasum epistolae praecedente Ep. Damasi ad Hieronymum.

1681.

Hispani, apud *Didac. Philipp. de Vrieda*. 8. Diui Hieronymi Strid. Epistolae aliquot selectae in usum et vtilitatem adolescentium qui latinae linguae dant operam, nunc multo maiori diligentia et cura, quam antea correctae, auctae et expurgatae per Reverendum Patrem Fr. *Hieronymum Gomez*, de Obferuantia B. Mariae de Mercede Redemptionis Captiuorum.

1684.

Francof. ad Moenum et Lipsiae apud Christiani Genshium. fol. Tomis XII. S. Hieronymi Strid. Opera omnia cum notis et scholiis variis item lectionibus Desiderii Erasmi Roterodami, Mariani Victorii Reatini, Henrici Grauii, Frontonis Ducaei, Latini Latini, aliorumque. Subnexis item indicibus nouis I. Locorum S. S. II. Capitum doctrinae fidei. III. Miscellaneorum, Historicorum et Philologicorum. IV. Explicatarum Pericoparum Euangelicarum. Auctoritate et Sumptibus Serenissimi principis ac Domini Domini Friderici, Ernesti Pii Filii, Ducis Saxoniae, rel. Post Basileensium et Parisiensium exemplarium collationem edita, in Diuini nominis gloriam et ecclesiae commodum.

Curae huius editionis praefuit *Adamus Tribbechoni* Gothanus, vir sua aetate haud mediocris nominis. Expressa est *Erasiniana*, ordine etiam ac
distri.

distributione per *nouem* Tomos illius seruato. Sed accesserunt tomis tribus, *decimo* notae, scholia et annotationes Mariani Victorii, Henrici Grauii, Frontonis Ducaei, Latini Latiuii; *undecimo* Francisci a Messana expositiones locorum difficilium et Ferd. Velosilli aduertentiae; sed haec non de suo sed doctorum aliquot in Wittenberg. et Helmstad. academiis viro- rum consilio, vt Tribechouius non sine aliqua reprehensione significat; *duodecimo* indices noui quadruplici serie distincti atque hi imprimis Tribechouii suasu. Quae de Erasmiiana pariter ac Victorii editione egregie idem obseruauit, supra attulimus. Merito Friderico Duci nuncupata est, sed factum est pietate in hunc principem, vt alieno loco hic infereretur *euolutio insignium eius iuxta artis heraldicae principia studio Bernhardini Zechii cum aliquot tabulis aere impressis.* Cf. *Acta Erudit.* 1684. Aug. p. 343-48. et *Oudinum* T. I. p. 856.

1690.

Lutetiae Parisorum apud L. Rouland fil. via Iacobaea ad insigne S. Ludouici. 4. D. Hieronymi Prodromus siue Epistola Domini Iohannis Martianay ad omnes viros doctos et studiosos cum Epistola S. Hieronymi ad Sunniam et Fretelam castigata ad MSS. codices optimae notae ac multiplici obseruationum genere illustrata. Opera et studio eiusdem Domini Iohannis Martianay Presb. ac Monachi Ord. S. Bened. e Congreg. S. Mauri.

Quam necessaria esset noua operum H. editio, ostendit eruditosque vbiuis gentium diligenter inuitat Martianaus, vt, si quid Hieronymi ineditum in bibliothecarum forulis delitescere nouerint, indicente aut si quid in priuatis commentariis schedisque suis singulare habeant, quod ad exornanda et illustranda

Hieronymi opera faciat, in publicam Ecclesiae ac studiosorum vtilitatem illud conferant. Tanta enim molis opus esse sentiebat nouam Hieronimi atque accuratam editionem, tot momentis grauem, tot difficultatibus asperam, tot ambiguitatibus obseptam et intricatam, vt totius Reipublicae literariae studia postulare videretur. Sed enim animum tanto onere suscepto grauatum erigebat et consolabatur Hieronimi exemplum, quod is, qui summus sacerdos esset, fieri iussisset et quod magna etiam ab eruditis auxilia ventura sibi suppetias speraret. Studium enim suum atque incoeptos conatus apostolica sua benedictione prosequi, nominatim dignari gloriabatur Sanctissimum Papam Alexandrum Octauum, cuius nutu atque imperio ad nauandam Hieronymo operam excitatus sit:*) atque si ex multorum animo omnium Virorum doctorum animus bene sperari liceat, lactissimos ex hac etiam parte successus sibi auguratur. Ita depraedicat imprimis cum Regiae bibliothecae praefectorum beneuolentiam, qui facilem adeo copiam Manuscriptorum sibi quotidie fecerint, tum Baluzium, qui non contentus consilium subministrasse atque hortatus addidisse Martiano, Colbertinam bibliothecam velut communem domum ipsi aperuerit. Plurimum etiam gratiae a se habendum significat Domino Tilmon, a quo commodatum habuerit absolutissimum Manuscriptum volumen Gallico idiomate vitae S. Hieronimi, quam ex eiusdem S. Doctoris scriptis eque diuersis diuersorum Auctorum libris in ordinem ipse tam mirabili diligentia atque felici rerum omnium iudicio digessisset, vt viam ipsi aperuerit ad illustranda non
pauca.

*) Quemadmodum Hieronymus olim a Damaso ad SS. Bibliorum translationem permotus erat. Hoc est quod videri vult imitari exemplum.

pauciora Hieronymi loca ac rem chronologicam lucubrationum eius facilius assequendam. Necessitatem autem nouae editionis probaturus etiam post Herculeos Erasmi Rot. et Mariani Victorii labores magnam adhuc erratorum syluam in his operibus relictam esse, exemplis nonnullis probare satagit. Et imprimis eo nomine in Erasmus et Victorium inuehitur, quod Hebraicis vocibus et textibus ab H. allegatis, subinde puncta apposuerint, et hoc facto Hieronymi sensum et interpretationem saepius plane subuerterint. Altera prodromi pars exhibet S. Hieronymi *Epistolam ad Sunniam et Fretelam*, ad MSS. Codd. optimae notae castigatam, cui in altera paginarum columna appositae sunt vitiosae lectiones in Erasmi et Mariani Victorii editionibus occurrentes, quarum tantus apparatus est, ut vix tertia Epistolae huius licet satis prolixae pars cum MSS. Codicibus conueniat. Cuius diuersitatis causam recte sentit Prodromi auctor fuisse, quod Marianus Vict. et Erasmus Hieronymum non ex Hieronymo, sed ex hodierno Masoretharum Hebraico textu et ex seniorum LXX editione Sixtina, emendare praesumpserint: non intelligentes, longe diuersam fuisse Hebraicam veterem lectionem ab ea, quae nunc Masoretharum punctis circumscripta est; et Graecarum interpretationum exemplaria, quibus Hieronymus usus est, multum ab iis diuersa fuisse, quae Romae cum Nobilii notis edita hodie leguntur. Subiiciuntur huic *Epistolae* notae in titulum eius et inscriptionem, inque aetatem eius, loca difficiliora et celebriora, variantes lectiones Graecas, nec non Hebraica verba, quibus notis subiungitur index Codicum MSS. ad quos Epistola haec nunc recognita et castigata prodiit. Caeterum Epistola id gallico scripta et Mich. Lequenio (Lequien) ab auctore prodromi opposita ad Hieronymum proxime

non spectat. Cf. *Acta Erudit.* 1695. Mart. p. 95. et apud Oudin. p. 857.

1693. 99. 1704. 1706.

Parisis apud Ludouicum Roulland et Ioan. Anisson. fol. Tomi V. S. Eusebii Hieronymi Strid. Presbyteri, opera, ad vetustissimos MSS. codd. nec non ad editiones veteres emendata, studio et labore Monachorum ordinis S. Benedicti (D. ANTONII POUGET et D. IOANNIS MARTIANAY).

Gessit recens haec editio nouo, quod operum S. Hieronymi syluae accreuit, germine *primo* hocce *tomo* per Martianaem feliciter in dias auras educto, videlicet *Bibliotheca Diuina antehac inedita, complectente translationes Latinas Veteris ac Noui Testamenti, cum ex Hebraeis tum e Graecis fontibus derivatas, innumera quoque scholia marginalia antiquissimi Hebraei cuiusdam scriptoris anonymi, Hebraeas voces pressius exprimentes.* Quae quidem versiones licet aliae nullae essent, quam quae iam pridem sub nomine Vulgata legerentur, non inepto tamen consilio a Martianaeo repraesentari denuo videbantur, quemadmodum in antiquissimis libris exstant, sine mutationibus, quae postea in iis factae sunt, eoque ordine, quo inueniuntur iisdem in libris, nec distinctionibus, quae in iis cernuntur, omissis. Optandum igitur erat, vt quamplures lectiones variantes ex antiquis libris, qui magnam earum praebituri erant copiam, excerptas addidisset, quod omnes nimis parce ac nullo consilio ab eo factum aegre ferunt ac conqueruntur. Haudquaquam vero neglexit, quae speciem atque pompam instituto sub quocunque modo conciliare possent, quo partim titulus Bibliothecae Diuinae spectat, in quo mirifice sibi placuit, partim materies, quam prolegomenis condendis vndique ex
haud

haud foecundis eruditionis suae campis corrasit atque comportauit. Constant illa quatuor sectionibus, in quarum *prima* differitur de nomine Bibliothecae, et de modo, quo nobis edita sit, nempe I. Quid significet Bibliotheca diuina. II. De Consilio Hieronymi in vertendis scripturis sacris. III. De studio eius in lingua hebraica perdiscenda. IV. Quos habuerit hortatores, quos oppugnatores suarum Translationum ex Hebraeo. V. Quod in suis Translationibus nimiam vitauerit nouitatem et Interpretationis *καλοζηλιαν*. Prolegomeno *secundo* de tempore translationum Hieronymi et earum vsu in ecclesia; III. de Canone Hebraicae veritatis et scholiis eiusdem marginalibus; IV. de Titulis et capitulis, Versibus et metris sacrorum Bibliorum agitur. Notas, quae sensum locorum illustrent, oppido paucas M. adsperisit. Locum vna cum lectionibus variantibus in inferiori margine obtineat. *Tomus secundus*. Editio iam vtriusque Testamenti sacro contextui Libros Commentariorum in Legem et Prophetas subnectendos, eosque, quidquid secus aliis visum fuerit, Epistolis b. Patris moralibus praeponendos esse existimauit. Sed cum eiusdem liber vnus de *nominibus Hebraicis* alterque *de situ et nominibus locorum Hebraeorum*, generales velut commentarii in omnem S. S. nuncupari mereantur, Etymologicus quidem alter, alter Geographicus, hinc eos primo statim loco collocat. Mox tamen duo haec opuscula, excipiunt *Quaestiones hebraicae in Genesim*, quas solas reperire se potuisse testatur, quamuis aliarum in caeteros libros sacros Hieronymus ipse saepius meminisset. Quamobrem et quoniam in caeteris quoque non nisi particulas aliquas plurimorum diuinorum voluminum ab eodem expositas teneamus ex Epistolis eius omnes, quae ad interpretationem S. Codicis spectarent, a Genesi vsque

ad librum Ecclesiastae in vnum collectas et iuxta ordinem librorum dispositas titulo *Epistolarum Criticarum* sistit: quo factum putat, vt, quantum fieri posset, integra Commentariorum Hieronymi series exiret. Singula vero opuscula ex fide plurimorum MSS.† vetustissimorum se emendasse, tantamque se in hoc negotio diligentiam adhibuisse scribit, vt dicere haud vereatur, *Hieronymum ipsum propria quasi manu correxisse, et restituisse in hac editione, quodcumque in veteribus libris antea descriptis corruptum fuerat.* Cui industriae cum et altera accesserit collatio sci cet quamplurium Hieronymi locorum similibus, quibus inuicem illustrentur saepius sententiae, ac variantes lectiones in vnam genuinam concilientur: *nihil aesi-derari posse, quod ad perfectam textus emendationem et restitutionem necessarium sit* arbitratur. *Acta Erudit. a. 1699. Decembr. p. 529 sq.* Quod *epistolas*, quas vocare amat *criticas*, e reliquarum coetu seligendas attinet, consilium, nostra quidem opinione, non tantopere reprehendendum atque auctori suo exprobrandum erat ac fere ab omnibus et nouissimo quoque editore factum nouimus. Nam etsi largiamur, fortasse nouandi studio plurimam partem eius esse tribuendam: quis tamen negauerit, aptum et vtile esse institutum, quod vnus eiusdemque argumenti particulae dispersae sub vnum obtutum coguntur, vt ex iusto loco certius aestimare queant? Huic tomo animaduersiones crebras et subinde, imprimis ad Quaestiones hebr. valde prolixas addidit, acriter propterea a Clerico notatus. *Tomus tertius* complectitur *Commentarios in XVI. Prophetas.* Praecedunt Prolegomena II. in quibus editionis nouae Commentariorum necessitatem, quam iam dudum cum vniuersorum operum H. editionis necessitate demonstrauerat, denuo comprobatur, exempla restituta-

rum hebraicarum et latinarum lectionum, notas chronologicas, aliaque ad illustrationem spectantia exhibet. Cum autem longius paulo a secundi Tomi publicatione ad tertii editionem effluxisset spatium, quo calculi cruciatibus ab omni labore Martianaeus detentus fuit, prodiit interea (1700.) acerrima in primum ac secundum Tomum *Io. Clerici* animaduersio, *Quaestiones Hieronymianae* inscripta, quae innumera vulnera Martiano inflixit atque effecit etiam, vt superiores eius cauerent, ne amplius inepta notarum mole Hieronymi commentarios oneraret. Qua de causa nudum fere ac simplicem Hieronymi contextum editum hic habes. Contra vero post Comm. in IV. Proph. maiores p. 1138. inseruit M. *Eruditionis Hieronymianae defensionem aduersus Iohannem Clericum* caractere maiori ac reliqua impressam, quas duobus capitibus I. *de absoluta Hieronymi eruditione deque imperitia singulari Ioh. Clerici.* II. *de sinceritate et utilitate Editionis nouae Operum S. Hieronymi; deque imperitia et maleuolentia Quaestionum Hieronymianarum Iohannis Clerici,* atque indice aliquot insigniorum mendaciorum et fallacium conclusionularum *Io. Clerici* omnem illius impetum repellere atque infringere nititur. *Tomus quartus* parte prima complectitur *Commentarios omnes in libros N. T.* insertis et hoc loco secundum ordinem librorum SS. *Epistolis criticis;* altera pars *cunctas alias Epistolas* ordine nouo chronologico et in varias classes distributas cum *opusculis Apologeticis et Polemicis* exhibet. Nec minus haec quoque ad MSS. codd. fidem emendata ac restituta pollicetur ac praelulit prolegomenis specimina emendationis et doctas in epistolarum aetatem discussiones exhibentibus. In appendice I. partis proponuntur *Didymi liber de Sp. S.* interprete Hieronymo cum *eiusdem* in eundem

librum *ad Paulinianum praefatione*. Caeterum nova bella in Clericum meditata fuisse videtur bonus Monachus, ut ex admonitione ad calcem Partis II. ad ligatores directa patet, qua *Appendicem apologeticum pro Hieronymo ac eiusdem ed. noua Benedictina* adiecturum se fuisse, sed consilium deinde mutasse Superioribus haud dubie cogentibus scribit. *Tomus quintus*. Hic tandem *opuscula supposititia et incerta* edita vel inedita in quatuor series diuisa exhibet. Nempe *Tripartitam seriem Erasmi**) diligentius editam cum censuris eius, cumque variis aliquot lectionibus MSS. codd. et adnotationibus Martianaci; et *Commentarios in Libros sacros veteris et noui Testamenti* falso Hieronymo adscriptos. Antecedunt I. duplex vita, altera Anonymi ex codd. iterum accuratius descripta et variantibus lectionibus instructa, altera per ipsum editorem condita subiectis Seueri Sulpitii de Hieronymo testimonio et Gennadio de viris illustribus ex noua ad Codices antiquissimos reuisione et variantium coronide. Nec sane contentus fuit prolegomenis, quaecunque hac partitione complexus esset explicare, sed pro bellariis apposuit *Appendicem curiosissimam in gratiam discipulorum H. et studiosorum diuinae scripturae h. e. Mantissam Editionis Benedictinae* s. Congeriem *Thesey Positionum et Disputationum in Biblia* S. it. cum inscriptione *Tractatus curiosi non indignus*, Theologiam sacram asceticam, Praefationem de triplici genere Sacerae poeseos, Exercitationem in Psalterium Dauidicum,

*) Prima parte proponuntur Opuscula, quorum auctores ignorantur. Secunda ea, quae suis titulis proprios testantur Auctores. Tertia similiter quae suos Auctores ipsa prae se ferunt; sed quae parum docta habentur.

cum, et Exercitationem Analyticam et Theologicam in Psalterium. Porro Exercitationem anal. et theol. in Cantic. Canticorum; isagogicam in Elegias sacras Proph. Ieremiae. Theologiam Propheticam, quae breuiter oracula Prophetarum exponit, cum adiuncta chronologia. Denique exercitationes in Psalmos VI. priores. Singulis hisce voluminibus, quid? quod singulis voluminum partibus plerumque index Locorum SS. et rerum additus est. Atque ut laudes etiam huius editionis paucis complectamur, I. textum praebet ad Codices antiquos et bonos multis in locis emaculatum et plerumque fide aperta restitutum, quae profecto si cum clandestinis et dolosis Romanae editionis artibus comparaueris, non minima laus est. II. Hebraica, quae pessime quondam ab Amerbachiiis fratribus ad Masoretharum legendi rationem constituta fuerant et characteribus Hebraicis exscripta, quae aliter Latinis Hieronymus scripserat, ad antiquam formam passim reuocauit et feliciter emendauit. III. Chronologicam scriptorum seriem accuratius et docte plerumque constitutam suppeditat. Contra nemo inficias iuerit, I. Martianaecum, si amplio rem linguae latinae, graecae ac hebraicae habuisset peritiam, quae Clerici fuit obiectio, ope codicum et diligentia adhibita meliora daturum fuisse; II. pro ambitiosa, ne quid grauius dicam, laborum suorum traductione et ostentatione typographica, voluminumque mole, laudes eius editionis tenues esse; III. recteque Clericum ei exprobrasse, quod imparatus atque ignarus virium suarum et rei magnitudinis ad laborem accesserit. Quod postremum vel ex eo sole clarius patet, quod epistolam, quam speciminis loco olim ediderat, magno variantium lectionum apparatu et speciose exscriptam absque vlla mutatione eademque forma recudi fecit, cum reliquis eiusdem argumenti paucissi-

mas variantes in inferiori paginae margine apposuit. Dedicatum est opus Innocentio XII. P. M. cuius insignae gentilitium singulis tomorum titulis impressum cernitur.

1700.

Amstelodami apud I. Lud. de Lorme. 8. Ioannis Clerici Quaestiones Hieronymianae in quibus expenditur Hieronymi nupera editio Parisina multaque ad Criticam Sacram et Profanam pertinentia agitantur.

Paruum hoc sed iudicio et eruditione lectissima refertum opusculum tanto maiori iure locum sibi inter annales editionum Hieronymianarum postulat, quanto non ipsius Hieronymi magis quam Parisini editoris doctrinam et ingenium seuera lance examinat. Latissime profecto usus eorum, quae noua tunc et audacter ab ipso dicta videbantur, vel etiam tanquam friuola et ludibriosa fannis et dicteriis excipiebantur, ad iudicia de patrum usu et eruditione vniuersum reformanda patuit. Constat quaestionibus XV. quarum hic index est. *Quaestio I.* Quid postuletur ab eo, qui *Hieronymum* edere atque illustrare aggrediatur. Ad sex capita refert: 1) Non oportere ab editore pluris fieri, quam par est, Scriptorem, quem edit, qua in re peccasse Erasimum et Martianaum ostendit, simulque data occasione iudicium de vniuersa Hieronymi eruditione hisce verbis promittit: „Si seponas multam Graecorum et praesertim Latinorum lectionem, coniunctam cum facultate acriter declamandi, aut declamatorie scribendi, pro eius aevi palato; cetera omnia sunt mediocria. Non modo Hebraicae, sed et Graecae Linguae modica cognitione fuit tinctus. Theologiam ceterasque disciplinas degustauerat potius quam exhauserat. In inuentione quidem,

quidem, nihil propemodum habet exquisiti; in ordine, nihil ferme accurati. In ratiocinatione vero et collectione confectariorum, plus multo pompae rhetoricae atque exaggerationis inuenias, quam roboris, et iudicii, nisi velis Dialecticae valedicere; quam nunquam in eo laudasset *Erasmus*, nisi communi Editorum vitio laborasset.“ 2) Editorem eius peritum esse oportere Linguae Latinae; 3) Peritum item Linguae Graecae quarum peritiam *Martianaeo* esse negat; 4) Hebraice doctum esse oportere, qua pariter eruditione carere *Martianaeum* obiicit; 5) Postulari etiam hominem versatum in Lectione Vett. Interpretum, qualis non sit *Martianaeus*, quod probatur exemplo vocis *Aulon*; 6) Eundem oportere esse in tractandis MSS. peritum, quod deesse *Martianaeo* exemplis probatur. Qu. II. Quanta *Origeni* fuerit peritia Linguae Hebraicae. Qu. III. Quanta fuerit Linguae Graecae cognitione praeditus *Hieronymus*. Qu. IV. Quanta fuerit *Hieronymo* Linguae Hebraicae peritia, quod attinet Grammaticam. Qu. V. Quanta fuerit *Hieronymo* Linguae Hebraicae cognitio in iis, quae spectant ad singulorum vocabulorum significatum. Qu. VI. An *Hieronymus* aliquando passus sit sibi fucum fieri a Iudaeis, quod aliquot exemplis probatur. Qu. VII. Quanti sint faciendae rationes, quibus *Martianaeus* adductus est, vt summam peritiam Linguae Hebraicae *Hieronymo* tribueret. Qu. VIII. Quisnam sit verus vsus Operum *Hieronymi*, et quaenam adhibenda cautio in iis legendis. Qu. IX. Quanti facienda sit editio versionis Latinae, quam *Martianaeus* vocat *Diuinam Bibliothecam Hieronymi*, quidue sentiendum de praefationibus *Hieronymianis*, quarum varia loca ad examen reuocantur. Qu. X. Quanti facienda sint Scholia edita a *Martianaeo*, ipsiusque adnotata. Qu. XI. Quodnam iudicium

cium ferendum fit de Libro de Nominibus Hebraicis, deque Notis et Commentariis Martianaei. *Qu. XII.* Quanam sit vtilitas Libri de *Locis Hebraicis.* *Qu. XIII.* Quidnam sentiendum de *Hebraicis quaestionibus*, in Genesin. *Qu. XIV.* Quanta sit eruditio in *Epistolis Criticis Hieronymi.* *Qu. XV.* Quodnam ferri queat, iudicium de Commentariis Hieronymi.

S A E C. XVIII.

1717. 18.

Dissertation critique du *P. de Vitry* sur la 38 Lettre de *S. Jerome.* dans les *Memoires de Trevoux.* An. 1777. Juin p. 993-1011. An. 1718. p. 973 vsque ad 995.

1718.

Parisii, ap. P. Maillet. 12. Tullius Christianus f. D. Hieronymi epistolae selectae studio *Monachi e Congreg. S. Mauri.* *Cat. Bibl. Reg. Franc.* T. I. p. 374.

Hamburgi ap. Christ. Liebezeit et Theodor. Christoph. Felginer. fol. D. Hieronymus de scriptoribus ecclesiasticis, cum veteri versione graeca, quam vocant *Sophronii*, et nunc primum vulgatis editoris notis, Hieronymum cum Eusebio accurate conferentibus: adiunctis praeterea castigationibus *Suffridi Petri* et *Io. Martianaei*, nec non integris *Erasmi, Mariani Victorii, Henr. Grauii, Aub. Miraei, Willh. Ern. Tenzelii* et *Ern. Salomonis Cypriani* annotationibus, curante IO. ALB. FABRICIO in *Eiusd. Bibl. Ecclesiastica.*

1730.

1730.

Venez. 4. Petri Magagno historica animaduersio in Epistolam S. Hieronymi ad Eustochium de custodienda virginitate: *nelle Novelle della Rep. delle Lettre del'anno 1730.* p. 59. 72.

1731.

Romae ex typogr. Petri Rosati et Iosephi Borgia in via Parionis. 8. S. Hieronymi Presbyteri Epistolae Selectae in tres libros nouo ordine distributae, Vita S. Doctoris nunc primum auctae, notisque illustratae. Opera et studio *Iosephi Catalani*, Congreg. S. Hieronymi Caritatis Presb. Reuerendissimo Patri Iosepho Mariae ab Eborā (dedicatae).

1734 - 42.

Veronae apud Petrum Antonium Bernum et Iacobum Vallarsium. fol. max. XI. Tomis. S. Eusebii Hieronymi Stridon. Presb. Opera. Post Monachorum Ord. S. Bened. e Congreg. S. Mauri recensio- nem denuo ad MSS. Codices Romanos, Ambrosia- nos, Veronenses aliosque, nec non ad priores Editio- nes castigata, quibusdam ineditis Monumentis aliis- que S. Doctoris lucubrationibus seorsum tantum antea vulgatis aucta, Notis et obseruationibus continenter illustrata studio ac Labore *Dominici Vallarsii* Veronens. Presb. opem ferentibus aliis in eadem Ciuitate Literatis viris, et praecipue March. Scipione Maffei.

1. Ordinem et Distributionem huius editionis per XI. Tomos vide s. l. Cuique Tomo praefixa est praefatio editoris de rebus omnibus, quae ad illud Vol. pertinent, maxime iis, quarum accessione vnum- quodque ditatum est exponens, in quibus etiam, quae a superioribus editoribus experta sint singula opuscula, studium diligenter notatum est.

2. Tex.

2. Textus ipse ex MSS. quamplurimis studio indefesso e Bibliothecis Romanis, Mediolanensibus, Veronensibus, Parmensibus, Vercellensibus aliisque congestis et probe examinatis et perpensis emendatus f. Variante lectione instructus est, in quo illud tamen dolemus, quod otium editori defuerit, quo minus iusto omnium seu potiorum saltem recensu iudicandi lectoribus de pretio eorum copiam facere posset. Ipse quidem in textu corrigendo has sibi leges scripsisse profitetur, ut nisi errore ex vet. librorum inscitia, aut Criticorum audacia manifesto se prodente, quidquam immutaret, sed orationis contextum et penitientem sensum, usum quoque Hieronymi in scribendo atque ingenium expenderet. Quae ita sibi probarentur, multas satis, ut quidem affirmat, in textum recepit aliasque contra loco migrare iussit, prudentum licet Editorum suffragio, lectiones receptas. Nec omnino etiam coniecturis in textum passim inferendis abstinuit, sicubi manifesto tacentibus MSS. corruptela se proderet; nimirum causis in notis ubique aditis et explicatis. Variantium lectionum molem eo compescere studuit, quod exfulare iuberet quae mera scribentium ludibria, nulli usui esse possent, reliquas continenter apponeret, leuioris vero momenti quasdam passim asterisco notatas ad marginem citaret.

3. Notae editoris partim in emendationum lectionumque receptarum causis et argumentis explicandis partim illustrandis locis intellectu difficilioribus versantur. Praeterea collata loca Graecorum SS. unde non raro Hieronymi oratio expressa est seu colorem duxit diligenter, nec serioris aevi auctorum Hieronymiana proferentium comparatio, sicubi usui esse posset, neglecta. Ut vero hoc non temere sed cum dilectu fieri debebat, ita operi et tempori parcendi

cendi causa loca aliorum SS. familia, παραλλήλα vocant, quibus margines fere oppleri solent, prorsus abesse voluit. *Ex his vero locis, inquit, qui aut perperam accepti sunt aut invidiose traducti, si quando absque sanctissimi Doctoris iniuria fit, cum aliqua veritatis specie, nullius ferme praeterii culpam aut suspensionem purgare.* Ex priorum editorum animadversionibus, quas integras olim addere constitutum erat, paucis tantum aliorum delibatis integrae adiectae sunt cuique Tomo Martianaevi invidiae declinandae causasi, quidem alias sine dispendio huius editionis omitti potuissent, inquit.

Haec Summa ed. Vallarsianae, quae vt superiori- bus absque invidia longe est praestantior, ita negari nequit nimis fere iactantem nec animo satis aequo in pristinos, qui viam ipsi strauerant, editores omnium- que maxime Erasmmum et Martianaevum se praebuisse Vallarsium.

1739.

Paris. 4. S. Hieronymi Epistola ad Aletam (Laetam) cum variantibus lectionibus per *Monachum Benedictinum* Congreg. S. Mauri. dans l'*Explication de divers Monumens, qui ont rapport a la religion des peuples anciens.* p. 414.

Ibidem. S. Hieronymi Epistola ad Sophronium de Psalterio cum variis lect. *ibidem* p. 383.

1751.

Bononiae. 4. S. Hieronymi Quaestiones in *Habacuc* Prophetam. cum Cypriani, Hilarii aliorumque Patrum Latin. opusculis a *Ioan. Chrysost. Trombellio* editis T. II. P. I. p. 189 - 191.

Ibidem.

Ibidem. Eiusd. Sermo in die Dominica Paschae.
ibid. p. 195.

1758.

Coburgi, apud G. Otto. 8. S. Hieronymi Epistola ad Nepotianum de vita clericorum, quam ob argumenti praestantiam separatim recudendam, addita praefatione et appositis notis et animaduersionibus curauit *Erdmannus Rudolphus Fischerus.*

1766 - 72.

Venetis, ap. Guilielm. Zerletti. 4. Tomis XI. S. Hieronymi opera ex rec. Vallarsiana. — Editio altera. Ab ipso Veronensi editore posterioribus curis aucta et recognita.

A Veronensi editione parum admodum differt, sed passim ab editore emendata est. Exemplo sit ex Tomo II. P. I. *Vita Pauli Eremitae*, vbi olim Codex Veronensis non satis curiose nec, vt propositum fuerat, ad ed. Benedictinam, sed aliam Coloniensem erat collatus, quo factum erat, vt falsis lectionibus variantibus V. deciperetur, quas in praesenti passim expungit.

Versiones. Hieronymi scripta maximam partem ita comparata sunt, vt in recentiorum linguarum idiomata translata nonnisi exigui fructus esse et vix paucis placere possint. Quocirca non contentior sane hac ex parte videri debet, cuius praeter Epistolas admodum paucae librorum versiones occurrunt, quod ea certe, quae vere iucunda lectu sunt et quauis lingua expressa auctoris ingenium commendabunt non modo non neglecta, sed studiose potius culta sunt, vt ex
sub.

subiectis hoc loco Epistolarum versionibus *italicis*, *hispanicis*, et *gallicis*, quotquot reperire potuimus, apparebit.

Italicae, quae antiquissimae sunt, et *Hispanicae*.

1497.

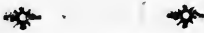
Ferrara per Lorenzo de Rossi da Valenza. fol. cum fig. Vita epistole de sancto hieronymo ulgare, (*sic*) *Ad calcem*: post loci et typographi notam *Adi XII. de Ottobre. Cat. de livres de M. Crevenna. 8. (1789.) T. I. p. 103. Cat. raisonné de M. Crevenna Vol. VI. p. 9 sq. Debure Bibliograph. instr. Theol. p. 240.*

1562.

Venet. . . . 4. S. Hieronimo lettere fatte volgari da Gio. Francesco Zeffi. Bibl. Barber.

1613.

En Madrid por Luis Sanchez. 4. Epistolas del Doctor de la Yglesia san Geronimo, repartidas en seis libros, para diversos estados traduzidas en lengua Castellana por Francesco Lopez Cuesta.

En Valladolid, por Juan de Rueda. 8. Epistolas selectas de san Geronimo traduzidas en lengua Castellana por Francesco Lopez Cuesta.

G a l l i c a e.

1520.

Paris, chez Guillaume Eustace. fol. Les Epistres Monseigneur saint Hierosime, translatez de Latin en François. Eandem versionem apud eundem
Tomus I. L1 typogr.

typogr. sed anni nota carentem duobusque tomis impressam video laudari in libro gallico inscripto: *Les Bibliothèques franc. de la Croix du Maine et de Du Verdier* nouv. ed. par M. Rigoley de Juvigny. (Par. 1773. 4.) T. IV. p. 204.

1613.

Paris, chez Ant. Estienne. 8. Trois Epistres de S. Hierosme, l'une à Heliodore, l'autre à Julien, et la dernière contre Vigilantius; avec des autres de *I. Pic. de la Mirande*, a Jean François son neveu, traduites par *Jean Davy*, Sieur du Perron et de la Guette, Conseiller d'Etat.

1672.

Paris, chez Frederic Leonard. 8. Lettres de St. Jérôme, divisées en trois livres, traduction nouvelle, par *Jean Petit*, Avocat.

1679.

Paris, chez Jean Couterot. 8. Les Lettres de S. Jérôme, traduction nouvelle, seconde édition corrigée et augmentée. *Cat. Bibl. Bnau.*

1682.

Ibidem. eod. 8. Les lettres de S. Jérôme. — seconde édition.

1702.

Paris, chez Louis Guerrin. 8. Les Lettres de S. Jérôme, par *Jean Petit*. troisième édition.

1704. et 1707.

Paris, chez Louis Roulland. 8. 3 Voll. Lettres de St. Jérôme, traduites en François sur les éditions

tions et sur plusieurs MSS. très anciens, avec des notes et des remarques sur les endroits difficiles; par *Guillaume Roussel*, Benedictin de la congr. de S. Maur.

1713.

Paris 8. 2 Voll. *Lettres de St. Jérôme*.
Alter bibliograph. Nachricht.

Sine anno.

Paris, chez *Geoffroy de Marnef*. 8. La reigle de devotion des epistres de sainct Jerosme, à ses soeurs fraternelles de religion (Eustochie et les autres Vierges) translâtée de Latin en François par *Guy Juvenal* Profès en la regle Saint Benoist.

His addi possunt alia quaedam:

1715.

Paris, chez la veuve d' *Antoine Lambin*. 12. *Traitez des vanitez du siecle, ou Commentaire de S. Jérôme sur le livre de l' Ecclesiaste, traduit avec des reflexions par Jean Martianay*, Benedictin de la congr. de S. Maur.

1724.

Paris, chez *François Barois*. 12. Lettre de S. Jérôme a Pammaque qui obligea Rufin d' Aquilée de faire ses Apologies pour y repondre. *it. Defense de S. Jérôme contre Rufin adressée a Pammaque et a Marcellin: dans Recueil de Pieces concernant la Vie de Rufin Prestre de l' Eglise d' Aquilés*, qui alteram partem vitae Rufini ab auctore anonymo Francogallo scriptae et hoc a. et l. editae constituit.

* * *

Codices. Antiquissimas editiones, si a paucis discesseris, ex codicibus pessimae conditionis, prout in manus editorum inciderent, expressas esse, dudum Vallarius vidit. De Erasmo item constat, non valde curiosum hac in re fuisse, quod plus ille studio et lectitatione auctoris, quem edendum susceperat, tribuere solebat et vsui tractandorum scriptorum veterum confidebatur. Victorius primus hanc gloriam aucupatus est; nec infeliciter omnino, vt supra patuit. Vtinam vero recensere eos et iudicium de singulis iustum ferre non neglexisset! Martiano tam immensa librorum MSS. copia suppetebat, vt fieri vix posset, quin omnibus excutiendis vnus quantumuis labori assuetus vir impar esset. At ille minimo sudore et inextinguibili viribus ex hac arena recessit, quod nec vti satis sciret nec vellet. Testes supra excitauimus Clericum et Vallarium. Hic aliud addimus argumentum, notitiam ipsam, quam de Codicibus MSS., qui penes ipsum fuissent, dedit, in qua adeo socordem et supinum se gessit, vt, cum in primo et secundo Tomo talem praeposuisset, in reliquis tamen vel prorsus indicare superfederet vel in notis tantum subinde appellaret. Ac codices, quibus ad recensendam Bibl. Diuinam iuxta hebraicae veritatis Canonem vsus est, in praesenti omittimus, rati, haec ad ipsius potius textus Bibliorum Sacrorum historiam, quam ad Hieronymum, pertinere. Tomi secundi codicum Syllabum ante appendix eiusdem Tomi proponit, et tantum MSS. codicum copiam esse, praemonet, vt vix numerositatem eorum dicere ausurus fuisset, nisi in promptu fuisset, nominibus propriis singulos appellare et numeris suis designare. Enumerat deinde I. *Codices MSS. Gallicanos: 1. Regios, septem. 2. Colbertinos, viginti. 3. Corbeienses et Sangermanenses Benedicti-*

medicinarum, septendecim. 4. *Aliorum monasteriorum eiusd. Congregationis*, quatuordecim. 5. *Cluniacenses*, tredecim. 6. *Monasterii S. Cypriani*, quinque. 7. *Sorbonicos et Nauarricos*, nouem. 8. *Memmianum* (Praesidis de *Mesmer*). 9. *Occitanicos*, tres. II. *Codices MSS. Romanos*. 1. *Bibl. Vaticanae*, septem. 2. *Biblioth. Palatinae*, duo. III. *Codices Germanicos* quatuor, Murbacenses. Summa centum et tres.

Codices, qui Vallarso praesto fuerunt.

1. *In Epistolis*: Cod. MS. Bibl. Ambrosianae, Mediolani, olim S. Columbani de Bobio n. 59. ex quo quatuor epistolas antea non editas, quae in ed. eius n. XCII. XCV. collocatae sunt et inscribuntur: *Synodica Theophili ad Episcopos Palaestinos et Cyprios; Synodica Ierosolymitanae Synodi ad superiorem; Dionysii ad Theophilum; Anastasii ad Simplicianum*: ex quibus tantum suae editioni accessisse confidit pretium, vt, si praeterea nihil a se praestitum esset, esse tamen putet, cur satis bene de Hieronymianorum operum amatoribus mereri sibi videatur.

Alios non commemorat.

2. *ad tres Vitas Pauli, Hilarionis et Malchi*: Quatuor Codices Vaticani, praenotati numeris 432. 500. 589. 797. *Vnus*, cuius ipse possessor fuit, non magnae vetustatis sed probae notae.

Codex MS. Veronensis Capituli, qui omnes ad hanc diem cognitos vetustate antecedit, scriptus anno *quingentesimo decimo septimo ab Vrsicino* Eccl. Veronensis Lectore, vt quidem adscripta epocha Consularis prodit. Hic idem est, quem maligne collatum in secunda editione conqueritur.

3. *ad Didymi librum de Sp. S.* Codex MS. Vat. n. 4945.

Codex MS. ex Bibl. Romani Collegii PP. Societ. Iesu.

Codex Tolosanus, cuius excerptas var. lectt. Martianaes ad calcem libri reiecerat.

4. *in libris contra Iovinianum:* Codex Veronensis, maiusculis literis scriptus et summae antiquitatis et emendatissimus.

Codex Cisterciensis s. S. Crucis in Ierusalem de Vrbe, qui prioris vetustati proxime accedit.

Codex Casanatensis, sequioris quidem aetatis, sed probae notae.

5. *ad libros contra Vigilantium* saepe laudat Codicem S. Saluatoris Bononiensem.

6. *in libr. Apologet. adv. Rufinum:* Codex Palatino-Vaticanus n. 234. vetustissimus.

7. *in dialogos III. contra Pelagianos:* Codex Vat. n. 4985.

2. Codex Reginae Suecorum n. 286.

8. *ad libr. de Viris illustribus et quae illi adduntur:* Codices Veronensis et Cisterciensis iam ante appellati.

Codex Lucensis, qui nonum saeculum dicitur antevertere, ex quo seriem Capitulorum Gennadii multo ab aliis MSS. atque editis libris diversam accepisse se monet.

Codex Corbeiensis a Mabillonio laudatus, cuius Var. lectt. ad calcem libri Gennadiani Martianaes exhibuit.

Variantes Lectiones a superioribus editoribus notatae.

9. *in libro de Palaestinae locis:* Codex MS. graeci Eusebii textus, qui ante Vallarsium ex vnico Regio-Parisiensi eoque vitiosissimo editus erat.

in Vat. Bibl. loculis improuiso ab editore reperi-
tus: Fuit olim Card. Sirleti iamque inter Vati-
canos numerum tenet 1456. Aetate saeculum
decimum eum anteuertere dicit. Lectiones opti-
mas multaque alia, quae in Adpendice apud Val-
larium apposita sunt, praebuit.

10. *ad Hebraicas Quaestiones in Genesin*: Codices
Vat. duo, olim Reginae Suecorum n. 39 et 215.

Codex Palatinus in eadem Bibl. Vat. n. 183.

Codex Mediolanensis Bibl. Ambrosianae sub
lit. D. n. 8.

Codex, quem ipse possedit.

11. *ad Commentarium in Ecclesiasten*: Codices
duo Palatini n. 79. et 175.

Codex Vat. n. 318. Codex ipsius.

12. *ad Homilias Origenis in Cantic. Cant.* Co-
dex MS. Bibl. S. Crucis in Ierusalem de Vrbe.

Codex Vat. olim Reginae Suecorum n. 66.

13. *ad Comment. in Iesaiam*: Codex Palatin. n. 172.
Codex Vat. n. 322.

Codices Bibl. Ambr. Mediol. duo n. 45. lit. S.
et 98. lit. E. Nec defuerunt Codices, qui vnum
vel alterum tantum horum Commentariorum
librum continerent, quos suo quemque loco
indicauit.

14. *ad Comment. in Ieremiam*: Codex Vat. n. 250.

Codex Cisterciensis seu Bibl. S. Crucis in Ieru-
salem de Vrbe.

15. *ad Comment. in Ezechielem*: iidem Codices,
qui ad Iesaiam et Ieremiam.

16. *in Explanatione ad Danielelem*: Codex Vat.
n. 333.

Codex Palatino-Vat. n. 173.

17. *ad Comment. in XII. Prophetas minores*:
Codices Palatino-Vat. duo n. 173. et 174. *ad*

sex posteriores praeterea Codex peruetus et emendatus, qui olim Reginae Suecorum fuit et iam n. 93. notatur; ad singulos *plures optimae notae libri MSS.* consulti.

18. *ad Comment. in Matthaeum*: Codex Bibl. S. Crucis in Ierusalem de Vrbe, praegrandi forma et optimae notae. *Tres* Vaticano-Palatini n. 176. 177, et 181. ex quibus duo priores vetustate et emendatione insignes. Codex Palatinus n. 5. quem in locis vexatis tantummodo adhibuit. Codex Vat. olim Reginae Suecorum, n. 40. sat bonus.
19. *ad Comment. in Epp. ad Galatas, Ephesos, Titum et Philemonem*: Codex Palatinus n. 340. probae antiquitatis et notae. *Duo* Cisterciensium, quae Romae est, Bibliothecae, olim Nonantulani Monasterii, quorum alter sub n. 61. alter numero carebat.
20. *ad Eusebii Chronica*: Codex, qui tunc quidem in Parmensi Ducali Bibl. erat n. LII. antiquus et emendatus. Codex, qui penes ipsum erat, recentior quidem, bonus tamen.

Insignis Codicum MSS. numerus in Bibliothecae Diuinae recensione suppetias tulit, quibus enumerandis ob causas supra declaratas iam non immoramur.

21.

PHILASTRIUS, Ep. Brixienf.

† i. Vita.

Philastrii genus aequae ac patriam ignoramus. Floruit Theodosio M. imperante vitae exemplo aequae ac scriptorum memoria illustris. Virtutes eius et praeclare ab eo gesta laudibus profectus est Gaudentius, ipsius in sede episcopali successor. Singula tamen vitae eius momenta certis temporum numeris astringit.

astringere, in tanta rerum de eo traditarum penuria, etiam post tot virorum doctorum studia difficile sit. Quas post Galeardi insignem diligentiam rationes collegit nouissimus editor Gallandius, eo tendunt, vt circa annum aerae vulgaris CCCLXXX. Episcopus Brixiensis fuerit ordinatus. Obiit ante annum emortua- lem Ambrosii 397. Is enim successorem eius Gaudentium constituisse, ex ipso Gaudentio intelligitur. Ante episcopatum nullo facto illustrior exitit, quam Auxentii Arianorum antistitis, qui ante Ambrosium sedem Mediolanensem ab a. CCCLV. ad a. vsque CCCLXXIV. tenuit, impugnatione. Post obitum fama eius per disciplinae suae apud Brixiam alumnos, Gaudentium et Beniolum, viguit.

Praeter librum *de Haeresibus*, a Philastrio post a. 380., sed ante a. 391. *) conscriptum, nonnulla
 L1 5 alia

*) Illud Galeardus coniicit ex eo, quod *Abstinentes*, quorum haeresis circa a. 380. emergere coeperit, commemorat; de altero momento iam Fabricius monuerat Parmeniani mortem, quem anteuertere debuerit, obseruans. Secus quidem Gallandius pronuntiat, ex verbis Philastrii de Haer. cap. LV. (al. LXXIII.): *nuper Donato Parmenianum successisse*, intra annos LX. et LXXX. concludendum librum eius censens. Sed cum ipse paucis lineis interiectis animaduertit, post annum LXXX. adhuc operi suo conscribendo vacare debuisset Philastrium; propterea quod Priscillianistas, qui circa hunc annum in Hispania prodierunt, attigerit: illud *nuper* multo minus equidem sollicitauerim, quod fati constat, non de recenti adeo memoria saepius accipi. Caeterum non praetereundum est, quod idem Gallandius lectionem loci Philastriani de Haer. ep. LXXXIV. (al. CXI.): *A Domino vsque nunc anni CLXXX.* quam Fabricii et Galeardi editiones praefereunt, in sua editione expunxerit et argumentis haudquaquam leuibis penitus euertisse videatur.

alia eidem tribuuntur, quae eum auctorem non agnoscunt; veluti a Papebrochio *) et Fabricio vetus latina *Epistolae S. Barnabae Interpretatio*. At illos perfunctoria MS. Corbeiensis inspectione in errorem adductos esse, ut plura sed diversa opuscula in eodem volumine contenta vnius Philastrii putarent, Galeardus arguit. Nec magis illius sunt *Acta SS. Faustini et Iouitae*, item *Aphrae passio*. Nec tamen improbabili coniectura duci, qui *Symbolum*, quod vulgo *Athanasii* dicitur, cuiusque *Expositio* aliquando Gaudentio etiam tributa fuit, Philastrio adscribunt; Galeardus pronuntiat et comprobata exemplis non sententiarum modo, sed et verborum Philastrii cum Symbolo isto conuenientia, idcirco non esse improbabile statuit, ut aut Philastrius Symboli illius auctor sit, aut alius, quicumque fuerit, ab eo non solum dogmata, sed verba etiam ipsa aliquando mutua acceperit.

Primum

tur. Ostendit enim, priores editiones omnes in lectione CCCCXXX. sibi constare, nec aliter esse in MS. Sangermanensi. Illam autem lectionem a Latino primum illatam, posteaquam a Vossio (in lib. de Hist. lat.) comprobata fuerit, a recentibus Philastrii editoribus non omnino in eo cautis, receptam. Atque veram illam vet. edd. et Codicis Sang. lectionem agnouisse Sandium (in not. ad Voss. de Hist. Lat.) eandemque a Balleriniis (ad Zenon. diss. I. cp. II. §. 1. p. XXXVI.) ex usu loquendi cum aliorum eiusdem aetatis scriptorum ecclesiasticorum, tum ipsius Philastrii confirmatam. Cuncta scilicet exempla a Balleriniis allata quadringentos annos a Christo nato ab omnibus illius aevi scriptoribus computari demonstrant, quibus si Philastrii numerum concordem vel s, pro rotundo accipias necesse est.

*) Papebroch. in Actis SS. Iunii T. II. p. 457. et Fabric. praef. ad Philastrium.

Primum Philastrius lucem adspexit a. 1528. vna §. 3. Editiones.
 cum Lanfranci libello aduersus Berengarium per *Io. Sichardum* editus. Quam editionem insecutis Helm-
 stadiensibus, et quae in Bibliothecis PP. Parisiensibus,
 Colonienſi et Lugdunenſi proſtant, meliorem et emen-
 datioſam Galeardus deprehendit. Praeſenti demum
 ſaeculo a. 1721. *Io. Alb. Fabricius* in ed. Hambur-
 genſi non codicibus quidem, ſed ingenio praeclare ei
 epitulatus eſt et eruditiffima adnotatione lucem affu-
 dit. Inſtructiffima deinde a. 1738. prodiit *Galeardi*
 editio, textum Fabricianum exhibens, ſed notis Fa-
 bricianis poſthumis et MS. Corbeienſis varietate et
 emendationibus locupletata, in qua primum etiam
 ſex capitibus, quibus uſque dum caruerat Philaſtrius;
 auctus et abſolutus eſt. Fabricii textum itidem reti-
 nuit, Codicis Corb. variantibus textui ſtatim ſubiectis
 et ſex capitibus, quae ex eodem acceſſerant locis ſuis
 inſertis, *Andr. Gallandius*, cui nouiſſima huius aucto-
 ris debetur editio.

S A E C. XVI.

1528.

(*Baſileae.*) 8. Philaſtrii Epifcopi Brixienſis Hae-
 reſew catalogus. Cui adiectus eſt eruditiffimus libel-
 lus Lanfranci Epifcopi Canthuarienſis de Sacramen-
 to Euchariftiae aduersus Berengarium. Nunc re-
 cens editi.

Sichardus, quem hos libellos in lucem produ-
 xiſſe diximus, idem, qui *Antidotum contra omnes*
 haereſes eodem plane anno prodire iuſſit, epifto-
 lam nuncupatoriam ad Balthafarem electum Coadiutorem
 Conſtantiensem (Poſtulatam Hildesheimenſem, Epi-
 ſcopum Maltenſem Caefareae Mai. Oratorem et Vi-
 cecancellarium) dat, Baſil. XXVI. Nouembr. anno

MDXXVIII.

MDXXVIII. perscripsit, in qua se scriptis hisce veterum edendis dolorem, quem ex saeculi, per similes haereses concussi, calamitate capiat, vlcisfi significat. Interim incertos nos de chartis, vnde Philastrium protraxerit, fuit; quamquam coniecturae fortassis locus non desit, cum anno superiore Treuirim visendarum veterum bibliothecarum gratia adiisse testatur, vbi occasio ipsi nata sit in honorem Balthazaris praefatione hac litandi. Textus simpliciter descriptus est indiculo rerum memorabilium praemisso.

1539.

Basileae 8. S. Philastrii Ep. Brix. Haeresew catalogus cum incerti scriptoris recentis supplemento et CXIV. sententiis Patrum de officio verorum rectorum Ecclesiae Dei, et apospasmatio ex Epistola Nicephori Chartophilacis ad Theodosium Monachum de ligandi soluendique potestate.

1575.

Parif. ap. Mich. Sonnum. f. S. Philastrii catalogus haeticorum. in *Tomo V. Bibl. PP. Bign.*

1589.

Parifis. fol. Philastrii Episc. Brix. de haeresibus liber. in *Tomo IV. Bibl. PP. Bign.* ed. secundae.

SAEC. XVII.

1611.

Helmstadii, per Iac. Lucium. 4. S. Philastrii Catalogus haeresium paene omnium cum supplemento incerti auctoris, editore *Io. a Fuchte.*

1618.

1618.

Colon. Agripp. f. Philastrii liber de haeresibus in Tomo IV. Bibl. PP.

1621.

Helmaestadii, per Jac. Lucium. 4. Repetita Fuchtiana.

1644.

Parisiis, imp. trium bibliopol. f. Philastrii de haeresibus liber. in Tomo IV. Bibl. PP. huius et quae a. 1654. in titulo gerit.

1676.

Helmstadii 4. Repetitio altera Fuchtianae ed.

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. S. Philastrii liber de haeresibus in Tomo V. Biblioth. Max. PP. p. 701-726.

S A E C. XVIII.

1721.

Hamburgi, sumtu Theod. Christoph. Felgeneri. 8. S. Philastrii Ep. Brix. de Haeresibus liber cum emendationibus et notis Io. Alb. Fabricii additisque indicibus locupletissimis.

Quamquam nulli suppetebant Fabricio libri MSS. solisque fidendum erat editionibus veteribus, non parum tamen emendatior hic apparet Philastrius doctaque et apposite vbique explicatus. Superesse fatetur pauca adhuc loca, in quibus optaret lucem a Codicibus MSS. „Et spem mihi aliquando manu exarati exemplatis ex Italia obtinendi fecit illustris Gisb. Cuperus,

perus, inquit, sed interiecto tempore iterum monuit, ipem illam omnem euanuisse. Itaque solis editionibus, Basileensibus imprimis standum mihi fuit, quod tamen in recensendo hoc scriptore praestiterim, libenter feram aequos et eruditos aestimare iudices, *Paulum* imprimis *Gagliardum*, Canon. Brix. quem Philastrii et Gaudentii editionem moliri paulo ferius ex Diario Veneto Eruditorum Italiae didici. Titulos capitum, licet a quouis alio quam ab ipso Philastrio appositos, et interdum minus aptos, nolui omittere: caeterum appendicem siue supplementum recentis scriptoris, cum parum accuratum sit et nullius auctoritatis, praetermissi, additurus eius loco libellum de haeresibus, quem sub Hieronymi nomine Claudius Menardus edidit. Sed nundinis occupantibus opto illum Pseudo-Hieronymi libellum separato dare volumine, aliosque breues veteres de haereticis scriptores illi adiungere praemittereque dissertationem oppositam errori ac praecudio eorum, qui haeresibus Christianorum earumque multitudine ac varietate ita se patiuntur offendi, ut de veritate ipsa religionis indignius hinc irreuerentiusque sentiant. Post praefationem subiicitur Vita S. Philastrii per S. Gaudentium, nimirum sermo illius in anniuersario die solemnitatis eius (XIV annis post obitum Philastrii) habitus; et testimonia quaedam superiorum editorum de eodem. Notae textui subiacent multa ad illustrandas auctoris sententias lectione abundantes, nonnunquam criticae.

1738.

Brixiae, ex typogr. Io. Mariae Rizzardi. S. Philastrii Brixiae Episcopi de Haeresibus liber cum integris notis Ioh. Alberti Fabricii. Accesserunt Variarum Lectiones ex MS. Cod. Corbeiensis et Pauli Galeardi Canon. Brix. Specilegium: in ANG. MAR.

QVIRI.

QUIRINI Collectione vet. PP. Brixianae ecclesiae^{*)}
p. 1. 183.

Quicquid doctissimus huius Collectionis editor Galeardus ad Philastrii novam recensionem opus haberet vel votis concupisceret, auctor ac suavor istius consilii sedulo circumspexit et auctoritate sua interposita ab exteris etiam ei impetrauit. Itaque quod maxime in votis fuerat, MS. aliquod exemplar nancisci a Bernardo Montfauconio obtinuit, qui MS. Codicis Sangermanensis antea Corbeiensis variantes lectiones opera D. Iohannis Raverdy diligenter excerptas Parisiis ad Galeardum deferendas curavit. Vltro praeterea Quirinus literas Hamburgum dedit, quibus si quid a Ioh. Alb. Fabricio post Hamburgensem editionem a. 1721. procuratam elucubratum esset, ut editioni huic accederet, ab ipso expeteret. Qui cum interea factis concessisset, Herm. Sam. Reimarus, Fabricii gener, posteriores soceri sui in Philastrium curas Brixiam misit, quae ad calcem huius editionis sunt adiectae. Serius tamen Sangermanensis MS. variantes in Italiam perferebantur adeoque nonnisi post notas Fabricii posthumas in appendicem coniici poterant, sic quoque, ut Galeardus existimat, singulare ornamentum editioni futurae. Etenim sex integra ferme capita,

*) Integer titulus sic sonat: *Veterum Brixiae Episcoporum S. PHILASTRII et GAUDENTII opera, nec non B. RAMPERTI et Ven. ADELMANNI opuscula. Nunc primum in unum collecta, ad veteres MSS. codices collata, notis, aliisque additionibus collata et aucta. Prodeunt iussu Eminentiss. ac Reverendiss. D. D. Angeli Mariae titulo S. Marci Cardinalis QUIRINI Brixiae Episcopi et Apostolicae Sedis Bibliothecarii. Opus ab artis quoque praestantia splendidissimum nuncupavit Quirinus Pontifici S. Clementii XII.*

pita, quibus vsque ad eam diem Philastrius caruerat, in iis occurrebant, et nunc demum integer ac perfectus hac accessione redditus est. Emendationes autem, quibus Philastrii textum ex eodem MS. vel suppleri vel restitui posset, tam vbertim proueniebant tantique ponderis videbantur, vt amplissimum Galeardo commentandi locum concederent. Conspectus igitur huius editionis hic est. Praecedunt Philastrii textum, *Pauli Galeardi praefatio ad Philastrium*, *Io. Alb. Fabricii Praefatio editioni Hamburgensi praemissa*, *Testimonia de Philastrio*, *Index Scripturarum, quae a Philastrio afferuntur*. Textus paginas 135. occupat. Sequuntur deinde *Syllabus vocum exoticarum, quae in Philastrio occurrunt*, *Index locorum S. Scripturae, quae in Philastrio habentur aut indicantur*, *Index in Philastrium*, *Herm. Sam. Reimari Epistola ad Card. Quirinum*, *Variae Lektionen in Philastrium ex MS. Cod. Corbejensi*, *Pauli Galeardi Spicilegium ad notas Io. Alb. Fabricii*. In singulis autem quid fecutus sit consilii, ipse Galeardus verbis ex praefatione §. V. p. XXXIV. a nobis adducendis declarat. „Ordo, inquit, (n. XXX.) h. ed. a nobis ita constitutus est, vt primo loco *Philastrii liber de haeresibus cum emendationibus et notis Ioh. Alberti Fabricii* exhiberetur, textu editionis Hamburgensis vbique expresso; in quo si quod vitium occurreret, quod Corbeiensis MS. ope tolli posset, id lector curatum inueniet in Specilegio.

Subduntur eiusdem *Ioh. Alberti Fabricii notae posthumae ad Philastrium*; ex quibus quanta, et quam multiplex fuerit summi huius Viri lectio, lector facile perspiciet. In iis describendis notantur paginae vtriusque editionis tam Hamburgensis, quam nostrae, vt facilius loca inueniri possint; easque habes pag. 147. huius Brixianae editionis, vna cum

Epistola

Epistola Hermanni Samuelis Reimari ad Eminentissimum Card. Quirinum missa.

Accedunt postmodum p. 152. *Variae Lectiones in Philastrum* ex MS. Corbeiensi, vna cum Epistola D. Iohannis Raverdy Monachi Benedictini ad eundem Eminentissimum Card. Quirinum; in quibus repraesentandis lectorem monitum volumus, expressam adamussum fuisse MS. Corbeiensis lectionem, retentis etiam erroribus ipsis, ac mendis, ne quid fidelitati deesset.

His subiungitur *Spicilegium* nostrum ad notas Cl. Viri Ioh. Alberti Fabricii, in quo praecipuum ac vberiore locum obtinent emendationes ex MS. Corbeiensi desumptae; cum enim, vt iam dictum est, *Variae Lectiones* huius Codicis serius ad nos delatae fuerint, eo scilicet tempore, quo omnia ad editionem parata erant, imo potius cum editio haec ipsa incoepa iam esset; idcirco aliter tum publicae utilitati in restituendo Philastrii textu, tum etiam priuatis typographi rationibus consuli non potuit. Porro iniquus profecto sum, quem aequum iudicem industriae suae in recensendo Philastro Fabricius ipse appellauit,*) si quidquam summi Viri, ac de Philastro non solum, sed de litteris omnibus optime meriti famae, aut laboribus detractum velim. Praeclara sunt, ac prope innumera, quae ipse Philastro praestitit; vt non propterea, si quid intactum adhuc, aut non satis emaculatum reliquit, hoc aequo iure aliquis ei vitio vertat. Verum cum ea sit lex, vt in antiquorum scriptis recensendis et emendandis semper aliquis posteriori diligentiae pateat locus; idcirco veniam hanc petimus, damusque vicissim, vt liceat cuique in eadem palae-

*) Praef. ad Philastr. quem locum nos supra adduximus.

palaeſtra verſanti, de iis, quae a prioribus ſecus obſervata, vel dicta ſunt, ſententiam ſuam candide ac ſimpliciter proferre; quae quidem ſentiendi libertas in deteriorem partem trahi non ſolet, niſi ab hominibus parum candidis, et veritatis parum amantibus. In hac porro Editione illud ſedulo curatum eſt, ut vitioſam interpunctionem reſtitueremus, quod paſſim utrumque exemplar, Hamburgene nempe, ac noſtrum conferentibus patebit: in reliquis expreſſimus fere ſemper Editionem Hamburgeneſem, paucis admodum immutatis, in quibus Baſileenſis editio Hamburgeni praeflare viſa eſt. Scripturarum Syllabum, quae a Philaſtrio afferuntur, concinnavit Reu. Antonius Guelfi Brixianus, Eminentiffimi *Card. Quirini* Eleemoſynarius, cuius operam in conferendis etiam Variis Lectionibus, ac proinde in hac tota Editione perpolianda nunquam mihi deſuiſſe, hoc loco libenter teſtatum volo.“ In praefatione Galeardus primo ingenioſe diſſeruit, quae multa ac operoſa proſus diligentia *de rebus ad Philaſtrium pertinentibus* congeſſerat; deinde §§. I-V. *de utilitate et uſu libri de Haereſibus, cenſuris heterodoxorum de Philaſtrio, de MS. Corbeiſi et emendationibus ex eo deſumptis, de ſex capitibus Philaſtrii in eo nuper inuentis, nec non conſilio et ordine huius editionis* copioſe itidem agit.

1770.

Venetis, ex typ. Io. Bapt. Albritii. f. S. Philaſtrii Ep. Brix. Liber de Haereſibus. Ad fidem MS. codicis Sangermanenſis recognitus et pluribus in locis ſuppletus curante Andr. Gallandio. in Tomo VII. Bibl. PP. et SS. Eccl. p. 480-520.

Quae de Gallandii in hunc libellum opera ſupra a nobis dicta ſunt, non repetimus. Addimus tantum, annotationes Fabricii et Galeardi pro conſilio totius inſti-

instituti exulare, inserta capita notulis margini adpositis a reliquo contextu antea vulgato distincta, atque ad faciliorem operis conspectum indiculum subiunctum esse.

Codices. Codex MS. Philastrii, qui vnicus hactenus reperiri potuit, cuique et restaurationem et integritatem libellus de haeresibus iamiam debet, extabat in monasterio Corbeiensi, vnde in Monasterium Parisiense S. Germani a Pratis commigravit, cuius monachi librum a Corbeiensibus aliquando commodato acceperant. Membranaceus est, noni Saeculi, eleganter scriptus, atque tum quidem in Bibl. Sangermanensi sub n. 717. alias 625. habebatur. Haudquaquam caret librarii erroribus; innumera tamen loca solus perfanavit. Sex capita, quibus plenior in eo Philastrius comparet, non in fine opusculi accedunt, vnde rescissa esse frustra sibi Fabricius persuaserat: sed variis in locis diuersisque sub numeris collocantur. Laudavit eundem *Scipio Maffei* in Epistola ad Galeardum Parisiis a. 733. data, quae inter *Antiquitates Gallicas* p. 76. extat.

22.

F A V S T I N V S.

Presbyter Luciferianus, cuius sectae causam cum *Marcellino*, presbytero et ipso, in libello Imperatoribus Valentiniano, Theodosio et Arcadio Augustis circa a. 384. oblato defendit. Viginti fere annis ante contra Damasum quoque cum Ursinianis steterat, quibuscum plurimum tunc Luciferiani conspirauerant. Qua de causa et libello istius seu praefationi potius eidem praemissae manifesta odii in Damasum vestigia impressa sunt, ac multorum ipsum et socios eius turpiter et inique gestorum insimulat, quae quan-

tum sint veritati consentanea. quaeri solet. Sed hoc certo scio, ipsam scripti huius lectionem apud aequos bonosque omnes opinionem ac fidem auctorum suorum eleuaturam.

§. 2. Scri-
pta.

Praeter *Libellum Precum* iam commemoratum, cuius tamen partes ad Marcellinum quoque pertinere aiunt, *Praefatio*, quae antecedere illum solet, absque dubio ab iisdem proficiscitur auctoribus. Licet enim cum libello nihil commune habere videatur ac Tillemontio adeo tanquam alterius operis praefatio vel diversi auctoris foetus ab eo segreganda visa sit; haud deficit tamen explicandi huius discriminis ratio nec immerito Gallandius acutam Mazochii sententiam *) exosculari censebitur.

Faustini

*) *Mazoch. Comment. ad Kalend. Neapol. Vol. II. p. 581.* Cuius libri adeundi copia cum paucis data sit, non in- videbimus lectoribus nostris docti huius Itali acumen. „Stilus, inquit, qui utriusque parti *αὐτότατος* est, plane clamat, praefationem ab eisdem auctoribus, a quibus libellus est, esse profectam. Sed tamen ea non ante scripta et praefixa huic libello fuit, quam eo accepto Theodosius suum tandem euulgasset pro Marcellino et Faustino rescriptum. Tunc enimvero hi duo viri de prospero successu exultantes, quum e re sua fore ducerent, si libellus una cum subiecto rescripto in vulgus spargeretur; id ut aptius efficerent, instruendos sibi lectores hac ipsa praefatione putarunt de initiis calamitatis suae. Nam presbyteros istos tunc quidem Luciferianos esse, omnes norant; et libellus id palam profitetur: at eosdem olim Ursinianos fuisse, et contra Damasum ante viginti annos decertasse, non omnibus compertum erat; etsi qui id scirent, ii, maxime consopito iam schismate, aequiores se Damasi, quam Ursini causae praebant. Itaque in hoc prologo rem omnem ab initio repetunt, ac de rebus olim gestis in Damasi et Ursini discidio, cuius ipsi

Faustini Fides Theodosio imperatori oblata. Scr. ex sententia Quesnellii inter annos 379. et 381. quo tempore Eleutheropoli versabatur Faustinus, vbi et exagitatam se queritur a Turbone illius urbis episcopo.

Faustini de Trinitate siue de Fide contra Arianos ad Flacillam Imperatricem libri VII. seu liber potius in VII. capita distinctus. Scr. ante a. 385. quo scilicet Flacillam Theodosii M. coniugem primam diem obiisse constat. Faustino disertis verbis

M m 3

tribuit

ipsi pars fuerunt, longam narrationem, sed modo suo incrustatam, tota praefatione contexunt. Id enim initium suae calamitatis fuit. Nam Roma tandem expulsi, quod vltimum fuit, Luciferianis sese adiunxerunt: nisi forte mauis, etiam antea, dum Romae essent, eos Luciferianos fuisse. Vt ut est, συνέχερα certe praefationis cum libello hoc est Vrsiniani discidii cohaesio, de quo dumtaxat in praefatione agitur, cum Luciferianorum causa, quam tantum in libello tuentur, satis superque in fine praefationis sese legenti aperit, ad quam miror Tillemontium non attendisse. Exinde, inquit, presbyteri partis Vrsinianae diversis modis afflicti, per exilia et peregrina loca dispersi sunt. Ex quibus MARCELLINVS et FAUSTINVS presbyteri (auctores scilicet tum libelli tum praefationis, antea quidem Vrsiniani, nunc vero Luciferiani; quod sequentia satis praeseferunt) de confessione verae fidei (a qua ceteros Luciferiani excluderant, tamquam ipsi soli catholici) ostentatione (hoc est exhibitione) sacrae communionis, (nimirum, cuius exhibenda communio sit, cui vero deneganda) et persecutione aduersantium veritati, preces Valentiniano, Theodosio et Arcadio principibus obtulerunt ita. Haec praefatio, post quam libellus incipit. Quid autem clarius adferri poterat ad praefationem cum libello, qui nunc extat, glutinandam? An poterat per haec verba, quae certe summam Luciferiani veneni continent, praefari auctor alteri cuidam libello, qui Vrsinianorum aduersus Damasianos preces exhiberet? "

tribuit Gennadius;*) tametsi non defuerint recentiori aetate, qui Gregorio Baetico Eliberitano episcopo adscriberent.

§. 3. Editiones.

Faustini opuscula paulatim singula prodierunt et fero fatis collecta sunt in ed. Oxoniensi et nupera Gallandii. Primum quidem a. 1555. Faustini libri *de Trinitate* per *Basilium Ioh. Heroldum*, deinde sub *Gregorii Baetici* nomine partim peculiari volumine ab Achille Statio, partim in quibusdam PP. Bibliothecis emissi sunt. Mox in alias collectiones sub veri auctoris nomine recepti. *Libellus precum* cum praefatione a. demum 1650. *Iac. Sirmondus* edidit et saeculo dimidio post *Quesnellius Fidem Theodosto* oblatam inter *Canones et Constitutiones Ecclesiae Romanae* dedit.

S A E C. XVI.

1555.

Basileae, ap. Henr. Petri. f. Faustini liber de fide contra Arianos; in *Bas. Ioh. Heroldi Orthodoxographis* n. 31.

1569.

Ibid. ex ead. officina. f. Idem liber. inter *Mon. Orthodoxographa I. Iac. Grynaci. p. 1998. 2028.*

1575.

Romae in ardebis Populi Romani. 4. Gregorii, Baetici Heliberitanae Sedis Antistitis liber de Trinitate,

*) De Vir. Illustr. cap. XI. scripsisse ait *ad Personam Flaccillae reginae adversum Arianos et Macedonianos libros septem.*

te, siue de fide, nunc primum editus studio *Achillis Statii*. *Cat. Bibl. Bunau.*

Parif. ap. Mich. Somnium. f. Gregorii Baetici liber de Trinitate et fide. *in Tomo VIII. Bibl. PP. Bign.* p. 766. locum vltimum occupat. At in eadem Bibliotheca Tomo V. p. 716. eundem plane librum sub ipsius Faustini nomine, inscriptum *Faustini opus de fide contra Arianos* extare annotauit *Ittigius.* *)

1577.

Coloniae, per Maternum Cholinum. 8. Idem liber ex *Achillis Statii* editione. *Cat. Bibl. Bunau.*

1589.

Parifis. f. Gregorii Baetici Illiberitanae sedis Episcopi ad Gallam Placidiam Augustam de Trinitate et fide contra Arianos liber. *in Bibl. PP. ed. sec. Tomo IV. p. 1273.* Atqui *in eodem Tomo p. 839.* et ante hunc quidem extat *Faustini Episcopi de fide contra Arianos opus.* Animaduertit Fabricius **) in eo apographo, quod sub Gregorii Baetici nomine editio prima et secunda *Bibl. PP.* exhibet, epistolam ad Flacillam priore parte mancam esse, cum tamen in *Orthodoxographis* et vniuersis *Collectionibus*, in quibus sub Faustini nomine euulgatur, atque adeo in his ipsis *Bibl. PP.* editionibus integra illa extet. Facile igitur conici potest, defectum istum ad editionem *Achillis Statii* pertinere, vnde haud dubie siue vlla cura et circumspectione, tanquam diuersus a Faustini

opuscu-

*) De Bibliothecis *PP.* p. 37. cf. 44.

**) *Bibl. Lat. M. et Inf. ed. Mansi Tom. II. p. 146.*

opusculo liber, in Bibliothecarum primas editiones illatus est.

S A E C. XVII.

1610.

Parisis. f. Faustini Episcopi de fide contra Arianos liber. in *Bibl. PP. Tomo IV. p. 765.*

1618.

Colon. Agripp. fol. Faustini Diaconi liber de Trinitate, seu de fide contra Arianos, qui liber etiam sub nomine Gregorii Baëtici fuit editus. in *Tomo IV. Bibl. PP. p. 545.*

1624.

Parisis. fol. Faustini Episcopi liber de fide contra Arianos. in *Tomo IV. Bibl. PP. ed. quartae.*

1644. (1654.)

Parisis, apud tres bibliop. f. Idem liber. in *Tomo IV. Bibl. PP. ed. quintae.* Praefatio ad Galliam etiam hic maiori parte mutila comparat, ut Gallandius obseruat, qui propterea ed. Oxoniensem ad eandem descriptam putat.

1650.

Parisis, ap. Sebast. et Gabr. Cramoisy. 8. Marcellini et Faustini Presbyterorum partis Ursini aduersus Damasum libellus Precum ad Imperatores Valentinianum, Theodosium et Arcadium; nunc primum in lucem editus opera *Iacobi Sirmondi, Soc. I. Presb. Cat. Bibl. Reg. Paris. T. I. 393.* sub saeculo VIII.

Praemittitur Praefatio de Schismate Ursini subiectumque est Rescriptum Theodosii pro Marcellino et Faustino

Faustino Presbyteris. Sirmondi Praefatio brevis et concinna libri et causae totius argumentum luculenter exponit atque subiuncta habet veterum de Controversia inter Damasum et Ursinum agitata testimonia.

1675.

Lutetiae Paris. Io. Bapt. Coignard. 4. Faustini Presb. Fides missa Theodosio Imperatori. Edidit Paschasius Quesnellius inter *Canones et Constitutt. Eccl. Romanae ad Leonis M. opera. T. II. p. 138.*

1677.

Lugduni, apud Amissonios. f. Faustini Diaconi seu Presbyteri liber de Trinitate seu de Fide contra Arianos. Accessit libellus precum ad Imperatores cum rescripto Theodosii editus primum a Sirmondo, in *Tomo V. Bibl. Max. PP. p. 637-661.*

1678.

Oxonii e theatr. Sheldoniano. 8. Faustini Presbyteri Scriptoris Saeculi quarti et Fidei Orthodoxae aduersus Arianos Vindicis acerrimi Opera.

Exhibentur 1) *Faustini Presb. Fides Theod. Imp. missa et in Codicem Canonum ecclesiae Romanae recepta.* 2) *Marcellini et Faustini Libellus Precum cum praefatione de Schismate Ursini et Rescripto Theodosii p. 1-61.* 3) *de Trinitate liber ad Flacillam* (inscriptio sub initium ipsius libri habet ad *Gallam Placidiam*) pag. 65-161. Adiecta sunt in singulos libellos adnotata rerum memoriam illustrantia. Praeter praefationem praemittitur *incerti auctoris 14 vitarum, quae Catalogo D. Isidori et Ildefonsi adnectuntur, notitiae de Marcellino.* Praefatio ad Flacillam magna parte decurtata hic repraesentatur incipiens a verbis: *Incipiamus ergo obedenter.*

Mm 5

1696.

1696.

Parisiis, ex typographia regia. f. Libellus precum ex editione Sirmondi. in *Operibus eius*. Tomo I. p. 230-262. Contulit Editor operum Sirmondianorum cum Cod. MS. Bibl. Colbertinae, indeque variantes lectiones apposuit itemque nonnullas ex Remigiano Codice, quarum Mabillonius copiam ei fecerat.

1700.

Eugduni. fol. Faustini Presbyteri Fides missa Theodosio Imperatori, in *Codice Canonum et Constitutionum ecclesiae Romanae* edito a Quesnellio in *Appendice ad Opera Leonis M. Tomo II. pag. 73. cap. XXXVIII.*

S A E C. XVIII.

1757.

Venetis. fol. Faustini Presbyteri Fides missa Theodosio Imperatori in *Codice Canonum et Eccles. Constit.* Sedis Apostolicae ad *Opera Leonis* edito a *Balleriniis* fratribus. *Tomo III. p. 278.*

1770.

Venetis, ex typogr. Io. Bapt. Albritii. f. Faustini Presb. Opera. Accesserunt eiusdem Faustini et Marcellini libellus Precum ad Imperatores. cura *Andreae Gallandii. in Bibl. PP. Aut. et Vet. SS. Eccl. T. VIII. p. 441-474.*

Primum locum occupant *libri de Trinitate*, deinde *Fides Theodosio missa*, postremo *libellus precum* sequuntur. Praeter variantes ab editoribus diuersis ex Codd. MSS. allatas accesserunt adnotationes quaedam *Mazochii* ex libro supra laudato et *Gallandii* coniecturae quaedam. Accedunt prolegomena de *Marcellino* et *Faustino* eruditissima. Prol. c. X. p. XIII. XV.

S I R I C I U S.

Siricius, Romanus, patre natus Tiburtio, pri-^{s. i. Vita.} mum Romanae ecclesiae presbyter, deinde Damaso mortuo an. 384. Episcopus Romanae sedis electus est tanta quidem cunctorum suffragiorum concordia, ut hoc ipso statim de integritate ac virtutibus praeiudicio Valentinianus imperator ei conciliaretur, ut quidem Piniano Praef. V. de eius electione rescribens testatus est his verbis: *Quoniam, inquit, religiosum Siricium antistitem sanctitatis sic praeesse sacerdotio voluerint, ut Vrsinum improbam acclamationibus violarent; nostro cum gaudio memoratus episcopus ipse permaneat: siquidem magnum innocentiae ac probitatis exemplum est in una acclamatione et ipsum eligi et ceteros improbari.* Nec defuit huic existimationi Siricius. Nam cum a natura mite ei ingenium inesset, idque insigni morum simplicitate coniunctum, tum nemini praedecessorum suorum vigilantia et studio fidei catholicae et disciplinae ecclesiasticae seruandae tuendaeque secundum se videri passus est. Atque in ipso statim muneris introitu disciplinae ecclesiasticae cura eum occupavit. Etenim Himerius quidam, Tarraconensis episcopus, de variis ecclesiarum in Hispania consuetudinibus consilii incertus Damasum per litteras interrogauerat consilioque sibi subueniri optauerat; quibus illo interim mortuo ad Siricium perlatis coactaque aliorum episcoporum et presbyterorum suorum synodo recognitis ex communi synodi sententia ab eo responsum est, ita tamen ut, ni a communione collegii istius segregari vellet, ab eadem recedere prohiberetur. Haud multo postea Priscilliani errores in Gallia latius spargi certior factus, Maximum tyrannum imperio eam tunc tenentem per litteras incitavit

tauit et impetrauit etiam, vt nec ipsum se a fide catholica seduci pateretur et Priscillianistarum licentiam reprimeret. Quod Priscilliano quidem et nonnullis sociorum eius exitio fuit, nec tamen doctrinam eorum intra arctiores fines cohibere potuit. Porro anno 389. Iouinianum synodali sententia damnauit atque vrbe etiam expulit et Mediolanum fugientem literis ad Ambrosium caeterosque ibi congregatos Episcopos anteuertit, ne vel ipfos vel Theodosium ibi commorantem causa simulata fallere posset. Iniquius se gessit in Flauianum, Antiochiae episcopum, quocum post mortem Paulini adeo communionem habere recusabat, atque Theodosium, quamquam frustra, super eo de Antiochiae episcopatu submouendo sollicitauit, paucisque demum ante vitae finem mensibus Chrystostomi arte captus cum eo communicauit. Quamobrem de Bonosi causa sententiam ferre recusauerit, non liquet. Obiit die II. Nouembris, certe sub finem a. CCCXCVIII.

5. 2. Scri-
pta.

Superfunt *Epistolae* Siricii *sex*, quamquam haud omnes fide satis certa ei asseri posse videantur.

1. *Ad Himerium Tarraconensem Episcopum*, maxime celebris, quod prima est, certe prima, quae ad nos peruenit, epistolarum decretalium, quibus Romani praesules ad diuersarum ecclesiarum consultationes responderunt. Scripta ipso anno electionis eius 385.
2. *Ad Anysum Thessalonicensem episcopum*. Tempus certo definiiri nequit. Prope tamen misam esse constat, antequam de Bonosi causa quidquam Romae inauditum esset, alioquin de ea Siricium non tacitum fuisse, putat Constantius. „Nec immerito, inquit, ad annum 385. retulerimus literas illas, quibus Siricius Anyfio, quae

quae in Illyrici ecclesiis gererentur, cognoscenda commiserat. Ille vero has secundas misit, cum, vtrum acceptae essent primae, nec dum rescire potuisset. Ex quo consequens est, quod illae secundae saltem ad a. 386. pertineant.

3. *Ad Episcopos Africae.* Scr. a. 386. d. VI Ian. Mentio eius iam apud *Ferrandum* diac. in Breuiatione canonum art. 6. 130. 138. et 174. extat. Attamen veritatem eius in dubium vocarunt *Blondellus*, *Papebrochius* aliique, argumentis autem validissimis *Quesnellius*.*) Quos contra tuiti sunt *Schelfstraten* et *Baluzius*,**) neutiquam tamen ab omni suspitione a *Quesnelio* iniecta liberare potuerunt.

4. *Ad diuersos Episcopos.* Vera inscriptio desideratur. Videtur proxime ad Episcopos Italiae scripta, ad nos autem ex exemplari, quod aliarum prouinciarum episcopis traditum fuit, peruenit. Quod tempus attinet, superiori non multum recentiorem censet *Constantius*.

5. *Ad diuersos Episcopos* contra Iouinianum haereticum eiusque socios ab ecclesia remouendos. Tempus ex *Ambrosii* epistola ad *Siricium* responsoria expiscari posse, opportune obseruat *Constantius*. Nam cum in ea Iouinianus sociique Roma pulsi Mediolanum ad *Theodosium* confugisse dicuntur, qui a. 388. mense Augusto vel Septembri eo peruenerat, Idibus Iun. autem Romam venisse dicitur: hoc patet, non ante labentem annum 388. scriptum esse potuisse,

*) In *Adpend.* ad *Leonis M.* opera *diff. XV.*

**) In singulari *Dissert.* de concilio *Teleptensi* aduersus *Quesnell.* ad calcem ed. libri *de Concordia sacerdotii et imperii* recusa 1704. p. 1339.

potuisse, adeoque Coustantius ipsi a. 389. eam assignat.

6. *Ad Anysium Theff. Episcopum et alios Illyrici Episcopos de Bonoso.* Scr. est proxime post Capuanum Concilium i. e. post VI. Kal. Dec. 391. et ante Valentiniiani necem i. e. ante Id. Mai. 392. Damaso et Ambrosio falso adscriptus est. Siricio recte Iustellus *) suffragantibus aliis vindicauit.

Interciderunt complures aliae eius, veluti *Epistola ad Maximum Imp.* scr. a. 385; *de Ithacianorum causa* a. 386; *ad Theodosium Imp.* contra Flavianum; *ad Rufinum* a. 398; de quibus omnibus, sicuti *de iis etiam, quae falso ipsi adscribuntur*, Coustantius differuit.

5. 3. Ediciones.

Singulae Siricii epistolae in diuersis Canonum et Conciliorum collectionibus dispersae vt variis temporibus et locis typis descriptae fuerint, enumerare haud operae nostrae putauerim. Sufficiet collectarum editiones per Coustantium et Gallandium indicasse.

Coustantius igitur in Collectione Epist. Pontif. Rom. (T. I. Paris 1721.) p. 622-711. Siricii epistolas eodem, quo a nobis enumeratae sunt, ordine exhibet, sed insertis variis aliorum ad eum pertinentibus. Animaduersiones historicae vberes omnibus affusae sunt, Monita etiam, vbi necesse videbatur praefixa. Nec contentus fuit ex praecipuis impressis Conciliorum et Canonum collectionibus eas repraesentare, sed multis etiam Codicibus MSS. adiutus fuit. Recensuit Epistolas *decem*. I. *Epist. ad Himerium*, quae in omnibus Canonum collectionibus extat, aucta est ex Codd. MSS. Corbei. Colbert. et Sangerman. appen-

*) In notis ad Canon. 48. Cod. Eccl. Afr.

appendice triplici Decreti, quod Dionysius Exiguus ignoravit, quodque ad aliud fortasse Siricii rescriptum pertinere Coustantius existimat. II. *Ep. Valentiniani* Imperatoris ad Pinianum V. Praef. III. *Ep. Maximi* Imperatoris ad Siricium papam. IV. *Ep. ad Anysium*. Haec a Luca Holstenio olim in *Collectione Romana bipartita* (Romae 1762. 8.) Parte I. p. 43. edita fuit. V. *Ad Episcopos Africae*. Servata est Synodi Teleptensis beneficio. Eam, qualis in hoc Concilio recitata est, exhibent diuersae eaque per antiquae Concil. et Pontif. Epist. Collectiones, quarum quatuor in Bibl. olim Colbertina, duae in Regia, vna in Germanensi, aliae alibi asseruabantur, quarum plerisque vsus est Coustantius. Nec abest ab eo Codice, quem Codicis Canonum ecclesiae Romanae nomine Quesnellius donavit, quamquam postremum in eo locum occupat ac praeterea postmodo addita ab eodem censetur; contra quam sententiam Coustantius pugnat atque etiam ex inscriptione, quam Corbeiensis Codex praebet, Teleptense Concilium ab omni suspitione liberare studet. VI. (n. 4.) *Ep. ad diu. Episcopos*. VII. (n. 5.) *Ep. ad diu. Episcopos*. Vtramque ad Codices MSS. Bibl. Colbertinae et editiones impressas exegit. VIII. *Ep. seu rescriptum Ambrosii aliorumque episcoporum ad Siricium papam de causa Ioviniani*. IX. *Ep. ad Anysium*. Edidit 1662. Holstenius in Coll. Bip. P. II. p. 189. Extat etiam inter Ambrosii Epistolas. Plures MSS. libri Coustantio in ea recognoscenda ad manus fuerunt. Ep. X. seu *Canones synodi Romanorum ad Gallos Episcopos*, quos ex Cod. Fossateni, postea Colbertino, et alia Cod. Pithoeani collectione ad Calcem T. I. Conc. Galliae Sirmundus adiecerat. Sequitur iam *Notitia scriptorum aliorum, quae ad Siricium attinent*.

1770.

Venet. ap. Albritium. f. S. Siricii Papae Epistolae et Decreta. Nonnulla intexuntur, quae ad eundem Pontificem attinent: in Gallandii Bibl. PP. T. VII. p. 533-549. Praeter sex Siricii Epistolas n. VI. Ambrosii rescriptum, n. VIII. Canones Synodi Romanorum exhibentur. Notae critici imprimis generis ex Constantio selectae sunt. De singulis epistolis Gallandius, Constantii vestigiis insistens, c. XIII. Prolegg. p. XVIII sq. disputat.

24.

GAUDENTIUS.

§. I. VITA.

Patria Gaudentii incerta est. Nisi Brixianus fuit, certe diu Brixiae Philastrii iam temporibus vixit, alumnus eius atque ecclesiastica disciplina ab eo imbutus. Quo tempore magnum sibi apud populum et clericos fauorem conciliauit. Quippe qui dum in Orientem religionis causa peregre profectus esset, Philastrio interim mortuo, populo flagitante et suffragio aliorum episcoporum, cui magnum ex Ambrosii Mediolanensis auctoritate pondus accedebat, Brixiae episcopus electus est. Ac Gaudentius quidem, nuntio hoc accepto, nihil intentatum reliquit, quo onus istud declinaret. Sed Ambrosius caeterique antisites sacramento, quo fortasse Brixiani ciues se obligauerant, nullum alium episcopum se accepturos adstricti tales ad ipsum epistolas cum legatione ciuium miserunt, vt diutius resistere religioni sibi duceret, praesertim cum ab ipsis Episcopis Orientalibus, nisi reditum ad Brixianos polliceretur, communiõ negata esset. Initium episcopatus eius pariter ac dies emortalis praedecessoris eius latet. Nulla in episcopatu re gesta magis inclaruit, quam suscepta pro Ioanne Chryostomo legatione

legatione ad Arcadium Imperatorem a. 405. Aemilio et Cythegio comitibus. Quae quamuis euentu fuerit destituta, constantiae tamen et magnanimitatis laude eum nobilitauit, atque disertissimum hac de re praeconium ipsius Chrysofomi testimonia praebent. Quando obierit Gaudentius aequae incertum est, aliis ad a. 427., aliis, in quibus Tillemontius, maiori probabilitate ad a. 410. obitum eius referentibus.

Ad genuina Gaudentii scripta, praeter Paschales s. 2. Sermones. ^{pta.} decem sermones cum praefatione ad Beniuiolum, quatuor de diuersis Capitulis Euangelii et quintus de Machabaeis Martyribus ex ipsius Gaudentii verbis in eadem Praef. ad Beniuiolum pro veris agnoscuntur. Quatuor alii, nempe de Ordinatione sui, de Dedicatione Basilicae, itemque ad Serminium et Paulum Diaconum, qui posteriores epistolae potius quam Sermones sunt, cum argumenti tum orationis similitudine Gaudentii esse probantur. His insuper in Galeardi editione addi vides duo, de Petro et Paulo alterum, alterum de vita et obitu Philastrii, praedecessoris sui.

Intercidisse nonnullos Gaudentii tractatus, ex ipsis qui supersunt discimus, vt Galeardus ad Tract. XIV. annotauit, vbi etiam locum ex Serm. VIII. affert, qui si quis alius ingenio hominis declarando inseruit Dupiniumque a temeritatis crimine vindicare potest. *Differuimus, vt meministis, inquit Gaudentius, omnem textum lectionis eius, quae coenantem describit in Bethania Dominum, explanantes discubitu Lazari, rationem loci et temporis, Marthae ministerium, sororis eius obsequium, unguenti virtutem, rationemque crinium, quibus Maria pretioso myro unctos Christi terfit pedes!*

Nec *supposititia* desunt, *Rhythmus de Philastrio*, liber de *Singularitate Clericorum* alioquin modo Origeni, modo Cypriano aut Augustino tributus, ab Oxoniensi autem Cypriani editore Gaudentio adscriptus, quamquam in notis ad Bedae tempora reuocat. Praeterea *Commentarii in Symbolum*, quod vulgo *Athanasii* appellatur, auctorem Gaudentium facit Elias Capreolus l. III. Hist. Brix. et ex Capreolo Vghellus. Quod cum errore manifesto factum sit, tum nihil etiam eiusmodi Commentarii existit, nisi forte, quod commode Galeardo succurrit, pro *Commentario in Symbolum Athanasii* intelligenda sit Expositio Rufini in Symbolum, quae a multis Hieronymo et Cypriano temere adscripta, aliquando etiam Gaudentio tributa fuerit.

§. 3. Editiones.

Gaudentianorum scriptorum specimen, ut primum obseruauit Galeardus, primus edidit *Capreolus* lib. III. Hist. Brix. excerpta nempe *Sermonis de Philastrio* circa a. 1500. aut paulo serius. Deinde circa a. 1554. Aloysius Lipomanus, Veronensis Episcopus, protulit *Sermonem* integrum *de Philastrio*, *Sermonem de Dedicatione Basilicae*, itemque excerpta ex *Praefatione ad Beniuolum*, in *Vitis SS. T. IV.* a p. 52. 4. editionis *Venetae*, ubi p. 1. et p. 15. Opera Gaudentii nondum excusa dicuntur. Collecta primum edita sunt in *Orthodoxographis Grynaei* anno 1569. eodemque ordine ac numero saepius deinde in *Bibliothecis PP.* repetita, mendis tamen adspersa quamplurimis et duobus carentia Sermonibus, qui in nouissima demum eaque prima, quae seorsim prodiit et accurata dici possit, *Galeardi* editione a. 1720. additi inueniuntur. Eandem postea ab editore retractatam Quiriniana Operum Brixianorum Episcoporum Collectio accepit. De singulis singulatim.

SAEC,

S A E C. XVI.

1569.

Basleae, ap. Henric. Petri. f. Gaudentii Episcopi Brixienſis tractatus in Monumentis S. Patrum Orthodoxographis T. VI. p. 1793 - 1860. Exhibentur XVII. tractatus cum responſionibus duabus ad Serminium et Paulum Diaconum, nec non praefatio eiusdem ad Beniuolum.

1575.

Parifis, apud Mich. Sonnum. f. Gaudentii Brixienſis ſermones et tractatus, in Bibl. PP. Bigneana. T. VII.

1579.

Coloniae. fol. Gaudentii Episc. Brix. ſermo de Philaſtrio Ep. Brix. in Vitis Sanctorum Surii T. IV. a pag. 225.

1589.

Parifis f. Gaudentii Episcopi Brixiani in varia Scripturae loca ſermones, ſive tractatus varii. in Bibl. PP. Bign. ed. ſecunda T. II. col. 209 ſqq.

S A E C. XVII.

1610.

Parifis. f. Gaudentii Brix. tract. et ſermones aliquot. in Bibl. PP. Tom. II.

1618.

Coloniae. f. Gaudentii Brix. Ep. tractatus aliqui in varia Scripturae loca. in Tomo IV. Bibl. PP.

1624.

Parifis. fol. Gaudentii tract. et ſermones aliquot. in Bibl. PP. Tom. II. col. 1 ſqq.

Nu 2

1644.

1644. (1654.)

Parisis, apud tres Bibliopolas. f. Gaudentii Episc. Brix. in varia Scripturae loca sermones siue tractatus etc. in Tomo II. Bibl. PP. Bign. ed. quintae.

1662.

Parisis, ap. Ant. Bertier. f. S. Gaudentii Ep. Brix. Sermones aliquot in Franc. Combefisi Bibl. PP. Concionatoria.

1677.

Lugduni, apud Anissonios. f. Gaudentii Brix. Ep. tractatus in varia Scripturae loca. in Tomo V. Max. Bibl. PP. col. 942 sqq.

S A E C. XVIII.

1720.

Patauii excudebat Ios. Cominus. 4. S. Gaudentii Brixiae Episcopi Sermones qui existant nunc primum ad fidem MSS. Codd. recogniti et emendati. Accesserunt Ramperti et Adelinanni Venerabil. Brixiae Episcoporum opuscula. Recensuit ac Notis illustravit Paulus Galeardus Canon. Brixian.

Suscepit Galeardus Gaudentii edendi consilium suasu ac impulsu Praefulis Io. Franc. Barbadiçi recens tunc a Veronensi episcopatu ad Brixianum translatus, qui et opibus et nulla non opera eum iuuit meritoque nomini suo inscriptum vidit. Nactus vero editor praeclara ex Codd. MSS. Vatisanis, Florentino, Urbinate, et Brixianis subsidia assiduo studio emendationi auctoris deprauatissimi vacauit, ita tamen, ut, ubicunque aliquid innouatum esset, de eo lectorem admoneret. In variantibus lectionibus apponendis et recensendis religiosior paene fuit: male
enim,

enim, inquit, sedulitatem suam delicatis hominibus nimiam aut morosam videri, quam fidem apud studiosos et doctos lectores periclitari. Animaduersiones rariores adiecit, in quibus ea, quae locutionibus illustriandis inseruiunt, comparatione fere locorum similium apud alios scriptores occurrentium constant, nonnullae res ecclesiasticas attingunt, vtrumque genus haud magnae lectionis eruditionem prodit. Tanto vero insigniora sunt, quae in praefatione de vita, virtutibus et laude, qua apud aequales et posteros clauerit Gaudentius, de scriptis eius genuinis et supposititiis, eorumque indole disseruit. Qua occasione (§. II.) grauer etiam in Dupinium, iniquius, vt ipsi visum est, de Gaudentio statuentem, inuehitur. Postremo de consilio et ordine huius editionis, superiores breuiter perstringens, lectores admonet. His omnibus insuper testimonia de Gaudentio, nec non index locorum SS. addita sunt. Rerum vero index Rampertum simul et Adelmannum complectitur.

1721.

Hamburgi. 8. Vita S. Philastrii Episcopi Brix. per S. Gaudentium eius successorem conscripta quae habetur in libro vetusto Sacrarum Ecclesiae Brixienfis estque sermo habitus in anniuersario die solennitatis eius: *cum Philastrio, ed. a Io. Alb. Fabricio.*

1738.

Brixiae, ex typogr. Io. Mariae Rizzardi. f. S. Gaudentii Brixiae Ep. Sermones qui exstant, ad fidem MSS. Codd. recogniti et emendati. in *Collezione Vet. PP. Brix. Ecclesiae Quiriniana.* a p. 185, vsque ad 379. Recensuit denuo et Notas secundis curis auctas adiecit *Paulus Galeardus, Can. Brix.*

Nn 3

Quid

Quid nouae huius editionis occasione a Galeardo praestitum est, ipse quidem modestia in Italis scriptorum ecclesiasticorum editoribus sequentium temporum raro obuia indicat, inspersas esse nouas huc illuc textui Gaudentiano notationes, nonnullas etiam ex prioribus in melius reformatas dicens. Sed primo statim obtutu vnusquisque facile animaduertet, quam saepe illud et quam praeclare factum sit. Imprimis autem de Codice non magnae quidem antiquitatis, sed egregiae lectionis et emendationibus Octauii Pantagathi Brix. manu adscriptis repente sibi oblato lactatur, ex quo innumera sibi restituta esse affirmat.

1757.

Augustae Vindellicorum Sumpt. Ignatii Adami et Franc. Ant. Veith. 4. S. Gaudentii Br. Ep. Sermones etc. Editio Patauina ad vnguem expressa.

Codices, qui Galeardo auxilio fuerunt, partim vniuersa opera vsque tum edita, partim vnum vel alterum recens additorum sermonum singulatim complectebantur. Illorum *quinque* erant, horum *quatuor*.

1. 2. *Codices MSS. Bibl. Vaticanae* n. 1243. et 4580. vterque papyraceus.
3. *Codex MS. Vrbinate*nsis membranaceus n. 75: elegantissimus, literis initialibus pictis et deauratis.

Caeterum non vetustate quidem praestare hosce *Codices*, praeclara tamen plurimis in locis ad Gaudentii emendationem contulisse, Galeardus scribit. Excerpendi curam, postquam potestas a P. S. Clemente XI. facta esset, Franciscus Blanchinus et Carolus Maiellus, Bibl. Vat. Praefectus, vterque P. M. a honore sacri cubiculi sustinuerant.

4. *Codex*

4. *Codex MS. Florentinus* Bibliothecae S. Marci chartaceus, cuius Io. Mabillonius in Itin. meminit. Collationem curauerat atque variantes lectiones diligenter excerptas editori transmiserat P. Albertus Salui eiusdem Monasterii S. Marci Florentiae Prior.
5. *Codex MS. Octauii Pantagathi* Brixiani, magni aevo suo inter Literatos nominis viri.*) Qui quamquam nec ipse magnae vetustatis erat, attamen, quod contra opinanti Galeardo accidit, lectiones optimas a superioribus discrepantes frequentes suppeditauit. Praeterea Pantagathi illius manu passim emendationes margini erant adscriptae, quibus haud modicum statuit pretium editor.
6. *Codex MS. Urbinas* n. 150. membranaceus.
7. *Codex MS. Vaticanus* n. 1835. membranaceus pariter. Vterque ex his duobus *Sermonem Gaudentii de Petro et Paulo* exhibentibus Zenonis etiam Sermones continebat.
8. 9. *Codices MSS.* duo *Brixiani* membranacei, quorum antiquior praefert notam saeculi XI. *Sermonem de vita et obitu b. Philastrii* exhibentes.

25.

VIGILIUS TRIDENTINVS.

Vigilius, si quidem in Actorum SS. fide, defici- s. 1. Vita-
cientibus monumentis certioribus, acquiescendum est,

Nn 4

genere

*) Coaenorum de eo testimonia haud praetermisit Galeardus, nempe *Lil. Greg. Gyraldi* Dial. 2. de Poet. suae aet. *August. Thvani* Comm. de Vita sua lib. I. *Onuphrii Panuinii* Comm. ad lib. Factorum p. 390.

genere Romanus, cuius Tridentinus fuit, Athenis vero liberalibus literis eruditus. Vnde Tridentum reversus dictae ciuitatis episcopus ordinatus traditur a primo tertius, aetatis anno vigesimo, intra annos CCCLXXXI. et CCCLXXXVIII. *) In tanta autem aetatis suae immaturitate viriumque tam graui muneri gerendo imbecillitate consilia ab Ambrosii Mediol. prudentia atque vsu expetiit, ab eoque praecepta episcopatus bene administrandi accepit epistola etiam nunc in operibus illius superflite, quam si vere omnino ad annum CCCLXXXV. referendam censuerunt Viri Docti, arctioribus etiam limitibus ordinationis eius tempus circumscribere liceret. Vita excessit martyrium passus Theodosii et Honorii Augustorum regnantium tempore, Stilicone (iterum) consule vrbs Romae a. CCCCXV, postquam viginti annis, vt Acta eius a Donato Factio euulgata produunt, Tridentinae ecclesiae praefuerat.

§. 2. Scri-
pta.

*Scriptis Vigilii, Gennadio teste, **) ad quendam Simplicianum libellum et epistolam continentem gesta sui temporis apud barbaros martyrum. Quibus verbis sine dubio duas, quae nunc sub Vigilii nomine feruntur, epistolas de martyrio sanctorum Sifnii et sociorum (Martyrii et Alexandri) innuit, quarum altera inscribitur Simpliciano episcopo Mediolanensi, altera Ioanni episcopo Constantinopolitano, qui pro*

*) Successit nimirum Abundantio, quem a. CCCLXXXI. Aquileiensi concilio aduersus Palladium et Secundianum coacto interfuisse constat. Ordinatus autem fuit ab Episcopo Aquileiensi, qui alius quam Valerianus, Fortunato a. CCCLXVIII. successus, haud esse potuit. Atqui hic annos XX. ecclesiam Aquil. rexisse diemque a. CCCLXXXVIII. obiisse perhibetur.

**) De Vir. ill. c. XXXVII.

pro temporum ratione Chrysoſtomus fuerit. Vtraque, vel prior ſaltem ipſo an. 397., quo paſſi ſunt martyres, ſcripta eſt. Peſſime huic Vigilio *libri V. aduerſus Neſtorium et Eutychem* aliaque nonnulla adſcripta ſunt et perpetuo fere ſub illius nomine edita, quae proprie ad alterum *Tapsenſem* pertinent, de quo infra Tomo ſecundo agitur.

Prior epiſtola edita eſt ab *Aloyſio Lipomano* in *ſ. 3. Editiones.*
Vitis SS. priſcorum PP. Tom. II. . 151. I. edit. Venet. a. 1553. eamque deinceps excuderunt *Surius Vit. SS. 29 Maii Tom. III. p. 319.* et ex variis codicibus emendatiorem *Baronius* ad a. 400. *ſ. VII ſqq. Poſterio- rem,* quam dudum periſſe *Baronius* cenſuerat, ex MS. Cod. bibliothecae Vaticanae in lucem protra- xit, alteri, quae iam dudum prodierat, adiectam *Papebrochius* in *Act. SS. Maii Tom. VII. pgg. 42 ſq.* Vtramque denuo *Ruinartius* inter *Acta Martyrum ſincera* pgg. 534 ſqq. edit. Veron. et nuper demum *Andr. Gallandius* in *Bibl. Vet. PP. et Antiq. Scr. Eccl. Tom. VIII. (1772.) pgg. 203- 206.* recu- dendam curauerunt: poſterior etiam prolegg. c. V. p. X ſqq. doctiſſimam de eo diſputationem iuſeruit.

26.

T Y C H O N I U S,

Quem conſtanter *Tichonium* ſcribunt, nationes. i. Vita.
 Afer, aetate, qua *Rufinus, Theodoſio* et filio eius regnantibus, floruit, in diuinis literis eruditus, iuxta hiftoriam ſufficienter, in ſaecularibus non ignarus, in eccleſiaſticis quoque negotiis ſtudioſus, teſte *Genadio.**) *Auguſtinus* hominem fuiſſe ait et acri in-

Nn 5

genio

*) De Vir. illuſtr. cap. XVIII.

genio praeditum et vberi eloquio, sed Donatistam, qui tamen aduersus ipsos suos calamum strinxerit, et cum inuictissime eos refutasset, tamen non ex omni parte eos relinquere voluerit. Quod absurdissimi cordis indicium sanctus Doctor putat, ex reliqua parte apprime studiosis omnibus libros eius tanquam plurimum ad scripturas adiuuantes commendat.

§. 2. Scri-
pta.

Extat libellus eius *septem Regulae s. de septem Regulis* inscriptus, quas singulatim expendit Augustinus. *) Plura, quae interciderunt, opuscula Gennadius recenset, nempe *de bello intestino lib. III. expositionem diuersarum causarum et commentarium in Apocalypsin* integrum.

Tychonii *Regul. XII. de Concordia Euangelii* MS. in Bibl. Monasterii B. M. de Becco inueniri, Montefalconius Bibl. MSS. p. 1253. notauit.

§. 3. Edi-
tiones.

Prodierunt primum in Orthodoxyographis Grynaei et diuersis deinceps in Bibliothecis PP.; excusas ad MSS. Codices iterum excussit Andr. Schottus a. 1662, cuius recensionem nuper Gallandius secutus est.

1569.

Basleae, ap. Henr. Petri. s. Tychonii liber de septem regulis in Io. Iac. Grynaci Mon. PP. Orthodoxyogr. Tom. V. p. 135^a sqq.

1575.

Parisis, ap. Mich. Sonnius. s. Idem liber in Tomo VI. Bibl. PP. Bign.

1622.

*) De Doctr. Christ. lib. III. c. XXX. n. 42 sqq.

1622.

Coloniae Agr. ap. Ant. Hierat. f. Idem liber ad libros MSS. ab Andrea Schotto recognitus in Aulario ad Magn. Bibl. PP. Colonienf. p. 152.

1677.

Lugduni, ap. Anissonios. f. Idem liber ex recognitione Andr. Schotti in To. VI. Bibl. Max. PP.

1772.

Venet. ap. Io. Bapt. Albritium. f. Idem liber in Bibl. Vet. PP. Andreae Gallandii Tomo VIII. p. 107-129.

Schotti editionem expressit editor a mendis tamen compluribus, quibus illa scatebat, emendatam nonnullisque observationibus locisque Sacrae Scripturae diligentius annotatis auctam. De Tychonio ipso agitur Proleg. c. II. p. V.

Codices MS. Regularum VII. in Bibl. Benedictinorum Florentiae et S. Victoris Parisiis Montefalconius Bibl. MSS. p. 416. 1375. commemorat.

27.

R V F I N V S.

Cognomen diuersissime scribi solet *Toranus*, s. i. Vita. *Turranius*, *Tyrannius*. Annus natalis eius a *Blondello* scriptus est 345. *Fontanius*, quem nos in adumbranda huius doctoris vita potissimum sequemur, *) nullum definire audet, *Concordiam* tamen patriam

*) *Iust. Fontanius*, Archiep. Ancyranus, *Historia Literaria Aquileiensis*, quae libris V. constat et post mortem

patriam tribuit, cuius rationes non magis expeditas esse quam anni natiuitatis *de Rubeis* censet. Adulta aetate Aquileiam se contulit monasticae viuendi regulae in monasterio, quod Athanasii institutionibus primordia debebat nomen daturus, ibique post aliquot temporis spatium literis et fidei christianae formulis addiscendis consecratum baptizatus est a Chromatio Presbytero, digniorem forte tunc inter Aquileiensis ecclesiae presbyteros locum tenente, ministrante Archidiacono Iouino et susceptore Eusebio Diacono, qui antea catechesi illum imbuerat.*). Intra hoc tempus cum Hieronymo, qui et ante iter in Gallias aliquantisper in eodem monasterio commoratus esse videtur et post reditum ibidem substitit, arctam amicitiam contraxit mutuae virtutis contemplatione et amore innutritam et animis officiosissimis conglutinatam. Sed antequam baptismum Rufinus susciperet, hic in Orientem

tem auctoris *Romas* 1742. 4. publici iuris facta est, optime et copiosissime de Rufini rebus gestis, scriptis eorumque Codicibus MSS. et editis disseruit. Non pauca tamen diligentius excussit et explorata retulit *Io. Franc. Bernard. Maria de Rubeis* accuratioris doctrinae laude insignis in libro inscripto: *Dissertationes duae, quarum prima de Turrano seu Tyrannio Rufina Monacho et Presb., altera de vetustis Liturgicis aliisque sacris ritibus. Venetiis* 1753. 4. Vtrumque inuicem non sine molestia contulimus, quaeque Rubaeus certius vel verisimilius explicasset, aut adoptauimus statim, aut adnotare non negleximus.

*). Ita Rubaeus cap. II. p. 8 sqq. verba Rufini Inuect. I. n. 4. apte et ritibus ecclesiarum conuenienter interpretatus est additque, *incertum esse, qua de causa Valerianus Episcopus abfuerit, sed non dubitandum, quin post baptismum Rufinus ad illum adductus fuerit, sacro chrismate unguendus. Secus Fontaninus baptizatum a Valeriano Ep. susceptoribus baptismi Chromatio, Iouino et Eusebio scribit.*

tem profectus est, cuius visendi desiderio etiam Rufinus flagrabat. Opportune igitur accidit, ut Melania, nobilis Romana, Hierosolymam proficiscendi consilium cepisset, cui comitem se eodem, quo baptizatus erat, anno Rufinus adiunxit. Roma a. 371. relicta Alexandriam a. 372. viuentē adhuc Athanasio, adplicuerunt. Hinc monachos Aegypti inuisit Rufinus, cuius nuntium semel, iterumque ad se in eremum perlatum Hieronymus in Aegypto moranti significat. *) Et cum Ariani Athanasio mortuo, duce Lucio Alexandrinae sedis inuasore, nefanda immanitate et omni facinorum genere in Orthodoxos Alexandriae et per eremum saeuirent, ipsum quoque furentis tempestatis calamitas ferit. **) Tandem, sex mensibus in Aegypto cum Melania transactis, cum eadem monachos confessores exilio mulctatos in Palaestinam comitatus est, vbi illi quidem circa Diocaesaream confederunt, Melania breui post a. 373. post V. Cal. Aprile, ut Fontanino placet, ***) Hierosolymam contendit, Rufinus autem Alexandriam repetiit ibique sex annos in consortio et institutione Didymi et aliorum tunc Alexandriae florentium doctorum versatus est,

Orige-

*) Ep. I. al. XLI. II. al. V.

**) Ruf. Apol. I. II. cap. III. vbi horrendam istam Orthodoxorum stragem cruentis coloribus describit et se quoque oppressorum in passionibus socium fuisse dicit.

***) Anno 373. cadenti vel appetenti aut currenti etiam a. 374. de Rubeis cap. VII. assignat. Pendent nimirum haec ex diuersa anni emortalis Athanasii notatione. Nimirum Fontaninus dicto loco et peculiari etiam dissertatione Historiae Aquileiensi lit. subnexa mortem Athanasii a. 372. 11. Maii affigit, Baronii sententiam tuitus, Rubaeus contra laudatae dissert. cap. IV. V. et VI. noua discussione facta anno 373. adscribendam docet.

Origenisque ingenium admirare coepit, tametsi non omnem eius doctrinam amplexatus videri debet. Rediit Hierosolymam, si cum Fontanino calculum ponere institueris, a. 377. hic enim sextus currebat a primo eius in Aegyptum aduentu,*) rediitque eo animo, ut totum se deinceps vitae monasticae traderet, cellulasque inhabitavit in monte Oliueti, quae ab aliis etiam quamplurimis monachis frequentabantur. Hierosolymis in varias adiacentes regiones ad visendos eximios viros excurrit, fortasse etiam Alexandriam iterum cum Melania, quam circa idem tempus Aegyptum tetendisse constat. Dein plures annos cum Melania in omnis generis hominibus illuc pietatis causa adventantibus liberaliter excipiendis impendit. Interea Hieronymum ipsum et amicos veteri ac diuturna necessitudine copulatos mutuoque alterius videndi desiderio, dum propius inuicem admouerentur, suspensos, mira quaedam casuum et euentuum connexio identidem distraxit, non aliter ac si occulta aliqua vis hac ipsa diuisione animorum coniunctioni prospexisset, quam ruptam et profanatam iri ipsorum congressibus praesentiret. Nam cum primum in Palaestinam Rufinus aduentasset, adhuc in eremo degebat Hieronymus, sed literas amicitiae veteris, quam Aquileiae olim strinxerant, testes a. 373. aestate media ab Hieronymo scriptas ibidem recepit. Dum in Aegypto

*) Octennium interposito aliquo interuallo in Aegyptum degisse, Rubacus ex Codice Guarneriano contendit, eiusque rationes ita subducit, ut prima vice Alexandriam a. 375. repetiisse ibique usque ad a. 380. vel insequentem inceptum aut adultum mansisse statuat. Hinc negotii vel Melaniae visendae causa in Palaestinam profectum ponit, atque inde altera vice in Aegyptum rediisse. ac tandem aliis insumptis annis ante annum 385. remeasse Hierosolymam.

pto literis operam nauaret Rufinus, aliquamdiu Antiochiæ Hieronymus subliterat, vnde Constantino-
polim profectus erat eo ipso tempore, quo fortasse
Rufinus ad breue tempus, si Rubæo assenseris, Pa-
laestinam repetierat. Reuerso denique a. 385. post
tres annos integros Romæ traductos Hieronymo, nul-
lum est dubium, quia Hierosolymis obuiam sibi facti
pristinæ pietatis ac officiorum memoriam instauratione
runt, nunc ad breue tantum duraturam.

Prima discordiæ semina inter ipsos sparsit Ater-
bius quidam, qui Hierosolymani perlatus Rufinum
tanquam Origenis commenta sectantem carpsit, ea-
demque criminatione Hieronymum tanquam Rufini
amicum et Origenis laudatorem traduxit. Tunc pri-
mum alienatior a Rufino factus est Hieronymus.
Mox (a. 394.) vterque in causam Epiphani Salami-
nis Episcopi et Ioannis Hierosolymitani inuoluitur.
Nam Hieronymus non solum, vt respuere se Origenis
haereses omnibus testatum faceret, Epiphano in Ori-
genem et Ioannem pessima quaeque eructanti adhae-
sit, sed per monachos etiam Bethleemiticos, quod
monasterii vnus conditor esset Epiphanius, in partes
eius pertrahebatur. Rufino autem, cui per septem fere
annos cum Ioanne familiaris consuetudo intercesserat
quique ab eodem laud dubie presbyter ordinatus erat,
non temere licebat ab eo reuelli. Litigatum est vtrin-
que animis infestis aliis alia suppetente irascendi causa.
Nam Epiphanius tanquam Origenistam Ioannem in-
sectari; Ioannes ordinatione Pauliniani fratris Hiero-
nymi in presbyterum ab Epiphano in paroecia sua
facta iuri suo iniue detractum esse, vrgere; Hiero-
nymus non vanam omnino fuisse suspicionis de Ori-
genis haeresi in se ex familiaritate cum Rufino ali-
quando subnatae causam stomachari idque impense
dolere, quod hominem amicitia sit profectus, qui
occulte

occulte haeresibus desponsum habuisset animum. Ad-
 dita est indignationi huic fomes epistola ab Epipha-
 nio de ordinatione alieno loco a se facta ad Ioannem
 Hieros. scripta, quam Hieronymus in Eusebii Cre-
 monensis Graeci sermonis ignari gratiam inque pri-
 vatos usus vt homini in monasterio suo versanti lati-
 nam reddiderat, sed quae furto ablata ad Rufinum
 peruenerat eique occasionem dederat in interprete si
 non malignitatem reprehendere certe desiderare veri-
 tatem. Hieronymus autem aegrius hoc pati, quod
 Rufinus *haeresicos ac dogmatum peruersionis insinua-
 latus nihil respondere ausus sit: interpretem lacera-
 ret, de syllabis calumniaretur et totam defensionem
 sui putaret, si tacenti detraheret.* Interclusus erat
 ad animos reconciliandos aditus, cum pro se quisque
 poenam ab altero posceret et dolum sibi a concilia-
 turis metueret. Hinc frustra a Theophilo Alex. et
 Archelao Palaestinae comite pax inter eos tentata, in-
 feditque per triennale spatium hic rancor animis liui-
 dis. Iam tum autem Hieronymus in publicum ex-
 tulisset odium suum in Rufinum librum apologeti-
 cum *de optimo genere interpretandi* ad Pammachium
 exorsus, quem pace interim a. 397. composita non ab-
 soluisse creditur, quemadmodum amplioris volumi-
 nis librum in *Ioannem Hieros.* tum imperfectum re-
 liquit. *) Quo auctore tandem extinctum sit diutur-
 num illud dissidium, haud liquet. Id constat, Hiero-
 nimum ac Rufinum more solemni in Anastasi, tem-
 plo Hierosolymitano, post sacrificium Missae in gra-
 tiam rediisse illumque Rufinum nullius erroris com-
 pertum agnouisse.

Pace reuocata reuertendi in Occidentem cura Ru-
 finum inuasit. Profectus est a. 397. mense Augusto
 vel

*) De Rubcis cap. IX. n. VI. p. 65.

vel Septembri. Discedentem Hieronymus pace inuicem data et accepta prosequutus est. *) Romam non continuo appulit, sed ad Monasterium *Vrsei* Abbatis in loco *Pineti*, in agro Romano deuertit. Ibi tum plurimi rerum Orientalium curiosi et scriptorum auidi circumsteterunt, percontantur, narranti auscultant, postremo, vt graeca latine sibi legenda reddat, flagitant. Erat inter hos ipse Abbas *Vrseius*, cui percontanti, quaenam in Oriente Monachorum esset observatio, quae instituta seruarentur, cum respondisset, *Basilii*: efflagitari se ab eo magnam ab Occidentalibus gratiam ei habitum iri pollicente fuit, vt latinitate eam donaret. Similiter *Macarius* monasterii istius monachus, vt *Fontanino* visum, seu *Romae* degens, vt *Rubaeus* contendit, **) *Pamphili Apologiam Originis* ab eo impetrat, quam *Romae*, quo a. 397. exeunte vel ineunte 398. se contulerat, transtulit, addito de suo pro fide sua vindicanda libello *de Adulteratione librorum Originis*. Cumque in *Pamphili Apologia Originis* libros *de principiis* identidem laudari obseruasset *Macarius*, iterum *Rufinum* rogauit, vt *Romanis* auribus accommodaret. Nec in hoc quidem, quamquam praeuideret, quantum sibi inuidiae conflaturus esset hac obsequendi facilitate, morem ei gerere recusauit, sed primum duo priores edidit atque in praefatione haud dixerim bona fide, an inuidiae

*) Permultorum ea sententia est non solum, sed cum *Melania* in *Italiam* hoc anno *Rufinum* rediisse ita *Fontaninus*, *Baronio* et *Pagio* consentiens. At plurimum auctoritate, inter quos *Lebrunus* etiam in *Vita Paulini*, reditum *Melaniae* a. 402. illigant, quam plane sententiam argumentis nouis adstruit *de Rubens* c. X. p. 70.

**) cap. XII. p. 84.

diae declinandae causa. Rufini auctoritatem praetendit, quod in praefatione ad Homilias duas Origenis in Canticum Canticorum tam magnifice de auctore locutus esset, ut cuius legendi eius desiderium commoueret et plurimam se ipsum posthac translaturum promississet. Interea euenit, quod metuerat. Ingentes per totam urbem rumores suborti, aellusque plane in turbinem editis duobus posterioribus libris cessit. Sed quod longe peius Rufino accidit, homines male feriati, sed arctissima Hieronymo amicitia coniuncti, Pammachius et Oceanus, qui ex superiori inter eos similitate. odisse Rufinum coeperant, quique, ut fit, ubi non tui sed alterius causa irasceris, pace inter illos instaurata iras deponere nesciebant, schedas Rufini imperfectas et nondum expolitas, ut forte de manu exciderant, ad Hieronymum tacito auctoris nomine, ut postmodum ille contendit, sed adpersis de eius obtrectandi Hieronymo libidine querelis, quae suspicandem illius animum facile roderent, transmiserant. Simul nouam librorum *de Principiis* versionem ab eo expetunt. Eodem tempore Rufinus, nuntio de obitu matris accepto, Aquileiam proficisci instituit: ad Hieronymum id perscripsit literisque *formatis* a Papa Siricio acceptis via mediterranea per Mediolanum eo contendit. *) Aquileiae imprimis consuetudine et beneuolentia Chromatii Episcopi recreatus est. Num vero ab eodem Aquileiensi ecclesiae aggregatus sit, cum a Ioanne Hierosolimitano presbyter monasticae professionis esset ordinatus, nemo pro certo affirmaverit.

*) Ex calculo Rubaei paulo ante Siricii obitum, qui secundum Baronii sententiam a. 398. XXII Febr. secundum Pagium d. XXVI Nouembr. accidit, Romam peruenit, ac integrum paene annum ibi commoratus, Aquileiam mense Augusto vel Septembri adiit.

verit. Interea literae Hieronymi, quibus Rufinianis respondebat, a Pammachio et Oceano interceptae erant, alias, quas ad ipsos dederat, in quibus Rufini praefationem refutabat et alienum se ab Origenis dogmate testabatur, vna cum noua librorum *de Principiis* versione, vt magis inuidia Rufinum obuoluerent, Romae circumferebant. Ab Aproniano Aquileiam transmissae ad respondendum Rufinum permouent, cui responsioni ab a. 399. vsque ad a. 401. insudauit. Iam hinc, si quid iudico, patet, quam parum irae patiens fuerit animus viri, vtpote defensionem, non bella meditantis. Contra obseruet mihi aliquis Hieronymum. Carptim ei ab amicis speculatoribus, quae Rufinus procuderat, transmissa erant, et vixdum absoluta ea et Aproniano inscripta cum amicis, qui Hieronymi maxime verbis laesi erant, Rufinus communicauerat: cum *duo* iam illius *Apologiae* libri contra *tria* istius volumina nondum plena sed summam tantum accepta prodeunt. Horum exemplar Aquileiam per negotiatorem transeuntem perlatum biduoque tantum concessum breuem Rufino responsionem extorsit. *) Simul integros apologiae libros Hieronymo legendos mittit. Reddita fuisse videntur a. 402. Eodem certe anno mense Martio vel Aprili tertium apologiae librum Hieronymus effudit, licet pridem a Chromatio esset commonefactus, vt contentioni Christianorum animos offendenti silentio finem imponeret. Quid? quod ad Augustinum adeo tanquam moderationis suae testem postremam hanc apologiam misit, Rufiniana maledicta, quo nomine

O o 2

eius

*) Haec epistola nunc quidem intercudit. Non per biduum exaratam esse potuisse, Hieronymus obiecit. Quippe nulla vnquam causa tam tenuis ei visa est, quin ad vellicandos, quos odisset, vteretur.

eius apologiam vocat, in Africa studio ipsius dudum perlata esse ratus. Ad quae ille, *nescire se, quae scripta maledica super nomine eius Africam peruenerint, contabuisset autem dolore, et timore obriguisset legentem quae illis maledictis respondisset: exanimatum iri, si in manus suas forte venirent, quae a Rufino tam effraenata libidine in se iacta nuntiasset.* Num aequiorem in causa Origenis iudicem Anastasium pontificem Rufinus expertus sit, quaestio est, de qua haudquaquam docti consentiunt. Nam cum an. 400. Theophilus Alexandrinus, ut reos faceret Nitriae monachos, vehementius in Origenis errores inueheretur, nec contentus, raptis in flammis igniculis, Synodo Nitriae celebrata criminis conuictos exilio mulctasse, alios etiam episcopos ad extirpandam haeresim provocasset: Anastasius etiam et impulsu eius Mediolanenses et Aquileienses episcopi Origenis dogmata damnarant. At Anastasius, cui, cum ipse Romam proficisci non potuisset, breuem fidei suae Apologiam Rufinus miserat, eius causam a causa Origenis plane diuersam deprehendit, testatus id in literis ad Ioannem Hierosolymitanum datis; in quibus, cum aperte Origenem damnasset, Rufinum tunc demum se damnare scribit, si assensum illis, quae interpretatus sit, praebuerit, quod ad Dei non hominum iudicium censet remittendum. Nihilominus in extrema epistola procul se a comunione sua habere Rufinum significat, et hanc ipsam epistolam cum altera, quae periit, in rem suam interpretatus erat Hieronymus, unde neutram pro vera agnoscere voluit Rufinus. Tandem confopiti hi furores reductaque coeli serenitate totus scribendis aut de Graeco traducendis libris vacauit, plurimamque partem scriptorum intra septennium, quod adhuc Aquileiae transegit, confecit. Aquileia a. 408. relicta, in monasterium Pineti iterum concef-

concessit, ibique alterum *de benedictionibus Patriarcharum librum*, quem Paulino post primum Aquileia ipsi transmissum pollicitus erat, absoluit, Romam deinde perrexit. Inguentibus autem Romae barbaris, profugo *Piniani* coetui adiunctus eodem anno in Siciliam transfretavit. Ibi in conspectu vastatae cum caeteris regionibus ab Alarico Calabriae aliquot Origenis libris, *Homiliis* scilicet *in Numeros*, quas Donato alicui inscripsit, et *Cantico Canticorum*, in *Piniani* gratiam, extremas vires infumisit, tandemque animam in amicorum complexibus anno 410. reddidit, eiusque ossibus haec super inlatavit sanctissimus Hieronymus: *Scorpius inter Enceladum et Porphyrimum Trinacriae humo premitur.*

Longe maxima pars operum Rufini versionibus §. 2. Scri- librorum graecorum latinis conficitur. Quae de suo pta. scripsit, exiguo numero constant. Vtriusque autem generis elenchum, quemadmodum a *Fontanino*, qui de iis accuratius egit, concinnatus est, dabimus.

I. Opera Sincera. i. Scripta Propria.

Dissertatio de Adulteratione librorum Origenis.

Benedictionum XII. Patriarcharum explanatio.

Apologia, seu Inuectivarum libri II. aduersus Hieronymum.

Apologia pro fide sua ad Anastasium Pontificem.

Historiae ecclesiasticae libri II. scilicet X. et XI. post Historiam Eusebianam.

Historia Eremitica siue Vitae Patrum vulgo sub Hieronymi nomine editae.

Explicatio Symboli.

2. Versa e Graeca in Latinam Linguae.

Basilii M. Regula.

Eiusdem Homiliae VIII.

Liber I. Apologiae Pamphili pro Origene; in quo Sententiae aduersus Mathematicos.

Origenis Libri IV. *περὶ ἀρχῶν*.

Eiusdem Homiliae XVII. in Genesim.

— — XIII. in Exodum.

— — XVI. in Leuiticum.

— — XXVIII. in Numeros.

— — XXVI. in Iosue.

— — IX. in Iudices.

— — I. in I. librum Regum.

— — IV. in Cantica Canticorum.

— — Tomi XV. in libros X. distin-

cti in Epistolam D. Pauli ad Romanos.

Gregorii Nazianzeni opuscula X. nempe

Apologetici liber vnus. De Epiphaniis. De Luminibus. De Fide liber vnus. De Nicaena Fide, Pentecoste et Sp. S. De Semetipso ex agro reuerso. De Dictis Hieremiae. De Reconciliatione et Unitate Monachorum. De Grandinis vastatione. De Arianis.

Sixti Pythagoraei Sententiae.

Euagrii C. Sententiae ad Monachos.

Eiusdem Sententiae de Apathia.

— liber ad Virgines.

Clementis Romani Recognitiones.

Eusebii Historiae ecclesiasticae libri X.

Anatolii Alexandrini Canon Paschalis.

II. *Supposititia et Aliena.*

Versio Origenis Homiliarum in Lucam non Rufini, cui adscribitur, sed Hieronymi.

Versio Iosephi Operum, non Rufini, sed Ambrosii.

Comentarii in LXXV. priores Dauidis Psalmos.

— in Oseam, Iohalem, Amos.

Vita S. Eugeniae.

Libel-

Libellus de Fide breuior.

Libellus de Fide fusior.

III. *Dubia.*

Origenis Homiliae VII. in Matthaeum.

— Homilia I. in Iohannem.

Eiusdem de Maria Magdalena.

— de Epiphania Domini; in latinum conuersae.

IV. *Deperdita.*

Epistola ad Hieronymum, in qua huius prima Apologia confutatur.

Epistolae ad Aniciam Falconiam Probam:

Librorum aliquot e Latino in Graecum sermonem conuersio.

Iniqua plane, vt auctoris olim optimi et nunquam non bene merentis, ita et *scriptorum* eius apud posteros, maxime ex quo arte typographica libri multiplicari et ornari consueuerunt, fortuna fuit. Nam in communi illa, quae versus finem saeculi XVmi obtinebat, librorum ecclesiastici potissimum argumenti imprimendorum aemulatione, in qua vix pauci fuerunt insigniorum auctorum, quibus non honos suus habitus esset, solus Rufinus tamen exfors et absque munere mansit. Atque vt *collectiones* taceam, quarum vna demum eaque et manca et supposititiis libris interpolata exeunte saeculo XVI, facta noscitur, ne singulis libellis quidem vel hoc vel sequentibus saeculis opera aliqua impensa est. Ex quo autem a. 1580. *Laurentius de la Barre* opuscula quaedam Rufini protulit, vno amplius et dimidio saeculo cessatum fuit, donec celeberrimus Hieronymi editor *Dominicus Vallarsus* nouae et integrae editioni manum admoueret, cuius

5. 3. Editiones.

Tomus I. Veronae 1745. prodiit, alter vero etiam nunc, quantum quidem nobis compertum, desideratur. Quae insignis librorum Rufini infelicitas dubitari nequit, quin magnam partem existimationi debeatur, qua apud omnes proximis abhinc et magis etiam superioribus saeculis implacabilis eius aduersarius Hieronymus floruit. Minus inuidiae versioibus eius latinis scriptorum graecorum adhaesit, quae et ab initio paene apud occidentales Graeci sermonis ignaros magni aestimatae sunt et recentiori aetate beneuolentiores expertae sunt christianae sapientiae studiosos. Quid? quod tanta in eum insolentia vsa fuerit fortuna, vt *historia eius Eremitarum* sub Hieronymi ipsius nomine vigesies et amplius intra saeculum impressa et in complura aliarum linguarum. idiomata translata sit. Quae cum ita sint, in recensendis operum Rufini editionibus ita pergemus, vt primum quae collectionibus comprehensa fuerint vel ex propriis eius scriptis aut perperam ei tributis cum singulatim excussa, tum aliorum operibus permista habeantur, deinde historiae ecclesiasticae itemque eremiticae eorumque, quae de graeco vertit, editiones referamus.

S A E C. XV.

1468.

Oxonii. 4. (8.) B. Hieronymi expositio in symbolo apostolorum ad papam Laurentium. Impressa Oxonie et finita anno Domini MCCCCLXVIII. 17. die Decembris. Liber decantatus propter origines rei typographicae in Anglia, de quo pluribus *Maitt.* Ann. typ. T. I. p. 279. Specimen literarum sinit *Ames* typogr. Antiquities p. 437. *Middletonus* quidem vitium typographicum subesse et omisso altero X. 1468. pro 1478. excusum nihil Caxtoni gloriac,

riae, qui primus artem typographicam in Anglia exercuisse fertur, detrahere debere censuit. Vid. *the Substance of his Diss. on the Origin of Printing in England in Two Essays on the Or. of Print.* ed. 2. Lond. 1776. 8. Sed licet assentientes haud paucos, attamen et aduersarios reperit, inque his grauissimum *Meermannum in Ep. ad Andr. Coltée Ducarel.* inserta Origg. Typogr. indeque in *Suppl. to the Origin of Printing.* 1781. 8. p. 236 sqq.

1470.

Romae, ap. Sweynh. et Pannartz. f. *Expositio in Symbolum cum priore volumine Epistolarum Hieronymi.* Assignatur etiam huic anno a nonnullis veluti *Caueo*, *Ittigio*, et aliis editio Operum Rufini Romae facta, sed huiusmodi editio merum figmentum est, a quo lectores sibi cauere debent. Auctor fuit *Labbeus in nouae Bibl. MS. Suppl. p. 340.* hanc editionem tanquam existentem in *Bibl. Reg. Paris.* laudans. Vnde *Maitt. Ann. T. I. p. 298.* ex eoque plures deinceps bona fide descripserunt. At vero in *Catalogo dictae Bibl.* nullum de ea vestigium reperias, nec ab alio perito et curioso harum rerum indagatore vsquam visa intelligitur. Facile autem coniecieris, *Labbeum* editione praecedente *Symboli cum Epistolis Rufinianis* inductum esse, vt editionem operum Rufini statueret, quae partem illorum licet minimam in fronte gereret; cuius quidem opinionis adstipulatorem habes *Fontaninum.* Fortasse *catalogus imperite confectus eum* decepit.

1498.

Oxonii. 8. *B. Hieronymi Expositio in Symbolo Apostolorum.*

S A E C. XVI.

1516.

Venetiis, apud Lazarum Soardum. f. Rufinus de Benedictionibus Patriarcharum, *sub falso titulo* Homiliae XVII. in Genesim cum *Origenis Opp. in Nov. Test.* fol. CIII. Editor Constantius Hierotheus iam primum hoc Rufini opusculum, sed tanquam Origenis foetum et pessime tractatum produxit.

1519.

Basiliae, ap. Frob. f. Symbolum Fidei, cum Operibus Cypriani ab Erasmo editis, qui de eo ita in Epistola ad Laur. Puccium Card. scribit: *Symbolus Fidei quod in euulgatis pariter ac descriptis voluminibus Cypriani titulum habet, inter Opera Diui Hieronymi fertur Rufini nomine.* In notis vero post epistolam: *stilus satis arguit, hoc opus non esse Cypriani, et inter opera Hieronymi fertur inscriptum Rufino. Nec abhorret phrasis a phrasi Rufini: et inter huius opera magnifice de Symbolo meminit Genadius, quod adeo praeclare dicit esse dissertum, ut ceteri ad hunc dixisse videantur.* Reculum est deinde cum omnibus Erasmiianis non modo, sed et aliis fere omnibus Cypriani editionibus veluti Romana ap. Paul. Manutium 1563. p. 381. in qua optime singulos articulos separatim ante expositionem dispositos et diverso charactere expressos Fortanius laudat; item in Pamelianis, Oxoniensi et Baluziana denique.

1555.

Basiliae, apud Henr. Petri. f. Rufini Aquilei. de benedictionibus Iudae et reliquorum Patriarcharum. in *Orthodoxographis Ioh. Heroldi. Tom. II. p. 1423.* Heroldus ignorata Hierothei editione vero auctori

auctori librum suum restituit ex Codice MS., quem pluribus, quae lectu non indigna videbuntur et a Fontanino etiam allata sunt, ita describit: *Georgius Pistorius, Vir clarissimus apud Ensisheyu medicus excellens, atque de literatura universali optime meritus, quum procul dubio nonnisi vel ingenii summis laboribus aut aeris impensa insani, libellum hunc Rufini bibliothecae suae, tanquam thesaurum parasset, qua est in literas bonas atque erga amicos humanitate, Domino Henrico Petri, iam sacrorum Auctorum bibliothecam edenti, etiam hunc libellum sponte obtulit: qui quidem Romanorum maiusculis literis, iis quidem, quibus Pandectas Florentinorum scriptas vidimus, sine distinctione ulla, ante mille ac plus annos, scriptus erat, venerandae antiquitatis gemma, mehercule pretiosa. Hunc vero, ut solet, temporis iniuria, incuriaque Barbarorum misere laceravit, quippe quum de Benedictione Iudae, mystica tractatur sententia, tres plagellae rescissae ac perditae desiderantur; quarta etsi supersit lacera, quo loco reponenda sit, vix potest divinari. Erat proinde membranula tam tenera, ut teneriorem me vidisse affirmare non ausim: quod quidem tanto plus damni attulit scripto. Equidem ipsum scriptorium atramentum acerbitate sua plures versus erosos ac transparentes reddiderat, ut ex stigmatibus tantum legi possent, nisi si e regione in facie alterius paginae versus versui responderet, tunc utrinque maior instabat labor. Accedebat et hoc quod vel pluvia irrorante, qua olim adservabatur, bibliothecam, vel dum huc atque illuc ad ostentationem veteris monumenti perfertur, in marginibus totus madefactus fuerit liber, atque membranula tenerrima, quasi glutino concreta, quod ferme singula folia, nonnisi lacerarentur, disungi aut aperiri possent: Sed et hoc taedium devorare volui, ut qualis qualis oblatus esset,*

esset, a me describeretur liber: qui quidem finem suum non habet, pauca tamen deesse suspicor. Adhortor itaque studiosos omnes; ut quod huic deest scripto, quacumque occasione in bibliothecis venari velint, ut tandem et integer theologisque minus mancus offerri possit.

1569.

Bas. ap. Henr. Petri. f. Rufini explicatio benedictionis Iudae et rel. Patriarch. in *Monum. Orthodox. Io. Iac. Grynaei* T. II. p. 1065. Heroldi opera, ipso tamen non nominato.

1570.

Lugduni ap. Guilielm. Rouillium sub scuto Veneto. f. Rufini Aquileiensis presbyteri in LXXV. Davidis Psalmos commentarius ex vetustissimo exemplari bibliothecae monasterii insulae Barbatae iuxta Lugdunum nunc primum in lucem editus. Cum indice copiosissimo.

Editor est *Antonius Alboneus* (de Albone), Archiepiscopus Lugdun. et Primas Galliarum, qui in prolixa, qua Pio V. Pontifici librum nuncupavit, epistola (dat. Lugd. Id. Martii 1570.) occasionem commentariis hisce potiundi hoc modo enarrat: Est in agro Lugdunensi, insula quaedam, quam Barbae appellant incolae: docti vero Barbatam, medium alveum Araris findens, in qua peruetus ac sanctum Monasterium exstructum fuit, et magna totius provinciae veneratione celebratum: sed ita superiore bello ab haereticis disturbatum, atque dirutum, ut nihil in eo nisi loci cuiusdam diuini vestigia superesse videantur. Id cum ego multis iam superioribus annis auctoritate sedis Apostolicae (vti fit) gubernandum suscepissem, cum multa in eo offendi pietatis antiquae
moni-

monimenta, tum vero praecipue bibliothecam opulentam, quam cum studiose lustrassem, offendi commentarios Ruffini presbyteri Aquileiensis in septuaginta quinque Davidis psalmos notis et characteribus, qui summam antiquitatem prae se ferrent, descriptos, et membranis propemodum exesis, ac ipsa vetustate et situ attritis commendatos: quos cum auide perlegissem, aliisque viris eruditis legendos tradidissem, censeui non esse hunc thesaurum denuo defodiendum, sed luci, ac aurae exhibendum. Neque vero, *pergit*, ab edendo hoc opere se deterritum esse eo quod ex amicis quidam observassent *plerisque ac infinitis prope locis ita cum Augustino in suis tractatibus in psalmos consentire, ut eaedem saepe sint sententiae, eadem verba atque adeo similes inter se periodi.* Id enim in hoc opere euenisse censet, quod *D. Ambrosio* in suis libris Exameron, ac de Spiritu sancto contigit, ut quemadmodum hic integras in suum opus ex Diuo Basilio periodos transtulit, sic ex Ruffino, veluti alibi ex Hieronymo, et Cypriano, in suos ille commentarios quamplurima deriuarit. Ad haec *ex ipsa stili facilitate ac aequabili* dicendi genere elucescere putat Rufinum auctorem esse simulque causa ipsi reperta est, cur *studiosus a primis a Barbata insulis monachis hi commentarii asseruati fuerint*, scilicet, *quod in eos fere duntaxat psalmos ille scripserit, quos sine controuersia Davidis esse docti fere omnes assueverunt.* Postremo *Gelasii* testimonium profert, qui *nonnullas ab eo scripturas explicatas tradiderit*, quibus hosce septuaginta quinque psalmos declaratos putat. Ac aliquamdiu pro genuino sane Rufini foetu habiti sunt isti Commentarii; non omnes tamen fallere potuerunt. Primum, qui illis laruam detraxerit, fuisse *Io. Lorinum*, Fontaninus notat, eiusque locum ex Commentariis in Psalmos Lugduni apud *Io.*

Cardou 1623. editis profert. *) Animaduertit idem a nonnullis viris eximie doctis subinde pro vero citari Rufinum in Psalmos, veluti a Iac. Vsserio in Historia de Scripturis et sacris vernaculis p. 67. et Baluzio in Cyprianum. Caeterum in plures adeo Psalmos auctorem huncce Commentarios perscripisse, Alboneus persuasum sibi habuisse videtur, dum ad reliqua, sicubi extent, eruenda et proferenda lectores nota in calce libri apposita excitat. *Rufini Aquil. in Psalmos LXXVI. Commentarios nonnihil diuersos ab editis* ex indice Bibl. S. Germani Paris. laudat Labbeus Noua Bibl. MSS. Libr. P. I. p. 23.

1576.

Romae, in aed. Pop. Rom. f. Rufini Expositio in Symbolum cum Operibus S. Hieronymi a Mariano Victorio editis Tomo IX. p. 108.

1580.

Parisis, ap. Mich. Sonnum. f. Rufini Aquileiensis Presb. Opuscula quaedam, partim antehac nunquam in lucem edita, partim nuper ope doctissimorum virorum emendata et castigata. Cum indicibus, tum locorum Sacrae Scripturae explicatorum, tum rerum ac verborum, amplissimis.

Insunt 1) *de benedictionibus Iudae ad Paulinum Episc. Nolanum, lib. I.* 2) *Paulini ad Rufinum epistola.* 3) *Rufini ad Paulinum fr. epistola.* 4) *Eiusdem in Benedictiones reliquorum undecim Patriarcharum, siue Commentariorum in Geneleos cap. 49. lib. II.* 5) *Commentariorum in Oseam prophetam libri III.* 6) *Eiusdem Comment. in Iohel prophetam.* 7) *Eiusdem in Amos.* 8) *Comment. in Symbolum.* 9) *Eius-*

*) Hist. lit. Aquil. p. 404.

9) *Eiusdem historiae Ecclesiasticae* lib. II. Ex quibus n. 2. 3. 5. 6. 7. nunc primum ex Codice MS. Monasterii Montis Dei proferuntur. Editor *Renatus Laurentius de la Barre* iam Tertulliano et Arnobio circa idem tempus edito nobis cognitus in epistola nuncupatoria ad Io. a Sancto Andrea Paris. Eccles. Canonicum (d. Id. Iun. 1580.) de Rufino eiusque Scriptis extantibus et deperditis quaedam disputat, criticorum sui temporis studia, qui neglecta fere codicum MSS. inuestigatione ad coniecturas omnia referrent, obiter perstringens. Scripsit Fontaninus lib. V. cap. XVII. Commentarios in LXXV. Psalmos decennio ante ab Alboneo editos hoc anno apud eundem Michaellem Sonnum titulo immutato esse recusos et tomum II. Operum Rufini constituere; de quo nobis haud liquet. Certe in priori volumine nulla adiectorum commentariorum est significatio. Sed exemplar, quod manibus tenemus, cum ipsa Albonei editione Commentar. anni 1570. compactum est.

1745.

Veronae f. Rufini Torani Aquileiensis Presbyteri opera quae supersunt. Ad codices MSS. denuo emendavit Dominicus Vallarsius Presbyter Veronensis. T. I.

Exhibentur 1) *liber de Benedictionibus Patriarcharum* cum notis editoris ad Codicem MS. Bibl. Bononiensis recensitus. 2) *Commentarius in Symbolum Apostolorum* ad Baluzianam editionem exactus. 3) *Historia Monachorum et itinera per Aegyptum.* ex ed. Rosweyiana repraesentata. 4) *Duo historiae ecclesiasticae libri* cum MSS. Codicibus comparati. 5) *Libri Apologetici duo aduersus Hieronymum* subiuncta *Apologia ad Anastasium.* Succedit his Appendix dubia et spuria continens, in quibus. 1) *Com-*
mentarius

mentarius in 75. priores *Psalms*, cuius auctorem Gallum nec facile alium esse a Vicentio Presbytero Gallo (de quo Gennad. de SS. Eccl. cap. 80.) Vallarsius contendit. 2) *in tres minores Prophetas, Oseam, Ioelem, Amos Commentarius Hispani* cuiusdam Scriptoris, fortasse Pauli Orosii vt. V. suspicatur. 3) *Vita S. Eugeniae Virginis ac Martyris* ex Rosweydo et cum eius Notis. 4) *Libellus de Fide* a Card. Sirmondo olim e Vaticano et a Garnerio e Belouacensi Codice sub Rufini nomine prolatus. 5) *Rufini Presbyteri prouinciae Palaestinae liber de fide* a Sirmondo olim vulgatus et nunc iterum recusus additis ex MSS. Codicibus variantibus. Quibus omnibus praetermittitur vita Rufini a Fontanino condita nonnullisque in locis a Vallarsio correctâ et emendata. Haec de huius ed. Tomo I. et vnico, ni fallor, Io. Domin. Mansius ad Fabricium.*) Quibus tandiu contentos esse nos oportet, donec ipsis fruendi eius copia data fuerit. Speramus enim Bibl. Regiam praestanti hac editione auctam iri, antequam vltimam secundi Tomi operis nostri paginam absoluerimus, vt in addendis haec notitia suppleri possit. In praesenti frustra mentionem de eo vel titulum saltem in diariis eruditum et Bibliothecarum illustrium Catalogis perquisiuimus. Mansius d. l. excitat Codicem MS. *duorum librorum Hist. Eccles. Rufinianae* vetustissimum et a nemine hactenus collatum, qui in Bibl. Cathedralis Ecclesiae Lucensis extat et Caroli M. tempore scriptus censetur, de quo idem peculiarem alibi dissertationem perscripsit.**)

Caeterum Rufini libri Apologetici contra Hieronymum in variis huius editionibus recusi sunt, quibus
 singu-

*) Bibl. M. et Inf. Lat. T. VI. p. 132 sq.

**) In Opusculis P. Calogierâ, Tom. XV. §. XV.

singulatim ostendendis otium perdere nolumus. *Gallice conuersi* extant in Recueil de Pieces concernant la Vie de Rufin (Paris 1727. 12.), qui liber iam supra in Hieronymo nobis laudatus est.

I.

Eusebii Historia Eccl. a Rufino conuersa et duobus libris aucta.

Huius operis editionum indicem tanto maioris utilitatis fore confidimus, quanto minus iam iam ex usu illae et frequenti lectione cognosci solent. Ex quo Musculi enim et Christophorsoni*) versiones inuauerunt, Rufinianae versionis studium languescere visum et Valesianae deinde celebritate omnis eius usus paene cessauit. Tametsi vero Rufiniana non satis fida ubique et integra dici possit, singularia tamen ab Rufino inserta habet et ad crisin graeci textus Eusebii haud exigui momenti est.

S A E C. XV.

1474.

Sine loci et typographi indicio. fol. Eusebii historia ecclesiastica, per Rufinum e Graeco in Latinum traducta: *Maittaire* T. I. p. 332. et ex eo *Hamburger* T. III. p. 43. Fontanino haud innotuit, qui sequentem principem putat.**)

1476.

Romae, apud Iohannem Philippum de Lignamine. f. Liber Historiae Ecclesiasticae Eusebii Caesariensis,

*) Prodiit Louanii apud Seruatium Sassenum 1569. tomis duobus, 8. Coloniae, ap. Am. Birnmannum 1570. f.

**) Hist. Aquil. lit. lib. V. cap. XI. p. 356 sqq.

riensis, quam Beatus Rufinus presbyter de Graeco in Latinum transtulit. Haec inscriptio non in prima pagina, sed post Lignaminei ad Xystum pontificem nuncupatoriam epistolam legitur. *In fine*: millesimo CCCCLXXVI. die XV. Maii P. M. Sixti quarti anno eius quinto completum est hoc opus. Nuncupavit Iohannes Philippus, Archiater Pontificius, Xysto IV. P. M. cuius in literas et literatos homines studium ac patrocinium in epistola praefixa mirifice extollit, atque post plurima, iussu illius typis impressa et eidem Xysto dicata ad Historiam se conuertisse et ab hac Rufiniana auspiciatum esse dicit. In quibusdam exemplaribus huius epistolae loco alia plane ad Card. Guil. de Estoutavilla legitur, unde hanc editionem distractis statim exemplaribus recusam censuit duasque adeo eiusdem typographi proposuit Fontaninus. Audiffredus contra non negat consilium forte recudendae editionis Lignamineo fuisse, sed ultra primum voluminis quinteruionem typographum non processisse idque institutum rursus abiectum esse contendit. Caeterum *Secunda* Editio, siue tota excusa siue incepta tantum fuerit, admodum rara et elegans est, literis tamen paulò crassioribus et syllabis pro saeculi more saepe contractis, de eaque nec non aliis a Io. Phil. excusis libris pluribus Fontaninus l. l. et nuper P. *Franc. Xauer. Laire* in specim. p. 232. 233. et *Audiffredi* p. 212 sq.

1479:

Mantuae, apud Ioh. Schallum Herosfeldensem.
fol. Eusebii Historia Eccl. etc. Ioh. Schallus Germanus, arte pariter ac Lignamineus medicus, vtrumque et curam et typos nouae editioni accommodauit Romana editione ignorata. Fontaninus aequae elegantem esse dicit ac Romanam. Inscripta est Fride-
rico

rico Gonzaga, Mantuae Marchioni. Epigramma in fine operis adiectum quinque distichis constans vide apud Fontaninum.

1497.

Parisiis, apud Petrum Louet. 4. Eusebii Hist. Eccl. etc.

S A E C. XVI.

1514.

*Argentinae . . . fol. min. Eadem cum Bedae Historia eccl. gentis Anglorum. Rarissima putatur, emendata non item; quippe quam deprauatissimam et mendosissimam Ioh. Grauius apud Fontaninum excitatus dicit. *)*

Intra a. 1514. et sequentem ed.

Parisiis, sine anni et typogr. nota. 8. Eusebii Hist. eccl. Rufino interprete. Accuravit et ad codices MSS. et varias edd. denuo recognouit Gaufridus Boussardus, Theol. Paris. Nuncupavit Stephano Poucherio Senatus Galliar. praesidi et Parisiens. postea antistiti.

1523.

Lugduni, apud Benedictum Bonny. 8. Eadem ex editione Boussardi.

Basileae, apud Io. Froben. f. Historiae ecclesiasticae Eusebii Pamphili Caesariensis libri IX. Rufino interprete, Rufini presbyteri Aquileiensis libri duo recogniti ad antiqua exemplaria Latina per Beatum

Pp 2

tum

*) Lib. V. cap. XI. n. IX.

tum Rhenanum, in *Auctoribus Historiae eccl.* primum locum occupant.

1525.

Parisiis, apud Franc. Regnault. 8. Eadem ex Bouffardi editione.

1528.

Basileae, ap. Io. Froben. f. Eusebii Hist. Eccl. l. IX. Rufino interprete etc. repetitio Rhenaniana, cuius tamen praefationes sunt reiectae.

1533.

Lugduni, apud Bened. Bonnyu. 8. Eadem ex editione Bouffardi.

1539.

Basileae, ap. Io. Froben. f. Eadem cum iisdem Historicis Rhen. aliquot libellis auctioribus.

1541.

Parisiis per Galeotum a Prato. f. Eadem cum iisdem ex recognitione Rhenani impressis.

1542.

Basileae, apud Henric Petri. f. Eadem in *Tom. III. Operum Eusebii Latine editorum.*

1544.

Basil. ap. Froben. f. Eadem ex ed. B. Rhenani inter *Auctores Hist. Eccl.*

1548.

Antverpiae, ap. Io. Steelfum. 8. Eadem cum iisdem *Auctoribus Hist. Eccl.* Tomis II. recufis.

1549.

1549.

Bafil. ap. Froben. f. Rufini Historiae Eccl. libri II. cum *Auctoribus Histor. Eccles.* ex interpret. Wolfg. Musculi. Similiter in repetitis a. 1554. et 1557. nec non ed. *Henricpetrina. Bas. 1611.*

1570.

Basileae, ap. Henric Petri. f. Eadem cum brevibus scholiis *Ioh. Iac. Grynæi* in Tomo II. eorundem *Eusebii Operum*, ubi tamen liber X. est ex versione Io. Christophorsoni, liber vero XI. ex Rufino.

1571.

Parisis, ap. Nic. Chesnan. f. Rufini libri duo Historiae Eccl. quibus Eusebium supplet, cum *Eusebii Hist. Eccl.* ex versione Christophorsoni et Schol. *Ioh. Curterii.*

1580.

Parisis, ap. Mich. Sonn. f. Rufini Hist. Eccl. libri II. cum eius *Opusculis* a *Ren. Laur. de la Barre* editis.

S A E C. XVIII.

1740 - 41.

Romae, typis Antonii de Rusheis. 4. Tomi II. Ecclesiasticae Historiae Eusebii Pamphili Libri novem Rufino Aquileiensi interprete, ac duo ipsius Rufini Libri. Opus in duas partes distributum, quarum altera Eusebii, altera Rufini libro continet ad Vaticanos MSS. Codices exactos, notisque illustratos labore ac studio *F. Petri Thomae Caccari* a Bononia Carmelitae rel. Accedit postremae parti eiusdem historica Dissertatio de vita, fide ac Eusebiana ipsa Rufini Translatione et cum indice locupletissimo.

Pp 3

Per

Per Centum et sexaginta sex annos Rufiniana Eusebii translatio praelo non tradita erat. Haec vero tam commendati veteribus operis fortuna iniquior Cacciaro visa est, quam tolerari diutius ab homine ecclesiasticae historiae studioso fas esset. Bene autem intellexit, non satis esse typis iterum describendum textum Rhenanianum tradere, sed emaculandum et expoliendum ab innumeris, quas facile in pristina specie detegeres, sordibus sibi sumsit, atque ita restitutum demum Valesianae versionis opponere ausus est, si iunior eius ac nitidior forma detrahere aliquid amatorum illi posset. Non opus est, ut multis declarem, quam dextre ipsi hoc propositum cesserit, cum satis superque viri doctrina et solertia ex Leonis operum editione constet, cui hoc labore quodammodo praeiuluisse videri queat. Textum igitur ad quinque insignes Codices MSS. Vaticanos collatum exhibuit, his legibus sibi scriptis, ut nihil de superiorum editorum lectione immutaret, nisi duo saltem codices suffragarentur, etiamsi in loca incideret, de quorum corruptione vix dubitari posset. Adpersit etiam notas, sed quas iuuenibus studiosis tantum, non viris doctis scripsisse videri vult: in quibus partim historica breuiter et quae Geographiam attinent vel loca SS. et PP. notantur. Ultimo loco denique et quidem in dictae *diff.* de Rufini vita et fide, quae cum libris ab ipso Rufino ad supplendum Eusebium scriptis secundum volumen constituit, *parte tertia*, de *Versione Rufiniana*, videlicet 1. de eius apud maiores auctoritate, usu et pretio, 2. de Musculana et Christophorsoniana Eusebii versionibus, 3. de Valesii translatione, 4. de Rufiniana versionis laudibus ex ipso Valesio disserit, ac 5. utriusque Rufini et Valesii versiones ad graecum textum inuicem examinat, illamque huic superiorem censet. Quo nouo tamen iudicio Valesium non protinus

tinus contemnit et flocci facit. Sed deteriorem eius conditionem a codicibus imprimis graecis Eusebii ducit, quos ad vnum omnes pro interpolatis et corruptis habet, Rufinum contra, Eusebii temporibus tam propinquum, verisimile putat ex limpidioribus fontibus hausisse. Deinde vero in potioribus ipsius Rufini vestigia pressisse ab eoque subsidia petiisse iuniores interpretes, addit atque exempla, vtrumque argumentum roborantia, quinto potissimum paragrapho subministrat.

Codices Cacciarii. Omnes Vaticani. *Primus* n. 1978. pergamenus, in quarto, circa XIII. saec. scr. Constabat fol. 174. solamque Rufini versionem continebat cum decimo et vndecimo libro ab eodem scripto. Textus in columnas diuisus. In margine variae adspersae erant annotationes.

Secundus n. 5089. quaternis scr. a. 1448. et absolutus die XIII. Decembris in Verona. Libros tantum a Rufino conuersos complectebatur. Singulis capitibus tituli praefixi et marginibus notae appictae erant, iis, quas Rhenaniana exhibet, non dissimiles. Atqui hunc potissimum se secutum testatur, quod accuratissime scriptus esset.

Tertius n. 564. formae maioris, pergamenus et in duabus columnis scriptus. Const. fol. 77. Saeculi videbatur XI. et optimas lectiones dedit. Fuit olim Reginae Sueciae.

Quartus n. 563. pergamenus, const. fol. 72. ad Saec. XII. Cacciarius refert. Literae initiales vario ornatu gaudebant. Complectitur praeterea Recognitiones Clementis a Rufino versas hac epigraphe: *Rufini Aquileiensis Episcopi. (sic) in historiam Clementis quae dicitur itinerarium Petri seu Clementis recognitionum.*

Quintus n. 385. recenti sed perpulchro caractere scr. et miniatis figuris operose distinctus, vnde ex perantiquo insigniori quopiam exemplari sumtum suspicatur editor. Const. f. 201. asseruaturque in ea Vaticanae Bibl. parte, quam Vrbinatē dicunt.

2.

*Rufini Historia Eremitica s. de Vitis
Patrum liber.*

Patres vel Sanctos, quorum vitae Rufini hoc libello enarrantur, in Nitriae eremo aliquando floruisse discimus, atque vt certius, qualem volumus librum, constet, nomina singulorum et ordinem in recentissimis editionibus obuium apposuisse plurimum inuabit.

Praemittitur *prologus* incipiens a verbis *Benedictus Deus*; desinens: *et perfectae sapientiae palmam vel patientiae requirant.* Capitula libri sunt XXXIII.

1. De S. Ioanne.
2. de Hor.
3. de Ammone.
4. de Beno.
5. de Oxyryncho ciuitate.
6. de Theone.
7. de Apollonio.
8. de Ammone.
9. de Coprete Presb. et Paternatio.
10. de Syro, Abbate, Isaia, Paulo et Anuph.
11. de Heleno.
12. de Elia.
13. de Pithyrione.
14. de Patre Eulogio.
15. de Apellen Presb. et Ioanne.
16. de Paphnutio.
17. de Monasterio Abbatis Isidori.
18. de Serapione Presb.
19. de Apellonio Monacho et Presb.
20. de Dioscoro Presb.
21. de Monachis in Nitria commorantibus.
22. de loco qui dicitur Cella.
23. de Ammonio.
24. de Didymo.
25. de Cronio.
26. de Origene.
27. de Euagrio.
28. 29. de duobus Macariis, Aegyptio et Alex.
30. de Ammone primo Nitriae Monacho.
31. de Paulo Simplice.
32. de Piammone Presb.
33. de Ioanne. *Epilogus tandem de periculis itineris ad eremos.*

Hoc

Hoc ergo opusculum, quo ab omni inde aeuo nihil paene frequentius lectitatum ac descriptum, et recenti memoria impressum est, temporibus proxime Rufinum attingentibus lectores dubios de auctore suo habuit, successuque temporis tanta opinionum hac de re seges succreuit, vt Rosweyodus decem vel vndecim enumerare posset, quibus passim adscriptus fuerit, nomina, ac Verus illius auctor non nisi recentiorum studio agnitus sit et postliminio restitutus. Quod primum a *Iac. Fabro* Stapulensi *) factum, Rosweyodus deprehendit. Nititur hoc maxime Hieronymi testimonio in *Epist. XLIII. ad Ctesiphontem*, quo ipso diu nimis ad eripiendum, quod Rufino debebatur, vsi fuerant, vt scilicet Euagrius tribuerent; deinde ipsius etiam Rufini in *Historia eccl. Lib. XI. cap. IV. inuentis*, se eiusmodi libro scribendo post absolutam historiae seriem operam daturum. Quibus positis multis et variis praeterea argumentis ex ipso plerisque libro petitis idem adstruxerunt Rosweyodus **) et Fontaninus, ***) in hoc tamen inter se discrepantes, quod ille Rufinum pro interprete tantum eorum, quae Heraclides forte aut Palladius graece scripsissent, habeat, idque ex parte causam putet, cur tam facile ignorari Rufini opera potuerit, alteram eam ratus, quod propter Origenistas nonnullos immixtos non ausus sit proprio nomine foetum suum protrudere et venditare, quamquam ne sic quidem Hieronymi inuidiam effugiens; Fontaninus contra expedita argumentatione tueatur: Rufinum ipsum scriptorem fuisse, sed nomine alterius, qui in Aegypto versatus itinera et res a se visas ipsi vt stilo romano decoraret, narrauerit,

P p 5

quem

*) In praefatione ad Paradisum Heraclidis.

**) Proleg. IV. §. X. p. XXV.

***) cap. XII. p. 360 sqq.

quem fuisse vult Petronium Bononiensem, cui Genadius scribit*) sua aetate vitas Patrum assignatas. Tantum autem abest, ut ex graeco interpretatum vitas istas Rufinum putet, ut eius potius operam graece postea versam et Palladii Historiae ob rerum cognationem immixtam esse, ita ut ex utroque auctore vnum corpus fieret, non improbabiler credat. Causam porro, ob quam Hieronymi nomen libro praefigi consueverit, minime a vero profecto abludentem Fontanus docet. Vitas Patrum aliquas, ab Hieronymo conscriptas, cum hisce Rufinianis, nullum nomen praeferebantibus, ob argumenti similitudinem compactas effecisse dicens, ut omnia ad Hieronymum tanquam vnicum auctorem referrentur. Atque iam opportunum erit, ut lectorem moneamus, vitas PP. a Rufino scriptas nunquam seorsim esse vulgatas, sed in codicibus MSS. omnibus aequae ac impressis libris a prima ad nouissimam usque editionem cum aliis diuersorum auctorum esse coniunctas, iis scilicet, quae apud Rosweydam septem prioribus libris comprehenduntur, in editionibus antecedentibus autem varie pro cuiusque concinnatoris captu dispersae sunt aut coagmentatae. Rosweydas viginti enumerat *Vitarum* harum editiones, quas tamen ad tria commode genera reuocari posse putat hoc modo, ut primam familiam ducat editio sine loco, anno et typographi nomine excusa, quam ipse reliquis omnibus vetustate anteponit, nosque suo deinde loco ad ductum eius cognoscendum dabimus; alteram exordiat editio Norimbergensis a. 1478., tertiam denique Coloniensis anni 1548. constituat. Quam viri diligentissimi descriptionem equidem haecenus valere putauerim, si non cunctis, quae usquequaque extent, sed viginti tantum ab isto enume-

*) De vir. ill. cap. XLI.

numeratis editionibus latinis regulam hancce scriptam velit. Sunt enim apud nos editiones duae, altera plane innominata, altera anni nota carens; quae et inter se diuersae et a prima, quam facit Rosweyduſ, ambae differunt. Nec dubito, quin aliquanto plures reperiri poſſint, quae inter ſe comparatae omnino nullam inter antiquiſſimas editiones intercedere cognationem euincant.

Caeterum in ipſo ſingularum editionum recenſu morem haecenus a nobis ſemper conſeruatum, vt innominatas editiones poſt reliquas ſaeculi XVmi demum commemoraremus, ſemel hoc loco deferere ac reliquis eas praemittere placuit, tum quoniam vix dubium eſſe poſſit, quin ſingulae a. 1478. vetuſtate ſuperent, tum ne a ſecunda, quam Rosweyduſ facit, editionum claſſe initium faceremus. Deinde Rufinus ſolus nobis curae eſt, cuius quidem liber in Collectione vitarum ſemper eminuit et antiquitus vnice intelligebatur, dum Vitae Patrum veteres citarent, quapropter multa, quae in vniuerſum editionibus, imprimis principibus quas putat, accuratius noſcendis, admirabili diligentia deſcribendo et inter ſe conferendo Rosweyduſ explanauit, hic omiſſa vides, quae bibliographis haudquaquam poſthabenda ſunt.

S A E C. XV.

I. *Sine loco et anno.* fol. Deeſt inſcriptio. Typis plane rudibus et qui certe in ipſa typographiae infantia impreſſam eam arguant, exſcriptam Rosweyduſ tradit. Initium libri ſic habet: *Incipit praefatio Hieronymi praebiteri in primum librum de Vita SS. Patrum.* Deinde: *Benedictus Deus* etc. Deſinit totus liber in Marino monacho. Conſtat omnino quinque libris, quorum primus Rufini noſtri poſt Prologum *Benedictus Deus* etc. a vita S. Iohannis Abbatis

Abbatis incipit. Finit in septem periculis itineris. Atque haec est princeps omnium ex Rosweydi sententia editionum, quam nisi ante a. MCCCCLXXI. excusam putat. Posterius ex Dionysio Carthus. de quatuor nouissimis probat, qui artic. 52. historiam Macarii de cranio Sacerdotis gentilis inuento narrat eamque citat ex lib. IV. Vitarum Patrum, quae in hac prima editione libro IV. habetur. Obiit autem Dionysius, Trithemio teste, eo ipso anno. Alterum ex MS. Monasterii Contracensis conicit, quod, cum verbotenus cum hac editione conueniat, ita vt descriptum ex eadem putet, completum subscriptione significatur a. MCCCCLXIX. mense Nouembri. Haec ergo editio eadem forma et ordine tertio fuit typis submissa, nulla, vt Rosweydu animaduertit, plane accessione aut immutatione, nisi quod summaria capitulum posteriores duae adiecerint et interseuerint, quae in prima omnino desiderantur. Fontanius huic primae Rosweydi anteposuit *Vlmensem apud Joh. Zainer*, de qua nos pluribus.

II. *Sine loco et anno. f.* Deest inscriptio. Initium: *Incipit prologus.* Praesto nobis est talis editio, qualem hic innuit Rosweydu, cuius initium: *Incipit prologus in vitas patrum.* Videtur summae antiquitatis, caractere gothico admodum rudi, diffluente et inaequali, paginis sectis, sine plagularum ac foliorum signis et numeris impressa. Similiter omnes literae initiales maiores et minores desunt. Prologum sequitur tabula in librum primum, cuiusmodi etiam singulis reliquorum, quatuor librorum praemittitur. In fine, qui in paginae auersae columnam alteram dimidiam incidit: *Explicit liber quintus de vitis sanctorum patrum. Deo Gratias.* Haec vltima

ultima verba literis gothicis maiusculis. Differt tamen a prima, qualem Rosweyduſ descripiſit, in eo, quod *Vita Marini*, quam in illa poſt finitum textum libri quinti ſequi notavit, tanquam ipſius huius libri pars, nempe caput XCIII. in praefenti editione compareat atque inſuper caput XCV. accedat, vitam Eufroſinae habens, quod incipit: *Fuit vir quidam Paluntius nomine etc.* deſinit verbis: *glorificantes deum patrem et filium eius Ieſum Chriſtum una cum ſancto ſpiritu in ſempiterna ſaecula. Amen.* — Manus ignota ad calcem voluminis adſcripſit: „*Excufum comperi, ex collatione cum antiquiſſima editione a. 1462. circa idem tempus.*“

III. *Sine anno et loco.* f. Absque inſcriptione incipit: *Prologus infructuoſum.*

Sine loco et anno. f. Inſcriptio abeſt. Primo loco exhibentur vitae PP. quae Ruſino Aquil. tribuuntur, deinde ſub titulo *exhortationes ſanctorum patrum et perfectiones monachorum, quas de graeco tranſtulit hyeronimus*, vitae eremitarum a Graeco Anonymo ſcriptae interpretibus Pelagio Diacono, Ioanne Subdiacono et Paſchaſio Diac. apud Rosweyduſ libris V. VI. et VII. comprehenſae. In extrema vero parte admodum a Rosweyduſ textu differunt. A Paſchaſii praefatione volumen exorditur, cui literis maiusculis ſuperſcriptum: *Prephatio Operis.* Ante prologum autem inſcriptio legitur: *Diui hyeronimi libellus de vitis patrum editus feliciter incipit*, proximumque deinceps caput inſcriptum eſt *de Sancto Iohanne baptiſta.* Impreſſus eſt caractere minuto gothico eleganti, qualem alibi non vidimus. Ad calcem
noſtri

nostri exemplaris manus ignota adscripsit *opus hoc Neapoli a Magistro Matthia Morauo circa a. 1470. impressum maxime probabile videri.* Certe Italica est, nam familiam Germanicarum editionum haud duxit.

*Ulmae, ap. Ioh. Zainer, f. a. fol. Deest inscriptio. Impressum est paginis latis, caractere gothico admodum luculento in charta nitidissima. Exordium fit in auersa primi folii pagina a registro duabus columnis impresso, per sequentia nouem folia integra, excepta vltimi folii columna quarta, quae vacua est, continuato. Textus complet folia CCCLXXV. Constat duabus partibus seu libris, quarum prima a Rufinianis vitis incipiens, quas eodem plane ordine, quo supra enumeratae sunt, exhibet, Hieronymianas S. *Hilarionis* etc. itemque feminarum, quas ille contexuit: denique multas alias e diuersis auctoribus subiungit. Inscripta est: *Incipit prologus sancti Hieronimi cardinalis. presbiteri. in libros vitaspatrum sanctorum. Egiptiorum. etiam eorum que in Scithia Thebaida. atque Mesopotamia morati sunt: non solum quos oculis vidit. maximoque labore inspexit: verum et quamplura a fide dignis relata inscripsit notabili diligencia. Denique aliorum etiam autenticorum libellos. fideliter e greco in latinum transtulit: et ab aliis translata pro sui perfectione huic operi inseruit.* Subscriptio sonat: *Finit vita beati patris Efreem. et per consequens liber primus vitaspatrum.* Altera pars exordium ducit (p. CCXV. a libro, qui apud Rosweydam tertius est et ab eo Rufino simul adscribitur, cuius Prologus *Vere mundum quis dubitet meritis stare sanctorum*, qui hoc loco toti secundae parti praefigitur. Textus inscriptio est: *Incipiunt adhortationes sanctorum patrum perfectionesque monachorum.**

ceteri-

ceterique subsequentes libelli, quos de graeco in latinum transtulit sanctus Hieronymus cardinalis presbiter. Finitur in epistola S. Macharii ad Monachos, verbis *Prestet nobis itaque dominus ut inueniat in nobis talem mansorem. qui uiuit et regnat deus in secula seculorum. Amen.* Extrema denique subscriptio: *Liber Vitaspatrum sancti Hieronymi cardinalis presbiteri secundum alphabeti ordinem bene registratus impressus per Iohannem Zainer in oppido Vlm finiunt feliciter.* Memorant de Bure Bibl. instr. T. I. p. . . Seemiller Biblioth. Ingolstd. Incunab. Typogr. fasc. I. p. 128. n. 30. adde *Helmschrot* T. II. 72. Seruat etiam Bibl. Reg. Acad. Ex allatis autem constabit, quantum inter hanc et reliquas editiones discrimen intercedat.

1478.

Norimbergae per Anton Koburger. Nonas Mai. fol. Inscriptio deest. Charactere gothico maiori paginis sextis impressum. Incipit a praefatione, quam ad ed. 1483. notabimus, quae editionem innotinatam et Vlmensem tangere videtur. Cf. etiam *Seemiller Incun. Typ. Ingolst. Bibl.* fasc. II. p. 25. n. IX. Accuratus descripsit Rosweyodus imprimisque ea, quae de dispositione totius voluminis per literas Alphabeti editor docet, distincte enucleauit. Ex his autem, quae Proleg. XIX. de contentis huius editionis annotauit, intelleximus, ex Vlmensi aequae ac Rosweydi principe esse conflatam. Rufini liber ut in superioribus ab initio exhibetur.

1483.

Norimb. per Ant. Koburger. fol. S. Hieronymi Cardinalis presbyteri vitae Patrum. *In fine:* Anno christi natiuitatis Millesimoquadringentesimo octua.

octuagesimotercio. Nonas vero April. ob beatorum patrum profectum vitam heremiticam diligentium gesta, quorum (haud immerito) memoriter sunt commendanda. Opus (*Vitaspatrum* appellatum) insigne a quamplurimis excerptum codicibus per sacrarum scripturarum viros admodum peritissimos. In oppido Nurnbergen per Anthonium Koburger oppidi prefati incolam, quam compe impressum. fuit feliciter. — Character est medius inter gothicum et rotundum et ad hunc prope accedens. Impressum est paginis sectis. Sequitur post subscriptionem index rerum, quem praecedit praefatiuncula supra in antecessum iam laudata, quae novam atque a superioribus editionibus, quas confusas vocat, recedentem partitionis rationem explicat. *In quatuor*, inquit editor anonymus, *distinxi partes diuisas differentesque. In cuius prima collegi hystorialis. In parte secunda libellos et doctrinalia. In parte tertia de regulari obseruantia. Et finali parte de laude et virtutum efficacia. Ita sane: ut pars prima per hystorias: secunda per libellos: et paragraphos: pars tertia per rubricas et quarta per rubricarum capitula distinguuntur* etc. Cf. etiam Repetitio ed. Koburgerianae 1478. Pray Index libr. rar. Bibl. Bud. P. I. p. 506.

Venetiis, per Octavianum Scotum Modoëtiensem. 4. B. Hieronymi Vitae Patrum. Rosweydis. In Cat. Bibl. S. Angeli ad Nidum Neapoli (1750: fol.) p. 152. occurrit absque typographi indicio. Commemorat etiam talem fere editionem Vitarum, quae dimidia folii vltimi parte truncata erat, Cl. Helmschrot P. II. p. 105 sq. quam eandem cum hac esse nullus dubito, sed lectorem curiosum ad eundem missum facio.

Sine loco et typographi nomine. f. Vitalpatrum. Rosweydeus laudat et Germanicam sibi videri addit.

1485.

Norimbergae, ap. Anthon. Koburger. f. Eadem. Weislinger Catal. Bibl. Ord. S. Ioh. Hieros. Argentorati p. 110. Aliam eiusdem anni et formae, sed loco et typographi nomine destitutam Rosweydeus octavo loco commemorat. Alteruter erraverit, an vterque vera tradiderit, videant alii.

1500.

Venetis, apud Bonet. Locatellum. 4. Vitalpatrum. Haec in titulo literis maiusculis inter gothicos et rotundos mediis, quibus, minutioribus tamen, totum volumen exscriptum est. In fine. Beatissimi Hieronymi Card. presb. sancte rom. eccl. cath. doctoris praecipui Libris qui vitalpatrum inscribuntur: diligenter examinatis: vigilantique studio emendatis: atque per punctas et comas distinctis: finem imposuit Venetis Bonetus Locatellus presbyter. Iussu impensisque viri domini Nicholai ex Franchfordia oriundi. Anno ab incarnatione domini nostri Iesu christi. Millesimo quingentesimo. Octavo Idus aprilis. — Incipit ab iis quae sequuntur subscriptionem editionis 1483. pariterque ac illa paginis lectis impressum est. Vtraque admodum luculenta.

S A E C. XVI.

1502.

Lugduni, per Nicolaum Wolff de Iutrea. et venduntur a Iacobo Huguetano. 4. P. Hieronymi Vitae S. Patrum. Titulus sinit insigne bibliographi
Tomus I. Qq ligae

ligno quidem impressum, sed quod aeris paene *argi-*
Belov et nitorem refert cum inscriptione: *La marque.*
de Jacques. Huguetan libraire en ::. Hoc supra:
 Vitalpatrum. *Circum latera eiusdem versiculi:*

Si uirtus animi rebus praestare caducis.

Creditur excultis nil dignum duxero libris.

Ecce parare tibi posthac studiosa iuuentus.

Ere potes modico quos multo impressimus
 auro.

Infra legitur: Venundantur lugduni ab iacobo hu-
 guetano eiusdem civitatis bibliopola et cive in vico
 mercuriali ad angiportum qui in Ararin ducit. Et pa-
 risiis in vico sancti iacobi sub diva virgine prope san-
 ctum benedictum. *In fine* subscriptio, quae in supe-
 rioribus, additis: *Impressum Lugduni amenissima*
urbe. Per magistrum Nicolaum Wolff de Lutrea
MCCCCCII. mensis Aprilis die vero XXVIII.
 Expressa est Koburgeriana, caractere gothico minu-
 to, paginis sectis. Laudatam praeterquam a Ros-
 weydo nusquam invenimus. Praemittitur epistola
 dedicatoria *Hugonis Dissuti* in utroque Iure Doct.
 Cabilonensis Canonici, qua Ioanni de Ponpeto, I. V.
 D. Cabilonensique Episcopo ac abbatialis monasterii
 S. Petri prope muros Cabilonenses Commendatario
 administratorique perpetuo operae suae praetium ex-
 ponit, nihil sani, nihil prorsus a mendis tutum supe-
 rioribus editionibus tribuens, ut sibi soli omnem ema-
 culationem debere intelligant.

1507.

Lugduni, per Jannot de Campis. 4. Eadem.
 cum eadem Io. Dissuti praefatione. *Rosw.* In *Cat.*
Musei Britt. eiusdem anni et formae editio *sine loco*
 prostat.

1508.

1508.

*Venetiis, per Bonnetum. 4. Eaedem. Vndeci-
ma apud Rosweydam.*

1509.

Lugduni, per Steph. Balann. 4. Eaedem.

1512.

*Lugduni, per Iacobum Sathon. 4. S. Hiero-
nymy in vitas patrum celebre opus. Rosw.*

*Venetiis, apud Nicolaum de Francofurdia. 4.
Idem opus. Rosw.*

1515.

*Lugduni, per Jac. Myt. 4. S. Hieronymy in
vitaspatrum percelebre opus, oculos mortalibus ce-
lumque aperiens.*

Scandere celsa volens supremi sidera celi

Me planum lecto quisquis habebit iter:

Hic cernet magno celum subisse labore

Antiquos: levior ad datur astra via.

Venundantur Lugduni abs Iacobo Huguetan in vico
Mercuriali ad angiportum, qui in Ararin ducit. *In
fine:* Beatissimi Hieronymy Cardinalis presbyteri, fan-
cte Romane ecclesie Catholice doctoris praecipui Li-
bris, qui Vitaspatrum inscribuntur, diligenter exami-
natis vigilantique studio emendatis atque per puncta et
commata distributis nuper finis imponitur. Impressis
Lugduni per honestum Iacobum Myt. 1515. die ve-
ro XVII. mense Augusti. *Pray ind. libr. rar. Bibl.
Bud. T. I. p. 507.*

1520.

*Lugduni, per Iacobum Marechal. 4. Idem
opus. Rosw.*

Qq 2

1536.

1536.

Lugduni S. Hieronymus de vitis Patrum.
Cat. Bibl. Barber.

1537.

Lugduni, per Anton. Vincentium. 4. Idem.
Rosw.

1547.

Coloniae, per Gasparem Gennepaeum. f. Pro-
totypon veteris Ecclesiae, continens Vitas, gesta, di-
ctaque sanctorum Dei amicorum vtriusque sexus au-
ctore seu rhapsodo S. Hieronymo partim, partim
aliis atque aliis.

Adornavit hanc editionem frater Theodoricus
Loher a Stratis Carthusiae aulae Mariae in Bruxia
Prior ac Prouincialis visitator eamque dedicauit Prin-
cipi Othoni S. R. E. Card. episcopo Augustano, quem
in epistola sua dedicatoria (d. Ratisponae a. 1546.)
de opera in hunc librum impensa edocet *se antiquis
iisque fide dignis MSS. exemplaribus octo aut decem
simul collatis textum recognouisse et restituisse, dein-
de in ordinem certum, juxta seriem et rationem
temporum, quo quisque patrum huic illuxerit mundo,
digressisse.* Constat haec editio quinque libris vt pri-
ma, sed ordine multum immutato et quibusdam ex
secunda editione et aliunde (Vlmenfi puta, quam
ignorauit Rosweyodus) additis. Rufini liber non con-
tinuo tractu, sed dilaceratus exhibetur, nempe ex tri-
bus, quibus liber primus constat, partibus, prima de
sanctis viris et secunda de sanctis mulieribus permixta
et conflata est e Rufino. Reliqua vide apud Ros-
weyodum.

1548.

Ibidem, apud eundem typogr. f. Vitae sancto-
rum Patrum veteris Catholicae atque Apostolicae Ec-
clesiae

clesiae dicta gesta que insignia et admiranda excellentium aliquot Dei amicorum vtriusque sexus contententes, auctore D. Hieronymo partim, partimque aliis atque aliis, quos versa pagella nosse poteris. Accepta et approbata ab Ecclesia Catholica ante annos plus mille quinquaginta.

Ab eodem editore proficiscitur, qui nouam tamen epistolam dedicatorem (d. Augustae XII. Kal. Febr. 1548.) ad Henricum Abbatem Coenobii Ord. D. Bened. in Wiblinghen Constantiensis dioecesis praemisit, in qua *a plus mille erroribus ad vetustissima pariter ac diuersa exemplaria vitas Patrum repurgasse se* affirmat. Quod vtrum de iterata hac opera eius, an de cura vniuersa intelligendum, nouane editio sit, an titulus tantum prioris mutatus, nescire se Rosweyus fatetur. Ordo idem est ac in superiore et Rufiniani operis eadem plane ratio, omninoque nihil differre Fontanus scribit.

1596.

Compluti, apud Io. Gratianum. 4. Vitae Sanctorum Patrum. Rosweyus.

S A E C. XVII.

1615.

Antverpiae, ex off. Plant. f. Vitae Patrum de Vita et Verbis seniorum siue Historiae Eremiticae libri X. Auctoribus suis et nitori pristino restituti ac Notationibus illustrati Opera et studio Heriberti Rosweydi Ultraiectini e Soc. I. Theol.

Totius huius operis ratio ad nos haud pertinet. Sufficit indicasse, quaenam Rufini partes in eo sint. Vitae scilicet Patrum Eremitarum librum secundum huius collectionis constituunt. Editor autem non

veritus est totum etiam tertium librum *Verba Seniorum* inscriptum et in sectiones CCXX. diuisum, cuius prologus *fere mundum quis dubitet meritis stare sanctorum*, Rufino deferre. Cuius iudicii sui causam tam vniuersam stili similitudinem, quam singulorum in vtriusque libri prologo locorum convenientiam praetendit, quae posterior tamen vix admittenda erit, sed diuersum potius auctorem Rufini imitatore proderet videtur. In prolegomenis, vt supra iam indicauimus, fusius de fatibus omnium horum scriptorum de vitis Patrum et Rufini libris disputat. Singulis libris notas haud vulgaris eruditionis plurimumque criticas adiecit.

1617.

Lugduni fol. Vitae Patrum. Studio *Heriberti Rosweydi*. Repetitio Antuerpianae.

1628.

Antuerpiae, ex off. Plant. f. Vitae Patrum studio *Herib. Rosweydi* editio secunda varie aucta et illustrata.

Rufini liber I. a p. 445 - 491. extenditur. Secundus, qui ibi tertius est, a p. 492 - 535.

Versiones. Mature in *Graecam* linguam traditam esse Historiam eremiticam, haud temere Fontaninus asseruit. Extat enim etiam nunc in MSS. codd. pura puta haec versio, a Palladii Historia Lausiaca plane diuersa sub *Hieronimi* nomine. Talem in Biblioth. Coisliniana se deprehendisse notauit *Montefalconius* p. 198. sub titulo *Historiae monachorum Aegypti*, cuius verum auctorem ille quidem ignorabat, vt ante eum *Io. Meursius*, qui in praefatione ad
Palladii

Palladii Historiam Lausiacam, quam graece vulgavit, penes se librum esse inquit *de Vitis Patrum Aegypti* a nostro haud dubie nequaquam diuersum. Quid? quod *Cotelerius* adeo in *Monum. graec.* T. III. p. 171. praefationem et partem huius versionis ex Codicibus Colbertinis et Regiis, quos laudat p. 564. ediderit, vbi in Cod. Colbertino 1213. Rufini Histor. Graece scriptam et Hieronymi *Presb. Dalmatae* nomen praeferentem, post Palladii Lausiacam extare annotauit. Fragmenta etiam huius versionis ex Codd. Venetis et Augustanis Rosweyodus accepisse se scribit Proleg. IV. §. VIII. p. XXIII.

Nec Graece solum versa est, sed in *Syriacam* et *Arabicam* linguam etiam transfusa, vt Fontanino Maronita quidam narrabat. Frequentissime denique linguis recentioribus loqui docta, quarum versionum antiquissimae sunt *Italicae*, plurimae *Gallicae*, nec *Belgicae*, *Germanicae* et *Anglicae* desunt.

Italica I. 1476. *Venetis*, apud *Anthon. Bartholomaei*. f. in libros VI. distincta, quorum I. Hieronymi nomen gerens ex diuersis auctoribus, sed maximam partem Rufino, constat.

Italica II. 1589. *Venetis*, apud *Gurras* (in typograph. *dei Guerra*) 4. cum figuris ex noua interpretatione Io. Marci Verdizotti. — Has duas commemorat Rosweyodus; sed longe plures intra paucorum annorum spatium saeculo decimo quinto Italia vidit, quarum octo vnus *Francisci Car. Alter* libellus (bibliograph. *Nachrichten Wien* 1779. 8.) profert, nempe 1) 1477. in *Vinetia* impressa da *M. Gabriel di Pietro da Trivisio*. f. nitidis characteribus, columnis sectis. 2) 1477. in *Vicenza* per *Herm. Liechtenstein*. f. 3) 1479. in *Vinetia* per *M. Nicolao Giranengo*. f. 4) 1483. in *Venezia* per *Bernardino di Pino da Como*. f. 5) 1490. in *Milano* pergli

discreti Compagni *Leonardo Pachel* et *Hulderico Scinzenzeller*. f. literis gothicis minusculis, absque signaturis. 6) 1493. in *Vinegia* per *Gioanne*. f. 7) 1499. in *Milano* per *M. Vld. Scinzenz*. f. 8) 1499. in *Venezia* per *Cristof. di Pensa*. f.

Gallica I. 1486. *Lugduni*, laudatur in editione *Anglica* mox adducenda.

Gallica II. 1494. *Parisis*, ap. *Io. Daprè*. f. cum figuris, interprete anonymo. Ex secunda latina expressum monet *Rosweydu*s.

Gallica III. *Parisis*, absque indicio anni et *typographi* 4. cum figuris. Cum praecedente plane convenire ac forte ea priorem esse *Rosweydu*s notat.

Gallica IV. 1605. *Parisis* apud *Guillelm. Chaudiere* 4. cum figuris interprete anonymo. Ex tertia latina expressam vult *Rosweydu*s. Quatuor libros tantum continet omisso toto quinto libro et *Paschasio*.

Gallica V. 1606. *Parisis*, ap. *Guil. de la Nove*. 8. Interprete *Iacobo Gaultier*. Continet primum et secundum librum *Rosweydi* collectionis ex ed. secunda latina.

Gallica VI. 1657. *Parisis*, apud *Petrum Petizum*. 4. interpr. *Arnoldo Andillio* Tomi II. ed. IV.

Gallica VII. *Fosseo* interprete laudatur a *Tillemontio* in *Vita S. Apollonii* T. X. p. 36.

Belgica I. 1490. (*Zwollae*) ap. *Petrum van Os*. f. Constat tribus partibus varie dispositis et mixtis. *Rufini* librum totum continet.

Belgica II. 1498. *Delphis*, apud *Henricum Ekert van Hombrech*. f. priori similis.

Belgica III. 1511. *Leydae*, apud *Io. Seversoen*. f. sequitur priores.

Germanica. sine anni et loci indicio. f. cum figuris. Conuenit fere cum *Belgica* editione. *Rufini* vitae a folio LXXXV. circiter ad CLXI. extenduntur.

Anglica.

Anglica. 1495. *Westmonasterici apud Wynkyn de Worde.* fol. interprete *Guilermo Capton*, ad editionem Gallicam Lugdunens. 1486. confecta est.

Codices. Ex pluribus harum Vitarum codicibus, qui Rosweydo praesto fuerunt, Rufini librum exhibebant:

MS. S. Floriani. f. in membrana ante annos DCCC. scriptus.

MS. Ingolstadiensis Collegii Soc. Iesu. f. in membrana scriptus valde vetustus.

MS. Audomarenfis ex ecclesia collegiata S. Audomari, vetustus et maxime perfectus. Librum Rufini sub ipsius nomine exhibet.

MS. Affligeniensis ex Abbatia S. Petri apud Aloum in folio, membrana bonae notae.

MS. Crisbiniensis ex monasterio Ord. S. Bened. apud Valentianas. f. in membrana scriptus a vetusta manu.

MS. Aquicinctinus ex coenobio Ord. S. Bened. apud Duacum. f. in membrana.

MS. Laetiensis maior ex monasterio S. Bened. sub Patrocinio S. Lamberti f. in membrana. Liber secundus hic *Posthumiano* adscribitur et dicitur ad *Phydosum* missus.

MS. Laetiensis minor, olim S. Michaelis in Sar-to, 4. in membrana.

MS. Bonae Spei ex Abbatia eiusdem nominis Ord. Praemonstrat. apud Binchium Hannoniae oppidum, 4. obl. in membrana caractere bono et vetere. Fragmenta tantum ex diuersis libris et *Rufino* continet.

MS. Moretianus f. in membrana, non valde vetustus quidem, sed plurima continens. *Rufini* librum

Posthumiano vt Laetienſis maior adſcribit. A filiis D. *Moreti* acceperat Roſweyduſ.

MS. S. Iacobi in Inſula vbi eſt Abbatia Ordini S. Bened. Leodii. f. in membrana a. MCCCXII. ſcriptus.

Ex eadem Abbatia habebat libellum chartaceum, S. in quo *vita S. Onuphrii* erat recenti manu.

MS. Camberonenſis ex Abbatia S. Mariae de Camberone Ord. S. Bernardi apud Athum in membrana, f. recentiore manu. Liber Rufini ſub hoc titulo venit: *Incipiunt actus SS. Patrum a Poſthumiano monacho editi et ad Fidoſum miſſi.*

MS. Claromareſcanus ex Abbatia S. Mariae de Claromareſco iuxta Audomarum, Ord. S. Bernardi, f. in membrana caractere bono, ſed non valde veteri. Liber Rufini nulli auctori inſcriptus eſt.

MS. S. Mariae Bibrach in Germania, f. in membrana, caractere vtcunq; vetuſto.

MS. S. Petri in Munſter: f. in membrana, recentiore caractere quaedam tantum ex libro Rufini continet.

MS. S. Sepulcri Maior ex monaſterio S. Sepulcri, quod Cameraci eſt Ord. S. Bened. f. chartaceus recentiore manu. Rufini liber Palladio tribuitur et ab Hieronymo Graece verſus dicitur.

MS. S. Sepulcri Minor. 4. in membrana, manu recenti. Librum Rufini Hieronymo tribuit.

MS. Carthuſianorum Mariae de Gratia prope Bruxellas, f. in membrana ſcriptus a. 1460.

MS. Ruraemundanus ex Collegio Soc. Ieſu Ruraemundae, f. in membrana, ex ed. prima videtur exſcriptus.

MS. Sionius monaſterii religioſorum de Sion Ord. S. Auguſtini Contraci, f. chartaceus ſcr. a. 1469. haud dubie ad ed. primam.

3.

Basilii M. regula seu instituta Monachorum.

Haec Rufini versio, ut ab ipso olim in Italia vulgata erat, S. Benedicti aeuo vulgo *Regula S. Basilii* audiebat, atque tunc temporis et in sequentibus saeculis frequenti lectione per monasteria versabatur. At recentioribus a typographia inuenta temporibus non admodum typis frequentata est. Primus eam vulgavit *Iohannes Franciscus Brixianus* Monachus Congregationis S. Iustinae, anno

1500.

Venetis, apud Lucam Antonium Iuntam. 4. in libro, cui titulus: Quatuor primus approbatae religiosi quibusque viuendi formulae. Haec editio postea renouata est

1519.

*Parisis, apud Io. Petit. 4. vbi tamen, ut Fontaninus obseruat, qui in codicibus MSS. est *Vrsei*, mendose appellatur *Vrsarius*, fortasse *Vrsacius* dicendus. Monachus Brixianus adnotauit in fine, hanc regulam in suo fonte apud Graecos amplio-rem et in ordine accuratorem haberi, eamque se cum aliis eiusdem Basilii diuersis tractatibus Rufino interprete propediem Latinis donaturum. *)* Ad manus nostras est editio operum Basilii M. latina ex interpretationibus Io. Argyropuli, Geo. Trapezuntii et Raphaelis Volaterrani, anno

1523.

*Parisis, apud Iod. Bad. Ascens. f. parata, in qua *Regula de Institutione Monachorum* Rufino interprete*

*) *Fontan. lib. V. cap. I. p. 207.*

terprete a folio CLVI. vsque in finem legitur. Fol. CLV. extremo praefatio Rufini in opus ipsum, quod capitibus centum constat, legitur. In fine praecedentis opusculi subscriptum: *Finis Operum D. Basilii M. per R. Volaterranum traductorum. Sequitur Regula et quaedam alia per Rufinum translata. Quorum similia fere in superioribus habentur opusculis.* Id quo sit referendum, non video, cum in ipso hoc opusculo totum volumen desinit. Nisi forte ex ultima subscriptione diuinare aliquid audeas, quae sic sonat: *Explicitae sunt Institutiones Monachorum S. Basilii M. Caesariensis episcopi. Sub cuius regula militant omnes Monachi orientales et in Asia ferme et Graecia, et olim etiam Carmelitae, vt et nunc, non sane multis mutatis. Epistola ad B. Gregorium Nazianzenum prius inter translata ab R. Volaterrano posita est.* — Ita vero et hanc Rufiniana translationi debere existimauerit oportet editor vel edendorum auctor saltem Iacobus Faber Stapulensis. Caeterum hic quoque *Vrsarius* pro *Vrsacius* exscriptum est. Repetita est, si quid iudico, haec editio, anno

1531.

Coloniae, apud Eucharium. f. quam Fontanus laudat.

1575.

Coloniae, apud Geruinum Calenium. f. Eadem regula, accessit Regula S. Benedicti, Commentario illustratae per Iohannem Cardinalem a Turrecremata p. 537.

Vera ac germana praee caeteris Rufini interpretatio creditur, quae laudatur in Concordia Benedicti Anianensis, cuius Codici Regularum seorsum inferitur. Hinc ad membranas Colonenses, olim ex autographo

tographo S. Mariani Treuirensis descriptas, vbi Rufiniana Regula primo loco legebatur, ad atruissimam expressam euulgauit *Lucas Holstenius* anno

1661.

Romae, ap. Vitalem Mascardum. 4. in editione Codicis Regularum quas SS. Patres Monachis et Virginitibus Sanctimonialibus praescripsere. Collecta olim a S. Benedicto Anianensi Abbate. Parte Prima.

Ex Membranis Colonienfibus descriperat et ad Lucam Holstenium editionis causa miserat an. 1643. Fabius Chisus Neritiorum tunc Episcopus sedis Apostolicae apud Vbios Apocrifarius, postea summus Pontifex Alexandri VII. nomine. Mox

Parisiis, ap. Ludouicum Billaine. 4. eadem editio repetita est et nuper admodum anno

1759.

Augustae Vindelicorum. Sumpt. Ignatii Adami et Franc. Ant. Veith. f. cum eodem Codice a Mariano Brockie multis accessionibus aucto, amplificato et in sex Tomos diuiso Tomo I. parte prima p. 67-108. haec Basilii Regula recusa est.

Praeterea de quodam consilio edendae huius Regulae Rufinianae vna cum aliis eiusdem operibus, initio saeculi XVII. nescio quibus auctoribus suscepto, sed quod exitum non habuit, Fontaninus in medium profert verba sequentia praefationis in opera S. Basilii gr. lat. *Parisiis apud Mich. Sonnium a. 1617. in folio impressa: Exstat etiam asceticorum librorum epitome vel certe regularum fusius expositarum, quam latinitate donauit Rufinus Aquileiensis, ac librum de institutis monachorum appellauit, eaque Coloniae vna cum*

cum caeteris Rufini seorsim edetur, praesertim cum ordinem Regularum non seruet, quem Basilii opera prae se ferunt. Idem obseruat, Frontonem Ducaem ibidem Tomo II. p. 28. col. 2. in notis ad *Regulam fufius disputatam* emendationes Latinae versionis Rufini ex duobus MSS. codicibus Puteanis inseruisse. Porro aliam Basilii regulam esse, quam Prosper Stelartius in libro, cui titulus: *Fundamina et regulae omnium ordinum*, edito *Duaci per Balthassarem Bellerum* a. 1626. 4. p. 138. attulit. Denique hos insuper et obiter quidem *Codices* Fontaninus laudauit, 1) vnum peruetustum membranaceum Bibliothecae Sanctae Crucis in Hierusalem. 2) alterum vetustissimum Bibliothecae Sancti Germani a Pratis, in quo in ducentas interrogationes totidemque responsiones iisdem subiectas Regula diuisa sit.

4.

Basilii M. Homiliae VII. a Rufino conuersae.

Hae non nisi a *Iuliano Garnerio* in ed. Operum S. Basilii, Parisiis 1722. Tomo II p. 713. ex *Codicibus Regio et Colbertino* editae sunt. Easdem in codice Bibliothecae Vaticanae Vrbinatae n. 67. membranaceo deprehendit *Fontaninus*.*)

In Benedictina Operum S. Augustini editione post initium Tomi IV. exstat *S. Basilii praefatio ad Commentarium in Psalmos* olim S. Augustino attributa, quam editionis illius auctiores interpreti *Rufino* transferunt, quod item in codice Bibliothecae Thuanaeae T. II. p. 456. fieri Fontaninus obseruat. Haec est *praefatio Homiliae I. S. Basilii*, a Rufino Latine translata: quam pariter Thomafius vtrique Psalterio editionis I. et II. p. XI. et XLIII. praeposuit. *Fontan.*

5. Pam.

*) I. I. cap. VIII. I. p. 299.

5.

Pamphili Apologia pro Origene a Rufino conuersa.

Ex sex libris, quibus haec Apologia constabat, solus primus a Rufino latine redditus est. Reliquos, quorum quatuor ab Eusebio et Pamphilo coniunctis studiis, sextus ab Eusebio solo compositi erant, non attigit. Fuit haec ex causis vna, quas cum aliis non grauioribus ad derogandum vero auctori librum Hieronymus excogitauit, et Fontaninus seuera lance expendit. Lib. V. cap. V. III. p. 254 sqq. Insertus est hic liber vna cum Rufini Apologia in variis Origenis et Hieronymi editionibus, veluti *Hieronymi Martiana*, Tomo V. p. 219-249. *Origenis Ruai*, Tomo IV. inter Opera ad Origenem spectantia primo loco, ad sex codices MSS. 1. Corbeiensis tum S. Germani a Pratis noni saeculi. 2. Regium. 1641. XIII. saec. 3. Sorbonicum. 4. S. Remigii Remensis. 5. S. Vitoni. 6. S. in periculo maris, nec non eos, ad quorum fidem libri *de principiis* emendati erant, collatus praeuiaque docta et ampla Admonitione.

6.

Origenis libri IV. de Principiis et Homiliae.

Reperiuntur haec opuscula ex Rufini interpretatione in omnibus Origenis operum editionibus. Librorum *de principiis* prima editio videtur esse ea, quae cum *variis Origenis operibus* studio Constantii Hierothei Canonici regularis Sancti Saluatoris facta est *Venetis apud Lazarum Soardum. 1514. fol.* Hinc in Erasimianas transiit. In nouissima *Ruai* extat Tomo IV. Quod Homilias attinet, haec pariter in omnibus

bus operum descriptionibus cum latinis tum graece ac latine editis prostant. Ne quis autem miretur, si intellexerit, in antiquioribus non Rufino sed Hieronymo earum interpretationem tribui: in omnibus codicibus MSS. idem fieri discat. In quibus insuper prologi plerumque omnium librorum inuidiae euitandae gratia resecti sunt, ne Origenis errorum metu, quorum suspicione Rufinus premebatur, lectores ab emendo deterrentur, vt Erasmus libere in censura Homiliis in Genesin addita edixit. Vnum, si bene memini, commemorat Fontanius, qui *Rufinum interpretem* simpliciter adscriptum habuerit, codicem Homiliarum in Leuiticum Bibliothecae S. Antonii Venetiis, sed quae incendio interim absumta est. In editione Ruai Homiliae in *Genesin, Exodum, Leuiticum, Numeros, Iosue, et Iudices* Tomo II. (1733.) p. 52. vsque ad 489. in *Psalms* ibid. a p. 654-700. *Libri decem in Pauli Ep. ad Romanos* Tomo IV. (1759.) pgg. 458-689. leguntur. Praeterea peculiare quasdam occurrunt editiones, quas iuxta Fontaninum enumeratas dabimus.

Coniunctim *Origenis* Homilias in *Genesin, Exodum, Leuiticum, Numeros, Iesu Naue* et *librum Iudicum*, diuo *Hieronymo interprete*, primus omnium edidit *Aegidius Viterbiensis diuinorum verborum oratori excellenti, Ordinis eremitarum*, postea S. R. E. Cardinali, nuncupatas, *Aldus Manutius*, Venetiis 1503. fol. Editioni operam suam commodauit Monachus, qui nomen suum in praefatione reticuit, multum se debere professus sodali suo in coenobio Patauino Sanctae Iustinae, Hieronymo a Valentis, Hispano. Quamquam autem vniuersi operis interpretem Hieronymum facit, nimirum quod in codicibus MSS. vnde illud eruit, pro Rufino ab librariis *Hieronymum* scriptum reperisset, vt eius nomine volumen acceptius euaderet:

evaderet: prologum tamen, quem in codicibus repererat, tanquam alienum ac Hieronymo haud dignum praetermisit. *Haud quidem dubitare se*, inquit, *tam auctiorem quam interpretem absque prooemio opus edidisse, verum scriptorum incuria ad nos minime pervenisse.* Recusa est haec editio iterum a *Bernardino Benalio, Venetiis 1512. fol.*

Homilias in Leuiticum in libros XVI. digestas *Rufini* nomine ex Codice Corbeienfi primus vulgavit *Iodocus Clichtoveus, Luteciae typis Wolfgangi Hopyllii 1514. fol.* Perperam *Cyrillo* tribuuntur in latinis Patris eius editionibus, ex quibus duas prae caeteris appellat *Fontaninus, Coloniaensem per Melch. Nouefianum 1546. tomis duobus in folio, accurante Petro Canisio, factam, in quo Tomo I. p. 41. extant; et Parisiensem apud Mich. Sonnium a. 1573. fol. vbi p. 66. reperiuntur.*

Homiliarum in Numeros prologus, qui sicut reliquarum etiam praefationes in editionibus typis descriptis et codicibus desideratur. seorsum in quibusdam codicibus reperitur, quorum complures apud *Fontaninum* lib. V. cap. VII. p. 286 sq. enumeratos videas. Editus autem est ex codice *Bigotiano* ab *Henrico Vallesio* in notis ad *Historiam Eusebii* lib. VI. c. XXXVIII. et pluribus collatis *Petro Franc. Chiffletio* in *Paulino illustrato Parte II. c. XXV. qui tamen non Vrsacio, sed Donato* inscripsit. De quo errore eiusque occasione accurate *Fontaninus.*

Homiliarum in librum *Iosue* codicem MS. subnotavit *Fontaninus* ex *Bibliotheca MS. Antonii Augustini* edita *Tarracone* apud *Philippum Mey 1587. 4. cod. 48. hoc lemmate: Origenis Alexandrini, qui et Adamantius, in librum Iosue Homiliae XVI. Beato Hieronymo interprete, vel Rufino, ad Chro-*
Tomus I. R r matium.

matium. Liber in membrana annorum CCC. et ultra, forma quadrati.

Homilias IX. in Iudices a Rufino translatas et cum prologo ad Apronianum directas post Merlini primam editionem latinam Operum Origenis (Parif. 1512.) vulgavit Constantius Hierotheus cum aliis Adamantii Operibus in Nouum Testamentum, praemissa Apologia Iacobi Merlini pro Origene, Venetiis apud Lazarum Soardum 1516. fol. Occurrunt ibi post Homilias in Lucam fol. LXXXVII., extantque etiam in Codice MS. Vaticano, Urbinate 65. fol. 34. p. 2. Fontan.

Homilias in Cantica Canticorum incerto interpreti adscriptas Ioannes Martianaecus coniecit in Tomum V. Operum Hieronymi p. 603. In quibusdam codicibus Hieronymo et Ambrosio tribuuntur. Nec Erasmus verum auctorem agnouit. Sed Cassiodorus Diu. lect. cap. V. Rufinum facit interpretem et firmat Codex Petri Pithoei, sic inscriptus: incipit Tractatus Origenis in Cantica Canticorum a Rufino translatus in Latinum.

Commentarii in Epist. Pauli ad Romanos. Hos Theophilus Salodianus ordinis Fratrum obseruantium, de quo in scriptoribus Minorum silet Lucas Waddingus, in Fesulani Monasterii bibliotheca Hieronymi interpretis nomine a se repertos foras emisit Venetiis apud Simonem de Luere. 1506. fol. nuncupauitque Alexandro Portensi Vicetino, equestri ordi. viro. Recudit postea idem opus Bernardinus Benalius 1512. fol. operumque Origenianorum collectioni suae deinde inseruit Erasmus. Prologum Rufini ad Heraclium, Hieronymum auctorem arbitratus Ioannes Martianaecus inseruit epistolis ab se nouo ordine digestis Tomo IV. n. CVII. p. 808. Codices MSS. quosdam obiter notat Fontaninus p. 297.

7.

*Gregorii Nazianzeni opuscula X. a Rufino
latinitati donata.*

Ipse Rufinus in Historia ecclesiastica *denas* Gregorii *oratiunculas* a se conuersas notauit. Has primus *Iohannes Adelpus* Mulingus luci dedit *Argentinae* 1508. hoc titulo: *Hi sunt in hoc codice libelli X. Gregorii Nazianzeni.* — Ad calcem: *Explicit liber B. Gregorii Nazianzeni, translatus a quodam Rufino, impressus Argentinae per Iohannem Knoblauch anno MDVIII. 4.* Editor librum dicat *Georgio Bohem, Moguntinae, et Ioanni Flamingo, Boppardienfis ecclesiarum presbyteris, quibus palam facit, se Ioanni Francisco Pico, Mirandulae Comiti, necessitudine iunctum, seque scripta Rufini in lucem ferre, ne tandem pereant.* Prodierunt deinde cum aliis Nazianzeni operibus ex interpretatione *Petri Mosellani* et *Bilibaldi Pirckheimeri*, Lipsiae 1522. 8. *Fontan.* Aliam editionem a Fabricio etiam praetermissam memorant recentissimae Nazianzeni Operum editionis conditores, *Monachi Benedictini (Parisiis 1778. T. I.),* ita inscriptam: *Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi orationes XXXVIII. tractatus, sermones, et libros aliquot latine, Bilibaldo Pirckheimero, Rufino Presbytero, et Petro Mosellano interpretibus, ex editione Ioannis Straub et Desiderii Erasmi.*

Denique de *codicibus* Rufini Gregorianis *MSS.* singulatim paucis egit *Fontaninus*, quae repetere haud poeniteat.

Vaticani codices n. 4259. et 5259. exhibent opusculum secundum de *Natali Domini*:

Vrbinas 72. *Apologeticum* vna cum prologo ceterisque opusculis comprehendit, non tamen de *Nicaena Fide deque Arianis*.

Palatinus 566. Apologeticum quoque cum prologo. Hic libellus seruator etiam in Bibl. S. Crucis in Agro Sessoriano post regulam pastorem S. Gregorii cod. 109. et exta in Bibl. Bodleiana inter MSS. Io. Seldeni n. 3423.

Codex Noruicensis n. 9333. caetera opuscula sub prologo ad *Apronianum* complectitur.

Codex Baluzianus Rufiniana Nazianzeni opera complectens (Cat. Bibl. Baluz. T. III. p. 24.) in Regiam transit.

Codicem Regium n. 313. in quo aliquot Gregorii orationes ex versione Rufini exsunt, Labbeus in Bibl. min. suppl. p. 274. laudat.

8.

Sixti Sententiae.

Enchiridium etiam vel *Annulus* inscribuntur. De Auctore Sixtinae huius sententiarum collectionis iam ab ipsa Rufini aetate contrariis opinionibus disceptatum fuit, aliis Ethnicum aliis Christianum censentibus. Fuerunt, qui ad Sextium philosophum Stoicum a Seneca laudatum; alii, qui ad Pythagoraeum nescio quem referrent; alii rursus Sixtum II. Pontificem Rom. et Martyrem auctorem eius fecerunt. Plurima editorum pars, ut alios innumeros scriptores taceam, in hac quaestione occupata fuit, nec tamen multum, si quid video, profecit. Erat quidem saeculum illud post Christum natum secundum gnomographis huius generis fertile. Potuit autem liber varie postmodum a gentilibus et Christianis interpolari. Et sane a Rufino admodum interpolatus est et iminutus. Quid obstat igitur, quo minus Hieronymus, cui alias, ob inuidiam, qua in Rufinum commouebatur, parum equidem tribuerim, vera dixerit, Ethnicum primarium

rium scilicet auctorem statuens? Quid? quod Galeus obseruauerit, Rufinianarum sententiarum codices adeo inter se discrepare, vt ferme constet, duas Xysti editiones antiquitus prodiisse. Alios enim codices plures, alios pauciores sententias comprehendere. Alibi multa repeti, interdum ordinem immutari. Alia quoque exemplaria non vno tenore procedere, sed duas partes constituit, quod posterius etiam ab Hieronymo notatum Fontaninus animaduertit. Denique Galeus nullum se codicem nactum affirmat, cui ex accurata praedictorum collatione non aliqua accessio fieri posset. Prima editio fuit *Symphoriani Champerii* a. 1507. In sequentibus, quarum hic indicem statuimus, eminent editiones *Hillesemii*, *Galei* et *Siberi* quae est nouissima.

1507.

Lugduni, apud Fannot de Campis. 4. Sixti Annulus cum prologo ad Apronianum cum *Symphoriani Champerii* libro de *Quadruplici Vita*. Miratur editor in praefatione ad Philibertum Naturellum, librum eximium a nemine Gallorum ante, quod sciret, impressum.

1514.

Wittenbergae, in officina Grunenbergi. 4. Idem. cum *Pythagorae aureis carminibus*.

1516.

Basileae, apud Io. Frobenium. 4. cum aliorum quibusdam scriptis hoc titulo: *Aeneae Platonici Christiani de immortalitate animae deque corporum resurrectione Dialogus, qui Theophrastus inscribitur, Ambrosio Camaldulensi interprete.*

Athenagoras Atheniensis de resurrectione, Marfilio Ficino interprete.

Xysti Pythagorici sententiae, Rufino interprete.

Rhenanus in epistola ad Paulum Volzium, Abbatem Hugonicae Curiae in Valle Vogesina, inque altera, qua praefatur in *Xystum*, ait, huius sententias, ad antiquum exemplar, quod apud Diuam Fidem Selestadii extiterit, ab se recognitas. Vtraque editio vt inter se conferantur, optat Fontaninus p. 304. Discrepant imprimis quoad prologum.

1518.

Louanii. 4. Eaedem. *Font.*

1520.

Basileae. 4. Haud dubie Repetitio Rhenanianae.

1522.

Coloniae Agr. 4. Eaedem.

1541.

Parisis. 4. Eaedem.

1552.

Venetis, ad signum Spei. 12. Eaedem. Sine prologo. fol. 122. post indicem libelli sic inscripti: *Dicta pretiosa siue loci communes ex omnibus fere doctoribus qui in sacris literis scripserunt, per Defensorem Theologum vetustissimum excerpti.*

1574.

Coloniae, apud Maternum Cholinum. 8. Sententiae Sixti aut Xysti quae verae sapientiae praeceptis refertae sunt et ad coelestem disciplinam animos informant, *Ludouici Hiltesemii* Andernaci docta explanatione illustratae. Sine prologo. — Praeter commentarium legentium commoditati succurrit sententiarum distinctione per numeros in margine indicata. Dicitur Gregorio XIII. S. Pont.

1575.

1575.

Parisiis, ap. Mich. Sonnum. Eaedem ex Hillesemii editione, sed notis omissis in *Bibl. PP. Bign.* T. III. p. 962. Ad eandem etiam in reliquis *Bibl. PP.* editionibus 1589. 1609. 1624. 1634. 1644. (1654.) Tomo VI. Coloniensi 1618. T. III. et *Bibl. Max. Lugd.* 1677. T. III. descriptae sunt, in quibus omnibus *prologo* carent.

1615.

Helmstadii, ap. Iac. Lucium. 12. *Gnomae* siue sententiae de moribus, non minus eruditae, quam piae, *Xysti* philosophi, *Laurentii Pisani* et *Thalassii* episcopi, nunc primum seorsim editae studio *Iohannis a Buchte.* sine *prologo* quoque.

1670.

Cantabrigiae, ap. Io. Hages. 8. *Sexti* Pythagorei sententiae e Graeco in Latinum a *Rufino* versae, et *Xysto* Romanae ecclesiae episcopo falso attributae cum *Opusculis mythologicis Thomae Galei.* 1671.

Textum desumpsit *Galeus* ex *Bibl. PP. Rhenania-*nam haud sibi visam fassus. Hinc etiam *prologus* deest.

1725.

Lipsiae, in offic. Weidmanniana. 4. *S. Sixti* II. Philosophi Pontificis R. et Martyris *Enchiridion* ut *Christianum Saec. III.* Monumentum iuxta Codicem *Beati Rhenani* edit, observationibus illustrat, aduersus *S. Hieronymi, Gelasii, I. M. Brasichellensis* etc. Censuras vindicat, Concilioque Romano sub *Auspiciis Benedicti XIII. P. R. A. R. S. MDCCXXV.* convocato, ad restituendam libri famam off. offert *Vrbanus Godofredus Siberus* Prof. Lips.

Rr 4

Quodsi

Quodsi editor famam libri reparari posse putabat, demonstrando, auctorem nisi primarium, potioris tamen partis fuisse Christianum, nihil reliquisse censetur, quod ad hanc illi gloriam vindicandam spectare possit. Tam docte enim quam sagaciter fontes plerarumque sententiarum in sacris aut antiquissimorum christianorum scriptis indagavit et ex iis potius quam ex veterum graecorum doctrina deriuandas esse probavit. Sin in eo contineri libri existimationem censuit, ut a Sixto II. Pontifice profectus putaretur, nimium probasse magis, quam verum videbitur. Caeterum ordo et descriptio commodissima est et omnino ad gratiam lectorum promerendam aptissima.

9.

Euagrii opuscula.

Constat ex Hieronymi (ad Ctesiphontem) testimonio, Rufinum aliquot Euagrii opuscula latine interpretatum esse et disertis verbis *sententiarum illius* versionem ei tribuit Gennadius cap. XVII. Sed cum non vnus Euagrii liber hac inscriptione olim extaret, per se quidem haud facile dirimi posset, qualis ille liber fuerit, nisi alter eiusdem Gennadii locus quodammodo subuenire huic dubitationi videretur. Is enim cap. XI. Euagrii scripta recensens *quinquaginta sententiarum librum* commemorat, quem ego, inquit, Latinum primus feci. *Nam superiorem olim translatum, quia vitiatum et per tempus confusum vidi, partim reinterpreto, partim emendando auctoris veritati restitui.* Liber superior seu praecedens est liber *centum sententiarum*. Huius ergo versionis olim factae et a Gennadio emendatae auctorem alium ac Rufinum neminem fuisse, Fontanus contendit. *) Quam recte, iudicent alii. Nobis quidem hae Fontani

*) Lib. V, cap. IX, §. IV,

tanini suspiciones non tantae videntur, vt absque dubio inter Rufiniana hunc Euagrii librum, nedum alterum et tertium cum eo referendum censeamus. Nam quod ait, Gennadium cap. XI. quaedam Euagrii opuscula a se, quaedam ab alio, quem Rufinum esse vult, translata esse, scribere et in posteriorem classem tres illos libellos reiecisse, falsum est. Nec Hieronymus, *hos libros sed huius, Euagrii libros aliquot a Rufino conuersos ab occidentalibus lectitari*, scribit. Interea dictos tres Euagrii libros, qui iamdudum perisse credebantur, in Adpendice Codicis regularum S. Benedicti Abbatis Anianensis, quem Holstenius publici iuris fecit ex membranis Floriacensibus Reginae Suecorum, nunc Vaticanis vulgatos esse, Fontaninus ostendit. Monet autem, priores duo absque distinctione sententiarum ob similitudinem in vnum coaluisse vtrique vna, quam subiicimus Epigraphe imposita, hoc pacto tamen diuidenda: 1. *Euagrii monachi sententiae.* 2. *Ad eos, qui in Coenobiis et Xenodochiis habitant.* Quorum primus *centum sententiis* constans absoluitur pag. 35. ed. Paris. verbis: *suavis est mel, et dulcis fauus. Scientia autem Dei dulcior ambobus.* Alter inchoatur verbis: *audi, o monache, sermones Patris tui.* Atque his succedit tertium opusculum, *Sententiae ad Virgines.* Iam vero addit, summopere optandum esse, vt singuli seorsim dispositi, et sententiis per numeros ad oram distinctis cum caeteris Rufini operibus, tam alienis, quam propriis in vnum corpus redactis officinas typographicas subeant.

10.

Recognitiones Clementis.

Variis hic liber in diuersis codicibus MSS. gaudet inscriptionibus, vnde etiam in impressis diuersa interdum

Rr 5

dum

dum nomina. Audit igitur mox *Recognitiones* vel *Recognitio Clementis*, mox *Clementis Romani Itinerarium ad Iacobum fratrem Domini*, vel *Itinerarium S. Clementis de factis et dictis B. Petri Apostoli*, item *Acta Petri Apostoli*, *Circuitus*, *Periodus Petri*, *Clementis Itinerarium*, *Historia*, *Chronica Gesta*, simpliciter denique *liber* vel *libri Clementis*; aliquoties etiam inscribitur *de vera disputatione Petri Apostoli contra falsitatem Simonis Magi* vel *de disputatione Petri cum Simone Mago*.

Primus, qui typis describendum daret, extitit *Iacobus Faber Stapulensis*, anno

1504.

Parisis, ex officina *Bellouifiana* impensis *Io. Parui*. f. min. in libro, cui titulus: *Paradisus Heraclidis*, *Epistola Clementis*, *Recognitiones Petri Apostoli*, *Complementum Epistolae Clementis*, *Epistola Anacleti*. Duobus et Viginti annis post secuta est *Sichardi* editio

1526.

Basileae, per *Io. Bebelium*. f. *Diui Clementis Recognitionum libri X. ad Iacobum fratrem Domini Rufino Torano Aquileiense interprete*, cui accessit non poenitenda epistolarum pars vetustissimorum episcoporum hactenus non visa, eorum qui abhinc annis MCC. Romanae ecclesiae praefuerunt.

Cum *Fabri* editionem *Sichardus* ignorasset, tanquam opus nouum et ab ipso demum erutum ex codicibus duobus, *Basileensi* et *Schonaugiensi*, edidit et *Bernardo Clesio Tridentino Episcopo* et postea *Cardinali* nuncupauit. Duo in illo reprehendit *Fontanus*. Primum quod *Recognitiones* ab *Eusebio* supplicatas tradiderit. Alterum a *Vossio* et *Barthio* quoque repre-

reprehensum, quod Gelasii et LXX. Episcoporum de Clemente iudicium reprehendere non sit veritus. Nempe Decreti Gelasiani vulgatam lectionem eum sefellisse, huncque offensionis lapidem genuinum et vetustissimum Gelasium a se editum sustulisse. Ab hac deinde reliquas editiones fluxisse obseruat, veluti

1547.

Coloniae, ex off. Melch. Nouesiani. 8. eodem titulo, et

1568.

Parisis, ap. Audoenum Paruum, alias ap. Mich. Sonnum et Sebast. Niuellium. 8. quae eadem est, sed mutato titulo. Neminem autem in Rufinianis Clementis Recognitionibus maiorem operam posuisse, Fontanus censet, quam *Lambertum Gruterum* Maximiliani II. Imp. a sacris concionibus, qui vniuersa, quae sub nomine Clementis Romani circumferuntur, vno volumine complexus praefationibus, argumentis, notis et monitis instructa vulgavit. Prodiit opus

1569.

Coloniae Agrippinae, apud Ioh. Birckmannum. f. hoc titulo: Clementina, hoc est, B. Clementis Romani — opera quae quidem in hunc vsque diem a variis auctoribus collecta, conuersa emendataque latine exstant, omnia cum noua praefatione de veris falsisque B. Clementis scriptis, postremaque eorundem fidei emendatione ac diligenti argumentorum difficultumque locorum explanatione *D. Lamberti Gruteri* Veriradii ad D. Danielem Archiep. Mog. etc. Hanc editionem nonnullis relectis deinde expresserunt editores *Bibliothecae PP. Lugd. (ap. Anissonios 1677.)* Tomo II. p. 376.

Omnium

Omniū denique hactenus laudatorum editorum industriam et diligentiam vicit *Io. Bapt. Cotelerius* in celebratissima collectione *Patrum Apostolicorum*, quae primum

1672.

Parisis, ap. *Io. le Petit*. f. deinde auctior aliquanto et commodiori habitu 1698. *Amstelodami* sub nomine *Antuerpiae, Huguetanorum sumptibus*, tertia denique vice 1724. *Amstelodami*, ap. *Io. Wetsten*. prodiit. *Amstelodamenses* editiones curauit *Io. Clericus*, qui *Cotelerii* epistolam nuncupatoriam et praefationem, in qua ratio operum explicatur, consulto omisit. Titulus a *Cotelerio* scriptus est hoc modo:

Recognitionum S. Clementis ad Iacobum Fratrem Domini libri X. a Rufino Torano, Aquilejense presbytero e Graeco in latinum versi cum eiusdem interpretis praefatione ad Gaudentium Episcopum.

Cotelerius totum opus ad sex egregios codices accuratissime exegit, variantes lectiones attexuit, notisque breuibus, sed bonae frugis, *Clementem*, ubi opus fuit, passim illustrauit, libris in capita post *Fabrum*, quanquam diuersa ratione, distinctis.

Codices MSS. quibus vsus est in praefatione huius editionis, enumerantur:

1. *Sorbonicus*. 2. *Thuamus*. 3. *Regius*. 4. *Petri Candelerii*. 5. *Carmelitarum Excalceatorum*.

Colbertinum alium *Nurrius* in diss. de his libris p. 224. adducit. *Palatinum* quoque peruetustum seruant Plutei Vaticani. - *Fontaninus* p. 339.

Duo insuper adiicienda sunt, de quibus itidem *Fontaninus* loco suo disertius. Primo, ne quis sibi imponi sinat volumine hoc titulo impresso: *Clementis Romani episcopi de rebus gestis, peregrinationibus*

bus atque concionibus S. Petri, Epitome ad Iacobum Hierosolymitanum Episcopum. Parisiis, apud Hadrianum Turnebum 1555. 4.

Neque enim *Recognitiones* continet, sed puram *Epitomen* non ex solis tamen *Recognitionibus a Rufino* editis, sed etiam ex *Homiliis* et *epistola Clementis ad Iacobum*, nec non *martyrio* eiusdem et *narratione Ephraemi episcopi Chersonesi* conflata, ut dudum Cotelierius ostendit, qui ad septem MSS. Codices Regios istud opus collatum vulgavit, p. 749. post *Recognitiones* et *Homilias*.

Alterum, de quo dicturi sumus, concernit *Epistolam*, quae *Clementina ad Iacobum fratrem Domini* dicitur, *Recognitionum* libris subiectam Rufino pariter interprete. De authentia eius et interprete inter ipsos catholicae ecclesiae doctos primi ordinis lis pendet. Attamen Fontanus pro utroque fidem facere nititur. Simul ab eo notatae sunt collectiones aliquot *Epistolarum Pontificum Rom.* et *Conciliorum*, in quibus illa locum occupavit. Huiusmodi sunt *Epistolae Summorum Pontif.* quae a. 1591. *Romae in aedibus Populi Romani*, tribus tomis distinctae prodierunt, in quorum primo ante omnes alias haec extat, cum appendice spuria p. 7. cuius ad oram epigraphae: *Compendiolum Fidei Christianae*.

Porro *Labbei Concilia*, ubi Tomo I. p. 89. inseritur, deque additamento haec leguntur: *hic desinit epistola in quibusdam codicibus. Caetera sunt vice appendicis addita circa annum 800. ut videtur.*

Concilia Petri Crabbe ed. Coloniae, apud *Petr. Quentel.* 1538. T. I. p. 14. ubi additamento coniuncta est.

Theodorus Bibliander libro inscripto *Christiana atque Catholica doctrina, Basileae ap. Iacob. Parcum* 1550. 8. p. 221. eandem, Rufino interprete, sed ab-
lata

lata appendice inseruit. Sine nomine interpretis et appendice dudum inserta fuerat alteri libro inscripto: *Epistolae aliquot illustres, graues et eruditae, extra Bibliorum canonem licet, Apostolicae tamen et piae. Augustae Vindelicorum per Alexandrum Weyssenhorn 1529. 8.* Primam inter epistolas Pseudo-Isidori statuit Blondellus.

Ab editoribus Recognitionum appendix ista mox coniuncta est epistolae, mox disiuncta ab ea. Posterior fecit *Faber*. *Sichardus* in prima sua editione a. 1526. *quartae* ex epistolis Clementis appendicem ita inscriptam subiecerat: *Compendium Fidei*. In altera ipsi epistolae coniunxit. Eum secutus est *Gruterus*. *Cotelerius*, quin post Recognitiones eandem epistolam Graece et Latine, sine vlllo additamento edidisset, postea *Rufini* interpretationem ad veteres editiones et codices MSS. collatam et in capita XX. distinctam exhibuit.

Versiones. Germanica: Recognitiones oder Historie von den Reisen und Reden des Apostels Petri in zehn Büchern: Nunmehr ins Teutsche übersetzt, mit einem Vorbericht *Gottfried Arnolds*. Berlin, bey I. M. Rüdiger 1702. 8.

Composita est ex editione Gruteri, quod dolet *Arnoldus*, et opere paene absoluto demum a se animaduersum dicit:

Anglica: The Recognitions of Clement: or the Travels of Peter, in ten Books. Done in to English by *William Whiston*. With a praeface, or Preliminary Discourse: as also two Appendixes — in his *Primitive Christianity reviv'd*. Vol. V. Lond. 1712. 8.

II.

*Anatolii Alexandrini, Laodicensis Episc.
Canon paschalis*

Cuius versione latina Rufinum Eusebianam Historiam interpolasse censent, *) edidit primus e veteri codice MS. *Aegidius Bucherius* in Commentario de Doctrina temporum p. 439. Cf. Fontanin. lib. V. cap. XV. §. 1.

28.

Q. IULIUS HILARIO S. HILARIANVS.

Exeunte saeculo IV. scripsit. **) Tametsi haud §. 1. Vita. vulgaria pro temporum istorum ratione pertractanda sibi sumferit, nemo tamen veterum eius metninit.

Duo

*) Commemorat eum Eusebius Hist. lib. VII c. XXVI.

**) Nimirum ipse hanc aetatis notam utriusque scripto impressit. In fine prioris enim leguntur haec: „Consummauimus hoc laboriosum opus in die isto III. Nonarum Martiarum post consulatum Arcadii IV. et Honorii III. Quapropter admonemus eos, qui ante a nobis non emendata haec scripta accipere festinauerunt, ut secundum istum ordinem emendatum opus habere contentur; idcoque et diem et consules, quod non posuimus primo, nunc huic rationi infiximus, ut exhinc sciat quis emendatum hoc esse opus. Quintus Iulius Hilarianus explicuit, emendauit die III. Nonarum Martiarum, Caesario et Attico consulibus.“ Commemorat deinde hoc ipsum opusculum suum in libello posteriore §. 1. „Nam ut ipsi scitis, olim de ratione paschae numeroque annorum mundi hortantibus vobis scripta fecisse me; sed idcirco filii aliquanto tempore, ne a nobis opuscula condimentis sapientiae alienae inrationabiliter conderentur. Vnde digestis melius rebus, de die sacratissimo paschae iam libellum praemisimus; in quo, et qui sit mensis primus, legali-

§. 2. Scri-
pta.

Duo illius libelli extant, quorum alter *Expofitum de die Paschae et mensis*, alter *de mundi durati-
one*, seu, vt codex MS. Vindobonensis profert, *de cursu
temporum* inscribitur. Tertium ad eundem pertine-
re opusculum, existimauit Mansius, cui titulus *de ra-
tione Paschatis* auctore *Agriustia ciue municipii Ti-
midensium Regionum*, cuiusque mentionem fieri scri-
bit apud auctorem quendam vetustissimum opusculi
Paschalis adhuc inediti, quem ex bibl. Canonicorum
maioris ecclesiae Lucensis descriptum aliquando edi-
turus erat. *)

§. 3. Edi-
tiones.

Libellus posterior *de duratione mundi* per Pe-
trum Pithoeum inuentus et recognitus centum et tri-
ginta annis prius quam alter editus est in appendice
ad primam Bibliothecam PP. Paris. 1579. Deinde in
secundam eius Bibl. PP. editionem a. 1589. Parisiis
factam Tom. VII. col. 965 sqq. est insertus, vbi edi-
tor illius Margarinus de la Bigne haec praefatus est:
„Diu multumque dubitauī, num auctori huic locum
in

legaliter demonstratimus; dehinc etiam, cursum an-
norum a fabrica mundi, in hoc opusculo. suo quo-
que (forte, *quaeque*) ordine supputando, notamus. “
Denique §. XVII. tempus, quo posteriorem librum per-
scripserit, definit his verbis: de CCCC. vero et LXX.
annis a passione Domini, in Consulatu Caesarii et
Attici, die IX. Cal. April. anni transferunt CCCLXIX.
Sed vltimus hic numerus, vt ex Ger. Io. Vossio (de
Hist. lat. I. II. cap. XII. p. 213.) Gallandius obseruat,
in mendo cubat, quum ab anno passionis D. ad a.
CCCXCVII. quo CSS. fuerunt Caesarius et Atticus, an-
ni non CCCLXIX. sed CCCLXIV. effluxisse constet
adeoque X pro V scribentis lapsu irrepsisse maxime
probabile videtur.

*) Io. Dominic. Mansius ad Fabr. Biblioth. M. et I. Lat,
T. III. p. 251.

in hac bibliotheca (Patrum) darem: primum quidem, quod obscurus adhuc neque ulli scriptorum ecclesiasticorum catalogo cognitus: deinde, quod in subducendis temporum summis et rationibus, fidei non prorsum indubitatae auctor esse videatur: ac postremo, quod Danielis hebdomadas, magis ut Iudaei quam ut Christiani volunt, Christi aduentu et aetate non definiat omnino; et ad Chiliastrarum etiam deliria sub operis finem declinasse possit videri. Sed quum magno vsui futurum sperem in designanda constituendaque Chronologia (qua non aliud omnium historiarum monumentum varie magis ab historicis describitur) fateor, mihi religio fuit, scriptorem elegantem vix dum in hac bibliotheca natum, idque Pithoei beneficio, tam cito proscribere, vel (quod non leuius) mille annis antiquiorem velut de ponte deiicere ex hac Bibliotheca. Proinde amplectere, o lector, hoc Pithoei donum, quod ante annos ducentos eleganter quidem, sed non accurate satis, ut opinor, exscripsit Rudolfus presbyter, ut testatur fronti codicis adscriptum hoc elogium: *Hunc librum Rudolfus lucratus est S. Bonifacio anno Domini MCCCLX.* Pithoeus vero pluribus locis recognouit: ut proinde non vno tantum, sed altero nomine etiam, quod Q. Iulium Hilarionem, scriptorem antiquum eumque castigatum et ornatum tibi donat, Pithoeo sis deuinctus. Postea in reliquis Parisiensibus Bibliothecae PP. editionibus a. 1610. 1624. 1644. (1654.) eodem Tomo et in hac vltima quidem p. 258 sqq. in Colonienfi vero (a. 1618.) Tomo V. et Lugdunenfi (1677.) Tomo VI. p. 373 - 376. repetitus est et a Gallandio nuper in Venetam (1772.) Tom. VIII. p. 235 vsque ad 238. receptus.

Librum de ratione Paschae et mensis primum ex membranaceo Bibliothecae Regiae Taurinensis codice

n. DCCC. *) in lucem protraxit et cum Lactantiana Epitome Institutionum diuinarum a. 1712. Parisiis imprimi fecit *Christophorus Matthaeus Pfaffius*, ex eoque vna cum altero edidisset *Andreas Gallandius*, si Lactantianum istum librum nancisci mature fatis licuisset. Quo serius tandem docti alicuius viri humanitate accepto in appendice eiusdem Tomi recedendum curauit p. 745-748. praefatus de auctore in Prolegg. cap. IX. p. XVIII sq.

29.

A N A S T A S I V S.

S. r. Vlt.

Romanus, Maximi presbyteri filius, Episcopus Romanus in locum Siricii adrogatus est ex Pagii computatione die V. Dec. a. 398. obiit ad eiusdem sententiam d. IV. Dec. an. 401. secundum alios **) d. XXVII. Apr. a. 402. Gesta eius tenuia fuerunt aut in obscuro latent, si non rhetorico more de eo successor eius Innocentius praedicauit, *tanta ac talia eius fuisse merita, ut iam excederet humanae conuersationis consortium prae vitae puritate et abundantia doctrinae, qua populum Dei toto ecclesiasticae auctoritatis vigore regeret.* Nam quod Origenem damnauit, ad exemplum episcoporum Orientalium, vrgentibus Hieronymo et Theophilo Alexandrino et vociferante Marcella matrona Romana fecit, idemque alii episcopi Italiae, Chromatius Aquileiae et Venerius Mediolanensis, pro se quisque secuti sunt. An
vero

*) Codicis huius specimen dedere praeter hunc Scipio Maffei opusc. eccl. p. 5. et auctores Catalogi Codd. MSS. Bibl. Reg. Taurin. Part. II. p. 272.

**) Baronium neapce, Tillemontium, Fontaninum, Bern. de Rubeis, Ballerinius et Vallarsium, quorum loca diligentius indicauit Gallandius in prolegg.

vero cum Origene quoque Rufinum damnauerit, in quem vnum fere subdoli Hieronymi et Romanorum eius sodalium de Origenistis clamores collimabant, non conuenit inter doctos. Affirmant Baronius, Pagi, Norrius ac Tillemontius; negant Coustantius, Ballerini, Fontanius et de Rubeis, et iure haud dubie potiori.*) Certe non apertam de eo sententiam tulit. Ex epistola vero ad Ioannem Hierosolymitanum scripta, etiamsi sensus illius esset explicatior, nemo facile, cui mens recta, ea colliget, quae collegit Hieronymus, quandoquidem quae per priuatae necessitudinis commercium fiunt, non publicae statim voluntatis interpretationem capiunt.

Duae duntaxat supersunt *epistolae*, quarum altera *ad Ioannem Hierosolymitanum* iam dudum, altera *ad Simplicianum Episcopum Mediolanensem* nuper demum lucem vidit. Prior a. 401. haec a. 400. scripta esse videtur, quo currente Simplicianus e viuis excessit et in locum eius Venerius creatus est. *Perierunt* epistolae *duae* ad Paulinum, *una* ad Anyfium,

S s 2

qua

*) Baron. ad a. 401. §. IV. Pagi ad eund. a. §§. IX, XV. XVI. Noris. Hist. Pelag. l. I. cap. II. opp. T. I. p. 25. Tillem. Mem. T. XII. art. C. p. 242. Coustant. Epp. Pont. p. 723. §. VII. Baller. ad Opp. Noris. cap. II. §. I. p. 827. Fontan. l. c. cap. XIX. §. II. p. 420 sqq. de Rub. l. c. cap. XVI. p. 109 sqq. Hi tamen, qui pernegant, non ex solo literarum contextu et causa a nobis allata contendunt, sed plerisque aliud magis cordi est, illud nempe. propter quod plane suppositam epistolam denuo affirmare haud veritus est *Halloisus* (de vita Origenis p. 333. vid. Bower's history of Popes vers. germ. T. I. p. 442.), ne quid inde detrimenti caperet pontificia auctoritas, quando damnatum ab episcopo Romano tot alios Italiae episcopos in communionem recepisse constaret.

qua omnia, quae in Illyrici partibus gererentur, recens ipsi commisisse ferunt; *Vna* ad Venerium, ad quam in Epistola ad Ioannem Hierosol. respicit, *vna* ad Afros, *alia* denique super Rufino in Orientem missa, Rufino assertore. *Tria fragmenta* Epistolarum ad Ursinum, ad Anastasium II. pertinere, Baluzius ostendit. *) De aliis *supposititiis* et falso eius decreto ex Blondello Coustantius differit.

§. 3. Edi-
12.

Epistola *ad Ioannem Hierosol.* quoniam ad eam saepius respicit Hieronymus, inter ipsas Hieronymi epistolas a veteribus collectionibus est reposita, in Benedictina locum in Tomo V., qui aliena complectitur, p. 260. occupavit. E vulgatis Hieronymi editionibus haec epistola primum in Romanam editionem Epistolarum Pontif. dein a Baronio ad a. 402. §. XXVI. recepta est, deinde in Conciliorum Collectiones migravit. Postea ex Codicibus MSS. Vaticano et Belouacensi a *Ioanne Garnerio* inter opera Marii Mercatoris ed. Paris. 1673. Parte I. App. 1. edita est, addita ex eiusdem codicibus personati Rufini professione fidei, quae XII. anathematismis constat. Cum in superioribus autem editionibus, sicuti etiam in sequentibus factum est, in sectiones seu paragraphos sex diuisa esset, a Garnerio in XII. particulas distincta est, quarum octauam laceram et corruptam suspicatus, plane ad arbitrium interpolauit damnationis Origenis et Rufini formula; tamen id non eo animo fecit, ut lectores falleret, sed quo citius in oculos incurreret, verba insiticia diuerso charactere exscribenda curauit **) et in notis p. 112. pro suis agnouit, et fidem eis

*) In Coll. noua Concil. T. I. p. 1457.

**) Nihilominus fuerunt, ut Coustantius animaduertit, qui in his offenderent, quod notis eius non inspectis ideoque

eis facere triplici ratione conatus est, quarum nulla, ut Coustantius censet, id quod vult, necessario conficit, ac praesertim duae postremae verbis Anastasii vel deprauatis vel perperam intellectis nituntur. Reiecta itaque hac interpolatione integram ad Garnerii et veterum editionum varietatem denuo exactam et notis suis et praemonitione illustratam exhibuit a. 1731. Petr. Coustantius in Epist. Pontif. Rom. T. I. p. 719 vsque ad 730. addiditque p. 729-738. notitiam de deperditis et falso adscriptis. Nouis curis perpolitam dedit Vallarsius in edit. opp. Rufini T. I. p. 411.

Epistolam ad Simplicianum Hieronymo ignoratam et nemini antea cognitam, Vallarsius demum ex Ambrosianae Bibliothecae codice MS. cum aliis quibusdam aliorum inter Epistolas Hieronymianas Tomo I. Opp. ep. XCV. euulgauit. Omnino sincera esse videtur. Hinc depromsit et Conciliorum collectioni Tomo I. inseruit Io. Domin. Mansius. Eandem pluribus locis ex coniectura emendatam proposuit *Hieronymus de Prato* in ed. opp. Sulpicii Seueri. T. I. (Veronae 1741.) Dissert. VI. num. XXXVI. pag. 311. Vtramque tandem Garnerii, Coustantii et Vallarsii studiis illustratam additaque Apologia Rufini ad Anastasium *Andreas Gallandius* in Bibl. PP. et vet. Eccl. Script. T. VIII. p. 246-251. intulit, simulque dissertationem super Anastasio c. XI, prolegg. p. XXI sq. praemisit.

Ss 3

30. PAV-

que characterem mutatum arbitrantur, ut sententia aduersus Origenem et Rufinum prolata facilius feceretur, addititia Garnerii verba pro genuinis Anastasii acciperent. Id quod Ant. Pagio in Crit. ad a. 401. n. 9. accidit.

P A U L I N U S.

L. I. Vita.

Paulinus, qui antiquis etiam *Pontius*, in MSS. pariter ac editis codicibus *Meropius* audit, ex illustrissima familia ortus est, ex senatoribus scilicet cum paterno tum materno genere. Pater eius erat Paulinus, idem fortasse, qui Galliarum praefectus praetorio fuit et vna cum sponsa religionem christianam erat amplexus. *) Burdigalae natus est a. 353. ex Chiffletii rationibus. Patrimonium ei peramplum ingentiaque praedia fuere tum praesidio domorum tum seruorum numero, tum eorum, qui vt patronum eum colebant. Oppida plura in dominio Paulinorum erant, veluti Burgum et quod aliquamdiu incoluisse dicitur, cuius situs tamen incertus, Ebromagum. Pro natalium splendore institutio et educatio fuit elegans et magnifica. Imprimis eloquentia erat excultus atque oratoria et poetica arte excellebat. Magistrum habuit Aufonium, eundem, qui Gratiani imperatoris studia rexit, ab eoque postea ad summos in republica honores euectus est. Is patris necessitudine et amore compulsus ita erudiendum educandumque nobilem puerum suscepit, vt sedulitate et industria praeceptoris, humanitate ac pietate patris doceret et formaret, nec aliter postea quam filium consuesceret appellare seque parentem eius et altorem dicere, **) quemadmodum Paulinus etiam omnia sua, bonos mores et studia ab Aufonio profecta non diffitetur. ***) Ex scriptis eius colligas quodammodo, in historicis disciplinis non satis eum fuisse exercitatum, sicuti medio-

*) Lebruni coniectura. Vit. Paulini cap. III.

**) Verba Lebruni cap. III. §. 2.

***) Carm. X. v. 148.

mediocriter tantum graecae linguae cognitione tinctus fuit. Coniugem duxit Therasiam, quae ut amplissimas facultates, ita ingenium, mores ac studia plane ipsius similia contulit, quibus tantum apud virum valuisse videtur, ut non solum ad amplectenda Christianorum instituta permoueret, sed ad vitae etiam rationem permutandam dux atque hortatrix existeret. *) Paulinus autem ab ineunte aetate in fori strepitu et negotiis publicis occupatus mature ad dignitates amplas euectus est. Anno 372. Paulinus quidam nouae Epiro seu Albaniae Praefectus fuit, qui, si noster fuerit, nouendecim aut ad summum viginti annos natus erat. **) Ante Aufonium, i. e. ante annum 379.

Ss 4

Consul

*) Nimirum coniecturae in his tanto facilius venia dabitur, quanto minus explorata est haec vitae Paulini conuersio. Atqui Aufonius ep. XXIV. cum eum dehortatur, ne vitae solitariae se dedat, ita vno verbo coniugem eius perstrinxit, ut magnas illius in illo consilio partes fuisse pateat, eaque virum facile assentientem non modo inflectere et, quocumque vellet, alloquio et suasu trahere potuisse, sed ei quodammodo imperitasse videri queat. Id vero certissimum est morbum saeculi istius, insignem aliquam sanctitatem ex contemptu bonorum et opum atque appetitione vitae monasticae captandi citius ad feminas quam viros perrepsisse, hos autem plerumque contagione in eandem animi vertiginem esse inuolutos. Denique tarditas illa et cunctatio Paulini in subeundo hoc vitae discrimine, ut et circumspectio in diuendendis praediis, qua imprimis cauebat, ne semel profusus omnibus et sibi necessaria et egentibus deinceps impertiendi copia decessent, quamque adeo sanctus Hieronymus ei exprobrauit, animum virilem Paulini euictum magis crebris impulsibus, quam proprio impetu in ista ruentem demonstrant.

**) Lebrunus cap. III. Locus est in Cod. Theodof. Gothofr. T. V. p. 365 sq.

Consul fuit, licet suffectus tantum, fortasse Ausonio adiutore, qui apud Gratianum plurimum poterat et publice *honorum eius largitorem* se professus est. Pariter Lebrunus Paulinum, qui anno 380. Romae Praefectus fuit, diuersum ab hoc fuisse negat. Praeterea varia eum negotia obiisse, credere par est, quae forte molestia non carebant. Peregrinationibus etiam districtus fuit, nec liber forte a casibus aduersis. Hinc iam reapse pronior ad otium, succedentibus annis requiem dignitati vel ambitioni potius praetulit cumque eodem haud dubie tempore Therasia consilia de saeculo fugiendo agitare, in Hispaniam ambo a. 389. secedunt, postquam ipse Burdigalae antea a Delphino Episcopo baptizatus erat. Vixit ibi in amoenissima regione haud procul a mari et vrbe, sed alienus ab omni cum veteribus amicis commercio, adeo ut ad plures Ausonii quamuis cari epistolas plane nihil responderet, ibique animum paulatim religionis christianae cultui magis adstrinxit. Obseruat Lebrunus, *) poemata quaedam, ab eo paulo post susceptum nouum hoc vitae seuerioris genus composita, non eam sanctitatem spirare, quae in scriptis postea carminibus et epistolis conspiciatur. Prae caeteris huc collocat Matutinam ad Deum Precationem, in qua honestos mores saecularis viri a Deo enixe postulat, ex quibus tamen aeternam eamque beatam sibi spondet vitam. In ea oratione felicem sibi et suis deprecatur posteritatem, vnde tunc sibi natos iam esse filios aut saltem eos desiderasse coniicias. Ac hoc ipso etiam tempore filium ex Therasia suscepisse videtur, quem post octo dies vita iam defunctum Compluti iuxta Corpora SS. Martyrum sepeliendum curauit. **) Intra quadriennium

*) cap. VI. §. 2.

**) Carm. XXXII. v. 605.

nium autem, quod in Hispania cum vxore degit, validissime robore creuit pietas et religio eius. Tum animum planè a saecularibus curis auertere, Deoque deuouere instituit. Repudiatis Musis et poetis victu et cultu mutato continentiae ac paupertati sese mancipauit. Patriae atque cognatis valedixit bonaque distrabere et in pauperum vsus erogare coepit, denique segregare se totum et in solitudinem iuxta Nolam confugere statuit. Hoc vt inuidiosum ei apud Proceres et diuites fuit multorumque, qui vel necessitudine vel quocunque officio ipsi coniuncti fuerant aut adstricti, animos abalienauit, adeo vt liberti etiam et serui ab eo deficerent et debita officia negarent; ita ingentem admirationem apud principes tunc temporis ecclesiae viros gratiamque apud plebem peperit, omniumque in eum conuertit studia. Hinc inuitus etiam Barcinone plebis concursu presbyter ordinatus est, tametsi ad ecclesiam illam non alligaretur, sed Nolam a. 393. vel 394. pergeret. Accidit in hoc itinere, vt, cum vbique locorum a summis acque ac iinis inagno cum plausu et fauore exciperetur, a Siricio tamen Romam transiens contemneretur. Cuius causam non improbabilem hanc comminiscitur Baronius, quod repentinam fortasse Paulini consecrationem non probauerit, indigne ferens prauum per ea tempora grassantem morem, quo Laici homines aut etiam Neophyti raptim ad sacerdotia prouerberentur, quos per certa interualla et iuxta ecclesiasticas regulas ascendere par erat, adeoque in Ecclesia locum inter Presbyteros ei negauerit. Nolam aduenisse Paulinum statim post Pascha a. 394. Lebrunus censet. Fuit autem Nola vrbs Campaniae perantiqua et florentissima quondam, quae postea tamen coloniam acceperat, octo leucas a Capua, sexaginta quatuor a Roma distans. Hanc urbem maxime commendabat S. Felicis Presbyteri et

Confessoris quondam tumulus paululum ab vrbe remotus. Super tumulum erat constructa basilica et iuxta eam aedificium a terra suspensum coenaculo, vna porticu cellulis hospitalibus interposita longius tendebatur. *) Hoc Paulinus cum quibusdam sodalibus inhabitabat *monasterii* nomine, illud et societatem suam *fraternitatem monacham* appellans. Nam omnia ibi ad monachorum ritum erant composita, quem ipse passim in epistolis et carminibus suis delineauit et plures eius admiratores, veluti Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus, a quibus tum fere aut fama aut per literas cognosci et amari coeptus est, laudibus cumulauerunt. Insigni prorsus religione S. Felicem coluit, cuius natalem quotannis carmine celebrare instituerat, quorum maxima pars etiam nunc restat. Inter haec tamen, vt ex Hieronymo **) discimus, nondum omnia bona distraxerat, sed retinuerat fortasse non pauca ex immensis, siue vxoris causa et quod rei lautiori non protinus desuescere poterat, seu vt in subitos casus sibi prospiceret. Tunc etiam in Orientem iter meditabatur, quo Hieronymus eum inuitabat, sed nescio, quo pacto, antequam Episcopi munus subiret, id consilium euentu caruerit. Caeterum huius vitae tenor, vtut tum illustrem Paulinum reddidit, tam exiguo rerum memorabilium numero conspicuus est, vt, si gesta hominis interrogas, viuere eum desuisse, antequam de vita excederet, dicendum sit, atque iam hac opera nostra defungi liceat, modo pauca, quae ad intelligentiam variarum epistolarum eius conducunt, iuxta annorum seriem addiderimus. Anno 398. Siricio Episcopo Romano successit Anastasius,

*) Lebrun. cap. XVIII. §. I.

**) Epistola ad Paulin. ed. Bened. T. IV. n. 49. Valars. T. I. n. LVIII.

flavius, qui benevolentiam Paulino et literis et, cum Romam anno insequenti aduentasset, re ac studio praesenti testatus est. Circa idem fere tempus Rufinum adamare coepit. Serius Melania ex peregrinatione Hierosolymitana an. 402. rediens Nolae eum inuisit. *) Eodem anno et sequenti basilicas novas super S. Felicis tumulo construi iubet, antiquas autem marmore et picturis exornat. Anno 409. tandem Nolae episcopus, aetatis anno quinquagesimo sexto creatus est. Anno 419. ab Imperatore ad Synodum Rauennam, iterumque cum Spoletum translata esset, ad schisma ecclesiae Romanae componendum euocatus, valetudinis causa abesse coactus est. Reliqua vitae eius usque ad annum 432., quo diem obiit, plane obscura sunt. At licet multis ille factorum et scriptorum claritudine et usu cedit, attamen animo vere pio, prudentia, moderatione et humilitate multos maioris nominis doctores post se reliquit, ac vita sua demonstravit, quantum praesidii mite ingenium, mores ab ineunte aetate sedulo informati ac bene praeparatum pectus religioni afferant.

Duplex *Scriptorum* Paulini genus est, *Epistolae* §. 2. Scri-
ad amicos datae, et *Carmina*, quorum nullum ante pta.
secessum in Hispaniam est compositum.

I. *Epistolae* genuinae supersunt *quingenta*, videlicet *ad Seuerum Sulpicium* XIII. olim XIV. in editionibus Lebruniana superioribus iunctim, ut et reliquae, quas deinceps enumeramus, propositae, apud Lebrunum n. I. V. XI. XVII. XXII. XXIII. quae ex duabus, quae antea erant III. et IV., coaluit, XXIV. XXVII. XXXII.

Ad Delphinum Burdegalensem V. apud Lebrunum X. XIV. XIX. XX. XXV.

Ad

*) Lebrun. cap. XLI. n. 12.

Ad Amandum Burdegalsensem VI. apud Lebrun.
II. IX. XII. XV. XXI. XXXVI.

Ad Sanctum Amandum II. olim in vnam n. XXVI.
compactae, nunc XL. XLI.

Ad Vistricium Rothomagensis II. nunc XVIII.
et XXXVII.

Ad Aprum I. apud Lebrunum n. XXXVIII.

Ad Aprum et Amandum II. n. XXXIX. et XLIV.

Ad Florentium Cadurcensem I. n. XLII.

Ad Alethium I. n. XXXIII.

Epistola seu Sermo potius de Gazophylacio.
n. XXXIV.

Ad Desiderium I. n. XLIII.

Ad Macarium I. n. XLIX.

Ad Pammachium I. n. XIII.

Ad Iouinum cum poemate ad eundem I. n. XXV.

Ad Sebastianum Eremitam I. n. XXVI. extat etiam
inter Hieronymianas ed. Bened. T. V. parte II. p. 218.

Ad S. Augustinum IV. apud Lebrunum n. IV.
VI. XLV. L. Eduntur inter Augustinianas.

Ad Alypium Tagestensem I. etiam n. III. inter
Augustinianas XXXV.

Ad Romanianum I. n. VII.

Ad Licentium Romaniani filium I. n. VIII. vtra-
que ad patrem et filium olim in vnam compacta erat,
qualis etiam inter Augustinianas n. XXXVI. extat.

Ad Rufinum II. n. XLVI. et XLVII. quos Paulini
non esse Rosweyodus suspicatus est.

Ad Eucherium et Gallam I. a Chiffletio primum
producta.

Præter haec *fragmentum Epistolae* n. XLVIII.
apud Lebrunum et in nouissima et integrae *duae* non
fatis exploratae fidei *ad Marcellam* vna, altera *ad Ce-*
lantianum supersunt, quae in laudatis editionibus in
Appendicem reiectae sunt et cum Hieronymianis quo-

que

que vulgari consueuerunt. Conf. Vallarsium ad Epist. CXLVIII.

II. *Poemata*, quae quidem vere ipsius censentur, restant XXX. Nempe ad *Gestidium* II. *Precationes matutinae* II. *De S. Iohanne Baptista* I. *Psalmi* I. II. et CXXXVI. *versibus explicati*. Ad *Ausonium* II. olim IV. antequam tres priores, quae olim erant IX. XXI.; in vnum coaluerant; ad *Cytherium* I. *Epithalamium in Iulianum et Iam*; de obitu *Celsi pueri* ad *Pneumatium* et *Fidelem*; ad *Nicetam redeuntem in Daciam*; ad *Iouium* I. de *Nolana ecclesia a se auersa*; ad *Antonium contra Paganos* a Muratorio erutum; *S. Felicis Natales* XIII. integrae, quarum tres posteriores a Muratorio demum integrae editae sunt, cum antea nihil nisi fragmenta XI. XIII. XIV. Sed fragm. quod putabatur *Natalis* XIV. ad XIII. referendum esse, XV. autem pro fragm. *Natalis* XIV. habendum, Muratorius existimauit. Praeter hoc autem aliud fragm. *incerti Natalis* et alius carminis *de regibus ex Suetonio* collectis reperiuntur.

Denique Paulini est *libellus* perbreuis inscriptus *Passio S. Genesii Arelatensis*, qui etiam apud Ruinarum in Actis martyrum p. 603-605. occurrit. Rosweyds dubitauit de auctore. Sed stilus et complures libri MSS. eidem vindicant.

Falso tribuuntur Paulino 1) *Exhortatio ad Coniugem suam* versibus conscripta. 2) *Carmen de Nomine Iesu*, quod a Barthio vulgatum est in *Aduersar.* lib. XXXIV. cap. 1. et cum praecedenti in *Appendice Poematum* ed. Lebrun. et nouissima exhibetur. 3) *de Vita S. Martini libri VI.* versibus, cum epistola ad *Faustum* quendam *Regiensem*, quae dudum Paulino Petrocorio ab recentioribus editoribus adscripta sunt.

Interciderunt fortasse praestantissima. *Suetoni* libri III. *de regibus variarum gentium in Epitomen versibus*

versibus redacti, quos magnifice laudavit Aufonius, cui tanquam arbitro studiorum suorum Paulinus transmiserat, Ep. XIX. cuiusque fragmentum supra indicauimus. *Panegyricus Theodosio* oratione soluta ob Eugenii et Arbogastis tyrannorum victoriam a. 394. *dictus*,*) et *Epistolae ad eundem Imperatorem. Epistolae ad sororem* et quem praecipuum ipsius librum Gennadius appellat *de poenitentia et de laude generali omnium martyrum*. Item *Recognitionum Clementis* traductio. *Sacramentarium* etiam et *Hymnarium* confecisse dictus est.

§. 3. Editiones.

Ante Chiffletium inculta paene iacere Paulini Scripta. Nam *prima editio*, quae *Parisis*, apud *Iod. Badium* a. 1516. oclionis facta est et manca et lacunis mendisque ex codicibus male fanis oppleta et ab ipso Badio intempestiuus correctionibus foedata est. *Secunda Henrici Grauii*, quae longissimo post primam interuallo a. 1560. *Coloniae*, ap. *Cholinum* lucem vidit, non respondet caeteris H. Grauii per id tempus de Patribus Latinis meritis, ac nequaquam omnia superioris vitia sustulit, quamquam ad codices MSS. denuo excussa. Haec aliquoties deinde repetita est et emendatior in quibusdam creditur ea, quam Io. Iac. Grynaeus inter Orthodoxographos Basileae a. 1569. reposuit, nec non Andreae Schotti ad codicem MS. collata in Bibliotheca Patrum Colonienfi 1618. *Quintam* seu *tertiam* verius editionem a. 1622. Antverpiae curauit et typis Plantinianis commisit *Heribertus Rosweydu*s Soc. Iesu, vir pius et eruditus, sed tot occupationibus implicatus, vt, cum tempus non sufficeret, aliorum saepe studiis vti cogeret et succeda-

*) Gennad. cap. XLVIII. et Hieronym. Epist. XIII. ad Paulin.

cedaneam duntaxat imponeret manum. *) Attamen multa habet praeclara et quae nitescere potuissent, si consilium recte descriptum et Paulini ingenium penitus fuisset perspectum. Qua ex parte longe optimam editionem meditabatur *Petrus Franciscus Chiffletius* eiusdem Societatis, quique, cum ipse per negotia non perfecturus sibi videretur, exemplum eius rationibus planis atque certis suffultum aliis reliquit in *Paulino illustrato* Diuione 1662. quaternis excuso. Ab huius sane idea proficiscitur, quicquid postea frugi in Paulinum collatum est. Neque enim codices modo contulit, sed vitiorum etiam et deprauationis librorum MSS. origines et causas indagauit primumque, ni fallimur, quid singulorum vitae Paulini monumentorum notitia et indolis illius cognitio ad illuminanda scripta eius conferrent, ostendit. Ego vero miror profecto, qui factum sit, ut in tanta Paulini apud Catholicos admiratione viginti et amplius demum post Chiffletium annis aliquis exortus sit, qui sinceram Paulino operam nauaret. Fuit is *Ioannes Baptista le Brun*, eruditus Presbyter, et si minus ingenii acie, at certe industria ac diligentia pollens, quam abunde tam in vita eius explicanda, in qua nonnemo Tillemontii commentarios adhuc tum in scriniis latentes praesto ei fuisse suspicatus est, quam in textu ad codices probatissimos constituendo probauit. Ac huic editioni, quae a. 1685. Parisiis foras data est, etiam nunc primariae editionis honos seruatur. Iteratio eiusdem anno saeculi currentis trigesimo sexto facta est Veronae typis Dionysii Ramanzini, ibique simul inserta sunt, quae a. 1697. partim integra pro fragmentis, quae antea habebantur, partim noua plane ex Bibliotheca Ambrosiana Mediolanensi

*) Lebruni iudicium in praef. ad ed. Paris., quod exscripsit quoque Oudinus T. I. p. 920.

Ianensi Ludouicus Antonius Muratorius ediderat quatuor Paulini carmina cum dissertationibus ab eo occasione eorum conscriptis. Sed licet cultu ea sit praefulgida, non item eorum, qui negotio praecessent, cura est commendabilis. Praeterea eadem carmina nouae postmodum censurae a. 1756. Mingarellius subiecit, quam in Anecdotis ab eo vulgatis et Gallandii Bibliotheca PP. reperire licet.

S A E C. XVI.

1508.

Argentorati, per Matthiam Schürer. 4. Paulini Ep. Noletani Carmen Iambicum Christianam pietatem commendans. *Weislinger in Cat. Bibl. Ord. S. Ioh. Argentinae p. 158.*

1516.

Parisis, per Ioh. Petit. Venundantur ab Ioanne Paruo et Iodoco Badio Ascensio. 8. Pon. Paulini Episcopi Nolani virique sanctissimi et longe doctissimi Epistolae et Poemata luculenta a tergo huius enumeranda. *In fine:* Finita sunt haec opera diui Paulini episcopi Nolani accuratione et opera Iodoci Badii Ascensii octauo Kal. Martii Anno salutis humane ad calculum Romanum. MDXVI.

Continet Epistolas XXXVII. Carmina XIX. inter quae X natales S. Felicis et tres *Psalmi*, infertis *Ausonii* ad Paulinum poematibus. Iod. Badius nuncupauit M. Guil. Paruo Regiae confessionis auditori epistola data Kal. Mart. 1516. praeter quam adiectae sunt notitiae de Paulino ex Trithemio et Crinito.

1555.

Basil. ap. Henricpetri. f. Paulini epistolae duae ad Rufinum in *Orthodoxogr. Io. Heroldi.*

1560.

1560.

Coloniae Agripp. apud Matern. Cholinum. 8.
P. Paulini — Opera omnia *Henrici Grauii* studio restituta ac argumentis illustrata.

Primam hanc editionem ex recensione Henr. Grauii, Belgae, e Dominica familia, a Rosweydo ignoratam notauit Chiffletius. Occurrit apud *Weislinger* loco paucis abhinc iam excitato. Epistolam dedicatorem (dat. a. 1559.) praemisit Iohannes Antoninus Dominicus ad Petrum de Iuren Abbatem insulae Virginis Mariae, monens eam editionem H. Grauii studio ex vetustissimis exemplaribus curatam et argumentis illustratam fuisse: a se autem ad Grauii castigationem adiectas aliquot*) Paulini Epistolas ad Augustinum, Alypinum, Romanianum et alios quosdam.

Antuerpiae, ex off. Christ. Plantini. 16. Pontii Paulini Burdigalensis Poemata. acc. Prosperi Tironis Aquit. Epigrammata et alia et S. Hilarii carmen in Genesin.

1566.

Ibidem apud eundem. 8. Iterata Grauii recensio.

1569.

Basil. ap. Henrici petri. f. Paulini Nolani Episcopi Epistolae ad varios quibus et eiusdem carmina varia subiecta sunt. in *Orthodoxogr. Io. Iac. Grynaei.* T. I. Rosweydo ex manuscripto expressa visa est.

1579.

Parisis, ap. Mich. Sonnum. f. Paulini epistolae et Poemata. in *Suppl. s. Appendice ad primam ed. PP.*

1589.

*) Oſto, nempe quatuor ad Augustinum, reliquae ad quendam militem, ad *Sebastianum Eremitam*, ad *Alypium*, ad *Romanianum*.

Tomus I.

T c

1589.

Parifis f. Paulini Epistolae et Poemata.
in *secunda ed. Bibl. PP. Tomo III.*

S A E C. XVII.

1618.

Colon. Agripp. ap. Hierat. f. Paulini Nolani
Episcopi epistolae et alia quaedam opuscula, quae per
Andr. Schottum recensita, prolegomenis et notis illu-
strata sunt.

Ex Grauii editione fere expressa est. Accessit de
nouo *Epithalamium Iuliani et Iae.* In margine ali-
quot variae lectiones adscriptae sunt.

1622.

Antuerpiae, ex off. Plantin. ap. Balthaf. More-
tum et viduam Io. Moreti et Io. Meursium. 3. Diui
Paulini Episcopi Nolani opera. item Vita eiusdem,
consummatam perfectionem ac prorsus mirabilem san-
ctitatem continens, ex ipsius Operibus et Veterum de
eo elogiis concinnata. Accedunt Notae Amoebaeae
Frontonis Ducaei et Heriberti Rosweydi e Soc. I.

Insunt *Epistolae L.* ex quibus XXVI. *ad Sanctum*
Amandum et XLVII. et XLVIII. *ad Rufinum* XLIX. *ad*
Marcellam L. *ad Celantiam* nunc primum additae sunt:
item *Martyrium S. Genesii Arelatensis* antea non ex-
cufum. *Poemata* porro XXXI. nec non Fragmentum
Poematii de regibus, itemque *poema ad Iouium*, quod
hic vt in superioribus epistolae statim ad eundem
(XXXVIII.) subiicitur. Ex his primum in hac ed. ac-
cesserunt *quintum de Ioanne Baptista. XXVI - XXIX.*
S. Felicis Natalis 11. 12. 13. 14. fragmenta. item
quod extra numerum est, *Natalis* incerti fragmentum,
denique XXXI. *ad Coniugem suam exhortatio.* Sed
quod XIV. etiam *Epithalamium in Iulianum et Iam*
asterisco

asterisco tanquam noua huius editionis accessio prae-
notatum est, errore accidisse oportet. Textus, quem
haec editio prae se fert, ad Vaticanos, Nolanos et Gal-
licos codices constitutus est. „Adhibuit enim, Ros-
weydu inquit, operam amicus Romanus, vt textus cum
Vaticanis et Nolanis MSS. conferretur; *quem vti Ro-
ma missus est, fere expressimus*;*) nisi forte MS. Pu-
teanorum fratrum, cuius variantes lectiones e Gallia
ope Frontonis nostri Ducaei habuimus, vel MS. Valen-
tinus, quem olim Andreas Schottus noster ad Episto-
las consuluerat; vel MS. Belgicus, quo Cauchius cuius
meus vsus fuerat, veram lectionem manifeste suggere-
rent. Paucae coniecturae amici Romani textui im-
mixtae.“ Textui proxime subiicitur Vita Paulini ex
scriptis eius et veterum de eo elogiis conciunata, ab
amico Rosweydi Socio (Sacchino) Roma ipsi ea con-
ditione, vt latere posset, transmissa, non magni mo-
menti. Hanc excipiunt Notae Front. Ducaei et Ros-
weydi coniunctae et postremo loco Variantes Lectio-
nes ex Codd. MSS. Vaticanis, quos amicus Romanus
excerpsit, quibusque subinde coniecturas suas admiscuit.
Caeterum inscripsit opus Francisco van der Burch Ar-
chiep. et Duci Cameracensi, S. R. Imp. Principi.
Epistolae caractere rotundo, poemata literis Italicis
exscripta sunt. Indices praeterea habet vtilissimos.

T t 2

1662.

*) Hoc non satis mihi intelligere videor. Qualis quae-
erat textus Roma transmissus? Nonne editionum su-
priorum? Atqui tum nihil referebat, vt a Romanis
expeteretur. Immo inquires, vt collatus erat vel emen-
datus iuxta Vaticanos codices? At hoc, nisi temere,
fieri non poterat, nec vero fecit Rosweydu. Nam
post notas, Variantes horum codicum et coniecturas
simul imprimi curauit ibique reliquas Belgici, Puteani et
Vaticani Codicis Variantes, vt maxime sibi probaren-
tur, in textum se recepisse fatetur. Multum igitur rē
fere tribuendum erit in Rosweydi praefatione

1662.

Diuione, apud Viduam Philiberti Chavance. 4.
 Paulinus illustratus siue Appendix ad Opera et res gestas S. Paulini Nolensis (*sic*) Episcopi Auctore *Petro Francisco Chiffletio* Soc. I. Presb.

Nouae quodammodo editionis Paulini vicem sustinere videtur hic Chiffletii labor, qui ipsi quidem edendi illius consilio ab auctore olim suscepto et rebus cogentibus abiecto successit. Duabus ille partibus constat, quarum prior multa superiorum editionum loca melius, certe noua ratione constituit, alter vitam et res a Paulino gestas illustrat, et ex Codice Viennensi vtilis imprimis lectiones in omnes fere eius epistolas confert. Sed vt apertius, quae peculiaria insunt, pateat, omne argumentum et occasionem, quatenus in praefatione ab eo absque verborum ambagibus est descriptum, subiiciamus ad paginas libri nobis collatum. „Venerunt mihi in manus, inquit, Paulini operum manu exarata aliquot exemplaria. His a me collatis cum editione Plantiniana a. MDCXXII. omnium accuratissima, vidi primum huic deesse Paulini Epistolam ad *Eucherium et Gallam* tunc in Lero insula degentes; breuem quidem illam, sed gemmarum instar in exigua mole pretio maximam. Intellexi, hac epistola apertum mihi campum amplissimum ad eos profligandos, qui Eucherium iuniorem Lugdunensem Episcopum sibi finxerant, Gallae maritum: quam tamen Eucherio seniori, immo eius nominis inter Episcopos Lugdunenses vnico, coniugem, Paulini haec Epistola ostenderet.*) Ad haec

ex

*) Exhibetur haec epistola ex MSS. Codd. Viennensi et Cluniacensi P. I. cp. XV. p. 61. Subnotantur in eadem pauca sequenti capite. De Eucherio et Gallam autem fuffus capp. sqq. XVII-XXIII.

ex iisdem MSS. Codicibus, atque ex Flori Lugdunen-
 sis collectaneis in omnes Apostoli Pauli Epistolas, de-
 prehendi, imperfectam esse in vulgatis Epistolam, quae
 ad *Pammachium* praenotabatur: atque ad eundem
 Pammachium datam esse totam fere Paulini Episto-
 lam, quae inscripta esset ad *Alethium*: vnde indolui
 turbatam Paulae Romanae familiam, etiam a doctis-
 simis viris, qui ex hac male percepta ac praepostere
 digesta Epistola, Alethium Paulae generum, Ruffi-
 nae porro eius minimae natu filiae maritum affirma-
 bant, cum tamen Ruffinam ex Hieronymo constaret
 morte immatura sublatam in aetate quidem nubili, sed
 verisimilius ante nuptias: certe Alethio Cadurcensi
 nunquam fuisse vxorem.*) A compactorum osci-
 tantia eam labem cognouimus, duabus Paulini ad
Pammachium et ad *Alethium* Epistolis iam olim af-
 fufam, quae remotioris antiquitatis certis testimoniis
 eluenda esset.**)

T t 3

MSS.

*) De his ibid. capite I. et II.

**) Offenditur nempe, partem posteriorem Epistolae, in
 vulgatis editionibus Alethio inscriptae, nihil ad Ale-
 thium pertinere, cap. V. sed ad Pammachium datam
 esse ex Codd. probatur, cap. VI. idemque iam olim
 censuisse Florum Lugdunensem cap. VII. Dehinc
 cap. VIII., vndenam huius ad Pammachium Epistolae
 pars prior possit restitui et cum posteriore connecti,
 disquiritur, idque in Epistola, quae in vulgatis ad Pam-
 machium inscribitur, n. XXXVII. in Antuerpiensi,
 fieri oportere censetur. Cap. IX. ipsa tandem episto-
 la integritati suae nunc restituta proponitur ad eam-
 que cap. X. variantes aliquot lectiones ex Codd. MSS.
 Puteano et Viennensi colliguntur. Denique cap. XII.
 demonstrare nititur, vulgatae Paulini ad Alethium
 Epistolae parti priori, quae ad Alethium vere spectet,
 iungendum esse sermonem de Gazophylacio. Quae sic
 dein coniunctim restituta et Codd. MSS. ope expolita
 exhi-

MSS. Codicibus vulgatam Paulini *ad Sanctum* et *Amandum* Epistolam in duas diffundendam esse: sicut et Epistolam *ad Romanianum*, quae alteram carmine ad Licentium eius filium datam includit. *) Diuersas denique ab editis lectiones, in omnibus pene Paulini Epistolis ex iisdem manu descriptis in veteri membrana exemplaribus obseruavi, quae Paulini genium atque ingenium prae vulgatis prae se ferrent. **) Quid plura? Paulini consulatum, Baptismum, monachismum, sacerdotium, episcopalem ordinationem, Natales Sancto Felici dicatos, Melaniae senioris et Nicetae Dacorum Episcopi per Nolam transitus, alienis temporibus a plerisque adsignari animaduerti. Captiuitatem quoque eius Africanam nec suo tempore reddi nec eius narrationem (quae Gregorii Papae est) Vranio vere adscribi: et quidquid fere vir tantus vel egisset vel scripsisset, in chronologiam praepostere, etiam ab recentiorum eruditissimis digeri. Quid commemorem visionem S. Paulini,

Iohanni

exhibentur cap. XIII. et variantibus aliquot lectionibus exornantur cap. XIV.

*) Prius sic in c. XXIV. In sequentibus deinceps vtraque proponitur, prior capite XXV. posterior, tanquam appendix prioris, cap. XXVI. Variantes ad eandem collectae cap. XXVII. subnectuntur. De epistola ad Romanianum XLVI. in edit. Antuerpiensi agitur cap. XXVIII. Simul cap. XXIX: obseruatio ex cod. MS. Viennensi in Epistolam tertiam Paulini ad Amandum, quae est XXII. in ed. Antwerp. adiecta est, vnde mancam esse ab initio eamque labem perantiquam significatur.

**) Haec optimarum variantium lectionum messis a p. 260. vsque ad finem p. 295. congesta est. Reliqua secundae partis capita ad vitam Paulini spectant, qua occasione tamen multa alia obiter satis fuse explicantur.

Iohanni Episcopo Neapolitano triduo ante obitum oblatam; quam ab aliquot Scriptoribus Italis, immo et Neapolitanis perperam tribui videbam Iohanni inter Episcopos Neapolitanos eius nominis quarto, qui octingentis fere abhinc annis floruit; cum eam antiquiori Iohanni huius nominis primo tribuendam in aperto sit, qui proximo post Paulini obitum anno, aerae Christianae CD. XXXII. die Sabbati sancti, mensis Aprilis secunda ad Superos euolasset? Haec et alia de S. Paulini rebus a me obseruata, parum abfuit, quin me permouerent ad nouam eius Operum molendam editionem, cui post Heriberti Rosweydi, et Frontonis Ducaei amoebaeas Notas, tertio loco meas apponerem; vt ex omnibus aliquid existeret, quo tam diferti ac tam sancti Scriptoris studiosis fieret satis mentemque illis iniicerem, ad Magni Theodosii Panegyricon, ceteraque nondum edita eius opera, per omnes veterum bibliothecarum latebras disquirenda. Sed inhibuit praesertim mansionis meae Diuionensis, ad accuratiorem typographiam perquam inopportunae conditio: seditque animo tandem, quaecumque mihi ad Paulinum illustrandum comparata erant, iam hunc libellum conicere, integram (vt spero) eius Operum impressionem aggredienti aliquando profutura.“ — Nuncupauit librum suum Chiffletius Card. Franc. Barberino, Portuensi Episcopo.

1685.

Paris. ap. Io. Couterot et Ludou. Guerin. 4. Tomi II. S. Pontii Meropii Paulini Nolani Episcopi Opera digesta in II. Tomos, secundum ordinem temporum nunc primum disposita et ad MSS. Codd. Gallicanos, Italicos, Anglicanos, Belgicos atque ad Editiones antiquiores emendata et aucta, nec non Variorum Notis illustrata. His adduntur de S. Paulino Ep. Nolano

Tt 4

SS.

SS. Patrum ac recentiorum Scriptorum elogia, Vita ex ipsius Sancti Operibus recens concinnata, Dissertationes de eiusdem captiuitate, de SS. Sulpicio Seuerro, Alethio, Victricio, Apro et de Opusculis S. Paulini amissis, dubiis ac supposititiis. Exhibentur praeterea operum Ordo chronologicus argumentis demonstratus, Variantes ex MSS. et editis Codicibus Lektionen et varii Indices.

Perspicue et minima cum ambitione editor Ioannes Baptista le Brun, operosae vir diligentiae, vt ex Lactantianis eius lucubrationibus didicimus, quid in singulis nouae editionis partibus praestiterit aut praestare voluerit, indicat. Summa ergo professionis eius his capitibus nititur: 1) Ad castiganda Paulini Opera complures MSS. Codices per annos sex excussit et cum editis accurate contulit. Si quid obscurius et perplexius occurrebat, subinde viros eruditos se consuluisse, nec semper, quod clarius esset aut elegantius, praetulisse, sed quod germana Paulini dictio esse collatis aliis eius Operum locis videretur, affirmat. Causae emendationum quibusdam notatiunculis in inferioribus marginibus declaratae sunt. 2) Prima operis pars indubitata Paulini opera complectitur. Epistolis nonnullas de nouo adiecit, plures in duas diuisit iubentibus MSS. Codicibus, aliquando ex duabus vnam ex certis argumentis confecit. 3) Insertae sunt Epistolae ad Paulinum scriptae vel rescriptae. 4) Argumenta Epistolarum, quae male digesta et incomposita erant, castigata, et sacrae Scripturae loca Italico caractere expressa; 5) Poemata pariter, quae Epistolas excipiunt, mendis innumeris repurgata, versibus pluribus aucta et argumentis illustrata sunt. 6) Praeter alia expeditioris et facillioris vsus causa instituta, textum in plurimas sectiones, numeris notis designatas, distinxit. 7) In secundum Tomum coniecta sunt Opera

tum

tum dubia tum supposititia. 8) His notas Variorum subiecit nomine auctoris cuiusque indito, suis autem notula praefixa secretis. 9) Sequuntur Elogia Paulini ex variis Scriptoribus ad MSS. Codices recognita et vita eius recens concinnata. 10) Adiectae sunt Dissertationes VII. quarum prima Epistolarum ordinem chronologicum adstruit, secunda Poematum. Tertia, quarta et quinta de Sulpicio Seuero, Alethio, Victorio et Apro, ad quos scripsit Paulinus, agunt. Sexta de operibus Paulini amissis, dubiis et supposititiis: septima vero de eiusdem controuersa Captiuitate fuse differit. 11) Sequuntur Variantes ex MSS. et editis codicibus cum nonnullis leuioris momenti emendationibus. 12) Denique *quindecim* Indices attexit, ex quibus potiores Epistolarum et poematum ordinem, prioribus editionibus comparatum, Codd. MSS. et editorum, quorum ope textus repurgatus, syllabum et rerum multiplicem copiam ostendunt. Ac haec quidem omnia recte se habent. Vnum tamen est, quod in editore reprehendendum censeo, quod Chiffletio debitum honorem non habuerit. Multa ad nouam editionem procurandam eum in medium protulisse inquit, ex quibus, quae ad rem suam conducere visa essent, excerpserit. Immo vero utramque in hac Lebruniana editione paginam Chiffletius facit. Ille turbatas et male compactas epistolas primum secreuit et pristinae formae restituit. Ille primum exemplum dedit, veram ac genuinam dictionis et ingenii Pauliniani formam in melioribus codicibus MSS. inuestigandi adeoque Lebruni ingenium sua sagacitate excitauit et industriam eius egregio optimarum lectionum delectu aluit; quae quidem non satis erat excerpere sed agnoscere etiam et palam profiteri debebat.

1697.

Mediolani, typis Iosephi Pandulfi Malatestae. 4.
 Quatuor S. Paulini Episcopi Nolani Poëmata: com-
 plectitur *Tomus Prior Anecdotorum Ludouici An-*
tonii Muratorii.

Magnopere sibi ipsi plaudit de carminibus hisce
 in Ambrosianae Bibliothecae latebris repertis atque
 hoc tandem volumine in lucem productis editor ad
 omnem posteritatem eruditione et meritis de re litera-
 ria vniuersa celeberrimus. Audi ipsum. „Testatur
 Paulinus in Epistola ad Seuerum nona, se quotannis
Natalitium carmen S. Felici pangere consueuisse. De-
 cem vero ex his Natalibus tantum extare opinio erat,
 quum in publicum prolatus est Dungali, qui A. Ch.
 circiter 821. florebat, liber aduersus Claudium Tau-
 rinensem *de cultu Sacrarum Imaginum*, quem Ludo-
 uico Pio Imperatori, eiusque filio Lothario inscripsit.
 Plurima ibi citat vir disertus ac pius S. Paulini carmi-
 na, inter quae nonnulla ex Natalibus XI. XIII. XIV.
 et XV. libata, quibus Sacrarum Imaginum, Reliquia-
 rumque cultus mirabiliter comprobatur. Vetustissimi
 huius Scriptoris exemplar et nostra bibliotheca seruat.
 Istius igitur monitu alios quoque Natales Paulinum
 procudisse innotuit. Sitim auxit fragmentorum pre-
 tium visisque aliquot vndae guttis continuo totus in
 votis fons fuit. Itaque dum vberissimam Manuscripto-
 rum Codicum seriem lustrò, quae in Ambrosiana as-
 seruatur, incidit in manus meas antiquissimum volu-
 men, in quo Venantii Fortunati, Prosperi, Iuenci,
 Aratoris, aliorumque veterum Christianorum carmi-
 na continebantur. Tres et decem S. Paulini Natales
 ibi exaratos inueni, quos cum Dungali fragmentis
 collatos germanum protinus tanti Scriptoris foetum
 mihi et orbi literario sum gratulatus. — Quindecim
 porro Natales Paulinum cecinisse hucusque creditum,
 quum

quum expresse carmina Dungalus tum ex XIV. tum ex XV. citarit. Verum Auctor iste, aut librarii in illo describendo decepti fuere; quae enim carmina ex natali XIV. hausta referuntur, omnino reiicienda in XIII. Codex noster, et rerum ordo euincunt. Itaque Natalis apud Dungalum XV. hinc inscribendus erit decimus quartus, quem in membranis nostris descriptum non fuisse vehementer dolemus. Nostro praeterea in Codice simul confunduntur primus et alter Natales, ac idcirco reliqui numero vno ab editis discrepant, ita vt hic septimus dicatur, qui apud alios octauus numeratur, quo ordine reliqui procedunt; sed amanuensium incuria id factum; quum penitus inter se distinguendi sint primus, et secundus. — Haec omnia notis eruditis, ac disceptationibus pro viribus enucleanda censui, tum ne reliquis Paulini operibus, quae eruditorum studio hucusque ornata visuntur, in aliquo cederent, tum vt Poeseos merito aliqua per me ratione satisfaceret. Vt enim ea omittam, quae hinc aduersus Nouatores, Reliquiarum Sanctorumque cultum improbantes adferri possunt, certe nusquam maiorem quam in hisce tribus saltem Poematis, inuenias eruditionem. Hic Ethnicorum superstitio, hic Sanctorum Monumenta explicantur, resque gestae Paulini velut in vnum compendium coactae illustrem Scriptoribus seriem eruditionis praebent. Quod ad annos spectat, Chiffletio plane consentit. Postremo monet, consulto a se hosce versus vna cum amanuensium erroribus fuisse descriptos, vt fides MSS. eo certius constaret, nec de emendantis libertate et audacia querelae orirentur. Notae satis larga manu sunt adpersae. Dissertationes autem numero XXII. de singulis fere rebus gestis aut personis, quibuscum Paulino coniunctio intercessit, pars etiam de variis antiquorum christianorum circa sacra con-

fuetu-

fuetudinibus exponunt. Nos duas tantum commemorabimus, *decimam quartam* de S. Felice Nolano, et *ultimam* Specilegium ex operibus S. Paulini deperditis praebentem, quod locis aliquot incertae fedis, plurimis autem versibus poematum in vulgaribus editionibus haud obuiis consistit.

S A E C. XVIII.

1736.

Veronae, typis Dionysii Ramanzini. fol. max. S. Pontii Meropii Paulini Senatoris et Consulis Romani deinde Nolani Episcopi opera ad MSS. Codices Gallicanos, Italicos, Anglicanos, Belgicos atque ad editiones antiquiores emendata et aucta nec non Variorum Notis et Dissertationibus illustrata; nunc vero primum quatuor integris poematibus quae ex Ambrosiana Bibliotheca pridem emta modo secundis curis recognouit D. Lud. Ant. Muratorius auctiora demum atque absoluta.

Lebruniana editio cum Muratorii augmentis quomodo coalescere iussa sit, accipe. Primum epistolae, dein poemata notis suo loco subiectis excusa sunt; in appendicem autem dissertationes vtriusque et alia ab iisdem prolata reiiciuntur. Vita Paulini, ab editore Parisiensi conscripta, cum Elogiis et indicibus Epistolarum ante textum disposita inuenies. Quod speciem et honorem ab arte typographica attinet, nulli Veronensium aliorum Scriptorum editionum est secunda atque obtulit typographus Venetiarum Patriarchae Francisco Antonio Corrarario.

1756.

Romae, sumpt. Venantii Monaldini, typis Io. Zempel. 4. S. Paulini Nolani Ep. Carmen XI. XII.

et

et XIII. in S. Felicem ex codice Ambrosianae bibliothecae post Muratorium emendatiora edidit *D. Ioh. Aloysius Mingarellus in Anecdotorum Fasciculo.* p. 7 - 56.

Muratorius, ut supra accepimus, religioni sibi duxerat, in poematibus laudatis quidquam, etiamsi manifesto vitiosum et describentis manu corruptum, mutare aut corrigere. In notis quidem subinde suspiciones et emendationes adscripserat, saepius tamen aliis tentanda tales difficultates reliquit. Iam Mingarellius accessit non tam ingenio quam ex codice pariter Bononiensi opem allaturus. Atque innumeris sane in locis vel suppleta vel aliter constituta hic apparent haecce carmina singulaeque emendationes in notis inferiori margini subiectis indicantur et Muratorianis vel Dungali lectionibus conferuntur. Praeterea praemisit ex eodem codice, cum editione Veronensi collato, varietatem lectionis in priora Paulini poemata haud tenuem.

1772.

Venetis, ex typ. Io. Bapt. Albritii. f. S. Paulini E. N. Carmina XI. XII. et XIII. in S. Felicem editis multo emendatiora: Quin et carmen XIII. versibus LIII. auctius qui antea in ea desiderabantur: cura et studio V. C. D. Io. Aloys. Mingarellii. Tomo VIII. Bibl. PP. et SS. Eccl. Andreae Gallandii p. 211 vsque ad 227. Mingarellii praefatio prolegomenis inserta cap. VII. p. XIII sqq.

Codices. Ante *Schottum* et *Rosweydam* nulla ab editoribus fit Codicum MSS. inentio. Schottus primum commemorat *Codicem Valentinum*, quem ad Epistolas consuluerat. Rosweydeus laudat

1. *Vati.*

1. *Vaticanos*, quorum Varietas lectionis Roma ipsi a Sacchino e Soc. I. transmissa fuit. Exhibetur ipsa ad calcem editionis eius. Vide Codices Lebruni.
2. *Nolanos*, sed quorum nulla prorsus apud eundem mentio fit.
3. Codicem MS. Belgicum, quo Cauchius cuius Rosweydi antea usus fuerat, de quo postea.

Chiffletio ad manus erant tres: 1. *Cluniacensis* Epistoliarum peruetustus. 2. *Viennensis*, qui olim fuit Abbatiae Bonae-Vallis cuiusque complures varias lectiones excerptas dedit. 3. *Puteanorum* fratrum, ex quo variantes aliquot lectiones a Frontone Ducaeo se accepisse profitetur Rosweydu. Vetustus fuit et optimae notae. Acceperat humanitate Iacobi Puteani fratri Claudio superstitis; a quo deinde Regiae Bibliothecae Parisiensi testamento est adscriptus.

Codices Ioannis Baptistae le Brun. Hic tenendum est, Lebrunum omnes omnino enumerasse codices MSS. quos ii, quorum ante ipsum Paulino vel vniuerse vel in parte aliqua operam nauauerant, praesto sibi fuisse indicant.

Belgicus codex a Barthio collatus, in quo exstant S. Paulini Poemata XVIII. et XX.

Belgicus alter a Cauchio collatus codex Epistolarum et Carminum S. Paulini.

Bigotianae bibliothecae codices duo 600 annorum, in quibus exstant Epistolae nouem S. Paulini ad S. Augustinum, et S. Augustini ad S. Paulinum.

Bigotianus alter, in quo habetur Epistola IV. S. Paulini ad Augustinum, et responsum S. Augustini ad Paulinum, estque 700. annorum.

Cluniacensis, in quo exstant Epistolae 40. 41. et 51.

Cathedralis Ecclesiae Rotomagensis Lektionarius codex, in quo habebatur Epistolae 18. ad Victricium Rotomagensem Episcopum pars media.

S. Germani a Pratis Paris. duo 900 annorum peruetusti codices, literis Saxonice exarati, qui decem de S. Felice Natalitia Carmina continebant, et Oden ad Nicetam, ex quibus multa deprauata et mutila emendabantur et restituebantur. Alter eiusdem Abbatiae codex 800 annorum, in quo habebatur Poema exhortatorium ad Coniugem.

Domini Claudii Joly Praeceptoris Ecclesiae Parisiensis codex 500 annorum, in quo Poema exhortatorium ad coniugem. Alter 300 annorum, in quo erant Epistolae ad Marcellam et ad Celantiam.

Lugdunensis codex a Vineto collatus, in quo exstabant Aufonii ad S. Paulinum, et S. Paulini ad Aufonium Carmina.

Mariangeli Accursii, in quo Carmen 25. Aufonii ad S. Paulinum.

Collegiatae Ecclesiae S. Mariae de Rotunda Rotomag. Lektionarius codex, in quo habebatur Epistolae 18. ad Victricium Rotomagensem episcopum pars media.

Nolanus, in quo erant Epistolae 40. et 41.

Poëlmanni, in quo exstabant ad S. Paulinum Aufonii Carmina.

Regiae Bibliothecae 800 annorum codex Epistolarum et Poematum S. Paulini, et Carminum Aufonii ad S. Paulinum.

Vaticanus codex Epistolarum S. Paulini. Alii duo, in quibus exstabant Epistolae 25. et 26. Alii item quatuor, in quibus Epistolae 3. 4. 6. 7. 8. et 50.

S. Victoris Parisiensis codices duo 300 annorum, in quibus erant Epistolae 25. et 26. et duae ad Marcellam

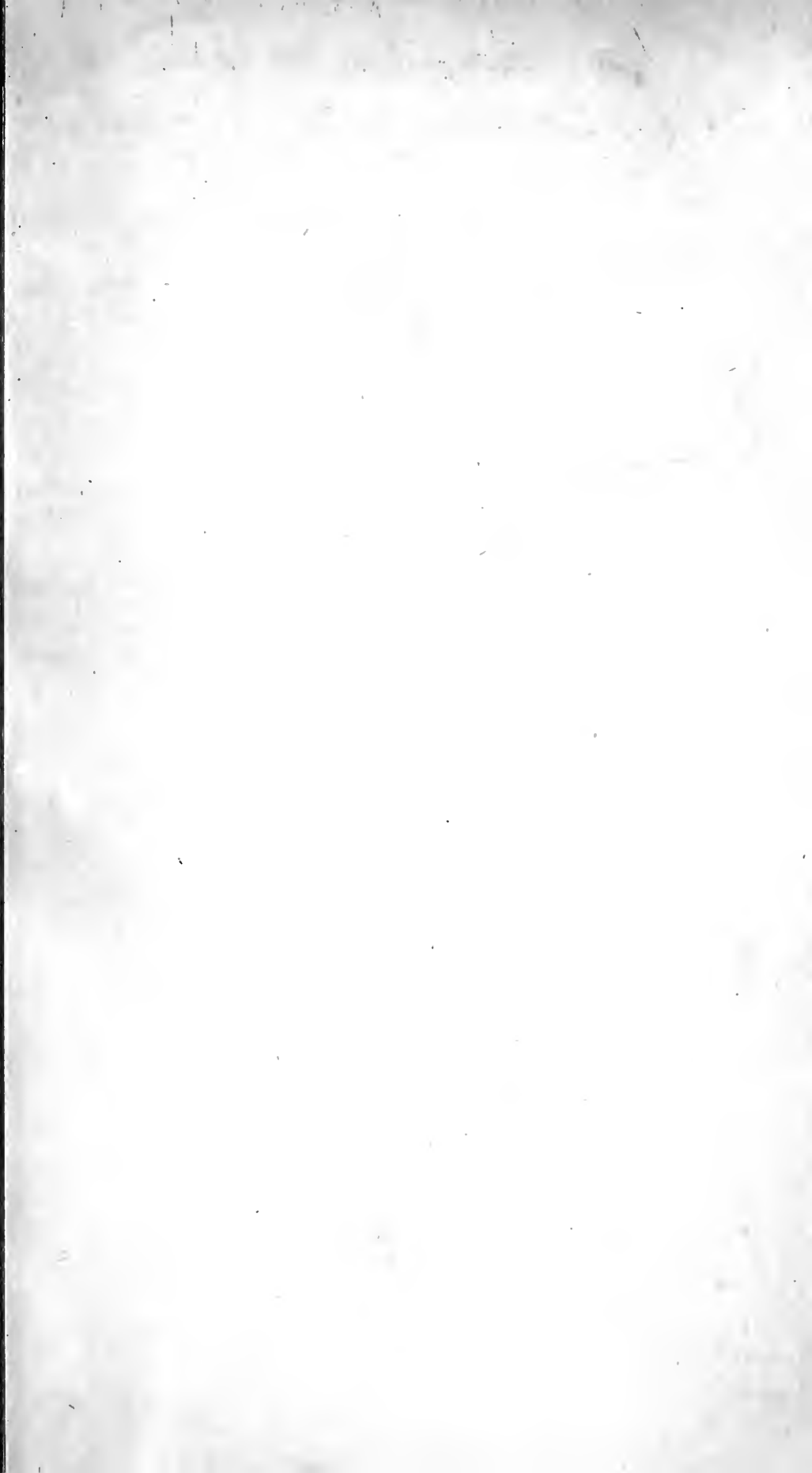
cellam et ad Celantiam. Eiusdem Abbatiae duo alii 300 annorum, in quibus habebatur ad Coniugem Poema exhortatorium.

Viennensis codex Epistolarum S. Paulini optima notae.

Vossianus in Anglia, in quo exstabant Carmen 24. Aufonii ad S. Paulinum et S. Paulini Poema 10. ad Aufonium.

Muratorii codex. Bibliothecae Ambrosianae Mediolanensis est peruetustus, characteribus quadratis ac minutissimis miraue vetustate rectis lineis inter se distinctis. Saeculo nono elaboratum censuit. Inerat etiam *Paulini Petrocorii opus de Vita S. Martini Versibus*. Quod reliquum est, iam supra notatum.

Codex Mingarellii. S. Saluatoris Bononiae chartaceus ac saeculo, ut is opinatur, XIV. a Lippo Platefio exaratus. Tredecim continet Paulini carmina in Felicem, plura Prudentii.

14529

Schoenemann, Carl Traugott Gottilob
Bibliotheca patrum latinorum.
Vol.1.

LL.Bb
c3655b

NAME OF BORROWER

DATE

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

